

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

Mgr. Otakar Kirsch, Ph.D.

Mezi teorií, praxí a ideologií.
K vývoji speciálních muzeologií v českých zemích
v letech 1948–1989

habilitační práce

Brno 2020

Prohlašuji, že jsem habilitační práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne 13. března 2020

Otakar Kirsch

Děkuji všem, kteří mi se zpracováním tématu pomohli, ať už odbornou radou, či při získávání a vyhledávání informačních zdrojů. Zvláštní dík patří rodině a mým blízkým.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Speciální muzeologie jako součást dobového muzeologického diskursu a systému státní kulturní politiky.....	14
2.1. Vědní obory zastoupené v muzeu jako výchozí koncept a stěžejní téma dobového muzeologického diskursu.....	14
2.1.1. Iniciační krok – Jiří Neustupný a jeho koncepce obecné muzeologie a muzeologií speciálních.....	15
2.1.2. Za nezávislost na vědních oborech zastoupených v muzeu – Stránského vize autonomního postavení muzeologie.....	18
2.1.3 Reflexe vztahu vědních oborů a muzejního fenoménu u dalších autorů.....	21
2.2. Vědní obory zastoupené v muzeu v systému kulturní politiky – struktura, klíčoví aktéři, způsoby ovlivňování.....	28
2.2.1. Stranický aparát.....	30
2.2.2. Ministerstva.....	33
2.2.3. Profesionální muzejní organizace.....	37
2.2.4. Kabinet muzejní a vlastivědné práce/Ústřední muzeologický kabinet.....	43
2.2.5. Muzejní instituce.....	46
2.2.6. Vysokoškolská pracoviště v oboru muzeologie.....	50
2.2.7. Legislativní, koncepční a metodické dokumenty v oblasti muzejnictví.....	54
3. Historiografická muzeologie – konkurent muzeologie v boji o hegemonii v rámci muzea?.....	60
3.1. Nástin vývoje vzájemného vztahu historiografie a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989.....	61
3.2. Přístupy k vymezení pozic historiografie a historie na poli muzejnictví.....	67
3.3. Organizační uspořádání.....	83
3.4. Muzealizace.....	87
3.4.1. Sbírkatvorná činnost.....	87
3.4.2. Uchovávání a správa sbírek.....	97
3.4.3. Prezentace a práce s návštěvníkem.....	97
3.5. Historická reflexe.....	113
3.6. Profesionální organizace.....	117
3.7. Akademická výuka.....	120
4. Archeologická muzeologie – pod kuratelou dominantní osobnosti vstříc historizujícímu chápání problematiky.....	122
4.1. Nástin vývoje vzájemného vztahu archeologie a muzeí v českých zemích do roku 1989.....	123
4.2. Přístupy k vymezení pozic archeologie na poli muzejnictví.....	126
4.3. Organizační uspořádání.....	129
4.4. Muzealizace.....	132
4.4.1. Sbírkatvorná činnost.....	133
4.4.2. Uchovávání a správa sbírek.....	137
4.4.3. Prezentace a práce s návštěvníkem.....	139
4.5. Historická reflexe.....	149
4.6. Profesionální organizace.....	150

4.7. Akademická výuka.....	152
5. Etnografická muzeologie – ve dvou proudech vstřícné teoretické reflexi muzejní problematiky.....	155
5.1. Nástin vývoje vzájemného vztahu etnografie a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989.....	156
5.2. Přístupy k vymezení pozic etnografie na poli muzejnictví.....	161
5.3. Organizační uspořádání.....	168
5.4. Muzealizace.....	172
5.4.1. Sbírkotvorná činnost.....	172
5.4.2. Uchovávání a správa sbírek.....	179
5.4.3. Prezentace a práce s návštěvníkem.....	182
5.5. Historická reflexe.....	193
5.6. Profesní organizace.....	194
5.7. Akademická výuka.....	199
6. Literární muzeologie – od dokumentace historických a sociálních aspektů literatury k zájmu o literární tvorbu jako umělecké dílo a tvůrčí jev.....	202
6.1. Nástin vývoje literárního muzejnictví v českých zemích do roku 1989.....	202
6.2. Přístupy k vymezení pozic literární vědy a literatury na poli muzejnictví.....	207
6.3. Organizační uspořádání.....	215
6.4. Muzealizace.....	220
6.4.1. Sbírkotvorná činnost.....	221
6.4.2. Uchovávání a správa sbírek.....	229
6.4.3. Prezentace a práce s návštěvníkem.....	230
6.5. Historická reflexe.....	243
6.6. Profesní organizace.....	244
6.7. Akademická výuka.....	247
7. Umělecko-historická muzeologie – neporozumění jako cesta k precizaci teoretických otázek?.....	248
7.1. Nástin vývoje vzájemného vztahu dějin umění a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989.....	248
7.2. Přístupy k vymezení pozic výtvarného umění na poli muzejnictví.....	255
7.3. Organizační uspořádání.....	259
7.4. Muzealizace.....	263
7.4.1. Sbírkotvorná činnost.....	264
7.4.2. Uchovávání a správa sbírek.....	274
7.4.3. Prezentace a práce s návštěvníkem.....	276
7.5. Historická reflexe.....	291
7.6. Profesní organizace.....	292
7.7. Akademická výuka.....	293
8. Závěr	296
Summary	308
Seznam zkratk	310
Seznam použitých pramenů a literatury.....	311

1. Úvod

V současné době je vyvíjen intenzivní tlak, aby muzea přestala být pouhým pasivním příjemcem okolního dění a sama začala okolní realitu aktivně formovat. Jako z principu demokratické instituce mají tedy v komunikační rovině nejen zaručit rovný přístup ke vzdělání či přispět k celkovému osobnostnímu rozvoji svých návštěvníků, ale zásadně ovlivňovat život komunity. Myšlenky, které zaznívaly již v 60. letech v rámci tzv. nové muzeologie (new museology) a později i reflexivní muzeologie,¹ byly na konferenci *International Council of Museums* (dále jako ICOM) v roce 2019 ještě posíleny předložením definice, na jejímž základě by muzea „...zlepšovala porozumění světu s cílem přispět k lidské důstojnosti a sociální spravedlnosti, globální rovnosti a planetární pohodě“.² Jedním z méně radikálních požadavků je v současnosti snaha ustanovit z muzejních institucí fóra pro dialog a kritické vyrovnání se s minulostí. I české země ostatně disponují historickými tématy a událostmi, které zůstávají tabuizovány, zůstávají stranou zájmu nebo trpí interpretační nouzí. Do jisté míry to platí i o období let 1948–1989, kde je zvláště v posledních letech patrná snaha představitelů historické obce metodicky pomáhat při instalacích těchto mnohdy velmi obtížně komunikovatelných témat.³ Jak ale představují muzea sama sebe? Některé problémy českého, resp. československého muzejnictví naznačila výstava Národního muzea s názvem *Rudá muzea* (2011–2012). Jako divácky i interpretačně nejtatraktivnější shledávala hledisko ideologické a představovala je jako místa spojená s tehdejšími komunistickými rituály a symboly, naznačovala však i pozitivní skutečnosti (např. jejich roli při uchování předmětů nezatížených dobovým prizmatem).

Období komunistického panství je však pro vývoj muzejního fenoménu v českých zemích signifikantní řadou dalších událostí a jevů, mezi něž patřil i zrod ucelených muzeologických systémů, které si osobovaly právo být zastřešujícím konceptem pro tento

¹ Nejnověji o této problematice viz SOARES, Bruno Brulon: *Museology, building bridges*. In: SOARES, Bruno Brulon (ed.): *A history of Museology: Key authors of museological theory*. Paris 2019, s. 17–40.

² Definice muzea. In: *ICOM* [online]. Dostupné z [www: http://network.icom.museum/icom-czech/icom/definicemuzea/](http://network.icom.museum/icom-czech/icom/definicemuzea/) [cit. 2020-02-04].

³ JAREŠ, Jakub: *Muzea a památníky po roce 1989: čí příběh vypráví? Paměť a dějiny* 11, 2017, č. 3, s. 113–116.

Metodologicky částečně vycházejí z konceptů, které mají původ v dnešním Německu, viz THIEMEYER, Thomas: *Geschichtswissenschaft: Das Museum als Quelle*. In: BAUR, Joachim (ed.): *Museumsanalyse: Methoden und Konturen eines neuen Forschungsfeldes*. Bielefeld 2010, s. 73–94. V přípravě je navíc kniha *Muzeum v diskusi*, jež bude tuto problematiku detailněji řešit.

typ paměťových institucí s cílem zkvalitnit a zprofesionalizovat jejich činnost. Československá muzeologie je pak ve světě známá především existencí dvou fenoménů – tzv. brněnské (Jelínek, Stránský, Hank) a pražské muzeologické školy (Neustupný, Beneš), což se v posledních letech potvrdilo uveřejněním série příspěvků domácích i zahraničních autorů. Jsou věnovány originalitě obou koncepcí a vlivu na formování dobového muzeologického diskursu, přičemž mnohé připomínají klíčové okamžiky vývoje jejich institucionalizovaných forem.⁴ Poněkud stranou zájmu nicméně zůstávají jednak celkové dopady na tehdejší muzejnictví a také na domácí muzeologické myšlení.

Větší pozornosti se tak nedostalo skupině, na kterou lze aplikovat původní Neustupného konstrukt tzv. speciálních muzeologií. Právě ony představují interdisciplinární vztah mezi obecnou muzeologií a tzv. v muzeu zastoupenými vědními disciplínami a obory (např. historiografie, botanika, elektrotechnika), které aktivně vstupují do celého procesu tvorby a zprostředkování muzejní sbírky. Liší se tedy od těch, které tento proces ovlivňují jen v určitých fázích či se zabývají dalšími vybranými segmenty muzejní práce, a jsou tak začleňovány do tzv. muzeografie (např. management, marketing, architektura) nebo mají muzeologii potvrdit jako svébytnou disciplínu v rámci muzeologické subdisciplíny nazvané metamuzeologie (např. filozofie, teorie informace).⁵ Pro vlastní vymezení pojmu speciální muzeologie, se kterým se bude v textu dále pracovat, je klíčové vyjasnění jejich vztahu jak k obecné muzeologii, tak i k dané vědní disciplíně vstupující na půdu muzea. Na tento problém v muzeologické literatuře existuje celá řada nejednotných výkladů oscilujících od naprosté podřízenosti muzeologii až po aplikaci obecných muzeologických principů v podmínkách jednotlivých vědních disciplín.⁶ Autor považuje speciální muzeologie za

⁴ Kromě speciálního čísla časopisu *Museologica Brunensia* 2, 2016, č. 2 věnovanému Z. Z. Stránskému viz též *Stránský: uma ponte Brno – Brasil/Stránský: a bridge Brno – Brazil*. SOARES, Bruno Brulon – BARAÇAL, Anaildo Bernardo (edd.); DOLÁK, Jan: The role of Z. Z. Stránský in present-day museology. *Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 15–26; KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Towards professionalism through academic education in museum work: on the beginnings of museology education in Czech universities. *Museum Management and Curatorship* 34, 2019, č. 5, s. 486–500.

⁵ Van Mensch uvádí 3 stupně spolupráce – vztah mezi muzeologií a dalšími akademickými disciplínami obecně (metamuzeologická úroveň), vztah mezi muzeologií a oborovými (ve smyslu specializovaných vědních disciplín) disciplínami v oblasti muzeologie (institucionální úroveň) a vztah mezi muzeologií a oborovými disciplínami na úrovni každodenní muzejní práce (muzeografická úroveň). MENSCH, Peter van: *Towards a methodology of museology*. Zagreb 1992. PhD thesis, nestr.

⁶ O tom viz např. celé číslo *Museological working papers* 1981, č. 2 věnované interdisciplinarity, nověji viz např. FLÜGEL, Katharina: *Einführung in die Museologie*. Darmstadt 2005, s. 17–19; WAIDACHER, Friedrich: *Handbuch der Allgemeinen Museologie*. 3. vyd. Wien – Köln – Weimar 1999, s. 182, 303; MAROEVIĆ, Ivo: *Introduction to Museology: the European approach*. München 1998, s. 147–148; STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1984, s. 115–117.

hraniční obory, které v sobě integrují poznatky muzeologie i jednotlivých disciplín/oborů s cílem ovlivňovat muzejní kulturu a zpětně působit na obě výchozí disciplíny. Jejich vlastní obsahovou náplň tak tvoří teoretické, historické i k praxi zaměřené (muzeografické) myšlenkové přístupy, které se bezprostředně váží k procesu muzealizace a svou specifickou podstatou jej ovlivňují (nezprostředkovávají tedy všechny obsahy vědních disciplín). Muzealizace považovaná za hlavní poznávací intenci muzeologie je pak podle Stránského vnímána jako specifický druh osvojení si skutečnosti, kdy člověk proti přirozenosti změny a zániku vybírá, uchovává a zprostředkovává původní prvky reality na základě jejich kulturní a paměťové hodnoty.⁷

Předložená práce si jako hlavní cíle klade analyzovat některé aspekty vývoje těchto speciálních muzeologií v období komunistické panství v letech 1948–1989 na území českých zemí. Pro účely textu bylo zvoleno celkem 5 nejvýraznějších, humanitně zaměřených vědních oborů působících v muzejní i akademické sféře – **historiografie, archeologie, etnografie, literární věda a dějiny umění**. Provedený výběr ani zdaleka nepokrývá celkový rozsah muzeofenoménu, který zahrnuje další stěžejní komponenty jako např. směr technický⁸ a přírodovědný, přičemž se neustále rozšiřuje a díky specializaci vědy absorbuje i další přístupy v rámci současného (nejen vědeckého) diskursu. Nepostihuje ostatně ani všechny humanitní disciplíny a obory zastoupené na půdě muzea, jakými jsou např. hudební a divadelní věda či pedagogika. Byť některé z nich se ve sledovaném období pokusily postihnout své základní problémy v muzejní sféře,⁹ jejich vliv se omezoval takřka výhradně na tehdejší centrální muzea a chybělo jim výraznější institucionální zázemí zejména na regionální úrovni. Při výběru proto sehrála důležitou roli především skutečnost, že všichni reprezentanti vykazují možnost komparace srovnatelných znaků plynoucích z jejich zařazení mezi humanitní vědy, kdy do centra svého zájmu kladou člověka a jeho

⁷ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Archeologie a muzeologie*. Brno 2005, s. 113.

⁸ KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948-1989. Část I. – dobové koncepce, angažmá v oblasti historické muzeologie, výzkumy publika. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 1, s. 123–135; Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948-1989. Část II. – podíl na vysokoškolské výuce a činnosti mezinárodních muzejních organizací, reflexe ze strany českých muzeologů. *Tamtéž*, č. 2, s. 125–134.

⁹ KELLER, Jindřich: Katalogizace hudebních nástrojů v nesespecializovaných muzeích. *Muzejní a vlastivědná práce* 12 (82), 1974, č. 4, s. 209–226; BOŽENEK, Karel: Hudebně historiografická práce v muzeu. *Časopis Slezského muzea – série B* 21, 1972, č. 1, s. 23–38; SEHNAL, Jiří: K dokumentaci hudební současnosti v muzeích. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 5–11; STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Hudba v regionálních muzeích. *Zprávy Muzea Vyškovska* 1969, č. 78, s. 26–32. O vývoj muzeologického myšlení v rámci hudební vědy viz ZAPLETAL, Miloš – HANIČÁKOVÁ, Markéta: *Úvod do hudební muzeologie*. Opava 2019, s. 24–50.

projevy, přičemž se zároveň jedná o etablované hráče na muzejním poli. Přesto se u nich objevují menší či větší diference zcela zásadní pro muzeologické vnímání problematiky, a to v podobě odlišné míry preference autentických hmotných předmětů při vlastním výzkumu, způsobů klasifikace zkoumaných jevů či výrazného překrývání dokumentačního záběru v rámci muzejní činnosti.

S ohledem na výše naznačené skutečnosti bude v souladu s hlavním cílem práce stěžejním úkolem u jednotlivých speciálních muzeologií představit jejich zásadní reprezentanty a zachytit jimi vygenerovanou škálu přístupů a postojů v oblasti muzealizace. Zkoumání budou především ti aktéři, kteří ve svých postojích výrazněji reflektují oba integrální prvky speciálních muzeologií (tzn. muzeologii a danou vědní disciplínu), a to v rovině teoretické, historické a prakticistně zaměřené.¹⁰ Může se tak nejen alespoň rámcově vymezit rozsah a intenzita působení daného oboru, ale i stanovit stěžejní témata dané aplikace ve sledovaném období. Detailně analyzovány nebudou dopady teoretických koncepcí na muzejní praxi. Důvodem není jen omezené množství relevantních pramenů (sbírkotvorné koncepce, scénáře či kritiky výstav, fotografie), hlavním limitem zde totiž zůstává verifikovatelnost těchto zdrojů. Na jejich základě např. nelze přesně určit, zda i deklarované přihlášení se k danému konceptu nebylo jen formální úlitbou vůči zřizovateli či nadřízenému orgánu a naopak, jestli zřejmé muzeologické prvky rozpoznatelné u výstav nevznikly výhradně na základě empirie. Přestože budou v textu některé teoretické koncepce dokladovány i konkrétními příklady, autor se hodlá výraznějším soudům na toto téma vyhnout. Další výzkumné úkoly pak souvisí s celkovým pochopením fungování a vývoje fenoménu speciálních muzeologií. Klíčovou otázkou zůstává, do jaké míry zkoumaný konstrukt speciálních muzeologií akceptovali muzejní pracovníci a zda vůbec měli potřebu danou aplikaci nějakým způsobem vymezit a veřejně zformulovat. S tím ostatně úzce souvisí problém, v jakém typu muzejních institucí (z hlediska horizontálního) byly jejich aktivity provozovány a zda byly v tomto směru vytvořeny mechanismy, struktury či dokonce specifické instituce zajišťující jejich fungování. Předmětem zájmu se následně stanou i vnější vlivy, které podobu speciálních muzeologií determinovaly. Muzea se stala integrální součástí systému kulturní politiky, který měl tendence ovlivňovat veřejný prostor. Je však třeba upozornit na to, že přestože je složitá a komplikovaná relace tehdejšího muzejnictví

¹⁰ Záměrně pak budou vynechány ryze odborné počiny muzejních pracovníků realizované v oblasti jednotlivých vědních disciplín, které bezprostředně nesouvisí s procesem muzealizace.

a stranické a státní politiky v práci nastíněna, neklade si autor za cíl detailně analyzovat celkový mechanismus fungování těchto institucí, ale pouze a výhradně jejich zásahy do zkoumané oblasti. Svou důležitou roli při ovlivňování speciálních muzeologií sehrály i strategie jednotlivých muzeologů, kteří svá pojetí považovali za nutný předpoklad pro zvládnutí muzejní praxe (hlavně Neustupný, Stránský a Beneš). Důležitým fenoménem je pak míra zapojení akademických pracovníků, stejně jako zahraniční vlivy. Poslední, spíše dílčí otázkou bude reflexe historických souvislostí, která do jisté míry dovolí sledovat otázku kontinuity a diskontinuity speciálních muzeologií jak v souvislosti s obdobím před rokem 1948, tak i v průběhu let 1948–1989.

Hlavnímu i dílčímu cíli bude odpovídat samotná struktura práce. První kapitola zasadí problematiku do dobového muzeologického i mocenskopolitického kontextu. Podá informace o tehdejších konstruktech speciálních muzeologií v rámci obecně muzeologického diskursu a seznámí čtenáře i s tehdejšími aktéry státní kulturní politiky s ohledem na jejich kompetence a aktivity při ovlivňování muzejní politiky a tím i muzeologického myšlení. Následovat budou kapitoly věnované příslušným speciálním muzeologiím, které budou vždy strukturovány do celkem sedmi podkapitol. V nich nejprve bude monitorován společný vývoj příslušného vědního oboru a muzejnictví, přičemž tato relace bude sledována od jeho počátků a upozorní na zásadní aspekty vzájemného působení. Ve druhé části budou analýze podrobeny snahy o vymezení kompetencí zkoumaných speciálních muzeologií jednak vůči ostatním aplikacím, ale také (pokud to bude možné) vůči muzeologii a příslušné vědní disciplíně. Třetí podkapitola přiblíží strukturu muzejních institucí, v níž daná aplikace ve sledovaném období působila, další pak přinese informace o vnímání jednotlivých aspektů muzealizace muzejními pracovníky, a to ve třech fázích, kterou tvoří sbírkotvorná činnost, uchovávání a péče o sbírkové předměty a způsoby komunikace s návštěvníkem. Předposlední část zanalyzuje historickou reflexi, která přiblíží způsoby vnímání daného fenoménu v minulosti a naznačí tak míru kontinuity či diskontinuity s minulými epochami. Nakonec bude připomenuta participace na profesním sdružování a působení na vysokých školách jako obraz míry akceptace speciálních muzeologií odbornou veřejností.

Zvolený časový úsek 1948–1989, který se kryje s obdobím komunistické éry a zároveň představuje mnohé dějinné zvraty a přelomy, badatele nutně dostává do úzkého kontaktu s historiografií. I když z ní, resp. díky jejímu zprostředkování muzeologie čerpá při

řešení svých zásadních otázek některé obecnější koncepty (např. kolektivní a individuální paměť, místa paměti, identita), přináší tato tradiční vědecká disciplína do prováděného výzkumu vlivy jiné (např. konstrukt nového socialistického člověka, fenomén sovětizace). Zájem současné české historiografie se zároveň obrací i do sféry kultury, kde jsou na jednu stranu detailně popsány procesy ve stranickém a státním systému řízení kultury, nicméně muzejní fenomén je v nich akcentován minimálně.¹¹ Další práce se pak muzeologickému myšlení a jednotlivým speciálními muzeologiím věnují jen okrajově. Jejich hlavní reprezentanty jsou ještě v roce 1988 sepsaná, nicméně co se faktografického zpracování týče spolehlivá publikace Jiřího Špěta o formování českého muzejnictví, stejně jako novější dílo Pavla Douši o organizaci českého muzejnictví v letech 1945–1989.¹² Problematikou ideologizace muzejnictví v 50. letech se zabývaly i některé diplomové práce obhájené na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity,¹³ iniciační ráz má i text analyzující strukturu a podobu normalizačního muzejnictví od Ondřeje Táborského.¹⁴ Co se týká geografického vymezení tématu, text se soustředí výhradně na oblast historických českých zemí. Situace na Slovensku byla do značné míry odlišná, přičemž rozdíly se týkaly jak rozvoje muzejního fenoménu, organizačního uspořádání, řídicích složek, tak i rozdílných legislativních opatření pro obor muzejnictví.¹⁵ V mnoha ohledech však nelze přehlédnout vliv, který si slovenští muzejníci postupně vydobyli, přičemž se z pozice žáků mnohdy v rámci některých speciálních muzeologií propracovali do rolí učitelů. Jejich vliv však bude sledován potud, pokud nějakým významnějším způsobem zasáhli do českého prostředí. To ostatně platí i pro

¹¹ Mnohé zde popsané prvky jednání mocenských struktur se dají vztáhnout i na tuto oblast, byť se fenoménem kulturní politiky zabývají pouze do 50. let. Viz např. KNAPÍK, Jiří: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*. Praha 2002; *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004. Otazníky našich dějin; *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha 2006; KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998. Malá řada kritického myšlení.

¹² ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988; DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹³ BERÁNEK, Petr: *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*. Brno 2019. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Otakar Kirsch; KUČEROVÁ, Kateřina: *Ideologické projevy v českém muzejnictví 1948–1960 na příkladu Svazu českých muzeí a Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*. Brno 2015. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec.

¹⁴ TÁBORSKÝ, Ondřej: Dějiny podle plánu. Politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HĚDLOVÁ, Luba (edd.): *Česká paměť. Místa paměti a obraz národa*. Praha 2014, s. 279–328.

¹⁵ TIŠLIAR, Pavol – DOLÁK, Jan – KAČÍREK, Luboš: Changes in Cultural Strategy and Cultural Policies in Slovakia in the 20th Century and at the Beginning of the 21st Century: Museums and Other Memorial Institutions in a Socio-Political Context. *Bylye Gody* 48, 2018, č. 2, s. 709–718.

další země Východního bloku či západního světa, s nimiž docházelo mimo jiné ke kontaktu v rámci ICOM.

Vzhledem k obrovskému počtu a charakteru pramenného materiálu, který bylo třeba do práce zakomponovat, se ústřední metodou pro získání relevantních poznatků stala obsahová analýza¹⁶ a jejich následné utřídění formou komparace.¹⁷ Co se týká informačních zdrojů, kromě již zmíněné historiografické produkce je jejich součástí i standardní literatura o dějinách muzeí a osobnostech. Základ ale tvoří objemná řada dobových publikací, statí ze sborníků i časopisů, které odrážejí názory a postoje jednotlivých aktérů, k nimž je třeba připočítat velký počet příspěvků pojednávajících o nejrůznějších setkáních a událostech. V tomto smyslu je zcela zásadní využití muzejně i muzeologicky zaměřených časopisů – zejména Muzejní a vlastivědná práce (dále jako MVP), Muzeologických sešitů, Zpráv Kabinetu muzejní a vlastivědné práce, Časopisu Národního muzea (dále jako ČNM),¹⁸ Časopis Moravského muzea, Časopis Slezského muzea, Glosy ze Strahova) a vedle nich i významných oborových periodik, kde byla muzejní problematika reflektována (např. Český lid, Umění, Zprávy památkové péče, Literární archiv, Archeologické rozhledy, Památky archeologické, Múzeum či Literárnómúzejný letopis). Minimálně byly v textu využity archivní zdroje, kde se kromě nevydaných konceptů rukopisů relevantní prameny příliš nevyskytují, a také šedá literatura (závěrečné kvalifikační práce, z nichž však část byla zveřejněna).¹⁹ Jsem v tomto ohledu přesvědčen, že pro téma práce je zásadní jejich publikování, protože jen tak mohly sehrát roli ve veřejných debatách.

Vlastní přínos předložené práce spočívá v tom, že se jako první svého druhu pokouší zkompletovat, systematizovat a interpretovat údaje o doposud minimálně probádaném tématu.²⁰ Přes určující historický přístup se na danou problematiku dívá především prizmatem muzeologie a používá její terminologii, která je dnes již určitým způsobem

¹⁶ LANGRIDGE, Derek Wilton: *Subject analysis: principles and procedures*. New York 1989; MAYRING, Philipp: Qualitative Inhaltsanalyse. In: MEY, Günter – MRUCK, Katja (edd.): *Handbuch qualitative Forschung in der Psychologie*. Wiesbaden 2010, s. 601–613.

¹⁷ BRAEMBUSCHÉ, Antoon A. van den: Historical Explanation and Comparative Method. Towards a Theory of the History of Society. *History and Theory* 28, 1989, s. 1–24; HAUPT, Heinz Gerhard – KOCKA, Jürgen (edd.): *Historischer Vergleich: Methoden, Aufgaben, Probleme. Geschichte und Vergleich. Ansätze und Ergebnisse international vergleichender Geschichtsschreibung*. Frankfurt am Main 1996, s. 271–313.

¹⁸ Vzhledem k tomu, že autor pracoval s výtisky, v nichž nebyla uvedena jednotlivá čísla tohoto periodika, budou v poznámkách vynechána.

¹⁹ Pro doplnění některých chybějících či protirečících informací bylo využito rozhovorů s žijícími protagonisty.

²⁰ Využívá k tomu již publikovanou studii. Zde však chybí např. analýza muzeí v přírodě. KIRSCH, Otakar: Nástin vývoje etnografické muzeologie v letech 1948–1989 – přístupy, reflektovaná témata, organizační složky, podíl na vysokoškolské výuce. *Národopisný věstník* 76, 2017, č. 2, s. 5–35.

akceptována také u dalších vědních oborů (dějiny umění, etnografie), kde se v současnosti příslušné speciální muzeologie etablují, stejně jako v případě aktuálně působících metodických center pro muzejnictví.²¹ Autor se pokouší zachovat i některé dobové pojmy, které si ve svých významech často protirečí, což se týká hlavně pojmenování jednotlivých muzeologií (např. etnografická muzeologie adjektivem akcentuje svůj výchozí obor, literární muzeologie zase svůj předmět zájmu na půdě muzea). Zároveň se text nechce stát pouhým exkurzem do dějin několika vědních oborů či typů muzejnictví. Primárně usiluje o analýzu speciálních muzeologií s důrazem na prvky teoretického myšlení, které mohou být inspirací i pro dnešní muzejnictví.

²¹ KROUPA, Jiří: *Metodologie dějin umění*. Díl 2 – Metody dějin umění. Brno 2010, s. 323–330; BRYOL, Radek – DOLÁK, Jan – DRÁPALOVÁ, Lenka – KOUDELOVÁ, Jana – LANGER, Jiří: *Muzea v přírodě v České republice: teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm 2019.

2. Speciální muzeologie jako součást dobového muzeologického diskursu a systému státní kulturní politiky

Potřeba analyzovat vzájemný vztah mezi vědními obory a specificky muzejními postupy v rámci fenoménu muzealizace vždy patřila k zásadním otázkám (nejen) českého muzejnictví. Po intuitivní a empirické fázi se tento způsob myšlení jako specifický konstrukt etabloval coby integrální součást společenského vývoje, přičemž pro pochopení jeho fungování se základním předpokladem stává především muzeologicko-teoretický kontext, v němž se zrodil a vyvíjel. První z nadcházejících podkapitol proto představí stěžejní přístupy k tomuto fenoménu, které byly ve sledovaném období artikulovány českými muzeology a muzejními pracovníky a staly se pro ně zásadními východisky pro formulování stěžejních otázek nově se etablujícího oboru – muzeologie. Zároveň byl koncept oborových muzeologií výrazně determinován interakcí s dobovými mocenskými mechanismy reprezentovanými institucemi, které aktivně působily ve sféře státní kulturní politiky. V tomto případě pak není ambicí textu detailní rozbor jejich jednotlivých složek, ale stručný nástin institucionální struktury relevantní pro zkoumaný typ muzeologického myšlení.

2.1 Vědní obory zastoupené v muzeu jako výchozí koncept a stěžejní téma dobového muzeologického diskursu

Vzájemný vztah vědních oborů a specificky muzejních přístupů neovlivňoval pouze samotnou podobu procesu muzealizace. Svůj zásadní a do značné míry iniciační význam si v letech 1948–1989 v českém (československém) muzejnictví podržel i při etablování nového akademického oboru – muzeologie. Sehrál zde klíčovou roli při diskuzích, zda se jedná o autonomní vědu, teorii a techniku muzejní práce či ryze praktickou nauku, a výrazně rezonoval také při snahách o vymezení předmětu jejího zájmu. Své místo si tato problematika zprvu našla v publikacích a statích Jiřího Neustupného a jeho prostřednictvím formovala i koncepce další stěžejní postavy české muzeologie – Zbyňka Zbyslava Stránského. Disparátní přístup obou osobností ve svém důsledku muzeologickou obec v souvislosti s pohledem na oborové muzeologie rozštěpil na dvě základní části. Jimi postupně precizovaná pojetí se však pro řadu tehdejších muzejníků nestala jen předmětem vášnivých polemik, ale i podnětem a návodem k bližšímu propojení muzeologických

principů s principy vědních disciplín aplikovaných v muzejním prostředí, a to jak v teoretické, tak i praktické rovině.

2.1.1 Iniciační krok – Jiří Neustupný a jeho koncepce obecné muzeologie a muzeologií speciálních

Potřeba vyvážené kooperace vědních disciplín s ryze muzejními dovednostmi byla vnímána jako základní předpoklad úspěšného naplnění poslání muzeí od jejich samotných počátků.²² Požadavky na účinné skloubení obou přístupů jsou bohatě zastoupeny také v českých zemích, kde se jí největší pozornosti dostalo například v dílech Františka Palackého, Antonína Friče, Klimenta Čermáka, Ladislava Lábka či Josefa Františka Svobody.²³ Znatelný posun v reflexi problematiky, která byla dlouhou dobu nazírána takřka výhradně v praktické rovině, přinesla až odborná produkce po roce 1948. Muzeologii začala povolna vnímat jako disciplínu postavenou na teoretických základech a téma relace mezi vědním oborem a obecně muzejním přístupem její představitelé dokonce považovali za stěžejní pro vymezení jejích základních kompetencí. Pomyslný výchozí bod představovaly závěry **Jiřího Neustupného** (1905–1981),²⁴ jež postupně iniciovaly debaty v muzejních i akademických kruzích a v mnoha ohledech se projevíly také v praxi. K jejich uveřejnění v ucelené podobě došlo nedlouho po instalování komunistického režimu v díle *Otázky dnešního muzejnictví*,²⁵ přičemž základní teze tohoto stěžejního muzeologického díla

²² O historii specializovaných muzeí viz např. VIEREGG, Hildegard K.: *Geschichte des Museums: Eine Einführung*. München 2008; ALEXANDER, Edward P.: *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums*. 2. vyd. Walnut Creek 1996; POMIAN, Krzysztof: *Der Ursprung des Museums: vom Sammeln*. Berlin 1998; BAZIN, Germain: *The Museum Age*. New York 1967, v našem prostředí nejnověji viz KNAPÍK, Jiří – OLŠOVSKÝ, Jaromír – ŠOPÁK, Pavel – VÁHALA, David: *Vademecum muzeologie*. Opava 2012, s. 117–150.

²³ Např. J. F. Svoboda vtělil vztah ke vědní disciplíně již do své charakteristiky muzea, které podle něj mělo soustavně shromažďovat, odborně konzervovat a účelně uchovávat památky a doklady alespoň jednoho vědního oboru. SVOBODA, Josef František: *Zásady českého muzejnictví*. Praha 1949, s. 7.

²⁴ Muzeologické aktivity Jiřího Neustupného měly svůj počátek v období první republiky. Již tehdy byl profesně spjat s Národním muzeem, kde působil na pozici vedoucí tamního prehistorického oddělení (1935 prozatímně, 1939 definitivně). Ze své funkce se podílel na řadě inovačních prezentačních projektů, výrazně se zapojoval do vrcholných struktur muzejních profesních organizací (Svaz českých muzeí, ICOM) a zastával některé prestižní funkce v oblasti muzejnictví (např. muzejní pověřenec). V 60. letech stál u zrodu pražského Střediska pro výuku muzeologie, v pořadí druhé významné platformy pro edukaci muzejních pracovníků. SKLENÁŘ, Karel – ŠTOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975, s. 1–2; KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 3–13.

²⁵ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního muzejnictví: příspěvky k obecné a speciální muzeologii*. Praha 1950.

pražského prehistorika byly do určité míry doplněny sérií článků uveřejněných v 60. letech (zejména ČNM, MVP) a zejména v roce 1968 vydanou publikací *Muzeum a věda* (anglicky vyšlo jako *Museum and research*).²⁶

Podstatou Neustupného pojetí se stalo rozčlenění muzeologie do dvou základních kategorií – na obecnou a speciální (pl.) a jejich vzájemné interakce. Pražský muzejník vyšel z předpokladu, že základem oboru muzejnictví jsou příslušné vědní disciplíny (např. historie, dějiny umění, etnografie, geologie, botanika) aplikované při systematické práci s příslušným, oborově rozlišeným sbírkovým materiálem, který chápe především jako pramennou základnu oborového výzkumu.²⁷ Všechny zde totiž mají své „speciální“ pole působnosti, které jim vymezuje přesné hranice při dokumentaci okolní reality a zároveň stanovuje specifický průběh a výslednou podobu muzealizačního procesu. Jedná se tedy o tzv. speciální (oborové) muzeologie. Na straně druhé se ovšem jednotlivé oborové aplikace výrazně přizpůsobují muzejní praxi. Pro muzejní pracovníky to znamená hlavně nutnost získání sumy společných „obecných“ znalostí, schopností a dovedností, jež nejsou předmětem studijních programů v muzeu zastoupených disciplín na univerzitách, ale které je třeba si osvojit pro úspěšné působení v oblasti muzejnictví. Obecná muzeologie pak ke svým závazným pravidlům dospívá zkoumáním poznatků všech speciálních muzeologií, pro které se zároveň stává nadřazeným, normativním orgánem. V procesu vlastního formování však obecná složka není odkázána pouze na jejich zjištění a studuje celkové technické a teoretické možnosti oboru muzejnictví. V obecné muzeologii se proto mohly uplatnit i pohledy z oblasti sociologie, psychologie či pedagogiky, nicméně ty nesmí opustit pevnou půdu, kterou „hlídají a střeží“ jednotlivé muzeologie speciální.²⁸

Další výrazný faktor determinující Neustupného muzeologickou pozici vycházel z přesvědčení, že muzejní instituce je nutné vymanit z dosud převažujícího praktikismu. Pokud by totiž byla jejich činnost založena pouze na zkušenosti a nevycházela z teorie, nutně by vedla k zaostávání za aktuálními potřebami společnosti. Teoretické znalosti jsou pro něj zásadní i v případě, že se v muzeu neuplatní ihned, což pregnantně vyjádřil konstatováním,

²⁶ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968. Muzejní práce, sv. 13; *Museum and research*. Praha 1968. Museum work 13.

²⁷ To se ostatně odráží v jeho vnímání sbírkových předmětů především jako pramenů oborového výzkumu, jehož výsledky jsou posléze uplatněny v programech pro veřejnost. Viz např. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 34–41. Muzejní práce, sv. 13; Teorie, ne návod k praxi. In: STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav (ed.): *Sborník materiálů prvního muzeologického sympozia: Brno – 1965*. Brno 1966, s. 18.

²⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního muzejnictví: příspěvky k obecné a speciální muzeologii*. Praha 1950, s. 5–10.

že „je lépe jít do života s více teoriemi než žádnými“.²⁹ Zároveň však Neustupný, ovlivněn dobovými nároky, kladl důraz na co nejužší propojení těchto východisek s praxí. Byl si dobře vědom, že muzeologie nesmí zůstat svázána pouze s akademickým prostředím a jejím stěžejním úkolem je ovlivňovat praktické muzejní činnosti. Považoval dokonce za nutné, aby u začínajících muzejníků po získání základních teoretických poznatků z obecné i speciální muzeologie následovala realizace dlouhodobých, kolektivních a organizovaných praxí, nejlépe v odděleních centrálních muzeí pod dohledem zkušených odborníků. Kromě teorií dotýkajících se jednotlivých aspektů muzejní práce musely být zároveň stanoveny celkové teoretické základy oboru a jeho postavení v systému věd. Neustupný zprvu obecnou muzeologii chápal jako techniku či teorii muzejní práce,³⁰ nicméně svou vizi posléze rozvinul a zpřesnil. Považoval ji za jednu z hraničních (smíšených, složených) věd, přičemž argumentoval, že pokud není vědou, pak je teorií, jejíž ráz je v mnoha směrech vědecký.³¹ Muzeologii ale zároveň nepřiznal jednotný předmět zájmu ani vlastní metody bádání. Skládá se podle něj z částí, které „...vytvářejí disciplíny, sjednocené potřebami historicky vzniklé a potřebné instituce, kterou jsou muzea“,³² přičemž každá z nich má vlastní specifickou poznávací intenci. Mezi tyto dílčí disciplíny muzeologie řadí disciplínu logicko-gnoseologickou (získávání, zajišťování, uchovávání a využití sbírkových fondů), pedagogickou (teorie výchovy v muzeologii), sociologickou (teorie organizace muzejnictví a jeho úloha ve světě) a historickou (dějiny muzejnictví a muzeologie).³³

Výrazný prvek Neustupného přístupu, v němž se projevil vztah muzeologie k oborům zastoupeným v muzeu, bylo zavedení akademického muzeologického školení pro široké spektrum muzejních pracovníků, jež mělo mít charakter celoživotního vzdělávání. S poznatky obecné muzeologie a příslušné oborové aplikace pak bylo podle Neustupného vhodné seznamovat již posluchače vysokých škol společenskovedního a přírodovědného zaměření. Nebylo tedy vhodné čekat, až se muzejní pracovníci stanou muzeology, protože „... dávno již minula doba, kdy pracovník muzea si musel sám objevovat teorie, metody a zkušenosti dávno již jinde známé nebo si vytvářet osobní teorie a metody, které

²⁹ NEUSTUPNÝ, Jiří: Výchova v muzeologii. *MVP* 4 (74), 1966, č. 3, s. 162.

³⁰ Speciální muzeologie se pak zabývá muzejní aplikací příslušného oboru a je aplikovanou vědou. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního muzejnictví: příspěvky k obecné a speciální muzeologii*. Praha 1950, s. 9.

³¹ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 158. Muzejní práce, sv. 13.

³² Tamtéž, s. 157.

³³ Tamtéž.

neodpovídaly vždy současné úrovni muzeologických snah nebo byly... proti zájmům společnosti vůbec“.³⁴ Pražský muzeolog zároveň vyzdvihoval nutnost dalšího rozšiřování vědomostí, které se měly získávat prostřednictvím doplňovacích kurzů (po pěti letech), což se týkalo i ne odborného muzejního personálu. Ukončení studia však primárně představovalo základní předpoklad pro vykonávání postu odborného pracovníka v oboru muzejnictví.³⁵ Svě pojetí muzeologie pak Neustupný vtělil do kurikula *Střediska pro výuku muzeologie* působícího při Karlově univerzitě v Praze, jež striktně rozlišovala kurzy z obecné muzeologie a muzeologií speciálních.³⁶

2.1.2 Za nezávislost na vědních oborech zastoupených v muzeu – Stránského vize autonomního postavení muzeologie

Nesoustavná a spíše nahodilá reflexe muzejní teorie byla v českém prostředí v průběhu 60. let 20. století vystřídaná vytvořením vstřícnějšího prostředí pro její etablování. Vedle již dříve započatých aktivit Kabinetu muzejní a vlastivědné práce a navázání intenzivnější kooperace se zahraničím však stály za zintenzívněním muzeologického myšlení nově konstituovaná výuková centra v Brně (1963) a Praze (1967).³⁷ Výrazně do rozprav o postavení vědních disciplín na poli muzejnictví zasáhl představitel brněnské externí katedry a muzeologického oddělení Moravského muzea (dále také jako MM) **Zbyněk Zbyslav Stránský** (1926–2016).³⁸ Stránský se při svém úsilí o vyprofilování vlastní koncepce musel vyrovnávat s předchozími přístupy a kromě analýzy děl zahraničních autorů

³⁴ NEUSTUPNÝ, Jiří: Výuka vědního oboru muzeologie. *MVP* 11 (81), 1973, č. 3, s. 138.

³⁵ NEUSTUPNÝ, Jiří: Výchova v muzeologii. *MVP* 4 (74), 1966, č. 3, s. 163.

³⁶ O něm viz KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. *Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 8–12.

³⁷ Tamtéž, s. 4–5.

³⁸ Zásadním zlomem v profesní kariéře Z. Z. Stránského se stalo jeho jmenování do pozice vedoucího muzeologického oddělení Moravského muzea v roce 1962, z níž metodicky ovlivňoval jihomoravské muzejnictví. Vzápětí se Stránský spolu s ředitelem Janem Jelínkem rozhodli pro další krok, jenž měl zkvalitnit a profesionalizovat československé muzejnictví – zřízení externí katedry muzeologie. Na jeho další odbornou profilaci a prohloubení teoretické báze muzeologické problematiky začala mít stále větší vliv i komunikace se zahraničními muzeology, která probíhala již od 60. let. Jeho nejvýraznějšími aktivitami mezinárodního dosahu se staly práce na vydání slovníku *Dictionarium museologicum* a od roku 1986 také pořádání *Mezinárodní letní školy muzeologie* (ISSOM). O životě a díle Z. Z. Stránského viz speciální číslo *Museologica Brunensia* 5, 2016, č. 2; DOLÁK, Jan: The role of Z. Z. Stránský in present-day museology. *Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 15–26, o vývoji muzeologického oddělení viz PERNES, Jiří: Dvacet let práce metodicko-muzeologického oddělení Moravského muzea v Brně 1963–1983. *Časopis Moravského muzea – vědy společenské/Acta Musei Moraviae – science sociales* 69, 1984, s. 259–268.

jeho pozornost logicky upoutala monografická díla pražského muzeologa a jeho články vydané v 60. letech. Odlišný postoj postupně vyústil v názorový střet, v jehož rámci se nicméně výrazně prohlubovala a postupně precizovala stanoviska obou zúčastněných stran. Hlavním předmětem sporu se stala Stránského vize muzeologie jako samostatné vědní disciplíny, jejímž předmětem zájmu se stal specifický vztah člověka k realitě, který není v poznávací intenci jiných vědních oborů. Z těchto pozic se pak poměrně ostře vymezoval vůči Neustupnému a jeho názorovému pokračovateli Josefu Benešovi, kteří svou vizi podle jeho názoru opřeli o muzeum jako hlavní předmět zájmu muzeologie. Pozastavil se především nad jejich chápáním obecné muzeologie jako sociologie muzejní práce, což podle něj narušuje jimi tehdy prezentované pojetí oboru jako „pouhé“ techniky a teorie muzejní práce. Stránského připomínky směřovaly také k podle něj vágnímu vymezení některých klíčových pojmů (teorie, technika, aplikace) a hlavně k nedostatečně nastíněnému vztahu mezi teorií aplikace vědní disciplíny a obecné muzeologie.³⁹ Kritika obou autorů částečně souvisela i s tehdejšími snahami reformovat muzejnictví vytvořením samostatných, oborově diferencovaných zařízení. Sám usiloval spíše o vyrovnání se muzejnictví tehdy progresivně se rozvíjejícím vědám (kybernetika, atomová fyzika, genetika, sociologie atd.) prostřednictvím důrazu na specifitnost a autonomnost muzejního fenoménu opřenou o teoretickou bázi.⁴⁰

Stránského argumentace uveřejněná na stránkách muzejních a muzeologických periodik (*Časopis Moravského muzea*, *Múzeum*, *Muzeologické sešity*) zároveň odkrývá i jeho vnímání pozice vědních disciplín na poli muzejnictví. Potvrzuje sice, že věda směřuje k modifikaci poznatků vyprodukovaných základním výzkumem k účelům praxe, nicméně polemizuje s Neustupného tezí, že speciální muzeologie jsou jen teorií aplikace vědních oborů v prostředí muzea. Nemá-li být muzejní práce duplikátem činnosti jiných vědeckých ústavů, musí mít svůj vlastní úkol daný specifickým programem muzea. Je proto třeba překročit svazující limity jednotlivých disciplín a zaměřit se na záležitosti, které pro ně všechny mají obecnou platnost. Zároveň musí být překonáno to, co tyto disciplíny rozděljuje,

³⁹ Oba muzeologové tak podle Stránského nepronikli k samotné podstatě této relace, a proto přecenili zvláštní na úkor obecného, stejně jako konkrétní nad abstraktním. STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Poměr obecné a speciální muzeologie. *Časopis Moravského muzea /Acta Musei Moraviae – vědy společenské* 53-54, 1968–1969, s. 220–221, 234.

⁴⁰ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Špecializácia múzeí z hradiska vývinu vedy. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 22.

a nalezen onen integrační moment muzeální skutečnosti.⁴¹ Za vlastního iniciátora teorie speciálních muzeologií proto nelze považovat konkrétní vědní disciplínu zastoupenou v muzeu, ale účel, kterému má muzejní teorie sloužit – tedy samotný muzejní fenomén. Pohled z pozic jednotlivých disciplín totiž nemůže přispět k odhalení společných znaků muzejnictví, protože „...z pozic angažovaných vědních disciplín nelze proniknout k jádru problému a tyto disciplíny se také nemohou stát určující základnou pro řešení koncepce muzeologie“.⁴² Program tzv. muzejní specializace celkově nemůže vést k vymezení a hlubšímu zpracování podstatných aspektů muzejní práce, protože zůstává mimo oblast její zájmové sféry. Speciální muzeologie pak samy o sobě nemohou rozkrýt to, co dělá muzeum muzeem. Problémy muzejnictví totiž nahlíží zvenčí, a proto by se v rámci muzejnictví neměla preferovat specializace oborová, ale muzeologická.⁴³ Tento samostatný a autonomní princip proto nemůže primárně vycházet z oborové aplikace, ale ze specifického přístupu ke skutečnosti determinovaného i dalšími „neoborovými“ disciplínami jako je dokumentalistika či teorie informace. Jako řešení nabídl svou teoretickou koncepci muzeality jako stránky skutečnosti, která nese takové znaky, že její nositel byl proti přirozenosti zániku uchován a dále vědecky a kulturně využíván.⁴⁴ Později svou pozici přehodnotil a za hlavní poznávací intenci muzeologie považoval muzealizaci jako vyústění relace člověka ke skutečnosti, který se objektivizuje v procesu, kdy dochází k vynětí svědků této reality pro jejich další uchování a následné využití.⁴⁵

Názorové rozdíly jsou asi nejprůkazněji doložitelné na chápání problematiky muzejního sbírkového předmětu. Neustupný jej podle Stránského primárně chápal jako soubor pramenů jednotlivých disciplín, které se přizpůsobují poslání muzea. Brněnský muzeolog oproti tomu upozornil na skutečnost, že sbírkový materiál nemůže sloužit pouze jako zdroj informací, ale má své další, neméně podstatné funkce, zejména pak uchovávací a expozičně-osvětovou. Jako stěžejní faktor v tomto ohledu připomíná selekční fázi, v jejímž rámci je třeba blíže poznat hodnotu, pro kterou byly tyto předměty vybrány z konkrétní jevové totality, dále uchovávány a k dalšímu využití převzaty muzejními institucemi. Věc

⁴¹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Poměr obecné a speciální muzeologie. *Časopis Moravského musea – vědy společenské* 53-54, 1968–1969, s. 242.

⁴² STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do muzeologie*. Brno 1972, s. 58.

⁴³ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Špecializácia múzeí z hľadiska vývinu vedy. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 26.

⁴⁴ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do muzeologie*. Brno 1972, s. 66–67.

⁴⁵ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie*. 2. aktualiz. a podstatně rozš. vyd. Brno 2000, s. 31–32; *Archeologie a muzeologie*. Brno 2005, s. 113.

separovaná ze svého původního prostředí totiž nese všechny znaky dokumentované skutečnosti (podstatná není jen jeho hodnota vědecká, ale např. i dokladovost a estetická kvalita) a následně vytvořený sbírkový fond je jejím modelem. Nejedná se tu proto o pouhou vědeckou heuristiku a není proto možné zcela ztotožňovat pramen a muzejní sbírkový předmět.⁴⁶ Stránský svá tvrzení podpořil i poznatky z muzejní praxe. Specializace vědních oborů podle jeho názoru přináší některé záporné jevy a může brzdit celkový rozvoj muzejnictví, což platí jak u velkých (tyto disciplíny zde nemusí mít rovnocenné postavení), tak i menších vlastivědných muzeí (oborová diferenciacíe vlivem nedostatečného personálního složení, požadavek regionální komplexnosti v rozporu s odbornou kvalifikací).⁴⁷ V oborové specializaci navíc nevidí ani východisko pro překonání rozporů či zvědečtění muzejní práce a přiblížení muzeí strukturu vědy. Výhradní podporou specializace se podle jeho názoru narušuje muzejní integrita a posilují odstředivé tendence, což by v konečném důsledku mohlo vést ke splynutí muzejnictví s jinými badatelskými centry.

Popřením tzv. aplikační teorie Stránský ovšem nevyloučil a nezpochybnil přínos speciálních muzeologií ani jednotlivých oborů, které jsou svým předmětem poznání nezastupitelné např. pro určení, zařazení a rozhodování o zachování částí sbírkového materiálu. Stejně tak naznačil, že nelze v rámci oboru výhradně preferovat obecnou muzeologii, a to právě z důvodu, že by muzeologie měla využít myšlenek a možností v muzeu zastoupených disciplín pro svůj další rozvoj.⁴⁸ Sám pak dokonce formuloval názory a myšlenky dotýkající se jednotlivých speciálních muzeologií (např. technická, literární). I když se v nich vždy věnoval analýze příslušné aplikace v oblasti muzejnictví, stěžejním poselstvím zde do značné míry zůstávalo zdůraznění nezastupitelnosti obecného muzeologické poznání.

2.1.3 Reflexe vztahu vědních oborů a muzejního fenoménu u dalších autorů

Teoretická stanoviska Jiřího Neustupného a Zbyňka Zbyslava Stránského se stala východiskem pro další osobnosti z muzejního prostředí, které sice, s výjimkou Josefa Beneše, nevytvořily vlastní ucelený muzeologický myšlenkový systém, ale sledované

⁴⁶ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Poměr obecné a speciální muzeologie. *Časopis Moravského musea – vědy společenské* 53-54, 1968–1969, s. 224.

⁴⁷ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Špecializácia múzeí z hľadiska vývinu vedy. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 22.

⁴⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1984, s. 68.

problematice se věnovaly při zpracování soubornějších či dílčích, zdaleka nejen oborově zaměřených témat. I když u některých autorů docházelo k drobnějším názorovým modifikacím, jejich texty se většinou přidržovaly nastíněných myšlenek zmíněných českých muzeologů nebo k nim dospívaly i intuitivním uchopením dané problematiky. Podle míry preference příslušných konceptů je lze rozdělit do dvou hlavních skupin, rozdělených často podle absolutoria pražského (vyučující Neustupný) a brněnského (Stránský) výukového programu muzeologie. Na druhou stranu se „oborová“ otázka v muzejnictví dostávala do zorného pole představitelů ostatních vědních disciplín, kteří však k těmto pojetím zaujímali spíše ambivalentní postoj.

V socialistickém Československu problematiku zastoupení jednotlivých oborů v muzejních institucích fakticky otevřely Neustupného *Otázky dnešního muzejnictví* (1950). Text, který byl koncipován jako příručka s cílem přiblížit moderní domácí a zahraniční trendy a do značné míry postrádající obvyklý ideologický balast, značně předběhl svou dobu. V odborné literatuře, stejně jako v samotné praxi, však byly jeho závěry po dlouhou dobu reflektovány minimálně. Za hlavní příčinu je možné označit celkovou nechuť velkého množství tehdejších muzejníků opouštět dosavadní empirické poznatky a také probíhající transformaci oboru spojenou s celkovou pasivitou státního a stranického aparátu ohledně řešení jeho aktuálních otázek.⁴⁹ Jednou z výrazných dobových výjimek se stala až etnografická konference v Martině (1954), během níž se v přednesených referátech vyskytly snahy o důkladnější analýzu Neustupného klíčových pojmů. Slovenský etnograf *Michal Markuš* zde muzeologii dokonce pojal jako samostatnou vědní disciplínu,⁵⁰ širší pozornost jí však věnoval pracovník Moravského muzea *Ludvík Kunz*, který za její výchozí aspekt považoval muzeologie speciální.⁵¹ Dosti výmluvné je naopak sledovat míru zájmu, jíž se Neustupného koncepci dostalo v dobových metodických příručkách. Zatímco v ideologicky poplatné publikaci *Musea slouží lidu* o ní neexistuje žádná zmínka,⁵² Kálmánova práce na

⁴⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Poměr obecné a speciální muzeologie. *Časopis Moravského muzea – vědy společenské* 53-54, 1968–1969, s. 209–210.

⁵⁰ Národopisná muzeologie by si pak podle jeho názoru měla vydobýt rovnoprávné postavení s ostatními vědními disciplínami. MARKUŠ, Michal: O niektorých otázkách vedecko-organizačnej práce národopisnej muzeológie. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z I. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 35–37.

⁵¹ KUNZ, Ludvík: K problémům národopisné instalace. *Tamtéž*, s. 125.

⁵² Text reflektuje odlišnost sbírek v případě sbírkotvorné, ale hlavně prezentační činnosti, kde v rámci vlastivědného muzejnictví rozlišuje výstavní sbírky přírodovědecké a historické a jako speciální typ zavádí sbírkové komplety oddělení socialistické výstavby. DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro musejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 54–60.

jejím základě dělí muzeologii na obecnou a speciální, přičemž „...*na požiadavky a zásady jednotlivých vedných odborov vzhľadom na odlišnosť ich potrieb sa všeobecná muzeológia nemôže rozširovať, a preto každý odbor vo vzťahu k muzeálnej praxi sleduje svoje osobitné problémy pomocou muzeológie špeciálnej*“.⁵³ Příliš rozsáhlé v tomto ohledu ostatně nebyly ani aktivity Svazu českých muzeí, jehož pozice byla navíc oslabena probíhajícím postátnováním muzejních ústavů a rostoucími snahami o jejich direktivní řízení. Z hlediska zkoumaného tématu znamenalo jeho nejvýraznější počín patrně vytvoření dokumentu s názvem *Rámcový program výstavních sbírek vlastivědných muzeí* rozdělených na část přírodovědnou (budovaná na základě dialektického materialismu) a historickou (koncipovaná podle materialismu historického).⁵⁴ Za vzor byly v této době členským muzeím dávány sovětské oborově zaměřené centrální instituce.⁵⁵

Zlom v dosavadní reflexi speciálních muzeologií a muzeologie obecné je tak třeba klást do druhé poloviny 50. let, kdy byl v muzejní politice státu prosazen poněkud odlišný kurz. Úsilí směřující ke zvýšení profesní úrovně a překonávání prakticismu přinesly hned několik významných pokusů o teoretické podchycení muzejní problematiky. Jejich obsah se v dobovém kontextu primárně zaměřil především na výstavní a expoziční činnost, jíž se dostalo prostoru v řadě publikací, periodik i diskuzí (např. edice *Musejní práce*, časopis *Múzeum*, dokumenty a zasedání českého a slovenského Svazu). Převážně inklinovaly k analýze problematiky z pohledu jednotlivých oborů zastoupených v muzeu a rozhodně neměly ambici analyzovat jejich celkovou roli v průběhu muzealizačním procesu. Neustupného vnímání problematiky muzejnictví se nicméně stalo integrální součástí článku o muzejní osvětě *Karla Picmause* (1957)⁵⁶ a prosadilo se dokonce přímo v muzejní praxi, jako v případě výstavy NM s názvem *Muzeologická literatura*.⁵⁷ Zaznamenat lze zároveň

⁵³ KÁLMÁN, Július: *Múzejníctvo*. Bratislava 1955, s. 7.

⁵⁴ Pro historickou instalaci v něm bylo použito marxistické periodizace Václava Husy rozdělující dějiny do pěti epoch – pravěk, kmenová knížectví, feudalismus, kapitalismus a cesta k socialismu. TUČEK, Karel: Program vlastivědných muzeí. *ČNM – řada historická* 117-119, 1948–1950, s. 113; DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro musejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 19–22.

⁵⁵ TUČEK, Karel – POCHE, Emanuel – PRANTL, Ferdinand: *Práce muzeí v Sovětském svazu*. Praha 1956, s. 120–182. Knihovna osvětové práce. Jednalo se o muzea přírodovědecká, dějin revoluce, dějin umění, divadla a hudby, literární, pamětní síně, vojenská, technicko-hospodářská a zdravotnická.

⁵⁶ PICMAUS, Karel: *Vědecká a osvětová práce našich muzeí*. Praha 1957, s. 17–18. Musejní práce 1.

⁵⁷ Autoři se při jejím koncipování podle vlastních slov pokusili o rovnoměrné zastoupení obecné a speciální muzeologie. Mezi vystavenými publikacemi tak nechyběla díla Denksteina, Kálmána, Neustupného či Svobody, ze speciální muzeologie pak byla zastoupena oblast přírodovědy, národopisu a archeologie. VRCHOTKA, Jaroslav – SPUNAROVÁ, Taťjana: Muzeologická literatura na výstavě. *Múzeum* 3, 1956, č. 3-4, s. 188–200.

první vážnější kritiku z akademických pozic. Podle archeologa a zaměstnance Československé akademie věd *Jaroslava Böhma* se o muzejnictví nedá hovořit ani jako o základní, ani jako o aplikované vědě. Böhm své výhrady dokumentoval na příkladu archivnictví, které by muselo být ve stejné optice vnímáno jako věda aplikovaná na archivy. Muzejnictví (muzeologie) je proto pro něj metodikou, vědecky utříděným souborem poznatků a zásad, podle nichž je třeba uchovávat, zachovávat a zprostředkovávat prameny pro potřebu vědeckého bádání a pedagogicko-osvětové činnosti.⁵⁸

S postupným etablováním muzeologického školení a s ním související precizací jednotlivých koncepcí se od 60. let rozproutila také diskuze o problematice obecné a speciální muzeologie. Neustupného původní přístup doplněný řadou nových článků uveřejněných především v *Muzejní a vlastivědné práci* a *Časopisu Národního muzea* byl bližší většině pracovníků muzeí a akademických pracovníků, z nichž se někteří jednotlivci postupně začali zasazovat o faktický zrod speciálních muzeologií včetně promýšlení jejich teorie. Stránského stanovisko oproti tomu bylo v této fázi prezentováno hlavně s cílem představit základní myšlenky. Rozdílnost obou pojetí do značné míry rezonovala již na brněnském sympoziu v Brně konaném v roce 1965, kde osobnosti z muzejního i mimomuzejního prostředí vyjadřovaly své názory k problematice muzeologie, a výraznou roli zde sehrála také diskuze o poměru k tradičním oborům vědy zastoupených v muzeích. K Stránského pojetí se zde přihlásili např. *Josef Jančář* (Slovácké muzeum v Uherském Hradišti) či *Zdeněk Bruna* (Okresní vlastivědné muzeum v Mělníku)⁵⁹ a svým způsobem i významný reprezentant české památkové péče *Vlastimil Vinter*. Ten viděl další rozvoj této disciplíny zvláště v prohloubení jejího autonomním postavení a hledáním toho, co je pro ni charakteristické a odlišné od dalších vědních oborů.⁶⁰ Naopak *Miloslav Malý* (Muzeum Bedřicha Smetany v Praze) v muzeologii viděl specializovaný obor příslušné vědy, protože

⁵⁸ BÖHM, Jaroslav: Výstava „Pravěk Československa“ v Národním muzeu. *Památky archeologické* 49, 1958, č. 2, s. 610.

⁵⁹ JANČÁŘ, Josef: K některým otázkám povahy muzejní práce. In: STRÁNSKÝ, Zbyněk (ed.): *Sborník materiálů prvního muzeologického sympozia: Brno – 1965*. Brno 1966, s. 22–23; BRUNA, Zdeněk. *Muzeologie jako vědní obor a její význam pro muzejní praxi*. *Tamtéž*, s. 23–25.

⁶⁰ Vinter zmiňuje, že muzeologie není pouhou aplikací vědních disciplín, které zkoumají ten který druh muzejních sbírek či z nich vychází další činnost muzea (konzervace, prezentace, edukační činnost), ale má jako integrální jednota různorodých aspektů určitou specifickou náplň tvořící kvalitativně svébytnou strukturu. VINTER, Vlastimil: K otázkám muzeologie jako vědní disciplíny a předmětu vysokoškolské výuky. *Tamtéž*, s. 21.

na rozdíl od ní zahrnuje činnosti ničím jiným nenahraditelné (vyhledávání, určování a prezentace sbírkového materiálu).⁶¹

Zásadního významu se otázce obecné a speciálních muzeologií dostalo v díle **Josefa Beneše** (1917–2005).⁶² Dlouholetý ministerský úředník se již v 60. letech nejprve ztotožnil s Neustupného přístupem. Obecnou muzeologii chápal totiž jako nauku o historii, teorii, metodice, technikách a organizaci muzeí, muzeologii speciální pak jako aplikaci příslušné vědní disciplíny do prostředí muzea. Oba fenomény sice stavěl na stejný základ daný jejich dialektickým vztahem, nicméně těžištěm muzeologické práce se pro něj, vzhledem k různorodosti interpretace a zpracování muzejních sbírek, stávají muzeologie speciální.⁶³ Benešovo vnímání problematiky se však postupně stále více posouvalo jednak k precizaci vlastního pojetí, ale i posílení pozic obecné muzeologie. Základem se mu zde stal důraz na společenskou roli muzejnictví, které spolu s příbuznými obory (knihovnictví, archivnictví, památková péče, ochrana přírody) zajišťuje ochranu a využití kulturního dědictví. Specifikum muzejního fenoménu pak spočívalo v komplexní péči o mobilní hmotné doklady převedené z původní užitkové či nálezové funkce do nové kulturní roviny. Tyto předměty, vlastně vnitřně strukturované a tematicky ucelené soubory vytvářející modelovou skladbu života společnosti a přírodního prostředí, měly sloužit zejména jako informační prameny pro odborníky a exponáty k edukaci širší veřejnosti. Muzejnictví je tak pro něj specifickým a složitým mechanismem, a proto potřebuje svou vlastní teorii, kterou tvoří právě muzeologie. Ta se skládá z muzeologie obecné (systematizuje poznatky a formuluje cíle, metody a prostředky práce v oboru muzejnictví jakož obecně platné principy) a jednotlivých muzeologií speciálních, jež aplikují takto získané obecné principy v konkrétních

⁶¹ MALÝ, Miloslav: Diskusní příspěvek. *Tamtéž*, s. 37.

⁶² Dlouholetý ministerský úředník se již od poloviny 50. let, kromě svého angažmá v oblasti etnografické muzeologie, stále intenzivněji zaměřoval na obecnější otázky oboru muzejnictví. Tyto aktivity paradoxně ještě zesílily po událostech Pražského jara, kdy byla jeho role ve státním aparátu postupně marginalizována. Hlavně v 70. letech 20. století uveřejnil řadu dodnes aktuálních publikací z oblasti muzejní teorie a prostřednictvím dlouholetého působení v pražském Středisku pro výuku muzeologie se účastnil také na vzdělávání a výchově muzejních pracovníků. Činný v oboru zůstal i po listopadovém převratu, kdy se podílel na konstituování oboru muzeologie na Slezské univerzitě v Opavě. Nejnověji viz RUTAR, Václav: The hundredth anniversary of the birth of Josef Beneš, a prominent Czech museologist. *Museologica Brunensia* 6, 2017, č. 1, s. 65–67; KIRSCH, Otakar: Muzeolog a etnograf Josef Beneš – 100 let od narození. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B – vědy historické 66, 2017, č. 1, s. 97–99.

⁶³ Např. obecná muzeologie podle něj stanoví, jaký počet a druh exponátů má být vystaven a jakým způsobem je prezentovat. Jak však realizovat samotnou instalaci již musí být záležitostí daného oboru, neboť oborově rozdílná je vyjadřovací schopnost exponátů i určení optimálních proporcí tohoto materiálu a názorných doplňků k nim (popisky, grafy, tabulky atd.). BENEŠ, Josef: O vztahu obecné muzeologie k muzeologiím speciálním. *ČNM* – řada historická 134, 1965, s. 113.

podmínkách daného oboru.⁶⁴ Svě vize Beneš dokázal přetavit zejména na přelomu 70. a 80. let v několik monografií věnujících se sbírkotvorné, edukační a prezentační činnosti. V jejich rámci se pak zabýval i jednotlivými oborovými aplikacemi se snahou podnítit širší výzkum mezi muzejními pracovníky.⁶⁵

Dalším impulsem pro rozvíjející se diskuzi bylo vydání Neustupného publikace *Muzeum a věda*, která vyvolala kritické komentáře zejména mezi zástupci tzv. brněnské muzeologické školy na stránkách její publikační platformy – Muzeologických sešitů. Nejuceleněji se k problematice vyjádřila Bronislava Gabrielová (Moravská galerie v Brně). V Neustupného pojetí dokonce shledávala nebezpečí pro samostatnou existenci muzeí. V její optice totiž znamenalo setření výraznějších rozdílů mezi základním výzkumem v oborově zaměřených vědeckých institucích a muzeích, a to oproti výzkumu aplikovanému, kde si odborná muzejní práce přece jen zachovává jistá specifika (příprava výstav, katalogů atd.). Ve shodě se Stránským tvrdí, že věda v muzejním prostředí nemůže spočívat pouze ve shromažďování a zpracování pramenů pro dílčí potřeby jednotlivých vědních oborů bez vazby k celkovému dokumentačnímu programu muzea.⁶⁶ Nelze také muzejní sbírkový předmět pojímat pouze ve smyslu pramenného základu k vědeckým úkolům konkrétní disciplíny a opomíjet tak specifčnost muzejní dokumentace, která by měla reflektovat i doklady vykazující obecnější kulturní hodnotu a širší informační obsah. Sbírkový fond by proto měl tvořit soubor reprezentantů vytipovaných podle obecnou muzeologií stanovených kritérií. Oborové specializace totiž nemohou dominantně určovat ani směřování muzeí soustředěných na komplexní dokumentaci regionu, při níž musí dojít k jejich užšímu prolnutí.⁶⁷

Jako další odchovanec brněnské školy se k Neustupného závěrům vyslovila *Svatava Ondráčková* (Muzeum Vysočiny Třebíč). Jádrem její kritiky se stal Neustupného výrok, že vývoj muzejnictví dospěje k osamostatnění jednotlivých vědních oborů a vytvoření monotematických muzeí, jejichž prostřednictvím bude vytvořeno účelné spojení s ostatními

⁶⁴ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 37. Problémy sbírkové evidence, sv. 1; Muzejnictví, muzeum, muzeologie. MVP 14 (84), 1976, č. 1, s. 19.

⁶⁵ Viz BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 275–304. Knižnice Muzejní práce, sv. 19; *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 72–102. Problémy sbírkové evidence, sv. 2; *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 151–186. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

⁶⁶ Tvorba sbírek se jako vědecká činnost pak může soustředit jen na takové obory, které přímo pracují s hmotným materiálem, u ostatních pak na doklady, které zachycují spíše jejich vývoj (např. fyzika pomocí přístrojů, historicky využívaných pomůcek). GABRIELOVÁ, Bronislava: Diskuse: Vědecká práce v muzeích. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 48.

⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

oborovými institucemi v jeden pracovní celek.⁶⁸ Ondráčková sice nevyklučuje bližší propojení vědecky zaměřených institucí, tento konglomerát ale podle ní nesmí ovlivnit podstatu v nich sdružených muzeí a specifik jejich sbírkotvorné činnosti. Vzniklý systém jako reprezentativní sbírkový model skutečnosti totiž musí být nadřazený zájmům vědních oborů. V podobných intencích pokračoval *Jaroslav Rezník* (Literárno-múzejné oddelení Matice slovenskej v Martine), který se zaměřil na problematiku výstav. Ty rozhodně neměly reflektovat jen pozice jednotlivých oborů, protože jako prezentovaný pramen by pro návštěvníka ztratily svou dokladovost.⁶⁹ Kritické hlasy ze strany osobností spjatých s brněnskou muzeologickou školou nebyly namířeny jen proti redukci muzeologie na „nevědecký obor“, ale i Neustupného systému výuky. Podle jejich názoru byl přílišný důraz kladen na znalectví v rámci speciálních muzeologií a tím došlo k oslabení zájmu o muzeologii obecnou (zejména o otázky metodologické a gnoseologické). Za silnou stránku naopak bylo považováno zavedení poznatkového minima o muzejnictví do denního i dálkového studia i pro studenty učitelských směrů jednotlivých oborů.⁷⁰

Z poněkud odlišných pozic přispěly do probíhající debaty další osobnost brněnské muzeologie. *Zdeněk Vašíček* primárně zkoumal možnosti uplatnění nových metodických přístupů v muzejní praxi z toho důvodu, že shromažďování, vytváření a popis sbírkových fondů jako základní muzejní činnosti prozatím nejsou na patřičné vědecké úrovni. Přispět k nápravě pak mají tzv. deskriptivní vědy, u nichž zásadní význam hrají pozorování, popis a klasifikace a je pro ně typické zařazení objektů do konkrétního systému a prostoru. Ať již jsou podle Vašíčka předmět a metodologie muzeologie jakékoli, jsou závislé právě na tomto typu vědních disciplín a budou se s nimi proto vždy překrývat. Pokud se budou chtít muzea výrazněji zapojit do vědeckého procesu, měla by se muzeologie stát garantem jejich vzájemného integračního momentu, a to zvláště v rámci příslušných regionů.⁷¹ Na druhou stranu ale muzejní instituce neshromažďují sbírky jen k potřebám jednotlivých věd. Cílem pro ně je vytvoření dokumentační a informační soustavy, což je jediná cesta, jak překonat jejich lokální a oborovou omezenost a sjednotit je jako skutečnou institucionální základnu

⁶⁸ ONDRÁČKOVÁ, Svatava: Diskuse: Vědecká organizace muzejnictví. *Tamtéž*, s. 52.

⁶⁹ Rezník se zároveň pouští do částečné kritiky Neustupného třídění výstavních počinů, kdy odmítá zařazení umělecké výstavy do kategorie výstavy prezentačních, charakteristických tím, že při jejich realizaci není potřebná vědecká výbava. REZNÍK, Jaroslav: Diskuse: Vědecká práce v muzejních výstavách. *Tamtéž*, s. 50–51.

⁷⁰ SCHNEIDER, Evžen: Specifické vzdělávání muzejních pracovníků a jeho usoustavnění v ČSR. *Muzeologické sešity – Supplementum*, 1985, č. 3, s. 95.

⁷¹ VAŠÍČEK, Zdeněk: Muzeologie a metodologie deskripce a klasifikace. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 10.

vědecké práce. Rozvoj vědecké explikace pak od nich vyžaduje, aby na základě vlastní teorie zabezpečovaly a tvořily součást systému organizace vědecké práce. Aktivity muzeí by tak neměly programově vycházet z potřeb jednotlivých věd, ale z teoretické báze, jež by zdůraznila integrální a interdisciplinární momenty sbírek.⁷²

Po intenzivní reflexi tématu v průběhu 60. a počátku 70. let nastalo v období nastupující normalizace jisté uklidnění. Analýza problematiky oborů v muzeích zastoupených byla přítomna takřka výhradně v obecných muzeologických pojednáních a i tam ustupovala některým novějším impulsům. Zabývala se jí například pracovnice kladenského muzea *Věra Schubertová* zastávající Stránského pozice. Podle ní se vědní disciplína v muzeu angažuje vždy specifickým směrem v intencích muzeologické dokumentace, nikoli „v hloubce a šířce“ daného oboru. Nejde totiž o soustředění veškerých věcí jako komplexní sumy pramenného poznání, ale předmětů, jež adekvátně dokumentují skutečnost a dají se z nich opakovaně snímat informace.⁷³ Muzejní přístup tedy sbírkový materiál hodnotí z odlišného hlediska než samotná vědní disciplína, nicméně přínos těchto oborů je naprosto nenahraditelný. Umožňují orientaci při vydělování muzeálie z jevové totality, rozpoznat podstatné vlastnosti věcí a provést jejich „pojmové poznání“. Oba principy by pak společně měly přispět při jejich interpretaci na výstavách a v expozicích.⁷⁴ Ve slovenském prostředí téma výrazněji uchopila *Anna Gregorová* (roz. Marcinková). Ve své publikaci *Múzeá a múzejníctvo* vychází z předpokladu, že pokud dosud není cele etablovaná obecná muzeologie, která postuluje všeobecná teoretická východiska, nemůžeme mluvit o jednotlivých speciálních muzeologiích. Dále polemizuje s Neustupného chápáním muzeologie, jež na jedné straně označuje muzeologie speciální za aplikované vědy, nicméně obecná muzeologie je v jeho rámci jen teorií a technikou.⁷⁵

2.2 Vědní obory zastoupené v muzeu v systému kulturní politiky – struktura, klíčoví aktéři, způsoby ovlivňování

Problematika oborových muzeologií byla v období komunistického panství výrazně determinována závislostí na oficiálních strukturách státní kulturní politiky, které byly

⁷² Tamtéž, s. 17.

⁷³ SCHUBERTOVÁ, Věra: Muzeálie z hlediska všeoborové interpretace. *Muzeum a současnost* 6, 1983, s. 191.

⁷⁴ Tamtéž, s. 194.

⁷⁵ GREGOROVÁ, Anna: *Múzeá a múzejníctvo*. Martin 1984, s. 249–251. Teória a výskum.

spojeny především s institucionální formou. I v případě muzejnictví, kam zkoumaná problematika spadala, se v ní uplatňoval v historiografii zavedený model tří základních složek tvořených stranickým aparátem, orgány státní správy a tzv. svazovými organizacemi,⁷⁶ k nimž je však třeba jako aktivní činitel připočítat ještě ústřední a krajská muzea, státem zřízenou instituci s metodicko-ideologickým posláním a do značné míry i vysokoškolská akademická pracoviště. Zvláště z jejich představitelů se pak rekrutovali hlavní autoři jednotlivých koncepcí v oblasti aplikace vědních oborů v muzeích, kteří zároveň připravovali podklady a návrhy pro řídicí orgány a sami jejich výsledná rozhodnutí napomáhali realizovat v praxi. Kromě odborných muzeologických záležitostí však reprezentanti tehdejší kulturní politiky (hlavně stranické a státní orgány) vznášeli ideologické požadavky zásadně ovlivňující celkový způsob (nejen) uchopení problematiky oborů zastoupených v muzeu i výběru dílčích témat vhodných ke zpracování (např. dokumentace současnosti). Ve zkoumaném období však tyto tlaky nepůsobily vždy se stejnou intenzitou a měnila se i jejich obsahová náplň. První kroky vedoucí k jejich prosazení byly podniknuty již počátkem 50. let, nicméně cílené a koncepční strategie vedoucí k ovládnutí muzejního prostoru vyvrcholily až konstituováním ideologicko-metodické platformy (Kabinet muzejní a vlastivědné práce) a přijetím legislativních dokumentů fakticky legitimizujících postavení a činnost muzeí v očích veřejnosti, státu i strany. Tendence k překonávání postupně zaváděných myšlenkových schematismů v muzejní činnosti se odehrával již od konce 50. let, ale posun k snahám o alespoň částečné odpolitizování oboru lze nalézt spíše v dalším desetiletí. Ideologický vliv se pak se zvýšenou intenzitou projevil v období normalizace, kde však na všech úrovních muzejní sítě docházelo k jeho značné formalizaci.

Proces ideologizace muzejní teorie i praxe jako původně spíše zvnějšku iniciovaného a postupně implementovaného produktu přinesl i některé konstantně působící prvky. Vedle obecných myšlenkových stereotypů signifikantních pro komunistické hnutí (např. dialektický materialismus, ekonomická základna/společenská nadstavba, třídní boj) se jednalo o silné

⁷⁶ Tak jsou její základní struktury rozlišovány i v nejnovější literatuře věnující se kulturní politice v období po komunistickém převratu v roce 1948. Např. KNAPÍK, Jiří: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*. Praha 2002, s. 15; *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004, s. 132. Otazníky našich dějin. Jan Mervart pak stanovuje, že se kulturní politika realizovala prostřednictvím umělců, centrálních a hierarchizovaných organizací, začleněním kulturních organizací do systému stranického fungování a také prostřednictvím materiální a finanční podpory. MERVART, Jan: *Kultura v karanténě: umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. Praha 2015, s. 11. Knižnice Dějin a současnosti.

tendence směřující ke zdůrazňování aktivní role muzeí ve společnosti, které se i v muzeologickém diskursu promítly v důrazu na jejich edukační funkci. Právě ony představovaly hlavní cíle režimu v muzejní sféře, kde vedle ostentativního zdůrazňování tzv. „demokratických“ principů (zejména v podobě neomezeného přístupu ke kulturním hodnotám z minulosti) byla patrná snaha proměnit společenskou (vytvořit nového socialistického člověka) i technologickou (vědeckotechnický rozvoj) stránku skutečnosti při zachování onoho mnohdy mlhavě definovaného „zdravého jádra tradice“. Z muzejních ústavů se měl stát jeden ze spolutvůrců aktuálního dění pevně začleněný do celkového systému tehdejší kultury.⁷⁷ Na druhou stranu realizace poměrně komplikovaných zadání postupem času u řídicích složek vyústila nejen v aktivní podporu organizačních, provozně-technických, finančních záležitostí i odborně-vědeckých činností, ale také v názor na nutnost teoretického uchopení problematiky, kterými by se muzejní práce odlišila od předchozích období.⁷⁸ Muzeologie se tak vlastně stala v komunistickém narativu integrální součástí přerodu muzejního oboru iniciovaného socialistickým státem a přechází od akademických úvah „... do roviny realizačních možností“.⁷⁹ Přestože ideologie do značné míry utvářela, ohraničovala a limitovala projevy muzeologického myšlení, motivace k jeho realizaci rozhodně nevyplývala pouze z iniciativy státních a stranických orgánů. V institucionální a zejména v individuální rovině se s ní pojily snahy a tendence k vylepšení celkové pozice oboru i zkvalitnění dílčích muzejních činností. Právě na této úrovni pak v řadě případů docházelo k vymanění se z oficiálně prosazované orientace na dialektickou jednotu ideologické a odborné práce a uchování si jisté míry kontinuity s dřívějšími přístupy obohacovanými navíc o kontakty se zahraničním prostředím.

2.2.1 Stranický aparát

Podoba muzejnictví a tím i muzeologického myšlení byla do značné míry určována celkovou linií kulturní politiky KSČ, která sama po svém nástupu k moci musela projít procesem transformace souvisejícím s nově nabytým výhradním postavením ve státní

⁷⁷ VLČEK, Václav: Muzea a vědecké řízení. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 2.

⁷⁸ Např. ŠPĚT, Jiří: Tricetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 193; K hlavním úkolům muzeí a galerií po XVI. sjezdu KSČ. *MVP* 20 (90), 1980, č. 1, s. 12–13.

⁷⁹ ŠPĚT, Jiří: Rozvoj české muzeologie po roce 1945 a její hlavní úkoly. *ČNM – řada historická* 149, 1980, s. 62.

správě. Muzejní zařízení však byla v její optice chápána vždy jako nedílná součást jednotné ideologické a kulturní fronty, ale reálně se pozornosti stranického aparátu až na určitá období (např. normalizace) a typy muzeí (tzv. stranická muzea) těšily jiné oblasti, jakými bylo výtvarné umění, film, divadlo či literatura. Po cílených zásazích akčních výborů v roce 1948 panovala ve stranickém systému do značné míry neujasněnost až bezradnost v případě dalšího směřování oboru. Pasivní byla vedle *Kulturního a propagačního oddělení* i *Kulturní rada Ústředního výboru Komunistické strany Československa* (dále jako ÚV KSČ), v jejímž rámci byly diskutovány koncepční strategie týkající se kulturních institucí, osvěty, vědy, školství, a která byla nadřazeným orgánem obou tehdejších „kulturních“ resortů – ministerstva informací i školství. Tehdejší stav jen potvrdil *Sjezd národní kultury* v roce 1948 a následný IX. sjezd KSČ, kde byly v rámci muzejní problematiky formulovány pouze vágní a nesystematické postuláty. Teoretické myšlení v oblasti muzejnictví bylo jak na celostátní, tak i lokální úrovni zpočátku ovlivňováno spíše prostřednictvím některých obecně platných a intuitivně přijímaných modelů signifikantních pro celou oblast kultury, jakými byly pečlivě vyselektované a tendenčně interpretované prvky dřívější národní tradice, sovětský vzor, marxleninský přístup atd.⁸⁰ Postupně bylo přece jen různými formami upozorňováno na nové poslání muzejních institucí spočívající v jejich „demokratizaci“ či „deelitizaci“ (shrnuté do tehdy před veřejností často užívané formulky „muzea lidu a pro lid“) a osvětové funkce,⁸¹ kdy muzejní instituce měly sehrát výraznou propagandistickou roli v rámci legitimizace režimu a pozvednutí mas.

Proměna relativně konzervativního oboru, jehož všechny složky ještě nebyly pod přímým stranickým a státním dohledem (např. muzejní spolky), nicméně pokračovala velmi pomalu. Na „nedostatky“ v této oblasti však v roce 1951 velmi agresivně a cíleně upozornil stranický časopis *Tvorba*.⁸² Pomineme-li do jaké míry měla tehdejší kampaň souvislost se

⁸⁰ KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004, s. 76. Otazníky našich dějin; BERÁNEK, Petr: *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*. Brno 2019, s. 20–21. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Otakar Kirsch; KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998, s. 265–266. Malá řada kritického myšlení; VLČEK, Václav: *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986, s. 20.

⁸¹ Osvěta měla v tomto směru krýt záda standardní kulturní politice a v určitých oblastech rozvíjet nové metody kulturní činnosti. KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004, s. 301. Otazníky našich dějin.

⁸² O této problematice nejnověji viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 84–87. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie; BERÁNEK, Petr: *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*. Brno 2019, s. 24–27. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Otakar Kirsch; KUČEROVÁ, Kateřina:

spory Gustava Bareše a Václava Kopeckého o pojetí kulturní politiky, poukázala tato kampaň i na nepřipravenost kompetentních resortů problematiku řešit. Paradoxně právě v tomto období dostal vysoký stranický aparát KSČ možnost aplikovat své ideologicky vyhraněné postoje v muzejní praxi a stal se sám aktivním činitelem při řešení teoretických i praktických problémů oboru. Realizoval je prostřednictvím tzv. stranických muzeí, která zprostředkovala oficiální reprezentaci historie a současnosti, čímž se v tehdejší Československu zařadila mezi průkopnické organizace.⁸³ I tak však zůstávala celková politika strany v oblasti muzejnictví na druhé koleji, i když si její představitelé stále více uvědomovali jeho význam při vytváření kolektivní paměti a identifikaci obyvatelstva s oficiální ideologií. Do praxe byla postupně implementována řada usnesení stranických sjezdů a rozhodnutí ÚV KSČ obecnějšího charakteru, která byla následně rozpracována na půdě příslušného ministerstva a muzejní veřejnosti zprostředkována prostřednictvím řady dokumentů koncepčního a metodického charakteru. Role stranického aparátu v tomto ohledu značně zeslábla v 60. let, kdy došlo k posílení občanského prvku a individuality muzejních pracovníků, kteří se hlásili o svůj přímý podíl na chodu a další směřování oboru. Změny přineslo období normalizace, kdy se muzea měla ve vizích KSČ opět stát výrazným a aktivním nástrojem pro prosazování stranické politiky a být vnímána jako klíč k uchopení minulosti a zejména současnosti. I v tomto rušném období však stranický aparát spíše nastiňoval základní linii kulturní politiky, zároveň se ale ve snaze zintenzívnit dopady požadavků centrálních orgánů zvýraznily kompetence nižších stranických orgánů (krajských, okresních i místních), které však při jejím prosazování výrazně zohledňovaly místní specifika a zároveň se, stejně jako v dřívějším období,⁸⁴ zásadním způsobem angažovaly v personálních otázkách, plánování a kontrole činnosti místních muzejních zařízení.

Ideologické projevy v českém muzejnictví 1948–1960 na příkladu Svazu českých muzeí a Kabinetu muzejní a vlastivědné práce. Brno 2015, s. 26. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta Vedoucí práce Jiří Němec.

⁸³ Tradiční muzea a jejich shromažďované sbírky nemohly být plně zaměřeny na nové potřeby doby. Proto byly mobilizační výstavy těchto institucí připravovány přímo ústředním výborem KSČ za pomoci nově zřízeného Ústavu dějin KSČ a jeho odboru pro muzea a výstavy. TÁBORSKÝ, Ondřej: Dějiny podle plánu. Politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví. In: HÉDLOVÁ, Luba – ŠUSTROVÁ, Radka (edd.): *Česká paměť. Místa paměti a obraz národa.* Praha 2014, s. 291; KAPLAN, Karel: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: Studie a dokumenty.* Praha 1993, s. 130. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Např. v roce 1966 měla stranická muzea celkem 16 odborných zaměstnanců. Tamtéž, s. 141.

⁸⁴ KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950.* Praha 2004, s. 134–135. Otazníky našich dějin.

2.2.2 Ministerstva

Muzejnictví jako integrální součást kulturní politiky se dostalo do sféry zájmu státních a samosprávných československých orgánů již v období první republiky⁸⁵ a také těsně po událostech 2. světové války. Důležitou roli po roce 1945 sehrál *Zemský národní výbor* (dále jako ZNV) v Praze a jeho kulturní komise, jejímž úkolem bylo řešit některé koncepční otázky oboru včetně vytvoření regionální profesní organizace, konání pravidelných školení muzejních pracovníků, ustanovení dozoru nad muzei v pohraničí či přípravy muzejního zákona. Také u brněnského ZNV byl v roce 1946 ustanoven poradní sbor s podobnými ambicemi, na což měl vliv i Svazu českých muzeí. Právě vrcholná profesní organizace, hybatel tehdejšího muzejního dění, zároveň iniciovala řadu aktivity u *Ministerstva školství a osvěty* (např. příprava přijetí muzejního zákona), nicméně většina z nich byla přerušena rokem 1948.⁸⁶

V poúnorovém období zodpovídal za plnění stranických cílů v oblasti kulturní politiky především aparát KSČ, přesto již v této době značně posilovaly kompetence jednotlivých ministerstev jako stěžejních mechanismů k jejímu uskutečnění. Prim zde zpočátku hrálo *Ministerstvo informací a osvěty* (postupně splynulo s Ministerstvem kultury, a to pak následně s ministerstvem školství)⁸⁷ s hlavním cílem sjednocovat a koordinovat státní, veřejné, spolkové a odborové aktivity v oboru osvětové práce, lidovůchovy a kulturní distribuce. Pro oblast muzejnictví nicméně mělo od počátku postavení hlavní řídicí složky *Ministerstvo školství a osvěty* a jeho následovníci,⁸⁸ jehož struktura se nicméně dlouhodobě a komplikovaně formovala, a navíc zde muzejní problematika zůstávala ve stínu dalších oborů. Pod ministerskou správou se nicméně záhy dostaly některé klíčové muzejní instituce jako Národní galerie (dále také jako NG), Národní muzeum (dále také jako NM), Národní technické muzeum, přičemž zejména proces postátnění zemských institucí byl spojen s oficiální festivitou, v níž ústřední roli zaujala postava Zdeňka Nejedlého jako hlavního

⁸⁵ ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 71–76.

⁸⁶ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Dizertační práce. Opava 2005, s. 35–38. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

⁸⁷ Postupně na tomto poli působily: Ministerstvo školství, věd a umění (od roku 1948), Ministerstvo kultury (od r. 1953), Ministerstvo školství a kultury (od r. 1956), Ministerstvo kultury a informací (od r. 1967) a Ministerstvo kultury (od r. 1969).

⁸⁸ Řadu muzeí však zřizovaly i jiné resorty, a to např. zemědělství (Československé zemědělské muzeum), národní obrany (vojenské muzeum v Praze), vnitra (Museum Sboru národní bezpečnosti), muzejní instituce zřizoval i stranický aparát (Muzeum V. I. Lenina, Muzeum K. Gottwalda).

představitele socialistické kulturní revoluce.⁸⁹ Politika ministerstva se postupně tematicky soustředila na vybudování muzejní sítě a vylepšení odborné práce i ideologického působení muzeí. V tomto směru fungovalo především jako tzv. převodní páka stranické kulturní politiky, přičemž k prosazení a realizaci často velmi obecně vymezených cílů mu sloužily interní orgány, v nichž působily i osobnosti výrazně determinující muzeologické myšlení (např. Josef Beneš, později Jiří Špét). Zásadní pro téma této práce jistě bylo dlouhodobé oddělení muzejního a galerijního fenoménu v organizační struktuře ministerstva. Ke sloučení tak došlo až při rozsáhlých změnách v roce 1972, kdy byl vytvořen samostatný odbor pro oblast památkové péče, ochrany přírody, muzeí a galerií, v jehož rámci fungovalo oddělení muzeí a galerií.⁹⁰ Celkové působení ministerských složek se pak projevovalo zejména ve vydávání závazných či doporučujících právních předpisů, metodických pokynů, nařízení, směrnic a koncepčních dokumentů a pořádání nejrůznějších formálních i neformálních setkání, na nichž se ve zvýšené míře kromě poradních orgánů zřizovaných přímo ministerstvem podílely i další subjekty jako *Svaz českých muzeí* (dále jako SČM), *Kabinet muzejní a vlastivědné práce/Ústřední muzeologický kabinet* (dále také jako Kabinet), akademická pracoviště a samozřejmě i samotné muzejní instituce. Vliv představitelů muzeí vyvrcholil během Pražského jara, kdy Ministerstvo kultury a informací předstoupilo před celostátní konferenci muzejních pracovníků s tím, že ucelená koncepce rozvoje muzejnictví bude definitivně zformulována až po podnětech vzešlých z této akce.⁹¹

Činnost Ministerstva jako oficiální řídicí jednotky českého muzejnictví však byla kromě vlastního byrokratického aparátu vždy postavena na poradních orgánech a vykazovala tak zřetelné technokratické rysy, v nichž se významně projevoval odborný faktor. Jejich vznik měl za cíl vytvořit kooperující skupinu z řad významných muzejních pracovníků a odborníků, jejichž prostřednictvím bylo možné získat přehled o aktuálním dění v oboru, ale i pomáhat při stanovování koncepce a perspektiv jeho dalšího rozvoje. Samotné ustanovení a intenzita působení těchto specifických uskupení, v nichž zejména od 60. let

⁸⁹ O jeho názorech v oblasti muzejnictví, stejně jako angažmá při přeměně muzejnictví (postátňování a vzniku nových ústavů) viz ŠPÉT, Jiří: Zdeněk Nejedlý a české muzejnictví. *MVP* 16 (86), 1978, č. 1, s. 3–4.

⁹⁰ Péče o muzea příslušela od roku 1953 samostatnému odboru muzeí, památek a osvětové propagace při Ministerstvu kultury, aby tato problematika byla v roce 1956 včleněna do gesce V. odboru osvěty a státní propagace Ministerstva školství a kultury a jeho oddělení státní památkové péče, ochrany přírody a muzejnictví. Galerie pak byly dlouhodobě zařazeny do odboru umění.

⁹¹ Již předtím ale byly její integrální součástí (např. vytvoření krajských sítí v rámci základní sítě muzeí) diskutovány i se zástupci krajských muzeí. Jedním z argumentů zapojení muzejních pracovníků do přípravy dokumentu bylo, že ministerstvo současně pracovalo na zhruba 50 koncepcích různých odvětví kultury. *Celostátní konference muzejních pracovníků ve dnech 20.–21. února 1968 v Praze*. Praha 1968, s. 196.

výrazně rezonovaly i snahy o teoretický přístup při řešení některých problémů českého muzejnictví, vždy závisely na momentálním významu muzejnictví v očích státních a stranických orgánů. V českých zemích se tak potřeba jejich zvýšené aktivity projevila již v roce 1945, kdy se jednou ze závažných politických otázek stal převod rozsáhlého množství kulturního majetku na základě prezidentských dekretů. Muzejní rada působící tehdy při Ministerstvu školství a osvěty byla ustanovena na konci roku 1945 s cílem vytvořit zákonné normy. Aktivní nicméně nebyla, a i když se na jejím novém jmenování později podílel SČM, jediné zasedání se uskutečnilo v roce 1947. Spíše epizodní bylo i působení tzv. vládní muzejní komise, k jejímuž zřízení došlo na základě usnesení předsednictva vlády v roce 1953. Měla předkládat vlastní návrhy a zároveň pomáhat při řešení zadaných úkolů, mezi něž patřila příprava muzejního zákona, vytvoření stanov Kabinetu či uspořádání fungující sítě muzeí.⁹²

K oficiálnímu ustanovení orgánu s obdobnou působností, který s přestávkami ovlivňoval české muzejnictví do pádu komunistického režimu, tak na základě rozhodnutí Ministerstva školství a kultury došlo až roku 1959.⁹³ V kompetenci *Ústřední muzejní rady* (dále jako ÚMR či Rada), jejíž role byla zakotvena i v muzejním zákoně, bylo řešení zásadních otázek oboru prostřednictvím předkládání návrhů a usnesení, a to v souladu s usnesením strany a vlády i státním plánem rozvoje národního hospodářství. Kromě celkové koordinace působení muzejních institucí se vyjadřovala k obsahu a náplni činnosti ústředních muzeí a Kabinetu, formám metodické pomoci NM, NG a krajským muzeím i galeriím a projednávala otázky související se zřízením nových muzeí a kvalitnějším využitím těch stávajících. V obecné rovině řešila muzeologické záležitosti obecnějšího charakteru jako doplňování muzejních sbírek, jejich využití k odbornému výzkumu a prezentaci či otázky ochrany a evidence. Současně se zabývala školením muzejních pracovníků, kontakty se zahraničím a přípravou právních předpisů a strategických dokumentů (např. Směrnic pro správu a evidenci sbírek a organizačních řádů). V její

⁹² DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Dizertační práce. Opava, 2005, s. 37–38, 90–91. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie

⁹³ Impulsem bylo i usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce, jejíž součástí mělo být tvoření poradních sborů u osvětových organizací, národních výborů a ústředních úřadů. Vedením byl pověřen Vladimír Denkstein, členy se staly zástupci centrálních institucí (např. Vladimír Novotný (NG), Josef Kuba (Národní technické muzeum), Václav Pupal, Ferdinand Prantl), ale i regionálních ústavů a příbuzných oborů. Ustavení ústřední muzejní rady. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním museu v Praze*, 1959, č. 1, s. 13.

organizační struktura se postupně zvýrazňovaly aktivity tzv. komisí, v nichž zasedaly jak výrazné osobnosti centrálních muzeí, tak regionální pracovníci. Jejich působení v rámci Rady bylo sice krátkodobé, přesto měly v mnoha ohledech zásadní vliv na iniciování otázek přímo spojených s teoretickým uvažováním o jednotlivých oborových muzeologiích, které byly navíc prohlubovány dalšími aktivitami (konference, přednášky, publikované stati). V průběhu 60. let pak přešly do přímé působnosti Kabinetu.⁹⁴

Po výrazném utlumení činnosti v 60. letech souvisejícím mimo jiné s rostoucím vlivem muzejních pracovníků na celkový chod muzejnictví, přestala ÚMR zcela pracovat v roce 1967. Činnost byla sice obnovena o dva roky později, záhy v ní ale byly nastoleny „konsolidační“ poměry spojené s vyhlášením zvláštní priority – zpracování nové koncepce muzejnictví (v roce 1973 vyhlášené jako Zásady českého muzejnictví). Díky následné pasivitě ÚMR byla ministerstvem svolávána *Ústřední komise pro koordinaci činnosti ústředních muzeí*, která fakticky suplovala její činnost. K resuscitaci původního orgánu došlo až v roce 1980, kdy se jejím vedoucím stal **Václav Pubal** (1913–1992), dosavadní hlavní představitel Kabinetu. Členové byli jmenováni ministerstvem tak, aby mezi nimi byli zastoupeni lidé působící v konkrétních úsecích muzejní činnosti a hlavní představitelé ústředních muzeí a galerií, krajských muzeí, zástupci ČSAV i památkové péče a krajských národních výborů (dále také jako KNV).⁹⁵ V ÚMR se během její další existence vytvořilo exkluzivní společenství výrazných osobností (např. Jiří Kotalík – Národní galerie v Praze, Josef Kuba – Národní technické muzeum, Josef Poulík – Akademie věd, Jiří Sejbal – Moravské muzeum, Adolf Čejchan – Národní muzeum). Jako iniciativní a poradní orgán měla v reorganizované podobě především podávat návrhy směřující k dalšímu rozvoji muzejnictví opírající se o vědecké výzkumy. Tematicky v jejím rámci oscillovaly otázky spjaté s centrální evidencí sbírek, koordinací přístupů mezi muzejnictvím a památkovou péčí či zefektivněním výstavní činnosti. Jednou z priorit se staly i problémy spojené s oblastí dokumentace současnosti, kdy se Rada mimo jiné vyjadřovala k návrhu nařízení vlády o zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu.⁹⁶ Poslední jednání se konalo roku 1989, oficiálně byl tento ministerský orgán zrušen v roce 1992. Vedle ÚMR byla v rámci ministerstva při Vědeckotechnickém komitétu ministra kultury ustanovena

⁹⁴ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Dizertační práce. Opava, 2005, s. 129. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

⁹⁵ VP: Ústřední rada muzeí a galerií Ministerstva kultury ČSR ustavena. *MVP* 18 (88), 1980, č. 3, s. 161.

⁹⁶ Tamtéž, s. 161.

i komise pro vědeckou činnost muzeí a galerií (1972), která připravila dokument s názvem *Zásady vědeckovýzkumné činnosti v muzeích a galeriích* (1976), jenž napomáhal zapojovat pracovníky nižších složek muzejní sítě do resortních úkolů.⁹⁷

2.2.3 Profesní muzejní organizace

I když mezi nejrozšířenější agendu muzejních profesních organizací ve veřejném prostoru tradičně patřila obhajoba zájmů členských institucí vůči státním a samosprávným orgánům či zřizovatelům, teoretické a metodické otázky jednotlivých oborů zastoupených v muzeích si v českých zemích našly své místo i na jejich půdě. Vycházely přitom z dalšího základního cíle v nich sdružených participantů, a to na základě vzájemných kontaktů a provozování společných aktivit profesionalizovat celkovou situaci ve vlastním oboru. Odezvy se těmto snahám ostatně dostalo již v samotných počátcích muzejního sdružování v českých zemích. Na zasedáních *Svazu rakouských uměleckoprůmyslových muzeí* (Verband österreichischer Kunstgewerbemuseen), jehož řídicí centrum se od přelomu 19. a 20. století nacházelo v Brně, se předmětem diskuzí staly způsoby akvizice z oblasti užitého umění a formy jeho zprostředkování návštěvníkům.⁹⁸ Podobné tendence se objevovaly i v případě souběžně působícího uskupení s názvem *Svaz německo-moravských místních muzeí* (Verband deutsch-mährischer Ortsmuseen), kde došlo k pokusům o vytvoření ideální klasifikace sbírkového fondu vlastivědných muzeí roztríděného na základě oborových hledisek.⁹⁹ Jisté náznaky reflexe dané problematiky lze nalézt u prvorepublikového *Svazu československých muzeí*, nicméně jeho hlavní představitelé se zabývali palčivějšími otázkami tehdejšího muzejnictví jako byla příprava muzejní legislativy, přerozdělování finančních prostředků státními a samosprávnými orgány, problematika evidence a katalogizace sbírek, výuka muzejnictví či poradní a kontrolní činnost. Kompetencím jednotlivých oborů v muzeu tak byla věnována pozornost pouze zprostředkovatelsky, konkrétně

⁹⁷ Plnila funkci oponentní a ve spolupráci s Kabinetem sledovala úroveň vědecké činnosti v muzeích. ŠPÉT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 178, 183, pozn. 51.

⁹⁸ Hlavní náplň činnosti v tomto smyslu tvořila organizace putovních výstav. KIRSCH, Otakar: Podíl německo-moravských muzejníků na aktivitách muzejních zájmových organizací v první polovině dvacátého století. In: *Fenomén muzeum v 19. a v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2010, s. 44–45.

⁹⁹ KIRSCH, Otakar: Svaz německo-moravských místních muzeí a jeho úsilí o povznesení profesní úrovně a společenského postavení regionálního muzejnictví na Moravě. *Brno v minulosti a dnes* 24, 2011, č. 1, s. 237–238.

při návrzích na vytvoření fungující muzejní sítě rozdělované na regionální, specializovaná a uměleckoprůmyslová muzea.¹⁰⁰ K zásadnějším změnám ostatně nedošlo ani v poválečném muzejnictví. Tentokrát již pod názvem *Svaz českých muzeí* (dále také jako SČM) se v něm organizovaní muzejní pracovníci s velkými nadějemi upínali spíše k renovaci válkou poškozeného muzejnictví, péči o kulturní majetek vysídlených osob a finalizaci muzejního zákona.

Poválečný restart, během kterého SČM aspiroval na jedno z důležitých míst v systému české kultury, značně utlumily události roku 1948. Na nezávislé působení profesních sdružení komunistický režim reagoval buď jejich „zglajchšaltováním“ nebo zrušením, v případě muzejnictví byla ale situace poněkud složitější. Vzhledem ke svému institucionálnímu členství se Svaz nestal přísně výběrovou organizací jako např. jeho umělecké protějšky, byť i v jeho struktuře došlo k dílčí očiště.¹⁰¹ Právě jeho „masovost“ a reprezentativnost ve smyslu početního zastoupení českých muzeí jej ještě poměrně dlouhou dobu udržovala jako významného hráče na poli českého muzejnictví, a to přes úzké propojení některých představitelů s obdobím první republiky. Zásadnější totiž byla při faktické absenci systematictější muzejní politiky stranických i státních orgánů jeho iniciativní a organizátorská funkce, která dokonce vedla ke zdůraznění zásluh této organizace ještě v období doznívajícího socialismu.¹⁰² Činnost Svazu tak nebyla determinována převodovými pákami příkazů, ale musela chtít nechtít vycházet spíše z obecně nastíněných konceptů stranické politiky. Zástupci SČM se proto okamžitě chopili příležitosti k legitimizaci svého sdružení a vydali několik stěžejních dobových dokumentů (např. *Všeobecné směrnice pro reorganizaci vlastivědných muzeí*, *Rámcový program výstavních sbírek vlastivědného muzea*), které sice byly podrobeny kritice, ale znamenaly vůbec první pokus výrazněji reagovat na změněné společenské poměry.¹⁰³ Pro další vývoj organizace však byla signifikantní postupná ztráta dřívějšího výhradního postavení. Načalo ji vydání zákona o dobrovolných organizacích a shromážděních (1951) a nepřímá, ale

¹⁰⁰ ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 79.

¹⁰¹ KUČEROVÁ, Kateřina: *Ideologické projevy v českém muzejnictví 1948–1960 na příkladu Svazu českých muzeí a Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*. Brno 2015, s. 21–22. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec.

¹⁰² Např. Jiří Špět zastával názor, že Svaz nesl hlavní břemeno těchto odborných úkonů v poválečném desetiletí spolu s Národním muzeem. ŠPĚT, Jiří: *Tricetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví*. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 193.

¹⁰³ K tomu více viz ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha: Národní muzeum, 1988, s. 53–65. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

i otevřená kritika vedoucí ke zpochybnění její kompetence účinně se podílet na komplikované transformaci oboru (např. útoky v časopise *Tvorba*, později ze strany krajských muzeí),¹⁰⁴ na což Svaz mimo jiné reagoval iniciativou vedoucí k pořádání angažovaných výstav ve spolupráci s ministerstvem.¹⁰⁵ S již obměněným vedením pod taktovkou *Vladimíra Denksteina* z NM si stále udržoval status prodloužené ruky ministerstva a právě tehdy byly ostatně na sjezdech účastníci dělení podle oborové příslušnosti do tematických kroužků.¹⁰⁶ Politika v oblasti muzejnictví však již byla orientována jiným směrem a postavení SČM bylo v dalším vývoji víceméně redukováno na poradní a reprezentativní bázi.¹⁰⁷ Funkci „převodní páky“ definitivně zaujala ÚMR a postupně i Kabinet, který však do konce 50. let nebyl ještě s to plně nahradit všechny aktivity dosavadního profesního sdružení.¹⁰⁸ K formálnímu rozpuštění SČM došlo po brněnské konferenci roku 1959, přičemž oficiálně byla jeho činnost ukončena až na jednání jeho muzejní rady v následujícím roce.¹⁰⁹ Již v průběhu 60. let nicméně vznikla myšlenka ustanovit novou profesní organizaci. Tehdejší *Svaz muzejních pracovníků* založený v průběhu tzv. Pražského jara jako protest proti zásahům státního a stranického aparátu do kompetencí muzeí své plány na změny v českém muzejnictví ale výrazněji nerozvinul.¹¹⁰

Zásadnější přínos pro formování teorie v oblasti aplikace jednotlivých vědních oborů na půdě muzeí tak mělo angažmá muzejních pracovníků v mezinárodních profesních organizacích. I když po celé sledované období byl počet aktivních participantů z české strany

¹⁰⁴ Zazněla např. na olomoucké poradě zástupců KNV a krajských muzeí v roce 1951. Týkala se otázky aktuálních kompetencí Svazu, které měly podle přesvědčení jejich účastníků přejít na základě zákona o dobrovolných organizacích a shromážděních do působnosti orgánů státní správy. ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 178, pozn. 30.

¹⁰⁵ Vyhlášena byla soutěž o titul *Vzorná budovatelská výstava*. ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 73–74. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹⁰⁶ BUŽKOVÁ-VACHOVÁ, Zdenka: *Sborník materiálu z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských muzeí v Opavě 3.-8. července 1956*. Opava 1957, s. 54–61. Později přibýly i komise pro vlastivědná muzea, ústřední muzea a muzeologii. DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 101. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹⁰⁷ ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 115. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 113–114.

¹⁰⁹ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 101. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹¹⁰ O jeho aktivitách viz KIRSCH, Otakar: Navzdory obtížím vstříc profesním zájmům: Osudy Svazu muzejních pracovníků v letech 1968–1969. In: BŘEZINA, Vladimír – HLOUŠKOVÁ, Kateřina – SLABOTINSKÝ, Radek (edd.): *Historik skutečně mohutný: k životnímu jubileu Jiřího Pernese*. Praha – Ústí nad Labem – Brno 2018, s. 355–369.

relativně nízký a podléhal neustálému dohledu režimu, komunikace se zahraničními partnery nejen ze socialistických zemí dala výrazné podněty k různým společným i čistě domácím iniciativám. Pracovní vztahy s okolními státy však měly delší tradici, byť v rámci spíše okrajového působení v *Mezinárodním svazu muzejních zaměstnanců na obranu proti padělání a nekalému obchodnímu jednání* (Verband von Museums-Beamten zur Abwehr von Fälschungen und unlauterem Geschäftsgebaren) založeném na konci 19. století.¹¹¹ Daleko výrazněji se čeští muzejníci zapojili až do struktur *ICOM*. Československo patřilo již při jejím vzniku v roce 1946 mezi původních 14 signatářů, přičemž zpočátku zde aktivně vystupovali zejména Josef Cibulka a Jiří Neustupný. Zatímco mezinárodní spolupráce prozatím probíhala v několika málo pracovních skupinách roztríděných částečně i podle oborového klíče, složení členské základny měly v gesci tzv. národní výbory. Aktivity Československého výboru *ICOM* však byly záhy po roce 1948 výrazně utlumeny a obnoveny až v polovině 50. let. Souviselo to s přehodnocením vztahu Sovětského svazu k *Organizaci Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, dále jako UNESCO) i celkovým zlepšením situace mezi socialistickými zeměmi a zahraničím, což na dlouhá léta muzejnictví dovolilo vystoupit z oné „karantény“, do které stejně jako ostatní (nejen) kulturní obory nedobrovolně vstoupilo již záhy po únorovém převratu.¹¹² Navázání pracovních kontaktů mezi *ICOM* a československou stranou ale nezůstávalo bez komplikací. Společné akce mezi oběma stranami (např. Týden muzeí) paradoxně zajišťoval spíše SČM¹¹³ než národní výbor.

K zintenzivnění vzájemných vtaů tak došlo až v 60. letech, kdy se Československo stalo jedním z nejvýraznějších hybatelů celkového vývoje mezinárodní organizace. Za výrazný předěl bývá považováno zvolení **Vladimíra Denksteina** (1906–1993) do pozice předsedy československého výboru. Tehdejší ředitel NM zároveň přímo participoval na aktivitách směřujících k vytvoření mezinárodní komise pro muzea skla a muzejní dokumentaci, přičemž právě z jejího podnětu se Československo od roku 1969 podílelo na vydání mezinárodní muzejní bibliografie.¹¹⁴ Ještě výraznější stopu v *ICOM* zanechal ředitel

¹¹¹ O participaci muzejníků z českých zemí na jeho činnosti viz KIRSCH, Otakar: Association of Museum Workers in Defence Against Counterfeiting and Unfair Trade Practices: Comments on the origins of organised meetings of museum workers on an international basis. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 2, s. 53–54.

¹¹² KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha 2006, s. 56 a 247.

¹¹³ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 108–109. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 182.

MM **Jan Jelínek** (1926–2004), jehož kariéra v mezinárodním sdružení započala v rámci *Mezinárodní komise pro regionální muzea* (International Committee for Regional Museums), do jejíhož čela se postavil v roce 1962. Vedle aktivního působení ve výborech pro dokumentaci a výuku muzejního pracovníků byl na generální konferenci v New Yorku v roce 1965 navíc zvolen do čela poradní komise ICOM a při této příležitosti jejím účastníkům zdůraznil tři základní pilíře muzejní práce – vědeckou práci a výzkum, dokumentační aktivity a prezentaci.¹¹⁵ Ze své pozice se pokoušel prosadit kandidaturu Československa na uspořádání generálního zasedání (v roce 1968 se nakonec uskutečnila alespoň postkonferenční exkurze do ČSSR z nedalekého Berlína) a převzal odpovědnost za vydávání časopisu ICOM News, který byl péčí MM tištěn až do roku 1971. Vyústěním cílevědomých aktivit brněnského muzejníka byla kandidatura na předsednický post. Byl označován za jednu z mála osobností, která byla schopna hledat relevantní řešení hlubokých problémů ICOM. Organizace měla obrovské dluhy a kooperace mezi jednotlivými zeměmi v mnoha ohledech vykazovala závažné nedostatky. Část členů vytvořila „povstaleckou/revoluční skupinu“ pod Jelínkovým vedením, jež usilovala o razantní změny v dosavadní směřování a získala poměrně širokou podporu. Samotný reformní plán byl zaměřen především na finanční ozdravení (nový systém byl založen na vybírání vyšších členských poplatků uzpůsobených finančním možnostem členských zemích), rozšíření členské základny (orientace nejen na transatlantickou spolupráci) a zlepšení vzdělávání a informovanosti členů prostřednictvím posílení tzv. mezinárodních výborů. Ve svém následujícím funkčním období v letech 1974–1977 se již Jelínek více soustředil na aktuální situaci v tehdejší světové muzejnictví. Debaty na půdě ICOM se proto týkaly problematiky dokumentace současnosti, etiky při akviziční činnosti a vztahu muzeí k soukromým sběratelům.¹¹⁶

Pro téma práce se jako klíčové v období jeho předsednictví jeví zejména vznik a rozvoj některých mezinárodních komisí ICOM probíhajících za výrazného přispění českých a slovenských muzejníků, přestože se počet tzv. individuálních členů z Československa vlivem státních opatření výrazně snížil.¹¹⁷ V roce 1977 byl za jejich

¹¹⁵ Viz LEHMANNOVÁ, Martina: ICOM Czechoslovakia and Jan Jelínek. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 2, s. 82.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 108 a 182. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

příspěvní založen *Mezinárodní výbor pro muzeologii* (International Committee for Museology, dále jako ICOFOM), kde se předsedou stal sám Jan Jelínek (později byl nahrazen českým emigrantem Vinošem Sofkou).¹¹⁸ Výrazná česká stopa byla patrná také při zrodu *Mezinárodního výboru pro muzea a sbírky vědy a techniky* (International Committee for Museums and Collections of Science and Technology, dále jako CIMUSET). Ředitel Národního technického muzea **Josef Kuba** (1915–1999) v něm dlouhodobě zastával vedoucí post, a to s výjimkou přelomu 70. a 80. let, kdy upřednostnil své členství ve výkonném výboru ICOM. Ve své funkci výrazně přispěl k transformaci původního sdružení zaměřeného na problematiku techniky v muzeích na jeho pražském zasedání v roce 1972¹¹⁹ a zároveň kladl důraz na realizaci společných akcí, mezi nimiž nechyběla výměna výstav a odborné literatury či zahraniční stáže. Spolu s dalšími odborníky se podílel na přípravě projektů muzeí vědy a techniky v zahraničí, Národní technické muzeum pak navíc začalo od roku 1975 pro CIMUSET vydávat periodikum.¹²⁰ Kuba se od roku 1969 stal i předsedou československého národního výboru, kterým zůstal až do roku 1990. Čeští muzejníci zanechali výraznou stopu také v *Mezinárodní asociaci zemědělských muzeí* (International Association of Agricultural Museums, AIMA) přidružené k ICOM a založené v Praze v roce 1966. Jejím předsedou se stal Zdeněk Tempír a pražské zemědělské muzeum pro sdružení vydávalo periodikum *Acta Museorum Agriculturae*.¹²¹ Tradiční a intenzivní bylo zapojení v dalších komisích věnujících se problematice vědních oborů. Své výrazné zastoupení měli Češi v případě archeologie, etnografie (muzea v přírodě), historiografie, literární vědy

¹¹⁸ O jejich vzájemných kontaktech v této pozici SOFKA, Vinoš: *My adventurous life with ICOFOM, museology, museologists and anti-museologists, giving special reference to ICOFOM Study Series*, 1995, s. 12–13, 19 [online]. ICOFOM. Dostupné z [www: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofom/pdf/ISS%20HISTORY%201995%20V.%20SOFKA.pdf](http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofom/pdf/ISS%20HISTORY%201995%20V.%20SOFKA.pdf) [cit. 2020-02-04].

¹¹⁹ Původní název výboru zněl International Subject Committee for Science Museums and Planetaria, Helth Museums and Museums of History of Science and Technology. Založen byl na první generální konferenci v Paříži v roce 1948 a Kuba v něm byl aktivní již od 60. let. BAGHLI, Sid Ahmed – BOYLAN, Patrick – HERREMAN, Yanni: *History of ICOM (1946–1996)*. Paris 1998, s. 95.

¹²⁰ Za svého předsednictví nicméně musel řešit i některé složitější organizační otázky, které souvisely s vyjasněním pozic vůči konkurenčním muzejním sdružením podobného zaměření. Jako nejvýznamnější z nich se jeví etablování konkurenční „americké“ Asociace vědecko-technologických center (The Association of Science-Technology Centers), která k sobě chtěla blíže připoutat některé dosavadní členy této mezinárodní komise ICOM. Výsledkem hrozícího konfliktu (Kuba jej vnímal také z hlediska nebezpečí možného nárůstu vlivu USA na chod ICOM a UNESCO) bylo vytvoření tří sekcí CIMUSET (evropská, asijská a africká). KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948–1989. Část II. – podíl na vysokoškolské výuce a činnosti mezinárodních muzejních organizací, reflexe ze strany českých muzeologů. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 2, s. 128–129.

¹²¹ KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠIMČÍK, Antonín: *100 let Národního zemědělského muzea*. Praha 2018, s. 28.

(muzea knihy) i dějin umění (moderní umění). Jednotlivá individuální angažmá českých muzejníků pak vedla i k řadě zasedání (nejen) mezinárodních komisí ICOM na území tehdejšího Československa.

2.2.4 Kabinet muzejní a vlastivědné práce/Ústřední muzeologický kabinet

V prostředí silně centralistického státu s řízenou kulturou potlačující individualitu ve prospěch ideologie se postupně objevovaly sílící snahy o zrod instituce, která by se stala iniciátorem a zároveň vykonavatelem změn podle zadání stranických a státních orgánů. Kabinet muzejní a vlastivědné práce (dále také jako Kabinet, což platí i pro další varianty jeho názvu) byl ustanoven na základě návrhu vládní muzejní komise tehdejším Ministerstvem kultury roku 1955 a svou činnost zahájil v březnu 1958. Jeho konstituování bylo výsledkem dlouhodobého úsilí ministerských úředníků, přičemž za rozhodující faktor bývá označována studijní cesta československé muzejní delegace do Sovětského svazu na přelomu let 1954/1955 a s ní spojená inspirace moskevským *Vědeckovýzkumným ústavem pro vlastivědnou a muzejní práci* (Научноисследовательский институт краеведческой и музейной работы).¹²² Jako problematické se zpočátku jevilo především organizační začlenění nové instituce. Nakonec bylo rozhodnuto ve prospěch NM, jež nabízelo solidní ekonomické a odborné zázemí i dlouhodobě budovanou autoritu u představitelů vlastivědného muzejnictví. Kabinet jako zvláštní oddělení pražské centrální instituce (založení bylo jeho vedení oznámeno až přípisem ze dne 7. března 1956), však vždy disponoval úzkými kontakty na ministerstvo, do jehož přímého řízení ostatně měl být podle tehdejších plánů v budoucnosti převeden.¹²³ Do čela byl dosazen vysoce postavený stranický představitel **Václav Pubal** a po spíše opatrných začátcích pak byly od 60. let nastartovány rozsáhlé aktivity zaštiťované dvěma organizačními složkami (*Oddělení odborně poradenské a inspekční, Oddělení výzkumné a dokumentační*). V roce 1969 sice došlo k přejmenování na Muzeologický kabinet, ale rozsáhlejší reorganizací instituce prošla až v roce 1973, a to v souvislosti se zařazením do tzv. sítě ústředních muzeí (Kabinet byl přímo řízen resortem, ale nadále zůstal včleněn do NM). Název byl změněn na *Ústřední muzeologický kabinet* a

¹²² DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 3, viz též TUČEK, Karel: *Práce muzeí v Sovětském svazu*. Praha 1956, s. 108–109.

¹²³ ŠPĚT, Jirí: Třicetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 195.

nově vzniklo *Muzeologické oddělení* orientující se na vědeckovýzkumnou, expertizní a analytickou činnost (vedoucím se postupně stali Špět, Hyndráková, Turková) a *Oddělení odborně poradenské a inspekční*, které z pověření ministerstva mimo jiné provádělo ideologicky motivované prověrky muzeí. V roce 1982 k nim ještě přibylo další odborné pracoviště – *Dokumentační a ediční oddělení*.¹²⁴ K ukončení působení Kabinetu došlo až po revolučních událostech roku 1989.

Kabinet po celou dobu své existence fungoval jako politickoorganizační, metodické, výzkumné, koordinační a dokumentační centrum určené zejména vlastivědným muzeím městského a okresního typu. Pro galerie plnil úkoly hlavního vědeckovýzkumného a koordinačního orgánu metodický útvar Národní galerie a ve vztahu k tzv. ústředním a krajským muzeím se jeho aktivity soustředily spíše do oblasti dokumentační, kontrolní a inspekční. Obě skupiny se Kabinetu v určitých ohledech staly dokonce jistou konkurencí, když zejména krajské (v této době i prosazovaná tzv. regionální muzea) v 60. letech začaly provádět vlastní metodicko-poradenskou činnost. Ostatně ani u nižších složek muzejní sítě nebyla zpočátku důvěra v novou organizaci příliš vysoká a jednotlivé subjekty se na něj se svými problémy obracely pouze minimálně.¹²⁵ Přesto je působení Kabinetu pro profilaci českého muzejnictví i muzeologie naprosto zásadní. Prosazoval muzeologické myšlení a s ním související skloubení problémů oborových a muzejních tak, aby „...vznikala žádoucí symbióza a u muzejních pracovníků se vytvářelo povědomí, že jsou v první řadě muzejníky a že tento přístup musí aplikovat ve všech vědních oborech v muzeích sbírkově zastoupených“.¹²⁶ Jeho představitelé již od samotných počátků připravovali podklady pro zásadní normativní opatření a koncepční materiály, jež následně vycházely péčí ministerstva (např. zákona o muzeích a galeriích z roku 1959, Zásad rozvoje českého muzejnictví z roku 1973), zpracovávali a vydávali metodické materiály, prováděli celkovou analýzu vlastivědných muzeí a podíleli se na vzdělávání muzejních pracovníků. Zaměstnanci Kabinetu také participovali na výuce dvouletého pomaturitního studia muzejnictví při Střední knihovnické škole v Praze a na vysokoškolské výuce muzeologie. Zejména od 60. let byly rozvíjeny bibliograficko-dokumentační aktivity (výstřižkový archiv, knihovna) a hlavně vědeckovýzkumná práce v oblasti muzeologie. Jednalo se o výzkum návštěvnosti

¹²⁴ DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 11.

¹²⁵ Tamtéž, s. 6.

¹²⁶ ŠPĚT, Jirí: Tricetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 199.

muzeí (Suk) a dlouhodobé rozpracování metodiky spolupráce muzeí a škol (Špét). Podstatným momentem tohoto období však bylo převedení odborných komisí doposud činných při Ústřední muzejní radě. Vedle skupiny orientované k obecným problémům muzejní činnosti tak fungovaly při Kabinetu komise oborové – v roce 1960 byla založena etnografická, 1961 přírodovědná (záhy rozdělená na botanickou, zoologickou, mineralogicko-petrografickou a geologickou), 1962 pro období dělnického hnutí a výstavby socialismu společně s komisí literárních a hudebních muzeí, 1964 komise pro dějiny kapitalismu a současnosti, 1973 archeologická, 1975 – numismatická a 1985 pro umělecko-historické sbírky.¹²⁷ Některé z nich sice byly zřízeny pouze formálně či po určitou dobu nevykonávaly činnost, většina se však stala výraznými činiteli pro rozvoj muzejní práce v dané vědní disciplíně, a to včetně teoretických a metodických úvah. Pod záštitou Kabinetu pořádaly konzultační dny nebo semináře tematicky nasměrované k novým poznatkům příslušných oborů v rámci muzejní práce a prováděly i dílčí analýzu těchto aktivit u jednotlivých muzejních zařízení. Zpočátku v nich sice byli zastoupeni především představitelé NM, nicméně členská základna se záhy rozšířila natolik, že do jejich jednání pronikaly četné podněty z regionů a docházelo k částečnému stírání rozdílů mezi centrem a oblastmi.¹²⁸ Po roce 1989 byly odborné komise postupně přeměněny v organizační jednotky Asociace muzeí a galerií České republiky.

V dalším období se Kabinet podílel na řešení tzv. státního plánu výzkumu s názvem *Základní teoretické a metodologické problémy výchovy a vzdělávání dospělých*, v němž se soustředil na vypracování dílčího úkolu Muzea v naší národní kultuře a socialistické společnosti.¹²⁹ Zapojení muzeí do vědeckovýzkumných úkolů se plně rozvinulo až v 80. letech,¹³⁰ kdy se pražská instituce stala koordinátorem při realizaci hned několika tematicky rozmanitých resortních úkolů.¹³¹ Zintenzívnila tedy činnost výzkumná a metodická, jejímž

¹²⁷ ŠPÉT, Jiří: *Tamtéž*, s. 200; Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 178–179; DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 8.

¹²⁸ ŠPÉT, Jiří: Tricetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 199.

¹²⁹ DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 12.

¹³⁰ S rezortními úkoly v oblasti muzejnictví se lze setkat již od 70. let, kdy např. pro oblast historických věd vznikl projekt (R 22/73), jenž měl být dokončen v roce 1980. Byly koncipovány tak, aby přispívaly k řešení regionální problematiky a zároveň přinesly participujícím muzeím hodnotné předměty hlavně ze současnosti. ŠPÉT, Jiří: Rozvoj českých muzeí v letech 1971–1975. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 104.

¹³¹ Např. Výstavba rozvinuté socialistické společnosti a její historické souvislosti – historický výzkum, Současné přírodní poměry ČSR – botanický výzkum, Fyzikální a chemické problémy ochrany a konzervace muzejních sbírek, Model výchovy a vzdělávání pracovníků muzeí, Muzeologický výkladový slovník

výsledkem nebyly pouze publikace, metodické příručky či oběžníky, ale také četné konference, semináře, porady a „soustředění“ muzejních pracovníků i ředitelů. Témata byla přizpůsobována aktuálním problémům a zpočátku v nich převažovaly záležitosti obecnějšího charakteru jako např. principy budování expozic a výstav a jejich kulturně výchovného využívání, tvorba sbírkových fondů či základní zásady péče o sbírky. Později se jednotlivá setkání věnovala otázkám z oblasti speciálních muzeologií. V nich hrála z ideologických důvodů v 70. a 80. letech zásadní úlohu zejména dokumentace současnosti, specifický oborový přístup byl patrný i z některých příspěvků, v nichž se řešila problematika spolupráce muzeí se školami. V poslední dekádě komunistického panství se rozšířila i spolupráce s obdobnými institucemi v zahraničí, která měla formu výměny publikací a provozování stáží. Kabinet spolupracoval zvláště s Ústředím pro vlastivědná muzea a Ústavem pro muzejnictví v Berlíně (Německá demokratická republika), Muzeologickým centrem v Záhřebu (Jugoslávie) a Vědeckovýzkumným institutem kultury v Moskvě (Sovětský svaz). Z nesocialistických zemí komunikoval mimo jiné s muzeologickou katedrou leicesterské univerzity.¹³²

2.2.5 Muzejní instituce

Pro formování teoretického myšlení v oblasti oborových muzeologií měly zásadní význam především samotná muzea a jejich oddělení. Důležitou motivací pro muzejní zaměstnance bylo osobní zaujetí pro věc a snaha zlepšit poměry v daném dílčím segmentu českého muzejnictví, na druhé straně ale jejich snaha často vycházela z postavení mateřské instituce v systému českého muzejnictví. Zejména ústřední, ale posléze i krajská muzea,¹³³ totiž byla vnímána jako určující vědecká a metodická centra, u nichž se podobná činnost předpokládala a měly být pro ni v jejich rámci vytvořeny základní podmínky. Vycházelo se přitom z premisy, že jejich hlavní funkce spočívá v plnění vlastních „interních“ úkolů v oblasti muzejní práce vyplývajících z příslušných legislativních, koncepčních a interních

a Výstavní vyjádření odborného tématu). DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 14.

¹³² Tamtéž, s. 14.

¹³³ Zejména v 60. letech byla prosazována koncepce tzv. regionálních muzeí jako center muzejní práce, která měla tvořit krajská, oblastní a významná okresní muzea. 70. léta ale znovu přinášejí obrat k muzeím krajským. DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zasetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 69. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, s. 138 a 170.

dokumentů a tzv. „vnější“ služby zakládající se na vztahu k ostatním muzejním zařízením a zodpovědnosti za celý obor muzejnictví, jež vedle metodicko-muzeologických aktivit obsahovaly i záležitosti politicko-organizační.

Na předním místě se v zájmu o jednotlivé vědní obory zastoupené v muzeu nacházely **ústřední/centrální instituce**, které se do jisté míry staly instruktivními vzory pro muzejní instituce nižších stupňů. Stěžejní roli ve skupině tzv. všeoborových muzeí zaujalo NM, které s těmito složkami muzejní sítě udržovalo úzké kontakty formou konzultací i přímé pomoci vrcholící podílem na výstavbě vzorových expozic muzeí v Českém Krumlově, Chebu a Sušici v roce 1953.¹³⁴ Výsadní postavení NM pak bylo podtrženo organizačním přiřčením Kabinetu a vydáním muzejního zákona, v němž bylo jeho zařazení do kategorie ústředních muzeí zdůvodněno jeho tradicí, významem pro vědu a předním místem v českém muzejnictví.¹³⁵ Pražská instituce zde do jisté míry těžila z úpadku obou zemských muzeí, která v hierarchii klesla na úroveň muzeí krajských, a dokonce vznikly úvahy o jejich zakomponování do struktur NM.¹³⁶ V této souvislosti se zároveň zmiňovala nutnost vnitřního rozčlenění a posílení jeho jednotlivých oddělení, která měla fungovat jako vrcholné orgány pro daný vědní obor v muzejní sféře.¹³⁷ V případě specializovaného muzejnictví si nicméně tuto pozici na základě platného legislativního opatření reálně podržely Národní technické muzeum a NG. K nim se postupně přidávaly i další instituce s centrální působností (např. Památník národního písemnictví), přestože i v jejich činnosti byly shledávány četné nedostatky a zejména v normalizačním období byly mnohé z nich přinuceny zcela přehodnotit svou společenskou úlohu a vypracovat nové koncepce rozvoje.¹³⁸ Jistou míru posílení decentralizačních tendencí znamenalo vydání *Obecných zásad jednotné sítě a ústřední sítě zařízení, ústavů a kulturněvýchovných a uměleckých institucí spadajících do oboru působnosti ministerstva kultury* (1972), kde byly tehdejší ústavy roztříděny na muzea ústřední sítě s rozsáhlou pravomocí vědeckou a metodickou

¹³⁴ Stalo se tak s pověřením ministerstva a důležitá byla i jejich návodnost a názornost, která měla být vzorem pro aplikaci nových myšlenek jak v ideologické, tak muzeologické rovině. ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 172–173.

¹³⁵ *Zákon č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích*, par. 6, odst. 1 [online]. Zlín 2011. Dostupné z www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54 [cit. 2019-06-26].

¹³⁶ ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 161–162. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹³⁷ Signifikantní je v tomto směru zejména vznik Historického muzea v roce 1964 jako organizační složky NM.

¹³⁸ Přihlédnout se zde mělo zejména k jejich postavení v muzejní síti i úkolům v rámci široké kulturní fronty (především v Praze). KLUSÁK, Milan: Poslání a hlavní úkoly muzeí v rozvinuté socialistické společnosti. *MVP* 12 (82), 1974, č. 4, s. 196.

(přímo řízená ministerstvem a některými krajskými národními výbory), krajská a základní (okresní, městské a místní národní výbory). Přestože se v rámci první kategorie stále rozlišovala muzejní zařízení spadající pod správu ministerstva (nemohla sem být ale zařazena centrální mimoresortní muzea jako např. Československé zemědělské muzeum) a národních výborů, došlo tímto aktem k rozšíření spektra pravomocí a kompetencí řady mimopražských muzeí (patřily sem např. MM a Slezské muzeum v Opavě, později Technické muzeum v Brně, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Alšova galerie). Na jejich nově nabytém postavení nic zásadního nezměnily ani *Zásady budování jednotné sítě muzeí, galerií a specializovaných expozic*¹³⁹ z roku 1981, na jejichž základě došlo v rámci muzejní sítě k rozdělení na ústavy zřizované ministerstvem, národními výbory, dále na podniková muzea a vzorkovny, síť specializovaných expozic (jejich součástí byly i muzejní expozice na památkových objektech) a konečně památníky se síněmi revolučních tradic.¹⁴⁰ Právě vzájemná komunikace vzniklá oficiálním propojením všech druhů muzejních ústavů následně přispívala k dalšímu pronikání teoretického myšlení do spodních pater muzejní sítě. Muzejníci se scházeli na tzv. koordinačních poradách vedoucích úseků ústředních a krajských muzeí (např. úsek výstavní, kulturně-výchovný, ekonomický atd.), v 80. letech se rozšířila i praxe vytvářet tzv. pracovní skupiny dočasně sestavené k bezprostřednímu řešení některého z aktuálních problémů. Právě v tomto období pak vychází *Zásady muzeologicko metodické i odborně poradenské činnosti v muzeích ČSR*, které se dotýkaly celkové struktury metodických pracovišť a jejich kompetencí od Kabinetu jako jejich hlavního centra, přes muzea specializovaná až ke krajským.¹⁴¹

Zákon č. 280/1948 Sb. rušící zemské uspořádání dal ve svém důsledku vzniknout prvku, jenž do značné míry determinoval speciální muzeologie zejména v jednotlivých regionech. **Krajská muzea** měla za cíl dokumentovat právě zřízené územní jednotky s tím, že se stanou vědeckou a metodickou oporou pro instituce okresní, které měly primárně vykonávat funkci osvětovou. Proces konstituování základních stavebních kamenů nově budované muzejní sítě byl pozvolný a souvisel se vznikem a rozvojem interních složek KNV

¹³⁹ Na jejich základě pak vznikly i samostatné monotematické expozice ve Skutči (výroba obuvi), Mikulově (vinařství), Kostelci nad Černými lesy (hrnčářství), Děčíně (lodní doprava) či Třebíči (betlémářství). DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajištění politické ideologie*. Opava, 2005, s. 69. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, s. 179.

¹⁴⁰ O nich viz ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 290–291. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹⁴¹ Jejich celé znění viz *Informace Ústředního muzeologického kabinetu 1985*, č. 1, s. 17–38.

– krajských referátů pro školství osvětu a výchovu. Tyto orgány postupně přejímaly do své gesce většinu tradičních muzejních institucí (Brno, Opava, Liberec, Olomouc, České Budějovice, Jihlava, Plzeň), které se v některých případech nacházely mimo oficiální správní centra (např. Ústecký kraj – Teplice, Karlovarský – Cheb, Pražský – Poděbrady).¹⁴² I když se jejich základní funkce a postavení snažil formou obecně platného statutu vymezit např. SČM či přípisy ministerstva,¹⁴³ jako rozhodující se pro jejich profilaci jevíly (ne vždy ideální) vztahy s jednotlivými KNV. Vládní nařízení vydané k zákonům o národních výborech č.12/1954 dokonce uvádělo, že to jsou právě odbory kultury těchto orgánů státní správy, kdo řídí výstavbu muzeí i galerií, schvaluje jejich činnost, pečuje o osvětové a kulturní vyžití těchto institucí či instalaci a řádný stav sbírek. K dalšímu vzestupu krajských muzeí došlo ve druhé polovině 50. let v souvislosti s procesem decentralizace nastoleným XX. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu. V Československu se jeho závěry projevíly posílením pravomocí národních výborů, které mohly o vlastních záležitostech rozhodovat s konečnou platností.¹⁴⁴ Postupně v jejich rámci vznikaly i tzv. krajské muzejní poradní sbory/rady s rozsáhlými kompetencemi v oblasti organizace místní muzejní sítě (např. rušení a přemísťování, částečně i slučování s ostatními paměťovými institucemi).¹⁴⁵ Na ně později navázaly tzv. krajské komise, které svou činností fakticky zaštiťovaly muzejní obor v daném regionu. V krajských muzeích tak byla vykonávána relativně intenzivní výzkumná, metodická a kontrolně inspekční činnost opřená o systém plánování¹⁴⁶ a nárůst počtu akademicky školených pracovníků. Zásadní postavení v rámci muzejní sítě zůstalo těmto institucím i v období normalizace, což ve svém důsledku vedlo ke vzniku četných krajových specifik a tím i pro tehdejší režim nepřijatelného nejednotného

¹⁴² DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 69. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹⁴³ ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 119. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹⁴⁴ KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha 2006, s. 271–272.

¹⁴⁵ Projevíly se i v myšlence vzniku tzv. krajských vlastivědných ústavů, které v sobě měly zahrnovat muzeum, galerii a památkovou péči. O této problematice viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 105. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie. Ve struktuře KNV měly mít také analytickou a odborně inspekční funkci. *Celostátní konference muzejních pracovníků ve dnech 20.-21. února 1968 v Praze*. Praha 1968, s. 40.

¹⁴⁶ Plány měly vycházet především z potřeb kraje plynoucích z hlavních celostátních úkolů naznačených v stranických a muzeologicky orientovaných dokumentech. Projednány měly být místními muzejními pracovníky, odbory školství a kultury a okresními národními výbory. HORÁČEK, Miroslav: K otázce jednotných krajských plánů výstavby muzeí. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze*, 1959, č. 6, s. 23.

postupu při řešení aktuálních otázek oboru. I proto ministerstvo v roce 1981 přijalo dokument s názvem *Zásady budování jednotné sítě muzeí, galerií a specializovaných expozic*, kde byla stanovena základní působnost jednotlivých muzejních institucí včetně krajských muzeí podpořená vydáním vzorového statutu.¹⁴⁷ Prostřednictvím stěžejních státních a stranických dokumentů, krajských koncepcí rozvoje muzejnictví a vytyčených hlavních úkolů dané pětiletky (legislativa nemohla v tomto směru dostačovat) pak měla krajská muzea v daném regionu usilovat o sjednocení a další formování aktivit při přípravě expozic a výstav, rozvoje vědeckovýzkumné činnosti, péče o sbírky a zájmové regionální činnosti. Zdůrazněna byla současně nutnost zlepšení plánování, řízení a kontroly těchto institucí¹⁴⁸ i vytvoření muzeologických pracovišť jako garantů odborné činnosti.¹⁴⁹

Setkání a různě zaměřené aktivity se uskutečňovaly **i na okresní úrovni**, kde se místní muzejní instituce posílené zejména v 60. letech o odborné pracovníky snažily na nižší složky působit ve smyslu seznamování se základními a aktuálními problémy muzejní práce. Mnohdy však narážely na neochotu i nízkou personální vybavenost.¹⁵⁰ Problematické vztahy však v mnoha ohledech nastávaly i se zřizovateli. Asi nejostřeji se projevíly počátkem 60. let, kdy došlo k otevřené kritice, v níž rezonoval způsob vedení muzeí národními výbory, jejich nekvalifikované vedení a zanedbávání vědecké práce na úkor osvětové činnosti.¹⁵¹

2.2.6 Vysokoškolská pracoviště v oboru muzeologie

Klíčovou a zároveň specifickou pozici při formování teoretického myšlení v oblasti oborových muzeologií sehrávala akademická pracoviště, konkrétně externí katedra muzeologie v Brně (založena 1963) a Středisko pro výuku muzeologie v Praze (1967). Právě jejich hlavní reprezentanti stanovili základní mantinely, z nichž ostatní při svém výzkumu vycházeli nebo se s nimi alespoň museli vypořádat. Byla to také oni, kdo iniciovali a zaštiťovali řadu diskusí, akcí a projektů a vychovali následovníky, kteří se touto problematikou zabývali ve svých kvalifikačních pracích či další profesní kariéře. Vývoj

¹⁴⁷ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava, 2005, s. 175. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹⁴⁸ ŠPĚT, Jiří: Poslání a funkce krajských muzeí. *MVP* 20 (90), 1980, č. 4, s. 207.

¹⁴⁹ Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR (schváleny usnesením vlády ČSR č. 390 ze dne 19. 12. 1979). *MVP* 18 (88), 1980, č. 3, s. 134.

¹⁵⁰ O muzejnictví tentokrát v měřítku okresním. *Dějiny a současnost* 4, 1962, č. 10, s. 19.

¹⁵¹ Např. VENCL, Slavomil: Krize muzeí. *Tamtéž* 6, 1964, č. 11, s. 31–33.

obou muzeologických center přitom provázely dynamické změny. Jejich vznik v 60. letech vycházel z liberalizujícího se prostředí centrálních muzeí (MM a NM) tendujícího ke kritice státních a stranických orgánů a aktivnímu zapojení muzejních pracovníků do kulturní politiky. Teprve nástupem normalizace se jejich zástupci postupně stali vykonavateli ideologicky poplatných požadavků a zadání, nicméně v některých ohledech si obratným jednáním s nadřizenými subjekty v mnohém dokázali uchovat svá vlastní pojetí a náhledy na muzejní fenomén.

Vztahy se státními a stranickými orgány pro ně nicméně byly klíčové od samotných počátků. Zatímco celková koncepce a program akademických pracovišť zůstávaly v gesci výrazných zakladatelských osobností (Jelínek, Stránský, Neustupný), tehdejší režim vytvořil základní prostor pro jejich fungování. Zásadní v tomto směru bylo jednání XII. sjezdu KSČ a následné vydání dokumentu *Jednotná soustava vzdělávání osvětových pracovníků*, jehož obsah sice předpokládal vysokoškolský typ vzdělávání pracovníků muzejních institucí, na druhé straně ale kladl důraz spíše na výuku aplikovanou.¹⁵² Muzeologická pracoviště se při svém konstituování zároveň musela v ideologické rovině postavit k edukační činnosti svých předchůdců. Ožehavou otázkou zůstávala míra kontinuity s prvorepublikovým Lektorátem muzejnictví, který na brněnské univerzitě působil pod vedením *Jaroslava Helferta*, a také aktivitami tehdy již neexistujícího SČM (kurzy, semináře, publikační činnost). K jasnému vymezení dalšího směřování muselo dojít i k tehdy probíhající výuce muzejnictví odehrávající se ve formě školení tzv. středních kádrů, ať už ve formě kurzů, středoškolského vzdělání s maturitou či tzv. osvětových škol určených mimo jiné i pracovníkům muzeí.¹⁵³ Hlavním rozlišovacím znakem mezi novou formou vzdělávání od v minulosti či aktuálně působících subjektů pak spočívalo v důrazu na vytvoření teoretické platformy, která měla zvýraznit význam muzejnictví jako svébytného oboru a zároveň nezůstat odtržená od muzejní praxe.

Pro organizační strukturu obou muzeologických center bylo signifikantní jejich rozkročení mezi muzejní a akademickou sférou, kdy jejich chod a personální obsazení zajišťovaly brněnské a pražské muzeum, zatímco univerzity fungovaly spíše jako garant

¹⁵² Dokument zmiňuje některé jednosemestrové přednášky v oborech národopis, archeologie, dějiny umění a v přírodních vědách, označuje je ale za nedostatečné. Jako řešení nabízí zavedení kurzů z oboru muzeologie a praktická cvičení mezi šestým a devátým semestrem studia a absolvování praxe během studia pro ty, co budou chtít pracovat v muzeích. *Jednotná soustava vzdělávání osvětových pracovníků*. Praha 1962, s. 38–39.

¹⁵³ Více viz např. ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 191–192.

úrovně a kvality výuky. Vzniklá situace nepřímo souvisela s porodními bolestmi, během kterých vykrytalizovala nutnost obhajovat pozice muzeologie jako akademického oboru. Oba subjekty sice získaly podporu mateřských zřizovatelských institucí (ministerstvo školství, jihomoravský KNV dokonce u svých zaměstnanců muzeologické vzdělání považoval víceméně za povinné),¹⁵⁴ na samotných univerzitách nicméně panovala nedůvěra. U představitelů vysokoškolských kruhů se totiž objevovaly pochybnosti týkající se vhodnosti přímého zařazení muzeologie mezi již etablované obory. Např. v Praze se vyskytly názory, že by nový studijní program neměl získat samostatné postavení, ale fungovat jako oddělení při některém z příbuzných ústavů (např. historie, archivnictví). Tehdejší snahy muzeologů však vyvolávaly ambivalentní reakce v samotném muzejním prostředí. Zatímco např. Kabinet jako organizační složka NM vznik Střediska otevřeně podpořil,¹⁵⁵ někteří přímí aktéři integračního procesu si stěžovali např. na nedostatečnou podporu ze strany orgánů působících při ministerstvu, zejména Ústřední muzejní rady.¹⁵⁶

Z hlediska zkoumaného fenoménu je ale nejpodstatnější analýza výukových programů. Kurikulum obou učebních jednotek totiž bylo co do zaměření a obsahu odlišné, přičemž hlavním hlediskem zde byl právě přístup k speciálním muzeologiím. Představitelé brněnské externí katedry se snažili postgraduální vzdělání profilovat v duchu svého pojetí muzeologie, kde klíčovou roli sehrálo její vnímání jako autonomní a specifické vědní disciplíny s vlastním předmětem zájmu odlišným od poznávací intence jiných akademických oborů. Výuka speciálních muzeologií zde sice probíhala od samotných počátků, nicméně její základ spočíval v teoretickém vnímání muzeologie s akcentem na jednotlivé fáze muzealizačního procesu. Přesto se pro specializované kurzy podařilo získat výrazné reprezentanty daných oborů, z nichž důležitou část tvořili zaměstnanci MM.¹⁵⁷ Brněnská katedra téma navíc akcentovala také na muzeologickém sympoziu konaném v roce 1965 či

¹⁵⁴ RUTAR. Václav: Vznik, vývoj a práce externí katedry muzeologie v Brně v letech 1963–1969. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 6.

¹⁵⁵ Podklady připravené Kabinetem její činnost na KU obhajovaly s tím, že je zde nejvíce oborů zastoupených v muzeu. ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 190.

¹⁵⁶ RUTAR. Václav: Vznik, vývoj a práce externí katedry muzeologie v Brně v letech 1963–1969. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 10.

¹⁵⁷ Jednotlivé speciální muzeologie se vyučovali ve vztahu k etnografii (např. Richard Jeřábek, Ludvík Kunz, Pavel Kurfürst, Miroslava Ludvíková, Eva Večerková), archeologii (Pavel Košťuřík, Boris Novotný, Jana Vignatiová), k přírodním vědám Rudolf Musil (geologie), Bohumil Šula (botanika, zoologie) a Vlastimil Tlusták (živá příroda), k historickým vědám (Jiří Sejbal a Jaroslav Mlýnský), ke galeriím Jiří Mašín, Ladislav Šášky a Jaromír Zemina) a k literatuře, divadlu, hudbě a filmu (Michal Kováč, Jiřina Telcová, Jiří Sehnal). MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 34, pozn. 50.

v rámci příprav muzeografického střediska pod patronací UNESCO koncem 60. let. Aktivní účast na událostech tzv. Pražského jara hlavních protagonistů (Jelínek, Stránský, Vašíček) však zapříčinila znatelný útlum, jenž vyvrcholil splnutím s archeologií a vytvořením *Katedry archeologie a muzeologie* (1977).¹⁵⁸ Současně s přístupovými jednáními vyvstaly tlaky na vytvoření nového profilu studia, jenž by lépe odpovídal novým poznatkům ve „věcech muzeologie“ a zásadám vysokoškolského studia stanovených ÚV KSČ a ministerstvem školství. Součástí tehdejší reorganizace se mělo stát posílení výuky oborů zastoupených v muzeu, kterou později reflektovaly i dílčí přednášky a diskuse na *Mezinárodní letní škole muzeologie* (International Summer School of Museology – ISSOM).¹⁵⁹

Pražského středisko oproti tomu ve své koncepci vycházelo z již dříve uveřejněných myšlenek Neustupného mírně modifikovaných v jeho člancích a publikacích ze 60. let. Základem vyučovacího procesu se staly muzeologie speciální, které byly nabídnuty posluchačům denního studia příslušných akademických oborů Karlovy univerzity. Zatímco ve studijních programech, kde se muzeologie přednášela již dříve a byl tak položen teoretický základ (Neustupný – archeologie, Beneš – národopis), muselo u ostatních disciplín dojít k jeho postupnému vytvoření a následné precizaci (historie, dějiny umění, egyptologie, klasická archeologie).¹⁶⁰ Systém „vzdělávání ve speciálních muzeologiích“ pak byla vkomponován do závěrečného období studia a začínal přednáškami z obecné muzeologie, na něž navazovaly kurzy z muzeologií speciálních, tzv. Muzeologický seminář (jeho semestrové kurzy přinášely aktuální témata z oblasti muzejnictví jako např. instalace sbírek, stav muzejnictví v jiných zemích, evidence) a Muzejní praxe (konala se pro každý obor zvlášť a spočívala jak v hromadných exkurzích, tak i působení jednotlivců ve vybraných muzeích). I když Neustupného pojetí preferovalo komplexní výuku muzeologie

¹⁵⁸ KIRSCH, Otakar: Vysokoškolská výuka muzeologie v Brně v době normalizace a nástupu demokratického režimu. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 15.

¹⁵⁹ HOLMAN, Pavel: Cesty brněnské muzeologie. In: DOLÁK, Jan (ed.): *Muzeologie na začátku 3. tisíciletí/Museology at the Beginning of the 3rd Millenium: sborník z mezinárodního semináře teorie a praxe* 2. Brno 2009, s. 200.

¹⁶⁰ Za období 1967/1968–1971/1972 prošlo Obecnou muzeologií 214 posluchačů, speciální (oborovou) muzeologií 195 posluchačů různé profilace (oborová muzeologie pro prehistoriky – 22, pro historiky – 62, pro historiky umění – 46, pro historické archeology – 9, pro národopisce – 14, pro klasické archeology a egyptology – 14, pro biology – 21, pro geology – 2). Muzejní praxi absolvovalo 115 posluchačů (z toho 11 prehistoriků, 6 historických archeologů, 23 historiků, 5 národopisců, 45 dějepisců umění, 3 klasičtí archeologové, 3 egyptologové, 1 asyrológ, 3 biologové-antropologové). Archiv Národního muzea, *fond Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 3 (Agenda 1967–1970), složka Zřízení Střediska – přípisky, statuty, řády, perspektiv – Středisko pro výuku muzeologie 1967 až 1972.

určenou pro studenty denního studia, jejím cílem bylo ovlivnění všech muzejních složek. Středisko proto postupně nabídlo několik kurzů vypisovaných pro již aktivní muzejníky v postgraduální formě. I když bylo politickým vývojem po roce 1968 negativně ovlivněno i ono, úpadek nastal až se zhoršujícím se zdravotním stavem Jiřího Neustupného. Jeho pozici se při výuce snažil převzít Josef Beneš, nicméně po smrti Neustupného v roce 1981 postupně nastal i definitivní konec tohoto projektu.¹⁶¹

Univerzitní výuku zaměřenou na oblast muzeologie však ve sledovaném období lze zaznamenat také v rámci jednotlivých studijních oborů zastoupených v muzeu. Již od 50. let probíhala na Karlově univerzitě díky péči Jiřího Neustupného, k němuž se přidaly i další osobnosti (např. Josef Beneš). I na brněnské univerzitě byly podniknuty pokusy o zavedení muzeologicky orientovaných kurzů, kdy vybrané vědní obory (archeologie a etnografie) do jisté míry navázaly na lektorská cvičení Jaroslava Helferta ukončená po roce 1948.¹⁶² Zvláště v některých oborech nicméně kurzy postrádaly teoretický charakter a seznamovaly posluchače s praktickými specifiky muzejní práce, přičemž se často omezovaly pouze na absolvování praxí v tematicky příbuzných muzeích.

2.2.7 Legislativní, koncepční a metodické dokumenty v oblasti muzejnictví

Státní muzejní politika tvořená konglomerátem pěti hlavních, s různou intenzitou kooperujících skupin byla ve sledovaném období kodifikována v řadě dokumentů, které byly v oblasti muzejnictví více či méně závazné. Patřily mezi ně především materiály legislativního, koncepčního a metodického charakteru, které pomáhaly utvářet byrokratický systém a s ním spojené znaky jako hierarchická struktura rozhodování či stanovování pevných kompetencí jednotlivým subjektům, na druhou stranu se však dotýkaly i samotného způsobů provádění konkrétních činností v oblasti muzejního fenoménu. Jejich značné množství, specifická frazeologie i určitá nepřehlednost zvýrazňovaly důležitost jejich oficiální interpretace. Řada z nich byla muzejníkům zprostředkována a vysvětlena na

¹⁶¹ Pomocnou ruku nakonec, přes dřívější jednání o včlenění pod katedru teorie kultury, podali etnografové, jmenovitě Antonín Robek (1931–2008). Od školního roku 1982/83 pak byla výuka muzeologie na FF UK řízena katedrou etnografie a folkloristiky. KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. *Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 13.

¹⁶² Tamtéž, s. 11–12.

stránkách dobových periodik (MVP, Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce) či na speciálních sjezdech a aktivech za aktivní spoluúčasti ministerských úředníků.

V období komunistického režimu tak byla v rámci právního řádu přijata řada legislativních opatření včetně „muzejního“ zákona, jež se zásadně dotkla celkového chodu muzejnictví v českých zemích, nicméně pro teoretické uvažování nad muzejním fenoménem nabývala spíše jiných významů. V první řadě dodala těmto snahám punc oficiality a ospravedlňovala je nejen u tehdejších mocenských elit a zřizovatelů, ale také v očích laické veřejnosti. Striktní a zjednodušující dikce jednotlivých právních norem i jejich následné rozvedení prostřednictvím vyhlášek či metodických pokynů se pak zabývaly zásadními otázkami jako stanovení některých základních pojmů (např. muzeum, sbírkový předmět, sbírka), funkce a poslání muzejních institucí či kompetence muzejních pracovníků. Z hlediska muzeologického však jejich obsah představoval spíše základní platformu, ze které bylo možné dále vycházet, a vytyčil mantinely vymezující hranice výzkumu.

Odhlédneme-li od dřívějších snah,¹⁶³ legislativní opatření determinující vývoj po roce 1948 byla přijímána převážně v poválečném období, i když k vydání muzejního zákona přes veškeré snahy tehdy ještě nedošlo.¹⁶⁴ Symptomatické byly především tendence k postupnému posílení pozic státu, přičemž některá nařízení byla vydávána nestandardní cestou prezidentských dekretů. Např. dekret č. 130/1945 o státní péči osvětové fakticky převáděl tuto specifickou sféru lidské činnosti pod přímou kontrolu státu a orgánů státní správy (hlavně národních výborů). Podobnou tendenci vykazoval i zákon č. 137/1946 Sb. o národních kulturních komisích, který upravoval činnost institucí, jež spravovaly státní kulturní majetek zabavený zvláště na základě „konfiskačních dekretů“ č. 12 a 108/1945. Definován zde byl pojem státní kulturní majetek, za který byly považovány pozemky (přírodní a archeologické lokality), objekty (architektonického, historického a uměleckého charakteru) i movité věci umělecké, historické a vědecké hodnoty, a to jako jednotlivosti, tak i jejich soubory.¹⁶⁵

¹⁶³ Neaktivnější v tomto směru byly na přelomu 19. a 20. století zemský poslanec Karel Adámek a v období první republiky SČM. ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 47, 77–78.

¹⁶⁴ Viz ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 38–40, 86–90. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

¹⁶⁵ VLČEK, Václav: *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986, s. 20.

Přelomem se stal rok 1948, kdy tehdy odsouhlasené legislativní dokumenty již přímo představovaly rozpracování kulturního programu komunistické strany, přičemž mnohdy neplánovaně směřovaly k vytvoření vhodného prostředí pro pozdější realizaci muzejní politiky. Na základě ústavního zákona z května 1948 byly tzv. kulturní statky převzaty pod ochranu státu a navíc bylo zajištěno jejich zpřístupnění veřejnosti.¹⁶⁶ Zásadní bylo v tomto směru i přijetí zákona o krajském zřízení č. 280/1948 Sb., na jehož základě byla postátněna muzea v majetku zemských orgánů (Praha, Brno, Opava), a díky paragrafu 44 došlo také ke zrušení obchodních a živnostenských komor k 31. prosinci 1948, což se dotklo zejména uměleckoprůmyslových muzeí. Dominantní pozici státu v oblasti galerií ještě zvýraznil zákon č. 148/1949 fakticky zakládající Národní galerii jako státní ústav a následující směrnice ministerstva školství věd a umění č. j. 67392/1952-VI o krajských galeriích. Finálním aktem celého procesu pak bylo přijetí zákona č. 68/1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních, jehož prostřednictvím došlo ke zrušení spolků jako zřizovatelů muzejních institucí a jejich převedení pod národní výbory.

K dalším zásahům do sféry muzejnictví a ostatních oborů kulturního dědictví, jehož zásadní otázky se prozatím řešily spíše rozpracováním některých usnesení ÚV KSČ, došlo až v druhé polovině 50. let, kdy z ministerské iniciativy byly v rychlém sledu schváleny zákony z oblasti kulturního dědictví. I když se uvažovalo o spojení legislativních předpisů (hlavně pro památkovou péči a muzejnictví),¹⁶⁷ nakonec vyšly pro každý z nich zvlášť. Přijetím vládního nařízení č. 29/1954 o archivnictví¹⁶⁸ tak byla schválena zákonná nařízení č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody, č. 22/1958 o památkové péči a č. 53/1959 o jednotné soustavě knihoven. Zákony byly následně rozpracovány vyhláškami o evidenci kulturních památek (č. 116), o národních kulturních památkách (č. 117) či o vývozu kulturních památek a předmětů muzejní hodnoty do zahraničí (č. 239). Zákon č. 54/1959 o muzeích a galeriích tuto legislativní smršť uzavíral, přičemž jeho vydání bylo v muzejních kruzích i po letech interpretováno jako vyústění dlouhodobých snah vedoucích představitelů o muzejní práci a tím i přiznání společenského významu oboru oproti dřívějším dobám.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 21.

¹⁶⁷ BENEŠ, Josef: Dvacet let muzejního zákona. *MVP* 17 (87), 1979, č. 2, s. 66.

¹⁶⁸ Po schválení archivního zákona č. 97/1974 Sb., který nahradil vládní nařízení o archivnictví z roku 1954, byl s účinností od 1. 3. 1976 vydán nový statut, podle něhož byl Státní ústřední archiv ústavem ministerstva vnitra, které jej přímo řídilo a spravovalo.

¹⁶⁹ BENEŠ, Josef: Dvacet let muzejního zákona. *MVP* 17 (87), 1979, č. 2, s. 65.

Přijetí zákona odstartovalo další aktivity v oblasti muzejnictví a např. podnítilo zřizovatelské instituce k vydání statutů jednotlivých muzejních organizací.¹⁷⁰ Znamenalo ale také vznik obecně i tematicky koncipovaných materiálů, které se vedle přijaté legislativy opíraly o usnesení sjezdů KSČ (např. XI. sjezd v roce 1958 – kulturně výchovné působení, XII. sjezd v roce 1962 – zvyšování vzdělání a odborné kvalifikace pracujících, XIV. sjezd v roce 1971 – rozvíjení ideově výchovné činnosti), rozhodnutí pléna jejího ÚV a v odborných záležitostech o návrhy ÚMR, Kabinetu či významných muzejních institucí. V 60. letech došlo k značnému posílení pozic muzejních pracovníků, jejichž (svou kritičností charakteristický) vliv je patrný hned v několika směrnicích, zásadách a návrzích (např. *Zásady dalšího rozvoje československého muzejnictví*, *Závěry celostátní konference muzejních pracovníků*, *Návrh koncepce českého muzejnictví*),¹⁷¹ nicméně období normalizace přineslo opětovný návrat zpět. Péčí tehdejšího ministerstva kultury vycházela řada závazných materiálů reagujících na aktuální podněty stranické politiky, které představovaly stanovení dlouhodobějších perspektiv vývoje i konkrétních úkolů v oblasti muzejnictví. Zpočátku obsahovaly i proklamace o nutnosti aktivně se vypořádat s myšlenkami obrodného procesu (např. oddělit kulturněvýchovnou práci od odborné, omezit vliv národních výborů na chod muzeí či věnovat se výhradně osobní a odborné specializaci).¹⁷² Jedním ze zásadních spíše obecně koncipovaných dokumentů bylo např. programové prohlášení vlády ČSR konkretizované v *Základních směrech rozvoje kultury v ČSR* (1972), které rozvíjely teze o posílení kulturně výchovné funkce státu a zajištění vědeckého rozvoje kulturní činnosti. Z nich pak v mnoha ohledech vycházely pro budoucnost muzeí klíčové a ideologií ovlivněné *Zásady rozvoje českého muzejnictví* (schváleny 1972, vyhlášeny 1973) vzniklé ještě rozpracováním závěrů XIV. sjezdu KSČ a ideologického pléna jejího ÚV, jejichž výsledkem byla situace „... v plné míře příznivá postupnému dobudování sítě muzeí v krajích a okresech a naplňování myšlenek, zakotvených v zásadách sítě kulturních zařízení“.¹⁷³ Obsah dokumentu muzejní instituce vnímal jako aktivní prostředky dokumentace minulosti i jako významné spolutvůrce socialistické společnosti.¹⁷⁴ Podobným způsobem determinovaly muzejní práci i další materiály jako

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 66–67.

¹⁷¹ Řadu dalších obecně platných dokumentů pro oblast kultury a vztahující se k muzejnictví viz VLČEK, Václav: *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986, s. 37.

¹⁷² PUBAL, Václav: Jak dál s rozvojem českého muzejnictví. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 74.

¹⁷³ LANGR, Jaroslav: Tricetiletá cesta českých muzeí. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 182.

¹⁷⁴ ŠPĚT, Jiří: Rozvoj českých muzeí v letech 1971–1975. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 102.

např. tzv. Politickoorganizační opatření přijatá v roce 1973 k závěrům prověrek společenských expozičních (ty se realizovaly na základě usnesení ÚV KSČ z února 1972). Jejich součástí byla i celková kontrola jednotlivých muzeí, jež se stala podstatou následné evaluace.¹⁷⁵

K významným dokumentům tehdejší doby vycházejícím ze Zásad rozvoje českého muzejnictví patřila i opatření směřující ke zlepšení muzejních činností, zejména pak směrnice ministerstva kultury ČSR č.j. 4118/1977 VI/3 s názvem Zásady organizace a rozvoje knihoven muzeí a galerií, č.j. 24706/1979 V/3 Zásady akviziční politiky či Zásady spolupráce muzeí a galerií se školami, výchovnými zařízeními a mládeží (1977) vydané jako společný pokyn resortů kultury a školství.¹⁷⁶ Silně početně zastoupena byla i oblast správy a evidence sbírek (např. Směrnice pro správu, evidenci a ochranu sbírek v muzeích a galeriích z roku 1983), zásadního významu se ale dostalo především usnesení vlády ČSR č. 234/1980 a předsednictva federální vlády ČSSR č. 80/1981 Sb. k zajištění komplexní dokumentace výstavby socialismu. Muzeím vytvářela vhodnou akviziční platformu pro získávání předmětů ze současného období a možnost metodicky působit na vzniklá dokumentační centra při státních podnicích a organizacích.¹⁷⁷

Do muzejnictví se postupně prosazovalo i plánování. Důležitým dobovým dokumentem byly v tomto ohledu *Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií* zpracované ministerstvem kultury a schválené usnesením vlády České socialistické republiky č. 390 z 19. 12. 1979. Nejenže v něm bylo jako jeden ze závažných úkolů uvedeno prohloubení teoretické práce¹⁷⁸ a překonání „rutinérského praktikismu“, ale představoval i generální a dlouhodobou linii státní politiky v oblasti muzejnictví. Protože všechny požadavky nešlo realizovat naráz, vznikaly tzv. konkretizační plány pro jednotlivá pětiletá období s názvem *Hlavní směry a úkoly v oblasti muzejnictví pětiletky* (započaly v letech 1981–1985), které se schvalovaly a vyhodnocovaly na celostátních aktivech. Zdůrazňovaly další prohlubování politického působení muzeí a jako prosazovatelů kulturní politiky strany

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Cílem bylo do vzájemné spolupráce přinést soustavnost a efektivní realizaci „oboustranných“ potřeb. ŠPĚT, Jiří: Zintenzívnění spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. *MVP* 16 (86), 1978, č. 1, s. 41–46.

¹⁷⁷ ŠPĚT, Jiří: Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 197.

¹⁷⁸ Uplatněním poznatků současné vědy i soustavnou aplikací principů socialisticky pojaté muzeologie do veškeré činnosti muzeí a galerií měly být odstraňovány zbytky praktikismu a zkvalitňováno jejich společenské působení tak, aby v oblasti kulturně-výchovné muzea a galerie přispívaly svými specifickými formami k cílevědomému utváření profilu socialistického člověka. *Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR* (schváleny usnesením vlády ČSR č. 390 ze dne 19. 12. 1979). *MVP* 18 (88), 1980, č. 3, s. 130.

a spoluvůrců „...ofenzivního nástupu socialistické kultury v současném ideologickém boji“.¹⁷⁹ Souborné stanovení úkolů pro celou pětiletku byly ještě dále rozpracovány v časové ose (na jednotlivá léta) a územně (většinou v krajích).¹⁸⁰

¹⁷⁹ ŠPĚT, Jiří: Muzea v nástupu do 8. pětiletky. *MVP* 24 (93), 1986, č. 1, s. 1.

¹⁸⁰ ŠPĚT, Jiří: Celonárodní aktiv k hlavním úkolům muzeí a galerií v 8. pětiletce (Olomouc 24. a 25. října 1984). *MVP* 23 (92), 1985, č. 1, s. 1.

3. Historiografická muzeologie – konkurent muzeologie v boji o hegemonii v rámci muzea?

K cílenému a vědomému konstituování specifické aplikace v podobě historiografické muzeologie jako svébytné disciplíny ve zkoumaném období nedošlo. Problematika historické vědy projektovaná do oblasti muzejnictví v sobě totiž nesla několik rovin, které ji odlišovaly od obvyklého diskursu speciálních muzeologií a zároveň velmi znesnadňovaly její jednotné vymezení. Muzejní historici museli primárně stanovit svou celkovou pozici vůči ostatním vědním a „pomocným“ disciplínám zastoupeným v muzeích (problematika obecného a speciálního), vypořádat se s rozdílným přístupem k interpretaci a hodnocení jednotlivých historických období (dokumentace starších i nových dějin) a konečně ve zvýšené míře vnímat prostorové hledisko (otázka lokálního, regionálního, národního a mezinárodního). Náročnost přístupu, v němž se navíc mísily tradiční muzejní přístupy transformované či zmixované s aktuálními ideologickými požadavky doby a částečně i zahraniční odbornou produkcí (především sovětské a východoněmecké provenience), pak reprezentanty historiografie často vedly k preferování některého z těchto dílčích aspektů a tím i k rezignaci na komplexní zhodnocení postavení oboru v oblasti muzejnictví. Častý pocit dominance jimi preferované vědní disciplíny v procesu muzealizace¹⁸¹ navíc řadě z nich zabraňoval začlenit historickou problematiku do kontextu muzeologie, což zapříčinilo zaujetí odlišných stanovisek vedoucích k dílčím střetům s představiteli muzeologické obce. Při pokusech o charakteristiku vztahu historiografie-muzeum se tak lze setkat se spíše obecnými proklamacemi soudobé historiografické produkce o postižení dějinného vývoje (nejen) prostřednictvím autonomních dokladů, přičemž jako nosný prvek byla v duchu marxistické historiografie zdůrazňována pozice dělnické třídy a jejích předchůdců či hospodářská základna jako hlavní hybný prvek společenského dění. Právě ideologizace podpořená ze strany stranického a státního aparátu vydáváním metodických pokynů a nařízení vytvářela další mantinely teoretického myšlení o muzejním fenoménu a ve svých důsledcích postupně vedla ke strukturální a obsahové

¹⁸¹ Např. v rámci vlastivědného muzea byl historik vnímán jako koordinátor a rozhodující činitel celého procesu, protože sleduje celkové změny společnosti v jejich vzájemném vztahu i v rámci regionálního kontextu. ŠPĚT, Jiří: Úkoly historické vlastivědy a muzea. In: BARTOŠ, Josef (ed.): *O regionálních dějinách: materiály z konference Kabinetu regionálních dějin při katedře historie filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci: Rožnov pod Radhoštěm 21.-23. února 1979*. Olomouc 1980, s. 110.

proměně přístupu k historickému fenoménu, který zásadním způsobem transformoval sbírkotvornou a prezentační činnost muzeí.

3.1 Nástin vývoje vzájemného vztahu historiografie a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989

Vědomé úsilí o muzejní uchopení a zprostředkování historického fenoménu prostřednictvím autentických předmětů lze považovat za jeden z klíčových faktorů pro etablování sběratelské činnosti v privátní i veřejné sféře. Také v případě Čech, Moravy a Slezska je povědomí o jejich dějinném významu ovlivněné romantismem považováno za zásadní impuls k zakládání nejstarších muzejních ústavů.¹⁸² Napovídaly tomu ostatně prvotní sbírkové koncepce zemských muzeí, které počítaly s bohatým zastoupením hmotných reprezentantů jednotlivých dějinných období a nezdá se, že by byly kladly na pomyslné první místo mezi ostatními vědními obory.¹⁸³ Od původních myšlenek k realizaci nicméně bylo často velmi daleko. Zejména zpočátku chybělo vhodné vědecké i ekonomické zázemí, což bylo jedním z hlavních důvodů preference přírodních věd. V případě pražského *Vlasteneckého muzea v Čechách* záhy vnímaného jako symbol českých emancipačních snah se tak spíše torzovité kolekce staly zpočátku součástí knihovny. Teprve od 40. let 19. století, v souvislosti se vznikem *Archeologického sboru* a částečně i Palackého publikační (tzv. Muzejník) a reorganizační aktivitou,¹⁸⁴ se tento ústav více dostával do centra pozornosti návštěvnické a vědecké obce jako místo zprostředkování historie a pomáhal specifickým způsobem formovat kolektivní identitu. Progresivní vývoj se do značné míry zastavil ve 2. polovině 19. století. I když do muzejních sbírek přibyly četné kvalitní soubory a v 90. letech 19. století došlo ke konstituování samostatné kolekce s názvem historická archeologie, odborná prestiž se postupně stále více přesouvala ve prospěch představitelů pražské univerzity, což se nejzřetelněji projevilo v souvislosti s tzv. sporem o rukopisy. Ve

¹⁸² ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 15; SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh národního muzea*. Praha 2001, s. 42–44.

¹⁸³ Tamtéž, s. 69; BRODESSER, Slavomír – BŘEČKA, Jan – MIKULKA, Jiří: *K poznání a slávě země: dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002, s. 12.

¹⁸⁴ O Archeologickém sboru a jeho počátcích viz SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha 2001, s. 166–168, o Palackého pokusu o reformu muzea nejpodrobněji viz ŠPĚT, Jiří: Palackého koncepce Národního muzea a její význam pro počátky regionálního muzejnictví. *ČNM – řada historická* 137-139, 1968–1970, s. 18–29, o jeho angažmá v časopise pak TÝŽ: *Historie v Časopise Národního muzea. Tamtéž* 146, 1977, s. 121–132.

Františkově muzeu lze rozvoj humanitních věd a tím i historie klášter až na výjimky do 2. pol. 19. století, a to do období působení kustoda *Moritze Wilhelma Trappa* (1825–1895) a aktivit historicko-statistické sekce pod vedením *Christiana d'Elverta* (1803–1896).¹⁸⁵ Naopak v regionálním muzejnictví Slezska se historii dostávalo značné pozornosti již od samotných počátků, což bylo způsobeno zvýšeným zájmem zakladatelských osobností, ať jimi byli těšínský *Leopold Johann ScherschNIK* (1747–1814) či opavský *Faustin Ens* (1782–1857), u nějž zájem souvisel i s úkolem vypracovat „historicko-statisticko-topografický“ popis slezské země.¹⁸⁶

Výraznějšího rozvoje se ale sledovanému fenoménu dostalo teprve po politickém uvolnění v 60. letech 19. století. Mnohdy živelné konstituování muzejních institucí vlastivědného typu vedlo nejen k soustředování a prezentaci sbírkového fondu, ale znamenalo i počátky intenzivnějšího historického regionálního výzkumu, jenž posléze vedl k iniciativám usilujícím o mapování rozsáhlejšího území (např. Vlastivěda moravská). V prostředí ovlivněném nacionalismem a zároveň lokálním patriotismem záhy došlo k první pokusům, jak po teoretické a metodické stránce uchopit vybrané aspekty historického fenoménu v muzejním prostředí (Čermák).¹⁸⁷ Retrospektiva nicméně hrála důležitou úlohu i při dokumentační činnosti specializovaných muzejních ústavů vznikajících na přelomu 19. a 20. století. Základ některých z nich totiž tvořily dřívější sbírkové komplety (např. u pražského technického muzea sahající až do počátků 18. století), materiály shromážděné u příležitosti výročí konkrétních událostí a osobností (např. zemská jubilejní výstava a pedagogické muzeum) či snaha o záchranu kulturních památek (asanace pražského ghetta a židovské muzeum).¹⁸⁸

Další impulsy do reflexe dějin na půdě muzejnictví přineslo období první republiky. Do aktivit českých muzeí výrazně pronikla ideologie československého státu, která se projevila nejen v ještě radikálnějších interpretacích klíčových událostí českých dějin

¹⁸⁵ NEKUDA, Vladimír: *150 let Moravského musea v Brně: stručný přehled historického vývoje*. Brno 1969, s. 34.

¹⁸⁶ ŠOPÁK, Pavel: Muzea a české země (1814–2014): výzva k revizi historiografické tradice. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 3, 2015, č. 1, s. 16.

¹⁸⁷ Kromě ČERMÁK, Kliment: *O musejích městských a okresních*. Čáslav 1886; Pořádání a vystavování sbírek numismatických. *Věstník československých muzeí a spolků archaeologických* 1, 1897, č. 2, s. 17–18, č. 3, 41–42; Jak robíme odlitky mincí a pečeti. *Tamtéž* 1, 1895, č. 3, s. 36–37.

¹⁸⁸ MAJER, Jiří: Od přírodovědeckých kabinetů k technickým muzeím. *Sborník Národního technického muzea* 3, 1957, s. 43–69; PÁNKOVÁ, Markéta – ŠIMEK, Eduard: *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského (1892–2012): nástin historie*. Praha 2012, s. 12–13; VESELSKÁ, Magda: *Bestii navzdory: Židovské muzeum v Praze 1906–1940*. Praha 2006, s. 8–9.

(husitství, pobělohorské období, národní obrození), ale v určitých případech až v rituálním uctívání režimních symbolů souvisejících s protihabsburským odbojem a konstituováním republiky. Tato faktická „dokumentace současnosti“ se ostatně projevila i v prezentačních počinech centrálních institucí, při níž sehrál důležitou úlohu vedle několika legionářských muzeí nově vytvořený Památník národního osvobození.¹⁸⁹ Naopak v německých muzeích na území Československa se pod vlivem nových událostí utužily odstředivé tendence z dob monarchie, kdy byly v důsledku přílivu českého obyvatelstva zřetelné tendence interpretovat lokální dějiny jako součást německého kulturního prostoru. V některých instalacích se tak uplatnila i Bretholzova teorie kontinuálního osídlení,¹⁹⁰ byť byly její závěry německou akademickou obcí zpochybněny a odmítnuty. Přes v mnoha ohledech determinující národnostní boj však vznikaly další spíše metodicky zaměřené pokusy o teoretické a metodologické uchopení dané problematiky. Mezi obecnější pojednání dokumentující význam a postavení historického oboru v muzeích patřily zejména práce *Ladislava Lábka* a fakticky pro sledované období aktuálnější publikace *Josefa Františka Svobody*.¹⁹¹

Zásadní předěl do vztahu muzejnictví a historie znamenal nástup totalitních a totalitárních systémů s krátkým intermezem v letech 1945–1948, kdy do výsledné podoby interpretace historických jevů a událostí začal přímo a cíleně zasahovat státní a stranický aparát. V době nacistické okupace se tlak na účelové a tendenční vyzdvihování vlivu německé kultury na vývoj českého národa v praxi projevilo pořádáním putovních výstav (např. často připomínaná *Deutsche Größe/Německá velikost*) a vynucenými zásahy do podoby muzejních expozic, z nichž byly vylučovány sbírkové předměty spojené s předchozími obdobími, jevy i osobnostmi.¹⁹² V mnoha zejména vlastivědných muzeích nicméně nadále fungovaly mírně obměněné původní instalace, které unikly pozornosti represivního aparátu. Přes dílčí a z drtivé většiny importované intervence došlo ke změně všeobecného narativu v muzeích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku až v souvislosti s událostmi po roce 1948. Výklad dějin v duchu marxismu-leninismu a dialektického

¹⁸⁹ K tomu viz ŠPÉT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. Brno 2004, s. 95.

¹⁹⁰ KIRSCH, Otakar: *(Po)zapomenutí nositelé paměti: Německé muzejnictví na Moravě*. Brno 2014, s. 157. Kultura a edukace 3.

¹⁹¹ Pro Lábka historický vývoj zahrnuje prehistorii, historii kraje, kulturu města a venkova a zaměstnání obyvatelstva. LÁBEK, Ladislav: *Nástin praktické museologie pro krajinská musea vlastivědná*. Praha 1927, s. 7. U Svobody zahrnuje historický vývoj hned čtyři oddíly sbírkového fondu – minulost kraje, vývoj obce, obyvatelstvo kraje a zaměstnání obyvatelstva kraje. SVOBODA, Josef František: *Zásady českého muzejnictví*. Praha 1949, s. 22.

¹⁹² O nich na půdě NM viz SKLENÁŘ, Karel: *Obráz vlasti. Příběh národního muzea*. Praha 2001, s. 342–343.

materialismu měl v muzejnictví, stejně jako ve všech ostatních složkách kultury, zvýrazňovat význam a určující roli dělnické třídy a jejich dřívějších ideových předchůdců.

Ideologizace muzejnictví se však stala relativně dlouhým a náročným procesem. Zpočátku se iniciační role jako výsadní profesní organizace v tehdejší muzejnictví ujal SČM, jehož představitelé se především svým členským ústavům pokusili usnadnit komplikovanou transformaci a ukázat, jakými směry by se měla prezentační činnost v oblasti reflexe historie ubírat. Svazové dokumenty metodického rázu (Všeobecné směrnice, Rámcový program) i celková situace v českém muzejnictví byly takřka vzápětí kritizovány z pozic marxistické historiografie (např. Jaroslav Charvát, Václav Husa).¹⁹³ Kritika upozorňovala hlavně na nedostatečnou ideologickou připravenost muzeí v nových poměrech a kladla stále větší akcent na napodobování příkladu sovětských muzejních institucí. Souhrn poznatků tohoto typu pak byl po několika letech prezentován v „kanonických“ publikacích *Musea slouží lidu* a *Práce muzeí v Sovětském svazu*, přičemž organizačně se na dalších proměnách oboru vedle ministerstva podílel jako převodní páka Kabinet. Zcela zásadní však zůstával vliv historiografie. Když pomíneme obecný požadavek na výchovu „nového člověka“, probíhalo ovlivnění ve třech hlavních rovinách, jež se často navzájem velmi těsně prolínaly – **tematické** (prosazení problematiky třídního boje jako základní interpretační linie), **časové** (preferování dokumentace současnosti jako eschatologického dovršení historického vývoje) a **prostorové** (otázka regionalismu řešící v dialektické rovině otázky části a celku).

V rámci první kategorie bylo cílem nejen vytvořit nové instituce muzejního typu zabývající se přímo dějinami KSČ a revolučními tradicemi minulosti, ale tuto tematiku prosadit do sbírkotvorných a prezentačních aktivit již existujících muzeí a příbuzných kulturních zařízení. Jejich důležitým úkolem se měla stát legitimizace režimu poukazem na heroický boj pracující třídy dovršený únorovým převratem. Zhruba ve stejné době se začala řešit i problematika regionalismu, v některých ohledech navazující na přístupy historické vlastivědy. Výchozím bodem se zde nicméně staly striktní požadavky na překonání dosavadních pohledů, přičemž řada dřívějších autorů, jejichž díla byla doposud chápána jako cenné metodické návody pro vykonávání muzejní praxe, byla nařčena z lokálního

¹⁹³ CHARVÁT, Jaroslav: Úkoly našich muzeí v socialistické společnosti. *ČNM – vědy společenské* 117-119, 1948–1950, s. 5–10; HUSA, Václav: Za zlepšení práce v našich muzeích. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 37, s. 895–896; Práce J. V. Stalina o jazykovědě a úkoly naší historické vědy. *Tamtéž*, č. 5, s. 116. Fakticky se k nim posléze přidal DENKSTEIN, Vladimír: V čem spočívají příčiny nedostatků v našich muzeích. *Tamtéž*, č. 21, zadní strana obálky; K diskusi o práci muzejí. *Tamtéž*, č. 32, zadní strana obálky.

patriotismu, národovectví a partikularismu. Jedním z hlavních protagonistů této kritiky se ostatně stal tehdejší ministr školství *Zdeněk Nejedlý* (1878–1962), který ale zároveň potřebu nového pojetí regionální práce za plného uznání celostátního principu podporoval.¹⁹⁴ Jediným vážnějším pokusem, jak z historiografických pozic daný problém vymezit, však na dlouhou dobu zůstal článek *Ladislava Hosáka* (1898–1972). Vlastivěda jím byla vnímána jako „...věda, která metodami převážně historickými na podkladě historického materialismu zkoumá vývoj stavu země a jejího obyvatelstva, jak po stránce hmotné a duchovní kultury...“, přičemž úzce souvisela s „krajovými poměry“, vývojem výrobních prostředků a třídních zápasů.¹⁹⁵ K opětovnému nastolení těchto otázek došlo až počátkem 60. let na setkání historiků v Olomouci.¹⁹⁶ Koncepce tzv. regionalismu byla v následujícím období po teoretické stránce precizována, k čemuž přispěla i apologetická forma vůči některým útokům ze strany hlavních proudů marxistické historiografie. Podobně na tom ostatně byla také dokumentace současnosti resp. novodobých/nových dějin, která se přes řadu proklamací v 50. a 60. letech a vydání metodiky z pera *Bohumíra (Bohuše) Kostického* (1932–1991)¹⁹⁷ svého teoretického a metodického ukotvení ze strany představitelů historiografie dočkala až po vydání základního dokumentu normalizačního období – *Zásad rozvoje českého muzejnictví*¹⁹⁸ vzniklého rozpracováním a aplikací závěrů XIV. sjezdu KSČ a ideologického pléna jejího Ústředního výboru.

Spíše dočasným narušením směru dosavadního vývoje se stala 60. léta, která přinesla průlom do způsobu dokumentace a prezentace zejména ve velkých muzeích. Právě v nich došlo k uskutečnění řady počinů, jež porušovaly dosavadní zažitý rámeček a veřejnosti nabízely některá nová a ideologicky nevyhraněná témata.¹⁹⁹ Události spojené s výstavami

¹⁹⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk: O novém regionalismu. *Var* 2, 1949, č. 1, s. 1–13.

¹⁹⁵ HOSÁK, Ladislav: O nové pojetí historické vlastivědy. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 61, 1953, s. 65–72.

¹⁹⁶ BIEBERLE, Josef a kol. (edd.): *O regionálních dějinách: materiály z konference pořádané krajskou komisí pro regionální dějiny dělnického hnutí při Severomoravském KV KSČ a katedrou historie University Palackého: Olomouc, 13.-15. listopad 1963*. Ostrava 1965.

¹⁹⁷ KOSTICKÝ, Bohumír: *K otázkám muzejní dokumentace dějin kapitalismu a období výstavby socialismu*. Praha 1962. Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

¹⁹⁸ Jejich znění viz *Zásady rozvoje českého muzejnictví*. *MVP* 11 (81), 1973, č. 4, s. 221–235.

¹⁹⁹ Ke značným posunům tak došlo i v případě Muzea V. I. Lenina, kde byla roku 1967 reinstalována tamní expozice. V ní podle pozdějších vyjádření život a dílo vůdce světové revoluce zcela zanikly ve prospěch dějin mezinárodního dělnického hnutí. Spolu s Leninem tak měly být bez patřičného vysvětlení prezentováni reprezentanti trockismu a revizionismu, součástí prezentace pak byly i informace o třídních nepřátelích (např. císaři, carové, Hitler, Mussolini). K „nápravě“ tak došlo až po výměně vedení v roce 1970. JEŽEK, Alexandr: *30 let Muzea Vladimíra Iljiče Lenina v Praze 1953-1983*. Praha 1983, s. 9–10. V případě Muzea Klementa Gottwalda došlo v důsledku vybudování nové expozice dokonce k uzavření muzea, což bylo později

dokumentujícími vznik zemských muzeí v Praze a Brně pak dokonce stály u zrodu „rebelie“ namířené proti státnímu direktivismu v oblasti muzejnictví.²⁰⁰ Zároveň se ale celkový vývoj nesl v podobě těsné spolupráce se státními i stranickými institucemi, díky níž byly učiněny důležité kroky v oblasti školního vzdělávání a výuky dějepisu (např. diskuze o podobě a formách dějepisného vyučování v muzeích). Konec tzv. demokratizačního procesu uvnitř československé společnosti vedle rozsáhlých personálních změn a poměrně rychlého zapojení do aktuálního normalizačního dění (v roce 1970 zapojení do oslav 25. výročí osvobození Československa, v roce 1971 50. výročí založení KSČ a XIV. sjezdu KSČ),²⁰¹ pro muzea znamenal i kontrolu nad historickými částmi expozic, výstavami i publikačními počiny ze strany státního aparátu, zvláště pak tehdejšího Kabinetu.²⁰² Na základě navazujících doporučení byly posíleny celkové muzejní aktivity v oblasti reflexe vývoje dělnického hnutí a zároveň rozšířena i organizační síť na toto téma přímo zaměřených muzejních zařízení.²⁰³ Současně se dočkala své renesance i problematika dokumentace současnosti, jejíž dosavadní průběh byl na základě stranických prověrek iniciovaných usnesením předsednictva ÚV KSČ shledán jako nedostatečný.²⁰⁴ Již v průběhu 70. let došlo k vlně vydávání teoreticky a metodicky koncipovaných publikací a článků,²⁰⁵ nicméně pomyslným vrcholem bylo až vydání vládního usnesení č. 234/1980 s názvem *Zásady zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu* přijatého v roce 1981

interpretováno jako pokus o likvidaci vrcholného stranického zařízení. PUBAL, Václav: Muzeum Klementa Gottwalda vyznamenáno Řádem Vítězného února. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 2.

²⁰⁰ K tomu viz též KIRSCH, Otakar: Navzdory obtížím vstříc profesním zájmům: Osudy Svazu muzejních pracovníků v letech 1968–1969. In: BŘEZINA, Vladimír – HLOUŠKOVÁ, Kateřina – SLABOTINSKÝ, Radek (edd.): *Historik skutečně mohutný: k životnímu jubileu Jiřího Pernese*. Praha – Ústí nad Labem – Brno 2018, s. 355–369.

²⁰¹ PUBAL, Václav: Jak dál s rozvojem českého muzejnictví. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 73.

²⁰² TÁBORSKÝ, Ondřej: Dějiny podle plánu: politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba: *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha 2014, s. 295–296.

²⁰³ V této době vzniklo např. Muzeum Klementa Gottwalda v Dědicích u Vyškova, Muzeum dělnického revolučního hnutí jižních Čech v Českých Budějovicích, Muzeum revolučního hnutí Berounska v Králově Dvoře, Památník dělnického hnutí a odboje v Chocni či další pamětní síně a síně revolučních tradic.

²⁰⁴ Předmětem kritiky se staly i záležitosti spadající do oblasti muzeologie. Absence trojrozměrných věcí tak způsobila, že expozice zabývající se touto problematikou nebyly působivé a politicky proto byly málo účinné. ŠPĚT, Jiří: *Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu*. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 194.

²⁰⁵ Např. Jak budovat síně tradic průmyslových podniků Středočeského kraje. *Středočeské muzejnictví: Informační a metodický bulletin pro pracovníky muzeí Středočeského kraje* 1982, č. 4, s. 20–32; Metodický materiál k tvorbě Síní tradic JZD, Státních statků a STS ve Středočeském kraji. *Tamtéž*, č. 2, s. 18–28; NEUBAUER, Jiří: *Budujeme síně a koutky revolučních tradic*. Praha 1982; PUBAL, Václav: *Podniková – závodní muzea a síně revolučních tradic*. Praha 1986; ŠOLC, Josef: *Síně a koutky revolučních tradic: metodický list*. Hodonín 1980.

i federální vládou.²⁰⁶ Na jeho základě měla být příslušná dokumentace muzejního charakteru soustředěna v muzeích či dalších zařízeních muzejního typu (v podnikových muzeích, síních revolučních tradic, památných síních, vzorkovnách apod.). Institucím, které takovéto organizační jednotky nezaložily a ani je neplánovaly vytvořit, pak platila povinnost nabídnout příslušné dokumenty muzeu zřizovanému ministerstvem, a to podle jeho specializace či územní příslušnosti.²⁰⁷ Státním a stranickým aparátem navíc byly systematicky podporovány především výroční akce, do nichž se zapojovala celá muzejní síť (např. výročí vzniku KSČ, oslavy říjnové a únorové revoluce) a jejichž součástí se stávaly formalizované rituály za účasti prominentních stranických funkcionářů.²⁰⁸ Stejně jako v dalších oborech přinesla následující 80. léta nejen tlak na vhodné uspořádání expozic a prosazování prvků komunistické výchovy, ale v závěrečné fázi i jistou míru uvolnění od dohledu státního aparátu nad prezentační činností.

3.2 Přístupy k vymezení pozic historiografie a historie na poli muzejnictví

Snahy o vymezení hlavních úkolů historické vědy na poli muzejnictví ze strany (nejen) muzejních historiků s sebou přinášely tři základní determinanty, jejichž prostřednictvím chtěli překlenout často protichůdné názory na funkci a poslání historického muzea, kdy „... *není jednoznačné shody v názorech na rozsah jeho zájmové sféry a na jeho místo v klasifikaci muzeí*“.²⁰⁹ V první řadě zde byla patrná závislost na dokumentech státních a stranických orgánů a dobovém historiografickém diskursu ovlivněném marxistickou ideologií, které i přes různé vývojové nuance a stupně intenzity svého působení zůstávaly základem všech definic a charakteristik. S úzkou návazností na mateřský vědní obor souvisely i některé požadavky na vůdčí postavení historiografie v rámci procesu muzealizace podporované zčásti významnými představiteli české a zahraniční muzeologie (především z Německé demokratické republiky a Sovětského svazu),²¹⁰ které fakticky

²⁰⁶ ŠPÉT, Jiří: Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 195–197.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 196.

²⁰⁸ K tomu např. FRANĚK, Otakar: K práci muzeí po XIV. sjezdu KSČ. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 3–4; SLAVÍČEK, Jan – TURKOVÁ, Jana: Muzea v jubilejním roce 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. *MVP* 14 (84), 1976, č. 1, s. 5–13.

²⁰⁹ DENKSTEIN, Vladimír: Ke koncepci historických muzeí. *Tamtéž* 12 (82), 1974, č. 1, s. 12.

²¹⁰ O ovlivnění českých autorů těmito autoritami svědčí jejich časté citace v dobových člancích. Především v období normalizace pak vznikaly i příspěvky, jež zájemcům přímo zprostředkovávaly jejich tvorbu. Viz např. ŠŤOVÍČEK, Jan: Historická muzea v pojetí Sovětské historické encyklopedie. *MVP* 9 (79), 1971, č. 4, s. 251–

narážely pouze na výhrady Zbyňka Zbyslava Stránského. I z těchto důvodů u jednotlivých autorů nenalezneme pokusy o stanovení historiografické muzeologie jako specializované disciplíny s vlastním posláním, i když si mnozí dobře uvědomovali rozdíly v cílech historiografie jako vědního oboru a její aplikace na půdě muzea. Poslední výrazný směr pak tvořilo rozmělnění celkového přístupu k historii do dílčích skupin podle tematického, prostorového a časového hlediska. Právě ono dovoľovalo participantům přece jen hlubší vhled do problematiky a tím i možnost postupně rekonstruovat pozici tohoto vědního oboru v oblasti muzejnictví.

Při teoreticky pojatém vnímání pozice historiografie/historie v oblasti muzejnictví se tak jako klíčová jeví **otázka vztahu obecného a speciálního**. Její podstatou byla myšlenka historického procesu jako prvotního činitele při muzejní reflexi společenské skutečnosti, kde se teprve v důsledku následného vrstvení poznatků postupně vydělovaly další obory a subobory zabývající se dílčími aspekty okolní reality. Proces specializace byl vnímán jako potřebný, protože umožňoval zkoumat dosud málo probádaná témata a otevíral tím nové možnosti nazírání společenských jevů. Historiografie jako taková zde měla zůstat sjednocujícím prvkem, který se nejrozsáhleji projevuje v rámci výzkumné a prezentační činnosti, protože zejména v expozicích tvoří hlavní osu vyprávění vývojový/dějinný aspekt. Ve své podstatě toto myšlení vycházelo z tradičního dělení sbírkových kolekcí specializovaných i vlastivědných muzeí na historické, přírodovědné, případně technické, kdy zvláště v regionálním muzejnictví dlouhodobě docházelo při dokumentaci společenského dění k vytváření jednolitých celků, což do značné míry smazávalo hranice mezi kompetencemi jednotlivých humanitních oborů. Samotná reakce na nadřazování historiografie vůči zbylým společenským vědám zastoupeným v muzeu byla ze strany jejich reprezentantů jak poměrně vstřícná (archeologie), tak i do jisté míry ambivalentní (dějiny umění, li terární věda). Podobně tomu bylo i v případě obecné muzeologie, kde se reakce lišily podle způsobu vnímání její poznávací intence.

V obecnější rovině vztah historiografie a dalších společenskovedních oborů řešily již některé vlastivědné články a dokumenty SČM (zejména Všeobecné směrnice), což se odrazilo i v následné diskuzi nad možnostmi vlastivědných muzeí zaujmout podstatnou roli v kulturním směřování pounorové společnosti. Soustavněji o dané problematice ale

252; CHALOUPKA, Jan – MICHNA, Pavel: K problematice historického muzea. *Vlastivědný věstník moravský* 25, 1973, č. 1, s. 47–50.

informovala až stěžejní dobová publikace *Musea slouží lidu*, která se na dlouhou dobu stala zásadním textem pro vnímání kompetencí historiografie na půdě muzea. Zdůrazňovala zásadní roli dějepisu jako vůdčí vědy o vývoji lidské společnosti, která je pro vědní disciplíny z ní vycházející (např. prehistorie, národopis, numizmatika, dějiny výtvarného umění a uměleckého průmyslu, dějiny divadla a hudby) společným jmenovatelem, přičemž „...každý z těchto oborů se zajímá jen o určitou stránku nebo úsek tohoto vývoje, nemůže pustit ze zřetele úzkou souvislost s celkem“.²¹¹ Tyto specializované „dějepisné větve“ však mají zásadní podíl při dokumentaci a zprostředkování vývoje lidské společnosti a vycházejí z jejich specifických vědeckých poznatků. Vedle požadavku na dodržení sběrné oblasti a komplexní dokumentace po stránce časové (akcentace všech období) a tematické (postižení reality v celé její šíři) se objevuje i požadavek na prosazení myšlenek marxismu-leninismu a historického materialismu. Je tak třeba odmítnout rovnostářské stanovisko tzv. objektivit, jež je ve své podstatě neobjektivní a tendenční. Zvláště muzejní instalace by totiž měly jako hlavní determinující a společný prvek pro interpretaci jednotlivých fází vývoje využívat fenoménu třídního boje. Pouze takovýto soubor pak může prohloubit světový názor pracujících a přispět k výchově nového socialistického člověka.²¹²

Změnu do dosavadního způsobu myšlení vnesla 60. léta, která s sebou mimo jiné přinesla užší konfrontaci domácích poznatků se zahraničím. O vymezení poslání a funkce historického muzea se před mezinárodní komunitou pokusila **Zoroslava Drobná** (1907–1988), jež hovořila o jeho čtyřech základních stavebních kamenech – archeologické, numizmatické, etnografické a historické sbírce, které i přes jistou autonomii fakticky zůstávají zvláštním druhem historického materiálu.²¹³ **Vladimír Nekuda** (1927–2006) oproti tomu za stěžejní úlohu historického muzea považoval dokumentaci jednotlivých období cílevědomým a systematickým budováním jejich sbírkového fondu. Ten je představován zejména doklady hmotné kultury o práci člověka a vývoji společnosti, které je v muzeích třeba řádně evidovat, konzervovat a interpretovat. Přes nutnost specializace podle něj není možné tento typ muzea omezovat na dílčí časový úsek či oblast lidské aktivity a nelze tak „... o historickém muzeu hovořit tam, kde není respektována celistvost

²¹¹ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro musejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 57–58.

²¹² Tamtéž, s. 58–61.

²¹³ Za historická muzea naopak nejsou považována muzea umění, užitého umění, literatury, zemědělství atd. DROBNÁ, Zoroslava: Principles, projects and achievements of history museums in Czechoslovakia. *Museum International* 14, 1961, č. 4, s. 186–194.

historického procesu“.²¹⁴ Prohloubení dosavadních úvah v rámci nazírání předmětu zájmu historiografické aplikace záhy přinesl historik **František Lukeš** (1937–1987), který se, kromě některých témat přednesených na mezinárodním fóru a fundamentálních marxistických děl, inspiroval soudobou českou literární produkcí (např. Kosík, Šik). V jeho optice by se muzea zabývající se společenskou skutečností měla věnovat především třem aspektům: 1) výrobním silám vytvářejícím materiálně smyslový svět člověka, 2) materiálně společenským vztahům ve výrobě, distribuci a vlastnictví dokumentované hlavně výrobky jako jejich autentickými doklady, 3) ideovým vztahům jako prostředků osvobození a humanizace člověka.²¹⁵ Fundamentální osou zájmu muzeí historických směrů se tak stává lidské individuum a „*soustředování materiální kultury v lidské interpretaci*“.²¹⁶ Poměrně rigidní naopak Lukeš zůstal v otázce vztahu historiografie k ostatním společenskovědním oborům. Upozornil na obecný trend, kdy se pod pojem historické muzeum zařazovala všechna muzejní oddělení, jež se zabývala společenským vývojem člověka, tedy i technika a umění (tyto názory ostatně opřel i o diskusní příspěvky na konferenci ICOM o historických muzeích). Byť při poznání a interpretaci společnosti zdůrazňoval nutnost specializace, která měla sloužit i jako cesta ke zkvalitnění muzejní činnosti a překonání provincialismu, vůdčí roli zde má i nadále sehrát historické hledisko. Pokud by pak v případě dokumentace a vědecké práce zůstalo nadřazeno oborovému dělení, takováto muzea a příslušná muzejní oddělení by neztratila svůj dosavadní specifický charakter historických institucí zkoumajících příslušné části společenské reality v jejím dějinném vývoji.²¹⁷

Podobný přístup ze strany muzejních historiků byl ostatně signifikantní i pro nadcházející období, kde se jeho vymezením zabývali dva numizmatici. **Karel Kurz** (1934–2006) viděl v historických muzeích instituce, jež se zaměřují na dokumentaci a materialisticky pojatý vědecko-osvětový a vědecký výklad vývoje společnosti, přičemž pohled na ni by měl především „... *odpovídat muzeologicky modifikované historické rekonstrukci, zpředmětněné v historické expozici*“.²¹⁸ Dlouholetý ředitel MM **Jiří Sejbal**

²¹⁴ NEKUDA, Vladimír: Úloha historických muzeí a problematika historického muzea na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 21, 1969, č. 1, s. 49–50.

²¹⁵ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 4–9.

²¹⁶ Tamtéž, s. 12.

²¹⁷ Tamtéž, s. 9.

²¹⁸ KURZ, Karel: Metodika prezentace numismatického materiálu. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 17–18. Kurz analyzoval problematiku i v autorem nedohledaném rukopise *Koncepce Historického muzea – Národního muzea v Praze (Obecně metodologické poznámky)*.

(1929–2004) za hlavní úkol historických muzeí považoval dokumentaci a prezentaci historického vývoje společnosti, přičemž kladl důraz na teritoriální působnost a komplexnost zkoumaných jevů a vědecký přístup k nim. Zachyceny měly být zejména procesy ekonomicko-společenského a kulturního vývoje, a to jak v jejich dialektické jednotě, tak i jednotlivě, ale vždy ve vzájemné spojitosti.²¹⁹ Na muzejní dokumentaci a prezentaci se pak podílí jak samotná historiografie a s ní i „...široký okruh samostatných nebo pomocných historických vědních oborů, které mají základ v historii jako vědě o vývoji lidské společnosti“.²²⁰ Sejbal však zároveň uznává jejich autonomní postavení, kdy řada z nich (muzea vědy, umění, techniky, etnografická a archeologická) kvantitativně i kvalitativně vytvořila novou základnu pro svou vlastní specifickou činnost v rámci muzejní práce. **Vladimír Denkstein** v tomto období pod pojem historické muzeum řadil instituce zabývající se celkovým dějinným vývojem (ústřední i regionální) včetně těch, zabývajících se jeho dílčími aspekty (soudobými dějinami, dílčími historickými epochami, významnými historickými lokalitami). V širším pojetí k nim přičleňoval i oborově specializované ústavy, „...jejichž práce má v zásadě – nebo aspoň částí svého programu – historický charakter“.²²¹ Zde však podle něj vzniká problém s částečným překrýváním zkoumané problematiky, což vede k nutnosti buď přesněji vymezit hranice zájmu historického muzea, nebo blíže přiblížit povahu interdisciplinárních vazeb s jednotlivými specializacemi. Tyto diskrepance lze následně vyřešit především analogiemi s postavením historiografie v systému věd a jejími vztahy s příslušnými obory.²²² V každém případě zde dochází k prolnutí sfér zájmu, jež historiografické syntéze dějinného vývoje pomáhá ve dvou ohledech – umožněním vlastního výzkumu v dané oblasti historiky i absorbováním vědeckých výsledků těchto specifických oborů. V činnosti historického muzea by se vzájemné vztahy měly projevit v chápání sbírkových předmětů jako historických pramenů (ať z oblasti vlastní historiografie, tak i specializovaných věd), mezi nimiž mají v omezeném počtu místo i materiály primárně náležející do sféry zájmu speciálních muzeí.²²³

²¹⁹ SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.), s. 2–5.

²²⁰ Tamtéž, s. 1.

²²¹ Do této kategorie pak řadí muzea umělecká, uměleckoprůmyslová, literární, hudební, divadelní, vojenská, archeologická, národopisná, zemědělská, technická, dopravní, poštovní, námořní. DENKSTEIN, Vladimír: Ke koncepci historických muzeí. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 14.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, s. 16.

Markantní úsilí o hegemonizaci muzejně dokumentačního a prezentačního přístupu ke skutečnosti se stalo předmětem polemik mezi muzejními historiky a představiteli obecné muzeologie. Zatímco **Zbyněk Zbyslav Stránský** proti závěrům historiků postavil svůj koncept muzeality a posléze muzealizace, který považoval za rozhodující pro porozumění muzejnímu fenoménu, stanoviska obou dalších teoretiků zůstávala rezervovanější. **Josef Beneš** se ve svých dílech pokoušel prosazovat spíše dobové označení společenskovední obory a jejich přece jen více rovnocenné postavení při realizaci jednotlivých muzejních činností. Validitu totiž podle něj měly jak pro horizontální rovinu muzeálního vnímání skutečnosti, v jejímž rámci docházelo k odlišení prostředí a způsobu života v daných regionech, tak i ve vertikální ose zdůrazňující rozdíly ve stěžejních časových údobích dané oblasti. Ve svém pojetí obecně historického muzea zastával názor, že by mělo podat celkový obraz vývoje po všech stránkách (politika, ekonomika, každodennost, kultura) s důrazem na prosazování pokrokových a revolučních tradic dělnické třídy. Zkoumané události, osoby a jevy by měly být zasazeny do specifických podmínek konkrétního prostředí a zároveň vyjadřovat obecné zákonitosti vývoje v těchto podmínkách.²²⁴ Pro Josefa Beneše tak byl podstatný fakt, že se do uchopení vývojových procesů včleňují doklady všech druhů lidské činnosti včetně těch, které jsou v primárním zájmu jiných věd. Rozdíl je pak v jejich interpretaci – komplexní historické muzeum bazíruje na celkových vazbách a souvislostech v daném prostředí, ostatním oborům jde spíše o úplnost dokumentace podle specifických aspektů, které tvoří hlavní oblast jejich zájmů.²²⁵ Jednotící prvek pro všechny participující disciplíny následně spatřoval ve vztahu výroba-využití, protože „... *předměty v prostředí užívané je charakterizují především*“.²²⁶ Beneše však zajímala i opačná otázka, a to do jaké míry je nutné danou speciální problematiku jednotlivých „nehistorických“ oborů zasadit do obecného vývoje společnosti. Zatímco např. pro archeologii je historický přístup nutný a výhodný (pracuje s typickými reprezentanty příslušného období, jehož obraz vytváří), v oblasti umění by měl být vyvážený a doprovázen estetickými hledisky (není ale možné zapomínat na historickou dokladovost předmětu). Výrazný potenciál by podle něj vývojová linie mohla mít i v kontaktu s přírodními vědami, a to v tzv. ekologickém pojetí, kdy přírodu jako takovou není možné vnímat jen jako ničím nedotčenou entitu, ale i v jejím historickém

²²⁴ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 276. Knižnice Muzejní práce, sv. 19.

²²⁵ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 155–156. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

²²⁶ Tamtéž, s. 151-152.

vývoji s vazbami na činnost člověka.²²⁷ Konečně **Jiří Neustupný** nacházel hlavní poslání historických muzeí ve vizuálním předvedení dějin, na kterém se podílí jak muzeologie, tak i jednotlivé dílčí obory a subobory, jež se zabývají historickou reflexí společenského vývoje, a to včetně muzeí technických. Při muzejní a zejména expoziční činnosti je však třeba chápat historii jako celek. Specializované instituce jako takové do jisté míry tvoří jednu z velkých překážek dalšího rozvoje, protože si přivlastňují historickým muzeím vlastní témata, a jejich působení se pak často redukuje na materiál související s politicko-hospodářskými jevy.²²⁸

V rámci rozlišení obecného a speciálního vznikaly při muzejní reflexi vývoje společenského dění pokusy vymezit i jeho další dílčí aspekty, které zároveň netvořily integrální součást zájmu jiných humanitních disciplín. Zvláštního významu se dostalo **akcentaci politických dějin**, k jejichž rozmachu vedly nejen přímé podněty státních a stranických orgánů, ale také celkové směřování historiografie. Pod dokumentaci politických dějin tak byly zahrnovány skutečnosti týkající se diplomacie, politiky státu a problematika politických hnutí. Vzhledem k dominantní roli archivního materiálu při výzkumu se zde počítalo s jistými specifiky. Dokonce se objevily myšlenky oprostít se v tomto případě od muzejního způsobu dokumentace a budovat sbírkové fondy na archivní bázi, protože trojrozměrný materiál byl co do dokladovosti v mnoha ohledech méně průkazný. Muzejní pracovník by nemusel jako v jiných případech analyzovat vzniklý muzejní fond, ale spíše získávat nové informace v dalších paměťových institucích.²²⁹ Vedle tradičních suboborů často začleňovaných do sféry historicky zaměřených muzeí (technická, zemědělská, vojenská, tělovýchovná)²³⁰ či do sféry pomocných věd historických (zvláště

²²⁷ BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 73, 80, 98. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

²²⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 79–80. Muzejní práce, sv. 13.

²²⁹ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 12–14.

²³⁰ Nejvýznamnější byla snaha o recepci technické muzeologie. Nejkomplexněji se problematikou technických muzeí zabýval správce hornického oddělení Národního technického muzea Jiří Majer. Podle jeho mínění by měla shromažďovat, zpracovávat a zveřejňovat doklady o vývoji vědy, techniky a technologie. Do muzeologického výzkumu uskutečňovaného v tomto typu institucí pak řadí reflexi jejich historického vývoje, zásady shromažďování a zpracování sbírek, konzervaci, restaurování, sanaci, expoziční a výstavní aktivity i další formy práce s návštěvníkem. Je si nicméně vědom značné tematické diferenciaci v zaměření jednotlivých muzeí s technickou profilací. Rozlišuje tak muzea exaktních věd, technická a vědy a techniky, jež rovnovážně kombinují oba jevy. K dalším pokusům o vymezení jejich kompetencí viz KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948–1989. Část I. – dobové koncepce, angažmá v oblasti historické muzeologie, výzkumy publika. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 1, s. 124–128. V oblasti zemědělství pak např. TEMPÍR, Zdeněk: *Dokumentace vývoje socialistického zemědělství muzejními formami*. Praha 1980.

numizmatika a vexilologie)²³¹ lze v této kategorii vysledovat snahy stanovit kompetence dalších zařízení muzejního typu, jejichž úkolem bylo představit činnost zřizovatelské instituce (např. podniková muzea, síně tradic, dokumentační centra).²³² Zdůrazňováno u nich bylo politickovýchovné působení na složky společnosti, jakými byli např. představitelé mládeže, ale i vojska.²³³

Pozici historiografie v oblasti muzejnictví zásadním způsobem determinovaly vedle reflexe obecného a speciálního ovlivnily i **úvahy spojené s vnímáním prostorového hlediska**, které se výrazně podílelo na konečné podobě procesu muzealizace v jednotlivých typech muzeí oficiálně rozdělovaných podle aktuálního správního uspořádání státu, a to na ústřední – krajská – okresní – lokální. V muzeologickém kontextu se proto někdy hovořilo o další formě specializace muzejních institucí, tentokrát podle územního klíče. Zmiňován byl v této souvislosti počáteční univerzální program muzeí, který mohl být formulován jak v obecnější rovině (ve světovém měřítku), tak ve státním/národním rámci, kde obraz vlasti mohly podat i instituce s lokální působností působící mimo centrum státu. Z praktického a částečně i teoretického hlediska byly jejich aktivity již dříve zanalyzovány v tradičních metodických příručkách a pracích z oblasti vlastivědy,²³⁴ kde bylo muzejnictví vnímáno jako specifická, přesto však integrální součást vlastivědného výzkumu. Rok 1948 nicméně přinesl do dosavadního vnímání vlastivědného fenoménu zásadní obrat. Kritice byly podrobeny některé domnělé i skutečné tendence regionálního hnutí jako provincialismus, romantismus, konzervatismus, nedostatečné teoretické a metodologické zázemí, přičemž vlastivěda se, jak již bylo naznačeno, měla do budoucna opřít o nové marxistické pojetí. Vnímání vztahu muzeum-region samozřejmě často i nadále pokračovalo v dřívějších intencích. Dokladem může být kromě *Josefa Františka Svobody*, jenž vlastivědu považoval za nejširší muzejní program, který představuje badatelskou činnost ve všech oborech omezených pouze

²³¹ Viz např. SEJBAL, Jiří: Zhodnocení a perspektiva kulturně výchovné práce v numismatice v našich muzeích. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 10–16. V případě vexilologie se autory textů o této problematice stali především historici SM. Viz např. ŠEFČÍK, Erich: Muzea a jejich vexilologické sbírky. *MVP* 22 (91), 1984, č. 4, s. 193–197; JANÁK, Dušan – JANÁKOVÁ, Marie: K metodice zpracování vexikologických [sic] sbírek v muzeích. *Tamtéž* 25 (95), 1987, č. 3, s. 129–142.

²³² Viz např. ŠOLC, Josef: *Síně a koutky revolučních tradic: metodický list*. Hodonín 1980; PUBAL, Václav. *Podniková – závodní muzea a síně revolučních tradic*. Praha 1986; *Síně revolučních tradic*. Praha 1983.

²³³ *Tamtéž*, s. 10.

²³⁴ Mezi nejvýznamnější a nejaktuálnější patřila ROUBÍK, František: *Příručka vlastivědné práce*. Praha 1941. Knihovna Společnosti přátel starožitností č. 4. Publikace byla podruhé vydána v roce 1947.

teritoriálně,²³⁵ také **František Roubík** (1890–1974) se svým přece jen upraveným pojetím daného fenoménu.²³⁶

Rozsáhlejší impulsy pro vzájemný vztah znamenala až přelom 50. a 60. let. Zlomovým okamžikem se zdá být vydání dokumentu *Za další rozvoj muzejní a vlastivědné práce*²³⁷ a diskuze o poslání a funkci regionalismu v návaznosti na olomouckou konferenci z roku 1963. Stěžejní platformou pro prohloubení dosavadních poznatků se stal časopis *Muzejní a vlastivědná práce* transformovaný z Časopisu Společnosti přátel starožitností, který definitivně nahradil dřívější periodikum *Naše vlast*. Tématu se tak v obecné rovině ujali někteří muzejníci a muzeologové, kteří kromě vymezení základních kompetencí a funkcí regionálního muzejnictví přinášeli nové pohledy, v nichž svým způsobem negovali často uměle vynucené stanovení sbírkových oblastí kopírující administrativní rozčlenění státu. Např. **Josef Beneš** za určující znaky regionu považoval vytvoření povědomí celku na základě tradic i současných vztahů a vznik spádového centra. Regionální muzeum vnímal jako ústav, jehož dokumentační činnost se vztahuje na širší území, které na základě historických a přírodních podmínek vytváří ucelenou jednotku specifickým způsobem vystupující vůči celku. Samo se pak stává důležitým střediskem regionálně podmíněného výzkumu, jemuž napomáhá informačním bohatstvím svých sbírek i dalšími specifickými komunikačními formami (např. sbírkové katalogy). Regionální bádání následně umožňuje poznat jednotlivé jevy v konkrétních formách, v nichž se projevují obecné zákonitosti. Jedná se tak převážně o poznání zvláštního, z něhož se odvozuje obecné. Územní rozsah regionu je ostatně nutné vnímat odlišně pro příslušné obory zastoupené v muzeu – zejména přírodní celky mají povětšinou větší územní rozsah než společenskovední, jež jsou navíc ještě bohatě diferencovány.²³⁸

Kritiku většiny dosavadních přístupů, kde byl hlavní úkol regionálního momentu spatřován v analýze a interpretaci lokálních faktů jako víceméně ilustrativních momentů, které se předem přiřadily k obecnějšímu schématu, znamenal postoj **Evžena Schneidera** (*1934). Problém se pokusil řešit postizením dialektické jednoty částí a celku, resp. vztahu

²³⁵ SVOBODA, Josef František: *Zásady českého muzejnictví*. Praha 1949, s. 12.

²³⁶ Podle něj se historická vlastivěda věnuje především geografické stránce historického procesu, přírodním podmínkám hospodářského a společenského vývoje a zjišťuje, jakou roli ve vývoji území hrálo regionální prostředí a jak na ně zpětně působila lidská pospolitost, jež je jeho biologickou součástí. ROUBÍK, František: K diskusi o historické vlastivědě. *MVP* 3 (73), 1965, č. 4, s. 194–195.

²³⁷ Vznikl rozpracováním usnesení ÚV KSČ a zákona č. 52/1958 Sb. o osvětové činnosti. Viz též VLČEK, Václav: *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986, s. 28.

²³⁸ BENEŠ, Josef: Předpoklady vědecké práce v regionálních muzeích. *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 162.

jednotlivých vědních oborů v rámci regionální a muzejní práce. První dvě kategorie je podle něj třeba vnímat především jako úzce provázaný komplex, který se utváří při vzájemném působení a je „konzistencí a integritou mnoha aspektů a určení, jež navzájem dialekticky přecházejí jedno v druhé, modifikují se a proměňují“.²³⁹ Konkrétní prvek však zároveň nelze chápat pouze jako libovolně zvolený úsek celku a naopak komplet nemůže představovat jakýkoli soubor těchto různorodých elementů. Jednotlivé části jsou totiž samy navzájem i směrem k celku sjednoceny a teprve v těchto relacích vytvářejí tento daný komplet a jeho zákonitosti, zvláštnosti, strukturace a specifičnosti. O části i celku proto platí, že jejich vydělení z přirozeného prostředí nesmí znamenat ztrátu původních vztahů ani relací k jiným celkům.²⁴⁰ Regionem je proto pro něj takové území, jež umožňuje podat obraz co nejlépe vystihující celkové specifické tendence komplexu jevů jako prostorových regionálních modifikací objektivních vztahů dílčích částí i určitého počtu těchto relativně vyšších celků. Tyto vzájemné vazby se postupně vyjevují a nejsou neměnné, proto také určení regionálních hranic ještě před započítím výzkumu musí být spíše výchozím předpokladem, nikoli něčím neměnným. Dialektickou problematiku Schneider aplikoval i na oborový přístup k dokumentaci regionu, kde je třeba jak zvláštností jednotlivých oborů, tak i monistického přístupu spočívajícího v jednotném přístupu ke skutečnosti. Regionální muzeum proto vnímá jako ústav, jehož program spočívá v pluralitě oborových hledisek i jejich tematického uplatnění, a je determinován specifičností relativně samotné struktury jevů spjaté s územní částí národa či státu.²⁴¹ Nemělo by tak u něj docházet ani k ulpívání na strnulém oborovém přístupu, ani na jeho absolutizaci formou specializace omezující muzejní disciplíny v něm zastoupené. **Jiří Špět** (1928–2012) naopak za pro muzea podstatný spatřoval integrující prvek, jenž spojoval regionální poznatky ze společenských i historických věd v jediný komplexní obraz. Samotnou vlastivědu nevnímal jako samostatnou disciplínu, ale specifickou metodu, kterou jednotlivé vědní obory bez potlačení svých vlastních forem práce scelují v syntézu podmíněnou lokální optikou. Proto zavrhoval i užívání pojmu historická vlastivěda, protože podle něj byla vlastivěda z časového hlediska jednotná, a to bez ohledu

²³⁹ SCHNEIDER, Evžen: *O charakteru a poslání regionální výzkumné práce muzeí* (separát v držení autora, nedat.), s. 159. Stať pak vyšla v anglickém jazyce pod názvem *The Character and Mission of the Regional Research Work of Museums*. *Muzeologické sešity* 8, 1981, s. 67–93.

²⁴⁰ SCHNEIDER, Evžen: *O charakteru a poslání regionální výzkumné práce muzeí* (separát v držení autora, nedat.), s. 153.

²⁴¹ Tamtéž, s. 162.

na to, jestli se jednalo o dávnou či nedávnou minulost.²⁴² Vlastivědné muzeum se pak má zaměřit na doložení všech důležitých jevů, událostí a proměn, k nimž během vývoje došlo. Konkrétně se jedná o analýzu materiální a výrobní základny a jejich vliv na lidské myšlení, růst životní úrovně pracujících i životní prostředí.²⁴³

Pro muzejní pracovníky byla zejména od 60. let k dispozici poměrně rozsáhlá historiografická literatura, ze které bylo možné vyčíst metodologické přístupy aplikovatelné v oblasti muzejnictví.²⁴⁴ Samotní muzeologové se zároveň snažili o přímé zprostředkování těchto pozic muzejní komunitě, čehož dokladem jsou články jednoho z předních teoretiků regionální historiografie **Josefa Bartoše** (1931–2005). Jeho zpočátku až obranná pozice zdůvodňující potřebu výzkumu daného fenoménu (historický proces probíhá v určitém čase a prostoru, regionalismus významně determinuje lidskou společnost, mnoho vědeckých oborů s regionálním členěním pracuje) a jeho význam (zvláště vzájemná konfrontace, obohacení a integrování přístupů jednotlivých vědních disciplín)²⁴⁵ pokračovala ve vymezení základních pojmů. Region vnímá jako souhrn specifických jevů a vztahů, které se váží k určitému ohraničenému území. Jedná se tedy o oblast s jedno- či víceúrovňovými, specifickými (od ostatních celků odlišnými) rysy, která je ale zároveň součástí širšího celku, v němž se objevují obecnější zákonitosti a tendence. Specifičnost se pak dá chápat dvojím způsobem – jako projev obecného v určitém regionu či jako něco uvnitř daného území speciálního a navenek tedy odlišného. Tato podobnost směrem k sobě samému a odlišnost vzhledem k ostatnímu se může týkat celého konglomerátu faktorů (komplexní region, otázkou je jeho reálná existence) nebo jen určitých konkrétních aspektů. Samotným objektem regionálního zájmu ve společenskovedních disciplínách každopádně zůstává územně vymezená lidská pospolitost. Za další faktor pro vymezení regionu považuje tzv. střediskovost související s přirozenou lidskou tendencí soustřeďovat své aktivity do většinou vícefunkčních center nebo jeho bližšího či vzdálenějšího okolí (akční radius). Centrum ale

²⁴² ŠPĚT, Jiří: Úkoly historické vlastivědy a muzea. In: BARTOŠ, Josef (ed.): *O regionálních dějinách: materiály z konference Kabinetu regionálních dějin při katedře historie filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci: Rožnov pod Radhoštěm 21.-23. února 1979*. Olomouc 1980, s. 106–107, 111.

²⁴³ Tamtéž, s. 109.

²⁴⁴ Příspěvků a publikací zabývajících se metodickými otázkami regionalistiky byl velmi rozsáhlý počet, přičemž se zde objevovala významná jména dobové historiografie (např. Kutnar, Polišenský, Havránek). Její nejpráhlednější bibliografie vyšla v *Listech Kabinetu regionálních dějin Univerzity Palackého v Olomouci*, č. 7, 1967 a č. 15, 1973.

²⁴⁵ V muzejních časopisech se tomuto tématu věnoval zejména BARTOŠ, Josef: Současný stav, problémy a potřeby regionální historické práce I. *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 60–63; K podstatě, struktuře a vymezení regionu. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 62–64.

může být v dalším regionu ovlivněno jinými a v rámci těchto regionů pak může existovat vícero druhů středisek různé úrovně a řádu, jež mohou vytvořit své vlastní vazby, které dokážou „přehlušit“ ty k největšímu a nejsilnějšímu místu v oblasti. Jednotlivé vztahy (např. ekonomické, kulturní) se liší i svou intenzitou. Bartoš tak pléduje za nahrazení tohoto pojmu tzv. regionálními vazbami, protože podle něj je střediskovost pouze jedním, i když nejdůležitějším představitelem těchto vztahů, které ale mohou mít jinou podobu a nemusí nutně směřovat k centru.²⁴⁶ Za důležitou součást výzkumu považoval také otázku přírodního prostředí determinujícího lidský vývoj.²⁴⁷

Poslední signifikantní rys při snahách o vymezení kompetencí **ve vztahu historiografie a muzejnictví znamenal časové hledisko**. Upozorňováno sice bylo na snahu některých muzeí dokumentovat historický vývoj v celé jeho šíři (v tomto ohledu se často zdůrazňoval náskok socialistického muzejnictví oproti muzeím v kapitalistických zemích),²⁴⁸ fakticky ale docházelo k dialektickému rozdělení dějinné skutečnosti do dvou základních kategorií – starších a novějších/soudobých dějin, resp. současnosti.²⁴⁹ Jejich recepci zásadním způsobem determinovalo zvýšené ideologické působení ze strany státního a stranického aparátu i reprezentantů historické vědy, které muzejníkům dodávaly četné teoretické, metodologické i tematické impulsy, nicméně nepřinášely tolik potřebný systematický přístup k problematice. Z muzejního hlediska byla obě období chápána jako neodlučitelné komponenty v celkovém kontextu vývoje společnosti a přírody spojené společným předmětem zkoumání (analýza a výklad působení pokrokových společenských sil) a některými metodami práce (např. přísná selektivnost při vybírání vhodných reprezentantů), zdůrazňovány ale byly i celkové odlišnosti při jejich hodnocení (např. kritika feudálního a kapitalistického řádu vs. zdůrazňování úspěchů socialismu) a potřeba teoretické reflexe (intenzivnější snaha metodicky podchytit témata i přístupy k dokumentaci a interpretaci současnosti). Předmětem diskuze se nicméně staly zvláště dvě záležitosti, a to jak periodizovat české dějiny a jaká konkrétní témata se, zejména při dokumentaci současnosti, mají vůbec reflektovat.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 59–62.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 63–64.

²⁴⁸ Např. DENKSTEIN, Vladimír: Ke koncepci historických muzeí. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 12–13.

²⁴⁹ Zejména označení nejnovějšího období značně terminologicky kolísalo a oscillovalo mezi novými a nejnovějšími dějinami, obdobím socialismu, obdobím výstavby socialismu či označením současné dějiny. Viz JUNEK, Marek: Problematika soudobé dokumentace v Československu před rokem 1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 50, 2012, č. 1, s. 7.

Do značné míry iniciační roli v těchto otázkách znamenalo přijetí *Rámcového programu výstavních sbírek vlastivědných muzeí*. Podle jeho obsahu měly být historické expozice strukturovány podle marxistické periodizace,²⁵⁰ přičemž navazující „diskuse“ na stránkách časopisu *Tvorba*, jejíž účastníci v rámci vyrovnávání se s představiteli buržoazního muzejnictví neváhali kritizovat nesprávné ideové pojetí dějin a nedostatečný prostor věnovaný období socialismu v tehdejších muzeích.²⁵¹ Striktní rozdělení staršího a novějšího období lze ostatně nalézt i v příspěvku vedoucího oddělení muzeí tehdejšího ministerstva kultury Karla Picmause²⁵² a publikace *Musea slouží lidu*. Podle ní by měl být vývojový proces pospolitosti členěn na jednotlivé epochy v marxistickém duchu, postaven na předvedení hospodářské základny a nazírán z hlediska třídního boje.²⁵³ Ohledně tzv. oddělení socialistické výstavby, kde se autoři nechali inspirovat sovětským vzorem, stanovují jako relevantní časový úsek období po roce 1945 a zároveň přibližují její tři základní výchovné funkce v rámci muzea – být oporou lidu při výstavbě socialismu, vzbuzovat v občanech úctu a lásku k vlasti a podpořit jejich pracovní výkon razící nové postupy a cesty.²⁵⁴ Právě akcentace nových dějin a současnosti se do budoucna stala důležitým zájmem teoretických i praktických úvah muzejních historiků a muzeologů. Tematické a významové posuny v dosavadním myšlení lze dát do souvislosti s částečným uvolněním společenské atmosféry v 60. letech a aktivitami tehdejšího Kabinetu, jenž v roce 1966 v Brně uspořádal první významnější konferenci na téma soudobé dokumentace.²⁵⁵ Historik **Jan Galandauer** (*1936) v následném sborníku z konference uvedl, že základem reflexe současného života by se měla stát především každodennost, k jejímuž poznání by měly být provedeny sociologické sondy. Na jejich základě pak doporučoval vytvoření

²⁵⁰ Základním kamenem nové expoziční koncepce byla práce Václava Husy *Epochy českých dějin*. Praha 1949.

²⁵¹ Obsah kampaně viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 84–87. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

²⁵² K historickým a přírodovědným ještě přidává expozice speciální, jež se měly věnovat specifickým tématům, událostem a osobnostem. PICMAUS, Karel: Zahajovací projev vedoucího odboru muzeí MŠK s. K. Picmause. In: BUŽKOVÁ-VACHOVÁ, Zdenka (ed.): *Sborník materiálu z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských múzeí v Opavě 3.-8. července 1956*. Opava 1957, s. 19. Publikace Slezského muzea.

²⁵³ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 60.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 60–61.

²⁵⁵ Více viz JUNEK, Marek: Problematika soudobé dokumentace v Československu před rokem 1989. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 50, 2012, č. 1, s. 4–5.

jednotlivých scénářů pro sběr materiálů, jež by zahrnuly všechny její složky.²⁵⁶ Naopak **František Lukeš** stále viděl jako klíčový bod pro zpracování dané tematiky muzejníkův pohled na kapitalismus a socialismus, přičemž kladl důraz na nové vnímání smyslu třídního boje, který spatřoval v úzké souvislosti s procesem humanizace a osvobození člověka.²⁵⁷

Zesílení snah o teoretické podchycení problematiky, tentokrát podpořené státním a stranickým aparátem (*Zásady rozvoje českého muzejnictví*, později *Zásady zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu*) přineslo období normalizace. Výraznou odezvu tyto impulsy našly u představitelů brněnské muzeologické školy, kde mohla sehrát zásadní roli snaha o rehabilitaci katedry za její angažmá při událostech Pražského jara. Její představitelé se každopádně nechali inspirovat jedním z úkolů stanovených v prvním z těchto dokumentů, a to rozpracovat teoretické problémy související s dokumentací současnosti muzejními formami a aplikovat je v praxi. V roce 1973 uspořádali konferenci s názvem *Metodologické otázky dokumentace současnosti*, jejíž účastníci pak řešili dané téma v obecné muzeologické rovině a částečně i v rámci jednotlivých oborů zastoupených v muzeu. **Zbyněk Zbyslav Stránský** svůj příspěvek pojal jako základ k „vytvoření teoretické a metodologické základny včetně objasnění specifčnosti tohoto typu dokumentace pro celkové postavení muzeí ve společnosti“ a také zdůraznění prioritní pozice muzeologie při muzejní dokumentaci současnosti.²⁵⁸ V jeho optice tento fenomén vycházel z požadavku kvalitativní proměny muzejnictví, čímž se stal i významným prvkem pro budoucnost muzeí.²⁵⁹ V časové ose muzejní dokumentace totiž podle Stránského lze rozlišit dva základní přístupy, a to *pasívní* vztahující se k minulosti a založený na získávání dochovaných reliktnů a *aktivní*, jenž se týká současnosti a umožňuje se jí díky zachovalosti materiálu věnovat v celé šíři.²⁶⁰ Výše uvedená pasivita v humanitních vědách vyplývala z jednoznačného preferování historických disciplín, kterou muzeologie nemůže ve vztahu ke skutečnosti bez výhrad akceptovat. Aby byla dokumentace tohoto typu adekvátní, musí se nutně obrátit i k současnosti, a to v celé její šíři. Optimální selekci

²⁵⁶ GALANDAUER, Jan: Příspěvek k problematice dokumentace současnosti. In: ZGAFAS, Ilias (ed.): *Problémy soudobé dokumentace: materiály z celostátního semináře v Brně, listopad 1966*. Praha 1968, s. 57–58.

²⁵⁷ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 18.

²⁵⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Československé i zahraniční zkušenosti a názory na dokumentaci současnosti. Teze muzeologického semináře. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 6.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 18.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 7. Problematice aktivní dokumentace se Stránský věnoval i v dalším článku s názvem Aktivní muzejní dokumentace. *Tamtéž* 4, 1972, zejména s. 10–13.

dokumentů je pak možné vytvářet pouze v přímém styku se zkoumanou realitou, přičemž nejautentičtějším svědectvím je její objektivní součást – věc. Pro reflexi současnosti, kterou z muzeologického hlediska tvoří to, co existuje mezi vznikem a zánikem věci a je tedy dokumentovatelné, vychází ze čtyř základních postulátů: 1) chápat muzeologickou dokumentaci jako vědeckou činnost, jejímž předmětem je poznání a hodnocení doložitelnosti současné skutečnosti, 2) preferovat v ní smyslově konkrétní autentika, 3) podříditi ji hledisku adekvátnosti vůči skutečnosti, 4) překonávat nedostatečnost autentické dokumentace využitím tzv. zprostředkující dokumentací.²⁶¹

K problematice dokumentace současnosti se na stejném sympoziu z pozic historiografie vyjádřil i **Jaroslav Mlýnský** (*1926). Ve svém referátu nastolil otázku, jak současnost časově uchopit, přičemž plédoval za zahrnutí té části minulosti, která tvoří kořeny současného období. Hranici nachází v přechodu od kapitalismu k socialismu, jehož vznikem začínají „naše nejnovější dějiny“ a tím i současnost, přičemž za přelomovou událost je třeba brát samotný vznik socialismu.²⁶² Zásadní otázkou pro něj nicméně zůstává, co vlastně v případě tohoto období dokumentovat, k čemuž má zásadním způsobem přispět historiografie. Důležitý je proto pro něj právě historický přístup, kdy je i při reflexi současného dění třeba vycházet z dřívějších událostí, ze kterých zkoumaný jev či hmotný doklad vychází. Jde tu tedy vlastně nejen o hodnocení minulého z hlediska přítomnosti (časový odstup), ale hodnocení současného na základě historických souvislostí. Dalším výrazným rysem jeho vize je aplikace dialektické metody. Při dokumentaci současnosti je nutné dbát na kvantitativní a kvalitativní pohled. Nelze tak jen sledovat celkovou šíři socialistické výstavby, ale kvalitu vyspělosti socialistických vztahů a procesů, jež se získají i formami komparace zásadních dobových prvků (např. státního a družstevního, dělnictva a rolnictva). Důležitá je i reflexe obecného a speciálního resp. celostátního a regionálního. Lokální muzea apriori nemohou dokazovat specifčnost daného území nebo předem potvrzovat obecné tendence, což je až záležitost následného vyhodnocení této dokumentace. Dále se Mlýnský věnuje vztahu části a celku, v němž řeší izolované doklady a jejich zařazení do struktury muzejního fondu.²⁶³ Na závěr si všímá i rozdílů mezi dokumentací starších

²⁶¹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Metodologické otázky dokumentace současnosti. Teze muzeologického semináře. *Tamtéž* 5, 1974, s. 18.

²⁶² V širším smyslu je pak podle něj možné tuto hranici chápat v podobě vítězství socialistické revoluce v Rusku, v užším smyslu vznikem lidově-demokratického zřízení v ČSR. MLÝNSKÝ, Jaroslav: Dokumentace současnosti z hlediska historiografie. *Tamtéž*, s. 44.

²⁶³ *Tamtéž*, s. 45-46.

a novějších dějin, kterou vidí v pozici klíčových fenoménů a entit v historickém vývoji (např. postavení strany), zastoupení autentických předmětů ve sbírce, možnosti okamžité interpretace a přehodnocení významu jednotlivých dokladů. Stať uzavírá konstatováním, že dokumentace historiografická není zcela totožná s dokumentací muzeologickou. V prvním případě jde totiž o vztah mezi jedinečným a neopakovatelným u faktu či jevu a obecným a konstantním u dokladu, oproti tomu v případě muzeologie je dokumentace determinována autentickými, tedy původními zdroji informací.²⁶⁴

Rozdělení na oblast starých a nových dějin se stalo základním rozlišovacím znakem při vymezení historiografické (historické) muzeologie také pro muzeologa **Josefa Beneše**. Hlavním cílem reflexe staršího období je pro něj podat vývojový obraz dané konkrétní oblasti, práce a života všech společenských tříd. Pražský muzeolog zde ale neusiluje o jejich rovnoměrnou reflexi ve sbírkových fondech, ale nápravu dřívějšího preferování života vládnoucích vrstev (panovník, šlechta, církve) na úkor „lidových mas“. Teprve pak bude podle něj historická dokumentace objektivní a úplná z hlediska tematického i třídního. Podobně kritický je zároveň k poměrům, které v muzeích panují v přístupech k novějším dějinám. Přestože zde stále zůstává na ideologické platformě, do značné míry zohledňuje ryze muzeologická hlediska. Podle něj dochází k přílišné preferenci politických událostí, přičemž chápání současnosti se musí stát kompozitem všech jejích tematických složek. Do uceleného obrazu vývoje pak patří především postižení změn (v těchto konotacích patrně směrem od negativních dřívějších k pozitivním současným), které je možné pouze prostřednictvím dokladů z konkrétního prostředí, jež ovlivňují procesy a jevy probíhající v jinak abstraktních a zároveň tedy těžko uchopitelných zákonitostech.²⁶⁵ Odlišné jsou i samotné přístupy k starším dějinám (pravěk, feudalismus a kapitalismus) a období výstavby socialismu. Pro posouzení soudobých procesů neexistuje časový odstup, forma prezentace je spíše krátkodobá a připomíná veletrhy (hraničící s propagací závodů), přičemž má nemuzejní prostředky vyjadřování (málo trojrozměrných dokladů a s tím související absence děl uměleckého a technického rázu). Beneš tak historiografickou aplikaci vlastně vnímá jako konglomerát různých oborů, jež by o realitě měly podávat přehled v jednotné vývojové řadě s postižením důležitých změn a nikoli izolovaně.²⁶⁶

²⁶⁴ Tamtéž, s. 46-47.

²⁶⁵ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 160. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

²⁶⁶ BENEŠ, Josef: Budování expozic v okresních vlastivědných museích. In: TÝC, Antonín (ed.): *Sborník materiálů z pracovní konference Svazu českých muzeí v Teplicích 7.-12. července 1957*. Ústí nad Labem 1958, s. 13-14.

Výraznou osobností, která se teoreticky i metodologicky zabývala dokumentací současnosti, byl také tehdejší vedoucí představitel Kabinetu **Jiří Špét**. Ve svém pojetí determinovaném zvláště státními a stranickými dokumenty a z nich vyplývajícími požadavky praktické aplikace její cíle vnímal nejen v kontextu shromažďování hmotných a písemných pramenů k období po roce 1945, ale i v rovině edukační, v jejímž rámci měla oslovit i tehdejší mládež.²⁶⁷ Dokumentaci současnosti chápe jako komplexní problém, což znamená, že není záležitostí jen muzeí a s nimi příbuzných institucí, ale všech složek výrobního sektoru. Stejně tak nemůže náležet čistě do gesce historiografie, protože je záležitostí mezioborovou, kterou je třeba realizovat ve dvou rovinách – perspektivní (vytvářením odborných a ekonomických předpokladů) a retrospektivní (doplněním fondů vztahujících se ke zkoumanému období).²⁶⁸

3.3 Organizační uspořádání

Jak již bylo naznačeno, vývojové hledisko sice hrálo v celkové reflexi muzejní problematiky v tehdejší Československu zásadní roli, nicméně při různorodosti tematických, časových a lokálních dokumentačních zájmů jednotlivých historicky orientovaných muzeí bylo prakticky nemožné zajistit jejich fungující organizační strukturu. Historiografické aplikaci pak do značné míry chybělo i přirozené centrum. I když se již od 50. let do pozice mluvčích stavěli někteří zástupci NM (např. Vladimír Denkstein) a zejména v prezentační rovině se tamní oddělení historické archeologie do jisté míry stalo určujícím vzorem, vůdčí postavení v oblasti teorie a metodiky si svými aktivitami zachovával do svého zrušení SČM. Také pozdější pokusy o vytvoření výraznějších organizačních jednotek centrálního charakteru v 60. letech postupně selhávaly. Bylo tomu tak u připravovaného *Muzea československých dějin*,²⁶⁹ stejně jako v případě rozčlenění NM na složku přírodovědnou a historickou. Neúspěchem skončilo i úsilí MM, kde se v rámci tzv. obrodného procesu uvažovalo o vzniku historického pracoviště, které by komplexně dokumentovalo oblasti Moravy a svou činnost by přitom opřelo o úzkou koordinaci s dalšími

²⁶⁷ Právě jí by se pak mělo představit jako vítězství pracujícího lidu v čele s KSC, výsledky tvořivého úsilí pracujícího lidu a obrovský rozmach společnosti v éře socialismu. ŠPÉT, Jiří: Jsme připraveni dokumentovat současnost? *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 53.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 56.

²⁶⁹ SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh národního muzea*. Praha 2001, s. 382–383.

lokálními subjekty (Muzeum města Brna, muzeum dělnického hnutí).²⁷⁰ Zhruba od této doby pak zásadně rostl vliv Kabinetu, který se postupně etabloval jako hlavní převodní páka státní a stranické politiky v oblasti muzejní historiografie, která se v řadě případů tematicky i obsahově kryla s obecnými požadavky režimu adresovanými celé muzejní sféře. K dominanci této instituce navíc do značné míry nahrávala i situace v tehdejších muzejních ústavech, kde historická oddělení po dlouhá léta vůbec neexistovala (např. MM), případně jejich reprezentanti neměli o ustanovení podobného centra velký zájem. I proto historiografická muzeologie zejména od 70. let nevygenerovala mnoho originálních osobností, které by se problematice soustavně a intenzivně věnovaly a zásadním způsobem ovlivnily podobu dané oborové aplikace. Její představitelé tak při teoretické reflexi problematiky zůstávali do značné míry závislí na pozicích marxistické historiografie a jako zástupci „vůdčí muzejní vědy“ v oblasti humanitních oborů zároveň museli počítat s neustálým dohledem ze strany státních a stranických orgánů.

Zatímco zorganizovat jednotnou síť historicky zaměřených muzeí se nezdařilo, jistá míra kooperace se mezi některými tematicky spřízněnými ústavami přece jen vytvořila. I když za jistý druh selhání byla obecně chápána absence muzejních ústavů dokladujících ekonomické vztahy, zejména pak muzea obchodního, ale i poštovního,²⁷¹ zvláště v technickém muzejnictví se podle tehdejších názorů podařilo vytvořit systém zahrnující nejen vlastivědné instituce, ale do určité míry i podniková muzea a dokumentační centra.²⁷² Organizační snahy však i zde komplikovala řada okolností, z nichž se mezi nejdůležitější řadily různé zájmy jednotlivých zřizovatelů. Právě z tohoto důvodu představovalo jeden z úspěšnějších pokusů navázání užších vztahů mezi muzei zabývajícími se politickými dějinami. Jejich obsahová náplň se ostatně stala kvalitativně novým jevem v rámci historického a muzejního poznávání skutečnosti a dodávala tak řadu podnětů do tehdejší praxe. Spojovala v sobě ideologickou a legitimizační rovinu, přičemž důležitou roli hrála personalizace dějin zosobněná komunistickými vůdci či významnými osobnostmi dějin

²⁷⁰ NEKUDA, Vladimír: Úloha historických muzeí a problematika historického muzea na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 21, 1969, č. 1, s. 50–51.

²⁷¹ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 6. Dostí komplikovaným vývojem procházelo i pedagogické muzeum, které po svém institucionálním znovuoobnovení v roce 1956 bylo záhy přičleněno k různým pedagogickým institucím (např. Výzkumný ústav pedagogický, Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků) a ztratilo cenné sbírkového fondu. PÁNKOVÁ, Markéta – ŠIMEK, Eduard: *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského (1892-2012): nástin historie*. Praha 2012, s. 15–16.

²⁷² Viz PUBAL, Václav: *Podniková – závodní muzea a síně revolučních tradic*. Praha 1986.

dělnického hnutí.²⁷³ Základní stavební kameny byly položeny již počátkem 50. let, kdy došlo k založení tří „stranických“ muzeí v Praze (*Muzeum Klementa Gottwalda*, *Muzeum Vladimíra Iljiče Lenina*, *Muzeum počátků československého dělnického hnutí*),²⁷⁴ jež byla postupně doplňována na úrovni krajů (např. *Muzeum revolučních bojů a budování socialismu v Ostravě*, *Muzeum dělnického hnutí Brněnska*, *Muzeum dělnického hnutí v Českých Budějovicích* s jednou z mála nově vystavených účelových budov). Na místní úrovni vedle expozičních počínů některých vlastivědných muzeí vznikla celá řada památníků odkazujících na působení významných představitelů KSČ (např. Dědice u Vyškova – Klement Gottwald, Třebíč – Bohumír Šmeral, Zákolany – Antonín Zápotocký, Dašice – Josef Hybeš).²⁷⁵ Jako hlavní metodické a poradenské pracoviště pro muzea zabývající se problematikou dělnického hnutí se etablovalo pražské Muzeum Klementa Gottwalda, které se pak podílelo i na vydávání a instalování řady expozic a výstav v regionech.²⁷⁶

Výrazné byly i snahy sjednotit (nejen) muzejní instituce reflektující exponované období výstavby socialismu. Práce na „velmi závažném pracovním úseku“ požadovaná v klíčových dobových dokumentech vedla nejen ke snahám obsahově a ideově vymezit aktivity tohoto typu, ale také vytvořit co nejširší a vzájemně propojenou platformu. Celý proces integrace, přes exponenciální nárůst počtu sbírkových předmětů a vznik řady metodik, však dlouho zůstával za očekáváním. Hlavní představitel Kabinetu **Jiří Špét** proto viděl jednu z nejdůležitějších cest ke zlepšení situace ve vymezení vzájemných vztahů z hlediska tematického (tedy tam, kde se jednotlivá muzea vlastivědná a specializovaná překrývají ve sbírkotvorné činnosti) a lokálního (vymezení územních kompetencí mezi muzei).²⁷⁷ **Zbyněk Zbyslav Stránský** byl zase toho názoru, že ne všechna muzea by se na soudobé dokumentaci, kterou považoval za soustavný a dlouhodobý úkol, měla podílet stejným dílem. Za nejvhodnější považoval zařazení této problematiky mezi státní nebo

²⁷³ SOMMER, Vítězslav: *Vytváření „demokratického socialismu“ Stranická historiografie 50. a 60. let mezi stalinismem a reformním komunismem*. Praha 2010, s. 63. Dizertační práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

²⁷⁴ O nich viz tamtéž, s. 64–69.

²⁷⁵ Ty často vznikaly u příležitosti významných výročí. V případě Památníku Klementa Gottwalda u příležitosti 50. výročí vzniku KSČ. FRANĚK, Otakar: Památník Klementa Gottwalda v Dědicích. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 71.

²⁷⁶ TOTHOVÁ, Jolana: Propagace Muzea Klementa Gottwalda pohledem plakátů. *Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 30.

²⁷⁷ ŠPÉT, Jiří: Jsme připraveni dokumentovat současnost? *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 56–57.

resortní vědecké výzkumné úkoly.²⁷⁸ Pro další organizaci daného fenoménu nicméně měl zásadní vliv až dokument s názvem *Zásady zabezpečení kompletní dokumentace období výstavby socialismu* z počátku 80. let. Text v podstatě řešil dokumentaci současnosti na celorepublikové bázi a stanovoval vzájemné kompetence a povinnosti všech participujících organizací (knihoven, muzeí, archivů, podniků, výzkumných organizací atd.). Nenašel nicméně patřičnou odezvu, o čemž svědčí pozdější Špětova slova, že přes iniciativu a koordinaci aktivit shora je třeba intenzivnějšího působení muzeí při realizaci sbírkotvorné činnosti a usměrňování nižších složek.²⁷⁹ Přes zjevné neúspěchy se aktivity spojené s otázkou dokumentace současnosti zejména v období normalizace projeví v založení některých útvarů na úrovni jednotlivých muzejních institucí²⁸⁰ i dalších dokumentačních zařízení muzejního typu (podniková muzea, síně revolučních tradic, dokumentační centra).

V případě územního členění vycházely principy organizace historických muzeí nadále z tradičních a dlouhodobě zakotvených (přes dílčí změny provedené v 70. a 80. letech) poměrů v českém muzejnictví kodifikovaných v legislativním opatření z roku 1959, a to v následující formě: muzea ústřední (s celostátním významem)/ krajská/okresní/místní doplněná o místní památníky, které se jako zařízení místních národních výborů měly zaměřovat na význačné události nebo osobnosti.²⁸¹ Oproti dřívějšímu období na své vůdčí postavení musela částečně rezignovat muzea zemská. Nejcitlivěji se tak změny dotkly MM, které formálně kleslo na úroveň ostatních krajských institucí, nicméně svým záběrem stále pokrývalo oblast bývalé Země moravské. Právě z těchto pozic ovšem na druhou stranu mohlo vykonávat metodickou pomoc muzeím nižších stupňů, a to i v oblasti historie.²⁸² Podobně na tom byly také další kraje (např. Severomoravský), kde docházelo k úzkým kontaktům mezi jednotlivými ústavami. Proměny se udály také v nižších složkách muzejní sítě, kde muselo dojít např. k částečnému přerozdělení kompetencí krajských a okresních muzeí

²⁷⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Metodologické sic! otázky dokumentace současnosti. Teze muzeologického semináře. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 17–18.

²⁷⁹ V této souvislosti pražský muzeolog volal i po přehodnocení dosavadního tradičního uspořádání jednotlivých oddělení a úseků ve vlastivědných muzeích. ŠPĚT, Jiří: Muzea v nástupu do 8. pětiletky. *MVP* 24 (93) 1986, č. 1, s. 5.

²⁸⁰ V pražském muzeu bylo toto oddělení znovu zřízeno v roce 1973, patrně v souvislosti s přebudováním expozic. SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh národního muzea*. Praha 2001, s. 382; v Brně byl rozhodnutím rady KNV vytvořen nejdříve ústav starších a nejnovějších dějin, jenž se vzápětí transformoval v oddělení. BRODESSER, Slavomír – BŘEČKA, Jan – MIKULKA, Jiří: *K poznání a slávě země: dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002, s. 53–54.

²⁸¹ *Zákon č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích*, par. 4 a 5 [online]. Zlín 2011. Dostupné z www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54 [cit. 2019-06-26].

²⁸² Viz např. SCHWARZ, František – ŠEFČÍK, Erich: Deset let sekce starších dějin. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 20–22.

v důsledku správní reformy z počátku 60. let či se postupně etablovaly instituce potřebující výraznou metodickou pomoc muzejních institucí (např. síně revolučních tradic, památníky).²⁸³

3.4 Muzealizace

Teoretické myšlení na poli historiografické muzeologie se rozvíjelo především v oblasti prezentační činnosti a bylo do značné míry motivováno snahou dostat nárokům státního a stranického aparátu. Zůstávalo však roztrženo do řady nesourodých celků sledujících většinou některý z dílčích aspektů historické problematiky zaměřující se na tematické, časové či prostorové segmenty zkoumaného fenoménu. Společným znakem pak byla snaha o esteticky působivé a srozumitelné zprostředkování okolní skutečnosti prostřednictvím ideologicky laděných instalací či v mnoha ohledech inovativních forem práce s návštěvníkem. Řada příspěvků se však soustředila i na problematiku sbírkotvorné činnosti, kde autoři usilovali o narušení značně rozšířeného vnímání sbírkového předmětu jako pouhého pramene vědeckého poznání, a chtěli muzejní pracovníky seznámit s možnostmi jejich získávání. Jako velmi progresivní se vedle představitelů Kabinetu a muzeologů projevovali zaměstnanci tzv. stranických muzeí, kteří vytvořili zcela autonomní skupinu do značné míry závislou na svém zřizovateli – KSČ.

3.4.1 Sbírkotvorná činnost

Historiografie jako úzkostlivě sledovaný a dobovou ideologií značně ovlivněný obor prodělával v muzejním prostředí od roku 1948 zásadní transformaci, jež měla vést a postupně také vedla k reinterpetaci řady historických událostí a tím i k akcentaci v tehdejší optice doposud upozaděných témat, období i společenských vrstev. Jeden z klíčových cílů v oblasti muzejnictví proto spočíval v doplnění sbírkových fondů o tento typ chybějících dokladů, přičemž zvláštní důraz byl kladen na dokumentaci revolučních tradic a současnosti. Tyto spíše obecně pojaté myšlenky nicméně narážely na značně diferencovaný zájem jednotlivých historicky zaměřených muzeí. V řadě případů tak existovaly oprávněné obavy

²⁸³ O tehdejších snahách o reorganizaci muzejní sítě viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 135–138. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

ze schematismu a duplování sbírkotvorných aktivit. I když byly preferovány trojrozměrné autentické doklady, jako nezastupitelné byly současně vnímány i dokumenty písemného a obrazového charakteru. Novum znamenaly také doposud netradiční možnosti získávání akvizic, kde vedle využití masových organizací hrála stěžejní roli i legislativní opatření státu formálně zajišťující muzeím přístup k materiálům ze státních a veřejných institucí. Protože se nastartované změny týkaly rozsáhlého počtu muzeí, z nichž většinu tvořily regionální instituce z mnohdy značně omezeným personálním a ekonomickým zázemím, převládala v teoretickém uchopení dané problematiky především jednoduchá metodika vysvětlující základní principy sbírkotvorné činnosti. Jen v ojedinělých, zvláště specializovaných odvětvích (např. politické dějiny, dokumentace současnosti) pak docházelo k hlubší analýze zasazené do širšího muzeologického kontextu.

Stejně jako v případě ostatních speciálních muzeologií hrálo i v historiografii klíčovou roli **vymezení sbírkového předmětu**. Vedle stanovení jeho specifík a kompetencí vůči dalším vědním disciplínám zastoupeným v muzeu byly patrné snahy o připomenutí jeho dvou základních funkcí – vědeckovýzkumné a edukační. Právě zde ovšem do značné míry vznikal zásadní problém, protože řada muzejních historiků na základě svého akademického školení v tomto druhu materiálu spatřovala primárně pramen k poznání společenského vývoje, přičemž jeho dokladovost a tím i využitelnost pro výchovně-vzdělávací složku často zůstávala spíše stranou jejich zájmu. Na oborově omezené vnímání muzeálií v oblasti historických věd upozorňovali četní muzeologové (např. Stránský, Beneš i Neustupný), přičemž pregnančně formuloval společný postoj ve svém příspěvku týkajícím se využitelnosti památkových objektů v rámci historické dokumentace Jan Jelínek. Podle něj je třeba za hlavní pracovní prostředek muzea považovat dokument s muzeologickou hodnotou, protože ne každý pramen má charakter muzejně sbírkového předmětu.²⁸⁴

Odlišnosti mezi výzkumnou a edukační rovinou si však drtivá většina muzejních pracovníků plně uvědomovala. Důkazem je výsadní postavení autentických předmětů, které do svých sbírek získávala, i když si současně byla plně vědoma významu písemných zdrojů informací jako základní složky historiografické interpretace skutečnosti. Např. **Jiří Sejbál** tak za hlavní prostředky muzejně dokumentační práce považoval všechny druhy pramenů, přičemž za nejdůležitější z nich označil trojrozměrné, které tvoří „základnu dokumentace

²⁸⁴ JELÍNEK, Jan: Příspěvek ke způsobu budování muzejních historických expozic v památkových budovách. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 217.

a nejvlastnější základ činnosti těchto historických muzeí“.²⁸⁵ O uvědomění si přetrvávajících rozdílů v muzejním a historiografickém diskursu u něj svědčí zmínka, že na primárním postavení autentik v muzeu nic nemění ani fakt, že stěžejní díla renomovaných historiků je ve většině případů vnímají spíše jako ilustrující složku pro postižení jednotlivých jevů a událostí (snad s výjimkou analýzy období, o kterém primárně vypovídají prameny písemné). Vinu na tomto stavu však částečně přisuzuje samotným muzeím, která daný typ materiálu nevyhodnocují kvalitně, a sbírkotvorná činnost postrádá potřebnou systematičnost. Muzejní instituce tím pak podle jeho názoru nedostatečně využívají svůj potenciál stát se důležitou pramennou základnou při vytvoření obrazu vývoje lidské společnosti.²⁸⁶ Preference autentik v dokumentační rovině se ostatně v muzejním prostředí projevovala prosazením částečným prosazením vlivu některých složek historiografie, jakými byly např. dějiny každodennosti či hmotné kultury, které s nimi ve zvýšené míře pracovaly.²⁸⁷ Zásadní roli hrály především při reflexi starších dějin, kde zároveň docházelo ke kritice tradičních estetických a uměleckohistorických preferencí při získávání relevantního materiálu, z něhož bylo ve výsledku mnohdy velmi obtížné dokladovat a následně interpretovat zásadní jevy a události. Na druhé straně se prosazovaly názory, které částečně relativizovaly základní postoje muzeologické obce. Jejich reprezentantem se stal např. **František Lukeš**, podle něhož je rekonstrukce společenského vývoje v oblasti politických dějin pouze prostřednictvím trojrozměrných předmětů prakticky nemožná. Z hlediska informačního a dokladového se totiž často jedná o marginální materiál, jehož výpovědní hodnota zůstává daleko za písemnými dokumenty.²⁸⁸ Na nutnost získávat i „nemuzejní“ typy dokladů, jež by zachytily jak samotnou činnost stranických orgánů, tak i širokých mas, bylo upozorňováno i u muzeí dělnického hnutí. Důraz se zde kladl i na specifickou práci s archivními dokumenty, zejména pak vyrovnání se s velkým množstvím

²⁸⁵ SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.), s. 6.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 7–8.

²⁸⁷ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 276 a 281. Knižnice Muzejní práce, sv. 19; LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 6–7; FRANĚK, Otakar. K problémům spolupráce etnografů a historiků v období nových a novějších dějin v muzeích *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 121.

²⁸⁸ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 14.

nezpracovaného materiálu a mnohdy nedostatečným časovým odstupem při jejich interpretaci.²⁸⁹

Jako zásadní se tehdejšímu muzejníkům ale jevil požadavek na **vyplnění bílých míst, resp. reinterpetaci dějin**. Za přímého viníka nedostatku relevantního a kvalitního sbírkového materiálu byly označovány především dřívější akviziční strategie vykonávané na základě odlišných principů a zvyklostí. Výrazným tématem se tak stávala proporcionalita zastoupení jednotlivých sociálních skupin, kde bylo upozorňováno na nedostatečnou pozornost, která byla doposud věnována dělnictvu, a to na úkor šlechtického a měšťanského stavu.²⁹⁰ Snahy o nápravu však neměly vést k zanedbávání jiných společenských tříd, jež měly nicméně být interpretovány v duchu marxismu-leninismu. V období starších dějin se pak apelovalo na dokumentaci pokrokových prvků v některých výrazných obdobích českých dějin (husitství, pobělohorské období, národní obrození), pro moderní dobu tento požadavek směřoval k dokumentaci období výstavby socialismu jako klíčové periodě celkového vývoje. V obecné rovině se muzeologové a muzejníci shodovali i na tom, že zatímco společenská nadstavba je podchycena na poměrně kvalitní úrovni, takřka zcela stranou zájmu stojí ústřední hnací síla dějin – ekonomická základna.²⁹¹ Nové přístupy se ostatně promítly i do navrhovaných typologií historických sbírkových předmětů, ve kterých bylo využito i prací českých historiografů. Např. **Jiří Sejbal** je rozdělil podle Myškova a Havránkova *Úvodu do studia dějepisu*²⁹² na ergotechnické (vztahující se k hospodářské činnosti), sociotechnické (týkající se života společnosti) a psychotechnické (pozůstatky materializovaného vědomí), jako samostatný oddíl uvádí ještě materiály spojené s tradicí.²⁹³ Celkové trendy v akviziční činnosti pak zejména v 60. letech do jisté míry narušovaly snahy o podchycení některých do té doby tabuizovaných témat, jako bylo např. odkrývání jinonárodní minulosti dané lokality zaměřených však převážně na reflexi lokálního dělnického hnutí.²⁹⁴

²⁸⁹ FRANĚK, Otakar: K problémům spolupráce etnografů a historiků v období nových a novějších dějin v muzeích *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 124.

²⁹⁰ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 155. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

²⁹¹ SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.), s. 2; LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 4–7.

²⁹² HAVRÁNEK, Jan – PAČLÍK, Jiří – MYŠKA, Milan: *Úvod do studia dějepisu*. 2. oprav. a rozšíř. vyd. Ostrava 1966, s. 123–124.

²⁹³ SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.), s. 8.

²⁹⁴ VALÍČEK, Josef: Vlastivědné muzeum ve Šternberku na Moravě. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 74. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

Zvýšená pozornost byla v letech 1948–1989 věnována **i způsobům získávání předmětů do sbírek**. Tradiční dokumentační přístupy ve formě získávání předmětů od fyzických a právnických osob (zejména dar, nákup, odkaz), prostřednictvím výměny, či vlastním výzkumem byla obohacována o možnosti širší kooperace s tehdejšími státními organizacemi a institucemi. Vzájemný styk přímo upravovaly příslušné vládní dokumenty (např. *Pokyny pro sbírkotvornou činnost, Zásady zabezpečení komplexní dokumentace*), které alespoň po formální stránce umožňovaly předávání významných dokladů současného společenského vývoje do muzeí.²⁹⁵ Jako účinná se však jevila iniciativa muzejních institucí v oblasti navazování spolupráce s mládeží, kdy některé ústavy např. pořádaly okresní soutěže pionýrských organizací ve sběru zemědělského náčiní, památek minulosti a současného budování.²⁹⁶ Aktivita na tomto poli navíc přispívaly k připoutání mladší generace k instituci muzea a zahrnovaly tak i výrazný výchovně-vzdělávací aspekt. Úzká vazba na písemné dokumenty zaváděla muzejní historiky také do úzkého kontaktu s dalšími paměťovými institucemi, jako byly archivy a knihovny. Pro určité historické subdisciplíny se tak značná část významných materiálů nacházela mimo samotné muzejní ústavy, což v případě výzkumné činnosti znamenalo dlouhodobější působení muzejníka mimo pracoviště. Vzniklá situace se proto často řešila pořizováním kopií a faksimilií, které se následně dostávaly do muzejních sbírkových fondů. Zároveň byly tyto formy práce svým způsobem vnímány jako mechanická záležitost a někteří představitelé historiografické muzeologie dokonce navrhovali, že by mohla být vykonávána středoškolskými silami pod odborným dohledem.²⁹⁷

I když sbírkotvorná politika vykazovala četné analogie a podobnosti, fakticky se lišila podle tematického, časového i prostorového zaměření muzejních institucí. Metodické návody vznikaly především pro společensky angažované části historiografie, a to s přímou podporou státu či Kabinetu. Pro oblast politických dějin se jejich hlavním reprezentantem stala publikace **Františka Lukeše**. Podle něj se tímto tématem měla zabývat všechna centrální a „velká“ muzea a pro tyto účely jim dokonce doporučoval zřídit pozici historika politických dějin. Pevný dokumentační program měl vycházet z pořizování a) fotokopií

²⁹⁵ Zásady zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu, část III, odstavec 2–5. ŠPÉT, Jirí: Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 196.

²⁹⁶ VAŠTOVÁ, Věra: Vlastivědné muzeum v Horšovském Týně. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 54. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

²⁹⁷ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 13.

pramenných dokladů vědeckým výzkumem v archivu, b) archivního materiálu podle legislativy příslušejícího muzeím, c) fotografií, diapositivů a dokumentárních sestřihů, d) jednotlivin trojrozměrného materiálu, které prokazatelně dokládají politické děje či organizace.²⁹⁸ Lukeš se v tomto ohledu dotkl i problematiky deakvizic, kdy předpokládal značnou fluktuaci a pohyb ve sbírkách. Sbírkový předmět měl být totiž vyřazen v okamžiku, pokud ztratí svůj emotivní náboj a srozumitelnost pro další generace. Ještě výraznější **potřeba metodického působení v oblasti sbírkotvorné činnosti** vznikala pro nižší složky muzejní sítě a různá zařízení muzejního typu. Oporu pro své aktivity podle tehdejších názorů nemohly nacházet jen ve státem vydaných nařízeních či legislativních dokumentech, jakými byly např. *Politicko-organizační opatření k budování expozic novějších dějin a současnosti v muzeích ČSSR* z roku 1974 či *Zásady jednotné sítě muzeí, galerií a specializovaných expozic* vydaných ministerstvem kultury v roce 1981.²⁹⁹ Postupně tak pro ně byl k dispozici i poměrně rozsáhlý počet publikací a statí, jejichž autory byli mnozí z tehdy aktivních muzeologů. Např. síň revolučních tradic získaly typy na doplnění obsahu svých sbírek od **Jaromíra Kaluse** (*1947) a **Rudolfa Žáčka** (1913–1992), kteří do jejich dokumentační kompetence zařadili především tradice odboje proti feudalismu, dějiny prvních dělnických a vzdělávacích spolků v Rakousku-Uhersku, činnost sociálnědemokratické a později komunistické strany, pokrokových tělovýchovných, mládežnických, ženských, kulturních a odborových organizací, dále pak tradici protifašistického odboje a socialistické výstavby, a to až do tehdejší současnosti.³⁰⁰ Práce **Václava Pubala** jejich sběratelskou činnost naopak směřovala spíše k novějším dějinám a zdůrazňovala přitom regionální aspekt.³⁰¹

Ideologizace historické vědy byla patrná i **v oblasti vlastivědných muzeí**, kam v rámci sbírkotvorné činnosti vnesla především otázku týkající se intenzivnějšího propojení místních dějin s obecným vývojem, což mělo tammím pracovníkům pomoci s interpretací klíčových událostí komunistického hnutí. Přes návaznost lokálního a mezinárodního však bylo doporučováno získávat do sbírek výhradně materiál pocházející z daného regionu a pokud by neexistoval či nebyl k dispozici, teprve poté dokládat příslušné jevy

²⁹⁸ LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 12.

²⁹⁹ VITKO, Martin: Fenomén izieb revolučných tradícií v socialistickom Československu. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 1, s. 11.

³⁰⁰ KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf: Muzeum a síň revolučních tradic. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1980, č. 3, s. 17.

³⁰¹ PUBAL, Václav: *Síň revolučních tradic*. Praha 1983, s. 8–9.

prostřednictvím originálů pocházejících z jiných oblastí. Naopak ke kvalitnějšímu zprostředkování bylo kromě autentických sbírkových předmětů ve zvýšené míře doporučeno využívat i pomocného materiálu ve formě fotografií, obrazů, nákresů a diagramů. Zároveň docházelo ke snahám řešit i některé tradiční neuralgické body českého muzejnictví. Vše souviselo s proponovanou korektností v územních kompetencích jednotlivých muzeí, kde mělo dojít ke vzájemné vstřícnosti a rozhodně se nemělo vracet do minulých časů, kdy „sběratelská vášeň a žárlivě sobecká nezdravá konkurence muzeí je nevítaným buržoasním přežitkem“.³⁰² V případě klasifikace sbírek si muzejní pracovníci byli dobře vědomi značně heterogenního charakteru, a proto se někteří z nich snažili předat své, především empiricky získané zkušenosti s jejich roztříděním. Někteří doporučovali primárně třídít podle materiálu (např. textil, sklo, železo, mosaz, nábytek), zároveň ale k docílení sourodých a pro uživatele přehledných celků doporučovali vytvářet základní sbírky obrazů, plastik, zbraní a uvnitř je ještě dělit podle slohu či výrobních značek.³⁰³ Jako místa se specifickými doklady o společenském životě regionu pak byla vlastivědná muzea stále častěji využívána řadou místních vlastivědných pracovníků. Pro některé tematické oblasti výzkumu dokonce vznikaly metodické návody, jež charakterizovaly rozdíly mezi historickými prameny uloženými v muzejních knihovnách a archivech, expozicích a výstavách, depozitářích a dokumentačních odděleních muzeí či doklady vzniklémi jako výsledný produkt muzejních aktivit (např. katalogy).³⁰⁴

Ke klíčovým tématům muzejní reflexe historických procesů a událostí dlouhodobě **patřila otázka novodobých dějin a současnosti**. I když byla často zmiňována v dílech dřívějších představitelů muzeologie jako svébytný a aktuální úkol, v oblasti muzejnictví byla direktivně prosazována až po únorovém převratu a v další vlně i od počátku normalizačního období. Iniciační roli zde sehrála potřeba režimu upozornit na pozitivní změny proběhnuvší po roce 1948, což muzeím pomáhalo pootevírat pomyslné dveře k hlubší participaci na osvětové práci a tím zlepšení svých pozic v systému státní kulturní politiky. Zároveň se i přes počáteční practicismus a empiričnost začalo o tomto fenoménu uvažovat v teoretické rovině a postupně se tak z něj stala jedna z klíčových muzeologických otázek. Celou

³⁰² DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 50–51.

³⁰³ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 52.

³⁰⁴ FIGURA, Juraj: *Muzea a regionální historiografie*. In: BARTOŠ, Josef – BIEBERLE, Josef (edd.): *Regionální dějiny dělnického hnutí a dějiny závodů: metodická příručka*. Praha 1965, s. 210–213.

problematiku sice významněji otevřela již „diskuse“ na stránkách Tvorby,³⁰⁵ komplexněji ale byla nastíněna až v příručce *Musea slouží lidu*. Potřeba získávat materiály reflektující současný vývoj zde byla zdůvodněna kompletizací mezerovitého sbírkového fondu a jejich následným využitím v rámci osvětové a propagační činnosti. Z odborného hlediska byla jejich přítomnost vysvětlována tak, že se muzejní práce nemůže při líčení podstatných kapitol společenského vývoje zastavit před nejdůležitějšími událostmi současnosti, nezdůraznit je jako klíčovou epochu dějin a nepodávat informace o převratných dobových událostech (např. kolektivizace, industrializace, nové pracovní metody ve výrobě).³⁰⁶ Na druhé straně zde byla zdůrazňována nutnost dokumentovat současnost s výhledem na budoucnost, kdy „se stane dnešek historií, stanou se z dnešních užívaných věcí historickými doklady“.³⁰⁷ Co se týká samotného získávání předmětů, nese podle autorů tento přístup některé výhody (sběr může probíhat bez větších nesnází, materiál je zachovalý, výběr všestranný), ale i obtíže (neexistence časového odstupu, nedostatek potřebných prostor a pracovníků, obrovské množství heterogenního materiálu). Apelováno pak bylo především na aktivní získávání „nejzajímavějších a nejpřesvědčivějších“ dokladů, přičemž zde byly uvedeny tipy, jaké události a jevy dokumentovat (např. slavnostní vyhlášení dvouletky a pětiletky).

Mnohé závěry z této příručky si podržely platnost i v následujících obdobích, nicméně 60. léta přinesla další významné pokusy o systematizaci sbírkotvorné a zejména akviziční činnosti nového období. Vedle publikace slovenského autora Kostického, jež byla iniciována Kabinetem a podržela si dlouhodobý vliv v obou částech Československa,³⁰⁸ se tématu výrazněji věnoval **Jan Galandauer**. Jeho v literatuře dodnes zmiňované pojetí vycházelo z komparace mezi staršími a novějšími dějinami. Při dokumentaci současnosti tak: 1) fakticky chybí účelový sběr pro konkrétní prezentační projekt, 2) se musí při shromažďování vhodných dokumentů vycházet z přístupného, nicméně nepřehledného

³⁰⁵ Zejména se jednalo o články BARTOŠEK, Karel – MUŠKA, Jiří: Vážné nedostatky museí. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 13, zadní strana obálky. POJAR, Josef: Proč nemají plzeňská musea památky na dělnické hnutí? *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 16, zadní strana obálky. Pisatelé si např. stěžovali, že v muzeu nenalezli zmínky o dělnictvu a jeho politickém hnutí.

³⁰⁶ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 60.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 60.

³⁰⁸ Pracovník Vlastivědného muzea v Bojnicih zde podal rozsáhlou analýzu jednotlivých typů muzejních předmětů vhodných pro dokumentaci daného období a hlavní zdroje a metody získávání tohoto materiálu. Viz KOSTICKÝ, Bohumír: *K otázkám muzeálnej dokumentácie dejín kapitalizmu a obdobia výstavby socializmu*. Praha 1962, s. 5–30. Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

a nepřeborného množství materiálu, 3) nemůže být využito časového odstupu při vyhodnocování muzeálií, 4) se musí dokumentátor rozhodnout, o které jevy a události bude mít budoucnost zájem a 5) existuje větší riziko sbírání duplicit.³⁰⁹ Pro úspěšnou realizaci náročného úkolu doporučoval vytvoření speciální skupiny složené z pracovníků pražských muzeí, jejíž činnost by byla startovacím projektem pro další výzkumy.³¹⁰ Zásadní přelom po utichnutí diskuse ve druhé polovině 60. let přinesla normalizační léta. Klíčový dokument *Zásady rozvoje českého muzejnictví* měl mimořádný význam pro další uvažování nad fenoménem dokumentace současnosti, sám však o ní přinášel spíše dílčí a obecné informace. Reakce na jeho vydání nicméně v oblasti sbírkotvorné činnosti vedla k vytvoření dvou hlavních proudů – teoretického a metodického. **Zbyněk Zbyslav Stránský** jako reprezentant první skupiny vytyčil v tomto smyslu pro muzejní práci dva základní přístupy, a to pasívní (založený na získávání toho, co se zachovalo z minulosti) a aktivní, jenž získává předměty ze současnosti.³¹¹ Oproti tomu **Josef Beneš** viděl jistě nebezpečí tohoto typu selekce ve skutečnosti, že jednotlivé předměty jsou doposud součástí funkčního prostředí. Člověk je vnímá jako běžnou součást svého okolí a neuvědomuje si tak plně jejich dokladovou hodnotu. Tyto předměty jsou sice k dispozici, ne ale zcela vyřazené ze sféry původní užitkovosti. Většina z nich je navíc papírového charakteru – tiskoviny, obrazy či reprodukce a nejedná se tedy o hlavní vyjadřovací prostředek muzea – autentika.³¹² Josef Beneš pak po Galandauerovi v odborném diskursu opět nastolil problematiku kontrapozice tzv. starého a nového výtvaru, u nichž se pokusil vymezit vzájemné rozdíly plynoucí z jejich odlišného potenciálu pro muzejní uchopení historických událostí a jevů. Kromě vzhledu (starožitný, památkový, atraktivní vs. současný, památkově nepřislušný, běžný v každodenním styku) se věnoval otázce časového odstupu (okamžité zhodnocení dokumentačního významu a zařazení do vytvořených logických souvislostí vs. obtíže spojené s přetrvávající aktuální užitkovostí), validity (svědek dřívějších časů s akceptovanou

³⁰⁹ GALANDAUER, Jan: Příspěvek k problematice dokumentace současnosti. In: ZGAFAS, Ilias (ed). *Problémy soudobé dokumentace: materiály z celostátního semináře v Brně, listopad 1966*. Praha 1968, s. 50–51.

³¹⁰ Tamtéž, s. 59.

³¹¹ Muzeologie tak podle něj musí obrátit muzejní dokumentaci také směrem k současnému dění, aby postihla veškerou poznanou podstatu. Optimální selekci pak lze provádět pouze v bezprostředním kontaktu se skutečností a jedině tak postihnout její dynamickou stránku. To je také základní předpoklad k tomu, aby se dokumentace stala skutečně aktivní a v pravém slova smyslu vědeckou. Více viz STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Aktivní muzejní dokumentace. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 11–12.

³¹² BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 276. Knižnice Muzejní práce, sv. 19; *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 82–83. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

vypovídací hodnotou dokumentu vs. svědectví, které ještě není přijímáno a uznáváno, protože se jedná o funkční součást prostředí), výrazu (předmět nese či nenese znaky příslušnosti do historicky uzavřené epochy vývoje, přičemž druhý typ ji může pouze předznamenávat) a funkčního zařazení (materiál užítkově neslouží, byl z praxe vyřazen a převeden do sekundárního muzejního prostředí vs. je přímo spojen s užítkovou funkcí, není tedy muzejní, protože příliš připomíná své původní prostředí).³¹³

Spíše metodický charakter naopak představovaly příspěvky **Jiřího Špěta**, který usiloval o vypracování obecného postupu, jenž by byl posléze využit v praxi. Při formování sbírkotvorného programu muzea v oblasti dokumentace současného období se u něj prosadily především dva prvky – systematicčnost a ideologická linie zdůrazňující úspěchy režimu. Nejprve doporučoval vytipovat, co je charakteristické 1) z hlediska regionu, 2) z hlediska společenského významu, 3) poté na základě analýzy dosavadního fondu a vývoje oblasti vypracovat seznam důležitých předmětů, 4) určit pramenné zdroje, jichž bude následně využito při tvorbě sbírky, 5) vypracovat harmonogram postupu práce. Po tematické stránce by pak podle jeho názoru měly být shromažďovány věci související s politikou a veřejným děním, výrobou a výrobními prostředky, způsobem života, o růstu životní úrovně, socialistické kultuře, změnách v životním prostředí, spolupráci se Sovětským svazem, o životě a díle osobností, které výrazně přispěly k rozvoji socialistické společnosti.³¹⁴ Za nutný předpoklad k usměrnění činnosti muzejních institucí považoval kontakt s regionálními komisemi KSC³¹⁵ přičemž jeho teze byly podpořeny i ministerským dokumentem s názvem *Pokyny pro sbírkotvornou činnost muzeí v oblasti nejnovějších dějin a současnosti*, který naznačoval, že muzea „... nemohou sama, bez účinné pomoci a podpory resortů ostatních tento politicky i odborně neobyčejně významný úkol zvládnout“.³¹⁶ Vyvrcholením problematiky dokumentace současnosti v tehdejší socialistickém Československu se však stalo až přijetí *Zásad zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu* počátkem 80. let.³¹⁷ Svým záběrem posouvaly tento fenomén až do období druhé světové války, kdy se měly objevit zřetelné revoluční předpoklady pro vznik budoucí socialistické společnosti. Hlavně ale dokument stanovil povinnost jednotlivých rezortů, společenských organizací a národních výborů zajistit soustavnou a systematickou

³¹³ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 162. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

³¹⁴ ŠPĚT, Jiří: Jsme připraveni dokumentovat současnost? *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 58.

³¹⁵ Tamtéž, s. 57.

³¹⁶ ŠPĚT, Jiří: Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 194.

³¹⁷ Tamtéž, s. 193.

dokumentaci novodobého vývoje. Materiály z jejich činnosti pak měly být soustředěny v dokumentačních centrech muzeí, podnikových/závodních muzeích, síních revolučních tradic, památních síních, vzorkovnách apod.,³¹⁸ případně mohly být odevzdány muzeím podle místní a tematické příslušnosti. Specifikovány jako tzv. doklady muzejní hodnoty, které se staly integrální součástí této dokumentace, pak byly: 1) výrobky typické pro činnost organizace nebo výrobního odvětví či znamenající změnu v technologii či společnosti, 2) stroje a přístroje používané danými institucemi či organizacemi a 3) originální doklady, jež dokumentují změnu prostředí a způsobu života.³¹⁹

3.4.2 Uchovávání a správa sbírek

V případě značně roztržité historiografické aplikace rezonovaly v problematice uchovávání a správy sbírek četné otázky, které však byly společné pro celé tehdejší muzejnictví. Muzejní pracovníci proto povětšinou vycházely z obecně koncipovaných metodik určených pro tehdejší muzea. Specifickým projevem se staly především návody pro instalace související s problematikou dokumentace současnosti. **Jiří Špét** u papírových a fotografických materiálů, které zde často nahrazovaly originály, upozorňoval na možnost jejich poškození v důsledku připevňování na panely a doporučoval místo dosavadního obvyklého postupu (např. lepicí pásky, špendlíky) používat paspart a ochranných růžků. Za ještě závažnější prohřešek uváděl volné umístění předmětů bez ochranného obalu, kdy hrozí poškození od návštěvníků i slunečního světla. Nakonec Špét varoval i před zápůjčkami některých exponátů, které mohou být využity při společenských událostech (např. prapory), přičemž pro tyto účely doporučuje vyhotovení kopií.³²⁰

3.4.3 Prezentace a práce s návštěvníkem

Tlak ze strany státního i stranického aparátu s sebou přinesl značné zásahy i do prezentačních a komunikačních aktivit muzejních institucí v českých zemích, byť se jejich prosazení v 50. letech neobešlo bez řady potíží spojených s konzervativním postojem řady

³¹⁸ Zásady zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu, část IV, odstavec 3. Vloženo tamtéž, s. 197.

³¹⁹ Tamtéž, s. 196.

³²⁰ ŠPÉT, Jiří: K současnému stavu a některým problémům tvorby expozic a výstav současnosti. *MVP* 9 (79), 1971, č. 4, s. 224.

představitelů vlastivědných muzeí. Ideologická hlediska se však přece jen postupně prosazovala napříč muzejními institucemi a postupně tak docházelo k výrazné regulaci a kontrole výstavní činnosti. Právě úsilí o edukační působení a s ním spojené vytvoření nového socialistického člověka však záhy přinášelo i některé teoretické koncepty výstavní činnosti a od 2. poloviny 50. let i snahy o intenzivnější práci s návštěvníkem, hlavně s mládeží. Svůj význam si tyto aspekty podržely také v období normalizace, kdy ovšem byly do značné míry uniformovány a formalizovány.

V historiografické aplikaci se od samotných počátků sledovaného období řešila **nutnost změny dosavadního přístupu muzeí k historickým skutečnostem**, která se odehrávala jak v obecně muzeologické, tak hlavně v ideologické rovině. Platformou pro diskuzi nad budoucí podobou expozic a výstav zejména vlastivědných muzeí se staly sjezdy a pracovní setkání SČM, které sice vygenerovaly již zmiňované stěžejní dobové dokumenty (Rámcový program, Všeobecné směrnice), neušly ale kritice z marxistických pozic.³²¹ Pozdější politika české profesní muzejní organizace v oblasti metodické činnosti již poslušně následovala stranickou linii, kterou počátkem 50. let naplnila např. návrhem na konání tematicky angažovaných výstav v členských muzeích.³²² Dokladem sílících prorežimních tendencí byla ostatně některá vystoupení jeho tehdejších vrcholných představitelů. Přírodovědný pracovník NM **Ferdinand Prantl** (1907–1982) tak v roce 1952 vyjádřil přesvědčení, že muzea by měla svou prezentační činností cílit na převýchovu společnosti a usilovat o postižení nosné myšlenky, jež vynikne správným vybalancováním mezi ideou výstavy a jejími exponáty.³²³ V obecněji laděných pojednáních té doby se však prosazovaly i nároky muzeologického charakteru cílící na zvýšení úrovně techniky instalace a edukačních aktivit v muzejní práci. Expozice a výstavy tak neměly být založeny pouze na faktografii, ale stát se působivou, ale podle vědeckých kritérií uspořádanou prezentací, která představuje vývoj společnosti na základě nejnovějších výzkumů. Kromě tradičních muzejních prvků (světlo, prostor, klima, vyváženost autentického a pomocného materiálu)

³²¹ O této problematice viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 77–87. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie; ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 53–71.

³²² Tamtéž, s. 64–66; KUČEROVÁ, Kateřina: *Ideologické projevy v českém muzejnictví 1948–1960 na příkladu Svazu českých muzeí a Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*. Brno 2015, s. 52–53. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta Vedoucí práce Jiří Němec.

³²³ PRANTL, Ferdinand: Boj proti kosmopolitismu a objektivismu v českém muzejnictví. *ČNM – řada historická* 121, 1952, s. 107–108.

pak bylo vnímáno jako nutné cíleně upozornit na hlavní objekty, které tvoří nejvýznamnější předměty ve vitríně, ale i třeba zásadní citát.³²⁴ Na druhou stranu musela muzea považovaná za „...*bojovou složkou za nový společenský řád v naší vlasti*“³²⁵ ukazovat logickou spojitost mezi minulostí a přítomností včetně znázornění zásadních protikladů života za feudalismu a kapitalismu ve srovnání s novou dobou.

Požadavky nárokové si uvědomělý výběr tématu, kvalitní formu jeho uchopení i následnou interpretaci vycházející z „progresivních“ prvků minulosti a současnosti podle vzoru sovětských muzeí však narážely nejen na objektivní příčiny představované nedostatkem vhodného personálu, prostor, finančních prostředků či liknavost zřizovatele, ale i na některé obtíže muzeologického charakteru (např. transformace abstraktních fenoménů v ucelený expoziční příběh). Výsledkem bylo, že řada tehdejších muzeí po dlouhou dobu nemohla vytvořit vlastní expozici, která by odrážela aktuální poměry. Ještě koncem 50. let proto pozdější nestor české muzeologie **Zbyněk Zbyslav Stránský** nabídl unikové východisko mnoha muzejním institucím, které návštěvníkům nabízely starou či pouze částečně přebudovanou stálou instalaci, svou vizi tzv. přechodné expoziční formy. V jejím rámci tak měl být vytvořen tematický a materiálový prezentační základ vycházející z původních specifických sbírek, jenž mohl být v budoucnosti obměněn či doplněn.³²⁶ Od poloviny 50. let se začaly objevovat také stále častější kritické hlasy požadující zkvalitnění muzejní práce. Poukazovaly zejména na neujasněnost některých klíčových pojmů (např. expozice),³²⁷ což mělo bránit (až do vydání muzejního zákona v roce 1959) jednotnému metodickému postupu v oblasti výstavnictví. Takřka současně se vyskytly názory, jež mezi řádky polemizovaly s dosavadními direktivními nařízeními a zasazovaly se o větší respektování regionálních specifik. Příkladem může být pracovnice Slezského muzea **Eva Klimešová** (Christová, roz. Vavříková 1926–2001), která v souvislosti s vytvářením nových historických expozic polemizovala s „povinným“ vyzvednutím režimem glorifikovaných časových období. Podle ní v určitých oblastech nedosahují takového významu jako

³²⁴ Tamtéž, s. 63.

³²⁵ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro musejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 64.

³²⁶ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Přechodná expoziční forma. Příspěvek k problematice výstavby nových muzejních expozic*. Praha 1957, s. 34–43. *Musejní práce*, sv. 1.

³²⁷ BENEŠ, Josef: Budování expozic v okresních vlastivědných museích. In: TÝC, Antonín (ed.): *Sborník materiálů z pracovní konference Svazu českých muzeí v Teplicích 7.-12. července 1957*. Ústí nad Labem 1958, s. 10.

v jiných³²⁸ a prosazení podobných schematismů skrývá velké nebezpečí nežádoucí uniformity. Přes náročnost interpretace specifických historických problémů, které si vyžadují obsáhlejší vysvětlení prostřednictvím textu, pak zároveň prosazovala výhradní upřednostňování a převahu „...*hmotných dokladů minulých věků a lidského tvoření*“.³²⁹

Prozatímní muzeologický rozměr „sporu“ muzejních pracovníků s představami státních a stranických orgánů se na konci 60. let transformoval ve zcela odlišný problém – kompetenční střet o autonomní a přece jen svobodnější výklad historické skutečnosti vrcholící únorovým sjezdem muzejních pracovníků a snahami o etablování *Svazu muzejních pracovníků*.³³⁰ Odideologizované pojetí prezentace představují myšlenky **Jiřího Neustupného** z konce 60. let, které sledovaly vztah historiografie a jejich příbuzných oborů. Pražský muzeolog vzešel z předpokladu, že historická muzea se za tehdejší situace teprve musí stát muzei dějin. Doposud totiž u nich převažovalo uměleckohistorické vyznění, v němž se ovšem ztrácí samotná historie. Vinu na tom nese i nedostatečné školení, kde adeptům historické práce chybí bližší kontakt s materiální kulturou. Pro zprostředkování dějin jako celku je třeba si uvědomit, že tento typ ústavů nemůže sám o sobě obsáhnout historický obor v celé šíři. Řada zásadních pramenných materiálů dokumentujících politické a hospodářské jevy je totiž uložena v jiných paměťových institucích, hlavně ale komplexnímu pojetí zabraňuje specializace historického poznání, jež významně zasáhla i muzejnictví. Je tedy potřeba v rámci muzejní prezentace kooperovat jak s archivy a knihovnami, tak i pomocnými disciplínami a dalšími obory fixujícími dějinnou skutečnost (např. literatura, divadlo, technika, etnologie, umění). Zároveň ale není možné, aby byla historiografie při prezentační činnosti zastupována či zastíňována subobory jako historická archeologie, numismatika a dějiny hmotné kultury.³³¹ 60. léta i přesto vykazovala řadu dalších přístupů, v nichž vítězilo ideologické hledisko, byť v sofistikovanější podobě. Např. podle **Františka Lukeše** by měly historické expozice obsahovat takové materialistické hodnocení, aby se v nich neztrácel sám smysl dějin, který leží v procesu humanizace

³²⁸ Konkrétně hovoří o husitském období v kontextu slezských dějin a danou situaci srovnává s Krajským muzeem v Hradci Králové. CHRISTOVÁ, Eva: *Exposice starších dějin ve Slezském museu*. In: *Sborník materiálu z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských muzeí v Opavě 3. -8. července 1956*. Opava 1957, s. 41.

³²⁹ Tamtéž, s. 41.

³³⁰ KIRSCH, Otakar: *Navzdory obtížím vstříc profesním zájmům: Osudy Svazu muzejních pracovníků v letech 1968–1969*. In: BŘEZINA, Vladimír – HLOUŠKOVÁ, Kateřina – SLABOTINSKÝ, Radek (edd.): *Historik skutečně mohutný: k životnímu jubileu Jiřího Pernese*. Praha – Ústí nad Labem – Brno, s. 355–369.

³³¹ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 276. Knižnice Muzejní práce, sv. 19; *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 79–80. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

a osvobození člověka, kdy proletářská revoluce vytvořila všeobecný výklad pro zrušení dřívějšího lidského odcizení.³³²

Následná léta vrátila muzejníky k nutnosti akceptovat ideologickou rovinu muzejní práce. Na pomezí mezi dobově podmíněnou a muzeologickou analýzou byly i úvahy **Josefa Beneše**. Při svém vymezení prezentačních kompetencí komplexního historického muzea požaduje globální, proporcionalně vyvážený, vývojový a syntetický obraz dané oblasti, v němž jde o „...postižení proměn, znamenající překonávání dožívajícího a nástup progresivního úsilí“.³³³ Důležitá je pro něj současně rovnováha mezi obecným a zvláštním, jejíž porušení může vést k nežádoucím extrémům (podání ryze obecného vývoje resp. jeho zkresení významnými provinčními záležitostmi). Daná instituce se pak musí opírat o originální výtvary, a to nejen ty špičkové pocházející od vyšších společenských vrstev, ale spíše o ty typické, které vzešly od obecného lidu. Ve svém syntetizujícím úsilí by pak takovéto muzeum mělo využívat předmětů charakteristických pro další obory (archeologie, dějiny umění, etnografie), které vhodně dokladují specifčnost prostředí, nicméně mají menší schopnost zprostředkovávat změny, které je třeba doložit pomocnými (např. textovými) prostředky. U těchto materiálů se pak vzhledem k jejich obvyklému nedostatku v místě často používá analogií z jiných prostředí.³³⁴ Právě na srovnání s ostatními obory vystavěl své vnímání prezentace vývojového procesu **Jiří Sejbal**. Toto uchopení skutečnosti je podle něj ve srovnání s dalšími muzejními aplikacemi obtížnější, a to pro jeho komplexnost a ideologický rozměr. Historická muzea se tak nevyhnou tématům, jež jsou součástí jiných druhů specializovaných expozic, na druhou stranu by ale měla jako specifické jednotky produkovat dosud nezpracované a obtížně dokumentovatelné příběhy. Pro odpovídající znázornění některých nosných ideových principů (např. revolučních bojů, třídních protikladů) je třeba počítat se všemi typy sbírkových předmětů. Nejen s trojrozměrnými prameny, jež jsou ze strany historiků podceňovány a v mnoha případech se s nimi v muzeích neumí pracovat (především se jedná o materiály ze současnosti), ale i s písemnými dokumenty, fotografiemi, ilustracemi, diagramy, které na druhou stranu nutí návštěvníka častěji číst než se dívat.³³⁵ Konečně podle **Vladimíra Denksteina** spočívalo didaktické poslání historických muzeí v interpretaci celkového dějinného vývoje včetně

³³² LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 18.

³³³ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 276. Knižnice Muzejní práce, sv. 19.

³³⁴ Tamtéž, s. 277.

³³⁵ SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.), s. 5.

ukazování jeho plynulosti. Historická expozice tak má proto komplexním pohledem, jenž vedle „přímých“ historických exponátů obsahuje i sbírkové předměty ze sféry zájmu specializovaných muzeí.³³⁶ Ve výstavní činnosti hájil i přítomnost pomocných materiálů (kopií, fotografie, výkladové texty), pokud chyběla adekvátní autentická varianta.³³⁷ Denkstein se v této souvislosti současně zamýšlel také nad možnostmi muzejního vyjádření dynamičnosti společenského vývoje. Podle něj mohou statické exponáty na rozdíl od tzv. psaného dějepisu doložit pouze výsek určitého procesu, protože jsou autentickými a tím i názornými prostředky, kterými byl tento děj přímo realizován nebo o něm alespoň podává svědectví

Nároky na výslednou podobu prezentace se do značné míry lišily podle typu ústavu a jeho územně dokumentačních kompetencí. Ústřední a významnější specializovaná historická muzea byla víceméně ponechávána, alespoň co se týká způsobu instalace, vlastnímu vývoji (sama však oslovovala některé subjekty, jako byl např. podnik Výstavnictví n. p.).³³⁸ Předpokládalo se ale, že jejich pracovníci budou problematiku zpracovávat v obecnějším duchu a včlenění do ní i potřebný ideologický obsah. Naopak u regionálních muzeí lze v tehdejších názorech muzejníků a muzeologů vysledovat tendence vedoucí k posílení specifických regionálních prvků, které měly u jednotlivých prezentací docílit, aby v nich nedošlo k odosobnění dané lokality a vytvoření obecných výstavních schematismů. Na přípravách se tak měl podílet muzejní pracovník, kterému byla v této záležitosti vyslovena důvěra a splňoval nároky z oblasti odborné (oborové i muzeologické) a samozřejmě i ideologické. V opačném případě pak byla navrhována spolupráce s „pokrokovým“ historikem, který měl vybrat a dodat potřebná dějinná fakta, poradnou marxismu-leninismu či s osvětovými pracovníky. K formování pohledu na prezentační činnost začala později ostatně výrazně přispívat muzejní kritika, jež prodělala intenzivní rozvoj zejména v 80. letech. Vedle naplnění ideologického a odborně historického záměru si všímala i typicky muzeologických prvků, jakými bylo architektonické a výtvarné řešení, způsob uložení ve vitrínách, nasvícení atd.³³⁹

³³⁶ Tamtéž, s. 16.

³³⁷ DENKSTEIN, Vladimír: Ke koncepci historických muzeí. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 13.

³³⁸ O něm viz DOBIÁŠ, František – MĚCHUROVÁ, Albína. *Výstavnictví n. p. Praha v československé výstavní tvorbě 1947–1987*. Praha 1987.

³³⁹ Patrně nejsledovanější platformou v tomto ohledu byla sekce v MVP s názvem Nové muzejní expozice a výstavy, kritické komentáře se ale objevovaly v další sekci – Muzejní zájmová a vlastivědná činnost.

Samotné **prezentační výstupy** jednotlivých na historii zaměřených expozic a výstav přesto měly dosti rozdílnou úroveň. Vysoký nadstandard si udrželo **technické muzejnictví**, zejména díky působení *Národní technické muzea a Technického muzea v Brně*. Dokázalo upoutat zájem veřejnosti okázalými výstavními akcemi, což v případě pražského muzea platilo i pro období těsně po roce 1948. Zmínit lze např. část expozice na Letné zpřístupněnou v letech 1952–1953, která měla navodit autentickou atmosféru důlní činnosti a současně ji propagovat u příslušníků mladší generace.³⁴⁰ Propracovaný a cílený rozvoj aktivit na poli muzejní prezentace nicméně lze klást až do 60. let, kdy byl nastartován proces, jenž vyústil v rozsáhlou transformaci doposud běžných postupů při práci s návštěvníkem a v zavádění některých inovativních forem muzejní komunikace. V Národním technickém muzeu byli návštěvníci při prohlídce expozic instruováni pokyny z magnetofonového pásku, jako cílený aktivizační prvek pak byly promítány filmy s technickou tematikou, v rámci prezentačních počínů byly často využívány různorodé světelné, zvukové a kinetické efekty.³⁴¹ Brněnský ústav se vedle mnoha dalších činností intenzivně zabýval formami zpřístupnění technických objektů dochovaných in situ a svých specializovaných expozic v centrální budově.³⁴² Společným rysem obou institucí se kromě zintenzivnění a zkvalitnění odborných výkladů ve sbírkách, tematických besed, soutěžních akcí a přednášek stal zvýšený zájem o školní mládež či spolupráci s vysokými školami.³⁴³ Unikátní byly i **prezentační počiny v oblasti numizmatiky**, které si podržely odborný ráz a zároveň přehledným a divácky atraktivním způsobem představovaly genezi daného tématu. Teoretické ukotvení našly některé nové přístupy v článku **Karla Kurze**, který považoval numizmatickou prezentaci za dialektickou jednotu historické rekonstrukce a její muzeologické modifikace. Stěžejní roli v ní ovšem hrály platební prostředky, jejichž hlavní výpovědní funkce spočívá ve svědectví nejen o dřívějších ekonomických procesech, ale

³⁴⁰ HOZÁK, Jan: *Příběh Národního technického muzea*. Praha 2008, s. 96–97. Stát od technického muzea očekával řadu dalších výstupů cílených k upoutání návštěvníka – příležitostné a putovní výstavy, přednášky, filmové projekce a publikace. Tamtéž, s. 95.

³⁴¹ MAJER, Jiří: K některým aktuálním otázkám technické muzeologie. In: MAJER, Jiří (ed.): *Technické muzejnictví – problémy a praxe*. Praha 1982, s. 242. Rozpravy Národního technického muzea v Praze/Tractatus Musei nationalis technici Pragae, sv. 84.

³⁴² Právě v nich se uplatnila řada názorných ukázek, jako tomu bylo v případě expozice vodní techniky či velmi oblíbeného stereovizního promítání barevných diapositivů. Viz Technické muzeum v Brně 1961–1986. In: KROPÁČEK, František a Helena PULCHARTOVÁ (edd.): *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno 1987, s. 111 a 116.

³⁴³ Viz KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948–1989. Část I. – dobové koncepce, angažmá v oblasti historické muzeologie, výzkumy publika. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 1, s. 131.

i politických a kulturních jevech.³⁴⁴ Neúplná výpovědní hodnota tohoto typu pramene ovšem vede k nutnosti začlenit do prezentace další typy materiálů, jež umožní interpretovat samotnou historickou funkci mincí v jejich mnohotvárnosti (např. právní dokumenty) a také je důsledně konfrontovat s obecnou teorií společnosti orientovanou v marxistickém duchu a materialistickým pojetím dějin. Historická rekonstrukce transformovaná v muzeologickou formu (expozice, výstava), jejímuž pochopení by měla předcházet patřičná průprava formou přednášek či tematických cyklů, se nicméně musí vyvarovat aditivního přístupu spočívajícího v mechanickém přiřazování doprovodného materiálu (mapy, grafy, obrazy) k numizmatickým pramenům, což se týká i spojovacích textů, jež návštěvník v mnoha případech ignoruje či je není schopen spojit s vystavenými autentiky. Komplexně pojatý a rekonstruovaný obraz minulosti proto lze podle Kurze pojmut hlavně jako audiovizuální systém vzniklý propojením mluveného slova, filmových záběrů a vlastních numizmatických dokladů, na jejichž základě by bylo možné navodit celostní představu o historických procesech v jejich kauzalitě.³⁴⁵ Inovativním počinem v tomto směru byla výstava *Dějiny peněz na Moravě* z roku 1979, později znovu reinstalovaná v nových prostorách MM. Jejím cílem bylo vytvořit celkový obraz o platebních prostředcích a objasnit jejich společenskou úlohu. V první části byl nastíněn vývoj směnných a platebních prostředků na pozadí obecného vývoje peněžnictví až po vznik prvních moravských ražeb. Domácí měna byla dále periodizována podle jednotlivých období, přičemž kromě mincí exponáty tvořily faksimile, listiny o peněžnictví, reflektována byla i padělatelská činnost. Pro účinnější využití expozice byl pro učitele v roce 1980 uspořádán seminář a následně vytvořen metodický list.³⁴⁶ Obdobný přístup ostatně představila i paralelně vybudovaná pražská expozice. Také ona sledovala vývoj tohoto fenoménu podle územního klíče a kromě autentik kladla zvýšený důraz na doprovodný vysvětlující materiál (mapy, grafy, popisky), jež ve formě instruktivní zkratky přibližoval širší ekonomicko-sociální a politické souvislosti.³⁴⁷

³⁴⁴ KURZ, Karel: Metodika prezentace numismatického materiálu. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 18–19.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 22–23.

³⁴⁶ KREJČÍK, Tomáš: Numismatická expozice Moravského muzea v Brně. *MVP* 18 (88), 1980, č. 4, s. 231–232.

³⁴⁷ ŠIMEK, Eduard: Numismatická expozice Národního muzea v Praze. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 38.

Zcela specifickým potížením při muzejní prezentaci čelila **muzea zabývající se dějinami revolučního hnutí**. Jejich činnost v oblasti komunikace s návštěvníkem měla mimořádný ideologický rozměr a byla pod intenzivním dohledem státního a stranického aparátu, který je navíc často využíval jako místa rituálních setkávání. I v muzejnictví sehrála dosti zásadní význam a stala se nejen onou „školou komunismu“, ale také institucemi přinášejícími při své snaze o atraktivní formu zprostředkování náročné problematiky některé moderní trendy. Příkladem pokusu o skloubení muzejních a památkových principů se stala reinstalace v *Památníku Klementa Gottwalda v Dědicích u Vyškova* znovuotevřená pro veřejnost na počátku 70. let. Neusilovala totiž o zprostředkování pouhého výčtu významných událostí ze života „prvního dělnického prezidenta“, ale spíše po jejich pečlivém výběru se na jejich příkladu pokusila charakterizovat Gottwaldovu osobnost i význam, jeho vliv na formování a vývoj komunistické strany (bolševizace, překonání krize konce 20. let, podíl na Internacionále, fašismus a výstavba státu).³⁴⁸ Napomoci k tomu mělo velké množství dokladů trojrozměrné povahy, u nichž se dbalo na to, aby jejich prostřednictvím byl návštěvník seznámen s dobovým kontextem dovysvětleným audiovizuálními prostředky (projevy na sluchátkách, filmová a diapositivní projekce).³⁴⁹ Pro účely prezentace pak byl restaurován celý památkový objekt, kde autentické prostory zůstaly zachovány v případě rodné světničky, předsíně i černé kuchyně a tvořily vlastní centrum památníku. O něco později vytvořená expozice *Muzea revolučního hnutí Berounska* (1975) zase primárně sledovala lokální boj za sociální práva a soustředila se na reflexi dějin od poloviny 19. století až po rok 1960. Výrazné byly její snahy dokumentovat daný fenomén autentickými prostředky. Počátky dělnického hnutí byly reprezentovány především průmyslovými výrobky, podomácký průmysl byl dán do souvislosti s pozdějším stávkovým hnutím. Pomyslný vrchol tvořila přehlídka 30letého budování Berounska, kde došlo k interpretaci místních událostí v kontextu celospolečenského dění s využitím moderní techniky.³⁵⁰ Také pozdější instalace *Muzea revolučních bojů a osvobození Ostravska v Ostravě* byla postavena na autentických předmětech. Zdejší přístup nespočíval v odosobněném nazírání na dobové události, ale každý předmět zde byl „prezentován ve vztahu k člověku“. Celá expozice tvořila apoteózu významných osobností z minulosti i současnosti daného regionu a zároveň

³⁴⁸ FRANĚK, Otakar – STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Památník Klementa Gottwalda v Dědicích. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 72–73.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 76.

³⁵⁰ ČUMPELÍKOVÁ, Barbora: Muzeum revolučního hnutí Berounska. *MVP* 14 (84), 1976, č. 2, s. 106–107.

podle slov svých autorů ukazovala, jakou vypovídací schopnost má samotný předmět, který svým působením nahradí celé stránky textu (prostřelená polní láhev, pracovní pomůcky stachanovců a hrdinů socialistické práce).³⁵¹ Velmi aktivní bylo i *Muzeum Klementa Gottwalda*, v jehož prostorách byly instalovány četné angažované zahraniční putovní výstavy (např. Wilhelm Pieck, Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Bulharsku, 60. výročí založení Komunistické strany Maďarska), jeho vlastní počiny mohli návštěvníci ostatně spatřit ve formě putovních výstav i v mnoha tuzemských a zahraničních muzeích.³⁵²

Právě přípravě těchto expozic měla být v tehdejší době věnována mimořádná pozornost a byla podpořena i některými obecnějšími rozvahami zdůrazňujícími nutnost jejich kolektivní přípravy. Např. **Juraj Figura** (*1926) tvrdil, že takováto muzea soustřeďují nejprůkaznější prameny z dějin dělnického hnutí i závodů a stávají se tak výsledkem intenzivní vědecké a vědecko-osvětové práce. Tento typ zařízení by pak měl být z hlediska důležitosti připravován za přímé součinnosti muzejních historiků a sítě spolupracovníků Ústavu dějin KSČ, v případě nižších složek (podnikových muzeí, síní revolučních tradic, pamětních síní v nemuzejních organizacích) pak za kooperace muzejníků a komisí pro dějiny závodů. Sám Figura klade hodnotové rovnítko mezi publicisticko-vědeckou prací a muzejní expozicí, přičemž sestavení působivé expozice označuje za mnohdy náročnější než vytvoření písemného pojednání.³⁵³ O poznání kritičtější nicméně byli k výstavním aktivitám těchto institucí muzejní teoretici. Zvláště **František Lukeš** specializující se na oblast politických dějin zdůrazňoval nutnost vědeckého přístupu, přičemž i samotný výběr předmětů pro muzejní prezentaci vyžaduje vysoký stupeň teoretického zobecnění, na němž by se měli podílet muzejní pracovníci i historici. Muzejní exponáty by také neměly být prezentovány jen jako integrální část společenské skutečnosti (nežádoucí objektivismus), ale jako fakt, jehož prostřednictvím lze realitu poznávat. Návštěvník by si tak měl uvědomit, že vystavené předměty jsou dílem pospolitého lidského tvoření a že lidé vytvářejí kvalitativně novou realitu – společenskou skutečnost. Dopady prezentačních počinů na diváka jsou proto trojího druhu – *prakticko-utility* (jejich vnímání jako dokladů lidské činnosti), *racionální* (jejich vnímání jako předem připravené a strukturované prezentace) a *esteticko-emoční*

³⁵¹ ŽALMAN, Jiří: Expozice Muzea revolučních bojů a osvobození v Ostravě. *MVP* 25 (95), 1987, č. 4, s. 235–237.

³⁵² Jejich přehled v období normalizace viz PUBAL, Václav: Muzeum Klementa Gottwalda vyznamenáno Řádem Vítězného února. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 2–3.

³⁵³ FIGURA, Juraj: Muzea a regionální historiografie. In: BARTOŠ, Josef – BIEBERLE, Josef (edd.): *Regionální dějiny dělnického hnutí a dějiny závodů: metodická příručka*. Praha 1965, s. 213.

(jejich emotivní vnímání). V případě expozic by měly být pramenné doklady spojeny v genetický celek, v němž musí mít své místo politické dění. Zejména u tohoto typu prezentace pak není od věci vedle tří a dvourozměrných materiálů využívat technických novinek zdůrazňujících vystavené předměty a suplovat tak často chybějící emotivní působení způsobené nedostatečným počtem autentik.³⁵⁴ Jedná se hlavně o výtvarné doplňky a zvukový doprovod. V případě první skupiny je lze rozdělit na hodnotná umělecká díla, která fungují v symbolické rovině, v druhém případě na průměrné, podprůměrné i konjunkturální předměty, jež jsou nejčastěji přímým svědectvím o kulturní úrovni.³⁵⁵ Vhodnou zvukovou kulisu pak tvoří projevy vedoucích pracovníků, vzpomínky, záznamy významných událostí a mohou mít i funkce oddychovou, kdy se v rámci odpočinku může návštěvník zaposlouchat. Nevhodné je jejich použití jako kulisy i jako průvodce po expozici, protože tříští pozornost. Tyto fenomény nemohou ovšem plně nahradit živé slovo v podání lektora.³⁵⁶

Specifické **problémy „muzeí“ revolučních tradic a výstavby socialismu** se kromě početné skupiny metodiků zabýval z muzeologických pozic **Josef Beneš**. Jejich výstavy a expozice považoval v muzejním prostředí za stěžejní, protože reagovaly na aktuální problémy doby, současně je ale podrobil závažné kritice. Podle něj jednostranně vybraný a neatraktivní materiál fakticky znemožňoval efektní výchovné působení a lišil se od představ návštěvníků očekávajících rozsáhlejší zastoupení trojrozměrného materiálu. Svým vzhledem tyto pokusy spíše připomínají archivní prezentace, popřípadě mají ráz výstavních stánků s ukázkami výrobků. Vše jen podtrhuje stereotypní podání v podobě „papírového dláždění“.³⁵⁷ Další problém pro Beneše představuje prezentace dělnického hnutí vytrženého z kontextu celkového vývoje, neboť v těchto podmínkách revoluční dění vznikalo a dále se vyvíjelo. Východiskem je začlenění čtyř druhů hmotných dokladů: 1) materiálů z oblasti techniky jako součástí vědeckotechnického rozvoje, 2) uměleckých děl odrážejících dobové tendence, 3) předmětů denní potřeby a 4) dokladů životního prostředí.³⁵⁸

³⁵⁴ LUKÉŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 17.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 17.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 18.

³⁵⁷ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 281. Knižnice Muzejní práce, sv. 19.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 276. Knižnice Muzejní práce, sv. 19; *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 83. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

Do prezentace historických muzeí je třeba zařadit také především k edukačním účelům určené instituce, jakými byly **tzv. podniková muzea a síně či s nimi spojené koutky revolučních tradic**. Tato zařízení byla primárně využívána především zaměstnanci dané instituce.³⁵⁹ Kromě ukazování předmětů zde důležitou roli hrály i přednášky, debaty či slavnosti, čímž se zejména v období různých státních i lokálních výročí měnila v tradiční místa setkávání a festivit. Ve sledovaném období přesto představovala výrazný problém celková podoba a úroveň těchto zařízení, které nedisponovaly odbornými silami a i přes občasnou pomoc muzejních pracovníků tak zůstávaly po instalační i tematické stránce za velmi nízké úrovni. I proto zejména od 70. let začala vznikat řada příruček a metodik, jejichž úkolem bylo jejich nevyhovující stav napravit, přičemž zde udílené rady používaly analogické metody a jednoduchou formou upozorňovaly na základní záležitosti týkající se muzejní instalace. Zabývaly se tak např. přípravou scénáře, ve kterém bylo doporučováno vypracování jeho dvou druhů – literárního a technického.³⁶⁰ První měl vycházet z nejnovějších badatelských poznatků a mít jasnou ideovou koncepci. Na něj navazoval technický scénář, jenž se zabýval realizací záměrů nastíněných v jeho literárním protějšku, konkrétně pak prostorovým a výtvarným řešením včetně zpřesnění výběru instalovaných předmětů. Další metodické přístupy kladly důraz na rozčlenění příprav do dvou fází – přípravné a realizační. Postupně tak měl být vyhotoven ideový záměr, na nějž jako další stěžejní dokumenty navazovaly libreto a také scénář, který měl mít podobu podrobného průvodce.³⁶¹

Zvýšený zájem autorů analyzujících prezentaci dějinného vývoje ale souvisel se **zprostředkováním nových dějin/současnosti**. Také zde postupně docházelo ke vzniku řady metodických doporučení, především jak vybírat a instalovat materiál dokládající aktuální společenské trendy. Po prvotním zájmu vrcholícím na celostátní pražské konferenci uspořádané v roce 1955 na téma zajišťování novodobé dokumentace a vytváření expozic

³⁵⁹ PUBAL, Václav: *Síně revolučních tradic*. Praha 1983, s. 29–30.

³⁶⁰ Viz např. ČAPLOVIČ, Dušan: *Izby revolučních tradic: Metodické pokyny pre zriad'ovanie izieb revolučných tradic*. Bratislava 1975, s. 8–12; KOSTICKÝ, Bohumír: Ideová příprava izieb revolučních tradic. In: OTTOMANSKÁ, Helena (ed.): *Učební texty pro školení komisi dějin závodů: k siním revolučních tradic*. Praha 1985, s. 38–44; ŠOLC, Josef: *Síně a koutky revolučních tradic: metodický list*. Hodonín 1980, s. 3–5; NEUBAUER, Jiří: *Budujeme síně a koutky revolučních tradic*. Praha 1982, s. 126–149; PUBAL, Václav: *Síně revolučních tradic*. Praha 1983; KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf: Muzeum a síně revolučních tradic. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1980, č. 3, s. 17–20.

³⁶¹ Více viz VITKO, Martin: Fenomén izieb revolučních tradic v socialistickom Československu. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 1, s. 13–14.

socialistické výstavby³⁶² se tento trend opět zvýraznil v období normalizace.³⁶³ Klíčovými se staly opět zejména příspěvky **Jiřího Špěta**, který sám v intencích státní a stranické politiky viděl v instalaci těchto expozic a výstav významný politický úkol. Podle něj je třeba v nich připomínat zvláště zápas mezi kapitalismem a socialismem, pozitiva při budování socialistické společnosti, protifašistický a protirevanšistický boj, poukázat na tradiční spolupráci Čechů a Slováků i internacionální kooperaci. Hlavním předmětem zájmu však zůstává samotný člověk, jenž je tímto způsobem zasazen do pracovního a přírodního prostředí.³⁶⁴ Zatímco expozice jsou déletrvajícím projektem, musí na aktuální dění reagovat především výstavy, jež mají navíc širší tematické pole působnosti a mohou tak jít více do hloubky. Při jejich tvorbě se měla kromě ideologického podhoubí uplatnit komplexnost (zaměřovat se tedy nejen na život a boj dělnické třídy) a estetičnost, nikoli však bombastičnost. Špét zároveň vyzdvihoval nutnost instalace lokálních věcí, přičemž zejména fotografie obecnějšího charakteru by měly být použity jen tam, kde chybí místní alternativa.³⁶⁵ Za neúčinnější nástroj prezentace pak považoval soubory trojrozměrných předmětů, které jsou pro něj zárukou aktivní a návštěvnicky účinné prezentace. Mělo jít hlavně o běžné předměty každodenní potřeby, jež byly ve své době fakticky bezcenné a postupem času nabyly významné dokumentační hodnoty a „... dokreslující úroveň, vkus i smýšlení lidí“.³⁶⁶ V praxi nicméně často panovala celková bezradnost. Vyplývala i z toho, že se mnohé tradiční postupy fungující při zprostředkování starší historie nedaly na novější dobu plně aplikovat a ani sama historiografie neposkytovala ucelené návody, jak se se situací vypořádat. Za jeden z vrcholů tohoto typu prezentace byla nicméně považována, vedle některých počinů z poloviny 60. let (Olomouc, České Budějovice), nová expozice NM z roku 1986. Představovala souhrnný historický vývoj českých zemí od roku 1848 do současnosti a doplňovala tak takřka souběžně otevřenou expozici dřívějšího období v Lobkovickém paláci. Dobové kritiky pozitivně hodnotily vysoké zastoupení autentik včetně vhodně zvolených zápůjček. Rozpaky naopak vyvolávalo výtvarné řešení působící odtrženě od sbírkových předmětů a také další odborná pochybení (špatná názornost grafů,

³⁶² ŠPÉT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 128.

³⁶³ Špét zde zmiňuje celkem 49 nově vybudovaných a či reinstalovaných expozic v letech 1972–1975. ŠPÉT, Jiří: Rozvoj českých muzeí v letech 1971–1975. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 104.

³⁶⁴ ŠPÉT, Jiří: Muzea v nástupu do 8. pětiletky. *MVP* 24 (93), 1986, č. 1, s. 2.

³⁶⁵ ŠPÉT, Jiří. K současnému stavu a některým problémům tvorby expozic a výstav současnosti. *MVP* 9 (79), 1971, č. 4, s. 222–223.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 221.

opomenutí života německé menšiny v období první republiky, nesourodá prezentace moderních dějin, instalace s tématem pouze nepřímo souvisejících předmětů).³⁶⁷

Jak již bylo naznačeno, v rámci dialektického materialismu nemohlo dojít k vytvoření úplné kontrapozice přístupu k historii na základě časového hlediska. Jednotlivá doporučení pro oba druhy instalace tak měla ve většině případů společný jmenovatel, kterým bylo třídní dělení společnosti a zdůrazňování jejich pokrokových prvků, tradic a osobností. V konečném důsledku s sebou tento postoj přinášel nejen víceméně akceptovanou periodizaci mladších dějin (období feudalismu, kapitalismu a socialismu) či důraz na vystavování některých ideologicky vhodně využitelných témat (husitství, úspěchy socialismu),³⁶⁸ ale i společné požadavky na aktivnější přístup k návštěvníkovi. Ty se objevovaly již od 50. let a po sovětském vzoru přikládaly důležitou roli putovním výstavám. V obecnější rovině se jim věnoval především pozdější pracovník ministerstva **Karel Tuček** (1906–1980), jenž v souvislosti s nimi upozorňoval především na možnost zprostředkování informací mimo muzejní budovu.³⁶⁹ Snaha aktivně působit hlavně za „muzejními zdmi“ a vstoupit do užšího kontaktu s návštěvníkem však systematictější podobu získala až na přelomu 50. a 60. let, a to v souvislosti s intenzivní prací se školní mládeží. Na rozdíl od ostatních speciálních muzeologií měla dějepisná výuka zastoupení ve školních osnovách a její výrazný edukační potenciál měl být využit i v rámci mimoškolních aktivit.

I když se problematika intenzivně řešila např. na celostátní konferenci pracovníků muzeí a galerií v roce 1959, dosavadní spíše nahodilá spolupráce mezi muzejními pracovníky a pedagogy reálné obrysy dostala až o několik let později. Po prvních spíše opatrných krůčcích jí výraznější rámeček dala publikace **Josefa Petřtyla** (1914–1970) *Zkušenosti ze spolupráce školy a muzea při vyučování dějepisu*.³⁷⁰ Její sepsání v první polovině 60. let iniciovalo především vydání zákona č. 186/1960 Sb. o soustavě výchovy a vzdělávání, který zdůrazňoval nutnost posílení spolupráce vědeckých, technických a uměleckých institucí se školami s hlavním cílem vychovat mládež a pracující v duchu

³⁶⁷ LUKAS, Jiří: Expozice nových dějin a současnosti v Národním muzeu v Praze. *MVP* 26 (96), 1988, č. 1, s. 33–34.

³⁶⁸ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 62.

³⁶⁹ TUČEK, Karel: Putovní výstavy a jejich význam pro musea. *ČNM – vědy společenské* 120, 1951, s. 64–72.

³⁷⁰ PETŘTYL, Josef: *Zkušenosti ze spolupráce školy a muzea při vyučování dějepisu*. Praha 1962. Učitelé o své praxi. Petřtylovy vize ostatně zazněly i v prvním sborníku věnovaném těmto otázkám z počátku 60. let, kde své názory formuloval spíše v obecné rovině. PETŘTYL, Josef: Úkoly spolupráce školy a muzea prostředky k jejich uskutečnění. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 4–24.

vědeckého světového názoru.³⁷¹ Podle Petřtyla toho muzea měla dosáhnout na základě propracovaných pedagogických principů a metod,³⁷² přičemž základním stavebním kamenem komunikace mezi nimi a školou pro něj zůstávají krajové/regionální materiály pojednávající o místní historii, s nimiž je třeba ještě před školní návštěvou seznámit učitele dějepisu. Zvýšené požadavky ale zároveň kladl na samotné muzejní pracovníka. Z celkem devíti jím uvedených zásad vyzdvihoval zejména princip názornosti, tedy „... *požadavek, jež musí každé muzeum v zájmu účinnosti svého vědeckosvětového působení plně rozvíjet a který právě škola – hlavně ve vyučování dějepisu těžko realizuje, nemá-li dobře vybavený dějepisný kabinet*“.³⁷³ Z muzejního hlediska jistě zajímavé jsou i jím uvedené formy zprostředkování, které obsahují specifické požadavky jako přípravu expozic a výstav přímo pro školní účely, speciální výstavy zahrnující předměty, které si vyžádá sám učitel, putovní výstavy a přednášky ve školách, exkurze, besedy, přímé vyučování v muzeu či kroužky pro učitele a žáky v muzeích.³⁷⁴ V následujících letech i díky Petřtylově působení byla značně posílena metodika práce se školami a dokonce vznikla oficiální platforma v podobě pravidelných zlínských (gottwaldovských) setkání. Pod odbornou kuratelou muzeologa *Jiřího Špěta* i za aktivní účasti představitelů pedagogické obce (např. Oldřich Vančata, Zdeňka Hodinková, Luboš Balcar, Karel Pinc) se diskuze soustředila zejména na využití muzejních expozic a výstav pro potřeby škol a možnosti doplnění vyučovacího procesu v prostředí muzea. V oblasti historie a občanské nauky zde bylo upozorňováno na četné ideologicky podbarvené edukační aspekty, jakými byla např. výchova k proletářskému internacionalismu či socialistickému vlastenectví. Abstraktní kategorie měly být vysvětlovány i na základě analogií z regionálních dějin, tedy prostředí, které bylo žákům dostatečně známé.³⁷⁵ I když se za základ práce s mládeží považoval princip názornosti,

³⁷¹ V paragrafu 28 se píše – „*výchova a vzdělání se opírají o nejnovější poznatky vědy a o trvalé hodnoty umění. Proto je úkolem vědeckých, technických i uměleckých institucí a jejich pracovníků účinně spolupracovat se školami a ostatními výchovnými a vzdělávacími zařízeními a pomáhat učitelům a vychovatelům v jejich společensky důležité činnosti*“. Zákon č. 186/1960 Sb. – zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon), par. 28 [online]. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186) [cit. 2018-07-20].

³⁷² PETRTYL, Josef: *Zkušenosti ze spolupráce školy a muzea při vyučování dějepisu*. Praha 1962, s. 13. Učitelé o své praxi.

³⁷³ Tamtéž, s. 29.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 42–104.

³⁷⁵ BALCAR, Luboš: Jak může muzeum pomáhat školnímu dějepisu? In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *O problematice spolupráce muzea a školy: Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři v Gottwaldově ve dnech 2.-4. 10. 1974*. Praha 1976, s. 108. Specifická situace v tomto ohledu nastala u centrálních institucí, kde se např. představitelé NM vyslovovali v tom smyslu, že regionální edukační funkci by mělo sehrát spíše Muzeum hlavního města Prahy. BURIAN, Miroslav: Historické muzeum Národního muzea v Praze. In: TURKOVÁ,

v němž stěžejní roli hrály trojrozměrné předměty, diskutovalo se i o využití obrazů jako informačního pramene mimořádné důležitosti. Např. podle *Tomáše Jílka* má výtvarné dílo celkem tři základní poznávací vrstvy: 1) formální – určenou prvky, s nimiž umění pracuje, 2) primární – předmět, jev, či událost, kterou dílo zpodobňuje a 3) ideologickou – reflektující vliv soudobého myšlení na samotné ztvárnění věci. V případě historického poznání jsou podle jeho názoru stěžejní hlavně první dvě vrstvy blízké i muzejnímu přístupu ke skutečnosti.³⁷⁶

K zásadním tématům práce s návštěvníkem patřila **míra a způsoby zapojení muzeí do procesu školní výuky**, na níž se podle mínění většiny přítomných měli podílet především školní pedagogičtí pracovníci³⁷⁷ za přímé součinnosti s muzejním personálem. V některých případech však docházelo k rozdělení kompetencí, kdy se části dětských návštěvníků účastníků ujali lektori či průvodci a školní výuku samotnou měli v gesci samotní učitelé, kteří se ovšem předem museli seznámit s tematikou expozic a výstav i regionální historií.³⁷⁸ Velmi často ale edukační proces v muzeu závisel zcela na pracovnících muzea, přičemž tuto roli mnohdy přebírali odborní správci sbírek. Hlavní metodu komunikace s publikem v tomto případě tvořil výklad, jenž měl v ideální podobě vycházet z metodiky školního vyučování. Zatímco tato forma byla považována za vhodný způsob ideologického působení, například besedy měly mít spíše informativní ráz a sblížit orátora a lektora s posluchači.³⁷⁹ Za vhodný způsob navázání kontaktu byla považována především mezigenerační komunikace, kdy dospělí lidé měli žáky seznamovat s vlastními prožitky, které měly být

Jana (ed.): *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 87. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

³⁷⁶ JÍLEK, Tomáš: *Metody práce s hmotnými historickými prameny v dějepisné výuce*. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha: Muzeologický kabinet při Národním muzeu, 1971, s. 70.

³⁷⁷ Zdůrazňována však zároveň jejich častá pedagogická i odborná nepřípravenost ohledně výuky v muzeu. V některých případech se tak ozývaly reminiscence na starší období, kdy učitelé „...s velkým osobním zaujetím prováděli a řídili vlastivědnou činnost...“. KAPUSTA, Jan: *K problému odborné připravenosti učitele na školní vyučování v muzeu*. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 59. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

³⁷⁸ K tomu se pořádali i za součinnosti s odborem školství speciální semináře. Viz např. BAYER, Jiří: *Dlouholeté praktické zkušenosti spolupráce Oblastního muzea v Roztokách u Prahy se školou*. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha 1971, s. 53. Pedagogové byli s jednotlivými tématy seznamováni i v samotném muzeu, a to v expozicích, muzejních archivech i depozitářích. ZIKMUNDA, Vlastimil: *Východočeské muzeum Pardubice*. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 88. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

³⁷⁹ KORŮNKOVÁ, Marie: *Národní muzeum v Praze*. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 60.

nejen historicky věrně, ale i zajímavě a přesvědčivě podány. Doporučovalo se, aby tematicky zahrnovaly delší časový úsek, což mělo mladé lidi přimět konfrontovat vyslechnuté informace s vlastní zkušeností.³⁸⁰ Vzhledem k počátečnímu nízkému zájmu o využití expozic pro výuku se přistupovalo k novým trendům, které představovalo vytvoření specializovaného prostoru, v němž by byly předem vybrány předměty názorně podporující výklad a umístěna záznamová technika. Pro kvalitnější fungování těchto muzejních učeben, které byly zakládány již od konce 50. let, začaly vznikat i materiály upravující komunikaci mezi participanty z řad školních a muzejních pracovníků a podávající přehled o možnostech oboustranné spolupráce.³⁸¹ S vytvořením vlastní modelové hodiny však přicházeli i samotní pedagogové,³⁸² kteří si od této mimoškolní formy výuky slibovali názorné doplnění výkladu o autentika oproti staticky působícím školním pomůckám. Práce s mladými návštěvníky byla obzvláště citlivě akcentována také u muzeí zaměřených na historii dělnického hnutí, kde si jejich pracovníci byli vědomi zásadního problému při zprostředkování poměrně obtížného tématu. Stěžejním úkolem v rámci edukace byl i zde často pověřován samotný pedagog, jako tomu bylo v případě brněnského muzea. Na popud správce sbírky, který připravil vhodné podmínky, provedl žáky po expozici a v učebně za pomoci předem připravených pomůcek dokončil vyučovací proces. Účelně pomáhat při osvojování si a prohlubování učební látky měly kromě exponátů také budovy, jež disponovaly potenciálem vyprávět příběhy.³⁸³ Poněkud jiný režim zpočátku probíhal např. v Muzeu Klementa Gottwalda. Zde se skupiny žáků pod vedením lektorů, jejichž role spočívala v upozorňování na základní poučky marxismu leninismu a vedení prohlídky v komunistickém duchu, nejen seznámily s prostory

³⁸⁰ BALCAR, Luboš: Jak může muzeum pomáhat školnímu dějepisu? In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *O problematice spolupráce muzea a školy: Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři v Gottwaldově ve dnech 2.-4. 10. 1974*. Praha 1976, s. 109.

³⁸¹ V Teplicích byl např. vytvořen metodický list, jehož obsahem bylo poučení o významu prezentační akce, rozbor jejich jednotlivých částí s upozorněním na významné exponáty. PROCHÁZKA, Jiří: Zkušenosti z činnosti odborné učebny dějepisu a občanské nauky v Oblastním vlastivědném muzeu v Teplicích a Čechách. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *O problematice spolupráce muzea a školy: Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři v Gottwaldově ve dnech 2.-4. 10. 1974*. Praha 1976, s. 169.

³⁸² DOSTÁL, Josef: Pokusná vyučovací hodina dějepisu ve vlastivědném ústavu v Olomouci. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 69–73.

³⁸³ V případě Muzea dělnického hnutí Brněnska se jednalo o bývalý klášter, později sídlo místopředsednictví/zemského prezidenta, na němž byly vysvětlovány některé aspekty dějinného vývoje v socialistickém duchu. ÚNAROVÁ, Jindra: Muzeum dělnického hnutí Brněnska v Brně. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 39. Jistý problém v tomto ohledu nastával u NM, kam školní výpravy často nechodili ze vzdělávacích a výchovných důvodů, ale spíše „pro celkový dojem z muzejní budovy“. BURIAN, Miroslav: Historické muzeum Národního muzea v Praze. In: *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 87. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

muzea, ale účastnily se i promítání filmů doporučených na základě jednání s *Krajským pedagogickým ústavem*.³⁸⁴ Výraznou edukační roli zde hrály i besedy se starými členy strany, které svým obsahem doplňovaly aktuální výstavy. V muzejních prostorách se pak pořádala i matiné pro pionýry.³⁸⁵

3.5 Historická reflexe

Způsoby uchopení problematiky vývoje historicky zaměřených sbírek a muzejních institucí se do určité míry lišily podle typu a tematického zaměření zkoumaného ústavu. V případě vlastivědných muzeí se příslušná analýza stávala spíše doplňkem celkového vyprávění o vlastních dějinách s dílčími poukazy na významné akvizice z této oblasti. U centrálních institucí se v řadě případů dostávalo i na konkrétní podobu a celkový vývoj historických kolekcí, jež byly často vnímány jako samostatné jednotky s velmi specifickými osudy. U většiny z těchto počínů však převažovalo „institucionální“ zpracování, které se zabývalo převážně správou, personálním obsazením či dobovými vlivy, jež významněji determinovaly dějiny daného ústavu. Samotné sbírky, stejně jako práce s nimi tak zůstávaly v obou případech do značné míry upozaděny. Totéž platilo pro některá specializovaná muzea, pro něž byla dokumentace historických reálií jedním z hlavních bodů programu. Svého zpracování se dočkala zejména oblast dějin techniky, v jejímž rámci se autoři (Majer) cíleně zabývali i genezí privátních sbírek před vznikem prvních muzeí.³⁸⁶ Řada badatelů se nicméně věnovala starším dějinám muzejních ústavů cíleně a z mnohdy zřejmých důvodů opomíjela popis současného stavu, což se stávalo předmětem ostré kritiky.³⁸⁷ Vize o dalším směřování ústavu naopak představovaly obvyklou součástí publikací vydávaných při různých výročích, často se ale jednalo spíše o obecné nastínění daného tématu.³⁸⁸

Význam historiografie se nicméně neomezoval na jednotlivé ústavy a výrazně se projevil v celkové reflexi vývoje muzejního fenoménu. Právě období let 1948–1989 přineslo

³⁸⁴ ČUTKOVÁ, Marie: Muzeum Klementa Gottwalda a V. I. Lenina v Praze. *Tamtéž*, s. 52.

³⁸⁵ Plánovala se také učebna. *Tamtéž*, s. 52–53.

³⁸⁶ Např. MAJER, Jiří: Od přírodovědeckých kabinetů k technickým muzeím. *Sborník Národního technického muzea* 3, 1957, s. 43–69; K některým aktuálním otázkám technické muzeologie. In: MAJER, Jiří (ed.): *Technické muzejnictví – problémy a praxe*. Praha 1982, s. 52–89. Rozpravy Národního technického muzea v Praze/Tractatus Musei nationalis technici Pragae, sv. 84; Školy a muzea v boji za technickou vzdělanost. In: POLÁK, Bedřich (ed.): *Na prahu naší techniky: sborník sestavený pracovníky Národního technického muzea k 250. výročí našeho technického školství*. Praha 1957, s. 259–364.

³⁸⁷ ŠPĚT, Jiří: Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly. *Muzeologické sešity*, 1983 – supplementum, s. 18.

³⁸⁸ K nejvýznamnějším v tomto ohledu patřila především tzv. stranická muzea a památníky.

snahy o celkové zpracování dějin muzejnictví jako autonomní a specifické složky dějin lidské společnosti. Rozvoj kulminující v 60. a 70. letech, který byl dáván do souvislosti i s etablováním muzeologie jako vědní disciplíny, měl však své výrazné předchůdce. Z nich mezi nejvýznamnější patřila práce **Josefa Františka Svobody**, která jednak do značné míry přibližovala celosvětový kontext vývoje muzejnictví, ale hlavně v něm ukazovala i progresivní trendy muzeologického myšlení.³⁸⁹ Ve sledovaném období na Svobodu navazovaly práce **Jiřího Neustupného**³⁹⁰ a **Zbyňka Zbyslava Stránského**. Pro oba autory však nebyl zájem o historické souvislosti vzniku a rozvoje muzejního fenoménu primární, hodlali na nich spíše doložit jeho svébytnost a autonomnost. Zejména Stránský považující tento jev za antropologickou konstantu usiloval o nastínění starších muzeálních forem v období pravěku, starověku (např. antické tezaury) či renesance a baroka (kabinety a s nimi spojené teoretické uvažování o jejich podstatě spojené s osobnostmi jakými byli např. Qiccheberg, Olearius, Major, Valentini, Neickelius, Linné), aby jejich výklad dovedl až do současnosti.³⁹¹ Poněkud odlišný přístup představuje dílo **Jiřího Špěta**, jenž ve svých dvou stěžejních monografiích doprovázených úctyhodným množstvím dalších článků,³⁹² podal faktograficky a ideologicky pojatý přehled dějin muzejnictví v českých zemích. Jeho podstatou bylo sledování pokrokových a pozitivních linií, jejichž vyvrcholení autor spatřuje v postátnění československého muzejnictví. V podobném duchu se k problému stavěl i **Václav Vlček** (1925–2012), u něhož ještě výrazněji než u Špěta vítězilo ideologické hledisko, kdy za vyvrcholení dosavadního vývoje muzejního procesu považoval jeho aktuální směřování pod vedením KSČ.³⁹³

Přístupy k analýze historických jevů v oblasti muzejnictví pak jejich reprezentanty rozdělily do dvou skupin, a to i přesto, že oba tábory přiznávaly nutnost specificky muzeologického nazírání dané problematiky. Diskuse oscillovala zejména kolem otázky nastolené představiteli brněnské muzeologické školy – do jaké míry reflektovat záměrné lidské snahy o zachování určitého typu kulturních hodnot jako bernou minci celkového

³⁸⁹ SVOBODA, Josef František: Musejnictví ve XX. století. In: *Dvacáté století: co dalo lidstvu: výsledky práce lidstva 20. věku*. Díl VII. – Z duševní dílny lidstva. Praha 1934, s. 414–458.

³⁹⁰ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního muzejnictví: příspěvky k obecné a speciální museologii*. Praha 1950, s. 12–32.

³⁹¹ Např. STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1984, s. 51–52. Učební texty vysokých škol.

³⁹² Viz DOLÁK, Jan – GILBERTOVÁ, Marie: *Historik Jiří Špét: život a dílo*. Brno 2010.

³⁹³ Např. VLČEK, Václav: *K vývoji českého muzejnictví*. Praha 1970; *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986.

nazírání na muzejní fenomén a jeho dějiny. Část badatelů reprezentovaná **Jiřím Špětem** byla k tomuto pojetí do značné míry kritická. V jejich optice nosnou osu výzkumu tvořila muzea jako taková, přičemž si byli dobře vědomi faktu, že vnímání tohoto pojmu se v různých dobách měnilo. Nicméně zejména v tzv. „premuzejním“ období, kdy ještě neexistovaly institucionální vazby, je podle Špěta obtížné některé tehdejší formy do bádání o muzejním fenoménu vůbec zahrnout. Upozorňoval navíc, že by snaha posouvat spodní hranice historicky vzniklých muzejních principů neměla vyústit v anachronismy v rozporu s historickou skutečností.³⁹⁴ K dalším jeho výhradám vůči pojetí brněnské muzeologické školy patřilo i poukazování na vyslovování apriorních soudů nad kvalitou/nekvalitou muzejní činnosti v dřívějších obdobích, na nichž byla dokladována aktuální nutnost profesionalizace muzejní práce bez uvědomění si vazeb mezi minulostí a přítomností (sám ovšem kritizoval model fungování kapitalistické společnosti ve vztahu k památkám). Základním Špětovým metodologickým požadavkem pak bylo uvědomění si relací muzeologie/muzejnictví k vědním disciplínám zastoupeným v muzeu. Tento vztah chápal dvousměrně, jednak jako určování profilu, programu a zaměření muzeí zejména v oblasti sbírkotvorné, prezentační a edukační vycházející ze strany jednotlivých oborů, ale také v podobě působení muzeologického principu, jenž umožňoval „*konfrontaci mezi dobovou rovinou teoretického myšlení a stavem muzejní praxe, a tím i zkoumání propojenosti, vazeb i vzájemného ovlivňování obou prvků*“.³⁹⁵ V díle Jiřího Špěta se však zároveň objevují první ucelené snahy o intencionální porozumění fenoménu dějin muzejnictví. Považuje je za specializovaný obor muzeologie a jsou pro něj svébytným dílčím fenoménem rozvíjeným se silným interdisciplinárními vazbami. Při výzkumu se tak používají historické metody s přihlédnutím k muzeologickým principům, přičemž výsledkem je poznání vývoje muzeologie a muzejnictví.³⁹⁶ Dějiny tohoto fenoménu podle něj obsahují tři základní tematické komponenty – 1) vývoj muzejnictví jako oboru včetně jednotlivých muzejních institucí a jejich předchůdců, 2) vývoj muzejních funkcí a technik a 3) vývoj muzejní teorie muzeologie, který rozpracoval do sedmi hlavních bodů.³⁹⁷ Zároveň uvádí, že první dvě

³⁹⁴ ŠPĚT, Jiří: Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly. *Muzeologické sešity*, 1983 – supplementum, s. 21–22.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 16.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 17.

³⁹⁷ Dějiny muzejnictví by se tak podle něj měly zabývat a) dějinami institucionálního vývoje oboru muzejnictví včetně specializovaných odvětví a typů muzeí, ideového a pracovního programu a organizace, b) dějinami vytváření vnitromuzejních přístupů a podmínek pro uplatňování a rozvoj muzejních technik, aktivit i forem práce, c) dějinami muzeologického myšlení včetně jejich odrazu v muzejnictví, přínosu jednotlivců a

skupiny jsou prozatím preferovanějším způsobem uchopení dané problematiky. Od náročnosti poznání a interpretace muzejních dějin se následně odvíjí Špétovy požadavky na badatele, jenž by měl být primárně historikem (historie muzejnictví zůstává především dějinami), mít znalosti muzejní teorie (muzeologie) a praxe a konečně také kvalifikovaně zvládnout poznatky a metody věd v muzeích zastoupených.³⁹⁸

Z odlišných pozic vzešel při své reflexi historičnosti muzejního fenoménu **Zbyněk Zbyslav Stránský**. V intencích svého pojetí muzeologie podrobil kritice institucionální a kontextuální přístup, který je pro něj v konečném výsledku produkcí spíše historiografickou než historicko-muzeologickou. Nevede totiž k pochopení ústředního jevu muzeologie – muzeality, tedy toho, co je vlastním důvodem muzejní tendence. Historická muzeologie, která v sobě zároveň integruje historiografické poznání a metodologii, by se tak měl zabývat vznikem, vývojem a úlohou muzeality ve společnosti, čímž zároveň překročí tradiční oblast historických prací o muzeích, které je třeba vnímat jako jednu z vícero forem její objektivizace. Prim v tomto ohledu hraje zejména poznání rozvoje myšlení o tomto specifickém vztahu člověka ke skutečnosti.³⁹⁹ Podporu Stránský získal i od dalších reprezentantů brněnské muzeologické školy. Např. **Věra Schubertová** požadovala striktně rozlišovat mezi pojmy dějiny muzeí a dějiny muzeálního jevu, které spadají do sféry zájmu historiografie (institucionální sféra) resp. muzeologie (muzealita). Přesto jsou oba jevy podle ní úzce propojeny – muzeální jev existoval dříve a motivoval vznik muzejní instituce.⁴⁰⁰

3.6 Profesní organizace

Také muzejní historikové a představitelé příbuzných oborů se v období let 1948–1989 účastnili zasedání ICOM. Skupina okolo Neustupného, Denksteina a Drobné zejména v 60. letech aktivně participovala na diskuzích *Mezinárodního výboru pro archeologická a historická muzea a sbírky* (International Committee for Museums and Collections

prosazování jako vědní disciplíny, d) dějinami procesu utváření muzejních funkcí a pojetím sbírkového předmětu v kontextu dobového vývoje, e) dějinami sbírek a tvorby i využívání sbírkových fondů, f) dějinami postavení a úlohy muzeí ve společnosti, g) dějinami úlohy a místa muzeí ve vztahu k ostatním vědním disciplínám. Tamtéž, s. 15.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 16.

³⁹⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie*. Brno 1984, s. 86–87. Učební texty vysokých škol.

⁴⁰⁰ Z diskuse. *Muzeologické sešity*, 1983 – supplementum, s. 29–30. Např. J. Peige naznačil, že tento princip se rozvíjí nezávisle na tom, zda existuje jeho institucionální ukotvení. Tamtéž, s. 29.

of Archaeology and History), s jejichž výsledky částečně seznamovala muzejní veřejnosti.⁴⁰¹ To platilo i pro další z komisí ICOM reflektující historická témata – *Mezinárodní komisi regionálních muzeí* (International Committee for Regional Museums), jež v roce 1964 zasedala v Brně a jejímž předsedou se v těchto letech stal Jan Jelínek.⁴⁰² Snahy o navázání spolupráce se zahraničím včetně realizace několika společných projektů nastaly i v případě *Muzea Klementa Gottwalda*. V rámci rodících se kontaktů v 80. letech byly dokonce řešeny i některé teoretické otázky jako stanovení vědeckých kritérií pro tvorbu sbírek či základní směry činnosti muzeí v socialistické společnosti.⁴⁰³ Pečlivé sledování zahraniční produkce představiteli MM pak přinášelo zájemcům četné příspěvky o problematice historických muzeí uveřejněných v Metodických listech, a to nejen ze socialistických zemí.⁴⁰⁴ Zájem o zkušenosti ze západní Evropy zesílil zvláště v druhé polovině 80. let. Příkladem může být rozsáhlý švédský projekt s názvem SAMDOK (Samtidsdokumentation – dokumentace současnosti). Po rozsáhlé analýze většina autorů dospěla k závěru, že jeho specifické metody a záměry jsou pro české snahy v oblasti dokumentační činnosti v mnohém inspirativní, nicméně je velmi obtížné je v aktuálních podmínkách převzít.⁴⁰⁵

Hlavní impulzy ve sdružování muzejních historiků ale přicházely z domácího prostředí. Enormní zájem státních a stranických orgánů o vybrané aspekty českých dějin znamenal rozsáhlou kontrolu jejich činnosti. Kromě ÚMR, kde již od roku 1962 působila komise pro období dělnického hnutí a výstavby socialismu⁴⁰⁶ a od roku 1964 komise pro dějiny kapitalismu a současnosti, těmto účelům sloužil v dalších především Kabinet, jenž se stal na jedné straně zprostředkovatelem vůle vyšších míst a zároveň iniciátorem různých porad, setkání a konferencí. Na jeho činnosti se v oblasti historiografie podílely speciální

⁴⁰¹ Např. LUKES, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 2 a 11.

⁴⁰² BENEŠ, Josef: Mezinárodní komise ICOM pro regionální muzea zasedla v Brně. *ČNM – řada historická* 133, 1964, s. 127–128.

⁴⁰³ Jejich přehled v období normalizace viz PUBAL, Václav: Muzeum Klementa Gottwalda vyznamenáno Řádem Vítězného února. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 3.

⁴⁰⁴ V Metodickém listu MM z roku 1984 se tak např. objevily články W. Gluziňského Chápání pojmu muzejní předmět a počátky muzejnictví, A. Bauera Muzejní předmět jako subjekt a objekt ve výstavním prostoru v historických muzeích a sbírkách, W. Herbsta Muzejně specifické znázornění socialistického společenského zřízení v historickém muzeu, P. Möbiuse Vědecké základny sbírkotvorné činnosti při přípravě muzejní výstavy k dějinám NDR, W. Klausewitze Muzea a jejich aktuální úkoly a G. Cedrenius Tvorba současných sbírek.

⁴⁰⁵ Např. MUDRA, Miroslav: SAMDOK – švédský systém dokumentace dneška pro zítřek. *MVP* 25 (95), 1987, č. 4, s. 234.

⁴⁰⁶ ZGAFAS, Ilias: Z ustavující rady Komise pro období dělnického hnutí a výstavby socialismu v muzeích při Ústřední muzejní radě. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze*, 1962, č. 2, s. 11–13.

odborné komise převedené v průběhu 60. let právě z ÚMR. Při Kabinetu tak v období normalizace fungovala komise pro nové dějiny a současnost, která se zabývala převážně problematikou dokumentace současnosti a od 80. let pak zhodnocením zkušeností muzeí s uplatněním vládního usnesení o komplexní dokumentaci období výstavby socialismu. Teprve později se pozornost více soustředila i na další zásadní otázky obecnějšího charakteru vztahující se k úseku novější historie, jakými byla např. prezentační činnost muzejních institucí, perspektiva rozvoje muzejních pracovišť či profesní skladba jejich pracovníků.⁴⁰⁷ Významným tématem se postupně stávaly i záležitosti tzv. resortních úkolů vypisovaných ministerstvem kultury, jejichž výzkum chtěli členové komise zaměřit na otázky regionální historie.⁴⁰⁸ Vedle ní se úspěšně etablovala i oborová komise numismatiků založená na doporučení účastníků semináře v Českých Budějovicích v roce 1975. Významnými představiteli byli zejména *Jiří Sejbal* a *František Šebek*, přičemž na aktivitách sdružení od počátku participovalo zhruba 10 osob. Komise se zaměřila především na otázky evidence numismatického materiálu, jeho kulturní a výchovné využití a konečně vztah numizmatiky a regionální historie, kde bylo cílem poukázat na nezastupitelný význam platebních prostředků pro poznání lokálních dějin. Členové podnikli také dotazníkovou akci, na jejímž základě získali informace o stavu a rozsahu tohoto typu sbírek v českých muzeích.⁴⁰⁹ V následujících letech usilovali o vznik muzejní metodiky pro oblast numizmatiky a pořádali na toto téma různá setkání a semináře.⁴¹⁰ Pro vzájemnou komunikaci a koordinaci působení mezi institucemi se ale účinnější platformou stávaly odborné sekce zakládané při jednotlivých krajských národních výborech, které jak v oblasti nových, tak i starších dějin vytvářely lokálně zaměřené dlouhodobé koncepce vědeckovýzkumné činnosti. Navíc se v nich sledovala publikační činnost členů, kontrolovala ochranu a bezpečnost sbírek či navrhovala jednotná metodika.⁴¹¹

⁴⁰⁷ ZGAFAS, I. [Ilias]: Zasedání komise pro nové dějiny a současnost. *MVP* 22 (91), 1984, č. 2, s. 111–112.

⁴⁰⁸ SLAVÍK, Stanislav: Ze zasedání komise nových dějin v Ostravě (25. a 26. dubna 1989). *MVP* 27 (97), 1989, č. 4, s. 218–219.

⁴⁰⁹ TURKOVÁ, Jana: Tři roky oborové komise muzejních pracovníků – numismatiků. *Tamtéž* 16 (86), 1978, č. 3, s. 184–185.

⁴¹⁰ ŠTROBLOVÁ, H. [Helena]: Seminář dokumentace numismatického materiálu. *Tamtéž* 20 (90), 1982, č. 1, s. 36–37.

⁴¹¹ Např. v tehdejší severomoravském kraji působily od roku 1971 krajské odborné sekce jako orgány vlastivědného odboru kultury místního KNV. Velmi aktivní pak byla vedle sekce nových dějin a kronikářství a historická, jež roku 1974 sestavila návrhový materiál pro katalogizaci historických sbírkových předmětů, který následně schválil pražský Kabinet. SCHWARZ, František – ŠEFČÍK, Erich: Deset let sekce starších dějin. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 21.

3.7 Akademická výuka

Vysokoškolská pracoviště na univerzitách muzeologickou aplikaci ve svých studijních programech za svou nepřijala. Na Karlově univerzitě byl sice v tomto směru jistým průkopníkem *Jiří Neustupný*,⁴¹² přesto v rámci kurikula jednotlivých kateder docházelo pouze k dílčím upozorněním na specifika muzejnictví v úvodních seminářích a jeho poznávání prostřednictvím praxe. Lze předpokládat, že muzea zde byla interpretována ve smyslu institucí zprostředkovávajících trojrozměrné historické prameny pro badatele a zároveň sloužící k poučení a osvětě veřejnosti vizuálními formami, jak se o nich ostatně zmiňují dobové učební texty. Připomínán byl současně jejich široký dokumentační záběr, který postihoval oblast společenských i přírodních věd, což některé autory vedlo k rozdělení muzeí na tzv. komplexní a speciální.⁴¹³ Později bylo představiteli historiografie poukazováno také na další cenné informační zdroje z muzejního prostředí, mezi něž byly zařazovány např. inventáře a katalogy spolu s vědeckou publikační činností muzejních ústavů.⁴¹⁴ Do jisté míry zjednodušující výklady zanechávaly svou stopu jak u některých teoretizujících muzejních historiků, tak v muzejní praxi, což ve svém důsledku vedlo ke konfliktním situacím. Předmětem kritiky ze strany muzeologů se stala zejména malá pozornost, které se autentickým trojrozměrným předmětům dostávalo na úkor písemných pramenů při výuce historiografie na filozofických i pedagogických fakultách. Tématem se v obecné rovině zabývali mimo jiné Jiří Špět a Zbyněk Zbyslav Stránský, specifické pozornosti se jí dostalo i v díle Františka Lukeše. Ten na adresu absolventů historického školení podotkl, že i když se budou často seznamovat s víceméně neznámým trojrozměrným materiálem jako exkluzivním pramenem, mohou v muzejnictví vždy najít své uplatnění. Pro historiky školené v politických dějinách jsou podle něj vhodnou destinací stranická muzea,

⁴¹² Jeho přednášky byly od 50. let zařazeny do výukového programu prehistoriků, národopisců, historiků umění a historiků. SKLENÁŘ, Karel – ŠŤOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975, s. 7.

⁴¹³ V jistém směru průkopníky tohoto nazírání na muzejní fenomén byli HAVRÁNEK, Jan – PACLÍK, Jiří – MYŠKA, Milan: *Úvod do studia dějepisu*. 2., oprav. a rozšíř. vyd. Ostrava 1966, s. 126–127. Další historiografická produkce určená adeptům historické práce jejich teze víceméně opakovala.

⁴¹⁴ Např. BARTOŠ, Josef: *Úvod do techniky historické práce: určeno pro posl. dějepisu, historie a občanské nauky [postgraduálního studia]*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc 1977, s. 61; HROCH, Miroslav: *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. Praha 1985, s. 191. Učebnice pro vysoké školy.

absolventi specializovaní na hospodářské a sociální dějiny pak naleznou uplatnění v odděleních materiální kultury.⁴¹⁵

Spíše dočasnou změnu v dosavadním nazírání znamenala až iniciativa Střediska pro výuku muzeologie pod vedením Neustupného, které studentům historie muzejní práci nabídlo hned několika přednášek a seminářů. V první řadě se jednalo o kurzy obecné muzeologie určené pro posluchače všech oborů v muzeích zastoupených, na něž navazovaly specializované semináře určené právě historikům.⁴¹⁶ Důležitý moment pak představuje snaha o vyplnění muzejní veřejností citlivě vnímaného nedostatku akademického školení v oblasti poznání autentických trojrozměrných předmětů. Středisko spolu s katedrou pomocných věd historických a studia archivnictví totiž připravilo čtyřsemestrový cyklus přednášek pro postgraduální studium s názvem *Hmotné prameny k dějinám a muzeologie*, který podle slov jeho iniciátorů znamenal vůbec první organizovanou výuku tohoto druhu na Karlově univerzitě.⁴¹⁷ Po úspěšném ukončení byl kurz zprostředkován i studentům denního studia historie. Oblast muzejní aplikace historiografie se nakonec stala náplní i tzv. Muzeologického semináře (např. dokumentace současnosti, poměry v historických muzeích v cizině), jenž během celosemestrální výuky upřednostňoval vždy jedno konkrétní téma. Historikové se také hojně zúčastňovali Střediskem iniciovaných praxí. Poněkud menší odezvu měl tento typ výuky v Brně, kde kromě důrazu na problematiku historické muzeologie v podobě obecných a českých dějin muzejnictví docházelo k základnímu představení historicky zaměřených muzeí v rámci pravidelně konaného semináře.⁴¹⁸

⁴¹⁵ LUKÉŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966, s. 14.

⁴¹⁶ KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 6 a 11.

⁴¹⁷ Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 4 (Agenda 1971–1973), složka Agenda 1972 – Zpráva o průběhu postgraduálního rozšiřovacího kurzu studia hmotných pramenů k dějinám a muzeologie z 10. dubna 1972.

⁴¹⁸ Ve výchozím modelu kurikula figuroval předmět muzeologie historie a také v následujících letech se vyučovalo o vztahu muzeologie k této angažované disciplíně (školní rok 1971/1972, 1981/1982). MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 32–33.

4. Archeologická muzeologie – pod kuratelou dominantní osobnosti vstříc historizujícímu chápání problematiky

Archeologie si v rámci jednotlivých speciálních muzeologií vytvořila mimořádnou pozici, která byla determinována rozsáhlými aktivitami předchozích generací muzejních pracovníků a současně novým postavením, jehož se jí dostalo v období komunistického panství. Jejím specifikem se stalo především iniciační a systematické působení *Jiřího Neustupného*, který svůj profesní život zasvětil archeologické a muzeologické problematice, což v roce 1969 vyústilo v jeho jmenování profesorem pro obor počátky lidských dějin a muzeologie.⁴¹⁹ Neustupný se příslušnou oborovou aplikací intenzivněji zabýval již za první republiky, nicméně ke zformulování ucelenějších a na teoretické bázi založených závěrů dospěl až po roce 1948. Výsledkem činnosti pražského muzejníka stále silněji inklinujícího k obecné muzeologii bylo vytvoření komplexního systému, jenž se dotýkal prakticky všech složek muzealizačního procesu v oblasti archeologie, konkrétně v prehistorii. Pro svou postupně precizovanou vizi podpořenou bohatou publikační činností a přednáškami realizovanými na půdě Karlovy univerzity dokázal získat pokračovatele, kteří v jeho intencích usilovali o rozpracování dalších stěžejních témat (Karel Sklenář). Neustupný a jeho žáci ovšem nezůstali jedinými aktivními činiteli na poli muzeologie v oboru archeologie.⁴²⁰ Organizace muzejní práce spojená s jistou mírou decentralizace přinesla možnosti participace některých odborníků z dalších muzeí (Brno, Opava, Roztoky u Prahy, Teplice), kteří od počátku 70. let působili v archeologické komisi založené při Kabinetu. Byť publikační výstupy archeologů v regionech inklinovaly takřka výhradně k řešení aktuálních otázek muzejní praxe (ty jim ostatně byly ukládány i pražským Kabinetem), objevovaly se zde snahy o teoretické uchopení aspektů muzejníkovy práce (např. Vladimír Martinec, Alena Houšťová). V rámci této speciální muzeologie se většina reprezentantů muzeologického myšlení rekrutovala z prehistoriků, k nimž se spíše s dílčími tématy přidávali i zástupci tzv. historické/středověké archeologie (Vladimír Denkstein).⁴²¹ Některá archeologická odvětví

⁴¹⁹ BENEŠ, Josef: Obecná muzeologie v pracích Jiřího Neustupného. In: SKLENÁŘ, Karel – ŠTOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha, 1975, s. 1.

⁴²⁰ O tom ostatně svědčí i unikátní přehled literatury vážící se k tomuto oboru. Více viz SKLENÁŘ, Karel: *Anotovaná výběrová bibliografie prehistorické muzeologie*. Praha 1973.

⁴²¹ Např. ani Vladimír Denkstein se při svém vymezení předmětu poslání historické archeologie a jejích vztahů s příbuznými obory problematiky muzejnictví vůbec nedotkl. DĚNKSTEIN, Vladimír: O úkolech historické

jako klasická archeologie či egyptologie pak své osobnosti, které by výrazněji reflektovaly jejich pozici na půdě muzea, vůbec nenašly.

4.1 Nástin vývoje vzájemného vztahu archeologie a muzeí v českých zemích do roku 1989

Vztah archeologie a muzejnictví prodělal dlouhý vývoj, jehož stopy lze nalézt při formování prvních z těchto kulturních institucí v osvícenském prostředí Evropy.⁴²² Ani nejstarší muzea v českých zemích nezůstala výjimkou. Již v případě Scherschnikova muzea v Těšíně (1802 zpřístupněno veřejnosti) je doloženo uchovávání archeologických nálezů ve sbírkách a jejich záměrné získávání prostřednictvím vlastních sběrů.⁴²³ Soustavnější aktivity se však objevily až kolem poloviny 19. století a gradovaly na jeho konci (např. Josef Ladislav Píč). Nejvýznamnějšími institucemi živelně se rozvíjejícího oboru se, kromě centrálních institucí Muzea Království Českého/NM a Františkova muzea/MZM,⁴²⁴ staly ústavy vlastivědného zaměření, z nichž se v odborné literatuře značné pozornosti dostalo čáslavskému muzeu reprezentovanému Klimentem Čermákem.⁴²⁵ V uvedeném období je možné hovořit o počátcích vzájemné symbiózy, která dlouhodobě a pozitivně ovlivňovala obě strany. Muzejní instituce jako iniciátoři archeologických výzkumů, zprostředkovatelé utříděných nálezů ve vizuální (expoziční, výstavní) i vědecké (publikace, periodika, částečně katalogy) rovině a formovatelé zakladatelských osobností (např. Vocel, Píč, Stocký, Absolon) stály u zrodu archeologie jako akademické disciplíny a výrazně ovlivňovaly i její

archeologie. *ČNM – vědy společenské* 123, 1953, s. 219–223. Ještě koncem 60. let pak na její adresu Neustupný podotkl, že je teprve v rozvoji. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 80. Muzejní práce, sv. 13.

⁴²² Např. Zbyněk Z. Stránský toto účelové spojení nachází již u antických tezurů, které podle něj byly výrazem osobitého osvojování si skutečnosti v muzeologických, ale i archeologických intencích. STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Archeologie a muzeologie*. Brno 2005, s. 25.

⁴²³ MAKOWSKI, Mariusz: Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika. In: SPYRA, Janusz (ed.): *190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*. Cieszyn 1993, s. 54.

⁴²⁴ Počátek rozvoje archeologie v pražské instituci byl spojen se založením Archeologického sboru a s osobnostmi Jana Erazima Vocela a Jana Norberta z Neuberka. SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha – Litomyšl 2001, s. 165–170; Jan Norbert z Neuberka a počátky archeologie v Národním muzeu. *ČNM – řada historická* 166, 1997, s. 6–19, o vývoji archeologických sbírek pak celkově TÝŽ: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha 2014. Fontes Archaeologici Pragenses. V MZM je iniciační role přisuzována především kustodu Moritzi Wilhemu Trappovi, jenž sbírky muzea rozšířil nejen vlastní badatelskou aktivitou, ale obohatil je i o cenné komplety tzv. amatérských archeologů. PDB [V. Podborský]: Zapomínaný Moritz/Mauritius Wilhelm Trapp (24. 1. 1825 – 27. 5. 1895). *Pravěk n. ř.* 15, 2005, s. 468.

⁴²⁵ V literatuře se dokonce setkáváme s označením čáslavského muzea jako druhého nejvýznamnějšího archeologického centra v Čechách po NM. BOUZEK, Jan a kol.: *Dějiny archeologie II.* 2. přeprac. vyd. Praha 1984, s. 39.

stěžejní dobové organizace (*Společnost přátel starožitností českých v Praze, Moravský archeologický klub, Společnost československých praehistoriků*).⁴²⁶ Stranou nezůstávala ani archeologie, jež měla přímý vliv na určité oblasti metodiky muzejní práce (např. otázka způsobu provádění průvodní dokumentace) či rozhodnutí o založení některých regionálních muzeí.⁴²⁷ Opomenout nelze ani přínos tzv. amatérských archeologů pro formování sbírkových fondů muzeí či podíl na snahách o uspořádání organizace muzejní práce (např. sjezdy muzejních a archeologických spolků v Kutné Hoře 1898 či Praze 1908).⁴²⁸

Období první republiky a následná okupace sice znamenaly vytvoření státem garantovaného archeologického bádání a tím i větší míru nezávislosti oboru na muzejním prostředí (dokladem může být vznik *Státního archeologického ústavu*, katedry prehistorie na Masarykově univerzitě či památkových ústavů v Praze a Brně), vzájemná provázanost však zůstávala značná. Náležitě o sobě dávali muzejní pracovníci vědět zejména v publikační i prezentační činnosti. Nejvýraznější dobové výstavní počiny realizovali např. *Karel Guth* (výstava o padělcích starožitností, NM, 1938), *Karel Absolon* (výstava *Člověk a jeho rod, Výstava soudobé kultury*, 1928) a *Jiří Neustupný* (budování expozice NM, od 1939).⁴²⁹ Velmi aktivně archeologové vstupovali také do procesu formování a organizace tehdejšího muzejnictví, kdy se intenzivně zapojovali do činnosti SČM (dlouholetým předsedou se stal

⁴²⁶ Vedle založení starožitnického odboru při Společnosti přátel starožitností českých (1890) byla ustanovena např. archeologická komise při České akademii pro vědy, umění a slovesnost (1893) a Český archeologický klub (1910). Vyvrcholením pak byl vznik C. k. archeologického kabinetu (1907) a C. k. archeologického ústavu (1912) na tehdejší české univerzitě v Praze. Na Moravě působil pouze Moravský archeologický klub. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 19–20.

⁴²⁷ Špět jako jeden z důvodů rozvoje vlastivědných muzeí v 60. letech 19. století zmiňuje zintenzivnění terénních výzkumů i rozmach stavebních prací a s ním souvisejících nálezů archeologického materiálu. ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 33.

⁴²⁸ Úzké propojení muzejní a archeologické problematiky v myšlení tehdejších vlastivědných pracovníků v tomto ohledu asi nejvýrazněji dokumentují dva články významného představitele Moravského archeologického klubu a zároveň muzejníka z Litovle Jana Smyčky (1855–1927). Smyčka usiloval o vytvoření jednotné mezioborové kulturní organizace pro Moravu, v jejímž čele by kromě kuratoria Moravské muzejní společnosti/Mährische Museums-gesellschaft stanula i správa zemského archivu. SMYČKA, Jan: Návrh na organizaci práce museální a archivální na Moravě. *Pravěk* 5, 1909, č. 3–4, s. 91–96; Organizace práce museální a archeologické na Moravě. *Pravěk* 5, 1909, č. 1–2, s. 44–47. Viz též KIRSCH, Otakar: Reflexe muzejní problematiky na stránkách časopisu *Pravěk* v letech 1903–1912. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta (edd.): *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*. Praha 2010. s. 665–666.

⁴²⁹ Původní Píčova v domácím i zahraničním prostředí respektovaná expozice z konce 19. století byla v období první republiky modernizována A. Stockým a J. Schránilem. Neustupný pak reinstalací její části věnované době kamenné fakticky nastartoval své angažmá v oblasti muzejní prezentace prehistorie. SKLENÁŘ, Karel: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha 2014, s. 187. Fontes Archaeologici Pragenses.

archeolog a historik umění Karel Guth, tajemníkem Jiří Neustupný, oba NM).⁴³⁰ Výrazným reprezentantem oboru byl v tomto ohledu další zaměstnanec NM *Albín Stocký*, jenž se pokusil o vytvoření koncepce profesní organizace ještě v období habsburské monarchie a po roce 1918 se podílel na vydávání časopisu s názvem *Musejní obzor*. Archeologie jako progresivní a návštěvnicky atraktivní muzejní produkt ostatně neunikla ani zvýšené pozornosti dvou klíčových muzeologických publikací té doby – Lábkovu *Nástinu praktické muzeologie pro krajinská musea vlastivědná* a Svobodovým *Zásadám českého muzejnictví*.⁴³¹

Rok 1948 přinesl v dosavadním směřování zásadní zlom. Na své posty musely rezignovat některé výrazné osobnosti (např. archeolog MM Josef Skutil), celkově se ale pouťorové čistky archeologie nedotkly v takové míře, jako dalších společenskovedních oborů (např. historie, národopis, dějiny umění). Vědecký život se však začal stále více koncentrovat mimo muzejní sféru, a to zejména do nově vzniklé *Československé akademie věd* (dále jako ČSAV) a univerzitních pracovišť v Praze a Brně. Přesto muzea působila jako hnací motor tehdejšího dění do určité míry ovlivňovaného sovětskými vzory a marxistickou ideologií pojímající archeologii jako vědní disciplínu, která odráží zákonitosti historického materialismu a podléhá fenoménu dějinných sociálně-ekonomických formací.⁴³² Na rozdíl od svých akademických kolegů, kteří v mnoha případech cíleně rezignovali na teoretické přístupy, aby neriskovali střet se státní mocí, bylo muzejní prostředí k těmto trendům daleko přístupnější a zejména od 60. let se navíc do značné míry otevíralo zahraniční spolupráci. K posílení prestiže muzeí v archeologickém prostředí přispěl i zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, který stanovil archeologický nález za majetek státu a jako jeho trvalé „úložiště“ označil muzejní instituce.⁴³³ Zaslouženého ohlasu se dostalo řadě prezentačních aktivit českých muzejníků. Prim hrály výstavy *Pravěk Československa* (NM,

⁴³⁰ Guth navíc zastával úřad zemského muzejního inspektora pro Čechy. ŠPÉT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004, s. 85–86. Neustupný pak po druhé světové válce působil na pozici muzejního pověřence pro muzea v pohraničí. TÝŽ: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988, s. 22.

⁴³¹ LÁBEK, Ladislav: *Nástin praktické muzeologie pro krajinská musea vlastivědná*. Praha 1927, s. 56; SVOBODA, Josef František: *Zásady českého muzejnictví*. Praha 1949, s. 88. Ve Svobodově díle zpracoval pasáže o archeologii Jiří Neustupný – zabývaly se především vzájemným vztahem muzeí a Státního archeologického úřadu.

⁴³² Ke specifickým rysům tehdejší archeologie patřila také témata akcentující slovanské období. SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 30–31.

⁴³³ *Zákon č. 22/1958 Sb. – zákon o kulturních památkách, část 3, par. 17, odst. 1* [online]. Dostupné z www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22 [cit. 2018-07-20].

1958, po reinstalaci a rozšíření v roce 1966 *Pravěké dějiny československého území*) a *Velká Morava* (MM, 1963) či založení Ústavu Anthropos jako specifické odborně-výzkumné a pro veřejnost přístupné instituce.⁴³⁴ Rozsáhlý úspěch ještě předtím zaznamenala instalace Oddělení pravěku a časné doby dějinné v MM v roce 1949 pod kuratelou *Viléma Hanka*.⁴³⁵ Pozadu za centrálními muzejními ústavy, jejichž představitelé byli hlavními ideovými nositeli rozvoje archeologické muzeologie, nezůstávala se svými výzkumy a specifickými formami jejich zprostředkování ani regionální muzea (např. Hradec Králové, Mikulov, Olomouc, Plzeň, Praha, Rožtoky u Prahy, Uherské Hradiště, Poděbrady, Teplice).⁴³⁶

Vliv na četné úspěchy oboru na poli muzejnictví nicméně měl relativně ucelený myšlenkový systém zahrnující kromě teoretických a metodických textů také svébytné akademické školení a početná setkání muzejních archeologů v rámci domácích i mezinárodních profesních organizací. Některé odborníky dokonce vedl s určitým časovým odstupem k závěru, že právě archeologická muzeologie patří díky rozpracované metodice získávání předmětů a podchycení nálezových okolností k poměrně dobře rozvinutým subdisciplinám muzeologie obecné.⁴³⁷

4.2 Přístupy k vymezení pozic archeologie na poli muzejnictví

Vnímání této speciální muzeologie bylo ve sledovaném období zásadně ovlivněno Neustupného koncepcí opouštějící doposud preferovanou dokumentaci metod a výsledků archeologické práce a přibližující ji těsněji k historickým vědám. Jeho nezpochybnitelná autorita zapříčinila, že se každý potenciální reflektant zabývající se po teoretické stránce problematikou této specializované aplikace musel s jeho stále se rozvíjejícími a inovovanými myšlenkami vyrovnat. Muzejními pracovníky byly využívány především jako výchozí základna pro analýzu preferovaných oblastí muzealizačního procesu (hlavně prezentačních forem). Zatímco představitelé archeologie v muzeích Neustupného pohled

⁴³⁴ O něm viz JELÍNEK, Jan: *Historie ústavu a expozice Anthropos v Brně: pamětní tisk Moravského musea v Brně k slavnostnímu otevření*. Brno 1964, nejnověji KOSTRHUN, Petr – SOUKUP, Václav – PŮTOVÁ, Barbora – NERUDOVOVÁ, Zdeňka: *Úsvit pravěkých lovců: po stopách Jana Jelínka/Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek*. Brno 2016, s. 11–54. Studie Centra kulturní antropologie.

⁴³⁵ HANK, Vilém: K nové instalaci výstavních sbírek Oddělení pravěku a časné doby dějinné v Moravském museu v Brně. *Časopis Moravského musea/Acta Musei Moraviae – vědy společenské* 35, 1950, s. 456–466.

⁴³⁶ Analýza rozvoje archeologie v muzeích v jednotlivých krajích ČSR viz SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 66–68.

⁴³⁷ BENEŠ, Josef: *Základy muzeologie*. Opava 1997, s. 58.

v drtivé většině přijali za svůj, podrobili jej či jeho části někteří akademičtí pracovníci (např. Jaroslav Böhm) či kolegové z NM (Pavel Radoměřský) kritice, v níž se nicméně zřetelně promítaly konkurenční vztahy mezi zúčastněnými stranami. Podobně diferencované byly názory českých muzeologů, které se odlišovaly podle míry ztotožnění s Neustupného celkovým pojetím muzeologie jako techniky a metodiky muzejní práce.

Oborové angažmá pro **Jiřího Neustupného** znamenalo přidržení se hned několika zásadních aspektů. V duchu jeho přístupu založeném na dialektice obecného a zvláštního se pro něj archeologická aplikace stala příležitostí, jak na základě generalizace zkušeností a poznatků získaných během dlouhodobého působení v prehistorickém oddělení NM učinit závěry uplatnitelné pro oblast muzeologie obecné. Sám Neustupný ostatně otázku archeologie na půdě muzea považoval za jednu z nepostradatelných komponent pro celkový rozvoj muzeologie, protože „... *na ní lze vysledovat vývoj a pokrok muzeologického myšlení*“.⁴³⁸ Provázanost obou složek zároveň platila v opačném směru. Obecná zjištění totiž mohla být prostřednictvím konkrétních aktivit zpětně ověřována v oborové (v tomto případě archeologické) praxi muzea. Hlavní motiv Neustupného přístupu spočíval v celkovém „zhistoričtění“ fenoménu, se kterým experimentoval již při přípravě expozic v poválečném období (1946, 1948). Sbírkové soubory neměly být zejména v prezentační činnosti vnímány podle čistě archeologických hledisek (materiál rozdělený podle místa nálezu a jeho chápání jako výsledku výzkumné činnosti), ale zařazeny do širšího kulturních souvislostí s cílem „sloužit“ konkrétním vědním oborům.⁴³⁹ Za klíčovou je třeba v tomto směru považovat především Neustupného diferenciaci „archeologického“ sbírkového fondu ovlivněnou tehdejší organizační strukturou NM, na jejímž základě rozlišoval 4 základní typy. Kolekce prehistorické archeologie přísluší prehistorii (sám Neustupný proto vlastní sféru zájmu označoval spíše jako prehistorickou muzeologii), historické archeologie historii, klasická archeologie napomáhá poznat dějiny starověku a orientální pak historii „východu“, a to přesto, že všechny zmíněné sbírky nesou jisté společné znaky. Pro tyto předměty je charakteristická jejich jedinečnost (jen ve velmi malém měřítku se jedná o duplikáty), defektnost (většinou vykazují alespoň částečné poškození), absence určitého druhu materiálu (Neustupný zmiňuje architekturu a písemné zprávy) a v neposlední řadě vysoká výpovědní hodnota daná vzájemnou vazbou mezi jednotlivými součástmi nálezového celku

⁴³⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního musejnictví: příspěvky k obecné a speciální museologii*. Praha 1950, s. 111.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 112.

(ideální situaci představuje jeho podchycení na základě archeologického výzkumu).⁴⁴⁰ Svou podstatou jsou nicméně určeny především pro odbornou veřejnost a nejsou samy o sobě bez kombinace s dalším autonomním (historickým) oborem schopné komplexně rekonstruovat starší dějiny, uměleckou tvorbu ani technologii výroby.⁴⁴¹ Archeologii tak Neustupný v systému muzea chápe jako vnitřní nauku, jež patří do depozitářů a slouží badatelům a nemůže prehistorii nahradit v muzejní prezentaci.⁴⁴²

V obdobných intencích vnímal problematiku archeologie v muzejnictví Neustupného spolupracovník z NM **Karel Sklenář** (*1938). Stejně jako významný český muzeolog ji považoval za neoddelitelnou součást historiografie a požadoval bližší přiblížení výsledků její práce v historické perspektivě. Archeologie podle něj zastávala důležitou pozici při vytvoření obrazu „...člověka jako společenské bytosti od počátku lidské společnosti až podnes“,⁴⁴³ kde měla přiblížit první fázi jeho vývoje a tím i kořeny lidské existence. Jejím cílem pak je objasnit povahu prvotně pospolné společnosti a s ní souvisejících kategorií, které se díky získaným poznatkům ukazují jako historické, tzn. zákonitě vzniklé a zákonitě zanikající. Vytvořené sbírkové fondy jsou proto výhradním pramenem a zdrojem poznání pro zkoumané období.⁴⁴⁴ Současně se však ve Sklenářově pojetí projevovaly snahy aktualizovat poslání aplikovaného oboru pro současnou společnost. Kromě v té době nutných úvodních ideologických proklamací ve výzkumné oblasti (např. zobrazovat vývoj na základě historického materialismu pospolné společnosti, hledání základů třídní společnosti) se výrazně zabýval edukativní rovinou, kterou zasadil do kontextu volnočasových aktivit. Cestou k vylepšení pozice archeologické muzeologie je kromě plánování podle něj nutná i důsledná aplikace muzeologických poznatků a odstranění bezkonceptního praktikismu.⁴⁴⁵ Dalším stoupencem snah o historizaci archeologického materiálu a cest vedoucích „... od vitrinové památky k historickému dokladu“⁴⁴⁶ se stal i pracovník MM **Vilém Hank** (1910–1993).

⁴⁴⁰ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 51, 103. Muzejní práce, sv. 13.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 111–112.

⁴⁴² Tamtéž, s. 80.

⁴⁴³ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 68.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 69.

⁴⁴⁶ HANK, Vilém: Archeologie a muzejní výstavnictví. In: SKUTIL, Jan (ed.): *Sborník III. Karlu Tihelkovi k pětadesátinám*. Brno 1964, s. 35. Právě takovéto zaměření archeologické práce pak podle něj připravovalo i v muzejní práci pozvolný přechod k historickým koncepcím. Prehistorici a archeologové v muzeích nacházeli svůj vědecký aparát a z muzejního pracovníka se stal vybíravý pozorovatel, který hodnotí archeologický materiál podle důkaznosti, kterou mu pomáhá při dokládání historického dění.

Podobně na problematiku archeologie v muzeu nahlížel i muzeolog **Josef Beneš**. Její hlavní pole působnosti ztotožňoval s oborem prehistorie, která je podle něj často ohraničena 10. stoletím (vlastně obdobím, do kterého se nevyskytují písemné prameny), přičemž pozdější vývoj, a to částečně také za využití archeologických dokladů, již patří do kompetencí historické vědy. Za hlavní prostředky dokumentace starších období považoval originální archeologické nálezy, které jsou na jednu stranu atraktivní pro návštěvnickou obec, na straně druhé samy o sobě nemají dostatečný výpovědní potenciál a potřebují být v rámci muzejní prezentace doplněny doprovodným vysvětlujícím materiálem.⁴⁴⁷ Zásadní proto podle Beneše je neuplatňovat tzv. archeologické pojetí, jehož cílem je charakteristika konkrétní kultury, ale prosazovat spíše koncepci historickou, založenou na představení širších vývojových hledisek a vazeb přítomných v tehdejší společnosti. V oblasti sbírkotvorné činnosti pak upozornil na obrovské množství dokladů tohoto typu v muzejních sbírkách dané intenzivním stavebním a zemědělským rozvojem a také faktickou absencí selekce při jejich získávání. Odborné nakládání s nimi tak vyžaduje zvýšené nároky na prostor i personál, což souvisí s tím, že se způsob jejich nabytí řídí sjednocenou metodikou terénního výzkumu i povrchových sběrů včetně nálezové dokumentace platné pro všechny subjekty podílející se na výzkumných archeologických aktivitách (akademie věd, univerzitní pracoviště, památkové ústavy).⁴⁴⁸ Další zásadnější reflexe vztahu archeologie a muzeologie z muzeologických pozic přišla až v relativně nedávné minulosti z pera Zbyňka Zbyslava Stránského.⁴⁴⁹

4.3 Organizační uspořádání

V oblasti archeologie se během sledovaného období nevyskytla instituce, která by oficiálně po teoretické a metodické stránce zastřešila ostatní muzejní ústavy, byť se prehistorické oddělení NM do této role v některých případech – a nutno dodat, že oprávněně – pasovalo (stalo se tak i na základě muzejního zákona z roku 1959, podle něhož měla ústřední muzea vykonávat odbornou pomoc muzeím nižších stupňů).⁴⁵⁰ Limity často roztroušené a nesoustavné práce a do značné míry slabé postavení muzejnictví v rámci

⁴⁴⁷ BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 80. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

⁴⁴⁸ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 153. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

⁴⁴⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Archeologie a muzeologie*. Brno 2005.

⁴⁵⁰ *Zákon č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích*, par. 4, odst. 3 [online]. Zlín 2011. Dostupné z [www.https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54) [cit. 2019-06-26].

archeologického diskursu, které se znásobovalo relativně častou absencí a odchody kvalifikovaných sil z regionálních muzeí,⁴⁵¹ však vedly pražské muzejníky pod vedením Jiřího Neustupného ke snaze ovlivňovat své kolegy prostřednictvím kurzů⁴⁵² a posléze zformulovat koncepci centrálního muzea pro prehistorii. Potenciál pro *Muzeum pravěku* viděli především v tradici a rozšíření oborové muzeologie v českých zemích i ve světě, specifickém postavení prehistorie v systému věd a s tím související odlišnosti způsobů její práce v muzejním kontextu.⁴⁵³ Jeho vznik měl znamenat „... *jeden důležitý krok v odklonu od muzejního tradicionalismu a směr k novému pojetí a k nové náplni muzeí*“.⁴⁵⁴ Tento pokus navazoval na Neustupného dřívější snahy z let 1964–1965, kdy plánoval archeologické sbírky NM rozdělit na tři části a ty umístit na odlišných lokalitách v Čechách. Snaha se nicméně nesečkala s pozitivní odezvou. Velmi ostře na ni reagovali představitelé Historického muzea jako organizační složky NM. Ze své pozice návrh vnímali jako úsilí o narušení dosavadní integrity instituce, jejíž tradiční součástí prehistorické oddělení pod vedením Neustupného bylo.⁴⁵⁵ Prostřednictvím svého zástupce pak vyjádřili názor, že jednotlivé disciplíny by v rámci velkých muzejních ústavů měly využít společné organizační platformy a z intenzivnější a účinnější vzájemné kooperace vytěžit více pro svůj vlastní prospěch.⁴⁵⁶ Na Neustupného myšlenku rozmnožit prostory pro instalaci archeologických navázal v polovině 70. let Karel Sklenář, nicméně ani jeho projekt rodící se ve spolupráci s pododělením klasické archeologie, který usiloval o vznik instalace v Anežském klášteře, se nepodařilo uskutečnit.⁴⁵⁷

Vedle pražského muzea se, zvláště po vybudování *Pavilonu Anthropos*, důležité role v organizačním uspořádání archeologického muzejnictví dostalo MM a posléze i některým

⁴⁵¹ Např. koncem 70. let tak po odchodu archeologů z Přerova, Ostravy a Bruntálu zůstaly tyto regiony bez školeného pracovníka. DOHNAL, Vít: Archeologická sekce v letech 1971–1982. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*, 1982, č. 4, s. 19.

⁴⁵² NEUSTUPNÝ, Jiří: Kurs prehistorické museologie. *ČNM – vědy společenské* 122, 1953, s. 228–229.

⁴⁵³ Kromě jiného by vznikem této instituce došlo k soustředění doposud roztráštěného prehistorického materiálu a seskupení odborných a vědeckých pracovníků pod jeho střechou. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum pravěku*. *ČNM – řada historická* 135, 1966, č. 4, s. 221.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 224.

⁴⁵⁵ Hlavním oponentem se stal numizmatik NM Pavel Radoměřský, který ve svém článku polemizoval i s Neustupného nadšením ohledně zřízení centrálního muzea v Nitře (šlo podle něj o depozitář sbírek akademie věd, jež mají být umístěny v muzeích), používáním pojmu „mladší historie“ či s vyloučením problematiky Velké Moravy z dokumentačního plánu navrhované instituce (slovanské období bylo podle Neustupného součástí „mladších dějin“). RADOMĚŘSKÝ, Pavel: Poznámky k Muzeu pravěku. *ČNM – řada historická* 136, 1967, s. 32–34.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 35.

⁴⁵⁷ SKLENÁŘ, Karel: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 2014, s. 204. *Fontes Archaeologici Pragenses*. Rekonstruovaný objekt nakonec zůstal ve správě NG.

krajským muzeím, jež se stala vůdčími hybateli oboru v dané lokalitě (např. Hradec Králové, Teplice, Rožtoky u Prahy, Uherské Hradiště). Svou pozici posílila po správní reformě (1960), zároveň ale neměla být na jejich úkor rušena okresní pracoviště, tvořící základ archeologické muzejní sítě. Přirozenými centry archeologické práce tak zůstala i přes návrhy, aby byla v některých oblastech ponechána či nově vytvořena „perspektivní“ pracoviště, která by se spíše než administrativními hledisky řídila svou příslušností k výrazným antropogeografickým celkům.⁴⁵⁸ Snaha po zjednodušení a racionalizaci existující sítě archeologických pracovišť byla často vedena odbornými zájmy. Nedostatečná péče, zpracování a využití materiálu vedly tehdejší archeology k myšlenkám na centralizaci odborného výzkumu a sbírek, což by do značné míry utlumilo archeologické aktivity v regionálních a místních muzeích.⁴⁵⁹ K úspěchu ale nevedly.

Muzejní síť v oblasti archeologie zůstávala po celé sledované období poměrně stabilní. Poněkud netradiční prvek přinesl vznik již zmiňovaného specializovaného pracoviště, které se podařilo vybudovat na počátku 60. let při MM. Ústav Anthropos usiloval především o co nejužší provázanost výzkumné, dokumentační a prezentační činnosti. Počáteční období vývoje člověka zkoumal také z pozic antropologie, paleontologie, paleoetnologie a kvarterní geologie, čemuž odpovídalo i rozdělení sbírek doplněných o dílny a výzkumné laboratoře.⁴⁶⁰ Pouze dílčí změny v dosavadní struktuře přineslo období 80. let, kam lze klást počátky experimentální archeologie, jejímž tehdejším centrem se stal archeoskanzen v Březně u Loun.⁴⁶¹ Vytvoření fungujícího „skanzenu“ obsahujícího 15–20 dokladů stavebnictví zahrnujících období od pravěku až do počátků české státnosti bylo i snahou NM. K jeho realizaci nicméně pro nedostatek finančních prostředků nedošlo.⁴⁶²

Vztah muzejnictví a archeologie byl ve zkoumaném období komplikovaný tím, že kromě muzejních institucí se na archeologickém výzkumu podílely další subjekty – *Archeologický ústav Československé akademie věd* (dále také jako AÚ ČSAV), univerzitní pracoviště a památkové ústavy. Archeologie se v optice mnohých archeologů rozdělila na linii vědeckovýzkumnou a muzejní, kterou řada z nich vnímala jako druhořadou, ač nároky

⁴⁵⁸ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 70.

⁴⁵⁹ ŠŮLA, Jaroslav – VOKOLEK, Vít: K současnému stavu archeologických a numismatických sbírek ve venkovských muzeích. *MVP* 2, 1964, č. 4, s. 230.

⁴⁶⁰ JELÍNEK, Jan: *Historie ústavu a expozice Anthropos v Brně: pamětní tisk Moravského musea v Brně k slavnostnímu otevření*. Brno 1964, s. 19.

⁴⁶¹ PLEINEROVÁ, Ivana: Březno: Experiments with building old slavic houses and living in them. *Památky archeologické* 77, 1986, č. 1, s. 104–176.

⁴⁶² SKLENÁŘ, Karel: Skanzenové expozice pravěkého stavitelství. *MVP* 21 (91), 1983, č. 4, s. 198–200.

na odbornou kvalifikaci muzejních archeologů zůstávaly prakticky totožné.⁴⁶³ Konfliktní situace však nevznikaly ani tak ohledně překrývání badatelských kompetencí či kvalifikační úrovně muzejních zaměstnanců, pnutí přinášela spíše otázka uložení a prezentace sbírek. Podle tehdejší legislativy sice platilo, že „*veškeré movité archeologické památky, jež budou získány výkopy nebo náhodnými nálezy, jsou národním majetkem a ukládají se do museí*“,⁴⁶⁴ nicméně další na výzkumech participující instituce si příslušné materiály často ponechávaly v dlouhodobém držení. Tento stav odůvodňovaly tím, že je potřebují ke zveřejnění příslušných publikací, někdy je však dokonce samy vystavovaly. Naopak jednoznačným pozitivem byla vzájemná spolupráce na jednotné metodice archeologických výzkumů a forem dokumentace. Archeologická společnost řízená *Komisí pro organizaci vědeckých společností ČSAV* od roku 1964 budovala síť dopisujících spolupracovníků z regionů, kterou se svým vlivem snažila napojit přímo na vybraná muzea.⁴⁶⁵ Ostatně samotný AÚ ČSAV byl navíc díky svému postavení (zejména jako organizace povolující archeologické výzkumy) v těsném styku (např. finanční podíl na výzkumech, personální pomoc) s řadou muzejních institucí, často i regionálního charakteru (Hradec Králové, Teplice, Beroun).

4.4 Muzealizace

Specifika archeologie v muzealizačním procesu přinesla zvýšený zájem o řadu témat s tímto fenoménem souvisejících. Kromě tradičně zastoupené prezentační a komunikační fáze bylo mimořádně silně přítomné úsilí řešit otázky sbírkotvorné činnosti, zvláště pak selekce/skartace, klasifikace a evidence archeologického materiálu. Archeologové přitom reagovali nejen na novodobé trendy a požadavky v oboru (sjednocení terminologie nálezového materiálu), ale i na státem vydané dokumenty legislativního a metodického charakteru, které se výrazně promítaly do muzejní sféry (např. památkový zákon, směrnice o evidenci sbírek).

⁴⁶³ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 71.

⁴⁶⁴ *Zákon č. 22/1958 Sb. – zákon o kulturních památkách, část 3, par. 17, odst. 1* [online]. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22) [cit. 2018-07-20].

⁴⁶⁵ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 66. Pro jejich orientaci v náročné problematice pak byly vypracovány některé podrobné návody jako např. VENCL, Slavomil: *Neničte archeologické památky!* Praha 1967. Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd.

4.4.1 Sbírkotvorná činnost

Rozsáhlá diskuze se ve sledovaném období rozpoutala v otázce **selektce/skartace a forem získávání archeologického materiálu**. Byla determinována faktem, že tento typ hmotných dokumentů byl dle dobových legislativních nařízení majetkem státu a pro některé akviziční formy (výzkum, sběr) byla vypracována obecně uznávaná metodika.⁴⁶⁶ V případě prvního tématu muzejní archeologové na rozdíl od ostatních oborů zastoupených v muzeu preferovali komplexní získávání všech dokladů získaných archeologickým výzkumem, ale i jinými způsoby nabytí (nákupy, dary). Ztotožňovali se tak s názorem Karla Sklenáře, že každý doklad má vzhledem k torzovitosti doposud získaných nálezů (např. v kontrastu s přírodními vědami, kde je pramenný fond téměř nevyčerpatelný nebo se stále obnovuje) význam pro interpretaci dřívějších období a tvoří důležitý prvek pro jejich poznání. Každý lidský rukodělný výrobek pak lze považovat za originál s jedinečnými vlastnostmi, jež mohou být díky novým metodám a technologiím objeveny v budoucnu.⁴⁶⁷ Také Jiří Neustupný komplexní přístup preferoval, a to i v případech, že nebyl proveden řádný archeologický výzkum bez patřičné dokumentace. Argumentoval přitom faktory jako je možnost dochování organické hmoty či časté fyzické zničení a nepřístupnost materiálu (velká část je doposud skrytá na nepřístupných místech pod zemí).⁴⁶⁸ V tomto kontextu je jistě zajímavý názor Viléma Hanka, že by se zájem muzejních archeologů měl vlivem lepší srozumitelnosti pro návštěvníka soustředit k materiálům získaným ze sídlišť „...jako více racionálním strukturám, slibujícím úplnější poznatky o životě pravěké společnosti“.⁴⁶⁹

Velmi specifickou otázku v tomto směru tvořilo **vymezení vzájemných kompetencí v rámci výzkumné činnosti**. Výzkumy směl podle tehdejší legislativy provádět pouze AÚ ČSAV a v dohodě s ním i muzea, v nichž trvale působili odborní zaměstnanci (výjimky byly

⁴⁶⁶ Např. SKRUŽNÝ, Ludvík: Dokumentace archeologických nálezů a povrchových sběrů. *Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství* 1, 1969, s. 132–137; SVOBODA, Bedřich: Jak nacházíme archeologické památky. *Naše vlast* 6, 1954, č. 2, s. 22–23 a č. 3, s. 42–43; VENCL, Slavomil: Povrchový sběr jako technika archeologického průzkumu. *MVP* 6 (76), č. 2, 1968, s. 96–99; Regionální muzea a záchranné výzkumy v Čechách. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 10, 1968, č. 6, s. 66–71; NEUSTUPNÝ, Jiří: K metodám archeologické práce. *ČNM – vědy společenské* 126, 1957, s. 48–75; PRINC, Milan: Ochrana archeologických památek. (Spolupráce Archeologického ústavu ČSAV s muzei a orgány státní památkové péče). *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 13, 1971, č. 6, s. 91–106.

⁴⁶⁷ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 68.

⁴⁶⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: K perspektivám evidence archeologických sbírek. *MVP* 13 (83), 1975, č. 1, s. 14.

⁴⁶⁹ HANK, Vilém: Archeologie a muzejní výstavnictví. In: SKUTIL, Jan (ed.): *Sborník III. Karlu Tihelkovi k pětadesátinám*. Brno 1964, s. 37.

povolovány na základě jednání mezi ministerstvem a tímto ústavem).⁴⁷⁰ Kromě odborných způsobů získání akvizic, v nichž byly preferovány nejprve systematické (dnes badatelské) a posléze záchranné výzkumy oproti plošné a celkové dokumentaci regionu, se často uvažovalo o možnosti zapojení širší veřejnosti s cílem neponechávat jejich participaci na sbírkotvorné činnosti pouze v rámci povinného ohlášení nálezů. Potenciál byl spatřován ve vytvoření byť i věkově diferencovaného kolektivu (mládež, dospělí, senioři), který může být instruován a řízen v souladu se zájmy muzea např. při terénních výzkumech i ohlašování náhodných nálezů a ohrožených lokalit.⁴⁷¹ Navazovalo se tu do značné míry na dřívější zvyklosti, kdy značná část sbírkových fondů byla získána od tzv. amatérských archeologů a spolků nejrůznějšího zaměření. Tradiční spojení fungovalo ještě v prostředí prvorepublikového *Státního archeologického ústavu*, nicméně po jeho začlenění do ČSAV bylo na počátku 50. let přerušeno, přičemž k obnovení docházelo poměrně složitými cestami až v polovině 60. let. Někteří z dopisujících spolupracovníků *Československé archeologické společnosti při ČSAV* pak v některých případech výrazně kooperovali také s muzei, nicméně podle mnohých muzejních archeologů ne dostatečně. K záchraně a ochraně mizejících archeologických památek mělo být využíváno i škol, v nichž měli tuto činnost iniciovat a organizovat pedagogové speciálně poučení o jejich celonárodním významu.⁴⁷² Předmětem diskuze se staly i školní archeologické sbírky, které se měly podle většiny respondentů dostat do muzeí a tam sloužit k edukaci.⁴⁷³ Nemělo se ale jednat o originální materiál s průvodní dokumentací, ale spíše jasně označené věci z ojedinelých nálezů či získané za neznámých okolností včetně kopií.

Do centra zájmu se postupně dostala i otázka **evidence archeologického materiálu**, v níž byl spatřován základní předpoklad pro pozdější interpretaci získaných předmětů. Zvláště obecně koncipovaná nařízení státu kladoucí důraz na vědecký charakter zápisu v tzv. druhém stupni příliš neodpovídala potřebám a zvyklostem archeologů, v čemž hrálo důležitou roli velké množství relativně homogenního archeologického materiálu.

⁴⁷⁰ *Zákon č. 22/1958 Sb. – zákon o kulturních památkách, část 3, par. 15, odst. 1* [online]. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22) [cit. 2018-07-20]. V některých případech docházelo i ke zveřejňování seznamů muzeí, jež disponovala odborníky z oboru archeologie. Např. v roce 1964 jich v Čechách bylo napočítáno 22, na Moravě a ve Slezsku 16. Seznam muzeí s archeologickými odborníky. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 6, 1964, č. 3, s. 19.

⁴⁷¹ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 71.

⁴⁷² KALOUSEK, František: Škola a ochrana pravěkých památek. *Z dávných věků* 1, 1947/1948, č. 1-4, s. 144–145.

⁴⁷³ Např. TIHELKA, Karel: Didaktické školní exkurse do pravěkých sbírek v muzeích. *Z dávných věků* 1, 1947/1948, č. 1-4, s. 152.

K problému se nejrozsáhleji vyjádřil Jiří Neustupný, autor kolektivní publikace o evidenci muzejních sbírek.⁴⁷⁴ Ve svém příspěvku z poloviny 70. let uvedl,⁴⁷⁵ že tehdejší závazný dokument s názvem *Směrnice pro správu sbírek v muzeích a galeriích* (1960) připouští zvláštní katalogové lístky pro každý obor s tím, že musí postihnout veškeré údaje na přiloženém vzoru. Z hlediska archeologie se pozastavil nad otázkou, zda všechny nálezy mají být evidovány v druhém stupni evidence, tj. jestli jednotlivé kusy musí být číslovány postupně bez rozdílu, jde-li o soubory z terénních výkopů a zda musí mít každý z nich svou vlastní evidenční kartu. Navrhuje pozměnit dosavadní systém tak, že jednotlivosti včetně materiálu získaného z menších výzkumů by byly evidovány podle platných směrnic a pro materiál z těch větších by bylo zavedeno samostatné číslování. Začínalo by se písmenem zkoumané lokality, po němž mělo následovat číslování od jedničky dále, což by zajistilo lepší návaznost mezi katalogizačními kartami a náleзовými zprávami (ukládány podle lokalit) a uchování materiálů z jednoho naleziště bez ohledu na datum a způsob akvizice. Pro Neustupného však zůstala hlavním tématem jiná zásada – správně provedený evidenční záznam o předmětu. I když existuje přesně daná metodika, v popisech se podle něj objevuje značná míra individualismu. Ve vyplněných údajích se proto nevyskytují některé stěžejní informace (např. objem nádoby) a používají se i mnohé nepřesné pojmy (např. střep). Zároveň pražský muzeolog plédoval za stručný a srozumitelný popis, kde nemají místo rozsáhlé rozbory a analýzy, přičemž evidence 2. stupně by nicméně neměla klesat na úroveň pouhého seznamu či popisu.⁴⁷⁶ Tradičně byl v archeologické evidenci kladen důraz na dokumentaci materiálu ve vazbě na náleзовé prostředí (uvedení co nejpřesnější lokalizace, okolnosti nálezu, průvodní dokumentace), jež byla chápána jako zásadní pro jejich další odborné zpracování.⁴⁷⁷

V oblasti evidence archeologického materiálu došlo k některým pokusům o automatizaci (strojové zpracování) zápisu, v němž se angažoval i Zbyněk Zbyslav Stránský.⁴⁷⁸ Snaha o zjednodušení a posléze vytvoření jednotného systému klasifikace však vedla spíše k řešení dílčích problémů, jakým bylo např. vytvoření terminologického

⁴⁷⁴ TUČEK, Karel – NEUSTUPNÝ, Jiří: *Evidence muzejních sbírek*. Praha 1954.

⁴⁷⁵ NEUSTUPNÝ, Jiří: K perspektívám evidence archeologických sbírek. *MVP* 13 (83), 1975, č. 1, s. 12–16.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 13–14.

⁴⁷⁷ BENEŠ, Josef: *Správa muzejních sbírek*. Praha 1963, s. 39. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 9.

⁴⁷⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Počítače a práce archeologů v múzeách. *Múzeum* 23, 1978, č. 3, s. 9–16; Počítače a muzea. In: CHENHALL, Robert G. (ed.): *Katalogizace muzejních sbírek ve věku počítačů*. Praha 1981, s. 7–27. Problémy sbírkové evidence, sv. 3.

slovníku.⁴⁷⁹ Úkolu se už od počátku 80. let ujala oborová komise založená při Kabinetu pod vedením Karla Sklenáře, hlavního iniciátora a koordinátora celé akce. Právě z jeho podnětu vzniklo několik pracovních skupin, jež se měly danou problematikou zabývat z pohledu jednotlivých časových období archeologie. Dlouhou dobu se však jejich aktivity nerozvíjely, a to i proto, že se nenacházely v plánech participujících pracovišť a musely tak být vykonávány v mimopracovní době.⁴⁸⁰ Nakonec došlo k revizi původní koncepce a příslušné svazky *Archeologického slovníku*, jehož vydávání se Sklenářovi podařilo prosadit do edičního plánu NM, se měly tematicky dělit nikoli podle třídění chronologicko-kulturního, ale podle výrobních surovin archeologického materiálu, aby nedocházelo k překrývání a multiplikaci sledovaných témat (vliv na to ale měla i nečinnost některých pracovních skupin). První výstup vyšel roku 1989 a týkal se kamenných artefaktů.⁴⁸¹ Podle autora neměl mít čistě vědecky ani klasifikační ambice, ale spíše se stát pokusem o praktické sjednocení terminologie potřebné pro muzejní evidenci druhého stupně.⁴⁸² Problém disproporce mezi bohatým a kvalitním materiálem a úrovní jeho zpracování se výrazně projevoval také v případě nálezových zpráv,⁴⁸³ jejichž metodiku spolu se základními způsoby provádění terénních výzkumů vypracovala především akademická pracoviště. Otázce bylo věnováno např. jednání muzejní oborové komise pro archeologii v Teplicích 1977, jejíž členové je na návrh Petera Budinského schválili dokumentovat a uspořádat v archivu muzea podle obcí, kopie měly být následně odesílány do AÚ ČSAV.⁴⁸⁴

Představitelé speciální muzeologie v oblasti archeologie v rámci sbírkotvorné činnosti vytvořili i některá **ucelenější pojednání pro tvorbu sbírek a jejich další vedení.**

⁴⁷⁹ Archeologové se při analýze jednotlivých materiálů museli spoléhat na řadu popisů a tematických pomůcek Z článků k tomu tématu např. BUCHVALDEK, Miroslav: Základní tvarosloví eneolitické kamenné industrie. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 6, 1964, č. 3, s. 24–26; Základní tvarosloví nádob. *Tamtéž*, č. 4, s. 28–34; VENCL, Slavomil: Základní tvarosloví paleolitické štípané industrie. *Zásady zobrazování štípané industrie. Tamtéž*, č. 1-2, s. 8–11; Základní tvarosloví, neolitické kamenné industrie. *Tamtéž* 6, 1964, č. 3, s. 17–18 a 24–25.

⁴⁸⁰ Nejlépe na tom byla pracovní skupina pro paleolit a mezolit, kde byli aktivní zaměstnanci MM Valoch a Oliva. SKLENÁŘ, Karel: Terminologický slovník – neodkladný úkol archeologů v muzeích. *MVP* 27 (97), 1989, č. 2, s. 81.

⁴⁸¹ SKLENÁŘ, Karel – HARTL, Jiří: *Archeologický slovník. Část 1. Kamenné artefakty*. Praha 1989. Po sametové revoluci následovala další část SKLENÁŘ, Karel – LUTOVSKÝ, Michal: *Archeologický slovník. Část 2. Kovové artefakty 1. Pravěk a raný středověk*. Praha 1993.

⁴⁸² SKLENÁŘ, Karel: Terminologický slovník – neodkladný úkol archeologů v muzeích. *MVP* 27 (97), 1989, č. 2, s. 82.

⁴⁸³ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 75. Viz též Metodické pokyny k evidenci archeologických sbírek v muzeích a galeriích. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu* 4, 1962, s. 28–30.

⁴⁸⁴ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 75.

Např. **Karel Sklenář** upozorňoval na nutnost zabezpečení sbírkových fondů a jejich programovou tvorbu a profilaci. Mělo by být snahou muzejníka doplňovat geografické i vývojové mezery, přičemž jeho hlavním cílem není systematický výzkum jediné lokality podle záliby, ale záchrana ohrožených nálezů. Zásadní je pro něj tak vymezení sběrné oblasti odpovídající působnosti zřizovatelů mateřských muzeí a z ní vycházejících opatření k nezbytným přesunům sbírek, které by se měly vracet do muzeí v regionu, kde k nálezů došlo. Ne vždy ale je tato mobilita podle něj vhodná, hrozí především nebezpečí zmatků v evidenci a poškození předmětů.⁴⁸⁵ Specifickou reakci pak u archeologů vzbudil požadavek na rozřídění muzejních sbírkových fondů do hodnotových kategorií, s nímž byli konfrontováni v roce 1984. Přes některé pozitivní rysy jako např. faktické odstranění subjektivní roviny při posuzování významu archeologického materiálu se závažným problémem stala otázka morální odpovědnosti muzejních pracovníků za předměty zařazené do první, nejhodnotnější skupiny. Materiály první kategorie totiž měly být podle původních propozic deponovány v sejfech peněžních ústavů či na k tomuto účelu vyčleněných místech v muzeích. Tím by ale v případě archeologie došlo k narušení celistvosti jednotlivých nálezových celků a velmi by se navíc komplikovala konzervátorská péče a přístup badatelů a veřejnosti k nim. Řešením by podle části muzejníků bylo spíše zapsání „průměrných“ a běžných předmětů do nejvyšší kategorie spolu s unikátními jednotlivinami.⁴⁸⁶

4.4.2 Uchovávání a správa sbírek

Obor archeologie měl (a má) oproti ostatním oborům zastoupeným v muzeu specifické postavení. Podle tehdy platné legislativy byly veškeré archeologické památky získané výzkumnou činností nebo náhodnými nálezy prohlášeny za tzv. národní majetek a měly být ukládány do muzeí. Oprávnění k provádění výzkumu však obdržely i další subjekty, jež si mohly materiál ponechat na dobu nutnou k provedení jeho odborné analýzy. Právě zde však vznikaly četné konflikty. Pověřené instituce si materiál ponechávaly nad stanovenou dobu a objevovaly se u nich dokonce tendence je aktivně zprostředkovávat zájemcům z řad odborné i laické veřejnosti. Ze strany muzeí byla snaha pro ně nevyhovující situaci vyřešit, což vedlo ke zdlouhavým a komplikovaným jednáním, která však přece jen

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 72.

⁴⁸⁶ DOHNAL, Vít: K metodologickým aspektům kategorizace v archeologii. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*, 1989, č. 15, s. 62–64.

vyústila v konkrétní dohody. Jedna z nejdůležitějších byla ratifikována mezi pražským pracovištěm AÚ ČSAV a NM v roce 1979. NM na jejím základě mimo jiné získalo možnost doporučovat, do které muzejní instituce by měly být jednotlivé archeologické nálezy přiděleny.⁴⁸⁷

Intenzivní podněty a impulzy přinášela archeologická muzeologie také v oblasti péče o sbírkové předměty. Torzovité archeologické nálezy často potřebovaly akutní a komplikované zásahy pro uchování jejich fyzické podstaty a informační kapacity. Právě proto s nimi pracující konzervátoři a restaurátoři patřili mezi nejdůležitější představitele svého oboru. Během let pak byli jejich prostřednictvím muzejní (i další) archeologové seznamováni s metodikou pro ošetření všech důležitých materiálů, ať již se jednalo o kov, keramiku, dřevo či kosterní a rostlinné pozůstatky. Publikovány byly i stati týkající se jejich doplňování, odlévání a vytváření kopií.⁴⁸⁸ Poučení se jim vedle seminářů a konferencí dostávalo na stránkách archeologicky zaměřených časopisů (zejména *Archeologické rozhledy*, *Časopis Moravského musea*).⁴⁸⁹ Mezi výrazné osobnosti patřili hlavně chemikové a konzervátoři kovů *Ladislav Págo*, *Jiří Boris Pelikán* a pro oblast keramiky *Vladimír Chocholoušek*.⁴⁹⁰ Problematika konzervace a restaurování se stala důležitou součástí i několika monografií jako např. *Základů muzejní konzervace* koncipovaných jako muzeografické učební texty⁴⁹¹ a reflektovala ji dokonce specializovaná bibliografie.⁴⁹²

⁴⁸⁷ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 71. V praxi ale AÚ ČSAV ponechával většinu svých nálezů v Bílině a Mostě.

⁴⁸⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: Nový způsob doplňování keramiky a odlévání předmětů. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, č. 3, s. 323–324; Pořizování kopií sbírkových předmětů parafínovou metodou. *Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*, 1967, s. 55–60.

⁴⁸⁹ Např. BORKOVSKÝ, Ivan: Konzervace keramiky. *Archeologické rozhledy* 3, 1951, č. 2, s. 226–229; DOHNAL, Zdeněk: Jak zacházet s rostlinnými zbytky z archeologických výzkumů. *Tamtéž* 11, 1959, č. 4, s. 570–574; KLÍMA, Bohuslav: Konzervace kostí a kostěných předmětů. *Tamtéž* 4, 1952, č. 2, s. 154–157.

⁴⁹⁰ Např. PÁGO, Ladislav: Konzervace dřeva z archeologických nálezů. In: PÁGO, Ladislav a kol. (edd.): *Základy muzejní konzervace*. Brno 1970, s. 52–54. Muzeografické učební texty, Rekonstrukce a konzervace velmi poškozených a prokorodovaných železných předmětů. *Archeologické rozhledy* 18, 1966, č. 1, s. 64–66; PELIKÁN, Jiří Boris: Nová metoda konzervace železných předmětů v muzejnictví. *Časopis Moravského musea/Acta Musei Moraviae – vědy historické* 36, 1951, s. 155–161; Problém konzervace pravěkých želez. *Archeologické rozhledy* 6, 1954, č. 2, s. 240–244; Nové poznatky v oboru konzervace pravěkého materiálu. *Tamtéž* 10, 1958, č. 4, s. 408–412 a 417–425; Konzervace zlatých a stříbrných předmětů. *Tamtéž* 15, 1963, č. 4, s. 490–500; Konzervace mědi a jejich slitin. *Tamtéž* 14, 1964, č. 4, s. 574–587; HRUBÝ, Vilém – CHOCHOLOUŠEK, Vladimír: *Přehled konzervace keramiky a porcelánu*. Praha 1964, s. 109–121. Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce.

⁴⁹¹ PÁGO, Ladislav a kol. *Základy muzejní konzervace*. Brno 1970. Ed. Z. Z. Stránský. Muzeografické učební texty I.; STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav (ed.): *Základy muzejní konzervace*. Brno 1976. Muzeografické učební texty II.; SEJBAL, Jiří (ed.): *Základy muzejní konzervace*. Brno 1989. Muzeografické učební texty III.

⁴⁹² SKLENÁŘ, Karel: Přehled důležitější literatury o konzervaci pravěkého materiálu v muzeích. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 9, 1967, č. 4, s. 42–44.

4.4.3 Presentace a práce s návštěvníkem

Stejně jako v ostatních oborech zastoupených v muzeu si i u archeologů podržela klíčovou roli prezentace sbírek a komunikace s návštěvníkem. Vědomí „obratu“ k publiku jako základnímu stavebnímu kameni muzejní činnosti bylo v teoretických statích i muzejní praxi obzvláště silně zastoupeno, což bylo do značné míry zapříčiněno vědeckou strnulostí a taxativním pojetím dřívějších výstav a expozic. Podle tehdejších názorů měly minimální dopad na prohloubení znalostí návštěvnické obce a v mnoha případech zcela postrádaly výchovný aspekt. Příslušná speciální muzeologie tak během čtyřicetiletého vývoje v socialistickém období prodělala výrazný progres, jenž se projevil nejen úsilím o jiný, přece jen divácky přístupnější a srozumitelnější obsah jednotlivých prezentačních počinů, ale i v cílené práci s návštěvníkem formou lektorů, doprovodných programů a spolupráce se školami. Jako takřka všechny ostatní muzejně vědní obory však nemohla odolat „mocnému vábení“ ideologie, zvláště pak při hledání prvotních forem třídní společnosti, interpretaci náboženských představ a částečně i průniku Nejedlého „národní“ koncepce kultury preferující slovanské období.⁴⁹³ Celkově však expozice a výstavy vedle nutné úlitby režimu např. v podobě užívání historicko-materialistických pojmů ekonomické základny a společenské nadstavby ukazovaly především podle oborových specifik klasifikovaný a roztríděný materiál soustředěný na dějiny „předdějinné“ lidské komunity a vzájemné vztahy jejich entit.⁴⁹⁴ Podobně tomu ostatně bylo do značné míry i v případě lektorské služby, kde byl z důvodu lepší srozumitelnosti u mladších diváků kladen důraz spíše na vyvolání celkového zájmu o dané období a u těch starších spíše na získání základní orientace a přehledu o tomto mnohvrstevném a ve školních osnovách dosti opomíjeném fenoménu.⁴⁹⁵

Zásadní a pro ostatní muzejní pracovníky inspirativní se staly prezentační aktivity **Jiřího Neustupného** uskutečňované na půdě NM, jejichž koncepce a poslání byly

⁴⁹³ Důkazem může být např. disproporcí výstavy NM Od pravěku k českým Slovanům, v níž raně středověké (slovanské) období zcela dominovalo nad pravěkem. SKLENÁŘ, Karel. *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 2014, s. 195. *Fontes Archaeologici Pragenses*.

⁴⁹⁴ V této souvislosti mluví o archeologických expozicích NM SKLENÁŘ, Karel – *Tamtéž*, s. 203. O vlivu marxismu-leninismu na archeologii viz KREKOVIC, Eduard – BAČA, Martin. *Marxism, communism and czechoslovak archeology*. *Anthropologie* 51, 2013, č. 2, s. 261–270.

⁴⁹⁵ HARTL, Jiří: K práci lektorů v prehistorických expozicích. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 36.

samotným autorem často komentovány v dobových periodikách.⁴⁹⁶ Již těsně po skončení 2. světové války inicioval rozsáhlé změny v dosavadním pojmání archeologického výstavnictví,⁴⁹⁷ jež by se daly označit za přechod ke **zhistoričtění jejich celkového obsahu a poselství**. Za tímto účelem by se podle Neustupného mělo přestat pracovat s pro laickou veřejnost poněkud indiferentními instalacemi různorodého archeologického materiálu jako obrazu oborového bádání a naopak jej využívat jako prostředek pro přístupnější a srozumitelné představení problematiky nejstarších dějin. Vycházel z toho, že archeologie svými chronologicko-typologickými metodami a materiálem nemá potenciál sama o sobě srozumitelným způsobem sdělovat poselství širší veřejnosti. Zatímco základní sbírky uložené v depozitáři zůstávají svou podstatou archeologické a tím určené spíše pro odborníky, u exponátů „*je, má a může tomu být jinak*“.⁴⁹⁸ Hlavním vyjadřovacím prostředkem takto pojatých prezentačních aktivit by sice měly zůstat archeologické nálezy, nicméně nikoli jako archeologické prameny patřící do určitého období, ale jako doklady výroby, každodennosti či kulturních projevů jako např. umění či náboženství.⁴⁹⁹ Tento základ musí být následně vhodně obohacen o nutné doplňky. Pro prehistorické období se jedná o mapy, plány, kresby, modely objektů či části vyzdvižené in situ, pro mladší, tzv. „historické“ období je pak možné využít i dalších přístupů obsahujících např. dochované reprodukce historických scén či písemné zprávy. Právě tyto neodmyslitelné komponenty spolu s interdisciplinárním přístupem (pro starší dobu etnologie, pro mladší především historie) teprve dávají promluvit autentickým předmětům jakožto přímým svědkům zkoumaného období. Ostatně důraz na dokladovost vystaveného materiálu odlišoval moderní trendy od dřívějšího výstavního přístupu, kdy byly sbírkové předměty pojímány pouze jako hmotné prameny. V takovémto úhlu pohledu podle Neustupného však patří převážně do sféry vnitřní muzejní práce a uplatnění mohou nalézt pouze u speciálních výstav určených pro odborníky.⁵⁰⁰ Vedle zmíněného historického přístupu jsou archeologické

⁴⁹⁶ O jeho výstavách se však živě diskutovalo v muzeologických časopisech, jakými byly MVP, brněnské Muzeologické sešity či slovenské Múzeum.

⁴⁹⁷ Za první průkopnickou výstavu v tomto ohledu sám Neustupný považoval *Pravěké dějiny Čech* realizovanou v NM již v roce 1946. SKLENÁŘ, Karel: Oborová prehistorická muzeologie v pracích Jiřího Neustupného. In: SKLENÁŘ, Karel – ŠŤOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.). *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975, s. 15.

⁴⁹⁸ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního musejnictví*. Praha, 1950, s. 111.

⁴⁹⁹ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968, s. 81. Muzejní práce, sv. 13.

⁵⁰⁰ NEUSTUPNÝ, Jiří: Od archeologie k prehistorii v muzejním výstavnictví. *ČNM – řada historická* 136, 1967, s. 25.

sbírky uplatnitelné pro dokumentaci a vystavování v oblasti technologické a umělecké, což ve zvýšené míře platí pro materiál v gesci klasické archeologie a egyptologie.⁵⁰¹

Názorným příkladem Neustupného revolučního stanoviska byla výstava *Pravěk Československa* z roku 1958, následně přebudovaná v roce 1966 pod názvem *Pravěké dějiny československého území*. Jako taková vzbudila značný ohlas v zahraničí, a to i díky vernisáži reinstalace uspořádané v rámci světového archeologického kongresu uskutečněného v Praze. Došlo při ní k doposud neobvyklému, z pohledu dřívější praxe vlastně opačnému postupu při pokusu o periodizaci pravěku spočívajícím v členění vývoje pravěké společnosti podle signifikantních obecnějších jevů, kterým byly jednotlivé archeologické kultury zcela podřízeny. Na základě těchto neortodoxních postupů mohly být teprve pojmenovány různé fáze historického a sociálně ekonomického vývoje a ty následně představeny veřejnosti.⁵⁰² Při výběru předmětů se kladl důraz především na to, jaká svědectví podávají o příslušných složkách historické reality, což mimo jiné umožnilo neuvádět jejich naleziště na popiskách, tvořících doposud neodmyslitelnou součást takřka každé instalace v oblasti archeologie. Při využití podobného postupu sice muselo dojít k abstrakci a hlavně jisté míře schematizace, ty ale podle Neustupného neměly mít zásadní vliv pro celkové pochopení a vyznění dané prezentace. Zásadní funkci při představení širokého tématu sehrála tzv. *proudová vitrína*, která se v délce 122 m vinula podél stěn 6 sálů skrze dveřní otvory (v instalaci z roku 1958 byla omezena na jednotlivé sály a zůstávala nepropojena). Protože nebyla dělena žádnými příčkami, umožňovala přehledné znázornění zásadních témat, jakými byly zeměpisné rozlohy kultur, relativní chronologie kultur, nepřetržitost osídlení atd. Také vysvětlující texty byly pojaty heslovitě, aby „*nezaměstnávaly návštěvníkův zrak, jemuž chceme ponechat hlavně soubory exponátů*“.⁵⁰³ K dalším stěžejním a inovativním prvkům patřilo výběrové přisvětlování a pohyb exponátů, využití množství modelů či způsob instalace vitríny znázorňující archeologickou klasifikaci tak, aniž by tím byl zatěžován běžný návštěvník. Některé prvky vycházející z Neustupného pojetí (např. „zžitotnění“ archeologického

⁵⁰¹ NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního musejnictví*. Praha, 1950, s. 115.

⁵⁰² NEUSTUPNÝ, Jiří: Od archeologie k prehistorii v muzejním výstavnictví. *ČNM – řada historická* 136, 1967, s. 25.

⁵⁰³ Kdo chtěl podrobnější výklad, měl k dispozici průvodce nebo magnetofonový záznam kombinovaný se světelným znázorňováním partií, o kterých byla právě řeč. Tamtéž, s. 30. Detailní popis expozice viz též SKLENÁŘ, Karel: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha 2014, s. 196–204. *Fontes Archaeologici Pragenses*.

materiálu, separace větší části materiálu pro studijní účely v depozitářích) pak využívala při svých prezentacích řada dalších muzeí jako např. Muzeum hlavního města Prahy.⁵⁰⁴

Poněkud odlišně byl koncipován další výrazný počín té doby – expozice o *Původu a vývoji člověka* instalovaná v Ústavu Anthropos v 60. letech. Kladla si totiž za cíl představit tehdejší vědomosti a představy o podstatných aspektech vývoje počátků lidské kultury a člověka v jeho přirozeném prostředí starší a střední doby kamenné.⁵⁰⁵ Jako hlavní exponát zde byl vystaven unikátní dokladový materiál nejen z území tehdejšího Československa (mj. výsledky výzkumů z jeskyně Kůlny, Stránské skály, Dolních Věstonic či Neslovic), hlavní význam expozice nicméně byl spatřován v tom, že se zrodila jako výsledek multioborové týmové spolupráce (Jelínek, Valoch, Klíma, Musil) se zapojením zkušeného muzejního architekta (Hank). Došlo tak ke smazání rozdílů mezi jednotlivými obory zastoupenými v muzeu, což se pozitivně projevilo v kompaktnosti a celistvosti instalace soustředěné čistě na zprostředkování daného jevu. Expozice proto měla důležitý přínos nejen pro samotný vědní obor archeologie a jeho popularizaci, ale podle slov tehdejšího ředitele MM Jana Jelínka se stala i zásadním počinem i pro rozvoj techniky výstavní a muzeologické práce.⁵⁰⁶

Jeden z autorů prezentace **Vilém Hank**, který muzeum považoval za vědecký ústav vytvářející studijní sbírky a primárně sloužící k popularizaci vědy, svoje vnímání výstavní problematiky ještě více specifikoval v analýze výstavy o moravském pravěku realizované v MM zhruba ve stejném období. Instalace podle něj byla zaměřena na historický výklad archeologických památek, přičemž by v jejím rámci neměly mluvit sbírky, ale samotné dějiny.⁵⁰⁷ Sám při zprostředkování dané problematiky kladl akcent na lidovost (v jeho pojetí vlastně obsahová srozumitelnost prostému návštěvníkovi) a zároveň na prostorovou (orientačně jasná dislokace předmětů) a estetickou složku, jejíž potřeba se u publika značně zvýšila vlivem stále intenzivnějšího vizuálního působení tehdejších mediálních prostředků (např. film, televize a reklama). Zároveň upozorňoval na nebezpečí ohrožující návštěvníkovo vnímání prezentačních obsahů, z nichž některé jsou odrazem výhradního oborového způsobu myšlení autorů. Mezi hlavní problémy v tomto ohledu zařadil zavádění

⁵⁰⁴ HLAVA, Miloš – KOSTKA, Michal – ŠMOLÍKOVÁ, Miroslava: Archeologické expozice a výstavy v Muzeu hlavního města Prahy. *Archaeologica Pragensia* 22, 2014, s. 209.

⁵⁰⁵ JELÍNEK, Jan: *Historie ústavu a expozice Anthropos v Brně: pamětní tisk Moravského musea v Brně k slavnostnímu otevření*. Brno 1964, s. 41.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 44.

⁵⁰⁷ HANK, Vilém: Archeologie a muzejní výstavnictví. In: SKUTIL, Jan (ed.): *Sborník III. Karlu Tihelkovi k pětadesátinám*. Brno 1964, s. 36.

abstraktních výkladů zkoumaného jevu na úkor názornosti a konkrétnosti vystaveného materiálu (např. vědecké periodizace), instalování indiferentního a obtížně interpretovatelného materiálu či „vynucené“ nalézání dokladů tzv. třídní společnosti narážející na otázku nedostatečně dochované materiální kultury nižších vrstev.⁵⁰⁸ Ideální řešení pro prezentaci archeologických sbírek by i podle vzoru kroměřížského muzea viděl v kriticky provedené dioramatické rekonstrukci základních prehistorických period jako přirozeného centra muzejní prezentace, k nimž by byl přiřčen ve funkční celky uspořádaný a pečlivě vybraný materiál umístěný v nevelkých vitrínách. Menší muzea by se pak mohla místo toho spokojit s malířskými či grafickými zobrazeními jednotlivých období doprovázené prehistorickými doklady.⁵⁰⁹

K problematice muzejní prezentace archeologického materiálu se vyjadřoval zejména v 80. letech také **Karel Sklenář**. Vyšel z premisy, že na rozdíl od předchozích let většina muzeí již disponuje určitou podobou výstavní formy reprezentující archeologii a jde tak spíše o její další zkvalitňování. Jako představitel Neustupného historizujícího pojetí se zaměřil na důležitost výběru reprezentativních dokladů daného období, které by sice měly vyhovovat odborným nárokům, ale zároveň vzbuzovat zájem návštěvníka a vnášet pestrost do zpracovávaného tématu (např. prostřednictvím nápadných a obzvláště zachovalých kusů). Z popularizačního hlediska doporučoval věnovat pozornost krátkodobým prezentacím, kde by mohlo dojít např. k častějšímu ukazování nových přírůstků.⁵¹⁰ Klíčové pro něj byly účelné a promyšlené formy spolupráce s laickou veřejností. Úzké vazby s ní chtěl vybudovat především zakládáním zájmových kroužků a kooperací se školami, jež by zahrnovala vyučování prehistorie pro žáky středních škol. Zároveň uvažoval o možnosti jejího doplnění výstavkou, kde by mohlo dojít k přímému a bezprostřednímu kontaktu zájemců s předměty z odborného hlediska bezcennými.⁵¹¹

I když řada připomínek a doporučení zůstávala platná také pro **menší vlastivědná muzea** a od počátků nacházela u jejich pracovníků pozitivní ohlas,⁵¹² řada zamýšlených aspektů nemohla být v jejich prezentačních aktivitách bezezbytku naplněna. Mezi hlavní

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 37–38.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 38–39.

⁵¹⁰ SKLENÁŘ, Karel: K úkolům archeologie v muzeích v 7. pětiletce. *MVP* 20 (90), 1982, č. 2, s. 75.

⁵¹¹ Tamtéž, s. 76.

⁵¹² Neustupný již po konci druhé světové války zmiňoval jako instalačně progresivní centra Hradec Králové a Kolín. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního musejnictví: příspěvky k obecné a speciální museologii*. Praha 1950, s. 114.

příčiny patřila např. nutnost vytvořit jednotné organizační propojení s ostatními vědními obory v rámci jedné expozice, torzovitost archeologického materiálu vztahujícího se v daném regionu pouze k určitým obdobím či nedostatečné personální zabezpečení a prostorové vybavení. I když jednotlivé expozice tematicky vycházely z obecně formulovaných vědeckých poznatků založených na chronologicko-typologickém vnímání archeologie⁵¹³ a řada archeologů z centrálních vědeckých institucí měla na vzniku některých oblastních výstavních počínů klíčový podíl,⁵¹⁴ reprezentanti vlastivědného muzejnictví se sami v teoretické i praktické rovině pokoušeli analyzovat celkovou širší problematiku instalace vlastních archeologických sbírek aplikovanou na regionální poměry. Názorným příkladem těchto kazuistik je článek pozdějšího pracovníka NM a Kabinetu **Vladimíra Martince** (*1934), autora pravěké části expozice muzea v Roztokách u Prahy z roku 1962.⁵¹⁵ Primárně je zde poukázáno na nutnost vytvoření jasné koncepce, která začíná volbou tématu pojatého jako historický problém. Předvedeme-li návštěvníkovi staré dějiny, vzbudí to jeho pozornost, protože pro něj budou rozumově postihnutelné jako celek. Prehistorie tak přestane být suchopárnou vědou vyžívající se na budování systému kultur a stane se pro diváka uchopitelnou záležitostí, s níž se navíc dokáže do značné míry ztotožnit. Kromě vzdělanostního rámce dané instalace je třeba naplnit i její výchovnou funkci např. poukázáním na vzestupný vývoj lidstva. Pro zdařilé vyznění expozice je pak zcela zásadní volba exponátů, což by měly být pro danou oblast typické autentické předměty dokumentující význam v místě působících kultur, a to bez širšího zastoupení materiálu pocházejícího z jiných lokalit. Nejpočetnějšími předměty by se v Martincově optice měly stát místní výrobky, které mohou být znázorňovány i v podobě modelů v jejich různých výrobních fázích. Zásadní roli v procesu porozumění však hraje text, jenž by měl být přehledný a stručný, přičemž zásadní události má zprostředkovávat prostřednictvím hesel.

⁵¹³ Matoušek nachází jako inspirační zdroj těchto expozic syntetická díla M. Buchvaldka, J. Filipa, R. Pleinera J. Neustupného. MATOUŠEK, Václav: Archeologické muzejní expozice v Čechách jako odraz koncepce studia pravěku a středověku. *Archeologické rozhledy* 52, 2000, č. 2, s. 457.

⁵¹⁴ Např. Oddělení prehistorie a protohistorie NM se koncem 60. let podílelo na přípravě Památníku staroslověnské kultury na Sázavě (Turek), Muzea antiky v Hostinném (Marsa, Dufková) a aktivně spolupracovalo s dalšími institucemi – Muzeem hlavního města Prahy, muzei v Plzni, Benešově, Jemništi, Březnici (vše Turek), Mělnice, Mšeně, Radnicích (vše Sklenář), Poděbradech, Ústí nad Labem (Lička). SKLENÁŘ, Karel: Oddělení prehistorie a protohistorie NM: Zprávy z oddělení Národního muzea 1967–1970. *ČNM – řada historická* 137-139, 1968–1970, s. 104. M. Šolle pak byl autorem expozice v Kouřimi (1961) a A. Beneš v Týně nad Vltavou (1984). MATOUŠEK, Václav: Archeologické muzejní expozice v Čechách jako odraz koncepce studia pravěku a středověku. *Archeologické rozhledy* 52, 2000, č. 2, s. 457.

⁵¹⁵ SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 362.

V případě výtvarného řešení je důležité, aby byla zachována harmonie s výstavními prostory (v případě Roztok se jednalo o původní gotickou architekturu interiéru) a jednotný styl. Takováto prezentace musí splňovat také jistý technický rámeček. Martinec zmiňuje využití specifických vitrín navržených přímo pro dané prostory (stolové, skříňové a čtvercové), které kromě nároků na estetickou úroveň musí vykazovat vhodné parametry pro rozvoj edukační složky. Kritizuje přílišnou hloubku výstavního fundusu do značné míry znemožňujícího četbu textů, zároveň ale požaduje uspořádat předměty tak, aby vedly k postupnému soustředění divákovy pozornosti. Zabývá se i způsobem nasvícení, které dává vyniknout plastičnosti předmětů, a zároveň by nemělo plně vystavovat na odiv jejich torzovitost.⁵¹⁶

Jiný přístup k problematice instalace prehistorických památek přinesla ředitelka Okresního muzea Brno-venkov **Alena Houšťová** (*1934), která velmi kriticky hodnotila celkovou úroveň muzejní prezentace zaostávající za výsledky prehistorické vědy spočívající v často formalistickém a ustáleném řazení předmětů do vývojového proudu bez znalosti základních metod oboru. Svůj zájem soustředila na okresní muzea, u nichž je především nutné vyzvednout specifičnost dané lokality. Naráží přitom na dva zásadní problémy – nemožnost dokumentačně podat celkové charakteristické rysy prehistorického vývoje, protože ten probíhal ve větších územních celcích, a k stereotypnímu vnímání archeologického materiálu ze strany návštěvníků, kteří nejsou v plné míře schopni vnímat jeho odlišnosti. Muzeum v tomto směru může postupovat celkem třemi způsoby. Odlišnost lze instalačně vyjádřit prostřednictvím představení některých typů místních nalezišť 1) eponymního, jež hraje zásadnější roli pro širší území (kromě nálezů zde bude postižena historie bádání a budou představeny osobnosti z řad na něm zaangażovaných archeologů), 2) mezi širokou veřejností nepříliš známého ale významného (hradiska, mohylníky, hroby, zbytky staveb) a konečně 3) nově prozkoumaného (originály, nálezové situace, obrysy jam). Na rozdíl od Neustupného tezí se zde Houšťové ústředním motivem instalace stalo představení prehistorie prostřednictvím archeologických výzkumů. Je si nicméně vědoma nedostatků tohoto přístupu, který z prezentace vylučuje množství archeologických předmětů a soustřeďuje výklad na jednu či více kultur sídlících na dané lokalitě.⁵¹⁷ Další možnost pak

⁵¹⁶ MARTINEC, Vladimír: Regionální instalace pravěku v památkovém objektu. *MVP* 1 (71), 1963, č. 2, s. 86–88.

⁵¹⁷ Nedoporučuje jej proto u centrálních ani regionálních muzeí. HOUŠŤOVÁ, Alena: K některým problémům expozic věnovaných prehistorii. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 102.

pro ni představuje tematické řešení prezentace, v němž se preferuje hledisko výběrové, které by se mělo používat jen při výstavách (např. šperky, bronzové předměty) a problémové akcentující předem pečlivě vybraný fenomén (např. stavitelství, pohřbívání, železářství, zemědělství). Poslední typ tvoří komplexní pojetí, jež se bude snažit představit archeologický materiál v co největší šíři, ve kterém nicméně hrozí nahrazování chybějícího materiálu kopiemi a odlitky.⁵¹⁸

Ze specifických prostředků vystavování archeologické problematiky se hojně diskutovalo o **využití modelů**. Zdůrazňován byl především jejich doplňkový charakter a zároveň význam pro vědecké i výchovně-vzdělávací účely. Jejich prostřednictvím totiž bylo možné podle tehdejších autorů hlavně pro budoucnost uchovat informace o nálezové terénní situaci a názorným způsobem dokumentovat významné nedochované objekty. Výraznou proměnou během sledovaného období prošly materiály, z nichž byly zhotovovány.⁵¹⁹ Od 60. let byly sádrové modely postupně nahrazovány umělohmotnými typy substitutů zhotovovanými při AÚ ČSAV. Jejich výhodou byla lehkost, byly prakticky nerozbitné a mobilní. Vznikla proto idea, aby byly zřízeny speciální depozitáře těchto předloh, které „... *byly zhotoveny přímo na výzkumu podle skutečnosti*“.⁵²⁰

Archeologická muzeologie přinesla **řadu impulsů i pro práci s návštěvníkem**. Takřka ihned po roce 1948 se objevily intenzivní snahy o komunikaci nejen prostřednictvím ukazování sbírek, ale i hlubšího zapojení veřejnosti (zejména mládeže) do aktivit muzea. Příkladem může být vedoucí pravěkého oddělení a pozdější ředitel MM **Karel Tihelka** (1898–1973), který svou pozornost upřel na problematiku školních exkurzí doporučených v tehdejších i pozdějších učebních osnovách. Kromě prohlášení, že tato forma výuky by se měla odehrávat všude, kde jí poměry dovolí, považuje za její úspěšnou realizaci dva základní komponenty – schopné a učenlivé učitele a vhodné prezentační uspořádání tématu. Zejména nevhodné instalace ukazující co největší množství takovýchto památek v řadě vitrín podle něj ve výsledku znemožňují potřebné poučení. Prezentace by pak měla obsahovat typické nálezy uspořádané ve vývojovém sledu doprovázené vysvětlujícími prvky v podobě nápisů, vysvětlivek, diagramů, vyobrazení, ale i ukázkami výkopové a rekonstrukční techniky.⁵²¹

⁵¹⁸ Tamtéž.

⁵¹⁹ PLEINER, Radomír – FRYDRÝN, Stanislav: Modely z umělých hmot a význam modelu a archeologii. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, č. 4, s. 562–563.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 563.

⁵²¹ TIHELKA, Karel: Didaktické školní exkurse do pravěkých sbírek v muzeích. *Z dávných věků* 1, 1947/1948, č. 1-4, s. 151–152.

Takto prezentovaná sbírka je vhodná i pro odborníka, který nemůže mít proti podobnému uspořádání jakýchkoli námitek.

V pozdějších obdobích se objevily pokusy o **vymezení stěžejních oblastí vzájemné spolupráce mezi muzejními archeology a školami**. Zatímco žáci by podle nich mohli výrazně přispět při vyhledávání (prospekci) a ochraně archeologických památek, muzejní instituce by se zasloužily o prohloubení jejich znalostí o historii obce a tím i celkové zkvalitnění vzdělávacího procesu.⁵²² Některá muzea se tento vztah snažila zintenzívnit vytvořením lektorských týmů. Jejich představitelé se při zprostředkování expozičních a výstavních počinů museli vypořádávat s minimální pozorností věnované ve školních osnovách pravěkému období, jež bylo dílčím způsobem zasazeno do výukových předmětů vlastivěda a dějepis. U mimoškolních skupin pak jako nejvhodnější způsob komunikace vykristalizovalo pouze poskytnutí všeobecného přehledu o daném tématu a následné zodpovězení případných dotazů. Také v případě archeologie se od lektorů vyžadovala odborná i pedagogicko-psychologická způsobilost kombinovaná se seznámením se s celkovými možnostmi návštěvníka a s úrovní jeho znalostí.⁵²³ Požadavek jisté míry připravenosti na vzájemnou kooperaci však byl očekáván i od vedoucích návštěvnických skupin, hlavně od pedagogů.⁵²⁴ Zájem o instruktáže připravující je na prohlídku však nebyl ve většině případů odpovídající.⁵²⁵ Rozšířená zejména v NM byla i přednášková činnost. Představitelé jeho prehistorického oddělení v letech 1969–1989 organizovali soubor hlavních a vedlejších cyklů přednášek s názvem *Mimoškolní výuka prehistorie a protohistorie* s ambicí rozšířit nedostatečné znalosti o tomto období vyplývající z minimálního prostoru věnovanému tomuto tématu v učebních osnovách.⁵²⁶

⁵²² Ten by byl rozšířen o názorné ukázky v podobě vhodně zvolených zápůjček archeologického materiálu. PREUSS, Karel: Spolupráce muzea a školy v oblasti archeologie. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 59–60.

⁵²³ HARTL, Jiří: K práci lektorů v prehistorických expozicích. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami : sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 36 a 42.

⁵²⁴ U učitelů v praxi měli pomáhat muzejní pracovníci, u studentů pedagogických oborů příslušné fakulty. Např. PREUSS, Karel: Spolupráce muzea a školy v oblasti archeologie. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 60.

⁵²⁵ V případě MZM o tom, KOVÁŘŮ, Věra: Diskusní příspěvek. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 67.

⁵²⁶ SKLENÁŘ, Karel: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha 2014, s. 233. *Fontes Archaeologici Pragenses*.

Představitelé archeologické muzeologie si velmi dobře uvědomovali rostoucí sílu a vliv médií a zejména jejich tehdejšího nejprogresivnějšího reprezentanta – televize. Jiří Neustupný se na základě úspěšné spolupráce v rámci kulturní *relace British Broadcasting Corporation* (BBC) s názvem *Animal, Vegetable, Mineral* zabýval mírou její účinnosti v oblasti zprostředkující a propagační činnosti muzea. Za klíčovou v tomto ohledu považoval problematiku vizuálního vnímání, které pomocí obrazů rozvíjí nejen znalosti, ale i představivost a paměť.⁵²⁷ Má-li veřejnost porozumět výkladům o starších dějinách lidstva, měla by vedle klasických a tradičních forem, jakými jsou výstavní aktivity, katalogy či přednášky, lépe využít současných progresivních způsobů komunikace. Neustupný pak speciální televizní pořad věnovaný představení vnitřní činnosti muzea přirovnává k pohyblivé muzejní sbírce, která za ním přišla až do bytu a na niž se navíc potenciální konzument může v klidu domova lépe soustředit. Jako taková tak má velký potenciál masově přibližovat výsledky badatelského úsilí široké veřejnosti.⁵²⁸

Rozsáhlá byla v rámci archeologické muzeologie **také publikační činnost určená pro odbornou veřejnost (nejen) v muzeích**. Jednalo se především o zveřejňování informací o nálezových fondech uložených ve sbírkách jednotlivých muzeí, ať už se jednalo o vlastním nákladem vydávané katalogy či jejich publikování na stránkách *Zpráv Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd*.⁵²⁹ Čelnými představiteli oboru bylo doporučováno vydávání regionálních soupisů archeologických nálezů nebo lokálních tematických bibliografií, které se však podařilo realizovat spíše v ojedinělých případech.⁵³⁰ Výrazným momentem vedoucím ke zkvalitnění výstavní činnosti se staly četné recenze archeologických resp. prehistorických/středověkých výstav (uveřejňované především v ČNM, Časopise Moravského muzea, Archeologických rozhledech, Zprávách Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd), které vedly nejen k prohloubení instalační úrovně následujících počinů, ale také k teoretickým úvahám o muzejním fenoménu a intenzivnějšímu sledování vývoje v zahraničních muzeích.⁵³¹

⁵²⁷ NEUSTUPNÝ, Jiří: Archeologie a televize. *ČNM – vědy společenské* 125, 1956, s. 192.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 193.

⁵²⁹ Např. v roce 1978 Zprávy obsahovaly katalog pravěké sbírky Okresního muzea v Berouně (č. 1-2), soupis archeologických nemovitých památek v okrese Písek (č. 4) a katalog archeologické sbírky Havelkova muzea v Lošticích.

⁵³⁰ SKLENÁŘ, Karel: *Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku: archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné*. Mělník 1982; BELCREDI, Ludvík: *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*. Brno 1989.

⁵³¹ Např. DROBNÁ, Zoroslava: Muzea, památky a archeologie v Sýrii. *ČNM – řada historická* 134, 1965, s. 230–235; FILIP, Jan: Archeologická musea v Maďarsku. *Archeologické rozhledy* 9, 1957, č. 3, s. 369–375,

Muzejní instituce však nezaostávaly ani po vědecké stránce, zvláště archeologická oddělení centrálních muzejních ústavů se zúčastnila řady výzkumných rezortních úkolů a výsledky jejich výzkumů se nejrůznějšími formami (konference, publikace) šířily do zahraničí.⁵³²

4.5 Historická reflexe

Mimořádná byla u archeologické muzeologie snaha o podchytení výrazných vývojových aspektů oboru neodlučitelně spjatých s muzejním prostředím a analýza podílu jeho představitelů na celkovém rozvoji muzejnictví a muzeologie. V prostředí Čech se zájem soustředil zejména na muzejní aktivity pražských archeologů působících v NM (Neuberk, Vocel, Píč), zvýšené pozornosti ale neunikly ani klíčové osobnosti, které sehrály iniciační roli při formulování teoretických a obecných tezí o muzejním fenoménu (Čermák).⁵³³ Poměrně obsáhle byly zpracovány dějiny archeologických oddělení centrálního muzea.⁵³⁴ Na Moravě se do centra pozornosti dostali spíše než samotní muzejní pracovníci zástupci moravských amatérských archeologů, kteří položili základ řadě místních muzejních sbírek včetně té nejrozsáhlejší umístěné v MM.⁵³⁵ Zájem o historickou tematiku se projevil i v syntetickém zpracování problematiky nejvýznamnějších muzejních institucí všeoborového zaměření. Jejich autory se nestali profesním zaměřením historikové, ale vzhledem k dřívější bohaté reflexi událostí a jevů z historie českého muzejnictví právě archeologové. U příležitosti 150. výročí vzniku MZM tak nejprve vyšla publikace *Vladimíra Nekudy*.⁵³⁶ Unikátní počín shrnující genezi pražské instituce z pera *Karla Sklenáře* se sice

č. 4, s. 406–412; Archeologie v německých museích. *Tamtéž* 10, 1958, č. 1, s. 47–48, 97–103, 107–115; NEUSTUPNÝ, Jiří: Archeologie v maďarských muzeích. *ČNM – řada historická* 135, 1966, s. 165–171; Archeologické muzeum v Iráku. *Tamtéž* 136, 1967, s. 41–45.

⁵³² Dominantní zde byla opět osobnost Neustupného, který se v zahraničí etabloval i jako autor muzeologické literatury, ve které reflektoval i archeologickou problematiku. Viz např. NEUSTUPNÝ, Jiří: *Museum and research*. Praha 1968. *Museum work* 13; What is museology? *Museums Journal*, 1971, roč. 71, č. 2, s. 67–68; *Museology as an academic discipline*. *Museological Working Papers*, 1980, č. 1, s. 28–30.

⁵³³ Autory byly především Karel Sklenář (např. *Jan Norbert z Neuberka a počátky archeologie v Národním muzeu*, *ČNM – řada historická* 166, 1997, s. 6–19; *Jan Erazim Vocel: zakladatel české archeologie*. Praha 1981. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti a Jiří Neustupný (Josef Ladislav Píč, slovanský dějepisec, budovatel archeologických sbírek Národního muzea a objevitel pravěkých dějin Čech. *ČNM – vědy duchovní* 116, 1947, č. 1, s. 1–12; Kliment Čermák. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, č. 2, s. 163).

⁵³⁴ Hlavně ve sborníku z roku 1949 se nacházely informativní a ideologii neovlivněné analýzy jednotlivých oddělení NM. Pro vývoj archeologie byly nepodstatnější NEUSTUPNÝ, Jiří: Pravěké oddělení. In: SKALSKÝ, Gustav a kol. (edd.): *Národní muzeum 1818–1948*. Praha 1949, s. 69–86; DROBNÁ, Zoroslava: Historicko-archeologické oddělení. *Tamtéž*, s. 87–104.

⁵³⁵ Viz např. VIGNATIOVÁ, Jana: Přehled vývoje archeologického bádání na Moravě do začátku XX. století. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 17, 1975, č. 3, s. 93–125.

⁵³⁶ NEKUDA, Vladimír: *150 let Moravského muzea v Brně: stručný přehled historického vývoje*. Brno 1969.

svého vydání dočkal až po listopadovém převratu, nicméně z větší části se opíral o autorovy výzkumy provedené před rokem 1989.⁵³⁷ Do sledovaného období přímo nespadá ani aktivita *Josefa Skutila*, který v období protektorátu sestavil soupis moravských muzeí, v nichž se do značné míry odrážel i vývoj zde uvedených institucí.⁵³⁸ K plánovanému vydání druhého dílu pak patrně nedošlo i díky profesním obtížím autora po roce 1948.

4.6 Profesní organizace

Specifika archeologie aplikovaná na prostředí muzea postupně vedla ke zvýšené potřebě pravidelného setkávání v rámci samostatné profesní platformy. Cílem bylo řešit jak společné aktuální úkoly, tak zvýšit celkovou prestiž oboru. I když problematika muzejnictví, díky institucionální propojenosti a fakticky totožným pracovním postupům a činnostem (např. výzkum, nálezové zprávy, předávání materiálu muzeím), často rezonovala na celostátních archeologických sjezdech, výhradně se jí začala věnovat až *Oborová komise muzejních archeologů ČSR* (dále jako OKMA a Komise) působící při Kabinetu. Každoroční zasedání spojená s pracovními setkáními za účasti muzejních archeologů a reprezentantů spřízněných institucí (AÚ ČSAV, vysokoškolské katedry, střediska památkové péče) započala v roce 1973 v Kolíně (tehdy ještě pod hlavičkou Konzultačního dne muzejních pracovníků-archeologů) a po transformaci v roce 1990 působí dodnes. Většinou měla podobu tematických seminářů, na nichž se řešily na praxi zaměřené a naléhavé problémy často vyplývající z požadavků státní správy (obvykle odborem muzeí a galerií MK a Kabinet) a zřizovatelů. Jednání se pravidelně účastnilo několik desítek osob a také proto se stala hlavním reprezentantem dění a iniciátorem důležitých změn v archeologickém muzejnictví v 70. a 80. letech. Mezi nejaktivnější představitele OKMA patřili její dlouholetý předseda *Vladimír Ondruš* (MM, 1932–2000) a tajemník *Jiří Hartl* (NM, 1942–2017), iniciátorem a koordinátorem většiny aktivit se ale stal *Karel Sklenář*.⁵³⁹

Na jednotlivých zasedáních a seminářích Komise tak byly projednávány záležitosti organizačního uspořádání oboru včetně vztahu k sesterským institucím, vzájemná spolupráce při záchraně a ukládání nálezů, konzervační praktiky či otázky spojené se

⁵³⁷ SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti: příběh národního muzea*. Praha 2001. Z porevolučního období je třeba připomenout i jeho publikaci o dlouholeté zřizovatelské organizaci NM Společnosti Národního muzea. SKLENÁŘ, Karel: *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha 2007.

⁵³⁸ SKUTIL, Josef: *Moravská musea*. Brno 1941.

⁵³⁹ Krátké zprávy o zasedáních byly zveřejňovány např. v MVP.

zpracováním a vystavováním archeologického materiálu. Velké pozornosti se však zde dostávalo některým specifickým aktivitám, jako byly vypracování každoročně aktualizovaného seznamu muzejních archeologů, terminologický slovník či rozsáhlé konzultace u příležitosti vydání památkového zákona. Na základě přednesených referátů a následné diskuze byla přijímána usnesení a iniciovány žádosti nadřízeným orgánům. Činnost Komise však měla i četné praktické dopady. K nim patřilo uzavírání dohod mezi jednotlivými participanty archeologických výzkumů pro formy odevzdávání archeologického materiálu do muzeí. Z muzeologického hlediska byly důležité i prohlídky expozic a depozitářů v pořadatelských muzeích, jež byly účastníky hodnoceny při navazujících zasedáních. OKMA se snažila také oživit činnost archeologických sekcí krajských muzejních rad jako stěžejní platformy pro rozvoj oboru v regionech. Mezi mimořádně aktivní patřila sekce severomoravská, které se od svého vzniku v roce 1971 postupně podařilo vedle muzejních archeologů integrovat i představitele *Okresního střediska památkové péče a ochrany v přírodě v Olomouci* a opavské expozitury ČSAV v Brně. Její koordináční působení zahrnovalo i čistě muzejní záležitosti jakou byla tvorba, evidence a udržování sbírek včetně těch zachovalých v terénu a metodické otázky dotýkající se příprav expozic a výstav (např. Nový Jičín, Český Těšín, Olomouc). Jako specifický úkol byla vnímána i revize archeologických sbírek z hlediska jejich bezpečnosti.⁵⁴⁰ Obdobně aktivní byla i sekce středočeská napojená na muzeum v Roztokách u Prahy a odbor kultury KNV v Praze.

Muzejní ústavy se také výrazně podílely na pořádání celostátních i regionálních archeologických sjezdů, shromáždění a aktivů, na nichž byla nastolována především otázka vzájemné institucionální kooperace při řešení společných problémů.⁵⁴¹ I čeští archeologové-muzejníci se pokoušeli napodobit své kolegy z jiných oborů a aktivně kooperovat se zahraničním prostřednictvím mezinárodních muzejních organizací. Činnost české Komise vedla k navázání spolupráce jen částečně, a to hlavně se zástupci socialistických zemí. O něco výraznější byl podíl archeologů na aktivitách ICOM. Jednalo se o participaci na aktivitách *Mezinárodní komise pro archeologická a historická muzea a sbírky* (International

⁵⁴⁰ DOHNAL, Vít: Archeologická sekce v letech 1971–1982. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 17–18.

⁵⁴¹ Např. XVIII. Celostátní konference archeologů středověku v Ústavu lidového umění ve Strážnici. *MVP* 25 (95), 1987, č. 3, s. 178–180.

Committee for Museums and Collections of Archaeology and History, ICMAH), do jejichž jednání výrazněji zasahovali Jiří Neustupný⁵⁴² a spíše jako historik Vladimír Denkstein.⁵⁴³

4.7 Akademická výuka

Univerzitní výuka archeologie byla s muzejním prostředím v českých zemích neodmyslitelně spjata od jejích samotných počátků v polovině 19. století. Zásadní příčinou bylo paralelní působení hlavních představitelů v obou typech těchto institucí (např. Vocel, později Píč, Stocký, Schránil, Neustupný)⁵⁴⁴ a fakt, že sbírkové fondy muzeí byly vždy považovány za zásadní informační zdroj pro zvýšení znalostí a dovedností vysokoškolských studentů. Podobný model do určité míry přetrval také v období socialismu, nicméně edukace v oblasti archeologické aplikace se rozvětvila mezi oba obory – archeologii a nově i muzeologii, které její obsah ovšem vnímaly z poněkud odlišných pozic. Zatímco v kurikulu tradiční akademické disciplíny se jednalo o základní seznámení s praktickými muzejními náležitostmi formou přednášek, cvičení a někdy i déletrvající praxe, muzeologické školení otevíralo před posluchači teoretickou rovinu problematiky muzejního fenoménu.

Zájem právě o tento typ výuky lze v případě archeologie vysledovat především po únorovém převratu. Stěžejní osobností se stal *Jiří Neustupný*, jenž ji od roku 1950 vyučoval na *Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou* Karlovy univerzity jak v její obecné, tak i specializované podobě, a to nejen pro archeology, ale i pro studenty národopisu, historiky umění a částečně i historiky.⁵⁴⁵ Na brněnské univerzitě se podobný typ vzdělávání více prosadil až v 60. letech, patrně i pod vlivem etablování samostatného oboru muzeologie v rámci zdejší externí katedry (1963), což se mimo jiné projevilo i participací *Zbyňka Zbyslava Stránského* na některých muzeologicky zaměřených kurzech pro archeology.

⁵⁴² V roce 1978 Neustupný zmiňuje, že za něj ministerstvo kultury již nebude platit poplatky a nebude tak moct být nadále členem výboru. Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 6 (Agenda 1976–1982), složka Agenda 1978 – Dopis J. Neustupného řediteli NM Adolfu Čejchanovi ze dne 21. 9. 1978.

⁵⁴³ DENKSTEIN, Vladimír: VII. generální konference ICOM v New Yorku a jubilejní oslavy Smithsonian Institution ve Washingtonu. *ČNM – řada historická* 135, 1966, s. 112.

⁵⁴⁴ O nich viz též NEUSTUPNÝ, Jiří: Pravěké oddělení. In: SKALSKÝ, Gustav a kol. (edd.). *Národní museum 1818-1948*. Praha 1949, s. 69–86.

⁵⁴⁵ BENEŠ, Josef: Obecná muzeologie v pracích Jiřího Neustupného. In: SKLENÁŘ, Karel – ŠTOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975, s. 7. V oboru prehistorie se muzeologie vyučovala většinou až ve vyšších ročnících. Viz např. *Seznam přednášek na Filosofické fakultě v studijním roce 1961-62*. Praha 1961, s. 61.

Přednášky a cvičení z muzeologie na Katedře prehistorie vedli v té době také zaměstnanci MM Vilém Hrubý, Věra Hochmannová a Vladimír Ondruš.⁵⁴⁶

V případě vysokoškolských muzeologických pracovišť byla archeologická problematika zastoupena již ve výukovém programu brněnského Lektorátu založeném v roce 1921. Lze předpokládat, že se stala náplní některých spíše obecněji koncipovaných předmětů pojednávajících o procesu muzealizace ještě v období první republiky. Ve školním roce 1947–1948 se pak v rámci výuky uskutečnil kurz s názvem *Muzejnictví pro posluchače archeologie*.⁵⁴⁷ Zvýšené pozornosti se archeologii dostalo v případě externí katedry muzeologie v Brně (1963), která měla její výuku zařazenu ve startovacím modelu kurikula postgraduálního studia.⁵⁴⁸ I když byl Stránského vztah ke speciálním muzeologiím v jejich tradičním pojetí do určité míry ambivalentní, setrvaly zde až do osmdesátých let v sekci přednášek odborné specializace určených pro posluchače dané oborové kvalifikace.⁵⁴⁹ Vzájemná dlouhodobá inklinace byla završena inkorporací brněnské muzeologie do struktur *Ústavu prehistorie*, který jí prostřednictvím tehdejšího vedoucího Radko Martina Perničky (1922–1986) v polovině 70. let podal záchranou ruku.⁵⁵⁰ Na další výuce muzeologie se ostatně posléze podíleli, spolu s pracovníky pravěkého oddělení MM, právě zaměstnanci prehistorické katedry.⁵⁵¹

Zcela odlišného postavení se archeologické muzeologii dostalo v edukačním systému pražského *Střediska pro výuku muzeologie* (1967) zaštiťujícího program muzeologie v kooperaci s jednotlivými katedrami humanitního i přírodovědného zaměření Karlovy univerzity. Na úvodní kurzy z obecné muzeologie v následujícím semestru

⁵⁴⁶ Stránský spolu s Ondrušem ještě v první polovině 70. let vyučovali Úvod do studia muzeologie pro čtvrtý ročník. Archiv Masarykovy univerzity, fond A2 – *Filozofická fakulta – Katedra archeologie Filozofické fakulty*, kart. 1, inv. č. 1 – Zápisy ze schůzí katedry archeologie (prehistorie) 1954–1984, podsložka: 1972/1973. Zápis z porady katedra prehistorie konané dne 25. května 1973; *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1972–73*. Brno 1972, s. 27.

⁵⁴⁷ *Seznam přednášek, které se budou konati na Masarykově universitě v Brně v letním běhu studijního roku 1947–48*. Brno 1948, s. 76.

⁵⁴⁸ KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 51, 2013, č. 1, s. 10, tab. č. 1.

⁵⁴⁹ SCHNEIDER, Evžen: Specifické vzdělávání muzejních pracovníků a jeho usoustavnění v ČSR. *Muzeologické sešity: Supplementum* 3, 1985, s. 116–117.

⁵⁵⁰ Oficiálním zdůvodněním slučovacího aktu se stalo schválení nových legislativních opatření v oblasti vysokého školství, na jejichž základě nebyla další existence externí katedry možná. KIRSCH, Otakar: Vysokoškolská výuka muzeologie v Brně v době normalizace a nástupu demokratického režimu. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 14.

⁵⁵¹ V 80. letech pak archeologickou muzeologii vyučovali např. Pavel Košťurík, Boris Novotný, Jana Vignatiová, tedy zaměstnanci katedry. MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 2, 2014, č. 2, s. 34, pozn. 50.

navazovala výuka speciálních muzeologií podle oborového zaměření studentů a později pak muzejní praxe. Platilo to i v případě pracovišť, kde se muzeologie přednášela v předchozích letech a byl u nich postupně vytvořen kvalitní teoretický základ, což byl právě případ oboru archeologie a konkrétně Neustupného. Skladba jedno semestrálního kurzu zahrnovala komplexní představení archeologické specializace, kde se vedle jednotlivých fází muzealizačního procesu řešily otázky managerského, propagačního a organizačně-technického charakteru. Zaštiťovali je především zástupci NM a Vladimír Nekuda z MM.⁵⁵² Během prvních čtyř let prošlo speciálními kurzy pro prehistorii 22 studentů a celkem 14 egyptologů a klasických archeologů.⁵⁵³

⁵⁵²Výuka kurzů speciální muzeologie v rámci prehistorie na konci 60. let 20. století obsahovala následující předměty: Pojem prehistorie (a historické archeologie) a prehistorické (a historickoarcheologické) muzeologie (Neustupný), Dějiny prehistorických sbírek (a historicko-archeologických sbírek) u nás i v cizině (Neustupný, Sklenář), Budování sbírek jako fondů vědeckých pramenů. Zákonné předpisy A. pro prehistoriky (Neustupný) B. pro historické archeology (Nekuda), Zásady zajišťování archeologických předmětů při sběru, průzkumu, výkopech. Archeologické zásady konzervace, restaurace, rekonstrukce (Neustupný), Teorie evidence sbírek: Teorie informací a archeologické sbírky. Evidence I. a II. stupně, inventarizace a katalogizace (Neustupný), Určování (klasifikace) sbírek. Publikace archeologických pramenů. Zpracování archeologického materiálu pro výstavy a příprava některých výstav A. pro prehistoriky (Neustupný) B. pro historické archeology (Denkstein), Osvětová práce (Neustupný), Otázky výstavnictví A. pro prehistoriky (Neustupný) B. pro historické archeology (Denkstein), Teoretická příprava výstavy. Koncepce (idea) – libreto – scénář (Turek), A. Rozbor prehistorické výstavy (pro prehistoriky, Neustupný) B. Rozbor historické výstavy (pro historické archeology) (Drobná), Výtvarné a technické řešení výstav (Rossmann), Plánování práce vědecké, osvětové, ekonomické, personální (Neustupný) Rozbor nejnovější literatury z prehistorického muzejnictví (Slabina), Exkurze do mimopražského muzea s prehistorickou (a historickou) výstavou (Neustupný, Slabina). KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. *Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 10, tab. č. 2.

⁵⁵³ Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 3 (Agenda 1967–1970), složka Zřízení Střediska – přípisky, statuty, řády, perspektiv – Středisko pro výuku muzeologie 1967 až 1972.

5. Etnografická muzeologie – ve dvou proudech vstříc teoretické reflexi muzejní problematiky

Etnografie se stala jedním z prvních oborů, v jehož rámci se pro označení teoretických a metodických přístupů v oblasti muzejnictví používalo označení muzeologie. Etnografická (národopisná) muzeologie navazovala na dřívější trendy (Stránská, Václavík), nicméně současně musela reagovat na požadavky k provedení radikálních změn v oblasti studia lidové kultury. Ideologická „svěrací kazajka“ přinesla hlavně změnu v celkovém nazírání na danou problematiku a napříště determinovala způsob uchopení tradičních témat a zároveň vedla k reflexi některých nových jevů. Ústřední roli zaujaly výzkumy v oblasti tzv. socializace vesnice, která zásadním způsobem proměnila sociální vztahy a materiální kulturu, což znamenalo zvýšenou aktivitu při zachycení a dokumentaci mizejících prvků. Ucelenější koncepce oboru pak byly zpočátku logicky budovány v centrálních muzeích, a to především zásluhou Ludvíka Kunze (MM), k němuž se přidal Josef Beneš, jenž tento typ speciální muzeologie kombinoval s přístupy muzeologie obecné. Oba tendovali k historickému uchopení problematiky, jež měla definitivně nahradit estetické a tím i selektivně pojímané vnímání etnografického fenoménu. Postupně našli několik následovníků (např. Johnová, Vachová, Suk), nicméně na nižších úrovních se, i díky stále omezenému počtu národopisných pracovníků ve vlastivědných muzeích (a to i přes jejich kvantitativní nárůst a profesionalizaci práce způsobené etablováním etnografie v akademickém prostředí), jejich myšlenky podařilo prosazovat jen v některých případech. Za nastupující normalizace sice narostl počet publikací a studií reflektujících danou problematiku, nicméně lze vysledovat jistou stagnaci v koncepčním a teoretickém myšlení, které bylo charakteristické pro dřívější práce. Velkého progresu se naopak dostalo muzeím v přírodě, která vytvořila v rámci národopisné muzeologie druhý autonomní proud. Od počátečních diskusí na přelomu 50. a 60. let oscilujících mezi ochránářsko-památkářskou a prezentační funkcí těchto institucí se jim výrazného teoretického základu dostalo od druhé poloviny 70. let, kdy se rožnovské muzeum stalo jejich metodickým centrem a spolu se slovenskými partnery vytvořilo a vydalo řadu stěžejních koncepčních materiálů. Naopak zcela stranou zájmu zůstala teoretická problematika u mimoevropské etnografie omezené ale na několik tuzemských ústavů.

5.1 Nástin vývoje vzájemného vztahu etnografie a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989

Pro vztahy národopisu a muzejnictví v prostoru českých zemí byla a je charakteristická velmi úzká provázanost v iniciační, organizační i ideově-koncepční rovině.⁵⁵⁴ Doklady etnografického charakteru se ostatně vyskytovaly již v privátních sbírkách učených společností, jež měly za cíl především dokumentovat hospodářskou výrobu a techniku (např. pražská *Stavovská inženýrská škola* či brněnská *Hospodářská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy*),⁵⁵⁵ a své místo našly i v institucích konstituovaných na počátku 19. století. I když k podstatným změnám při reflexi lidové kultury na poli muzejnictví došlo až v pozdějších letech, „venkovský“ materiál se stále častěji uplatňoval v některých vlastivědných (např. Hlinsko, Jindřichův Hradec, Olomouc, Opava)⁵⁵⁶ a specializovaných (hlavně uměleckoprůmyslových) muzeích.⁵⁵⁷ Již v tomto „gründerském“ období 2. poloviny 19. století se však objevily tendence, jež zásadním způsobem charakterizovaly následný vývoj. Mezi ně patřily cílené snahy jak o uchování mizejícího života lidových vrstev, tak idealizace venkovského prostředí a interpretace s ním spojených fenoménů v duchu národnostního boje mezi Čechy a Němci.

Zásadním zlomem v dosavadním směřování se staly až události spojené se *Zemskou jubilejní výstavou* (1891) a v jejím rámci instalovanou *Českou chalupou* a posléze *Národopisnou výstavou československou* (1895), která obsahovala celý soubor lidových

⁵⁵⁴ Více viz např. BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1-3, s. 1–163; ŠPĚT, Jiří. *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004; *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988.

⁵⁵⁵ Ludvík Kunz na základě studia dobových inventářů zmiňuje celkem 60 modelů zemědělských strojů a nástrojů spolu s 36 originálními agrotechnickými nástroji a ořebným náradím získaným v letech 1815–1829. Po roce 1836 k nim mělo přibýt ještě dalších 41 položek, většinou náradí domácí a zahraniční provenience. KUNZ, Ludvík: *Národopisné sbírky Moravského musea v Brně: průvodce po oddělení a činnost v letech 1947–1957*. Brno 1957, s. 9.

⁵⁵⁶ BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1-3, s. 9–21.

⁵⁵⁷ Zvýšený zájem brněnského uměleckoprůmyslového muzea o tuto problematiku lze vysledovat především od devadesátých let devatenáctého století, kdy se jeho ředitelem stal Julius Leisching (1865–1933). Právě v tomto období byly do fondu muzea získány rozsáhlé celky předmětů lidové tvorby z Moravy, dnešního Slovenska, Německa a Rakouska. GABRIELOVÁ, Bronislava: *K dějinám Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 2003, s. 6–7. KRÍŽOVÁ, Alena: Akviziční činnost uměleckoprůmyslových muzeí – jedna z podstatných forem naplnění jejich poslání. In: BAUMANNOVÁ, Dagmar (ed.): *Ke 100. výročí založení Muzea města Brna / Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století. Sborník konference muzeí konané 6.–7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna*. Brno 2005, CD-ROM, nestr.

staveb označovaný jako *výstavní dědina*.⁵⁵⁸ Obě akce přinesly 2 zásadní momenty – celospolečenský nárůst zájmu o etnografickou problematiku a faktické rozštěpení národopisného muzejnictví na proud tradičních „kamenných“ institucí a muzeí v přírodě. První skupina byla reprezentována již etablovanými, ale i novými vlastivědnými ústavami, které vznikaly jako výsledek tzv. krajinských výstav tvořících materiálovou základnu pro národopisnou výstavu⁵⁵⁹ a následného návratu těchto věcí do regionů. Ohlasu se oběma pražským výstavám ostatně dostalo také v prostředí německých muzeí českých zemí, pro něž však bylo určující událostí založení vídeňského *Rakouského národopisného muzea* (Österreichisches Museum für Volkskunde) ve Vídni v roce 1895.⁵⁶⁰ Hlavním představitelem etnografického muzejnictví v českých zemích se ale stalo v roce 1896 otevřené *Národopisné museum československé*, které pod dohledem *Lubora Niederleho* (1865–1944) směřovalo ke shromažďování a prezentaci reprezentativních materiálních prvků české lidové kultury neomezujících se výhradně na estetická kritéria a zřetele.⁵⁶¹ Jeho razantní nástup do značné míry zastínil rodící se iniciativu při NM, což však neplatilo pro Františkovo muzeum/MZM, kde se počátkem 20. století postupně etablovaly výrazné osobnosti českého národopisu (např. Januška, Wanklová).⁵⁶² Vedle předmětů zahraniční proveniencce se sbírka obsahující české výtvořky začala z iniciativy *Josefy Náprstkové* (1838–1907) rodit i v Náprstkově muzeu.⁵⁶³ Druhý směr vycházející primárně ze zprostředkování lidové kultury v podobě staveb lidové architektury s interiérovým vybavením a čerpající z obdobných projektů uskutečněných v cizině (např. Vídeň 1873, Amsterdam 1883, později Budapešť 1896) se prozatím s výraznějšími úspěchy neseťkal. Pražské národopisné muzeum neuspělo se snahou využívat tzv. výstavní vesnici na pražském výstavišti

⁵⁵⁸ Viz např. ZÍBRT, Čeněk: Česká chalupa. In: *Sto let práce: Zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze 1891*. Díl 3. Praha 1895, s. 631–643; KOLAŘ, František – HLAVAČKA, Milan: *Jubilejní výstava 1891*. Praha 1991, s. 68–69. Slovo k historii; BROUČEK, Stanislav – PARGAČ, Jan – SOCHOROVÁ, Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996; ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989, s. 18–21.

⁵⁵⁹ ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I (do roku 1945)*. Brno 2004, s. 45–47.

⁵⁶⁰ KIRSCH, Otakar: Základní trendy ve vývoji národopisu v německo-moravských vlastivědných muzeích. *Národopisný věstník* 70, 2011, č. 1, s. 22–23.

⁵⁶¹ Viz NIEDERLE, Lubor: *Průvodce po Národopisném muzeu Československém*. 2. vyd. Praha 1896; SMRČKA, Vít: *Dějiny psané národopisem*. Praha 2011, s. 29–66. Vyroستlo při něm i významné zemědělské oddělení s expozicí situované do budovy v dolní části zahrady Letohrádku Kinských. MAŇAS, Jan: *Zemědělské muzeum 1891–1991*. Praha 1991, s. 7.

⁵⁶² BRODESSER, Slavomír – BŘEČKA, Jan – MIKULKA, Jiří: *K poznání a slávě země: dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002, s. 19 a 27.

⁵⁶³ Např. KOTTNER, Josef Ludvík: *Průvodce sbírkami Náprstkova českého průmyslového muzea v Praze*. Praha 1898, s. 6, 62; STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Národopisné oddělení*. In: SKALSKÝ, Gustav (ed.): *Národní muzeum 1818–1948*. Praha 1949, s. 122.

a nezdařily se mu ani plány spojené s konáním slovanské národopisné výstavy.⁵⁶⁴ Pouze v přípravném stadiu zůstala navíc iniciativa bratří Jaroňků a muzejního spolku v Rožnově pod Radhoštěm inspirovaná návštěvou zahraničních muzeí v přírodě (Aarhus, Bygdøy, Stockholm).⁵⁶⁵ Do období první světové války tak fungoval pouze stavební objekt v Přerově nad Labem s velmi stylizovanou instalací otevřený pro veřejnost péčí *Ludvíka Salvátora Toskánského* (1847–1915).⁵⁶⁶

Vznik Československé republiky do národopisného muzejnictví vnesl snahy o vyšší míru systematizace, organizace a profesionalizace muzejní práce. Iniciátorem se stala zvláště zemská muzea, jež značně posílila své dosavadní pozice. Po získání sbírek Národopisného⁵⁶⁷ a Náprstkova muzea značně vzrostla prestiž zejména NM reprezentovaného *Drahomírou Stránskou* (1899–1964),⁵⁶⁸ která v období první republiky mimo jiné vytvořila vlastní metodiku určenou pro národopisné pracovníky v regionech.⁵⁶⁹ I když v akademické sféře stále převažovaly názory uměleckohistorické školy,⁵⁷⁰ její instalace z let 1932–1934 (později i 1948) alespoň v hlavních rysech mohla předvést komplexní obraz lidové kultury nového státního útvaru, což souviselo i s cílenými akvizičními cestami Stránské po českých zemích i Slovensku.⁵⁷¹ Vyústěním rozsáhlé diskuse o celostátním muzeu v přírodě, v jejímž rámci se uvažovalo o jeho zřízení v pražské Troji či Šárce, bylo alespoň přenesení karpatského kostelíka z Medvedovců u Mukačeva a některých dalších objektů do zahrady Letohrádku Kinských, v němž etnografické oddělení sídlilo.⁵⁷² MZM získalo cenné komplety od soukromých sběratelů (např. Klvaňa) a svou činnost opíralo o výrazné osobnosti, z nichž nejvýznamnější role připadla *Františku Pospíšilovi* (1885–1958), který se

⁵⁶⁴ Její realizaci zabránila 2. světová válka. Viz též NIEDERLE, Lubor – CHOTEK, Karel: *Projekt slovanské národopisné výstavy*. Praha 1912.

⁵⁶⁵ ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989, s. 24.

⁵⁶⁶ O něm viz MADER, Brigitta: *Ludvík Salvátor: vědec a cestovatel: zpráva o životě a díle rakouského arcivévody a toskánského prince se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2005.

⁵⁶⁷ SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh národního muzea*. Praha 2001, s. 331.

⁵⁶⁸ O ní viz MEVALDOVÁ, Helena – TAUBEROVÁ, Monika: *Drahomíra Stránská: osobnost evropské etnografie*. Praha 2011.

⁵⁶⁹ STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha 1936.

⁵⁷⁰ JOHNOVÁ, Helena: K problémům československých muzeí v přírodě. *ČNM* – řada historická 130, 1961, s. 209.

⁵⁷¹ SVOBODA, Stanislav František: Za doc. dr. Drahomírou Stránskou (8. 12. 1899 – 24. 8. 1964). *ČNM* – řada historická 133, 1964, s. 229.

⁵⁷² Realizace již schváleného projektu zřízení pražského národopisného muzea se nicméně také nezdařila. Viz ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989, s. 23–24; více o tomto projektu pod vedením Stránské viz MEVALDOVÁ, Helena – TAUBEROVÁ, Monika: *Drahomíra Stránská: osobnost evropské etnografie*. Praha 2011, s. 105–133.

stal průkopníkem při využití filmu a zvukových nahrávek při etnografické dokumentaci a zaměřil se i na studium etnik severní Ameriky.⁵⁷³ Značného rozvoje pak dosáhla také etnografická sbírka formovaná v Slezském zemském muzeu zásluhou *Karla Černohorského* (1896–1982).⁵⁷⁴ Za progresivní sílu v tehdejšímu národopisnému muzejnictví byla současně považována některá vlastivědná muzea, v nichž zároveň působili významní reprezentanti soudobého muzeologického myšlení, jakými byli např. Ladislav Lábek (Plzeň) a Josef František Svoboda (Velké Meziříčí). Ve sféře muzeí v přírodě patřilo k vrcholům daného období zpřístupnění rožnovského *Valašského muzea v přírodě* (1925), v jehož areálu postupně přibývaly soubory objektů a jejich kopií z území Valašska, a to i za podpory státních orgánů. Neúspěšné naopak byly pozdější pokusy podporované Baťovými závody ve Zlíně a jejich následovníky o zřízení *Bartošova národopisného muzea v přírodě* dokumentačně zahrnující kromě Zlínska Slovácko, Hanou i Valašsko⁵⁷⁵ či vize Antonína Václavíka týkající se muzea v přírodě pro Luhačovské Zálesí. Etnografická problematika však byla silně zastoupena i v dalších typech muzeí. Příkladem může být zemědělské muzejnictví, jehož hlavní představitel *Josef Kazimour* (1881–1933) kritizoval nepřipravenost vlastivědných muzejních ústavů dokumentovat venkovské prostředí, kdy v této souvislosti zmiňoval preferenci estetických kvalit či sbírání ojedinělých a svému účelu nesloužících věcí.⁵⁷⁶ Přesto se Kazimourem a agrární stranou budovaná okresní zemědělská muzea stala po jeho smrti integrální součástí těchto institucí.⁵⁷⁷

Totalitní a totalitární systémy přinesly do etnografické práce v muzeích značné změny, což platilo především o období po roce 1948. Národopis si v muzejnictví hledal svou pozici a postupně došlo k jeho indoktrinaci komunistickou ideologií.⁵⁷⁸ K jeho stěžejním úkolům patřilo reflektovat aktuálně probíhající změny vesnického a maloměstského prostředí a zkoumat takové tradice, které by byly životaschopné i v rodící se socialistické

⁵⁷³ Více o něm viz DVOŘÁKOVÁ, Hana: *Hanák na Pacifiku: zapomenutá osobnost Františka Pospíšila / A man from Haná on the Pacific Coast: the forgotten figure of František Pospíšil*. Brno 2008.

⁵⁷⁴ Viz např. VACHOVÁ, Zdena: Přínos Karla Černohorského k muzejní etnografii (K osmdesátinám dr. Karla Černohorského). *Časopis Slezského muzea* – řada B 25, 1976, č. 2, s. 97–101; ŠEFČÍK, Erich: PhDr. Karel Černohorský a opavská muzea. *Tamtéž* 32, 1983, s. 193–194.

⁵⁷⁵ RUTTE, Ladislav: *Projekt Bartošova národopisného muzea v přírodě*. Zlín 1946, s. 5–8, 75–76.

⁵⁷⁶ KAZIMOUR, Josef: *Zemědělské muzejnictví v Československu*. Praha 1931, s. 5. Publikace Československého zemědělského muzea.

⁵⁷⁷ ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I (do roku 1945)*. Brno 2004, s. 93–94.

⁵⁷⁸ Více o dané problematice viz BAHENSKÝ, František: Se sovětským národopisem na věčné časy! Fikce, či realita? In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 148–157, OLŠÁKOVÁ, Doubravka: Etnografický výzkum jako státní úkol i mocenský problém. Přehledová studie k hlavním plánům československé etnografie a folkloristiky v letech 1952–1989. *Tamtéž*, s. 125–147.

společnosti a mohly v ní najít své pevné uplatnění. Důraz tak byl často kladen na přelom mezi starým a novým, přičemž pomyslným dělítkem se stala socializace venkova přinášející dosud nerealizované výrobní vztahy, techniku práce i způsob života.⁵⁷⁹ Z těchto podnětů také vycházela např. (re)instalace výstavních prostor v NM, kde byly návštěvníkům postupně zprostředkovány jednotlivé národopisné oblasti Československa.⁵⁸⁰ Značného rozvoje ovšem dosáhlo zvláště Etnografické oddělení MM posléze transformované na Etnografický ústav. Pod vedením **Ludvíka Kunze** (1914–2005) v Brně postupně vyrostlo nejen významné lokální komunitní a společenské centrum, ale i mezinárodně uznávané středisko muzejně etnografické práce. V rámci pracoviště byla mimo jiné vytvořena unikátní expozice (*Lid v pěti generacích – od vesnice robotní k socialistické*), uspořádána řada tematických výstav i seminářů a rozvíjena rozsáhlá akviziční a bibliografická činnost. V době nesvobody v něm navíc docházelo k rozsáhlé odborné komunikaci se zahraničím, a to na poli publikačním i výstavním.⁵⁸¹ Odlišná situace nicméně přetrvávala v dalších muzejních institucích, kde až na výjimky (např. Slezské muzeum), zůstávaly změny muzeologického i ideologického charakteru spíše za očekáváním.⁵⁸²

Zásadního, i když postupného rozmachu se dostalo i muzeím v přírodě (v některých kruzích deklarovaným jako muzea kultury dělnického proletariátu), jejichž vedoucí silou se stalo rožnovské muzeum.⁵⁸³ Iniciační význam pro jejich další směřování měla diskuse z přelomu 50. a 60. let o objektech lidového stavitelství mezi představiteli památkové péče a muzejnictví, která na přelomu 70. a 80. let za vydatného přispění státních orgánů vyústila ve vznik metodických a teoretických materiálů. Vedle Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm působícího jako metodické centrum začala vznikat řada dalších zařízení (např. Přerov nad Labem, Veselý kopec, Zubrnice). Do značné míry specifické postavení měl Ústav lidového umění (dříve Krajské středisko lidového umění) ve Strážnici, který zajišťoval výstavní (tamní zámek) i ediční činnost (Národopisné aktuality). Postupně

⁵⁷⁹ JOHNOVÁ, Helena: K problémům československých muzeí v přírodě. *ČNM – řada historická* 130, 1961, s. 209.

⁵⁸⁰ K ní více viz BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1-3, s. 99.

⁵⁸¹ Na mnoho plánovaných projektů však ani nedošlo. Viz DVOŘÁKOVÁ, Hana: Ludvík Kunz – osobnost české etnografie. *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae* 48, 2014, č. 1, s. 8–9.

⁵⁸² Ještě začátkem 60. let v tomto ohledu muzea kritizoval Josef Beneš. BENEŠ, Josef: Prezentace národopisných sbírek ve vlastivědných muzeích. *Český lid* 48, 1961, č. 6, s. 257–258.

⁵⁸³ O výstavbě muzea v tomto období viz ŠTIKA, Jaroslav: (Úvod) In: BUTEK, Ladislav – LANGER, Jiří: *Valašské muzeum. Oživené chalupy a lidé*. Ostrava 1975, s. 11–13, 20–23, nejnověji k dějinám dnešního Národního muzea v přírodě viz RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 9–26.

při něm vzniklo i muzeum v přírodě, jehož první část byla veřejnosti zpřístupněna roku 1981. Jeho cíle nicméně směřovaly primárně k dokumentaci nehmotného kulturního dědictví, a to lidové hudby a zvyků.⁵⁸⁴

5.2 Přístupy k vymezení pozic etnografie na poli muzejnictví

Etnografičtí pracovníci ve svých teoretických a metodických dílech vycházeli z vlastní empirie a hodnotové orientace, současně ale vstupovali ve stále silnější kontakt s rozvíjejícím se muzeologickým myšlením (Neustupný, Stránský, Beneš). Na tomto základě vytvořili systém v dobové terminologii označovaný jako etnografická/národopisná muzeologie, který byl ve svých několika variacích postupně akceptován i v dobovém odborném diskursu. Podoba této oborové aplikace byla zásadně ovlivněna „mateřským“ oborem, v němž lze již koncem 40. let zaznamenat nástup marxisticky orientované generace badatelů s velmi kritickým pohledem na doposud dosažené výsledky výzkumu. V jejich optice, která předurčila vývoj a vnímání etnografie na několik desetiletí dopředu, mělo dojít k zásadním změnám v celkových cílech a zaměření tradiční akademické disciplíny, a to za vydatného přispění a pomoci zahraničních vzorů.⁵⁸⁵ Pozornost měla být soustředěna na rychle se měnící společenskou situaci ve venkovském a městském prostředí a některé dosud opomíjené skupiny obyvatel (např. dělnictvo, vesnický proletariát). Tlak na akcentování soudobých trendů při výzkumu lidové kultury se měl záhy promítnout také do sbírkotvorné a prezentační činnosti muzeí stále častěji pojímaných jako důležitá badatelská a hlavně osvětová centra. Tyto tendence ostatně do značné míry posílila i nastupující generace univerzitně školených pracovníků, kteří na druhé straně postupně nahrazovali amatérské, přesto materiálu a muzejní praxe znalé kustody, a národopisnou práci orientovali k vyšší profesionalizaci a odbornosti.

⁵⁸⁴ Již podle původních záměrů Václava Frolce a Otakara Máčela se tato instituce měla skládat ze specializovaného národopisného pracoviště, areálu folklórních festivalů a rezervace i muzea lidového stavitelství. ŠIMŠA, Martin – HRBÁČOVÁ, Petra: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. Strážnice 2006, s. 4–12; SOUČEK, Jan: Výstavba památkové enervace a muzea lidového stavitelství ve Strážnici. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4., s. 203–204.

⁵⁸⁵ Více o dané problematice viz BAHENSKÝ, František: Se sovětským národopisem na věčné časy! Fikce, či realita? In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 148–157. Články sovětských autorů z oblasti národopisného muzejnictví byly často publikovány i v předních českých periodikách. Viz např. POTAPOV, Leonid Pavlovič: Základní otázky národopisné expozice v sovětských muzeích. *Český lid* 6 (38), 1951, č. 9-10, s. 209–213.

I když v letech 1948–1989 vznikaly četné texty obsahově poplatné společenským poměrům, jejich autoři do jisté míry navazovali na starší práce publikované ještě v období první republiky, které navíc stále výrazně rezonovaly v muzejní praxi. Mezi využívané informační zdroje patřila publikace plzeňského muzejníka a etnografa **Ladislava Lábka** (1882–1970) *Nástin praktické museologie pro krajinská musea vlastivědná*, v níž se objevila četná doporučení, jak pracovat s národopisným materiálem na půdě muzea.⁵⁸⁶ Výraznou pomůckou pro sbírkotvornou činnost stále zůstával o něco mladší počín dlouholeté vedoucí národopisného oddělení Národního muzea **Drahomíry Stránské** s názvem *Příručka lidopisného pracovníka*. Vlastivědné badatele spíše než o muzejních záležitostech instruovala o tom, jaké tematické okruhy by měly být za pomoci terénního výzkumu a práce s archivními prameny reflektovány, aby podaly co nejpřesnější obraz lidové kultury.⁵⁸⁷ Podobné cíle si kladla i novější příručka **Antonína Václavíka** (1891–1959), který v ní zúročil své dlouholeté působení v moravských a slovenských muzeích. Veřejnosti tak podle vlastních slov předložil „...návod jak sbírat hmotné, zvláště pak výtvarné doklady lidové kultury pro naše muzejní zájmy“.⁵⁸⁸

Přes přetrvávající vliv v muzejních kruzích však ani jedna z uvedených osobností do dění v etnografické museologii po roce 1948 zásadním způsobem nezasáhla. Na vině byly nejen odchody na univerzitní pracoviště (Stránská, Václavík), ale v případě Václavíka patrně také tvrdá kritika jeho dosavadních odborných aktivit ze strany některých prorežimně naladěných kolegů.⁵⁸⁹ Drahomíra Stránská a Ladislav Lábek ještě přispěli do sborníku vzešlého z první konference muzejníků-etnografů v Martině, cíleně se ale snažili vyhnout rozsáhlejšímu hodnocení aktuálního stavu a perspektiv oboru z ideologických pozic.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Dílo mělo sloužit primárně jako příručka pracovníka vlastivědného muzea, díky autorově specializaci obsahovalo řadu návodů z oblasti etnografie (inventarizace a katalogizace, uložení, instalace). LÁBEK, Ladislav: *Nástin praktické museologie pro krajinská musea vlastivědná*. Praha 1927, s. 25–30; 44–47; 55. Poznatky z této oblasti pak byly rozšířeny v pozdějším článku O sběratelské praxi národopisné. *Český lid* 31, 1931, s. 161–166, 196–209.

⁵⁸⁷ Muzea, zvláště pak „všeoborová“ pak považovala za jedno ze „středišť“ národopisné a sběratelské práce a zdůrazňovala jejich zásadní roli v oblasti uchovávací, zprostředkovací a vědecké. STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha 1936, s. 11–12.

⁵⁸⁸ VÁCLAVÍK, Antonín: *Zrnko k zrnečku: návod jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a východní Moravy*. Uherské Hradiště 1941, s. 3.

⁵⁸⁹ Např. NAHODIL, Otakar – KRAMAŘÍK, Jaroslav: Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie. *Český lid* 38, 1951, č. 1–2, s. 14–15. Více o této problematice viz JERÁBEK, Richard: Antonín Václavík a (sebe)kritika. *Tamtéž* 78, 1991, č. 3, s. 216–221.

⁵⁹⁰ STRÁNSKÁ, Drahomíra: Národopisná muzea v ČSR a některé jejich úkoly. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 9–15; LÁBEK, Ladislav: Dokumentace krajinských vlastivědných muzeí a Národopisného muzea Plzeňska zvláště. *Tamtéž*, s. 149–160.

Následující období zhruba od 2. poloviny 50. let se proto neslo již ve znamení nástupu mladších muzejních pracovníků a zaměstnanců státem řízených institucí, kteří nové poměry chápali jako výrazný impuls změnit dosavadní profilaci a celkový stav národopisného muzejnictví. Do svých publikací a statí programově prosazovali jak ideologická a organizační, tak teoretická hlediska. Základními stavebními kameny jejich přístupu k etnografické muzeologii často zůstávaly i zájmy a celkové zaměření jejich domovského pracoviště a individuální vnímání vzájemného vztahu mezi oběma klíčovými složkami muzealizačního procesu – muzeologií a národopisem.

K nejužšímu propojení muzeologického myšlení a etnografie došlo v rozsáhlém díle **Josefa Beneše**, které od původního dominantního zaměření na příslušnou oborovou specializaci stále intenzivněji směřovalo k obecnější reflexi muzejního fenoménu. Stalo se víceméně logickým vyústěním autorovy profesní kariéry, v níž se z pozice muzejního pracovníka vypracoval na ministerského úředníka a vysokoškolského pedagoga s vlastním pojetím muzeologické problematiky.⁵⁹¹ Benešův význam a přínos pro samotnou etnografickou muzeologii spočíval v komplexnosti a vysoké odborné erudici při zpracování dílčích témat i při vymezení jejích celkových kompetencí. Poslání a cíl tohoto aplikovaného oboru viděl ve vývojově pojatém a uceleném doložení způsobu života a kultury lidových vrstev na vesnici a v malých městech prostřednictvím hmotných dokladů.⁵⁹² Za hlavní prostředek muzejní dokumentace v oblasti etnografie pak považoval výtvoř vyžívané v dané lokalitě, u nichž měly být zároveň zdůrazněny vazby na původní prostředí.⁵⁹³ Rozsáhleji se zabýval také otázkou vztahu minulého a současného, kde se sice stavěl proti kladení vzájemných antagonismů mezi oběma přístupy, nicméně usiloval o znázornění vývoje společnosti muzejními formami v přímé vazbě na pokrokové tradice.⁵⁹⁴ Důležitou výzvou pro něj proto zůstávalo zachycení samotných proměn lidové kultury, přičemž poukazoval na dosavadní disproporčnost v získávání etnografického materiálu oproti sféře vyšších společenských vrstev, což by mohlo u laické veřejnosti vést ke zkreslenému vnímání

⁵⁹¹ Ve své reflexi muzeologie vycházel z Neustupného stanoviska obohaceného o řadu závěrů brněnské muzeologické školy. Jejím základem podle jeho vlastních slov byly „... *teorie a metodika obecné muzeologie spolu s aplikacemi na jednotlivé speciální muzeologie ve vzájemném propojení tak, že principy jsou aplikovány na metodiku práce se sbírkami*“. BENEŠ, Josef: *Základy muzeologie*. Opava 1997, s. 141.

⁵⁹² BENEŠ, Josef: Úkoly muzeí v oboru národopisu. *Múzeum* 9, 1964, č. 2, s. 3.

⁵⁹³ BENEŠ, Josef: *Múzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 165. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

⁵⁹⁴ BENEŠ, Josef: *Múzeum a výchova*. Praha 1980, s. 85. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

historických skutečností. Upozorňoval také na aktuálnost sběru etnografických sbírkových předmětů, které v současnosti vlivem různých okolností rychle zanikají.⁵⁹⁵

Poněkud odlišný pohled na danou problematiku představuje dílo vedoucího Národopisného oddělení/Etnografického ústavu MM **Ludvíka Kunze**, z něhož je patrná cílená snaha o potvrzení a prohloubení významného postavení mateřské instituce na poli tuzemské etnografie. Již v roce 1949 národopisnou muzeologii vnímal jako integrální a neopominutelnou součást akademického oboru etnografie a zdůraznil její praktický, metodický, ale také teoretický rozměr.⁵⁹⁶ Vycházel při tom z vlastního vnímání muzeologie jako aplikované disciplíny, které ovlivněn Neustupným přiznal teoretickou dimenzi pouze pro oblast některých specifických problémů (odborné úkoly technologické a výtvarné povahy). Podle něj je tedy prosazovaná muzeologická specializace postavena na stejných vědeckých základech jako samotný národopis a měla by národopisnému muzejnictví dopomoci k dosažení jeho hlavního cíle – podat rekonstruovaný obraz společenského a výrobního dění.⁵⁹⁷ Charakteristickým rysem Kunzovy koncepce bylo úsilí o zajištění co možná nejvyššího stupně provázanosti muzejní práce s aktuálním stavem společnosti. Muzea by proto jako specifický typ osvětových institucí měla vychovávat veřejnost v rámci socialistické ideje a zároveň svými aktivitami přímo formovat samotnou lidovou kulturu. Vycházel z názoru, že rozhodujícím faktorem pro další rozvoj tohoto fenoménu je zajištění jeho životaschopnosti v reálném prostředí, protože i „... nejznamenitější kultura, která z různých příčin přestává býti obecným majetkem národa, která zůstává neměnná, udržovaná mimo proudící život, stává se dříve či později kulturou mrtvou, mluvící ke generacím sotva jen odleskem své historické síly“.⁵⁹⁸

Za další významnou reprezentantku tzv. zemských muzeí inklinující k reflexi teoretických aspektů lze označit **Zdenu Vachovou** (roz. Bužkovou, 1922). Národopisnou muzeologii vnímala jako „úže specializovaný obor obou základních disciplín (myšleno

⁵⁹⁵ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 166. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

⁵⁹⁶ Zásadní pro Kunze v tomto ohledu zůstalo úzké propojení národopisné muzeologie s výzkumnou složkou a teoretickou etnografií. O této problematice viz KUNZ, Ludvík: *Úkoly národopisného muzejnictví*. Zvláštní otisk z *Časopisu Moravského musea/Acta Musei Moraviae* 34, 1949, s. 3–4.

⁵⁹⁷ KUNZ, Ludvík: K problémům národopisné instalace. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 125.

⁵⁹⁸ KUNZ, Ludvík: *Úkoly národopisného muzejnictví*. Zvláštní otisk z *Časopisu Moravského musea/Acta Musei Moraviae* 34, 1949, s. 5.

etnografie a muzeologie – pozn. autor)⁵⁹⁹ který je jejich vzájemnou syntézou. Hlavním motivem jejího pojetí se stal důraz na aplikaci vědeckého poznání v činnosti muzejních institucí, zejména pak vlastivědného zaměření. Vachová vyšla z předpokladu, že muzejní etnograf ve své profesi nemůže vystačit pouze s faktografickými znalostmi, ale musí úzce kooperovat se svými kolegy z oboru i představiteli dalších akademických disciplín zastoupených v muzeu (např. historie). Přesto by neměla etnografie ztratit v muzejním prostředí na své jedinečnosti a především v expozici musí být specifika lidové kultury jasně rozpoznatelná od ostatních společenských vrstev. Vědecká činnost by podle ní měla ovlivňovat také práci s návštěvníkem, protože úspěch lidovému osvětové práce.⁶⁰⁰ Spíše metodického charakteru jsou příspěvky zástupců Národního muzea **Stanislava Františka Svobody** (1904–1985) a **Heleny Johnové** (1926–2006). Hlavní poslání národopisných muzeí spatřovali v úzkém propojení jejich vědecko-výzkumné, osvětové a konzervační (vlastně uchovávací) činnosti a v potřebě sloužit jak etnografické vědě, tak i muzejním sbírkám.⁶⁰¹

Výrazné prvky marxistického myšlení oproti tomu vykazují texty **Richarda (Ríši) Suka** (*1935). Zvláště od počátku 70. let 20. století sice zdůrazňoval nutnost teoretického poznání,⁶⁰² etnografickou muzeologii však pojímal jako strukturu propojující ideologické myšlení, vhodně nastavené organizační uspořádání tehdejšího muzejnictví a kvalifikovanou odbornou činnost. Kompetence muzejníka-etnografa proto podle něj nespočívala jen ve zvládnutí samotného procesu muzealizace v rovině muzeologické a etnografické, ale i v osvojování si stranické a státní politiky v jejím pohledu na aktuální ekonomické, sociální a kulturní poměry. Kromě procesu dokumentace je nutné obě roviny skloubit zejména při pořádání expozic a výstav, které se měly stát hlavní osou interpretační činnosti muzeí, a na

⁵⁹⁹ VACHOVÁ, Zdena: K úkolům etnografie v muzeích. *Časopis Slezského muzea – řada B* 13, 1964, č. 1, s. 57.

⁶⁰⁰ Tamtéž, s. 59–61, 64.

⁶⁰¹ SVOBODA, Stanislav František – JOHNOVÁ, Helena: Plánování práce a organizační výhledy národopisných muzeí. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 169. Další úspěšný rozvoj etnografických muzeí pak vidí především v dlouhodobém plánování a vhodném personálním, technickém, finančním, prostorovém a legislativním zaštitění jejich činnosti. *Tamtéž*, s. 169–177.

⁶⁰² Suk zastává názor, že se muzejní praxi dává přednost před teorií. Prakticismus je však podle něj svým způsobem teorií, a to teorií špatnou, protože praxi značným způsobem škodí. SUK, Richard: *Uplatnění etnografie v muzejních expozicích socialismu*. *MVP* 11 (81), 1973, č. 4, s. 241.

něž musí bezprostředně navazovat činnost lektorská, práce s mládeží a přednáškové cykly.⁶⁰³ Potřebných znalostí a dovedností v dané oblasti by se muzejnímu pracovníkovi podle Suka mělo dostat v rámci permanentního vzdělávání. Za jeho základ považoval řádné vysokoškolské studium národopisu, kde bude kladen zvýšený důraz na absolvování dlouhodobých stáží a uplatnění studentů v muzejní praxi. Na něj následně naváže postgraduální výuka, která dosavadní poznatky rozvine a prohloubí. Za neméně zásadní pro rozvoj národopisného muzejnictví a muzeologie ale pokládal organizaci a koordinaci jednotlivých muzejních aktivit rozvíjené na úrovni oborové-neoborové (s ostatními vědními disciplínami včetně muzeologie), muzejní-nemuzejní (s vědeckými institucemi v oblasti etnografie) a národní-mezinárodní (se zahraničními odborníky).⁶⁰⁴

Specifický způsob uvažování v oblasti etnografické muzeologie představovala **muzea v přírodě**. Vytvořila v ní do značné míry paralelně působící skupinu odborníků, kteří sice příliš nepřispěli k vymezení jejich celkových kompetencí, zato přinesli významné závěry o funkci a poslání tohoto typu institucí. Teoretická reflexe dané problematiky byla nastartována v polovině 50. let rezolucí ICOM, v níž byl zdůrazněn význam muzeí v přírodě jako jedné z účinných forem edukačního působení. Ministerstvo školství a kultury proto v roce 1958 svolalo setkání v Rožnově pod Radhoštěm, jež se mělo týkat ochrany památek lidového stavitelství a výstavbou muzeí v přírodě.⁶⁰⁵ Následná diskuse se pak natáhla na celé desetiletí a dílčím způsobem byla uzavřena na konferenci v Poděbradech koncem 60. let, kde byly shrnuty dosavadní poznatky.⁶⁰⁶ Hlavním cílem zainteresovaných osob z oblasti muzejnictví, památkové péče i akademických pracovišť bylo sjednocovat stanoviska tematicky se vážící k záchraně a ochraně roubených staveb, přičemž zde nastíněná metodika doporučovala nejprve jejich umístění do tzv. záchranných institucí a odtud převoz nejvýznamnějších z nich do plánovaných muzeí v přírodě v Brně a v Praze.⁶⁰⁷ Symptomatická pro tehdejší diskusi byla názorová výměna mezi památkáři a muzejníky. Zástupci muzejní obce zdůvodňovali zakládání muzeí v přírodě především nutností profesionální a permanentní ochrany a vhodnějším edukačním využitím venkovských

⁶⁰³ SUK, Richard: Perspektivy českého etnografického muzejnictví. *Tamtéž* 15 (85), 1977, č. 2, s. 90.

⁶⁰⁴ *Tamtéž*, s. 82–83.

⁶⁰⁵ O tom viz ŠIMŠA, Martin – HRBÁČOVÁ, Petra: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. Strážnice 2006, s. 3–4.

⁶⁰⁶ Příspěvky z poděbradské konference byly uveřejněny v *MVP* 7 (77), 1969, č. 3–4.

⁶⁰⁷ RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 10.

objektů.⁶⁰⁸ Představitelé památkové péče naopak často poukazovali na omezenou možnost jejich autentické výpovědi. Většinou je chápali jakou soubor lidových staveb/památek, jež jsou uchovávány a udržovány, nicméně ochuzeny o přímou souvislost s původním prostředím. Zastávali tedy v tomto ohledu názor, že teprve pokud nelze objekty zachovat na místě, je možné doporučit jejich přemístění do regionálního muzea, a to za předpokladu, že se jejich nové umístění v co nejvyšší míře přiblíží prvotnímu.⁶⁰⁹

Souhrnněji se k danému tématu vyjádřil opět **Josef Beneš**, jenž preferoval do jisté míry kompromisní řešení. Formu záchrany staveb in situ či jejich přenesení na nové místo a následné využití totiž neviděl v přímém rozporu. Muzeum v přírodě podle něj představuje záměrně vytvořený soubor staveb reprezentujících oblastní lidovou kulturu, který je přenesen, rozmístěn a vybaven ve vhodném terénu tak, aby jeho součásti mohly být chráněny a využívány podle potřeb společnosti.⁶¹⁰ V jejich případě proto nejde o výhradně estetickou kvalitu, nýbrž i etnografickou specifičnost v historické/vývojové interpretaci. Jako taková totiž postihují problematiku komplexněji, a to nejen jako dokumentaci architektonického prvku, ale i bydlení a hospodářského provozu. Rozlišovat je zde proto třeba architektonické (vybrané objekty reprezentující lidové stavitelství), památkové (zachování autentičnosti architektonických článků) a muzejní hledisko, jež spatřoval především v edukačním a turistickém využití umožňující spojení poznávací stránky s rekreačním momentem.⁶¹¹ Hlavní úloha muzeí v přírodě, v jeho intencích spojených stále ještě s venkovským prostředím, pak podle něj spočívala v záchraně a ochraně těchto objektů a v jejich kulturním využití, kdy „... uvádí člověka do autentického vesnického prostředí, s nímž se v budoucnu nikde jinde neseťká, a dá mu možnost prožít v bezprostředním kontaktu s objekty a jejich vybavením přímé dojmy, což jinými prostředky nelze dokázat“.⁶¹²

Posun v náhledu na danou problematiku znamenala až následující léta, kdy se muzea v přírodě v letech 1976–1980 stala součástí státního plánu základního výzkumu a jeho hlavního úkolu s názvem *Národopisná muzea v přírodě – výzkumná a teoretická příprava*

⁶⁰⁸ JOHNOVÁ, Helena: K problémům československých muzeí v přírodě. *ČNM – řada historická* 130, 1961, s. 203–217; PFAFFOVÁ, Jitka: Lidová architektura a budování muzea v přírodě. *Časopis Slezského muzea – řada B* 10, 1961, s. 115–120; BALÁŠ, Emanuel: K problematice zřízení muzea vesnických staveb v Československu. *Český lid* 48, 1961, č. 5, s. 212–219.

⁶⁰⁹ VINTER, Vlastimil: *Úvod do dějin a teorie památkové péče. Díl 1. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. Praha 1971, s. 124–125. Dějiny a teorie kultury.

⁶¹⁰ BENEŠ, Josef: *Národopisná muzea v přírodě jako naléhavý problém naší společnosti*. Olomouc, 1967, s. 6.

⁶¹¹ Tamtéž, s. 6–7.

⁶¹² Tamtéž, s. 16.

pro realizaci. Vymezení jejich pojmu a kompetencí se ostatně nacházelo v souhrnné publikaci *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*,⁶¹³ kde byla vnímána jako samostatné a v rovině výchovné a dokumentační nezastupitelné instituce nebo jejich dílčí autonomní části „...usilující o vědeckou interpretaci života a kultury lidu v minulosti formou specializované expozice ve volné přírodě obsahující prostorové, časové, společenské a přírodní souvislosti“.⁶¹⁴ Stanovení příslušných kompetencí muzeí v přírodě zde opět vycházelo ze srovnání s přístupy památkové péče. Hlavní rozdíly byly spatřovány v maximální autenticitě objektů (památková péče) oproti modelovému vytváření skutečnosti se zachycením celkové situace jednotlivých komponentů (muzejnictví). Zatímco pro první přístup byla charakteristické snaha o zachování příslušných staveb z hlediska jejich celkového vývoje (nicméně ve výsledku docházelo k představení finálního období), muzejní pojetí mělo vyhodnocovat každou původní složku prostředí a její integrální části zpětně vkládat do systému, v němž vznikly a původně fungovaly. Na základě toho se pak podle názorů autorů publikace mohl daleko plastičtěji a účinněji podávat výklad o společenských jevech,⁶¹⁵ což vedlo ke zdůraznění jak vědecké, tak i edukační složky v případě muzejních institucí.

5.3 Organizační uspořádání

Muzea zabývající se tradiční lidovou kulturou jednotnou organizační sítí ve zkoumaném období nevytvořila. Centrální instituce, které teoretické uvažování o muzejním fenoménu primárně generovaly z potřeby zkvalitnit vlastní aktivity, se však pokoušely různými formami zvyšovat i celkovou úroveň tohoto specifického typu muzejnictví. Byla vytvořena speciální a do značné míry autonomní pracoviště (např. MM a jeho etnografický ústav)⁶¹⁶ rozvíjející tradiční formy muzejní činnosti (prezentační výstupy, publikace, přednášky, konference atd.), jež se často stávaly vzorem pro muzea nižších stupňů, docházelo však i k přímému a systematickému ovlivňování dění v krajích (např. opavské

⁶¹³ KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981. Návrhy k výstavbě a provozování vycházely již dříve.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 15.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 28.

⁶¹⁶ O něm a jeho hlavním představiteli L. Kunzovi viz DVOŘÁKOVÁ, Hana: Ludvík Kunz – osobnost české etnografie. *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae* 48, 2014, č. 1, s. 8–9; KIRSCH, Otakar: Ludvík Kunz a jeho pojetí etnografické muzeologie. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 3, 2015, č. 2, s. 9–27.

a rožnovské muzeum)⁶¹⁷ a na celostátní úrovni (etnografická komise Kabinetu). Mezi vybranými subjekty docházelo k poměrně úzké spolupráci, přičemž mnozí pracovníci větších muzeí objížděli často jako členové poradních orgánů vlastivědné ústavy v regionech a svým kritickým postřehům podrobovali zejména konkrétní prezentační počiny a obsah sbírkových fondů (např. Stránská, Kramařík, Scheufler, Kunz, Beneš).⁶¹⁸ I pod vlivem intenzivního vzájemného působení se během let postupně etablovala relativně aktivní centra s vlastními etnografickými pracovníky. V Plzni se např. Ladislav Lábek pokoušel ovlivňovat muzejní dění v blízkých Klatovech, výraznými destinacemi se stala i muzea v Uherském Brodě (spojené s působením Josefa Beneše), Chebu, Českých Budějovicích, Uherském Hradišti, Českém Těšíně či Gottwaldově. Na nejnižším stupni se pak nacházely muzejní ústavy, jejichž etnografické sbírky neměly svého správce či se staly součástí jiných oborových sbírek (např. historické). Za integrální součást etnografického muzejnictví byly naopak často považovány také specializované zemědělské sbírky (Český Krumlov, Netolice, Sušice, Jaroměř) či sbírky řemeslné výroby (Vrchlabí, Milevsko, Nová Paka, Moravské Budějovice) uchovávané v regionálních institucích.⁶¹⁹

Zcela odlišná situace nastala u muzeí v přírodě, kde se již od roku 1948 uvažovalo o vybudování svébytné muzejní sítě. Jako klíčová se pro další vývoj jeví setkání v Rožnově pod Radhoštěm (1958) a poté v Dolním Smokovci (1959) za bohaté spoluúčasti slovenských etnografů. Již na prvním z nich zazněl požadavek na založení celkem 3 muzeí v přírodě – pro Čechy, Moravu a Slovensko, které se přes některé důkladně zpracované projekty (koncept muzea v přírodě situovaného pod hrad Veverí vytvořený Ludvíkem Kunzem a Bohuslavem Fuchsem), s výjimkou martinského muzea realizovat nepodařilo. Ustanovená komise pod vedením Josefa Beneše se problému sice pokoušela řešit, nicméně další směřování diskusí se pohybovalo spíše v intencích představitelů památkové péče, a to i díky podílu na jejich uchování na základě evidence ve státním seznamu kulturních památek vzniklém v 60. letech.⁶²⁰ I přes založení několika dalších institucí v průběhu 60. až 80. let

⁶¹⁷ V tehdejší severomoravském kraji byla v roce 1971 vytvořena sekce, kde se řešila otázka ochrany sbírek, dokumentace současnosti, statistika etnografických fondů atd. LANGER, Jiří: Stručná zpráva o činnosti etnografické sekce v období let 1971–1982. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 24–25.

⁶¹⁸ O tom např. BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1-3, s. 119.

⁶¹⁹ Tamtéž, s. 106–115.

⁶²⁰ BENEŠ, Josef: *Národopisná muzea v přírodě jako naléhavý problém naší společnosti*. Olomouc, 1967, s. 14–15.

udávalo od samého počátku základní směr Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které se pokoušelo o nové formy dokumentace a zvláště prezentace lidového prostředí. Prostor pro zaujetí nejvýznamnější pozice v hierarchii muzeí v přírodě se mu však oficiálně otevřel až vydáním *Zásad rozvoje českého muzejnictví*, na jejichž základě se měly významné problémy muzejního oboru řešit prostřednictvím vybraných ústředních institucí.⁶²¹ V polovině 70. let pak na podnět etnografické komise Kabinetu podali zástupci NM na tehdejší ministerstvo kultury návrh na pověření rožnovského muzea metodickou a koncepční pomocí při záchraně a využití lidového stavitelství týkající se muzejních institucí v Československé socialistické republice a současně na zařazení muzea v Rožnově pod Radhoštěm do ústřední sítě muzeí. V roce 1976 ministerstvo rozhodlo, že tento moravský ústav měl spolu s Kabinetem poskytovat metodickou a odborně poradenskou pomoc muzeím zřizovaným národními výbory v českých zemích, pokud se v jejich gesci nachází památky lidového stavitelství a současně je využívají pro muzejní činnost. Do kompetencí mu spadalo i vykonávání inspekcí či vypracovávání různých odborných vyjádření a přehledů nevztahujících se ovšem na objekty spravované orgány památkové péče.⁶²² Jednotlivé aktivity měly být následně vykonávány podle pokynů Kabinetu a s vědomím odboru kultury.⁶²³

Již v letech 1976–1980 se Valašské muzeum v přírodě spolu se Slovenským národním muzeem a Ústavem lidového umění ve Strážnici podílelo na státním plánu základního výzkumu a jeho hlavního úkolu VIII-4-8/1d s názvem *Národopisná muzea v přírodě, výzkumná a teoretická východiska a podklady pro realizaci*. Cílem bylo vybudovat základnu orientovanou k vytvoření sítě muzeí v přírodě, k ochraně i využití památek lidového stavitelství, k průzkumu stavu a perspektiv vzniku tohoto typu institucí či stanovení požadavků na plánovitou průpravu jejich pracovníků včetně vypracování podkladů pro řešení prognózy rozvoje české kultury do roku 2000 (konzervační technologie a pedagogika v muzeu v přírodě). Úsilí odborných pracovníků vyvrcholilo uspořádáním několika konferencí (hlavně rožnovská 1979) a vydáním publikace *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*, vlastně první terminologické a metodické příručky (nejen) na území tehdejšího Československa. Na základě pozitivních

⁶²¹ Zásady rozvoje českého muzejnictví. *MVP* 11 (81), 1973, č. 4, s. 232, čl. 13.

⁶²² RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 18.

⁶²³ SUK, Richard: Budování muzeí v přírodě v České socialistické republice. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 36–37.

zkušeností z dosavadního průběhu byla metodická činnost prodloužena⁶²⁴ a zůstávala v platnosti i po listopadovém převratu, byť nadále nebyla fakticky vykonávána. Rožnovské muzeum kolem sebe záhy vytvořilo poměrně široký okruh institucí stejného zaměření. Podle statistiky z roku 1981 do něj byla zahrnuta jednak **samotná muzea v přírodě a jejich zřizovatelé** – Národopisné muzeu Přerov nad Labem (Polabské muzeum Poděbrady), Muzeum v přírodě Kouřim (Okresní muzeum Kolín), Národopisné muzeum Třebíz (Muzeum Slánska Slaný a Místní národní výbor Třebíz), Annín (Okresní národní výbor Klatovy), Památkový areál obce Vysočina (Krajské středisko státní památkové péče Pardubice), Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy (Ústav lidového umění ve Strážnici) a konečně Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (KNV Ostrava). Na dalším stupni se počítalo s existujícími **soubory památek lidového charakteru plnicími muzejní funkce**, jež měly předpoklad vytvořit model historického prostředí (Březové Hory, Dolánky, Dobřív, Karolinka – Rařkov, Příkazy, Rymice, Zechovice, Zubrnice).⁶²⁵ Jako integrální součást tohoto typu muzeí však byly vnímány i **solitéry lidových a technických staveb**, které byly využívány muzejním způsobem. Jednalo se hlavně o rodné domy významných osobností (např. Jungmannův domek v Hudlicích, Palackého v Hodslavicích),⁶²⁶ dělnické kolonie (Ostrava, Most), kovárny, hamry, větrné mlýny atd.⁶²⁷ Na sklonku zkoumaného období pak byly v seznamu československých muzeí v přírodě uváděny muzejní instituce v Zubrnici (Soustředění objektů lidové architektury Českého středohoří), Třebízi (Národopisné muzeum), Kouřimi (Muzeum vesnice) Přerově nad Labem (Polabské národopisné muzeum), dále Vysočina (Soubor lidových staveb a řemesel), Strážnici (Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy) a Rožnov pod Radhoštěm (Valašské muzeum v přírodě).⁶²⁸

⁶²⁴ Tamtéž, s. 38.

⁶²⁵ K tomu se ještě uvažovalo nad dalšími místy (Mariánský Týnec, Holany-Kozlí roh, Jablonné nad Orlicí) a konstituovalo se např. Hornické muzeum v Březových Horách v okrese Příbram. KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 48–49; LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 1, s. 3.

⁶²⁶ JOHNŮVÁ, Helena: Památky lidového stavitelství a muzea. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 166.

⁶²⁷ LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 1, s. 3.

⁶²⁸ Publikace zmiňovala také výstavbu pošumavského muzea v přírodě v okrese Klatovy, zemědělskou expozici v přírodě v Příkazech, instalaci v Rymicích a hornickou expozici v Příbrami – Březových Horách. ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989, s. 161–163.

5.4. Muzealizace

Zatímco odborná diskuze o celkové koncepci a vymezení etnografické muzeologie zůstávala omezena na úzkou skupinu odborníků, okruh badatelů věnujících se dílčím aspektům národopisné problematiky na poli muzejnictví byl relativně početný a velmi různorodý. Kromě zmíněných autorů, kteří měli často tendenci hodnotit danou problematiku komplexně a v souvislostech, jej tvořily osoby, které se specializovaly na konkrétní témata. K obecným závěrům docházely prostřednictvím vlastního badatelského úsilí specifickým způsobem mixujícím nabyté zkušenosti z praxe a teoretické znalosti získané studiem odborné etnografické a muzeologické literatury. Během sledovaného období tak bylo vydáno značné množství publikací i dílčích studií uveřejňovaných především v oborových a vlastivědných periodikách (např. Muzejní a vlastivědná práce, Český lid, Národopisný věstník československý, Múzeum, Národopisné aktuality, Radostná země, Těšínsko), které reflektovaly všechny fáze muzealizačního procesu (selekce, teaurace, prezentace). Na rozdíl od většiny ostatních speciálních muzeologií byla vytvořena velmi široká platforma, která muzejníkům do značné míry pomáhala překonávat problémy z praxe a orientovat se v základních otázkách a přístupech etnografického muzejnictví.

5.4.1 Sbírkotvorná činnost

Reflexe sbírkotvorných aktivit a činností směřujících k uchování etnografického materiálu vykazovala poměrně značný tematický rozptyl oscilující od stanovení kompetencí a funkcí sbírkového předmětu přes snahy tematicky vymezit dokumentační pole etnografické muzeologie až po metodické návody, jak s etnografickým materiálem nakládat v některých stěžejních fázích procesu muzealizace (klasifikace, evidence). Výraznými představiteli těchto myšlenek se stali představitelé centrálních muzeí, konkrétně pak Ludvík Kunz či Helena Johnová, jimž sekundoval i Josef Beneš, který zejména od 60. let směřoval k uchopení dané problematiky z obecně muzeologických pozic. Zcela specifické postavení v tomto procesu zastávala muzea v přírodě. Svou pozornost vedle specifických forem dokumentace (stavební objekty a okolní prostředí) zaměřila zvláště na záležitosti související se záchranou a ochranou lidové architektury.

Do značné míry iniciační vklad do **diskuse o sbírkovém předmětu** představovaly názory **Ludvíka Kunze** zčásti formulované již v 50. letech. Z muzeologického hlediska jde především o jeho snahy rozřadit etnografický materiál, kde vedle „tradičně“ zastoupených trojrozměrných předmětů vyzdvihoval význam údajů technického a technologického charakteru a souborů záznamů ústního sdělení.⁶²⁹ Zvláštní důraz kladl brněnský muzejník na prosazení vědeckých principů muzejní práce, přičemž již samotné převzetí sbírkových předmětů do muzea mělo být výsledkem systematického výzkumu a získaných odborných znalostí. Muzejní pracovníci proto měli nejprve porozumět technikám zpracování materiálu, být schopni rozpoznat jeho uměleckořemeslnou a výtvarnou hodnotu, časově a slohově předměty zařadit či určit jejich geografickou provenienci a míru autenticity.⁶³⁰ Teprve na tomto základě mohli dále rozvíjet další aktivity, jakými bylo srovnání jednotlivých národopisných fenoménů, jejich interpretace a následné zařazení do celkového kulturního kontextu. Při kritické reflexi souborů lidové kultury pak vedle tradičních forem měly být podle Kunzova názoru intenzivněji uplatňovány dosud nepříliš frekventované psychologizující přístupy, jež by tento materiál představily jako výsledek tvůrčí činnosti jednotlivce, a duchovní a sociální rozměr života dílčích (nejen vesnických) skupin.⁶³¹

Komplexněji se problematikou sbírkového předmětu zabýval od 60. let **Josef Beneš**, pro něhož byla v tomto směru charakteristická snaha aplikovat obecné muzeologické přístupy do oblasti národopisu. Zásadní kvalitou pro předměty zastoupené v etnografických kolekcích měla být jejich dokladovost, tedy schopnost informovat a svým fyzickým bytím dokazovat život lidu v původním prostředí a zároveň charakterizovat konkrétní etnikum, dobu, lokalitu a sociální vrstvu. Právě ona je úzce navázána na autenticitu těchto přímých svědků zkoumané skutečnosti, zahrnuje ale i faktory, které etnografický materiál přímo včleňuje do systému dané lidové kultury (např. zjištění původu a vzniku, způsoby výroby a distribuce, jeho úlohu ve společnosti, intenzita výskytu).⁶³² Jako takové mají etnografické sbírkové soubory několik funkcí. V Benešově optice jsou chápány jako integrální součást kulturních hodnot státu, kde zastávají významné místo jako doklady života a práce lidových vrstev. Tento veřejný zájem mimo jiné vychází i z pochopení kontrapozice tradičních hodnot

⁶²⁹ KUNZ, Ludvík: *Nástin dokumentační práce v ethnografii a folkloristice*. Zvláštní otisk ze Slovanského národopisu roč. 1, 1953, s. 201.

⁶³⁰ KUNZ, Ludvík: *Etnografická muzeologie v socialistické společnosti*. *Muzeologické sešity* 6, 1977, s. 37.

⁶³¹ KUNZ, Ludvík: *Úkoly národopisného musejníctví*. Zvláštní otisk *Časopisu Moravského musea/Acta Musei Moraviae* 34, 1949, s. 3.

⁶³² BENEŠ, Josef: *Interpretácia národopisného zbierkového predmetu*. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 12.

vůči moderní technice (ve smyslu jejího polidštění a jejich emocionální působnosti) a spočívá především v záchraně těchto sbírkových kompletů v muzeích. Zásadní je využití ve vědecké sféře coby původních pramenů poznání, kdy spolu s písemnými doklady a vzpomínkami pamětníků pomáhají při analýze dřívějších období. Konečně v edukačním pojetí by národopisný předmět měl působit ve funkci popularizátora etnografie (pasivní moment) i informačně a emočně působit na návštěvníky (aktivní moment). V tomto směru je jeho základní funkcí nejen zušlechťování vkusu, obohacování duševního života a celková humanizace člověka, ale i vlastenecká výchova.⁶³³

Helena Johnová v následujících letech oproti tomu viděla etnografický materiál jako soubor věcí významných pro tradiční způsob života určité pospolitosti, jejíž kulturu charakterizují. Jsou pro ni vlastně dokladem tradičních zanikajících a zaniklých životních forem. Rozděluje je na věci osobní potřeby, doklady duchovního života a umělecké výtvořiny, které sbírají muzejní instituce hlavně tehdy, pokud ztratily svůj původní kulturní význam a je třeba je zachránit. Johnová zdůrazňuje i nutnost zachytit jejich původní kontext a autentické prostředí, přičemž při zprostředkování návštěvníkům se původní funkční vazby muzejní pracovníci snaží zrekonstruovat či alespoň naznačit. Právě přenesení a využití v prostorách muzea propůjčuje těmto materiálům odlišnou formu existence, v níž se uvedením do nových souvislostí přibližuje jejich původní poslání a zároveň se vyjevují vědecké problémy vývoje hmotného nebo duchovního života.⁶³⁴ Také stavby lidového stavitelství se v muzeích v přírodě transformují v muzejní objekt. Přemístění do jiného geografického a sociálního prostředí se stávají památkou a etnografickým, technickým a zároveň uměleckým dokumentem.⁶³⁵

Vnímání **základních součástí muzeí v přírodě** bylo vzhledem k jejich specifickému zaměření poněkud odlišné. Dobová literatura dokonce rozlišovala dvě kategorie, přičemž každá z nich obsahovala celkem tři složky, jejichž hlavním úkolem bylo dokumentovat a zprostředkovávat život „venkovského lidu“. První skupina tak obsahovala sbírkové předměty v podobě trojrozměrných součástí interiérových expozic, jednotlivých stavebních objektů a biologických prvků vyplňujících exteriéry. Druhou skupinu tvořily jejich tzv. pomocné varianty, vlastně typové analogie určitých druhů sbírkových předmětů (autentika, stavby a přírodní prvky). Měly se využívat zvláště tam, kde nebylo možné zabezpečit vhodné

⁶³³ Tamtéž, s. 16.

⁶³⁴ JOHNŮVÁ, Helena: Památky lidového stavitelství a muzea. *MVP* 7 (77), 1977, č. 3-4, s. 168.

⁶³⁵ Tamtéž, s. 167.

podmínky pro autentické doklady (zejména vnější expozice) a k různým demonstračním aktivitám (např. předvádění řemesel). Jako pomocný materiál se měly uplatňovat zejména kopie a multiplikáty, u stavebních objektů pak ty, které byly zbudovány přímo pro neexpoziční účely. Zatímco trojrozměrné sbírkové předměty se z „tradičního“ etnografického pojetí dokumentace příliš nevymaňovaly, specifika představovaly právě architektonické prvky. Často byly vnímány podle tehdejších platných legislativních norem jako sbírkové předměty, což bylo zdůvodňováno především jejich přenesením z původní lokality do areálu muzea. Mohly nabývat podoby uzavřeného konstrukčního celku, omezeného počtu usedlostí či jejich dílčí části (např. dveří, trámů, záklopových desek), hospodářských objektů, ale i plotů, křížů, zvoníčků a provozních objektů. Jejich postavení bylo vnímáno jako dominantní, ale nikoli výlučné, přičemž dokumentovat měly nejen technologické řešení, stavební dovednost a estetické cítění tehdejších obyvatel, ale hlavně výrobní a sociální vztahy vytvářené prostřednictvím vhodného urbanistického řešení, interiérové expozice, vědecké rekonstrukce sídla, historické krajiny i dobové činnosti lidu.⁶³⁶ Netradičním prvkem pro muzejní prostředí ostatně byly i sbírky biologické povahy, do nichž měly být zařazovány pouze biotopy a taxonomické jednotky, které vytvořily součást tehdy rekonstruovaného životního prostředí.⁶³⁷

V mnoha ohledech klíčovou se v období let 1948–1989 stala problematika samotné **obsahové náplně a průběhu sbírkotvorné činnosti**. Počáteční aktivity etnografických muzejníků směřovaly spíše k vypracování metodických studií do značné míry čerpajících z předchozích podnětů,⁶³⁸ nicméně v některých případech zasazujících dané téma do aktuálního společenského kontextu, což je případ etnologa **Viléma Pražáka** (1889–1976). Pražák tak nastínil úkoly, které je třeba v přelomovém období po roce 1948 prioritně řešit. Mělo se jednat o budování muzeí v přírodě, výzkum postupů zemědělské a řemeslné výroby, zaměření muzejního materiálu na národnostní menšiny, vytvoření centrálního katalogu národopisných sbírek a tzv. Ústředí národopisné propagace a také vydávání časopisu

⁶³⁶ KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 27–30.

⁶³⁷ Tamtéž, s. 31.

⁶³⁸ Příkladem může být Helena Johnová, jež se soustředila na objasnění výhod a nevýhod jednotlivých způsobů akviziční činnosti muzeí či problematiku ochrany a uložení sbírek. JOHNOVÁ, Helena: Některé další zkušenosti z praxe sběru. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 91–95.

věnovaného muzejní práci.⁶³⁹ Teoretické uvažování nicméně odstartovaly až publikační výstupy **Ludvíka Kunze**, který se jako jeden z prvních v českých zemích začal systematictěji zabývat problematikou dokumentace v kontextu muzejní činnosti. Předmět jejího zájmu vnímá ve shromažďování, třídění informačně a morfologicky značně odlišných materiálů a jejich zpracování formou vědeckého soupisu.⁶⁴⁰ Při výzkumu soudobého dění, jehož konečným výsledkem je vznik souboru vzájemně souvisejících věcí s kulturní hodnotou pak používá pojem dokumentace současnosti. Hodnotit zkoumané jevy je ale podle něj třeba s určitým časovým odstupem, aby byl vytvořen dostatečný prostor pro utřídění faktů a jevů a na jejich zařazení do systematických skupin.

Také **Josef Beneš** často operoval s výrazem dokumentace, kterou zpočátku vnímal jako aktivitu soustřeďující všechny informační doklady k muzejním sbírkám.⁶⁴¹ V širším významu ji však vysvětloval jako způsob získávání informací o okolním světě, přičemž u etnografické dokumentace zdůrazňoval, že daleko výrazněji než ostatní obory zastoupené v muzeu zdůrazňuje specifika jednotlivých oblastí výskytu sbírkových předmětů.⁶⁴² Charakteristickým pro tento proces byla podle něj úzká výběrovost. Do muzeí měla přinést předměty, jež se v dané oblasti běžně užívaly a reprezentovaly její podstatné a zároveň specifické jevy s rysy odlišnými od ostatních oblastí.⁶⁴³ Zároveň Beneš uvádí obecná kritéria přijetí národopisného materiálu do muzejních sbírek. Řadí mezi ně hodnotu historickou (doklad vývoje společnosti a do jisté míry i ukazatelem třídních vztahů), etnografickou (související s prokázáním specifických rysů lidové kultury pro určité prostředí, která je odlišuje od života lidu v jiných oblastech a od vyšších vrstev) a také estetickou. I když kritizoval předchozí dominující přístupy etnografů často nadhodnocující uměleckou stránku národopisných artefaktů, upozorňoval na jejich schopnost vyvolávat estetické prožitky

⁶³⁹ PRAŽÁK, Vilém: Metodika sběru národopisného materiálu. *Tamtéž*, s. 88–90.

⁶⁴⁰ Předmětem dokumentace v etnografii je podle Kunze „...jednak shromažďování hmotných dokladů, památek, pramenů a výsledků výzkumné a badatelské činnosti, jednak jejich systematické utřídění a zpracování formou vědeckých soupisů, které vycházejí z povahy materiálu a odpovídají odlišným hlediskům jeho vědeckého uplatňování. Dokumentace je tedy vytvářením systematicky utříděných a zvláštní formou zpracovaných souborů hmotných dokladů, památek, pramenů a výsledků výzkumné a badatelské práce v oboru pro další práci vědeckou a odbornou“. KUNZ, Ludvík: *Nástin dokumentační práce v etnografii a folkloristice*. Zvláštní otisk ze *Slovanského národopisu* 1, 1953, s. 204.

⁶⁴¹ BENEŠ, Josef: Dokumentace v okresních muzeích. *Múzeum* 2, 1955, č. 3, s. 58–62.

⁶⁴² Dokumentační činnost by se podle Beneše měla zaměřit na vyplňování mezer v národopisných sbírkových fondech a k jednotlivým předmětům získávat potřebné provenienční údaje. BENEŠ, Josef: Národopisná dokumentace – naléhavý úkol vlastivědných muzeí. *Věstník Národopisné společnosti československé* 1959, č. 2, s. 17–19.

⁶⁴³ BENEŠ, Josef: Informačná kapacita národopisných zbierok v múzeách. *Múzeum* 15, 1970, č. 1, s. 14.

a inspirovat k další tvorbě.⁶⁴⁴ V oblasti muzeí v přírodě se tématu věnoval především **Jiří Langer** (*1936). Ve svých úvahách se snažil upozornit na přeceňování regionálního rámce v muzejní dokumentaci a nutnost zkoumání odpovídajícího počtu kvalitních pramenů/stavebních objektů. Podle něj teprve srovnání vícero materiálu z většího území a v historickém kontextu přináší zjištění, že jednotlivé typy staveb svým provedením a charakterem vázané pouze na konkrétní lokality nemohou plně obsáhnout celý fenomén lidového stavitelství. Doposud tak v muzeích spíše existují různé stavební prvky různým způsobem vázané na zcela odlišné lokality, které však nemusí plně korespondovat s doposud vymezenými etnografickými regiony.⁶⁴⁵

Stranou pozornosti nezůstávala ani **evidence sbírkových předmětů a pomocného materiálu**. Její hlavní cíle byly již od 50. let spatřovány ve zpracování relevantních informací o sbírkových předmětech, jež měly sloužit nejen pro potřeby odborné veřejnosti, ale také k zajištění snadnější identifikace muzeálií ve sbírkovém fondu. Za základní evidenčními dokumenty pak byly označovány inventář a katalogizační list obsahující vědecky vedené záznamy, přičemž analogicky je třeba pořizovat zápisy i v rámci fotografického a zvukového archivu, negativů, diapozitivů, filmů, kreseb. Zvláštní postavení měly mít v dokumentačním systému tisky a rukopisy, považované jednak za doklady sbírkové povahy, zčásti za součást fondů knihovny. Byly vysloveny požadavky na obsahovou úplnost jednotlivých zápisů a ustálení praxe popisu předmětu.⁶⁴⁶ Stále důležitější roli při zpracování a vyhodnocení národopisného materiálu hrálo postupné prosazování některých moderních a progresivních metod. Např. Richard Suk v polovině 70. let odborné veřejnosti představil výhody jednotné mechanizované evidence a sjednocení evidenčních záznamů pomocí jejich algoritmizace.⁶⁴⁷ Vítanou pomůckou pro muzejní pracovníky se staly návody usilující o zvýšení odborné erudice při klasifikaci a vědeckém popisu příslušných druhů předmětů z prostředí lidové kultury.⁶⁴⁸ Systematickou podobu získávaly

⁶⁴⁴ Beneš zmiňuje při hodnocení národopisného materiálu také hledisko třídnosti, které mělo badatele oprostit od idealizace venkovského prostředí v období kapitalismu a feudalismu a zároveň se stát prostředkem pro pochopení protikladů mezi tehdejšími společenskými vrstvami. BENEŠ, Josef: K pojetí národopisných sbírek v muzeích. *ČNM – řada historická* 131, 1962, s. 230.

⁶⁴⁵ LANGER, Jiří: Muzeum v přírodě jako forma tezaurace památek lidového stavitelství. *Národopisná aktualita* 13, 1976, s. 181.

⁶⁴⁶ KUNZ, Ludvík. *Nástin dokumentační práce v ethnografii a folkloristice*. Zvláštní otisk ze *Slovanského národopisu* 1, 1953, s. 216.

⁶⁴⁷ SUK, Richard – ZASTÁVKA, Zdeněk: K metodě evidence muzejních sbírek. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 196–197. Suk na toto téma posléze navázal i v druhé polovině 80. let.

⁶⁴⁸ Např. SUK, Richard: Tradiční zemědělské nářadí a nástroje. *Tamtéž* 4, 74, 1966, č. 4, s. 193–197; STAŇKOVÁ, Jitka: Stehy českých lidových výšivek. *Tamtéž* 9 (79), 1971, č. 3, s. 144–160; ŠTASTNÁ,

již od konce 70. let, kdy ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm vznikl projekt tzv. pojmosloví etnografických sbírek, který měl nejen ujednotit terminologii, ale také vytvořit jednotné postupy při popisu s přesným stanovením klasifikačních znaků.⁶⁴⁹ Pod vedením Jiřího Langra bylo vytvořeno několik set hesel, což posléze vedlo ke vzniku pracovní skupiny v NM usilující o uveřejnění „... *slovníků etnografických muzejních reálií jako případného normativního podkladu pro automatizovaný systém zpracování etnografických sbírek*“.⁶⁵⁰ Výsledkem bylo vydání tří svazků Etnografického slovníku,⁶⁵¹ přičemž projekt je realizován dodnes na základě kooperace mezi *Asociací muzeí a galerií České republiky*, z.s. a dnešním *Národním muzeem v přírodě*.

Prim v oblasti teaurace nicméně tradičně hrála **otázka způsobu strukturování sbírkových fondů**, v jehož rámci existovaly snahy vytvořit logický a ucelený systém na základě analýzy dobové muzeologické literatury. O tematickou klasifikaci národopisných a folklórních jevů se pokusil **Ludvík Kunz**, který sám tuto problematiku považoval za jeden z nejožehavějších problémů národopisné muzeologie. Navržené uspořádání vycházelo z obecné metodiky národopisu a systematiky Kazimierze Moszyńskiego (zde je patrný vliv Kunzova školitele Václavíka, který byl na polského etnografa úzce navázán) a rozdělovalo muzejní materiál do čtyř základních skupin – 1) dějiny a bibliografie, vědecké ústavy, činnosti vědeckoorganizační, 2) hmotná kultura, 3) lidová kultura společenská a 4) lidové umění.⁶⁵² Pro utřídění objektů lidového stavitelství hrála v optice některých muzejníků klíčovou roli autenticita, která se ztrácela již samotným vytržením objektu z původního místa a jeho přenesením do uměle vytvořeného prostředí muzejního areálu. První podmínka pro teauraci tohoto fenoménu proto byla spatřována v úplnosti hospodářsko-urbanistických

Jarmila: Lidové pečivo v muzejní sbírce. *Tamtěž* 10 (80), 1972, č. 1, s. 5–17; HERBENOVÁ, Olga: Nábytek ve sbírkových fondech muzeí, galerií a památkových objektů. *Tamtěž* 8 (78), 1970, č. 1, s. 1–39.

⁶⁴⁹ Na jeho základě vznikly některé pokusy nalézt klíč ke klasifikaci předmětů lidové kultury. Viz např. VONDRUŠKA, Vlastimil: Několik poznámek k teoretickým východiskům třídění předmětů lidové kultury. *MVP* 20 (90), 1982, č. 3, s. 142–146. Vondruška v této souvislosti chtěl na základě teorie A. Dejkova využít teorie tzv. příznaků. Ty chápal jako vyjádření vlastnosti, tedy něčeho obecného, co je obsaženo v souboru vlastností daného předmětu. Ze souboru příznaků pak chtěl abstrahovat takový příznak nebo několik příznaků, které vytvoří spojení mezi předměty, který tento příznak mají. *Tamtěž*, s. 143.

⁶⁵⁰ TICHÁ, Jana: Redakční předmluva. In: SLABA, Martin: *Myslivost – lovectví*. Praha 2019, s. 3. Názvosloví etnografických sbírek, sv. 1.

⁶⁵¹ Do roku 1989 vyšly dva díly: VONDRUŠKA, Vlastimil – KOPŘIVOVÁ, Violeta – GRULICH, Tomáš: *Etnografický slovník: slovník etnografických muzejních reálií*. Sv. 1 – Domácí kuchyňská nářadí, nádobí a náčiní. Praha 1987; TURNŠKÝ, Marek (ed.): *Etnografický slovník*. Sv. 2. – Lidový nábytek z českých zemí. Praha 1989.

⁶⁵² KUNZ, Ludvík: *Nástin dokumentační práce v ethnografii a folkloristice*. Zvláštní otisk ze *Slovanského národopisu* 1, 1953, s. 226–248. Podrobněji k problematice viz VESELSKÁ, Jiřina: Jedna zapomenutá systematika. *Národopisný věstník* 74, 2015, č. 2, s. 86–91.

celků a jejich úzkém sepětí s přírodním prostředím, jež by mělo co nejvíce odpovídat původnímu. Pokud v nich bylo zahrnuto více usedlostí, je třeba úměrně jejich počtu rozšířit areál na osadu, vesnici či městečko.⁶⁵³ Požadované společensko-ekonomické jednotky se mají zprostředkovat jako systémy od nejvyššího po nejnižší (panství – okruhy tržních středisek – obec – usedlost), a pokud není možné vytvořit kopii původního prostředí, je nutné je znázornit na původní redukované ploše.⁶⁵⁴ S problematikou autenticity pak úzce souvisela **otázka kopií a rekonstrukcí**, jejichž vyhotovení mělo probíhat striktně na základě vědeckého přístupu. Vedle uchování všech prvků přenášeného objektu muselo ale současně docházet k nahrazení těch již ztracených. Na základě metodických doporučení ICOM bylo možné při výstavbě kopií a vědeckých rekonstrukcí využít u expozičních objektů i netradičních technologií, pokud ovšem neovlivnily vnitřní i vnější formu a strukturu staveb. Užívání těchto technologií a materiálů za účelem zachování hmoty proto bylo nejen přípustné, ale i nevyhnutelné z hlediska provozních činností (údržba, zajištění izolace, konzervace objektu).⁶⁵⁵ V některých muzeích v přírodě, např. ve Strážnici, se nicméně tato striktní pravidla nedodržovala. Při budování tamního areálu se většinou využívalo technicky jednodušší varianty – zděné stavby byly postaveny z pálených cihel, cementové malty a betonu.⁶⁵⁶

5.4.2 Uchovávání a správa sbírek

Ve zkoumaném období vznikaly i krátké příspěvky vztahující se k ochraně a bezpečnosti národopisných sbírek vlastivědných muzeí,⁶⁵⁷ nicméně klíčové se toto téma stalo zejména pro muzea v přírodě. Uchovávání objektů lidového stavitelství byla totiž po roce 1945 v gesci památkové péče, přičemž jedinou významnější výjimku dlouhou dobu představovalo rožnovské muzeum. Ve většině tehdejších písemných materiálů byla i proto zmiňována nutnost zachování těchto kulturních dokladů in situ, přičemž docházelo

⁶⁵³ LANGER, Jiří: Muzeum v přírodě jako forma teaurace památek lidového stavitelství. *Národopisné aktuality* 13, 1976, s. 180.

⁶⁵⁴ KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 38–39.

⁶⁵⁵ Tamtéž, s. 33–34.

⁶⁵⁶ ŠIMŠA, Martin – HRBÁČOVÁ, Petra: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. Strážnice 2006, s. 9.

⁶⁵⁷ Např. KUNZ, Ludvík – PERNICA, Ferdinand: Drobné příspěvky k údržbě a restauraci národopisných sbírek/Kleine Beiträge zur Erhaltung und Restaurierung volkskundlicher Sammlungen. *Časopis Moravského musea/Acta Musei Moraviae* 60, 1955, s. 177–192.

k absolutizaci jejich architektonických prvků, i když se jim přiznávala schopnost vyjadřovat způsob života venkovského lidu.⁶⁵⁸ Objekty lidového stavitelství, kam byly započítávány stavby sloužící k rolnické a pastevecké činnosti a některé objekty veřejné povahy, byly chápány jako kulturní památky, a to pokud nebyly zchátralé, nenapravitelně znehodnocené či jejich vývoj nebyl zcela ukončen. Jejich ochrana se řídila zákonem č. 22/1958 Sb. a od roku 1964 pro ně byl dokonce vytvořen státní seznam vedený představiteli památkové péče. Lidové stavitelství nicméně mohlo být zachovááno jak prostřednictvím památkových rezervací, tak i muzeí v přírodě či kombinací obou těchto forem. Vhodnost jednotlivých způsobů ochrany se intenzivněji začala řešit již na přelomu 50. a 60. let na základě zahraničních (ICOM a *Mezinárodní rady pro památky a sídla*/Council on Monuments and Sites, dále jako ICOMOS) i domácích podnětů (národních výborů, které byly za jejich správu odpovědné). Stanoviska obou stran byla nejrozsáhleji prezentována na konci 60. let na stránkách MVP. Památkářské hledisko (charakteristické především důrazem na zachování staveb in situ) bylo hájeno *Miladou Novákovou* (Státní ústav památkové péče a ochrany přírody – referát ochrany lidové architektury), která za základní formu práce považovala ochranu přímo na místě vzniku. Jednalo se o objekty vytvářející urbanistický celek, stavby, jež nebylo možné přemísťovat z technických důvodů, nebo se bezprostředně vázaly ke kulturním a historickým událostem místa.⁶⁵⁹ Zároveň připouštěla možnost, že některé hodnotné stavební památky je možné zachovat i jejich přenesením, což se týká převážně těch, které jsou v terénu bezprostředně ohroženy. Jejich transfer se ale musí uskutečnit podle předem dané koncepce a vědeckých kritérií, přičemž v rámci muzea v přírodě by se měly vyskytovat objekty jednoho regionálního typu a nové prostředí alespoň rámcově odpovídat původnímu.⁶⁶⁰ Specifická je pak podle ní i další údržba a zabezpečení těchto staveb (např. povětrnostní vlivy), přičemž s mobilním příslušenstvím je třeba nakládat jako u hradů a zámků. Co se týká ochrany a bezpečnosti, byli si i zaměstnanci muzeí v přírodě velmi dobře vědomi, že v tomto případě není možné využívat tradičních metod uchovávání sbírkových předmětů, což platilo zejména pro venkovní expozice. Je proto nutná jejich periodická kontrola, ošetřování a případná výměna.⁶⁶¹ Ne vždy však snaha o zachování

⁶⁵⁸ LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 1, s. 3, s. 2.

⁶⁵⁹ NOVÁKOVÁ, Milada: Státní péče o památky lidové architektury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 1, s. 14–17.

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 17–18.

⁶⁶¹ KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 29.

staveb, jimž hrozila demolice či fyzická degradace, znamenala jejich konečnou záchranu, na což měly vliv finanční, prostorové, ale i odborné možnosti muzeí v přírodě.

Dosavadní praxe nicméně podle názorů mnoha muzejníků dlouho narušovala rozmach muzeí v přírodě, což se dotýkalo hlavně akviziční činnosti. I do rožnovského muzea se tak podle dobových svědectví stavby lidové architektury dostávaly spíše nahodile a nebylo navíc možné dostatečně přihlídnout k sociálním či typologickým aspektům. Vytipované chráněné stavby z terénu postupně chátraly, aniž bylo možno projednat jejich převezení.⁶⁶² **Josef Beneš** upozorňoval na fakt, že mnohé výrobní, hospodářské a obytné stavby mizí rychleji, a to i proto, že jsou hůře využitelné po ztrátě své původní funkce.⁶⁶³ Jsou opouštěny, zchátrají nebo jsou přebudovány, a tím ztrácejí hodnotu památkovou a historickou. Přiznává, že uchování in situ považuje za nejvýhodnější formou, nicméně zároveň zdůrazňuje, že současná vesnice není oním původním autentickým prostředím – mění se terén, atmosféra místa i autentičnost hmoty, hodnotné objekty jsou navíc většinou rozptýlené v prostoru a netvoří ucelený komplex. Obtíže podle něj nastávají také u objektů, jejichž funkce je v tomto směru nadále neudržitelná pro nutné potřeby vlastníka (např. malé domky využívané pro rekreační pobyt) a ty jsou pak pouze dočasným východiskem pro zachování původních hodnot. Výhody přenesení těchto staveb proto spatřuje v jejich záchraně před zničením, odborné údržbě na půdě muzea a masovém kulturním využití pro výchovu a kulturní ruch. I když tak ztrácí svou památkovou kulturní hodnotu, řádnou dokumentací lze alespoň zajistit původní znalost materiálu a prostředí. Pro úspěšné fungování muzea je proto třeba správný výběr objektů podle geografického a nikoli sociálního klíče a jejich vhodné rozmístění, které má odpovídat krajinnému rázu dané oblasti včetně charakteristických přírodních prvků (např. tekoucí voda).⁶⁶⁴ Obdobných argumentů ostatně později využívali i rožnovští muzejníci v čele s **Jiřím Langerem**, kteří oproti názorům představitelů památkové péče zastávali názor, že muzejní přístup nespočívá v samotném aktu převezení, ale ve vytvoření komplexního modelu životního prostředí s maximálně dostupnou informační hodnotou.⁶⁶⁵

⁶⁶² ŠTIKA, Jaroslav: (Úvod) In: BUTEK, Ladislav – LANGER, Jiří: *Valašké muzeum. Oživené chalupy a lidé*. Ostrava 1975, s. 20.

⁶⁶³ BENEŠ, Josef: *Národopisná muzea v přírodě jako naléhavý problém naší společnosti*. Olomouc, 1967, s. 4.

⁶⁶⁴ Tamtéž, s. 8.

⁶⁶⁵ LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 1, s. 3.

5.4.3 Prezentace a práce s návštěvníkem

Prezentační a osvětová činnost byla, stejně jako u ostatních speciálních muzeologií, vnímána coby neuralgický bod etnografické muzeologie. První příspěvky na toto téma proto byly často spíše poznatky metodického charakteru, které seznamovaly se základními instalačními a ideovými prvky, se proto začaly objevovat již v 50. letech. Změnit bylo třeba z tehdejšího pohledu hlavně nazírání sbírkových předmětů jako esteticky hodnotných výtvorů a prostřednictvím upozornění na jejich dokladovost zaangažovat muzejní pracovníky na celkové přeměně etnografického muzejnictví. Zatímco u centrálních muzeí se tento záměr dařil a vyvrcholil vytvořením inovativních expozic (Praha, Brno), u menších muzeí zůstával stále stejný problém – prosadit etnografii ve větší míře do vývojově pojeté expoziční a výstavní činnosti. Výjimku v tomto směru tvořila např. muzea ve Vsetíně (Urbachová) či ve Vizovicích (Pavlišťík). Podobné problémy řešila i muzea v přírodě, která byla v instalační i edukační rovině postavena před nové výzvy a musela si svou metodiku vytvořit sama, a to za výrazné pomoci zahraničních vlivů. Právě ona prostřednictvím svých představitelů pak v teoretické rovině dosáhla vysokého stupně sebereflexe, který vyústil v řadu originálních a podnětných myšlenek a názorů.

Po celé sledované období se v oblasti muzejní prezentace a komunikace s návštěvníkem jako zásadní jevilo **nalezení vhodných způsobů zprostředkování etnografického materiálu**. Muzejníci proto často řešili základní metodické otázky, především jak jej účinně a působivě vystavovat, a to jak v rovině tematické, formální, tak i technicko-instalační. Například **Ludvík Kunz** si byl velmi dobře vědom významu přípravy a plánování výstavních akcí, přičemž oním důležitým spojovníkem, jehož přičiněním vznikají z jednotlivých předmětů propojenější a kompaktnější celky, se měly stát mluvené a psané slovo (panely, popisky).⁶⁶⁶ Upozorňoval také na technickou a výtvarnou stránku takového počínu a nutnost spolupráce s architektem, přičemž v případě vlastivědného muzea bylo podle něj třeba instalaci předem logicky uspořádat a určit její formu a rozsah.⁶⁶⁷ I když musí vedle vědecko-popularizačního a výchovného zároveň plnit úkol vědecký, je nutné návštěvníkům představit instalaci, která pro ně bude „... *poutavá svým ladným zevnějškem,*

⁶⁶⁶ KUNZ, Ludvík: Úkoly vlastivědných muzeí plynoucí ze socializace venkova. In: KUNZ, Ludvík (ed.): *Národopis v historické expozici vlastivědného muzea*. Brno 1959, s. 27. Malé tisky č. 7.

⁶⁶⁷ Kunz se detailněji zabýval expozicí zemědělskou a přiklonil se k názoru, že by se ve vlastivědných muzeích sice měla stát složkou šířeji koncipované historické prezentace, zároveň však v jejím rámci vytvořit monotematickou, vývojově pojatou jednotku. Tamtéž, s. 26.

a která bude vábit návštěvníka k studijnímu zahledění také i zajímavostí exponátů“.⁶⁶⁸ Integrální součástí snah muzejních pracovníků zodpovědných za přípravu prezentace je tak zajistit pro návštěvníka působivost a atraktivitu prostřednictvím architektonické úpravy objektu (např. zajímavý vstup), praktických ukázek řemesel, promítání dokumentárních snímků a stanovení vhodného způsobu cirkulace návštěvníků.⁶⁶⁹ Dalším charakteristickým rysem Kunzem vytvořené koncepce zároveň byla snaha o zajištění co možná nejvyššího stupně provázanosti muzejní práce s aktuálním stavem společnosti. Na jednu stranu měla muzea jako specifický typ osvětových institucí vychovávat veřejnost v rámci socialistické ideje. Podstatnější se však jeví požadavek, aby muzejní pracovníci svými aktivitami přímo formovali samotnou lidovou kulturu. Kunz zde upozorňuje nejen na nutnost provádět v jejím rámci intenzivní badatelskou činnost, ale také na požadavek své okolí do značné míry proměňovat, samozřejmě v úzké návaznosti na tehdejší celospolečenské dění. Brněnský muzejník nicméně ve svých doporučeních rozhodně nerezignoval na aktivní reflexi historických jevů, především těch, které jsou stále přítomné v životě společnosti.

Uvnitř národopisné muzeologie vznikaly i další pokusy **analyzovat některé pozitivní a negativní rysy tehdejšího výstavnictví** a zdůraznit tak nutnost odborného přístupu, důkladné přípravy a vzájemné kooperace mezi jednotlivými ústavy.⁶⁷⁰ Příkladem může být **Helena Johnová**, která rozlišovala dva základní způsoby prezentace národopisných jevů – statický (stav v určitém období) a dynamický (vývojově pojatý). Co do účinnosti sdělení preferovala druhou variantu, která veřejnosti představuje proměny zastaralých forem lidové kultury a jejich transformaci či nahrazování progresivními a pokročilejšími projevy. Toto „historické“ uspořádání etnografických sbírek má přes zvýšené nároky na vnímání návštěvníka a velkou míru typizace dokumentovaných jevů pro danou oblast podat, „... syntetický, přehledný obraz vývoje specifických rysů kultury dané

⁶⁶⁸ KUNZ, Ludvík: *K problémům národopisné instalace*. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov- etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 135.

⁶⁶⁹ Tamtéž, s. 129, 133–134.

⁶⁷⁰ BENEŠ, Josef: *Prezentace národopisných sbírek ve vlastivědných muzeích*. *Český lid* 48, 1961, č. 6, s. 260. I když Kunz nacházel v jejich činnosti jistá pozitiva (např. zvyšující se kvalifikaci odborných muzejních pracovníků), za velmi problematickou považoval především vědecko-organizační strukturu a nekvalitní technické vybavení. KUNZ, Ludvík: *Za česká národopisná muzea*. *Tamtéž* 43, 1956, č. 2, s. 56.

*oblasti, jejich vzniku, rozvoje a zániku tak, aby byly hlavní směry tohoto vývoje a hlavní rysy oblastních zvláštností jasně, ba vhodně zvýrazněny“.*⁶⁷¹

Specifickou a autonomní jednotku v oblasti muzejní prezentace národopisu tvořil **Josef Beneš**. Upozorňoval, že sbírkové předměty v oblasti národopisu již svou samotnou existencí a původní hmotou dokládající pravdivost svých poselství. Podle něj nicméně disponují omezenou informační schopností, a to z hlediska dokumentace vztahů a tendencí v lidovém prostředí a naopak mají velký potenciál působit svým detailem a specifíčností projevem. V tomto ohledu je proto třeba autentické doklady kombinovat či nahradit dalšími typy dokladů, z nichž nejvýznamnější jsou ty ikonografického charakteru.⁶⁷² Za hlavní úkol při zprostředkování obrazu lidové kultury pak považoval tři komponenty – dělení lidského segmentu na pracující z venkovského a maloměstského prostředí, regionální specifíčnost a vývojové pojetí. Právě historický přístup interpretující jevy na základě třídních rozdílů měl podle něj překonat dosavadní archaizující a umělecké vnímání tématu. Při prezentaci se tak mělo hledět na celostní vnímání lidové tvorby, v jehož rámci měla etnografická muzea poukazovat na život, práci a tvorbu lidových vrstev, přičemž z tradic minulosti měla znázorňovat pouze to, co pozitivně podpoří další společenský rozvoj a je oproštěno od „*neblahých pozůstatků minulých společensko-ekonomických formací*“.⁶⁷³ Vzhledem ke své specifické orientaci na venkovské prostředí by se tyto doklady podle Beneše měly navíc stát i součástí historických expozic, aby se nepreferovaly jiné společenské třídy a podával se vyrovnaný obraz vývoje společnosti.⁶⁷⁴

Kritickou reakci často vzbuzoval **stav a způsob prezentace etnografického materiálu ve vlastivědných muzeích**. Pozornost některých etnografů se soustředila na vhodné začlenění této problematiky do muzejních expozic, kde podle jejich názoru mělo dojít k ostřejšímu vymezení kultury lidu vůči ostatním společenským třídám, aby jako doposud nezůstala spíše okrajovou a izolovanou záležitostí muzejní prezentace.⁶⁷⁵

⁶⁷¹ JOHNOVÁ, Helena: K některým otázkám vystavování národopisných sbírek. *MVP* 3 (73), 1965, č. 1, s. 13. Na nutnost celkové redukce hmotných dokladů v rámci instalace upozorňoval i Josef Beneš. BENEŠ, Josef: Informačná kapacita národopisných zbierok v múzeách. *Múzeum* 15, 1970, č. 1, s. 14–15.

⁶⁷² Tamtéž, s. 13.

⁶⁷³ BENEŠ, Josef: *Múzeum a výchova*. Praha 1980, s. 86. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

⁶⁷⁴ Tamtéž; BENEŠ, Josef: *Múzejní prezentace*. Praha 1981, s. 284. Knížnice Muzejní práce, sv. 19.

⁶⁷⁵ VACHOVÁ, Zdena: K úkolům etnografie v muzeích. *Časopis Slezského muzea – řada B* 13, 1964, č. 1, s. 58–59. Jistě zajímavým je v tomto ohledu příspěvek Otakara Fraňka, jenž se etnografickou problematikou zabíral z pozice představitele muzeí zabývajících se problematikou dělnického hnutí. FRANĚK, Otakar: K problémům spolupráce etnografů a historiků v období nových a novějších dějin v muzeích. *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 121–124.

Etnografické materiály měly zároveň svou výpovědní schopnost a hodnotu uplatňovat v rámci celkového kontextu historických sbírek, přičemž měly být představovány ve vývojovém pojetí zahrnujícím všechna období včetně současnosti. Podceňován rozhodně neměl být jejich celkový význam, kdy užším zapojením do muzejní prezentace mohly tyto kolekce učinit muzeum specifickým.⁶⁷⁶ Kritice však neuniklo dříve preferované, mnohdy vyhraněné estetické vyznění jednotlivých instalací odehrávající se na úkor dokladovosti. Více propagovány naopak měly být např. výrobní prostředky jako základní prostředky života pracujícího lidu a život dělnictva, nicméně expozice neměly být postaveny na „...*výrobních podmínkách, jež určovaly vzestup životní úrovně, na nadstavbových jevech, jež tímto způsobem podáváme odtržené od života, a nezakotvené v práci lidu, jež je základem všeho, co tvoří lidskou kulturu*“.⁶⁷⁷ Vzhledem k mnohdy obtížné interpretaci některých etnografických jevů bylo často navrhováno (zejména v případě „kamenných muzeí“) i doplňování hmotných dokladů o vysvětlující prvky v podobě fotografií, mapek, textů, nákresů, zároveň se objevovala i upozornění na sice aktivizující, přesto však mnohdy nevhodné praktiky obchodního aranžérství, které výstavní počiny často zasazovaly do nereálného kontextu. Objevovaly se i základní praktické rady obecného charakteru jako např. vystavovat nářadí a nástroje volně, nikoli ve vitrínách, či uspořádávat součásti oděvu tak, jak se nosí na těle. K rozšíření znalostí o instalaci sbírkových předmětů však přispívaly také články zabývající se jednotlivými druhy národopisných sbírek, z nichž za nejsystematičtější lze považovat texty Josefa Beneše.⁶⁷⁸

Reprezentanti etnografické muzeologie ve svých analýzách často reflektovali aktuální dění a **zapojovali se do akcí ideologického charakteru** podporovaných státními orgány. Tak tomu bylo i u tzv. dokumentace období výstavby socialismu. Intenzivní zájem o současnost a její aktivní podchycení muzejními prostředky však byly mnohem staršího data a lze je doložit například během legendárního setkání muzejníků-etnografů v Martině. Již tehdy, stejně jako v dalších letech, byla propagována zejména ideologicky podbarvená témata – socializace venkova a kultura dělnictva. Jejich vyžití v expozicích se věnovala i následná konference v Martině konaná v roce 1960 a dále se jí pravidelně zabývala

⁶⁷⁶ BENEŠ, Josef: Prezentace národopisných sbírek ve vlastivědných muzeích. *Český lid* 48, 1961, č. 6, s. 258.

⁶⁷⁷ Tamtéž, s. 258.

⁶⁷⁸ Např. BENEŠ, Josef: Lidový oděv v muzejní expozici. *Slovácko* 13-14, 1973, s. 7-22; Lidové bydlení v muzejní expozici. *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia* 3, 1962, s. 157-174.

etnografická komise.⁶⁷⁹ V teoretické a metodické rovině se této problematice na půdě etnografické muzeologie intenzivně věnoval **Richard Suk**.⁶⁸⁰ Kromě soustavnějšího a trvalejšího začlenění významných státních výročí do muzejně-prezentační činnosti mohly podle něj etnografické expozice a výstavy akcentující aktuální podobu lidové kultury výrazně přispět k lepšímu pochopení základních rozdílů mezi kapitalistickou a socialistickou společností.⁶⁸¹ Rozhodně nepovažoval tuto problematiku čistě za doménu historiografie zaměřující se podle něj v tomto směru spíše na reflexi politických dějin a hnutí. Suk se zároveň soustředil na hledání sil, které charakterizovaly přechod od jednoho období k druhému a měnily společnost v jednotlivých lokalitách (jak např. ovlivňovaly svazky v těchto lidí se světem a jak rozdělovaly místní a příbuzenskou pospolitost). V případě etnografie mělo jít zejména o postihnutí proměn v demografii (dynamika populačního rozvoje) a v profesní (od zemědělství k průmyslu) a sociální (odstranění antagonistických třídních vztahů) oblasti.⁶⁸² V rámci dokumentace kultury pak usiloval o podchytení dvou stěžejních složek – *produkce* charakterizované posunem od malovýroby k velkovýrobě a naturální výroby ke zboží a také *reprodukce* pojímané především jako posun k bohatšímu uspokojování stále rozmanitějších potřeb.⁶⁸³

Nové teoretické představy a přístupy se postupně transformovaly i do jednotlivých prezentačních akcí. Největšího ohlasu se v tomto ohledu dostalo v roce 1961 veřejnosti zpřístupněné expozici *Lid v pěti generacích – od vesnice robotní k socialistické*, v níž se vhodně propojovaly a doplňovaly systematickostí, názorností a přehledností s estetickým a emotivním působením.⁶⁸⁴ Jistě inovativní byla uvedená prezentace z hlediska obsahového a instalačního. Vedle tematicky ne zcela tradičních pasáží věnovaných lidové religiozitě se zde objevily hned při vstupu do expozice impozantně působící velké fotografie moravské krajiny. Viditelná byla snaha autorů pod vedením *Ludvíka Kunze* o zachování určité míry

⁶⁷⁹ BENEŠ, Josef: Seminář muzejníků – etnografů o dokumentaci současnosti. *Český lid* 48, 1961, č. 1, s. 45–46.

⁶⁸⁰ Např. SUK, Richard: Muzejní dokumentace současnosti očima etnografa. *MVP* 9 (79), 1971, č. 3, s. 181–184; Etnografie současné české vesnice. *Tamtéž* 10 (80), 1972, č. 3-4, s. 139–147; Uplatnění etnografie v muzejních expozicích socialismu. *Tamtéž* 11 (81), 1973, č. 4, s. 241–247.

⁶⁸¹ Na tomto základě bylo podle Suka možné přiblížit demografické proměny, tendence obyvatel stěhovat se do měst, růst nezemědělského obyvatelstva na vesnici či doložení rozdílů mezi dřívějším a aktuálním společenským uspořádáním. *Tamtéž*, s. 241.

⁶⁸² *Tamtéž*, s. 244–246.

⁶⁸³ *Tamtéž*, s. 246.

⁶⁸⁴ Její zevrubný popis a ideový záměr viz též KUNZ, Ludvík: Národopisná expozice *Lid v pěti generacích – od vesnice robotní k socialistické*. *Ethnographica* 3-4, 1961–62; Archiv Moravského zemského muzea, fond *Etnografický ústav* (částečně zprac.), kart. 147, Ludvík Kunz: Libreto a scénář stálé výstavy *Lid v pěti generacích – od vesnice poddanské k socialistické* [nedat.].

autenticity (rozvěšení etnografického materiálu po zdi jako ve skutečnosti) a úsilí zprostředkovat téma jinými vizuálními prostředky, než jsou samotné sbírkové předměty (promítání filmů). Mezi netradiční vymoženosti technického charakteru je možné zařadit také variabilní výšku podlahy, otočný modul krojových kompletů, který umožňoval pozorovat je ze všech stran, i studijní zásuvky se sbírkovými předměty, s nimiž mohl návštěvník volně manipulovat.⁶⁸⁵ Kromě expozice vešel Etnografický ústav MM do povědomí odborné a laické veřejnosti uspořádáním řady tematických výstav a některých přednášek určených pro odbornou veřejnost. Koncepční práce na poli komunikační činnosti muzea pak vedly k realizaci dalších prezentačních počínů mimo rámec Moravského muzea, a to především ve výstavní rovině (Praha, Strážnice). Na výstavních aktivitách se však jeho vedoucí Kunz podílel i v řadě zemí tehdejšího socialistického tábora.⁶⁸⁶ Významným počinem se stala i nově vybudovaná expozice v Paláci Kinských v NM. Byla založena na chronologickém členění, na základě čehož mohly být postiženy zásadní změny ve vývoji lidové kultury. Její autorka *Helena Johnová* po vstupní informaci o společenských a hospodářských poměrech postupně představila práci, bydlení, odívání a duchovní kulturu jak prostřednictvím originálů, tak i reprodukcí a textů. Prohlídka představovala vývoj od zrušení nevolnictví a završena byla v posledním sále představením lidové kultury v současné tvorbě. Pojetí Johnové respektovalo vzájemné vztahy města a vesnice, přičemž slabě bylo optikou tehdejší kritiky zastoupeno dělnictvo a využito uměleckých děl (*Úprka*, *Lada*), která mohla vhodně odrazit lidové prostředí v národní kultuře.⁶⁸⁷

Mezi důležité faktory pro rozvoj národopisné muzeologie patřily i aktivity, jejichž primárním cílem bylo názornou formou **umožnit muzejním etnografům lepší orientaci v prezentační činnosti**. Vedle výše uvedených výstav sem lze zařadit zejména kritiky výstav a expozic, které mnohdy velmi nekompromisně hodnotily příslušné akce z technicko-instalačního, koncepčního i muzeologického hlediska.⁶⁸⁸ Velký význam však v tomto směru

⁶⁸⁵ V rozsáhlém popisu expozice od Josefa Beneše však lze najít i jisté kritické námitky. Jako neuspokojivá mu připadala mimo jiné prezentace čepců, k níž bylo experimentálně použito hlav zavěšených volně v prostoru. Tato úprava podle něj působí dost nepřirozeně a mělo by proto dojít ke změně původního způsobu instalace. BENEŠ, Josef: Nová národopisná expozice Moravského muzea v Brně. *Český lid*, 49, 1962, č. 6, s. 271.

⁶⁸⁶ Doloženy jsou jeho výstavní aktivity v Berlíně, Drážďanech, Poznani, Vilniusu, Rize, Leningradě, Tbilisi a Plovdivu. TYLLNER, Lubomír: Doc. PhDr. Ludvík Kunz, CSc. – 75 let. *Český lid* 76, 1989, č. 3, s. 179.

⁶⁸⁷ BENEŠ, Josef: Život a kultura našeho lidu v nové expozici Národního muzea. *ČNM – řada historická* 133, 1964, s. 232–234.

⁶⁸⁸ Nejvýraznějším představitelem muzejně-výstavní kritiky v etnografii byl bezesporu Josef Beneš. Viz např. BENEŠ, Josef: Nová národopisná expozice Moravského muzea v Brně. *Český lid* 49, 1962, č. 6, s. 268–272; Národopisné sbírky v expozici Slovenského muzea v Bratislavě. *Taměž* 47, 1960, č. 1, s. 30–32. Problematice

současně měly některé informativní články samotných autorů jednotlivých výstavních počínů, v nichž vysvětlovali své záměry a postupy při jejich přípravě a realizaci.⁶⁸⁹ Zásadní podíl na formování obecného povědomí o problematice národopisného muzejnictví a uvědomění si jeho specifik představovaly informativní studie a články, které přinášely přehled nejen o aktivitách tuzemských muzeí a setkáních jejich etnografických pracovníků, ale poměrně často v nich byly publikovány poznatky o inspirativních přístupech používaných v zahraničí.⁶⁹⁰ Za do jisté míry jedinečnou záležitost lze považovat koncem 60. let periodicky uveřejňované přehledy o nejdůležitějších událostech v národopisném muzejnictví připravované Richardem Sukem.⁶⁹¹

Dobové tlaky ze strany státních orgánů i samotných muzeí cílily zvláště na edukační funkci muzeí. Stejně jako u některých dalších autorů té doby se i v etnografickém muzejnictví řešila otázka diskrepance vědecké a osvětové činnosti muzejních institucí, která spočívala zejména ve sdělování obsahu vědeckým způsobem získaných a uspořádaných sbírek laické veřejnosti. Dlouholetý pracovník *Československé akademie věd* (dále jako ČSAV) **Vladimír Scheufler** (1922–1995) chtěl udržet oba fenomény ve vzájemné rovnováze. Muzeum tak mělo plnit funkci lidové univerzity, která „... přiblíží vědeckou problematiku veřejnosti a poskytne jí své vědomosti svým specifickým způsobem, tj. instalací a výstavami“.⁶⁹² Připomněl však i další prvky nutné pro úspěšné řešení vztahu s návštěvníky, a to lektory, síť dobrovolných spolupracovníků a spolupráci s místními orgány.⁶⁹³ Stejněmu

ale dlouhodobě věnovaly další osobnosti, z nichž lze připomenout např. R. Jeřábka, V. Scheuflera či J. Kramaříka.

⁶⁸⁹ Např. JOHNOVÁ, Helena: Nová expozice Národopisného oddělení Historického muzea. *ČNM – řada historická* 134, 1965, s. 222–230.

⁶⁹⁰ Články s touto tematikou byly publikovány zvláště v MVP a ČL, přičemž v průběhu 60. a koncem 80. si řada z nich všimla situace národopisných muzeí v západních demokraciích. Jejich dílčí přehled do počátku 70. let podává BENEŠ, Josef: *Anotovaná výběrová bibliografie české a slovenské etnografické muzeologie za léta 1945–1971*. Praha 1972, s. 4–6, 13–14. Souborně se problematice věnoval KUNZ, Ludvík: *Národopisná musea států střední a východní Evropy*. Brno 1958. Malé tisky č. 5.

⁶⁹¹ V Českém lidu od roku 1958 vycházela samostatná rubrika Zprávy z (venkovských) muzeí, která byla roku 1967 nahrazena právě Sukovými každoročními zprávami o stavu etnografie v českých zemích. Jejich uveřejňování pak končí rokem 1974. Přehled o tehdejší literární produkci ale mohli zájemci získat i z dalších zdrojů, a to pravidelně vydávané *Bibliografie muzeologické literatury* a *České národopisné bibliografie*. Zásadní význam pro poznání děl publikovaných v oblasti národopisného muzejnictví má Benešova *Anotovaná výběrová bibliografie české a slovenské etnografické muzeologie za léta 1945–1971*. Praha 1972, vydaná Střediskem pro výuku muzeologie.

⁶⁹² SCHEUFLER, Vladimír: K otázkám vědecko osvětové činnosti muzeí. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 100.

⁶⁹³ Tamtéž, s. 100–101. O dobrovolných spolupracovnících a jejich využití při akviziční činnosti viz PAVLIŠTÍK, Karel: Dobrovolní spolupracovníci a soudobý etnografický výzkum v muzeu oblastního typu. *MVP* 3 (73), 1965, č. 2, s. 85–88.

tématu se intenzivně věnovala **Zdena Vachová**. Upozornila na fakt, že za osvětovou činnost se často úmyslně vydávalo i to, co neneslo parametry vědecké práce.⁶⁹⁴ Sama zdůrazňovala potřebu zavést do prezentační činnosti odborný přístup. Zajímavé jsou nároky, které vznášá na muzejního pracovníka instalujícího výstavu či expozici. Podle Vachové by měl proniknout k podstatě vědy a dokázat ji zároveň smysluplně vysvětlit laikům. Pro tuto činnost tak je třeba školit osoby z řad vědeckých pracovníků, kteří zároveň disponují nadáním pro výchovně-vzdělávací činnost.⁶⁹⁵ Výrazným inspiračním momentem se ale pro české prostředí nakonec staly spíše tři publikace **Richarda Suka**, jež se v obecné rovině věnovaly problematice výzkumu návštěvníků a uváděly četné konkrétní příklady zahraničních i tuzemských zkušeností při práci s publikem.⁶⁹⁶

Za významného reprezentanta muzeologických přístupů v oblasti práce s návštěvníkem lze považovat i tehdejšího rožnovského ředitele **Jaroslava Štiku** (1931–2010), který prosazoval tezi, že v muzejním prostředí není možné pouze aplikovat výsledky etnografického výzkumu.⁶⁹⁷ Jako klíčový pojem pro aktivity muzeí v přírodě stanovil identitu – vlastně totožnost vytaveného se zobrazovaným objektem.⁶⁹⁸ Jeho myšlenky úzce souvisely s ideou tzv. **živého/živoucího muzea (museum vivum)**, která rožnovské muzeum v 80. letech proslavila v mezinárodním měřítku. Ta spočívala ve snaze o celkové oživení muzejních institucí ve vztahu k návštěvníkovi založeném na co možná nejtěsnějším propojení stavebních objektů a v nich instalovaných předmětů k okolní realitě (společnosti a přírodě). Štika ji popsal jako „...v širším smyslu veškeré dění v muzeích, umocňující netradičními formami poslání muzea a jeho aktivní zapojení do současného politického dění, kdežto v užším smyslu chápeme živé muzeum jako cíl, ke kterému směřuje řada aktivit muzeí

⁶⁹⁴ BUŽKOVÁ [VACHOVÁ], Zdena: Vědecko osvětové poslání národopisných muzeí a některé zkušenosti z praxe. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z I. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 104.

⁶⁹⁵ Tamtéž, s. 106.

⁶⁹⁶ SUK, Richard: *Výzkum návštěvnosti muzeí*. Praha 1966; *Výzkum návštěvnosti muzeí. 2. část*. Praha 1968; *Výzkum návštěvnosti muzeí III*. Praha 1970.

⁶⁹⁷ Etnograf sice rozhoduje, co je pro zkoumanou oblast lidové a nelidové či typické a netypické, pro zařazení stavebních objektů do péče muzea v přírodě je ale rozhodujícím kritériem jejich reálný výskyt. ŠTIKA, Jaroslav: Folklor a obyčej jako jedna z aktivit muzea v přírodě. In: *Museum vivum III: materiály z konference konané 6.-8. 10. 1987*. Rožnov pod Radhoštěm 1988, s. 18–19.

⁶⁹⁸ Tím se muzeum zároveň stává důležitým střediskem patriotismu a regionalismu. Tamtéž, s. 24. Koncepce *Museum viva* hned od počátku zaujala některé tehdejší muzeology, kteří rožnovské konference navštěvovali. Viz např. ŠPĚT, Jiří: Aktivizační činnost v muzeích. *Tamtéž*, s. 11–17.

v přírodě⁶⁹⁹. Nová koncepce definitivně prosazená v polovině 70. let nebyla v rozporu se záchrannou funkcí rožnovského muzea, nicméně chtěla dosáhnout uceleného představení života na Valašsku od pol. 18. století do pol. 20. století.⁷⁰⁰

Další výraznou osobností působící v Rožnově pod Radhoštěm se stal **Jiří Langer**, jehož zájem se mimo jiné soustředil na experimentální muzeologické postupy uskutečněné ve specifickém prostředí muzeí v přírodě.⁷⁰¹ Podstatnější ovšem je jím vypracovaný konstrukt modelového charakteru expozic, jejichž cílem bylo pravdivým způsobem znázorňovat historické životní prostředí zahrnující ve vzájemných vazbách (zvláště krajinu, sídlo, stavební objekt, interiér). Daný model byl zásadním způsobem formován úrovní a zaměřením výzkumu zahrnujícího analýzu písemných a obrazových pramenů i konkrétních lokalit, po jejichž vyhodnocení byla následně utvářena kopie či rekonstrukce (většinou již zaniklé předlohy). Konkrétně byl tento proces realizován prostřednictvím tří na sebe navazujících kroků – vytvořením obecného modelu expozice (vzniká na základě analýzy historického kontextu dané lokality a stanovením tematické oblasti prezentace), teoretického modelu (zjištění obecného modelu jsou podložena konkrétními poznatky z výzkumů a doplněna o variační odchylky vybočující z jím nastíněné linie) a expozičního modelu (spočívá v selekci početně nejvíce zastoupených prvků z variační části teoretického modelu, které současně představují nejvýznamnější reprezentanty v rámci modelu obecného). Takto vzniklý celek se teprve stává výchozím bodem pro praktickou realizaci výstavby. Expoziční objekty jsou pak využívány hlavně pro vytvoření interiérových prezentačních modelů. Pokud lze tyto stavby využít pro zprostředkování a provozní záležitosti, doporučovalo se do jejich podoby nezasahovat s výjimkou přizpůsobení nutným technickým a muzeologickým

⁶⁹⁹ ŠTIKA, Jaroslav: Museum vivum. In: *Museum vivum I: konference muzeí v přírodě 28.-30. 9. 1983*. Rožnov pod Radhoštěm 1985, s. 25. V rámci užšího pojetí si Štika uvědomuje limity muzea v přírodě způsobené socialistickou ideologií, a to zejména při dokumentaci některých náboženských jevů (např. rekonstrukce historické bohoslužby). Rozhodující roli při zprostředkování lidové kultury v případě živého muzea přikládá vybavení interiéru (květiny, oheň pod hrcem, přítomnost hospodyně), demonstraci stavebních techniky (např. výroba šindele, došků, pokrývání střechy, roubení) a tradičním řemeslným činnostem. Tamtéž, s. 28–29. O této problematice viz též JANCÁŘ, Josef – SOUČEK, Jan: Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality* 16, 1979, č. 3, s. 169–183.

⁷⁰⁰ RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 13–14.

⁷⁰¹ LANGER, Jiří: Experiment s lidovou stravou. *Národopisné aktuality* 12, 1975, č. 4, s. 327–328; BRANDSTETTROVÁ, Marie – LANGER Jiří: Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Tamtéž* 17, 1980, č. 4, s. 321–327.

požadavkům. V případě přírodních poměrů pak bylo nejideálnějším vztahem mezi expozičním a původním modelem identita, kterou však není možné nikdy zcela zajistit.⁷⁰²

Rožnovský příklad s drobnými variacemi víceméně přijímala všechna další muzea v přírodě. V případě muzea v Přerově nad Labem vzniklého v roce 1967 se nicméně ve větší míře uplatňovala ochrana stavebních památek v původním prostředí, což bylo dáno i vzájemnou kooperací *Oblastního muzea v Poděbradech* a místně příslušného střediska státní památkové péče a ochrany přírody. Snahou bylo architektonické objekty i předměty lidového umění zachovat v místě, kde vznikaly a funkčně se v minulosti uplatňovaly.⁷⁰³ V přerovském muzeu byly soustředěny kolem tzv. staročeské chalupy postupně doplňované dalšími stavebními památkami. V interiéru nejvýznamnější stavby návštěvník mohl nalézt expozici zemědělství, textilní výroby, lidového umění a stavitelství (selská světnice a černá kuchyně s otevřeným ohništěm). Exteriér tvořily mimo jiné botanická a včelařská expozice, sušárna ovoce, holubník, špýchar.⁷⁰⁴ Výrazně podpořen byl ale i edukační rámeček. Nedalekému vzorovému JZD navštěvovanému početnými exkurzemi a delegacemi mělo poskytnout potřebný základ pro seznámení se s životem neprivilegovaného obyvatelstva v minulých staletích a zároveň se stát návodem, jak zachráněné památky využít ke kulturním účelům.⁷⁰⁵

Muzea v přírodě se současně stala místy koncipovaných edukačních aktivit, přičemž jejich představitelé se snažili plně využít rozsáhlých možností při zprostředkování bohatého produktu obsahujícího interiér budov i krajinné a sídelní celky (lze zde zaregistrovat i zvýšenou snahu o dokumentaci a prezentaci nehmotného kulturního dědictví). V teoretické rovině byly řazeny mezi tzv. informační systémy prezentační, jejichž hlavní úlohou bylo působení formou programů určených školám (v souladu se vzdělávacím systémem ministerstva školství), širší veřejnosti a odborným pracovníkům. Cílem bylo především zajistit co nejkomplexnější vnímání daného prezentačního počínu. Základní informace měl návštěvník obdržet již při vstupu, důležité bylo i jejich doplnění formou výkladu či rozhovoru s průvodcem (v případě odborné diskuse s odborným zaměstnancem) a lektorem,

⁷⁰² KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 37 a 39.

⁷⁰³ (Úvod). In: KUBÁLKOVÁ, Hana – ŠEBEK, Svatopluk – ŠTĚPÁNEK, Ladislav (edd.): *Polabské národopisné muzeum Přerov nad Labem*. Poděbrady 1967, s. 3.

⁷⁰⁴ KUBÁLKOVÁ, Hana: Průvodce instalací. In: KUBÁLKOVÁ, Hana – ŠEBEK, Svatopluk – ŠTĚPÁNEK, Ladislav (edd.): *Polabské národopisné muzeum Přerov nad Labem*. Poděbrady 1967, s. 17–22.

⁷⁰⁵ Tamtéž, s. 4.

v jejichž kompetenci se měly nacházet i demonstrace jednoduchých činností. Naopak během edukačního procesu nemělo docházet k nadměrnému užívání techniky nesouvisející s tématem expozice, protože měla být určena spíše k zabezpečovacím a organizačním účelům. Celkově bylo zdůrazňováno, že vůči jednotlivým skupinám je třeba volit individuální přístup a odpovídající typ programu, k čemuž je třeba odpovídajícího školení pracovníků k dané formě edukace.⁷⁰⁶ I když subjektem vyučování měl zůstat učitel, nesetkal se tento původní předpoklad s patřičnou odezvou. Pedagogické programy proto vytvářeli a prováděli k tomu školení muzejní pracovníci na základě komunikace se školskými orgány a institucemi. Při své přípravě vycházeli z analýzy osnov pro základní devítileté školy a gymnázia v oborech jako dějepis, čeština a občanská nauka.

Výsledkem byla např. v Rožnově pod Radhoštěm nabídka 6 forem spolupráce – exkurze pod vedením lektorů, vyučovací programy edukované odbornou pracovníci, programy řízené zaměstnancem a asistované učitelem, program vedený učitelem za asistence muzejního pracovníka, poskytování možnosti studia odborné literatury, speciální školení pro učitele o lidové kultuře a její muzejní prezentaci. Výsledné aktivity nicméně vykazovaly určité společné rysy. Po úvodní motivační fázi zahrnující rozhovor nebo vyprávění začal lektor či průvodce vysvětlovat vzájemné vztahy a souvislosti mezi předměty. Tyto formy sdělení, byť mohly obsahovat emotivní náboj, zůstávaly pro návštěvníkovo vnímání nedostatečné. Jako hlavní metody práce na ně proto navazovaly demonstrační a manipulační aktivity, prostřednictvím nichž se měli zejména žáci a studenti naučit samostatně myslet, pracovat a pozorovat. Akce tohoto charakteru byly soustředěny do několika míst areálu, přičemž k aktivizaci byly často používány grafické pracovní úkoly, jejichž prostřednictvím mělo dojít k pochopení složitých problémů sociální diferenciacce venkova a venkovského hospodaření.⁷⁰⁷ Jako handicap nicméně byla vnímána malá připravenost žáků a zejména učitelů, kteří nebyli ochotni přijmout rozhodující roli při vyučování a navíc neznali základní informace o daném regionu ani možnosti muzejní prezentace. Naopak u muzejních pracovníků byla jako hlavní problém spatřována neznalost

⁷⁰⁶ KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 42–44.

⁷⁰⁷ LANGROVÁ, Jaroslava: Problematika pedagogické práce ve Valašském muzeu v přírodě. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha – Teplíce 1978, s. 76.

didaktických principů, jejichž účinnost měla být pravidelně verifikována.⁷⁰⁸ Pro návštěvníky byl v areálu zprostředkován i prodej výrobků lidových umělců a výrobních družstev.⁷⁰⁹

Vzhledem k omezeným možnostem zprostředkování etnografického fenoménu v řadě především vlastivědných muzeí vznikaly jako podpůrné orgány kroužky, které v mnoha ohledech navazovaly na dřívější volná uskupení vlastivědných pracovníků. Jejich činnost byla podporována z vyšších míst a stanovy pro jejich činnost byly vypracovávány podle návrhu Kabinetu a schvalovány jednotlivými řediteli. Za hlavní cíl měly udržovat zájemce o činnost muzea, v případě národopisu pak i o místní tradice a zvyky. K pracovní náplni kromě upozorňování na etnografický materiál a jevy v terénu patřila organizace nejrůznějších lekcí, kurzů a přednášek. V Českých Budějovicích byly dokonce těmito lidmi pořádány za spolupráce s odbornými pracovníky různé tematické výstavy.⁷¹⁰

5.5 Historická reflexe

Mezi stěžejní témata diskutovaná na poli etnografické muzeologie, která bezprostředně nezahrnovala aktuální problematiku v oblasti selekce, tezaurace a prezentace, je nutné zařadit reflexi historického vývoje národopisného muzejnictví. Na jednu stranu byly mnoha autory připomínány bohaté tradice a analyzovány některé stěžejní události (např. Národopisná výstava československá)⁷¹¹ či výrazné osobnosti (Lubor Niederle, Ladislav Lábek, Karel Černohorský)⁷¹² z minulosti, v řadě případů se však lze setkat s tendencí až ostentativně zdůrazňovat onu ostrou hranici mezi dřívějším obdobím a přelomovým rokem 1948. Ve zvýšené míře se příslušné rozlišení objevuje v základních dílech usilujících

⁷⁰⁸ Tamtéž, s. 74.

⁷⁰⁹ RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 15.

⁷¹⁰ KREJČA, František: Zpráva o činnosti Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu. In: LANDOVÁ, Jaroslava (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami, výchovnými zařízeními a mládeží. Sborník příspěvků z krajské konference o spolupráci muzeí se školami, výchovnými zařízeními a mládeží ze dne 9. září 1987 v Českých Budějovicích*. České Budějovice 1987, s. 33.

⁷¹¹ Např. SUK, Richard: Význam Národopisné výstavy ve vývoji naší etnografie. *Český lid* 62, 197, č. 3, s. 125–128; FROLEC, Václav: Národopisná výstava československá a Morava. *Národopisné aktuality* 7, 1970, č. 3-4, s. 185–204; SKALNÍKOVÁ, Olga: Národopisná výstava československá a dělnictvo. *Český lid* 42, 1955, č. 3, s. 106–112.

⁷¹² JOHNOVÁ, Helena: Vědecký a organizační přínos prof. dr. Lubora Niederla k počátkům Národopisného muzea československého. *ČNM – řada historická* 135, 1966, s. 113–119; KUNZ, Ludvík: Muzeologické dílo Ladislava Lábka 1915–1963. In: *K 75. výročí Národopisného muzea Plzeňska (supplementum). Sborník Západočeského muzea v Plzni – historie* 17, 1991, s. 61–64; VACHOVÁ, Zdena: Přínos Karla Černohorského k muzejní etnografii (K osmdesátinám dr. Karla Černohorského). *Časopis slezského muzea – řada B* 25, 1976, č. 2, s. 97–101.

o celistvou rekapitulaci klíčových aspektů historie tohoto fenoménu. Příkladem může být kruciólní studie *Josefa Beneše*, který prostřednictvím čtyř základních period charakterizoval genezi českého národopisného muzejnictví od jeho počátků do 60. let 20. století a zároveň představil nejdůležitější muzejní sbírky lidové kultury.⁷¹³ Richard Suk a Ludvík Kunz se oproti tomu soustředili výhradně na analýzu nejdůležitějších změn a událostí, které v dané oblasti proběhly v období budování socialismu.⁷¹⁴ Za zmínku jistě stojí také tehdejší publikace a články podávající přehled o sbírkových fondech jednotlivých muzejních ústavů, z nichž největší pozornosti se dostalo zvláště třem centrálním muzeím (Praha, Brno, Opava).⁷¹⁵ Od 60. let začala být hojně zastoupena i literatura týkající se dějin muzeí v přírodě,⁷¹⁶ v níž se kromě historicky laděných pasáží o samotném procesu vzniku často objevovalo i dílčí nastínění koncepce, se kterou daná instituce v minulosti vznikala.

5.6 Profesní organizace

Koncepce a analyticky zpracovaná dílčí témata z oblasti etnografické muzeologie nevznikaly pouze jako výsledek teoretického myšlení a praktických zkušeností na sobě nezávislých jednotlivců. Byly výrazně ovlivňovány pravidelnými kontakty mezi muzejními pracovníky, které byly ve většině případů iniciovány a koordinovány státem zřizovanými subjekty usilujícími o rozsáhlé organizační, metodicko-odborné a ideologicky motivované proměny tehdejšího muzejnictví. Typickými formami se stala různá zasedání, setkání, konzultace a konference otevřené relativně širokému spektru zájemců, na nichž kromě rozsáhlé výměny názorů a poznatků docházelo k vyjasňování některých doposud neřešených

⁷¹³ BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1–3, s. 1–163.

⁷¹⁴ Při hodnocení vývoje etnografického muzejnictví je třeba sledovat vzájemný přínos a doplňování se obou oborů (muzeologie a národopis) a interpretovat je z ideologickoteoretického hlediska. SUK, Richard: Třicet let českého etnografického muzejnictví. *Český lid* 62, 1975, č. 2, s. 67. O této problematice viz také KUNZ, Ludvík: Etnografická muzeologie v socialistické společnosti. *Muzeologické sešity* 6, 1977, s. 26–39.

⁷¹⁵ Např. JOHNOVÁ, Helena: Vývoj struktury národopisných sbírek Národního muzea v Praze. *ČNM – řada historická* 147, 1978, s. 56–63; STRÁNSKÁ, Drahomíra: Národopisné oddělení. In: SKALSKÝ, Gustav (ed.): *Národní museum 1818–1948*. Praha 1949, s. 119–136; KUNZ, Ludvík: *Národopisné sbírky Moravského muzea v Brně. Průvodce po oddělení a činnost v letech 1947–1957*. Brno 1957; VACHOVÁ, Zdena: *Národopisné sbírky Slezského muzea*. Ostrava 1962.

⁷¹⁶ KUBEŠA, Arnošt: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Zborník Slovenského národného múzea – etnografia* 6, 1965, s. 115–124. Zásadní bylo také zpracování vývoje českých a slovenských muzeí v přírodě v celosvětovém kontextu. ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989.

organizačních záležitostí (např. vymezení územních kompetencí mezi jednotlivými muzei) či navazování spolupráce v odborné a výzkumné oblasti (výstavy, publikace, projekty).

Počáteční iniciativa při pořádání společných akcí vzešla od samotných pracovníků postátněných muzeí, kteří potřebovali řešit své aktuální problémy objevující se v souvislosti s probíhajícími celospolečenskými změnami. Do značné míry vycházela ze tří celostátních konferencí etnografů uskutečněných v letech 1949–1953, z nichž pro národopisná muzea vplynuly četné naléhavé úkoly.⁷¹⁷ První setkání se konalo pod patronací slovenského muzejního svazu v roce 1954 v Martině a zúčastnili se jej špičky českých a slovenských muzejníků činných v oboru.⁷¹⁸ Ve společné rezoluci značně ovlivněné dobovou atmosférou byla zdůrazněna nutnost kooperace mezi muzei a dalšími kulturními institucemi, výchovy etnografických pracovníků, vydání metodické příručky a vzniku blíže nespecifikovaného muzeologické ústředí, a to „v zájme rovnoměrného rozvoja všetkých muzeálnych odvetví a koordinácie ich činností“.⁷¹⁹

Na martinské zasedání v pozdější době navázala celá plejáda akcí podobného ražení na celostátní, národní i krajské úrovni.⁷²⁰ Po tematické stránce se zabývaly nejen charakteristickými skupinami národopisných sbírkových předmětů (např. lidový textil, stavby, tradiční zemědělství) a metodikou jejich výběru, klasifikace a interpretace, ale zároveň rozebíraly teoretické a metodologické záležitosti obecnějšího charakteru (např. etnografie a muzeum, etnografie a věda, etnografie v soustavě věd). Postupně se na jejich pořádání začaly stále intenzivněji podílet nově se rodící subjekty, které byly instalovány komunistickou mocí, aby transformovaly dosavadní přístupy ve sféře muzejnictví. Muzejní profesní organizace a částečně i centrální muzejní instituce zabývající se národopisnou

⁷¹⁷ Prohlášení nicméně stále zůstávala spíše v rovině obecných proklamací. Kromě požadavku, aby byla národopisná muzea řízena na základě nových úkolů etnografie, byla např. u tzv. krajských muzeí zdůrazněna potřeba angažování odborně školených etnografů. Resoluce II. celostátní národopisné konference. *Český lid* 39, 1952, č. 1-2, s. 2.

⁷¹⁸ Jednání nakonec nenavštívily některé významné osobnosti jako S. F. Svoboda, L. Lábek či A. Václavík. Příspěvky prvních dvou zmíněných reprezentantů české etnografie však byly alespoň uveřejněny v konferenčním sborníku.

⁷¹⁹ Rezolúcia. In: HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954, s. 181. Diskutovalo se ale např. i o vydání etnografické příručky pro muzejní pracovníky a rozšíření muzeologických přednášek na univerzitách. Viz též SCHEUFLER, Vladimír: *Konference muzejních pracovníků etnografů v Martině*. *Český lid* 41, 1954, č. 3, s. 141.

⁷²⁰ Základní informace o nich viz KUNZ, Ludvík – SUK, Richard: *Zpráva k činnosti a programu Komise etnografů-muzejních pracovníků 1954–1968*. Brno 1968, s. 2–5; KUNZ, Ludvík: *Etnografická muzeologie v socialistické společnosti*. *Muzeologické sešity* 6, 1977, s. 40–65 (součástí článku s názvem *Etnografické konference a semináře a Referáty a komentáře k akcím* vytvořil Kunz ve spolupráci R. Sukem).

tematikou (v českém prostředí Národní muzeum a Moravské muzeum) tak byly v mnoha případech zastíňovány orgány těsně provázanými s pražskými ministerstvy – ÚMR a později Kabinetem.

Ústřední muzejní rada působící při ministerstvu školství a kultury zřídila svou etnografickou komisi na celostátním sjezdu o *Národopisné dokumentaci současnosti a jejím kulturně-výchovném využití muzeích* v Martině roku 1960.⁷²¹ Mezi její členy patřili např. Ludvík Kunz (dlouholetý předseda), Josef Beneš, Helena Johnová či Richard Suk a dlouhodobě si zachovávala stěžejní vliv na chod etnografického muzejnictví v českých zemích. Jako poradní, koordinační a iniciativní orgán ministerstva do vlastních rukou přebrala nejen konání konferencí a tzv. konzultačních dnů, ale i další úkoly. Stanovovala základní cíle oboru, pokoušela se o optimalizaci sítě národopisných muzeí, pomáhala vydávat knižní tituly a podílela se na pořádání postgraduálních kurzů na vysokých školách a mnoha výzkumných projektech.⁷²² Podařilo se jí překonat i krizi Rady, která od roku 1967 nebyla svolávána, a po svém obnovení jako Ústřední rada muzeí v roce 1969 fakticky fungovala jen do roku 1972.⁷²³ Právě v normalizačním období se stále intenzivněji projevovala snaha o ideové ovlivnění práce Komise a jejích výsledků. Bylo tomu například již v roce 1971, kdy se „jako červená nit“ táhla referátem Václava Pubala (předseda Kabinetu – pozn. autor) *myšlenka angažované práce odborných pracovníků pro naši společnost*.⁷²⁴ Na programu však stále zůstávala konkrétní „méně angažovaná“ témata (racionalizace řízení, evidence sbírek, formy výchovně-vzdělávacích aktivit) a v zájmu profesionalizace byla často zdůrazňována nutnost prohloubení spolupráce s příbuznými organizacemi a institucemi (např. Oborová komise etnografie a folkloristiky kolegia historie při Československé akademii věd, Komise Vědeckotechnického komitétu ministra kultury ČSR pro vědeckou práci muzeí, Národopisná společnost československá). Jistě zajímavým rysem této fáze vývoje bylo přenesení některých jednání na půdu regionálních muzeí, aby tak byly prohloubeny vzájemné kontakty a bylo dosaženo lepší koordinace mezi jednotlivými etnografickými pracovníky v příslušné oblasti a představiteli centrálních

⁷²¹ BENEŠ, Josef: Seminář muzejníků – etnografů o dokumentaci současnosti. *Český lid* 48, 1961, č. 1, s. 46; KUNZ, Ludvík – SUK, Richard: *Zpráva k činnosti a programu Komise etnografů-muzejních pracovníků 1954–1968*. Brno 1968, s. 6.

⁷²² Tamtéž, s. 6–9.

⁷²³ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Dizertační práce. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, 2005, s. 163–164.

⁷²⁴ SUK, Richard: *Etnografie a muzeum*. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 114.

muzeí.⁷²⁵ Činnost etnografické komise však začala od konce 70. let slábnout a ani pokusy o její znovuoživení v dalším desetiletí nepřinesly očekávané výsledky.⁷²⁶

Zásadní vliv na její rozvoj měly i kontakty na četné mezinárodní instituce. Když pomíneme tradiční úzké vztahy s muzejnictvím slovenským, zejména od 60. let nabyly na významu spolupráce se zahraničím, což se týkalo zejména výstavních projektů, velmi intenzivní bylo angažmá některých představitelů etnografického muzejnictví v mezinárodních muzejních organizacích spojených s ICOM, a to v *Mezinárodní komisi pro muzea a etnografické sbírky* (ICME, International Committee for Museums and Collections of Ethnography)⁷²⁷ a *Svazu evropských muzeí v přírodě* (AEOM, Association of European Open Air Museums). Právě jeho vznik úzce souvisel s projednáváním problematiky tohoto typu muzejních institucí na valném shromáždění ICOM ve Stockholmu v roce 1959, kde došlo k výrazné podpoře jejich další výstavby.⁷²⁸ Na následujících konferencích pak byly postupně stanoveny parametry, které měly splňovat, a zdůrazněna byla i jejich funkce „oživování“ staveb pro veřejnost.⁷²⁹ Dlouholetými členy byli Ludvík Kunz, Helena Johnová, Jiří Langer a Jaroslav Štika, který se stal v roce 1982 členem výboru a o čtyři roky později dokonce místopředsedou.⁷³⁰ Výrazný vliv na formování názorů o této problematice měly i konference a sympozia ICOMOS, jejichž rezoluce zdůrazňovaly nejen monumentologický, ale i muzeologický přístup při správě lidové architektury reprezentovaný hlavně muzei v přírodě.⁷³¹

⁷²⁵ Např. SUK, Richard: Etnografická komise ÚMK v Domažlicích. *Tamtéž* 12 (82), 1974, č. 3, s. 175. Komunikace mezi muzejními etnografy však probíhala i na nižších úrovních a měla za cíl vyřešit společné aktuální úkoly, v řadě případů organizačního charakteru. Aktivní bylo sdružení v jihočeském kraji, kde si tamní etnografická muzejní pracoviště vzájemně vymezila dokumentační oblast a vyměňovala zkušenosti z praxe. RŮŽIČKA, Miloš Oldřich: Pravidelná studijní setkání jihočeských etnografů. *Tamtéž* 5 (75), 1967, č. 2, s. 109–110.

⁷²⁶ V komisi došlo počátkem 80. let ke generační výměně a nadále sledovala spíše praktické záležitosti etnografického muzejnictví. Předsedou byl jmenován J. Tausch z pelhřimovského muzea. GRULICH, Tomáš: Etnografická komise ÚMK v roce 1982. *Tamtéž* 21 (91), 1983, č. 2, s. 94.

⁷²⁷ Členem sdružení, jehož kořeny sahají až do roku 1948, byl Ludvík Kunz. Sám uvádí, že byl jmenován do širšího výboru ICOM pro etnografická muzea, od nástupu normalizace se ovšem jeho zasedání údajně nezúčastňoval. Archiv Moravského zemského muzea, fond *Moravské zemské muzeum – část Etnografický ústav* (částečně zprac.), složka Odesláno 1977, dopis L. Kunze Ředitelství MM ze dne 31. ledna 1977.

⁷²⁸ Předtím konference etnografů v roce 1957. Viz též BENEŠ, Josef: Pojetí národopisných muzeí v materiálech UNESCO. *Československá etnografie* 4, 1961, s. 420–422.

⁷²⁹ ŠTIKA, Jaroslav: (Úvod) In: BUTEK, Ladislav – LANGER, Jiří: *Valašské muzeum. Oživené chalupy a lidé*. Ostrava 1975, s. 13.

⁷³⁰ LANGER, Jiří: Úspěchy a prohry Valašského muzea v přírodě. *Museum vivum* 10, 2014/2015, s. 78.

⁷³¹ Jednalo se o závěry sympozia, jež se realizovalo s ICOM ve Vysokých Tatrách a v Brně roku 1971. LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 18, 1, 1980, s. 1.

Národopisná muzea jako důležitá dokumentační centra zprostředkovávající veřejnosti převážně hmotnou lidovou kulturu se dostala také do sféry zájmu akademických pracovišť. Již v 50. letech se nově vzniklý *Kabinet pro národopis ČSAV* angažoval ve shromažďování údajů o národopisných sbírkových předmětech, většinou z oblasti lidové architektury, zemědělství a zaměstnání obyvatelstva.⁷³² Jeho pozdější následovník *Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV* v těchto snahách pokračoval s cílem vytvořit fotografický archiv nejdůležitějšího etnografického materiálu z tzv. venkovských muzeí.⁷³³ Ústav ve svých aktivitách v oblasti národopisného muzejnictví nepolevoval ani v dalších letech. Organizačně se podílel na pořádání hned několika konferencí a setkání etnografických muzejníků, pomáhal s řadou publikačních výstupů s muzeologickou problematikou a pokračoval i ve své další tradiční aktivitě – po provedení vlastních terénních výzkumů byl získaný materiál předáván do sbírkových fondů muzeí. Intenzivní spolupráce však probíhala i s jinými akademickými subjekty, především vysokoškolskými pracovišti, a to prostřednictvím praxí. Aktivní zde kromě centrálních muzeí v Praze a Brně bylo i rožnovské muzeum.⁷³⁴

Spolupráce se státními orgány přinášela muzejním pracovníkům participaci na výzkumech garantovaných tehdejšími ministerstvy. I když se zpočátku tento druh projektů, jejichž koordinací byl pověřen Kabinet, nedařilo představitelům etnografických muzeí získávat, od 70. let se situace zásluhou Ludvíka Kunze změnila. Řada národopisných pracovníků se tak podílela na řešení rezortního úkolu R-22/73 *Ekonomické, politické a kulturní proměny kapitalistické a socialistické společnosti z hlediska jednotlivých regionů a jejich dokumentace muzejními formami*, zvláště jeho dílčí části s názvem *Etnografický výzkum a dokumentace revoluční proměny zemědělství*, konkrétně na výzkumu *Vliv rozvoje průmyslu na způsob života a proměny společnosti, dělnické hnutí a KSČ v jednotlivých regionech*.⁷³⁵ Koncem roku 1980 byly v rámci oponentního řízení úkoly muzeí v průběhu

⁷³² SCH.: Poznámky k evidenci národopisného materiálu v jihočeských muzeích. *Český lid* 40, 1953, č. 4, s. 191.

⁷³³ J. K.: Soupis etnografického materiálu ve venkovských museích. *Tamtéž*, 1955, č. 1, s. 45.

⁷³⁴ Kromě brněnské univerzity se jednalo také o pražskou a olomouckou i Vysokou školu zemědělskou v Brně. LANGROVÁ, Jaroslava: Problematika pedagogické práce ve Valašském muzeu v přírodě. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha – Teplice 1978, s. 72.

⁷³⁵ SUK, Richard: Pracovní soustředění řešitelů rezortních úkolů koordinovaných Ústředním muzeologickým kabinetem. *MVP* 15 (85), 1977, č. 1, s. 41–42; Perspektivy českého etnografického muzejnictví. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 87–88.

šestého pětiletého plánu zhodnoceny a uzavřeny.⁷³⁶ Podobně tomu bylo se státním plánem základního výzkumu a jeho hlavního úkolu s názvem *Národopisná muzea v přírodě - výzkumná a teoretická příprava pro realizaci*.

5.7 Akademická výuka

Etnografická muzeologie našla své uplatnění v univerzitním prostředí, kde lze rozlišit dva základní typy její výuky. První představoval přednášky a semináře uskutečňované v rámci kurikula akademického oboru etnografie. Jejich cílem bylo seznámit posluchače se základy muzejní práce, které mohli následně využít při svém budoucím povolání. Přesto se řada tehdy realizovaných kurzů neprofilovala jako pouhá metodika upřesňující jednotlivé druhy muzejních aktivit, ale v mnoha ohledech vykazovala výrazné teoretické aspekty. Jejich prohloubení ovšem přineslo až založení samostatných univerzitních učebních jednotek zabývajících se výhradně problematikou muzeologie. Tato druhá skupina se na univerzitní půdě začala prosazovat od 60. let 20. století a byla reprezentována především tzv. brněnskou a pražskou muzeologickou školou.

Co se týká první kategorie, Richard Suk na konci 60. let zaznamenal výraznější edukační činnost při univerzitách v Praze, Brně a částečně také v Olomouci.⁷³⁷ Bohatý a rozmanitý byl vývoj etnografické muzeologie na Karlově univerzitě. Na tradici započatou v období první republiky⁷³⁸ navázali na místní katedře formou přednášek a seminářů Josef Beneš a Helena Johnová.⁷³⁹ Od druhé poloviny 60. let realizované dvouleté kurzy pro zaměstnance muzeí však měly přece jen poněkud odlišný charakter. Jako tzv. postgraduální typ studia byly určeny nejen pro muzejníky-etnografy, ale i pro další odborné pracovníky, kteří se zabývali sbírkami podobného zaměření (zemědělství, řemesla, umění).⁷⁴⁰ Úkolem bylo aktualizovat a doplňovat znalosti potřebné k úspěšnému zvládnutí muzejní praxe

⁷³⁶ SUK, Richard: Druhý aktiv řešitelů etnografické části resortního výzkumného úkolu. *MVP* 14 (84), 1976, č. 1, s. 40; Závěrečné oponentní řízení resortních výzkumných úkolů muzeí z období šesté pětiletky. *MVP* 19 (89), 1981, č. 2, s. 103–104.

⁷³⁷ SUK, Richard: Postgraduální studium etnografie a muzeologie na Karlově univerzitě. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3–4, s. 207–208.

⁷³⁸ Již v roce 1929 při pokusu o založení edukačního centra na pražské filozofické fakultě byla muzeologie označena za obor národopisu blízký. PETRÁŇOVÁ, Lydie: Karel Chotek a jeho škola. In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 76.

⁷³⁹ Např. *Seznam přednášek na Filozofické fakultě ve studijním roce 1973-74*. Praha: Univerzita Karlova, 1973, s. 84.

⁷⁴⁰ SUK, Richard: Postgraduální studium muzeologie. *MVP* 9 (79), 1971, č. 3, s. 187.

v oboru etnografie, přičemž důraz byl kladen jak na teoretickou, tak i praktickou rovinu výuky.⁷⁴¹ V Brně byly přednášky pořádány nestorem moravského národopisu Antonínem Václavíkem již koncem 40. let a v dalším období na ně krátce navázal Ludvík Kunz.⁷⁴² Přes proklamovaný zájem o problematiku muzejnictví nebyl předmět v následujících letech vypisován vůbec a přednost dostávaly jiné formy seznámení studentů s muzejním fenoménem, zvláště pak praxe a povinné exkurze.⁷⁴³ K rozsáhlejší reflexi muzeologické problematiky při výuce etnografie došlo až v první polovině 80. let, kdy se v rámci denního studia konaly přednášky a semináře Bohuslava Beneše, Dušana Holého a Václava Frolce.⁷⁴⁴

V pořadí druhý typ edukace v oblasti etnografické muzeologie představovaly výukové kurzy, které uvedli v život samotní muzeologové. Ve výchovně-vzdělávacích aktivitách externí katedry muzeologie působící při Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně se etnografii podařilo zapracovat těsně po jejím oficiálním zřízení v roce 1963. I když v systému postgraduálního studia byly upřednostňovány předměty zabývající se spíše obecnějšími problémy, součástí osnov se staly přednášky a cvičení věnované jednotlivým speciálním muzeologiím. Jejich garanti se zpočátku rekrutovali z odborných pracovníků MM, jehož muzeologické oddělení katedru ideově a organizačně zaštitilo. Jako exponovaný představitel národopisné muzeologie byl osloven také jeho zaměstnanec Ludvík Kunz, který již od prvního školního roku 1965/1966 spolu s Miroslavou Ludvíkovou vedl kurz s názvem *Etnografická muzeologie*.⁷⁴⁵ Jeho jméno na seznamu pedagogů figurovalo až do období

⁷⁴¹ K rozvíjení dosud získaných kompetencí zájemců o studium přispěla samotná skladba učebního programu rozdělená do tří hlavních tematických oblastí – muzeologie, etnografie a také etnografické a folkloristické sbírky. Dalším důležitým rysem se stalo praktické zaměření kurzů, kde se do centra pozornosti dostala problematika tvorby a správy sbírkových fondů a znalostí jejich integrálních součástí – předmětů etnografického charakteru. Studenti si tak nejen vyslechli přednášky věnující se sbírkotvorné činnosti, konzervaci, evidenci, způsobům prezentace, ale také o některých specifických skupinách národopisného materiálu (lidové tisky, keramika, textil, hudební nástroje, terče, obrazy na skle). SUK, Richard: Postgraduální studium etnografie a muzeologie. *MVP* 7 (77), 1969, č. 1–2, s. 207–208.

⁷⁴² Např. ve školním roce 1951–1952 vedl vedoucí etnografického semináře Masarykovy univerzity kurz s názvem *Muzeologie*. *Seznam přednášek na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity 1951/52*. Brno [1951], s. 36, Kunz se pak ujal předmětu *Muzeologie národopisná*. *Seznam přednášek na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně ve studijním roce 1957/1958*. Brno [1957], s. 29. Přesto u Kunze řada studentů i nadále vykonávala praxi (Veselská, Panák).

⁷⁴³ JEŘÁBEK, Richard: Činnost Semináře pro etnografii a folkloristiku University J. E. Purkyně v Brně v letech 1959–1961. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – řada uměnovědná* (F) 11, 1962, č. 6, s. 164. Přesto lze v programu výuky na školní rok 1962–1963 nalézt předmět *Cvičení z národopisné muzeologie* vedený Miroslavou Ludvíkovou. *Seznam přednášek na Filozofické fakultě ve studijním roce 1962-63*. Brno 1962, s. 61.

⁷⁴⁴ Např. *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1983/84*. Brno 1983, s. 63; *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1984/85*. Brno 1984, s. 124–125; *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1985/86*. Brno 1985, s. 161.

⁷⁴⁵ *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1965-66*. Brno 1965, s. 45.

transformace katedry v *Katedru archeologie a muzeologie*. Následovníky stárnoucího etnografa se v dalších letech stali Richard Jeřábek, Miroslava Ludvíková, Eva Večerková a Pavel Kurfürst, později dokonce Josef Beneš.⁷⁴⁶

Výrazného postavení se dostalo etnografické muzeologii také v rámci *Střediska pro výuku muzeologie* založeného roku 1967 na pražské univerzitě, které se řídilo Neustupného muzeologickým pojetím. Studenti jednotlivých vědních oborů zastoupených v muzeích (např. historie, dějin umění, archeologie) zde postupně absolvovali přednášky a semináře z obecné muzeologie, na něž navazovala výuka v příslušné oborové aplikaci a muzejní praxe. Pozice etnografie byla v porovnání s dalšími disciplínami ve výukovém programu velmi silná. Zasluhou Josefa Beneše (mimochodem jednoho ze zaměstnanců Střediska) se mohla opřít nejen o úzké vazby na zdejší etnografickou katedru, ale především o jeho dlouholeté angažmá na poli etnografické muzeologie. Spolu s dalšími participanty (Johnová) takřka po celá 70. léta vychovávali nejen absolventy, kteří aplikovali získané kompetence v muzejní praxi, ale i další podporovatele a zastánce tohoto typu oborové muzeologie. Těsné sepětí s představiteli pražské univerzitní etnografie nakonec vedlo k tomu, že místní katedra převzala agendu Střediska po ukončení jeho činnosti na začátku 80. let.⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ Např. *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1979-80*. Brno 1979, s. 199; *Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1983/1984*. Brno 1983, s. 223.

⁷⁴⁷ ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, č. 3-4, s. 191.

6. Literární muzeologie – od historických a sociálních aspektů literatury k zájmu o literární tvorbu jako umělecké dílo a tvůrčí jev

Aktivity na poli literární muzeologie měly ve sledovaném období řadu charakteristických rysů, které vycházely především ze specifického postavení literárněmuzejních zařízení. Formou a obsahem sdělení atypický sbírkový materiál (knihy, rukopisy) vyvolával zvýšenou potřebu teoretické reflexe, za jejíž odrazový můstek sloužily myšlenkové koncepce předních českých muzeologů (Beneš, Stránský) originálním způsobem uzpůsobené a inovované představiteli literárního muzejnictví (např. Boháč, Hájek, Loužil, Javůrek, Vrchoťka, Kneidl, Doubnerová). Právě jejich zásluhou došlo k transformaci dřívějších pojetí opírajících se o historický a sociální aspekt literatury a popis důležitých etap života jednotlivých autorů směrem k estetickému a emocionálnímu uchopení muzejního fenoménu. Hlavní oblast zájmu se postupně soustředila do tří tematických skupin. Jednalo se o vymezení poznávací intence tohoto typu speciální muzeologie a jejího vztahu k literární vědě i obecné muzeologii, dále otázky týkající se organizačního uspořádání literárních muzeí včetně pokusů o stanovení kompetencí jednotlivých typů těchto ústavů a konečně akcentaci příslušných fází muzealizačního procesu se zvláštním důrazem na analýzu pojmu sbírkový předmět a forem zprostředkování jeho obsahu. Pro většinu reflektovaných témat byl signifikantní pozvolný nárůst kvality a širší vnímání zkoumané problematiky, kdy se vývoj od praktických zkušeností posouval k ucelenějším a na teoretických základech vystaveným postojům. Zásadní v tomto směru bylo, vedle tradičního působení Knihovny Národního muzea (dále jako KNM), vytvoření pražského Památníku národního písemnictví (dále také jako PNP) a vznik literárních oddělení při MM a Slezském muzeu v Opavě, z jejichž prostředí se rekrutovali nejvýznamnější představitelé oboru. Důležitou roli na profilování jejich názorů sehrály i styky se slovenskými muzejníky (zvláště *Literárne múzeum Matice slovenskej v Martině*) a se zahraničím, kde po ukončení éry izolacionismu došlo zejména od 60. let k navázání kontaktů s muzei ze západních zemí.

6.1 Nástin vývoje literárního muzejnictví v českých zemích do roku 1989

Výraznou pozornost literárním památkám věnovala již muzea zakládána na počátku 19. století. Záhy však byly soubory rukopisů, starých tisků a knih vnímány jako základní

sbírkový materiál odsouvány do pozadí ve prospěch hmotných autentických dokladů z oblasti přírodních a historických věd.⁷⁴⁸ Instituce muzejního charakteru zabývající se výhradně literárním fenoménem tak byly ve výraznější míře zakládány až na přelomu 19. a 20. století a svého tehdejšího vrcholu dosáhly v období první republiky. Tematicky reflektovaly životní osudy a dílo jednotlivých spisovatelských osobností, přičemž je hodnotily spíše z pozic jejich celospolečenského a zároveň i regionálního významu. Převážně se jednalo o neodborně spravované památníky (rodné domy, objekty spjaté s literární činností), z nichž se v systematicky vedená střediska postupně přeměnil jen velmi omezený počet (např. Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, Muzeum Jindřicha Šimona Baara v Klenčí, Podještědské muzeum Karoliny Světlé v Českém Dubu či Němci provozované Muzeum Adalberta Stiftera v Horní Plané).⁷⁴⁹ Díky jejich aktivnímu působení však začal celkový vývoj postupně tendovat k analýze samotných literárních děl a v některých případech dokonce k pokusům upozornit na význam a funkci literatury v životě společnosti. Z muzeologického hlediska bylo v tomto období zásadní uspořádání několika velkých výstav s literární tematikou provázených diskuzemi o koncepci a způsobech instalace⁷⁵⁰ a v neposlední řadě i oficiální konstituování *Literárního archivu Národního muzea* jako dokumentačního střediska shromažďujícího pozůstalostní fondy českých literátů.⁷⁵¹

Ke zrodu literárního muzejnictví jako samostatné a svébytné jednotky, uvnitř které se rozvíjelo teoretické uvažování o muzejním fenoménu, nicméně docházelo až od 50. let 20. století.⁷⁵² Zásadní podíl na jeho tehdejší profilaci měly restriktivní zásahy státního a stranického aparátu. K jejich prohloubení došlo především po potvrzení platnosti

⁷⁴⁸ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JEŘÁBEK, Dušan (ed.): *Literárněvědné studie: profesor Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 387.

⁷⁴⁹ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 8, 1974, s. 24; KOVÁČ, Mišo A.: *Úvod do literárnej muzeológie*. Martin 1982. Metodika a propagácia. Metodické príručky a zborníky, s. 138–139; JÁCHIMOVA, Veronika: K typologii a historii instituce „literární muzeum“ v Čechách. In: LUPÍNKOVÁ, Martina – MUCHKA, Pavel (edd.): *Literární paměť ve středních Čechách*. Praha 2016, s. 26–29.

⁷⁵⁰ Jednalo se především o výstavy o Josefu Dobrovském (1929), Jiřím Melantrichovi z Aventina (1930), goethovských tisků (1932), kreseb ruských spisovatelů (1933) a Karla Hynka Máchy (1936) pod vedením ředitele Knihovny Národního muzea Josefa Volfa. NOVOTNÝ, Miloslav: Knihovna. In: SKALSKÝ, Gustav a kol. (edd.): *Národní muzeum 1818-1948*. Praha 1949, s. 59.

⁷⁵¹ Koncem 60. let zde bylo uloženo na 1200 pozůstalostí a obsahoval celkem i s dalšími fondy okolo 2 500 000 archivních jednotek. LOUŽIL, Jaromír: Literární archiv Památníku národního písemnictví. *Archivní časopis* 18, 1968, č. 2, s. 82.

⁷⁵² BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 8, 1974, s. 25.

socialistického realismu podle Ždanovových tezí na sjezdu spisovatelů a později i komunistické strany⁷⁵³ uskutečněných na jaře roku 1949, na které do značné míry navazovaly kampaně v periodikách *Nový život* a *Tvorba*⁷⁵⁴ odsuzující různé typy tzv. závadné literatury (označované např. jako *dekadentní exotismus*, *fašismus*, *formalismus*, *ruralismus*, *snobismus*), západní vlivy a řadu osobností z prostředí spisovatelské obce a literární vědy (např. Masaryk, Novák, Teige, Černý, Kolář). Faktickým vyvrcholením tehdejších opatření však bylo přijetí zákona č. 94/1949 Sb. o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací, jehož hlavním smyslem bylo ustanovení každoročního plánu na vydávání knih, který se nacházel zcela v ministerské gesci.⁷⁵⁵ I když součástí tradičně přijímaného narativu v českém prostředí byla představa o literatuře, která má osvětově působit, ukazovat cestu a dokonce suplovat politické cíle,⁷⁵⁶ od této chvíle se její oficiální část ocitla pod přímým vlivem a kontrolou mocenských orgánů. Představitelé tehdejších vládnoucích elit si byli zároveň dobře vědomi přitažlivosti, prestiže i autority literatury v životě poúnorové společnosti a hodlali využít jejího symbolického, mýtotvorného a propagandistického potenciálu k její aktivizaci a výchově. Čtenář se v této optice měl daleko intenzivněji zaměřovat nejen na samotný obsah, ale také na ideologickou hodnotu díla a hledat jeho aktuální celospolečenský rozměr.⁷⁵⁷ Jako důležitý prostředek komunikace s veřejností se vedle samotných literárních děl, osobností jednotlivých tvůrců, knihoven, čtenářských besed či profesních a zájmových uskupení jevíly zestátněné muzejní instituce, které měly zároveň vytvářet vhodný a odpovídající prostor pro uskutečňování některých ideologicky zaměřených rituálů. I když vzájemný vztah režimu k literárněmuzejnímu fenoménu během více než čtyřicetiletého období prošel bouřlivým vývojem souvisejícím s rozsáhlými změnami v kulturní politice, vykazoval řadu společných znaků. Mezi ně patřily snaha o vytvoření jednotné organizační linie literárního muzejnictví, permanentní tlak na dokumentaci a prezentaci soudobé angažované literatury oproti doposud

⁷⁵³ O tom viz FORSTOVÁ, Eva: *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízené kultury. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha 2013. Mnemosyne sv. 8, s. 45–52.

⁷⁵⁴ CATALANO, Alessandro: *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945-1959)*. Brno 2008, s. 79.

⁷⁵⁵ BAUER, Michal: *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany 2003, s. 143.

⁷⁵⁶ KOSKOVÁ, Helena: Šedesátá léta – zlatý věk české prózy? In: DENEMARKOVÁ, Radka (ed.): *Zlatá šedesátá. Česká literatura a společnost v letech táni, kolotání a ... zklamání*. Praha 2000, s. 20.

⁷⁵⁷ ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky, s. 139.

preferovaným obdobím (např. národní obrození, přelom 19. a 20. století) a v neposlední řadě také úsilí o účinnější metody vystavení specifického sbírkového materiálu.

Bezprostředním krokem vedoucím ke konstituování literární muzeologie se však stalo až vytvoření centrální instituce literárněmuzejních zařízení na základě rozhodnutí vládních orgánů. V roce 1953 zpřístupněný *Památník národního písemnictví* (dále jako PNP), který působil v intencích kulturní politiky KSČ a jehož vznik byl podle tehdejších zdrojů inspirován existencí sovětských literární muzei,⁷⁵⁸ však cesta k vedoucímu postavení v rámci literárního muzejnictví teprve čekala. Primárně byl totiž koncipován jako instituce zprostředkovávající přehled, výklad a specifickou koncepci pojetí historického vývoje české literatury, a to tak, „...aby připomínal našemu lidu jeho slavnou minulost, jeho hledání věčné pravdy, kterou můžeme najít v budovatelské práci, statečné a nesmlouvavé obraně míru proti všem fašistickým, šovinistickým a rasovým teoriím o nevyhnutelnosti konfliktů a válek“.⁷⁵⁹ Měl tak do značné míry plnit úlohu místa setkávání, v němž ovšem byl kladen důležitý akcent na ovlivňování ideologické uvědomění tehdejších obyvatel.⁷⁶⁰ K transformaci ústavu vycházejícího z marxismem ovlivněné literární vědy v odborné a vědeckovýzkumné pracoviště pokoušející se aktivně ovlivňovat i další literárněmuzejní ústavy dalo podnět až nově se rodící myšlení zdůrazňující vazby člověka a společnosti či otázky autonomie kultury rodící se v druhé polovině 50. let.⁷⁶¹

S proměnou celospolečenského klimatu, v němž ke konci 60. letech došlo do určité míry k vymanění literatury, spisovatelů i čtenářů z ideologických tenat,⁷⁶² pak bylo spojeno nejen kritické přehodnocování tematického zaměření a způsobu interpretace dokumentovaných jevů, ale také celkového přístupu k realizaci muzelizačního procesu. Rozvoj teoretického myšlení souvisel především s intenzivnějším uvědoměním si

⁷⁵⁸ MUKAŘOVSKÝ, Jan: K otevření Památníku národního písemnictví na Strahově (III. část). In: VODIČKA, Felix – NOVÁK, Bohumil (edd.): *Památník národního písemnictví na Strahově: katalog musea české literatury*. Praha 1953, s. 23; HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN, Zdeněk: *Památník národního písemnictví 1953–2013*. Praha 2013, s. 17.

⁷⁵⁹ FIERLINGER, Zdeněk: K otevření Památníku národního písemnictví na Strahově (I. část). In: VODIČKA, Felix – NOVÁK, Bohumil (edd.): *Památník národního písemnictví na Strahově: katalog musea české literatury*. Praha 1953, s. 14.

⁷⁶⁰ KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 160.

⁷⁶¹ RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří: *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimity v letech 1848-1989*. Praha 2018. Historické myšlení, s. 220–221.

⁷⁶² KUBÍČEK, Tomáš: Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let. In: DENEMARKOVÁ, Radka (ed.): *Zlatá šedesátá. Česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a ... zklamání*. Praha 2000, s. 134. 125-1

specifičnosti postupů při reflexi literárního fenoménu (převažující dvojrozměrnost materiálu, časté používání kopií, využití autentických dokladů k dokreslení vedlejších témat) a rozšířením zájmu na všechny oblasti muzejní práce (sbírkotvorná činnost, evidence, uložení včetně organizačních a kompetenčních otázek).⁷⁶³ Značně rozšířena tak byla doposud převažující orientace na prezentační aktivity realizovaná od 50. let dokumentačním (později literárně expozičním) oddělením PNP, která se projevila při budování na svou dobu inovativně koncipovaných expozic a pořádání tematicky různorodých výstav a doprovodných programů.⁷⁶⁴ Právě nedostatky v realizaci dřívějších projektů mnohé autory stále více utvrzovaly v přesvědčení, že aplikace dosavadních metod literárních muzeí a památníků do značné míry selhává a „...soustavné rozvíjení literárně výstavní činnosti nezbytně vede k vzniku nové odborné specializace“.⁷⁶⁵ Volalo se po potřebě kritiky a odborné diskuze, v jejichž rámci mělo být využito i muzeologických publikací a kulturního tisku.⁷⁶⁶ Jedním z výsledků probíhajících změn se stalo vydávání metodických oběžníků a teoreticky koncipovaných článků ve vlastních periodikách (*Glosy ze Strahova, Literární archiv*)⁷⁶⁷ a faktické vytvoření sítě muzeí, památníků a pamětních síní, jimž se PNP v mnoha ohledech stal skutečným metodickým, poradenským a kontrolním orgánem.

Rozhodující vklad centrální instituce pro rozvoj a celosvětové renomé českého /československého literárního muzejnictví však nezůstával osamocen. Již v roce 1951 došlo k vytvoření pražského *Muzea Aloise Jiráska* (1958 přičleněno k Památníku) a také v regionech se etablovala další progresivní pracoviště působící při bývalých zemských muzeích (Památník Petra Bezruče při Slezském muzeu v Opavě a literární oddělení Moravského muzea). Progresivní osobnosti i specifické druhy aktivit generovaly rovněž další muzejní instituce (např. krajská muzea v Hradci Králové a Českých Budějovicích) a specializovaná literární muzea a památníky (např. Památník Fráni Šrámka v Sobotce,

⁷⁶³ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JERÁBEK, Dušan (ed.): *Literárněvědné studie: profesorovi Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 389, o aktivitách PNP viz též MĚDÍLEK, Boris: *Památník národního písemnictví 1953-1978 (soupis publikací, výstav a kulturních pořadů)*. Praha 1983. Edice soupisů Strahovské knihovny, s. 17–107.

⁷⁶⁴ O literárně expozičním oddělení viz HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN, Zdeněk. *Památník národního písemnictví 1953-2013*. Praha 2013, s. 43.

⁷⁶⁵ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 40.

⁷⁶⁶ ŽANTOVSKÝ, Jiří: První kapitola. *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 13.

⁷⁶⁷ Zvláště prvně jmenované periodikum přinášelo ve svých úvodních zamyšleních mnoha zaměstnanců PNP o aktuálních otázkách, jakými byl marketing, volontérství, výdělečnost muzeí, edukace, návštěvnost atd.

Muzeum Boženy Němcové v České Skalici).⁷⁶⁸ Řada z nich sice vznikala za přímé účasti PNP a nadále působila pod jeho přímou kuratelou, jiné se však, zejména od druhé poloviny 60. let, vůči pražské instituci začaly cíleně vymezovat. I tyto kontroverze však výrazně přispívaly k formování oboru, i když v některých případech byla samostatná aktivita „venkovských“ muzeí představiteli Památníku vnímána jako značně problematická a kontraproduktivní.⁷⁶⁹

Do značné míry autonomní linii tvořila v rámci literárního muzejnictví tzv. muzea knihy, která se zaměřovala přímo na fenomén knihovních dokumentů, technologii jejich výroby a celospolečenského dopadu této literární formy. Své organizační zázemí a řídicí centrum našla v KNM, jejíž zaměstnanci publikovali četné metodické i teoretické texty a pokoušeli se rozvíjet mezinárodní spolupráci. Nejvýraznějším reprezentantem se stalo Muzeum knihy ve Žďáře nad Sázavou vybudované podle autorů jeho expozice jako muzeologické vyústění činnosti KNM v roce 1957.⁷⁷⁰ Podobnou roli plnil také Památník Bible kralické vybudovaný při MM. Jeho původní instalace byla tematicky koncipována nejen jako interpretace fenoménu přesahujícím horizont českých zemí, ale zároveň jako dokumentace dějin obce s výrazným zastoupením archeologického materiálu.⁷⁷¹

6.2 Přístupy k vymezení pozic literární vědy a literatury na poli muzejnictví

Při úsilí o vymezení předmětu zájmu literární muzeologie vedle sebe působily dvě výrazné skupiny, které se navzájem ovlivňovaly a do určité míry prolínaly. Na jedné straně se jednalo o zaměstnance literárněmuzejních zařízení, kteří primárně usilovali o zkvalitnění a usoustavnění tehdejších forem muzejní práce jejich teoretickým ukotvením, na straně druhé o muzeology intenzivně řešící především specifické postavení literárních muzeí

⁷⁶⁸ Např. Boháč v polovině 70. let rozeznává pouze 12 akceschopných a po odborné stránce kompetentních literárních muzeí a pracovišť. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 8, 1974, s. 35–36.

⁷⁶⁹ Kritizováno v tomto směru bylo vybudování Památníku jihočeského písemnictví bez jakýchkoli literárněmuzeologických zkušeností. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 49.

⁷⁷⁰ VRCHOTKA, Jaroslav: *Muzeum knihy ve Žďáře nad Sázavou: expozice Knihovny Národního muzea v Praze: průvodce*. Praha 1978. Inventáře a katalogy Knihovny Národního muzea v Praze, s. 5. Tam také o celkové podobě expozice.

⁷⁷¹ FIALOVÁ, Vlasta: *Památník Bible kralické, průvodce. Expozice historického oddělení Moravského muzea v Brně*. Brno 1972; CHALOUPKA, Jan. *Památník Bible kralické, Kralice nad Oslavou*. Brno [1975]; HÁJEK, Jiří: *Památník Kralické tiskárny v Kralicích nad Oslavou*. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka (ed.): *Muzejní prezentace k dějinám knižní kultury: sborník příspěvků z celostátního semináře knihovníků muzeí a galerií České republiky: Jindřichův Hradec 28.-30. 5. 1996*. Jindřichův Hradec 1997, s. 33–35.

v rámci oboru muzejnictví. Výsledkem vzájemné kooperace se dokonce, jako u jediné z tehdejších oborových muzeologií, stalo vytvoření terminologického slovníku. Rozsáhlé a obsahově kvalitní dílo s názvem *Pojmoslovie literárnomúzejnej komunikácie* akcentující obecně muzeologickou problematiku sice vzniklo na Slovensku, ale za významného přispění českých autorů (Stránský, Boháč).⁷⁷²

Přesto je třeba aktivity zástupců obou táborů (tzn. představitelů literárního muzejnictví a muzeologie), díky odlišnému přístupu ke zkoumanému fenoménu, vnímat separátně. Přední (nejen) čeští **muzeologové** měli mimořádný význam pro příklon mnoha zaměstnanců literárněmuzejních zařízení k teoretickým úvahám. Přitahování mnohovrstevnatostí vztahu literatury a muzeí stanovovali základní východiska, se kterými se museli reprezentanti literární muzeologie vyrovnávat, navíc často přicházeli s originálními myšlenkami obohacujícími dosavadní přístupy k muzejní práci doposud založenými na empirii a spontánním průzkumu metod.⁷⁷³ Hlavní motivací většiny z nich však při jejich snahách o vymezení kompetencí literární muzeologie bylo přesvědčit muzejníky, že klíč k řešení aktuálních otázek je třeba nacházet ve sféře teoretické a obecné muzeologie, a současně tím podpořit a obhájit vlastní uchopení obecně muzeologické problematiky. Zintenzivnění zájmu lze u jednotlivých muzeologů vysledovat, podobně jako u reprezentantů literárních muzeí, zejména v souvislosti s debatami o dalším směřování tradičních i nově konstituovaných literárněmuzejních ústavů v průběhu 60. a 70. let 20. století. Právě tehdy dostávali široký prostor k vyjádření na konferencích a seminářích věnovaných dílčím aspektům tohoto fenoménu a z nich publikovaných sbornících.

Jedním z prvních, kdo svými postřehy výrazněji vstoupil do oblasti literárního muzejnictví, byl na počátku 60. let **Václav Vlček**. Na základě svých ideologicky vyhraněných názorů spatřoval jeho význam vedle „pasivní“ ochránářské činnosti v aktivním využívání pokrokových rysů minulosti pro současnost, a to obzvláště v plnění aktuálních úkolů výstavby socialismu a komunismu.⁷⁷⁴ Za hlavní předmět tohoto oboru proto považoval dokumentaci a prezentaci obsahu literárních děl s důrazem na jejich celospolečenskou funkci. Vedle částečné kritiky vztahující se k zanedbávání chodu literárněmuzejních ústavů ze strany národních výborů jako zřizovatelů apeloval na nutnost užší spolupráce s dalšími

⁷⁷² POPOVIČ, Anton: *Pojmoslovie literárnomúzejnej komunikácie*. Dolný Kubín 1979. Acta Musei litterarii Pauli Országh Hviezdoslav.

⁷⁷³ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 22, 1988, s. 40.

⁷⁷⁴ VLČEK, Václav: K některým problémům literárních muzeí a památníků. *MVP* 1 (71), 1963, č. 3, s. 129.

kulturními orgány a prohloubení aktivit edukačního charakteru. Výchovně-vzdělávací složka by podle něj měla návštěvníka vést nejen k poznání života a díla příslušného spisovatele či získání příslušných poznatků z oblasti literární historie, ale hlavně k naplnění obecně výchovných cílů. Tomu musí odpovídat celková úroveň výstavních počinů, zvláště pak jejich výtvarné hledisko. Vlček v této souvislosti upozornil i na fakt, že „klasické“ vyjadřovací prostředky muzea jsou ve srovnání s obsahem samotného literárního díla velmi chudé. Vystavená kniha je pouze vnější stránkou díla a ostatní prezentované doprovodné dokumenty či fotografie pouhým plochým a statickým dokladem určitého momentu zkoumané skutečnosti, která s obsahem knihy mnohdy vůbec nesouvisí. Pro co možná nejsrozumitelnější a nejemotivnější působení proto doporučil funkční propojení všech výrazových komponent. Potřeba je tedy podle něj soustředit se také na častější využití trojrozměrného materiálu, který toto propojení nejlépe podněcuje, a prezentaci obohatit o fundovaný odborný výklad.⁷⁷⁵

V prostředí literárního muzejnictví se však širšího ohlasu dostalo spíše až pozdější stati **Josefa Beneše**. Pražský muzeolog jejím prostřednictvím fakticky otevřel a zásadním způsobem nastínil problematiku teorie sbírkového předmětu, tedy stěžejního tématu pozdějších literárněmuzejních debat. Cíleně se ho rozhodl představit pouze z výchovně-vzdělávacích pozic, protože jeho vědeckou a výzkumnou (vlastně pramennou) složku považoval za doménu dějin literatury a literární muzeologie.⁷⁷⁶ Vědom si specifčnosti daného typu speciální muzeologie se pokusil vytvořit kategorizaci opřenou o potenciál sbírkového materiálu a zprostředkovat určitý typ sdělení v rámci literárněmuzejní komunikace. Kromě ikonografických, trojrozměrných a některých psaných (např. korespondence, paměti) sbírkových předmětů, které podle něj mají spíše doprovodný charakter související především se ztvárněním procesu vzniku literárního díla či popisu osudů a tvůrčího prostředí samotného autora, se do popředí dostaly hmotné fixace literárního textu (knihy, rukopisy) považované za „*velmi důležité, ne-li rozhodující pro podání díla*“.⁷⁷⁷ Beneš zároveň upozornil na fakt, že při jejich vystavování dochází pouze k představení vnější podoby (vazba knihy, titulní strana, samotný text). Vlastní obsah sdělení a z něho vycházející prožitek je schopna vyvolat až četba, kterou ovšem muzeum nemůže suplovat,

⁷⁷⁵ Tamtéž, s. 131–132.

⁷⁷⁶ BENEŠ, Josef: Poznámky k interpretaci sbírkového předmětu, klíčové otázky literární muzeologie. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3-4, s. 3.

⁷⁷⁷ Tamtéž, s. 4.

protože takováto prezentace se dostává do rozporu s autentickými doklady tvořícími hlavní podstatu muzejní prezentace. Návodnými otázkami následně vybízí čtenáře k zamyšlení nad tím, čeho je vystavením podobného typu materiálu možné dosáhnout či jak lze tento základní vyjadřovací prostředek kombinovat s dalšími typy exponátů. Stěžejní je pro něj pak exponování dokladů spojených s výrazným emocionálním prožitkem.⁷⁷⁸ Beneš své literárněmuzejní vize výrazně rozvedl také ve svých pozdějších monografických publikacích. V nich mimo jiné uvedl, že literární muzea nemohou dokumentovat oblast svého zájmu prostřednictvím autentik, ale substitutů, které nemohou zcela nahradit původní funkci těchto děl, tzn. být čteny. Vhodnější možnosti, jak v tomto směru přiblížit autentické poselství veřejnosti, představují památníky, jež mohou pracovat s původním prostředím a osobními věcmi autora.⁷⁷⁹ Beneš zde nacházel jistou paralelu s divadlem a hudbou – i jejich hlavní předmět zájmu nabývá nehmotnou podobu, a proto u nich lze působení na lidské vědomí doložit pouze nepřímo.⁷⁸⁰

Výrazně se v problematice literární muzejnictví angažoval i **Zbyněk Zbyslav Stránský**. Již na konferenci v Trenčianských Teplicích (1966) pořádané jako inspirační odrazový můstek k vytvoření martinského *Památníku slovenskej literatury* se stavěl za formování literární muzeologie jako integrální součásti muzeologie obecné. Otázku jejího usoustavnění přitom považoval za „...*věc relace obecné muzeologie ve vztahu k literárním jevům a zároveň ve vztahu k literární vědě*“⁷⁸¹, přičemž se v jejím případě ale nejedná o aplikaci příslušných disciplín do muzejního prostředí. Snaha o vysvětlení klíčových pojmů a jevů z dané oblasti Stránského následně vedla k účasti na konferenci věnované literárnímu žánru, kde se zabýval problematikou fakticity literární muzeologie vůči dokumentované události. Literární fakt má pro něj povahu tzv. mentefaktu, který je komunikovatelný pouze tehdy, když se jako znak objektivizuje pomocí řeči nebo textu.⁷⁸² Rukopis, periodikum či kniha tak pro něj stále zůstávají především dokladem sebe sama a nelze je bezprostředně včleňovat do kontextu literárního procesu. Z muzeologického hlediska je tedy podle něj nejautentičtější slovní projev, o němž ale nelze podat přímé svědectví, pokud není

⁷⁷⁸ Tamtéž, s. 5.

⁷⁷⁹ BENEŠ, Josef: *Základy muzeologie*. Opava 1997, s. 60.

⁷⁸⁰ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977. Problémy sbírkové evidence, sv. 1, s. 169.

⁷⁸¹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Otázka poměru obecné a tzv. speciální muzeologie. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 69.

⁷⁸² STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Historický fakt v literárním muzejnictví. In: LIBA, Peter (ed.): *Problémy historického žánru a literárne vzdelanie: zborník prác z 8. konferencie o literárnom vzdelaní v Dolnom Kubíne 1984*. Dolný Kubín 1984. Acta Musei Oraviensis, s. 199.

zafixováno ve formě zvukových či písemných záznamů. Stránský se pak v souvislosti s literaturou zároveň snažil zavést univerzálnější pojem umělecký fakt, který jako osobitý vztah k realitě není možné doložit přímo, ale prostřednictvím skutečnosti, jež byla informačním zdrojem k jeho vyvození a poznání.⁷⁸³ Současně je ale třeba v literárních muzeích a památnících pracovat s dalšími typy předmětů umožňujícími mimo jiné dokumentovat mimoliterární skutečnost související s literárním procesem (např. osobnost spisovatele, dobový kontext). Závěrem Stránský nabádal k tomu, aby se literární muzejnictví snažilo o doložení literárního fenoménu svými vlastními výrazovými prostředky, tedy v co možná nejautentičtější podobě a umožňovalo „přímý dotyk“ návštěvníka s literární skutečností. Muzejní pracoviště však rozhodně nemohou být pouze pramennou základnou literární vědy a ilustrovat její poznatky, což by je zavedlo na scestí verbálních a textových komunikací.⁷⁸⁴

Stránského pozornost se soustředila také na konkrétní aspekty mnohvrstevného vztahu literárních muzeí k literární tradici. I když zdůrazňoval, že samotná tradice nenaplnuje všechny oblasti zájmu muzea o literární fenomén, vnímal ji jako důležitý produkt společenského a individuálního vědomí, z něhož se často rodí myšlenka vedoucí ke vzniku muzejní instituce.⁷⁸⁵ Jako měnící se jev podobu literárně zaměřeného muzea determinuje, přičemž pokud příslušné paměťové zařízení na společenské proměny nereaguje, klesá o něj zájem ze strany veřejnosti a provozovatelů. Na stranu druhou se právě ono může stát inspirátorem zrodu a formování literární tradice. Objektivizuje a zpětně ji ovlivňuje už jen svou vlastní existencí (např. dochovaná budova může fixovat tradici příslušného literáta). Úspěšně fungovat však může pouze v případě, když jsou jeho komunikační výstupy akceptovány ve společenském vědomí, zde zafixovány a dále tradovány. Právě prostřednictvím literární muzeologie je proto potřeba vytvořit vědeckou platformu pro dynamizaci tradice literárních muzeí tak, aby jejich vývoj nezaostával za vývojem literární vědy.⁷⁸⁶

Poněkud komplikovanější cestu si na cestě k teoretickému uchopení problematiky prodělali **představitelé literárních muzeí a památníků**. Počáteční formy práce metodicky

⁷⁸³ Tamtéž, s. 201.

⁷⁸⁴ Tamtéž, s. 211.

⁷⁸⁵ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Ke vztahu literárního muzea a literární tradice. In: *Literárna a literárnomúzejná tradícia: zborník prác z 5. konferencie o literárnom vzdelaní (problémy literárnej tradície) v Dolnom Kubíne 1978*. Dolný Kubín-Nitra 1980, s. 357.

⁷⁸⁶ Tamtéž, s. 362.

vycházející z dříve preferovaného literárněhistorického základu, i přes mnohdy vyhraněné požadavky režimu na nové tematické uspořádání sbírkových fondů a prezentačních počínů, postupně vznikaly nebo se měnily pouze v případě některých centrálních institucí.⁷⁸⁷ Potřeba hledání předmětu zájmu a z nich odvozených kompetencí literární muzeologie se však fakticky začala rodit spíše až od 60. let 20. století a byla mnohdy spojena s negací pouónorového vývoje. Spouštěcím mechanismem se staly zejména rozsáhlé přípravy na reinstalaci dosavadních expozic PNP⁷⁸⁸ a proces konstituování nové centrální instituce ve slovenské části tehdejší republiky, při nichž se již měla cíleně uplatnit teoretická východiska. Podobnou iniciační funkci plnila relativně častá kritika prezentačních strategií (např. tzv. papírové expozice) a odborných výstupů tohoto typu muzeí ze strany literární vědy i muzeologie. Ústředním tématem při vymezování nově se rodícího oboru se ostatně stala sama otázka vztahu k oběma mateřským disciplínám. Právě snaha o zdolání onoho „nepřekonatelného“ rozporu spočívajícího v předmětové (tzn. muzejní) interpretaci procesu nepředmětové podstaty (literární tvorba) a potlačení dosavadního historikoliterárního směřování výrazně akcentujícího společenský význam literatury ve prospěch soustředění se na uměleckou a výpovědní hodnotu samotného díla znamenala zásadní zlom v dosavadních myšlenkových přístupech.

Za jednu z nejprogresivnějších a nejkomplexnějších koncepcí nejen v oblasti literární muzeologie lze označit pojetí vedoucího Literárního archivu a prezentačního oddělení PNP a zároveň jednoho z faktických zakladatelů literární muzeologie **Antonína Boháče** (1926–1992). Předmětem zájmu literárního muzejnictví se pro něj stala samotná literatura resp. literární tvorba, zvláště pak „...její charakter, proces jejího utváření a její společenská funkce“.⁷⁸⁹ Posláním tak nemělo být pouze shromažďování, vědecké zpracování a osvětové využití s problematikou nějakým způsobem souvisejících materiálů, ale nechat specifickými prostředky promlouvat literaturu samotnou a tomuto hlasu naučit naslouchat

⁷⁸⁷ Libreto expozice PNP připravil podle pokynů výstavní komise (v ní zasedali mimo jiné Zdeněk Wirth, Emanuel Poche, Jaroslava Václavková) Jan Mukařovský, dřívější zakládající člen Pražského lingvistického kroužku a stoupenec strukturalismu. Byl hlavním autorem instalace, kterou chtěl ve světle Leninových tezí o stranickosti literatury a Stalinových vizí o tvořivé síle idejí ukázat dominantního nositele umělecké tvořivosti – český lid. Ideové pojetí částí expozice a rozvržení exponátů organizoval i Ústav pro českou literaturu pod vedením Felixe Vodičky. MUKAŘOVSKÝ, Jan: K otevření Památníku národního písemnictví na Strahově (III. část). In: VODIČKA, Felix – NOVÁK, Bohumil (edd.): *Památník národního písemnictví na Strahově: katalog musea české literatury*. Praha 1953, s. 23; HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN, Zdeněk: *Památník národního písemnictví 1953–2013*. Praha 2013, s. 17 a 179–180.

⁷⁸⁸ Impulsem byl mimo jiné i požadavek na začlenění fondů literárního archivu do jeho sbírek. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 43.

⁷⁸⁹ BOHÁČ, Antonín: Muzeum národní literatury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 113.

i návštěvníky.⁷⁹⁰ V Boháčově optice se tedy jedná o svébytnou muzejní disciplínu, jež využívá nezaměnitelných a osobitých výrazových prostředků a pro obecnou muzeologii atypických pracovních postupů a metod (např. nepreferuje autentické trojrozměrné předměty jako základní stavební kameny vypovídající o okolní skutečnosti).⁷⁹¹ Co pak v rámci literárního muzejnictví představuje onen muzeologický moment? Literární muzeologie je podle Boháče sice specializovaným oborem obecné muzeologie a jako taková si postupně vytváří svůj vlastní systém, hlavně se ale stává metodologií literárně muzejní práce. Profesní zájem o ni je třeba postavit na teoretické a metodologické bázi a na tomto základě jí prostoupit veškerou činnost literárněmuzejních zařízení. Boháč proto dokonce prosazoval názor, že všichni odborní i vědečtí pracovníci by měli participovat na nějaké formě literárněmuzejního studia a výzkumu.⁷⁹²

Z podobných pozic ve své analýze vyšel pracovník Literárního oddělení MM **Jiří Hájek** (1932–1998).⁷⁹³ Na rozdíl od svého kolegy při vymezení tohoto typu muzejnictví přiznával rozhodující podíl působení literární vědy. Podle jeho názoru kladlo literární muzejnictví akcent na prezentační a popularizační účely, přičemž „...*je tedy především specifickou formou působení na potenciálního vnímatele umělecké literatury*“⁷⁹⁴ a výsledkem literárněvědného bádání. Rozdíly mezi oběma fenomény pak spočívají ve specifickém přístupu k literární problematice daným širším záběrem literárního muzejnictví při dokumentaci, která je zaměřena spíše na formální stránku dokladového materiálu a jeho vhodnost pro prezentační činnost.⁷⁹⁵ Teoretické předpoklady k dalšímu rozvoji by oboru měla přinést literární muzeologie, kterou Hájek považuje za pomocnou disciplínu literární vědy a zároveň specializovanou složku obecné muzeologie. I když od obou disciplín přejímá

⁷⁹⁰ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 8, 1974, s. 26.

⁷⁹¹ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 39–40.

⁷⁹² BOHÁČ, Antonín: Muzeum národní literatury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 126.

⁷⁹³ Hájkova kariéra na poli literárního muzejnictví byla do značné míry přerušena v nastupujícím období normalizace, přesto se k této problematice dokázal zvláště po roce 1989 úspěšně vrátit. Svědčí o tom příspěvky, v nichž se vedle moderních prezentačních trendů kriticky vymezoval k dřívějším i aktuálním trendům v oboru (nevhodná organizace práce, podružné postavení paměťových institucí). HÁJEK, Jiří: Kniha a knihovna v muzeu. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka (ed.): *Muzejní prezentace k dějinám knižní kultury: sborník příspěvků z celostátního semináře knihovníků muzeí a galerií České republiky: Jindřichův Hradec 28.-30. 5. 1996*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum, 1997, s. 15–22.15-22

⁷⁹⁴ HÁJEK Jiří: K teoretickým a praktickým otázkám [sic!] budování Památníku slovenskej literatury. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 266.

⁷⁹⁵ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JEŘÁBEK, Dušan (ed.): *Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 389.

značnou část metod a má s nimi v podstatě shodný předmět poznání, má její existence své oprávnění na základě autonomního postavení přesahujícího rozsah obou „mateřských“ disciplín. Přináší totiž teoretická zobecnění muzejních technik a jejich aplikací souvisejících s uměleckou literaturou a také specifické působení na muzejní publikum.⁷⁹⁶

Zvláštní odnož, jež si ovšem zachovávala jistou míru autonomie a sama se v některých případech z okruhu literární muzeologie cíleně vydělovala, tvořila tzv. muzea knihy. Mezi vrcholné představitele teoretického uvažování o nich patřil tehdejší ředitel Národní knihovny NM **Jaroslav Vrchotka** (1926–2013). Za hlavní předmět jejich dokumentačního a prezentačního úsilí považoval samotnou knihu a s ní související oblast knižní kultury.⁷⁹⁷ Na rozdíl od literárního muzejnictví, které se primárně zaměřovalo na obsahovou a estetickou stránku díla, dokumentoval tento typ muzeí podle něj daleko výrazněji další jevy související s hmotnou podstatou knihovního dokumentu a musí je proto zkoumat např. i z hlediska techniky provedení, každodenního života jejich výrobců, ekonomických zřetelů (prodejnost) či společenského dosahu. Všechny zmíněné komponenty pak měly být zastoupeny rovnoměrně při výběru a vyhodnocení muzejních předmětů jako reprezentantů zkoumané skutečnosti. Co se týká vymezení kompetencí vůči knihovnám, zatímco v jejich případě jsou knihy vnímány primárně jako nositelé vědění a informace, pro muzea zůstávají především autentickým dokladem a primárním pramenem pro výzkum jich samotných.⁷⁹⁸

Základní odlišnosti mezi literárním muzeem a muzeem knihy se snažil postihnout i další pracovník Knihovny NM **Karel Bezděk** (1920–2009), podle něhož fakticky odpovídaly rozdílu mezi literární vědou a knihovnictvím. Pro první typ podle něj bylo charakteristické zaměření (podobně jako v případě muzeí umění) na vrcholné projevy dokumentovaného fenoménu, zatímco pro druhou skupinu (reprezentovanou muzei knihy) se jednalo o věci typické.⁷⁹⁹ Kniha jako taková v literárním muzejnictví tvoří sice významově nejdůležitější, ale přece jen jeden z mnoha vystavených, na beletristický obsah unifikovaných exponátů. Muzea knihy nicméně neinterpretují pouze obsahovou stránku, ale i estetickou resp. výtvarnou složku související s její fyzickou podobou. Bezděk upozornil

⁷⁹⁶ Tamtéž, s. 389–390.

⁷⁹⁷ VRCHOTKA, Jaroslav: Knižnica Národného múzea v Prahe a jej muzeologická činnosť. *Literárnómúzejný letopis* 11-12, 1979, s. 122; Muzejní práce s knihou. *MVP* 28 (98), 1990, č. 2, s. 130.

⁷⁹⁸ Tamtéž, s. 131.

⁷⁹⁹ BEZDĚK, Karel: O poměru literárního muzea a muzea knihy. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 257.

také na fakt, že výrazové prostředky obou typů muzeí se při reflexi starších historických období (vlivem nedostatku dalších dokladů) stále více přibližují, přičemž muzea knihy čerpají více podnětů ze světového vývoje, který je pro české a zahraniční prostředí víceméně společný či velmi podobný (např. dokumentace technologie výroby knih).⁸⁰⁰

6.3 Organizační uspořádání

Ke zpřesňování pozic literární muzeologie výrazně přispívala analýza jednotlivých typů literárněmuzejních zařízení přinášející podrobnou reflexi jejich celkové funkce, poslání a aktivit. Úzce souvisela s proklamovanou snahou o kvalitnější organizaci a vytvoření resp. dobudování funkční sítě tohoto specifického typu muzeí. Záhy po svém založení byl jejím řízením pověřen PNP, i když se pod jeho přímou kuratelou později dlouhodobě nacházely i některé neliterární organizační složky.⁸⁰¹ Do kompetencí pražské instituce posléze spadal dozor i aktivní ovlivňování nižších složek literárního muzejnictví (o mimopražské památníky Aloise Jiráska pak v podobném duchu pečovalo Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše),⁸⁰² což v první řadě znamenalo vymezit vzájemné povinnosti i kompetence a přiblížit se tak onomu ideálnímu modelu vzájemně kooperujících institucí, jenž „... *by měl poskytnout celkový obraz národní literatury*“.⁸⁰³ Na rozdíl od Národního muzea, Národní galerie či Národního technického muzea však nebyla jeho dominantní pozice v oboru nikdy uzákoněna, i když na počátku 70. let byla alespoň dílčím způsobem podpořena vyčleněním Literárního archivu jako centra pro správu archiválií vzniklých z činností osob a institucí

⁸⁰⁰ Tamtéž.

⁸⁰¹ Samotný vznik PNP navazoval na dřívější projekt Musea národního obrození a posléze Památníku národní kultury. V roce 1958 se pak pod vedením PNP etablovalo tzv. prozatímní uskupení muzeí (Muzeum Antonína Dvořáka, Muzeum Bedřicha Smetany a Muzeum Aloise Jiráska). Hudebně zaměřené instituce byly v roce 1976 začleněny do Národního muzea jako Muzeum české hudby. HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN. Zdeněk: *Památník národního písemnictví 1953–2013*. Praha 2013, s. 17 a 85.

⁸⁰² Již v polovině 50. let se tak mluví o stálém ideovém dozoru nad některými pamětními síněmi. Kromě vlastních poboček (pamětní síně věnované E. Krásnohorské, J. V. Sládkovi a K. Bieblovi) se jednalo o řadu dalších zařízení. BOHÁČ, Antonín: *5 let Památníku národního písemnictví na Strahově*. Praha 1958, s. 10.

⁸⁰³ BOHÁČ, Antonín: Současný stav sítě literárně muzejních objektů. In: BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967, s. III.

spjatých s literární tvorbou a příbuznými obory.⁸⁰⁴ Hlavně se ale v té době stal integrální součástí ústřední sítě muzeí.⁸⁰⁵

Od spíše obecně koncipovaných formulací se někteří pracovníci PNP zvláště v 60. letech posunuli k propracovanějším pokusům o vyřešení problematiky muzejní sítě. Jednu z nejucelenějších kategorizací tehdejších objektů literárněmuzejního zaměření nabídl **Antonín Boháč**, který je rozdělil na: 1) literární muzea, 2) literární památníky a 3) literární úseky začleněné do již existujících expozic jiných muzejních zařízení. Předmětem jeho úvah se stalo vymezení základních rozdílů mezi dvěma prvními složkami. Za literární muzea považoval pouze instituce, ve kterých se rozvíjí muzejní činnost ve všech základních složkách (vědecko-výzkumná, sběrná, osvětová). Literární památník oproti tomu podle jeho názoru nevykonává jinou než osvětovou činnost, jejíž nejčastější formou je prohlídka expozice.⁸⁰⁶ V muzejní praxi se však více uplatnilo jiné organizační schéma, a to centrální instituce (PNP) – literární oddělení zemských a vlastivědných muzeí a literární muzea⁸⁰⁷ – regionální muzea a zámky s instalovanými expozicemi literárního zaměření, památníky a pamětní síně. Přes množství těchto pečlivě zdokumentovaných zařízení⁸⁰⁸ byl mezi progresivní instituce řazen jen nepatrný počet z nich.⁸⁰⁹ Signifikantním rysem zejména pro nižší složky muzejní sítě byla značná míra nestability zapříčiněná častými změnami ve správě a personálním obsazení i celkový nezájmem návštěvníků, jež v konečném důsledku znamenaly výrazné omezení činnosti a někdy i její faktické ukončení.⁸¹⁰ V rámci

⁸⁰⁴ *Zákon České národní rady o archivnictví č. 97/1974 Sb.*, par. 24 [online]. Zlín: 2011. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1974-97](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1974-97) [cit. 2019-06-26].

⁸⁰⁵ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 170. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

⁸⁰⁶ BOHÁČ, Antonín: Současný stav sítě literárně muzejních objektů. In: BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967, s. IX–XII.

⁸⁰⁷ Do této kategorie je třeba započítat i instituce, které nesly označení památník, ale plnily všechny muzejní funkce (hlavně činnost uchovávací, vědeckou a edukační).

⁸⁰⁸ Antonín Boháč na přelomu 60. a 70. let napočítal v českých zemích více než 160 literárních muzeí, památníků, pamětních síní a stálých expozic, jež byly součástí větších muzejních či zámeckých celků. Více než třetina byla podle něj založena nebo odborně instalována v „předcházejícím období“. BOHÁČ, Antonín: Současný stav sítě literárně muzejních objektů. In: BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967, s. 1–111; Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 22, 1988, s. 53. Tentýž autor v polovině 70. let uváděl také 110 literárněmuzejních objektů a 70-80 expozic ve vlastivědných muzeích. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 8, 1974, s. 29.

⁸⁰⁹ Podle Boháče se jednalo o 12 pracovišť – 8 specializovaných muzeí a 4 specializovaná muzejní oddělení. V dalších 7-8 objektech byly sice podmínky pro literárněmuzejní činnost vytvořeny, z nejrůznějších důvodů se však nerozvíjely. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 8, 1974, s. 30.

⁸¹⁰ K těmto situacím docházelo i vlivem postupné ztráty zájmu ze strany národních výborů. Václav Vlček uvádí na počátku 60. let jako příklad Muzeum Karla Havlíčka Borovského (Havlíčkův Brod), Památník Konstantina

probíhajících diskuzí byla dokonce nastolena otázka, zda je vůbec žádoucí nadále udržovat některé problematické památníky a pamětní síně, pokud nejsou umístěny ve významných památkových objektech.⁸¹¹

Největší pozornosti se ze strany muzejních pracovníků logicky **dostalo centrální instituci**. Nejvýrazněji se nad jejím působením a dalším směřováním zamýšlel **Antonín Boháč**, který ji v průběhu 60. let označil za muzeum národní literatury. V souladu se svým pojetím literárního muzejnictví viděl jeho budoucí náplň v zachycení „procesu vzniku, utváření a působení národní literatury od jejich počátků až po její nejnovější tvůrčí snahy a vývojové tendence“.⁸¹² Klíčovou roli při tom sehrála analýza dobově zprofanovaného pojmu národní literatura, jehož používáním podle něj částečně hrozilo nebezpečí, že bude vztahován pouze na osobnosti a proudy celonárodního charakteru a opomíjeny budou některé zvláštní a lokálně omezené jevy. Zkoumaný fenomén by měl být následně studován jak v horizontální, tzn. vývojové rovině, tak v úrovni vertikální analyzující literární tvorbu v konkrétním dějinném okamžiku. Právě zde by mělo dojít k reflexi problematiky v celé šíři (do centra pozornosti se proto mohl dostat i dříve proskribovaný pokleslý žánr) včetně specifických regionálních témat, takže o své dokumentační kompetence se celonárodní instituce musí rozdělit se specializovanými muzei nižších stupňů. Boháč řešil i otázku, zda mají takovéto ústavy oprávnění dokumentovat ve svém teritoriu i jinojazyčnou tvorbu a dospěl k závěru, že by tomu mělo být pouze v případě přímé relace těchto děl k národní literatuře. Výjimkou by byl jen případ, kdy by neexistovala instituce lokálního charakteru, která by o ně projevovala zájem.⁸¹³ Boháčem nastíněné vize časově zapadaly do období transformace PNP ve vůdčí muzejní pracoviště literárního muzejnictví provázeného diskuzemi o jeho dalším vývoji. Kromě organizačních aspektů se jejich předmětem často stávala vhodnost používání názvu „Památník“, jenž naprosto neodpovídal tehdejšímu zaměření instituce a zejména v liberálnější atmosféře 60. let se stal terčem několika kritických komentářů.⁸¹⁴

Biebla (Slavětín) a Památník Bedřicha Václavka (Čáslavice). VLČEK, Václav: K některým problémům literárních muzeí a památníků. *MVP* 1 (71), 1963, č. 3, s. 130.

⁸¹¹ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 35.

⁸¹² BOHÁČ, Antonín: Muzeum národní literatury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 119.

⁸¹³ Tamtéž, s. 120.

⁸¹⁴ Např. Zdeněk Kirschner označil název „Památník“ za produkt doby, který zcela neodpovídá současnému postavení a aktivitám pražské instituce. Nedoporučil jeho použití ani slovenským kolegům při zřizování centrálního muzea. KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka*

Mezistupeň mezi PNP a nejnižšími složkami v hierarchii literárněmuzejních zařízení tvořily organizační jednotky všeoborových muzeí a lokální literární muzea. Hlavními reprezentanty první skupiny se staly *Literární oddělení Moravského muzea v Brně*⁸¹⁵ a *Památník Petra Bezruče Slezského muzea v Opavě*⁸¹⁶ a některé vnitroinstitucionální složky tehdejších krajských muzeí (České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň). Většina z nich se soustřeďovala na literární tvorbu celonárodního významu vycházející z regionálních aspektů. Především pracoviště v Brně a v Opavě však i díky svému specifickému historickému vývoji budovala zvláště od 70. let komplexnější, na relativně rozsáhlou oblast zaměřené literární fondy a více přihlížela k aktuálnímu literárnímu dění.⁸¹⁷ Přes jisté autonomistické tendence si u nich v odborné a metodické oblasti PNP udržoval vysokou autoritu, což platilo také pro specializovaná literární muzea. Jejich úkolem pak bylo shromažďovat, zpracovávat, uchovávat a zprostředkovávat listinný, knižní a obrazový materiál ke studiu literární tvorby.⁸¹⁸ Předpokládala se zde muzejně odborná a částečně i vědecká činnost, s nimiž se bylo reálně možné setkat jenom v některých případech. U řady menších literárních muzeí proto v průběhu doby docházelo k soustavnější kooperaci s PNP, jež se často realizovala na základě cíleného dohledu pražské instituce nad sbírkotvornou (zástupci PNP byli přítomni v poradních sborech pro akviziční činnost) a prezentační činností těchto zařízení.⁸¹⁹

slovenskej literatúry. Martin 1967, s. 160, viz též ŽANTOVSKÝ, Jiří: První kapitola. *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 12.

⁸¹⁵ Literární oddělení nejdříve fungovalo při Muzeu města Brna a teprve v roce 1961 bylo převedeno do správy MM. Zde se přes dílčí problémy pod vedením Jiřího Hájka vypracovalo v centrální pracoviště literárního charakteru na Moravě. Kromě řady uspořádaných výstav (např. Barokní tisky, Morava v životě a díle Petra Bezruče) a odborných literárněvědních výstupů (hodně o Jiřím Mahenovi, mimo jiné se připravovala monografie o Lvu Blatném) participovalo např. na rezortním výzkumu s cílem vytvoření evidence sbírkových fondů o vývoji literárního života na Moravě. HEK [HÁJEK], Jiří: Deset let literárního oddělení Moravského muzea v Brně (1958–1968). *Literární archiv* 5, 1970, s. 289–291.

⁸¹⁶ Literární oddělení opavského muzea bylo do značné míry svázáno s Památníkem Petra Bezruče, který byl do tehdejšího Slezského muzea delimitován v roce 1958. Od 60. let se dokumentační záběr rozšířil o literaturu Slezska a Ostravska, od 70. let pak o soudobý literární život včetně česko-polských literárních vztahů. Později vzniká také fond fónik zachycující tvůrčí proces i prezentaci díla autorů. KALUS, Jaromír: *175 let Slezského muzea v Opavě 1814-1989*. Opava 1989, nestr.

⁸¹⁷ HÁJEK, Jiří: Archivy muzea a literární věda. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Z regionální historie a archivnictví: 11.-12. 10. 1989*. Brno [1989], s. 96.

⁸¹⁸ Mnohá z nich pak rozšířila činnost o další v muzeu zastoupené obory. Např. Muzeum Karoliny Světlé o etnografickou dokumentaci Podještědí, fond Jindřicha Baara v Klenčí byl po přičlenění dalších sbírek transformován v hudebně-literární oddělení domažlického muzea. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 54. Patrně nejvíce známá je pak transformace Muzea Aloise Jiráska v Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše v roce 1964.

⁸¹⁹ PNP se bezprostředně podílel na expozicích v Muzeu J. V. Sládka ve Zbirohu, Muzeu K. Biebla ve Slavětíně, Muzeu Fráni Šrámka, soboteckých rodáků na zámku Humprecht, v památnících I. Olbrachta a A. Staška v Semilech, K. V. Raise v Bělohradě, P. Jilemnického v Letohradě, J. Jungmanna v Hudlicích

Jako nejnižší stupeň se v českém literárním muzejnictví profilovaly **literární památníky** rozdělované do tří subkategorií – tzv. památníky v užším slova smyslu, pamětní síně a konečně literární expozice/pamětní síně včleněné do muzeí vlastivědného zaměření nebo zařízení muzejního typu (např. zámky). Typově nejvyhraněnější skupinou se staly památníky, kde byly literární expozice instalovány v samostatných objektech (rodné, obytné či úmrtní domy spisovatelů), a v jejichž působení se měly spojovat zřetele uchovávací a komunikačně zprostředkovatelské. Při analýze jejich aktivit jim byla často vytýkána absence jasné koncepce, potřebná péče o návštěvníky a dlouhodobější plánování osvětové práce. Jejich důležitým posláním mělo být, v souladu s nároky na tyto instituce kladené, stát se integrální součástí kulturního a sociálního života lokality.⁸²⁰ Pamětní síně, tzn. expozice, jimž byla vyčleněna část prostoru v instituci nemuzejního charakteru, byly podle své převažující funkce děleny na informačně-osvětové a památkářské. Jejich úspěšný rozvoj byl do značné míry limitován vnějšími okolnostmi (např. možnosti zpřístupnění prostor pro veřejnost). Co se týká třetí skupiny, význam literárního bohatství zůstával ve sledovaném období místními muzei spíše nedoceněn, což se projevilo i tím, že se začlenění literární problematiky do sbírkového fondu mnohdy bránila. Pokud k realizaci takovéto instalace došlo, jevila se daná složka v rámci expozice pozorovatelům jako nedostatečná a značně nevyrovnaná. Nízká úroveň muzejní práce, početní přebujelost těchto objektů, ztráta zájmu ze strany návštěvníků a zřizovatelů nebo nedostatečné politické využití (týkající se především dokumentace 19. století) vedly dokonce hlavní představitelé oboru na počátku 70. let k úvahám o vyčlenění některých těchto zařízení z literárněmuzejní sítě.⁸²¹

Od literárněmuzejních zařízení a jejich sítě se organizačně vydělovala muzea knihy, jejichž přirozeným centrem se stala KNM. Národní muzeum jejím prostřednictvím navázalo na dlouhou a bohatou historii dokumentační a posléze i prezentační práce na poli literárního muzejnictví spojené hlavně s aktivitami literárního archivu převedeného ovšem roku 1964

a S. K. Neumanna v Bílovicích nad Svitavou. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 22, 1988, s. 54.

⁸²⁰ Docházelo k případům, kdy byly k těmto instalacím přičleněny instituce jako místní lidové knihovny (rodný dům Vítězslava Háška v Dolínku u Prahy), kulturní domy (rodný dům Václava Hanky v Hořiněvsi) či stálé výstavní síně (rodný dům Václava Šolce v Sobotce). Naopak památníky a expozice vznikaly v přímém napojení na osvětové besedy (památník Bedřicha Václavka v Čáslavicích), po začlenění do společenských prostor národních výborů (zrušené muzeum Konstantina Biebla ve Slavětíně), či v návaznosti na regionální muzeum (pamětní síň Vítězslava Nezvala v Třebíči). BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 22, 1988, s. 54.

⁸²¹ Tamtéž, s. 53–54. Kritika nižších stupňů literárního muzejnictví viz též ŽANTOVSKÝ, Jirí: První kapitola. *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 13.

pod PNP. Projekt Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou, jehož expozice pod patronací KNM sledovala vývoj tohoto typu dokumentů v širších souvislostech, se tak svým pojetím orientovala přece jen na odlišné téma než většina tradičních literárně zaměřených muzeí.⁸²² Do jisté míry lákavou se pro některé pracovníky stal projekt ideální instituce, která by byla schopna provádět komplexní literárněmuzejní resp. literárněhistorickou dokumentaci. Kromě typicky muzejních funkcí pak měla plnit i vědeckovýzkumné úkoly neregionálního charakteru. Myšlenky na její ustanovení souvisely s citlivě vnímaným problémem, kterým bylo rozdělení literárních sbírek mezi muzea, archivy, knihovny a galerie. Nakonec převážil názor, že je za aktuální situace nemožné vytvářet specializovaná pracoviště schopná zpracovávat materiál všech těchto zařízení, protože by došlo k rozrušení zavedených a logických struktur. Řešením se jevila užší vzájemná kooperace a vytvoření „...*pracoviště muzejněarchivního typu, které by účelně spojovalo výhody a vyhnulo se nevýhodám úzké specializace, mělo předpoklady shromažďovat a odborně spravovat fondy i dosti odlišného charakteru – vedle listinného materiálu a knih také další umělecká díla (výtvarná, hudební) a hmotné doklady v nejširším slova smyslu, pokud mají význam pro poznání literárního vývoje*“.⁸²³

6.4 Muzealizace

Na pojednání a debaty o muzealizačním procesu měla zásadní vliv dvě preferovaná pojetí, jejichž podstatu svým rozčleněním literárněmuzejních zařízení podle obsahově-interpretálního zaměření vystihl Antonín Boháč. Zatímco tzv. *muzea o literatuře* byla charakteristická tradičním soustředěním pozornosti na předmětovou/hmotnou složku sbírkového materiálu, jehož prostřednictvím byla vykládána fakta a skutečnosti především z literární historie a současnosti, tzv. *muzea z literatury* ve své činnosti upřednostňovala zprostředkování daného fenoménu pomocí obsahu literární tvorby.⁸²⁴ Druhá skupina se postupně dostala do popředí zájmu a víceméně určovala hlavní směry muzeologického myšlení v českých zemích. Právě jejím preferováním došlo v 60. letech k významnému

⁸²² BEZDĚK, Karel: O poměru literárního muzea a muzea knihy. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 257.

⁸²³ Takovým muzeem pak byl PNP a do značné míry i brněnské a opavské pracoviště. HÁJEK, Jiří: Archivy muzea a literární věda. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Z regionální historie a archivnictví: 11.-12. 10. 1989*. Brno [1989], s. 97–98.

⁸²⁴ BOHÁČ, Antonín: Muzeum národní literatury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 116.

narušení doposud výsostného nazírání prezentačních a edukačních aktivit prizmatem marxistické literární vědy a v konečném důsledku i k rozšíření záběru literární muzeologie o řadu dalších témat. Jako zásadní se v tomto směru jeví snahy o vymezení pojmu sbírkový předmět, dále problematika centrální evidence a vzhledem ke specifickému umístění řady literárních muzeí a památníků ve významných historických objektech také otázka způsobu uložení sbírkového materiálu a muzejní architektury.

6.4.1 Sbírkovatelná činnost

Klíčovou rolí pro teoretické uchopení počátečních fází muzealizačního procesu sehrálo úsilí o **vymezení pojmu sbírkový předmět**, často záměrně stavěné do opozice k jeho převažujícímu muzeologickému nazírání. Patrně nejobširněji se příslušnou problematikou, kterou zároveň viděl jako nutné východisko metodologie literární muzeologie, zabýval **Antonín Boháč**. Zásadním faktorem pro vysvětlení specifik literárněmuzejního přístupu se mu stal výklad výrazu „předmětovost“. Vycházel z teze, že prostřednictvím smyslového vnímání trojrozměrných objektů si lze o nich samých i daném výseku reality, který reprezentují, učinit vlastní představu. Tato předmětovost v hmotném smyslu pak tvoří imanentní vlastnost „tradičních“ muzeálií, nicméně hlavní literárněmuzejní materiál (knihy, rukopisy, opisy literárního textu) svou vnější fyzickou podobou (tvar, způsob zpracování, velikost atd.) o literárním fenoménu fakticky nic nevyovídá. V gnoseologické rovině se totiž nejedná o pro muzejnictví charakteristickou bezprostřední, ale zprostředkovanou výpověď. Svou materialitou se takovýto předmět stává „pouhým“ komunikačním prostředníkem literární tvorby, kterou vysvětluje grafickými a někdy i obrazovými znaky.⁸²⁵ Hlavní rovinu zpředmětnění pro Boháče představuje až samotný literární text, což však ještě neznamena, že ten je an sich objektivizací literární tvorby. Samotné svědectví vydá až poté, co bude přečten či vyslyšen.⁸²⁶ Teprve tímto způsobem získává literární muzeologie svou specifickou hodnotu muzejní předmětnosti rovnocennou s obecně muzeologickými kritérii – „... *ne kniha jako celek, ne jako rukopis..., ale teprve, co je v knize napsáno, co je skryto za jejím titulním listem, v řádkách a často i mezi řádky jejího textu, je třeba pokládat za vlastní pracovní materiál, a tím i za nejvlastnější východisko*

⁸²⁵ BOHÁČ, Antonín: Ontologie literárně muzejního materiálu. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 91.

⁸²⁶ Tamtéž, s. 91–92.

literárně muzejní činnosti“.⁸²⁷ Od stanovení pozice tištěných a písemných nosičů literární tvorby se odvíjí Boháčovo celkové vnímání sbírkových předmětů v literárních muzeích a památnících. Protože se v případě těchto dokumentů nejedná o přímé autentické působení, ale o zprostředkování textu, může dojít k jejich bezproblémovému nahrazení maketami, kopiemi či výtažky jednotlivých částí literárního textu. Důležitou roli pro interpretaci zkoumaného fenoménu zároveň hrají i věci listinného a obrazového charakteru, které dokreslují předpoklady vzniku a vývoje literatury či její následný ohlas, a pomocný materiál odhalující dobové prostředí a historický kontext. Trojrozměrné autentické předměty pak mají spíše charakter doplňujících a rozšiřujících informací o autorovi, nicméně při jejich nabytí by nemělo docházet k fetišizaci tohoto typu materiálu a sběru s literaturou nesouvisejících dokladů. Tzv. literárněmuzejní materiál Boháč na základě těchto premis rozdělil do tří základních skupin – 1) přímé záznamy literární tvorby (rukopisy, reprodukce, fónické záznamy literatury), 2) listinný a obrazový materiál dokumentující vznik a následný vývoj literárního díla a 3) materiál, který dokresluje dobový kontext díla.⁸²⁸ Celkovým cílem sbírkotvorných snah je v jeho optice vytvoření muzejní sbírky, která je sice svou povahou a formou značně indiferentní (archivní a knihovní materiál, obrazový a trojrozměrný materiál), zároveň však představuje kompaktní a komplexní (ne ve smyslu úplný, ale soustavně rozvíjený) celek umožňující studium literární tvorby ve všech fázích a projevech, vnitřních i vnějších vztazích, genezi i ohlasu.⁸²⁹

Podobný pohled zastával **Jaromír Loužil** (1926–2013) z Literárního archivu PNP, který se pokusil o podrobnou charakteristiku literárního díla a jeho ontologického statutu v muzejním prostředí. Ve své analýze vycházel především z pozic literární vědy, přičemž jako relevantní návod pro sbírkotvornou činnost odmítal dřívější literárněvědní metodologická pojetí stavějící do popředí osobnost autora (nedávají odpověď na to, co vlastně samotný literární výtvar představuje), stejně jako některé mentalistické přístupy (z praktického hlediska není možné připustit, že je ve své „čisté“ formě přítomný pouze ve vědomí autora).⁸³⁰ Upozornil také na skutečnost, že sledovaný jev v sobě nese nebezpečnou dvouznačnost, jež často vede k nerozlišování samotné literární tvorby od její hmotné fixace prostřednictvím písemných znaků. I když by dílo reálně neexistovalo, pokud by nebylo

⁸²⁷ Tamtéž, s. 92–93.

⁸²⁸ Tamtéž, s. 87.

⁸²⁹ Tamtéž, s. 84.

⁸³⁰ LOUŽIL, Jaromír: *Literární umělecké dílo jako muzejní exponát. Poznámky k ontologickému statutu literatury. Literární archiv* 11-12, 1976–77, s. 7 a 13.

čteno, nelze jeho bytí ztotožňovat ani se zvukovou realizací, protože obsahuje prvky, které k němu bezprostředně nepatří (např. tón, barva hlasu). Aby vůbec došlo k žádoucímu zprostředkování, musí systém grafických či akustických znaků přijít do styku s lidskou inteligencí schopnou prožít smysl a vytvořit si vlastní konkretizaci díla.⁸³¹ Úplné bytí literárního díla tak podle Loužila nespočívá v systému grafických znaků (písmo) či zvuků (hlasité čtení), ale nachází se mezi objektivním reálným základem (fixací díla) a jeho aktuálním prožitkem ve vědomí čtenářů. Loužil si byl zároveň vědom, že jeho interpretace představuje dílčí výsek způsobů literárněmuzejní dokumentace a písemné texty i rukopisy mají v tomto ohledu i další funkce (např. být dokladem vývoje knižní kultury). Výraznou roli přisuzoval, a to zvláště u sbírek památkového charakteru, i trojrozměrným reáliím vztahujícím se přímo k jednotlivým autorům.⁸³²

Teoretické vymezení problematiky sbírkového předmětu a způsobů dokumentace se stalo podkladem pro **metodické návody a doporučení usilující o zkvalitnění procesu sbírkotvorné** činnosti a výsledné podoby sbírkového fondu. Jejich obsah směřoval k ryze praktickým otázkám s ambicí napravit nevyhovující, až amatérské podmínky, které panovaly v zařízeních náležejících do nižších pater literárněmuzejní sítě. Mnohé z nich tak obsahovaly základní požadavky a poučky objevující se v českém muzejnictví již koncem 19. století. Obzvláště častý byl apel na komplexní dokumentaci všech základních problémů a aspektů literární tvorby. Muzejní pracovníci si však zároveň měli uvědomit reprezentativní a výběrový charakter spravovaných kolekcí, vyvarovat se pietního uchovávání indiferentních reálií odkazujících na nepodstatné aspekty života spisovatele, rezignovat na získávání regionálně nekompatibilních sbírek s výjimkou jejich využití jako srovnávacího materiálu nebo se naopak oprostít od čistě lokálně patriotických zájmů při předávání a výměně. Nároky byly pravidelně vznášeny na celistvost sbírky, která neměla být tříštěna na archiválie, knihy a autentické trojrozměrné předměty. V případě klíčového sbírkového dokumentu literárního muzejnictví, za nějž byla považována kniha, pak byly připomínány základní zásady její inventarizace a katalogizace, které měly obsahovat nejen analýzu obsahu a zasazení do historického kontextu, ale také se dotknout „...*společenského významu a ohlasu a jejího zařazení do speciálního systému jejího odborného okruhu, ale i všeobecné kultury*“.⁸³³ Pro zkoumané období však bylo charakteristické i zdůrazňování nutnosti

⁸³¹ Tamtéž, s. 11–12.

⁸³² Tamtéž, s. 18.

⁸³³ VRCHOTKA, Jaroslav: Muzejní práce s knihou. *MVP* 28 (98), 1990, č. 2, s. 130.

soustředění se na oblast novější literární produkce, zejména tvorby socialistických autorů.⁸³⁴ Jako velký nedostatek byla mnohde vnímána hlavně disproporce v dokumentaci současných literárních proudů vůči převažujícímu zájmu o spisovatelské osobnosti aktivně působící v 19. a na počátku 20. století.⁸³⁵

Jednotlivé pokusy o změny iniciované většinou přímo PNP se v řadě případů nesetkávaly s odpovídajícím ohlasem. Centrální instituce sice disponovala jistými kompetencemi např. ve sféře uchovávání a ochrany sbírkových předmětů a nemovitostí či v případě deakvizic, nicméně jejími zaměstnanci vypracované výzvy a posudky nebyly pro reprezentanty ostatních literárních muzeí závazné. Jako ústřední metodický orgán však PNP přesto nastartoval některé výrazné projekty. Mezi ně patřil pokus o vytvoření centrální evidence muzejně literárních fondů, který se měl promítnout do celkové kvality a systematizace sbírkotvorné činnosti. Očekávalo se, že její implementace přinese koncepčnější a systematictější přístup v akviziční politice, zamezí nežádoucímu tříštění fondů a bude mít vliv na navázání intenzivnější spolupráce při výměně sbírkových předmětů.⁸³⁶ Vedle těchto spíše obecných proklamací se plánovalo vytvoření konkrétního evidenčního programu, jehož prostřednictvím mělo být zamezeno četným nedopatřením a nesrovnalostem v zápůjčkách.⁸³⁷ Rozsáhlou akcí, kde muzea spojila své síly s knihovnami a archivy, bylo úsilí o vytvoření souborného katalogu rukopisů iniciované rukopisným oddělením Ústředního archivu ČSAV a v oblasti muzejnictví podpořené ÚMK. Na základě dotazníkové akce a inspekčních cest časově zahrnujících celá 70. léta pak byla sesbírána cenná data a vytvořeny první evidenční seznamy, k jejichž definitivnímu zpracování

⁸³⁴ Např. Boháč při své úvaze o síti literárního muzejnictví řadí mezi hlavní zásady jejího dalšího rozvoje důraz na postžení vzniku a vývoje socialistické literatury při zakládání nových literárně muzejních objektů i při včleňování literatury do expozic vlastivědných muzeí. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 35.

⁸³⁵ Nerovnováha se podle některých projevovala také např. při reflexi 2. pol. 19. století, kde expozice věnované A. Jiráskovi a S. Čechovi početně převyšovaly výstavní počiny všech jejich generačních soupeřů. BOHÁČ, Antonín: Současný stav sítě literárně muzejních objektů. In: BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967, s. VI.

⁸³⁶ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 47.

⁸³⁷ Ostatně i pražský ústav v počátcích své činnosti dlouhodobě nevracel sbírkové předměty získané z jednotlivých regionů a dislokoval je ve svých expozicích, což se definitivně změnilo až vybudováním oddělení strahovské knihovny jako zdroje stěžejních dokumentů pro výzkumné, výstavní a osvětové aktivity a přičleněním literárního archivu. KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 169; HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN, Zdeněk: *Památník národního písemnictví 1953–2013*. Praha 2013, s. 17.

a uveřejnění došlo až po roce 1989.⁸³⁸ Pro mnohá muzea tento podnik znamenal vůbec první podnět pro podchycení podobného typu dokumentů v jejich sbírkách.⁸³⁹

Doporučovaná pravidla v oblasti sbírkotvorné činnosti platila také pro **vlastivědná muzea disponující literárněvědnými kolekcemi**, u kterých přesto vznikala některá specifika související s jejich zařazením do multioborové sbírkového fondu.⁸⁴⁰ Např. podle Karla Bezděka by se v tomto ohledu nemělo zapomínat na celonárodně významné spisovatele (pokud k dané oblasti mají nějaký vztah), lokální autory, dále vydavatelské a nakladatelské počiny místních tiskáren i další subjekty čtenářské a literární osvěty. Sbírat by se ostatně neměly jen knihovní dokumenty, ale i jejich „adaptace“ ve formě gramofonových desek, prepisů či nepřímých dokladů (plakáty na představení zdramatizovaných divadelních her, fotografie ukázek filmů a televizních inscenací vzniklých podle literární předlohy).⁸⁴¹ Inovativní je Bezděkova snaha stanovit kompetence osob zodpovídajících za dokumentaci literárního fenoménu ve vlastivědných muzeích, kterými se v důsledku časté absence samostatných literárněvědných fondů mají stát historici a muzejní knihovníci. Právě pozice knihovníka je podle něj pro daný úkol zásadní. Měl by se orientovat v lokální beletristické tvorbě, znát místní výrazné spisovatelské osobnosti a získat přehled o okolních knihovnách, jejichž fondy se v budoucnosti mohou stát součástí muzea.⁸⁴² Zejména v metodickém ohledu (inventarizace, katalogizace) byla pro vlastivědná muzea klíčová práce **Karla Švehly** (1911–1971) rozlišující dvě základní místa pro uložení „papírových“ dokumentů ve vlastivědných muzeích – příruční muzejní knihovnu a hlavně tzv. sbírku psaných a tištěných dokladů. Za její součást považoval především ty rukopisy a tisky „...jež se dostaly do muzea z povinnosti ochránářské, i když nemají vztah ke sběrné

⁸³⁸ Koncový výstup pro muzea viz BRODSKÝ, Pavel – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*. Díl 3. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice. Praha 2001. Studie o rukopisech: monographia. Průzkum a soupis rukopisů ohraničených rokem 1850 byl prováděn již od roku 1955 Komisí pro soupis a studium rukopisů, která se nicméně zabývala reflexí těchto dokumentů do roku 1800. O její činnosti více viz HOFFMANN, František – PRAŽÁK, Jiří: *Průvodce po rukopisných fondech českých zemí*. Praha 1972 – separát ze: *Studie o rukopisech* 11, 1972, s. 99–112.

⁸³⁹ HOFFMANN, František – PRAŽÁK, Jiří: Evidence rukopisů v muzeích. *MVP* 24 (94), 1986, č. 1, s. 36.

⁸⁴⁰ Rukopisy, tisky a také tzv. krajová literatura byly poměrně často zapisovány do sbírkové evidence a nikoli do knihovního fondu, což bylo dáno i některými dřívějšími doporučeními Svazu československých muzeí. ŠVEHLA, Karel: *Příruční knihovny a sbírky psaných a tištěných památek ve vlastivědných muzeích českých krajů*. Praha 1957, s. 39–40, 44. Musejní práce: Studijní, metodický a informační materiál, sv. 2.

⁸⁴¹ BEZDĚK, Karel: O poměru literárního muzea a muzea knihy. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 257; BEZDĚK, Karel: Knižní sbírky v muzeích jako základ literárních expozic. *Letopis Pamätníka slovenskej literatúry* 4, 1972, s. 138–139.

⁸⁴² Tamtéž, s. 138.

oblasti“.⁸⁴³ Také někteří další autoři usilovali o vyčlenění či alespoň autonomní postavení některých specifických souborů knihovních exemplářů v rámci muzejních knihoven včetně zařazení jejich katalogizačních lístků k ostatním sbírkovým předmětům podle příslušnosti k danému vědnímu oboru.⁸⁴⁴

Vzhledem k výsadnímu postavení knih/rukopisů a částečně i archiválií jako stěžejních vyjadřovacích prostředků literárního muzejnictví se častým námětem odborných pojednání a diskuzí stalo **vyjasnění sbírkových kompetencí mezi jednotlivými typy paměťových institucí**. Převažovaly názory, že zatímco obory knihovnictví a archivnictví preferují autentičnost, formu i obsah zápisu, literárněmuzejní dokument dokládá vedle obsahových náležitostí a jejich ideového a estetického vyznění také další skutečnosti, zvláště pak osobnostní rysy tvůrce (podoba rukopisu, výběr psacího materiálu) a technologické aspekty výroby knihy.⁸⁴⁵ Jako zásadní se pro literární muzea jevil vztah ke knihovnám, k čemuž výrazně přispěl fakt, že se některé rodící literárněmuzejní instituce měly stát integrální součástí knihovnických zařízení (např. Literárne múzeum v Martine jako samostatné pracoviště Matice slovenské). Předmětem zájmu se tak stala sbírkotvorná činnost muzejních knihoven, které se u mnohých vlastivědných muzeí staly jedinými složkami usilujícími o aktivní akviziční politiku v oblasti literatury.⁸⁴⁶ V porovnání s ostatními typy knihovnických zařízení však nemusely usilovat o úplnost knihovního fondu (stačilo sbírat jen klíčové tituly pro muzeem sledovaná témata), mohly pořizovat multiplikáty (pokud každý z nich má svůj specifický charakter) a v daleko větší míře měly uchovávat autentickou podobu schraňovaného materiálu (původní přebal, vazba, nepožívání signatur). V tomto směru byly takto soustředěné dokumenty mnohými fakticky považovány za sbírkové předměty, protože podávaly svědectví o společnosti, majiteli či autorovi.⁸⁴⁷ Poměrně komplikované vztahy s archivy byly v 70. letech alespoň částečně vyřešeny vydáním zákona

⁸⁴³ ŠVEHLA, Karel: *Příruční knihovny a sbírky psaných a tištěných památek ve vlastivědných museích českých krajů*. Praha 1957, s. 59–60. Musejní práce: Studijní, metodický a informační materiál, sv. 2.

⁸⁴⁴ KNEIDL, Pravoslav: *Knih jako sbírkový předmět v muzeu*. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 50–51.

⁸⁴⁵ V praxi pak lze podle něj rozlišit tři typy materiálů, které mohou osvětlit tento fenomén: a) osvětlující individuální rysy autora (glosy, věnování, poznámky, opravy), b) předměty dokumentující jedinečnost literární epochy (projevy, výtvarná úprava knihy) a c) vyjadřují jedinečnost díla v jeho estetickém působení (knižní ilustrace). JAVŮREK, Josef: *Knih a knihovna v literárním muzeu*. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 252–253.

⁸⁴⁶ Např. zástupci knihovny PNP v polovině 60. let odhadovali, že její fond kryje z 60% požadavky expozičního oddělení, a v průběhu 4–5 let v tomto ohledu předpokládali plnou soběstačnost. KNEIDL, Pravoslav: *K programu knihovny Památníku národního písemnictví*. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3–4, s. 6.

⁸⁴⁷ Viz JAVŮREK, Josef. *Knih a knihovna v literárním muzeu*. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 254.

o archivnictví. Příslušné legislativní opatření pevně stanovovalo kompetence Literárního archivu PNP, který se na jeho základě stal řídicím a metodickým centrem pro archiválie tematicky spjaté s literární tvorbou a dovoloval mu i některé administrativní zásahy v případě ohrožení fyzické podstaty těchto materiálů. Obtížnější zůstávala situace s vlastním nabýváním přírůstků. Zatímco státní archivy byly k jejich shromažďování oprávněny zákonnou normou, jež stanovila povinnost uchovávat určité skupiny písemných materiálů a odevzdávat je příslušné veřejné instituci, pro literárněmuzejní dokumenty podobná úprava neexistovala. Přesto byly v případě pozůstalostních fondů jasně rozlišeny sběrné oblasti čtyř nejvýznamnějších muzejních institucí — Památníku národního písemnictví,⁸⁴⁸ Literárního oddělení Moravského muzea v Brně, literárního oddělení Slezského muzea v Opavě a Literárního archivu Matice Slovenské v Martině.⁸⁴⁹

Přes značné množství teoretických i metodických impulsů zůstávalo reálné těžiště sbírkotvorné činnosti literárních zařízení muzejního typu především v **získávání trojrozměrných autentických a písemných dokumentů** (např. rukopisy a fragmenty publikovaných i nepublikovaných děl, osobní doklady, korespondence). V institucích centrálního charakteru byl základní fond doplňován také o výtvarná díla spjatá s literární tvorbou⁸⁵⁰ a zejména od 70. let o nové formy, jako např. fotografickou a filmovou dokumentaci ze života a tvorby literátů, vizuální a zvukové záznamy literárních děl a další specifické podoby jejich zveřejnění (filmové, televizní a rozhlasové scénáře, snímky a záznamy).⁸⁵¹ Součástí sbírkových fondů se stále častěji stávala výtvarná díla inspirovaná literární tvorbou (ilustrace, portréty spisovatelů, scénografie dramatických prací atd.) a v neposlední řadě i sbírky knih, které kromě své funkce příruční a studijní knihovny plnily poslání konzervačních fondů časopisecké a knižní literatury dané sběrné oblasti, eventuálně tematického okruhu (např. v Opavě, pokud jde o Petra Bezruče).⁸⁵² V nižších stupních

⁸⁴⁸ Rivalita při akvizici tohoto typu dokumentů až do přičlenění Literárního archivu (1964) probíhala zejména mezi Národním muzeem a PNP. Jaromír Loužil dokonce v jisté nadsázce mluvil o bratrovražedném boji. LOUŽIL, Jaromír: (Úvodník). *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 4.

⁸⁴⁹ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JERÁBEK, Dušan (ed.): *Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J.E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 391.

⁸⁵⁰ Např. PNP tento soubor, jehož součástí byly historický fond strahovské grafiky a výtvarné sbírky Karáskovy galerie, Lešehradea a Vilímkova nakladatelství, tvořil již od svého založení. POSPÍŠIL, Radomír: Úvod. In: MĚDÍLEK, Boris (ed.). *Památník národního písemnictví 1953-1978 (soupis publikací, výstav a kulturních pořadů)*. Praha 1983. Edice soupisů Strahovské knihovny, s. 7.

⁸⁵¹ KALUS, Jaromír: *175 let Slezského muzea v Opavě 1814-1989*. Opava 1989, nestr.

⁸⁵² HEK [HÁJEK], Jiří. Literární věda a literární muzeum. In: JERÁBEK, Dušan (ed.). *Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J.E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 391–392.

literárněmuzejní sítě, v mnoha případech i díky jejich charakteru (památníky), docházelo spíše k zakonzervování početního stavu sbírkových předmětů a v některých případech se zcela rezignovalo na aktivní akviziční politiku. Spíše z náznaků vyplývá, že na značně rozdílné úrovni, a to i přes řadu podnětů PNP, byla evidence a katalogizace předmětů.

Samotný tematický obsah sbírkových kolekcí stále odpovídal tradičnímu prizmatu českého kulturního prostředí vnímajícímu **literaturu také jako výrazný politický činitel** obohacenou marxistickou literární vědou precizovanou kategorií „pokrokovosti“. V rámci literárního muzejnictví mělo podle tehdejších vyjádření docházet k organickému propojení současné literatury a „dřívějšího živého písemnictví“, jež se nemělo ztratit jen jako kapitola literární historie. Muzea nicméně, stejně jako další paměťové instituce, ze své dokumentační činnosti zejména v 50. a 70. letech vylučovala řadu titulů a ze života veřejnosti pomáhala vytlačovat část dřívější literární tradice.⁸⁵³ Jejich fondy tak povětšinou obsahovaly reflexi tvorby spisovatelských osobností, které spadaly přímo do okruhu marxistické literatury (např. Památník Bedřicha Václavka v Čáslavicích, Památník Julia Fučíka – Plzeň, Památník Zdeňka Nejedlého – Litomyšl, ale i např. Pamětní síň Maxima Gorkého v Mariánských Lázních), častěji se ale jednalo o autory považované za její přímé a progresivní předchůdce (např. Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře – Jan Hus, Vlastivědné a historické muzeum v Sobotce – Fráňa Šrámek, Památník Jaroslava Haška – Lipnice, Muzejní expozice Jiřího Wolкера v Prostějově, Památník Konstantina Biebla ve Slavětíně u Loun) a konečně představitele národního obrození a 2. pol. 19. století (např. Hoříněves – Rodný dům Václava Hanky, Česká Skalice – Muzeum Boženy Němcové, Chudenice – Muzeum Josefa Dobrovského, Březová – Památník Karla Havlíčka Borovského, Památník Františka Palackého v Hodslavicích, Lukavec – Památník Antonína Sovy, Veltrusy – Pamětní síň Jaroslava Vrchlického).⁸⁵⁴ Právě existence posledně jmenovaných zařízení byla do značné míry vnímaná jako nežádoucí relikv dřívejšího vývoje literárního muzejnictví, i když často vycházela z Nejedlého diferenciaci mezi těmito literárními osobnostmi. V některých případech s sebou literární muzea a památníky přinášely snahy o reflexi jevu, který se vztahoval k literární osobnosti či obsahu jejího díla pouze zprostředkovaně a často nabýval ideologicky vyhraněných podob. Např. v prostředí barokního areálu Skalka vzniklo *Muzeum*

⁸⁵³ Viz též ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha 2009. Šťastné zítřky, s. 136–137.

⁸⁵⁴ Stručnou informaci o těchto muzeích viz BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*, Praha 1967, s. 1–111.

Jiráskova Temna, jež mělo původně reflektovat nejen příběh známého románu, ale v podobě antireligiozního muzea znázorňovat ideologický boj s římsko-katolickou církví.⁸⁵⁵

6.4.2 Uchovávání a správa sbírek

Ochrana sbírkových předmětů byla vnímána jako jeden z „nejpalčivějších“ problémů literárního muzejnictví. Nejobtížnější byla situace v regionech, kde podle tehdejších vyjádření žádné z muzejních zařízení včetně jejich knihoven nebylo vybaveno pro řádné plnění konzervačních úkolů.⁸⁵⁶ O uchování sbírkových předmětů se v nižších stupních muzejní sítě proto starali samotní odborní pracovníci, kteří se s tímto úkolem vyrovnávali mnohdy značně intuitivně, což nezůstalo bez vlivu na fyzický stav spravovaných sbírkových fondů. Základní informace o pro kurátory neobvyklé činnosti získávali zejména z Lososových a Págových publikací.⁸⁵⁷ Paradoxní přitom bylo, že právě čeští konzervátoři přišli s některými inovativními postupy v případě dolévání a štěpení papíru či u převazeb knih podle původních technik.⁸⁵⁸

Specifickým problémem literárních muzeí a památníků se stala také **otázka výstavních a depozitárních prostor**.⁸⁵⁹ Řada z nich byla umístěna v historických objektech, které do značné míry znesnadňovaly rozsáhlejší a intenzivnější muzejní činnost (např. vedle PNP v období jeho založení ve Strahovském klášteře působily ještě Ústav pro českou literaturu ČSAV a Literární archiv NM). Obtíže nebyly způsobeny jen komplikovanými možnostmi jejich adaptace pro muzejní účely vlivem stísněného prostoru či zavádění nutného provozního vybavení (např. inženýrské sítě), ale v mnoha případech paradoxně souvisely s vysokou architektonickou hodnotou interiérů. Jako limitující faktor byla vnímána především památková ochrana budov, která fakticky znemožňovala plně využít daného místa pro nastolení vhodného depozitárního režimu a pro optimální výtvarné řešení prezentačních počinů. Muzejníci se proto v některých případech pokoušeli skloubit

⁸⁵⁵ ŠŮLA, Jaroslav: Ke vzniku Muzea Jiráskova temna na Skalce. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 111.

⁸⁵⁶ KNEIDL, Pravoslav: Kniha jako sbírkový předmět v muzeu. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 51.

⁸⁵⁷ PÁGO, Ladislav: *Základy muzejní konzervace*. Brno 1970. Muzeografické učební texty; LOSOS, Ludvík: *Nové metody konzervace muzejních sbírek*. Praha 1959.

⁸⁵⁸ KNEIDL, Pravoslav: Kniha jako sbírkový předmět v muzeu. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 52.

⁸⁵⁹ BOHÁČ, Antonín: Současný stav sítě literárně muzejních objektů. In: BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967, s. VIII.

dochované doklady architektury s jednotlivými výstavními akcemi tak, aby nedocházelo k zastínění sbírkových předmětů při působení na návštěvníka. Na druhé straně vzniklá situace vedla k úvahám, jak *genius loci* daného místa co nejlépe využít v výstavní praxi.⁸⁶⁰

Historické budovy nicméně představovaly mnohem širší problém. Mnohé objekty se musely potýkat s nedostatečným zájmem zřizovatelů a postupně chátraly. Extrémními případy pak byly např. Vrchlického knihovna ve Veltrusích, rodný dům Konstantina Biebla ve Slavětíně či Františka Ladislava Čelakovského ve Strakonících, které podlely devastaci.⁸⁶¹ Velmi komplikovaná byla i péče o další památky nemovitého charakteru vztahující se k literárnímu fenoménu (např. hroby, pamětní desky, pomníky), což dokonce vedlo ke snaze iniciovat evidenci literárních nemovitých památek.⁸⁶² Podobná aktivita se záhy realizovala v rámci Literárního archivu PNP, který byl zákonem vyčleněn jako archiv zvláštního významu a v tomto smyslu se stal odborným a metodickým centrem pro správu archiválií vzniklých z činností osob a institucí spjatých s literární tvorbou a příbuznými obory. Na základě svého postavení a za úzké součinnosti s pracovišti v Brně, Opavě a Martině inicioval vytvoření detailního přehledu o místě a způsobu uložení tohoto typu dokumentů.⁸⁶³ Díky metodickému vedení PNP byla navíc od 70. let stanovena pravidla pro uložení a zpracování literárního materiálu archivní povahy spojující dvoustupňovou evidenci muzejních fondů s archivními zásadami zpracování dokumentačních materiálů. Tomuto tématu bylo následně věnováno několik instruktážních setkání a seminářů.⁸⁶⁴

6.4.3 Prezentace a práce s návštěvníkem

V oblasti muzejní prezentace a edukace se uvnitř skupiny literárněmuzejních zařízení vytvořilo hned několik propastných rozdílů. První lze vysledovat v horizontální časové ose

⁸⁶⁰ V případě PNP viz např. KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 163.

⁸⁶¹ Fakticky zrušena ale byla např. i expozice o díle Fráni Šrámka v tzv. Muzeu soboteckých rodáků na zámku Humprecht u Sobotky, aniž byla zajištěna reinstalace v obnovených prostorách. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 49.

⁸⁶² Více viz tamtéž.

⁸⁶³ LOUŽIL, Jaromír: Zpráva o činnosti literárního archivu Památníku národního písemnictví v letech 1967 a 1968. *Literární archiv* 3/4, 1968/1969, s. 527.

⁸⁶⁴ Současně PNP poskytoval i metodickou pomoc při zpracování a uložení literárněmuzejních fondů u muzeí a památníků v Sobotce, Českém Dubu, Skalici a v případě Muzea J. Š. Baara v Klenčí pod Čerchovem uspořádal jeho fond vlastními silami. BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnómúzejný letopis* 22, 1988, s. 46.

a týká se především tematického zaměření jednotlivých počinů a s ní spojené teoretické reflexe dané problematiky. Po 50. letech, pro něž bylo signifikantní úsilí „přehodnotit“ podstatné jevy literární tvorby a význam spisovatelských osobností,⁸⁶⁵ nacházeli v dalším desetiletí své nezastupitelné místo v muzeích režimem do značné míry přímo cenzurovaní, pozapomenutí či „nově“ objevení autoři (např. Kafka, Weiner, Šalda, Hrabal, Čapek, Hostovský, Halas), kteří byli od 70. let opět vystřídáni povinným zájmem o prezentační aktivity šířící myšlenky proletářského internacionalismu a socialistického vlastenectví vyzdvihnutím exponovaných prorežimních osobností a oslav nejrůznějších výročí (např. vznik KSČ, životní jubilea výrazných představitelů socialistické literatury). Druhá odlišnost spadající tentokrát do vertikální osy spočívala v intenzitě a samotných způsobech realizace prezentačních a edukačních činností, jejichž progresivní rozvoj zůstal po celou dobu omezen jen na centrální instituce a některá z regionálních literárních muzeí.⁸⁶⁶ Připomenout lze zejména výstavy PNP zejména z 60. a 70. let, které se v sobě snažily skloubit emotivní a informativní složku s cílem vytvořit umělecký celek navozující atmosféru doby (např. výstavy o Karlu Čapkovi, Otokaru Březinovi, Jaroslavu Haškovi či instalace Krajina básníková, Tvář ve stínu). V nižších složkách muzejní sítě nedosáhl tento fenomén širšího ohlasu, což úzce souviselo se statickým způsobem provozu památníků a pamětních síní, kde bylo modifikacím expozičních instalací i způsobu práce s návštěvníkem věnováno minimum prostoru. Výjimkou se zde zase staly expozice vznikající za spoluúčasti pražského ústavu jako v Malých Svatoňovicích či na Strži.

Důvody, proč se při úvahách o muzealizačním procesu nejvíce pozornosti dostalo **teoretickým aspektům prezentačních aktivit**, je třeba hledat v počátečním tlaku státního a stranického aparátu⁸⁶⁷ a později v rostoucí potřebě samotných literárních muzeí

⁸⁶⁵ Šámal rozlišuje celkem 3 fáze cenzurních zásahů končících rokem 1953. ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha 2009. Šťastné zítřky, s. 39–40.

⁸⁶⁶ Např. PNP se nesnažil jen popularizovat literární fenomén, ale prostřednictvím celé řady akcí jej přímo podporovat. Do široké škály aktivit tak můžeme zařadit výstavní projekty (až 5 monografických výstav ročně) včetně jejich výměny se zahraničím, metodická pomoc a podíl na instalacích literárních muzeí a památníků, besedy, literární čtení atd. VIŠÍN, Jan: Kulturně-výchovná a výstavní činnost PNP. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 56–59. Památník tak v mnoha ohledech kontinuálně navázal na počáteční aktivity, kdy kromě značného množství angažovaných výstavních počinů pořádal i putovní výstavy v různých městech tehdejší republiky. BOHÁČ, Antonín: *5 let Památníku národního písemnictví na Strahově*. Praha 1958, s. 6–9.

⁸⁶⁷ Nejmarkantněji se projevoval u počáteční instalace PNP. Tehdejší ředitelka Jaroslava Václavková v jejím rámci zdůrazňovala především přítomnost výroků vedoucích politických představitelů (Lenin, Stalin, Gottwald, Zápotocký, doplněné Nejedlým) na výstavních stěnách a za vrchol expozice pak považoval část „Na cestě k socialismu“, kde byly v barokním interiéru a vedle sochy Sbratření K. Pokorného prezentováni literární

a památníků přetvořit, resp. nově vybudovat původní muzejní expozice. Vystihují to ostatně slova vedoucího literárně expozičního oddělení Památníku **Jiřího Žantovského** (1909–2000), který základní problém literární muzeologie spatřoval ne v tom, „... *jak uložit literaturu do muzea, nýbrž jak k větší slávě umění přivést pokrokové literární dědictví zapsané ve starých a novějších literárních památkách do života našeho socialistického dneška a jak pomáhat spojení živé, současné literární tvorby s trvalými hodnotami našeho literárního vývoje*“.⁸⁶⁸ I když v Žantovského pojetí stále ještě figurovalo vnímání „nové literatury socialistického člověka“ jako vyvrcholení dosavadního vývojového směřování, již v 60. letech se objevovaly inovativní podněty, jak instalačně postihnout literaturu jako hlavní poznávací doménu literárního muzejnictví v její vlastní specifice a překonat tak spíše historizující a sociální pojetí inklinující k faktografickému podání zkoumané skutečnosti. Dosavadní diskurs se radikálně změnil, když si představitelé oboru uvědomili, že nemají shromažďovat a předávat informace o literatuře, ale prostřednictvím svých vlastních prostředků nechat promlouvat samotnou literaturu a učit jejímu hlasu naslouchat návštěvníky. Jako pomyslná červená niť se tehdejšími názory vine teze o specifčnosti stěžejního výstavního materiálu, charakterem a formou odlišného od tradičního sdělovacího prostředku obecné muzeologie – autentického předmětu. Právě na základě překlenutí základního rozporu spočívajícího v rozdílnosti způsobů literárního (čtení) a muzejního (ukazování) zprostředkování pak byly spatřovány hlavní cesty k úspěšnému působení literárního muzejnictví v oblasti muzejní prezentace.⁸⁶⁹

Zásadní význam pro rozvoj reformních myšlenek v prezentační činnosti literárních muzeí a památníků mělo dílo **Antonína Boháče**. Požadavky na samotnou literárněmuzejní expozici jsou podle něj lidovými (tzn. ukázat způsoby, možnosti při čtení literatury), vědeckého (tzn. nejzvěrubnější informace o stavu vědeckého bádání o pojednávaném tématu) a literárněestetického (tzn. porozumění literatuře jako svébytnému projevu tvůrčí aktivity člověka) charakteru. I když rozlišoval celkem čtyři základní typy existujících expozic (biograficko/bibliografickou, literárního procesu, památkového charakteru

tvůrci jako Julius Fučík, Bedřich Václavek, Jiří Wolker či Ivan Olbracht. VÁCLAVKOVÁ, Jaroslava: Strahovský památník národního písemnictví. In: KUBÍČEK, Alois a kol.: *Památník národního písemnictví na Strahově*. Praha 1954, nestr.; Průvodce expozicí viz VODIČKA, Felix – NOVÁK, Bohumil (edd.): *Památník národního písemnictví na Strahově: katalog musea české literatury*. Praha 1953, s. 26–178.

⁸⁶⁸ ŽANTOVSKÝ, Jiří: První kapitola. *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 14.

⁸⁶⁹ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 22, 1988, s. 50.

a literární),⁸⁷⁰ rozsáhleji analyzoval pouze poslední skupinu. V duchu vlastního pojetí sbírkového předmětu poukazyval na minimální výpovědní hodnotu hmotné fixace literárních děl a doporučoval soustředit se na rozbor a výklad jejich textu. Jeho hlavní problém v muzejní prezentaci však spočívá v tom, že je primárně určen k odlišným věcem, než je vystavování. Má být čten či předčítán, přičemž teprve poté dochází k jeho konkretizaci, tedy okamžiku, kdy je vnímán jako umělecké dílo a vzniká čtenářský zážitek. Literární muzeum tedy musí vycházet z četby, které ale návštěvníkovi, vzhledem k nemožnosti představit celý obsah jednotlivých dokumentů, přibližuje exponováním jejich charakteristických úseků.⁸⁷¹ Daný materiál je však před instalací třeba náležitě upravit. Jeho schopnost výpovědi je totiž limitována mimo jiné tím, že je tvořen citlivým a zároveň unikátním materiálem, což znemožňuje použít některé osvědčené formy zprostředkování (např. není v něm možné zatrhávat, označit důležité pasáže). Jeho podstatu (tzn. grafický záznam) nicméně lze reprodukovat a zachovat jistý ráz autentičnosti, což ale s sebou nese zvýšené nároky na interpretaci v doprovodných textech (popiskách) a výtvarné úpravě expozice.⁸⁷² Na rozdíl od tradičních muzejních expozic tedy dochází k nárůstu textového materiálu, nicméně „...obávat se v tomto směru přemíry textů znamená ve skutečnosti obávat se expoziční interpretace literární tvorby vůbec“.⁸⁷³

Základní princip při tvorbě literárněmuzejní prezentace tak v Boháčově optice spočívá v úsilí o bezprostřední kontakt mezi návštěvníkem a literárním textem (spíše však jeho částmi) oživeným emotivními, působivými i co nejbezprostřednějšími cestami, které publikum přivedou k hlubšímu pochopení smyslu a cílů literární tvorby. Je ostatně na každém muzejníkovi, jakou metodu vedoucí k tomuto cíli zvolí, tedy zda literární expozici chápe jako pouhou formu literárně historické příručky či její živý přesvědčivý výklad.⁸⁷⁴ Antonín Boháč se v tomto směru zabýval i celkovými limity expoziční činnosti při znázorňování literárního fenoménu. K objektivním obtížím řadil celkové možnosti muzea (prostory, finance), k vnějším pak psychické a fyzické předpoklady publika. Podle něj zde platí rovnice, že čím náročnější je výstava obsahově, tím méně by ji mělo být poskytnuto

⁸⁷⁰ BOHÁČ, Antonín: K otázkám mezi literárněmuzejní činnosti. *Literárněmuzejný letopis* 7, 1973, s. 31–32.

⁸⁷¹ Tedy ne kniha jako celek, ale to, co je v knize napsáno, je třeba pokládat za vlastní pracovní materiál a nejvlastnější východisko literárně muzejní činnosti. BOHÁČ, Antonín: Ontologie literárně muzejního materiálu. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 92.

⁸⁷² Tamtéž, s. 94.

⁸⁷³ Tamtéž, s. 94–95.

⁸⁷⁴ BOHÁČ, Antonín: K otázkám mezi literárněmuzejní činnosti. *Literárněmuzejný letopis* 7, 1973, s. 38.

prostoru. Jako příklad nepochopení této poučky uvádí instalaci v PNP, kde by si podle plánovaných propozic měl návštěvník prohlédnout během dvou hodin 35 dílčích expozic.⁸⁷⁵ Uvědomit si je však zároveň nutné také dílčích zkrácení textů literárního díla, které se děje jak v grafické, tak i akustické interpretační rovině. Za do určité míry rušivé faktory následně označil využití fónických a kinetických metod, které za určitých okolností diváka od vnímání literárního textu spíše odvádí. Stěžejní je Boháčův příklon od často preferovaných edukativních či vědeckých forem k estetickému působení literárněmuzejního výstavnictví. Vychází z předpokladu, že hlavní náplň instalace nemohou tvořit exponáty ve formě dokladů o literárním, resp. literárněhistorickém fenoménu či o životě jednotlivých autorů, ale sbírkové předměty chápané jako umělecká díla. Při jejich zprostředkování nejde o vyčerpávající úplnost a soustavnost, ale spíše o zdůraznění málo známých faktů a souvislostí, objevování nových osobností či zdůraznění vztahu s dalšími druhy umění a každodenním životem. Umělecká tvorba jako pomyslné jádro každého výstavního počínu však musí být propagována uměřeným a klidným způsobem, přičemž je možné její působení znásobit filmem, rozhlasovou a televizní tvorbou. Snaha interpretovat artefakty jako živý, dramatický, pulzující a vnitřně polarizující organismus by měla vést k získání i vytvoření čtenářů-znalců, kteří „... *chápu poslání slovesného umění, smysl jeho tvůrčího zápasu, kteří nechtou pro děj a aby si ukrátili dlouhou chvíli, ale pro hluboký lidský a estetický zážitek...*“.⁸⁷⁶

Boháčovy závěry byly v mnohém inspirativní pro **Jaromíra Loužila**, který se je pokusil propojit s vlastní vizí interpretace možností působení literárního díla. Podle něj ztratily knihy v rámci literárního muzejnictví svou primární funkci být čteny a staly se spíše hmotným projevem knižní kultury (např. dokumentace typografické techniky, úrovně knihvazačství) a tvůrčích rysů osobnosti (např. poznatelné ze stylu písma). Vystavujeme-li ovšem artefakt, nevystavujeme ještě literární dílo. Dokladem samotné literatury může být jen čtený text, přičemž pro jeho zprostředkování je nutný nejen objektivní (hmotný záznam textu), ale i subjektivní (vědomí realizující smysl textu) činitel. Samotný smysl díla, tedy jeho čtenářská konkretizace však „klasickými“ muzejními prostředky není možná. Zabraňuje tomu vystavení celého textu díla, což v praxi vede k výběru charakteristických ukázek, jež ovšem naruší dialektickou totalitu díla a nutně vytrhnou danou část z původního

⁸⁷⁵ Tamtéž, s. 28–29.

⁸⁷⁶ Tamtéž, s. 39.

kontextu.⁸⁷⁷ Podle Loužila je nicméně nutnost s touto formou prezentace pracovat, byť se tak ještě násobí všeobecně kritizovaná přetíženost muzejních expozic a výstav textem, který současně tvoří popisky a panely. Za možné řešení pak považuje tři přístupy. Výtvarným způsobem podtrhnout smysl textu a zároveň tím evokovat některé personální či širší kulturní souvislosti (např. fotografické zvětšení rukopisu autora nebo časopisecký úryvek díla, jenž zprostředkuje informace o dobové typografii) s cílem přivést návštěvníka k většímu estetickému užitku spojenému se vzdělávacím faktorem.⁸⁷⁸ Další cestou je instalace audiovizuální techniky, kdy vizuální vjem (exponáty) doprovází vjem akustický, a to formou hlasité reprodukce textu ze záznamu. Odpadá proto námaha způsobená čtením, protože jazykově-zvukové znaky mají k pochopení smyslu díla blíže, i když mohou být zkreslené torzovitostí čteného textu nebo jeho zvukovou interpretací (např. rušivé vjemy nepříjemného hlasu).⁸⁷⁹ Jako do jisté míry krajní možnost Loužil uvádí rezignaci na přímé vystavení literárního uměleckého díla a zprostředkování jeho estetické hodnoty jazykem jiného umění – výtvarnými a scénickými prostředky, čímž ale literárněmuzejní exponát vyklízí cestu odlišným typům uměleckých děl.⁸⁸⁰

Do diskuze o výstavní problematice výrazným způsobem zasáhl také brněnský **Jiří Hájek** zaměřující se na průběh a celkové poslání literárněmuzejní prezentace. Nezbytným předpokladem pro tvorbu muzejní expozice je pro něj zpracování daného tématu z pozic literární vědy, která má totožná východiska, postupy a výsledky jako literární muzejnictví. Zejména literárněhistorická činnost nachází v odborné přípravě prezentačních počínů další, velmi specifickou formu vyjádření. Samotná realizace spočívá především v detailním prozkoumání sledovaného jevu, osobnosti či souvislostí, na něž navazuje důkladná analýza dostupného materiálu a možností jeho výstavního využití. Zároveň Hájek od muzejníka požadoval vlastní přístup ke zkoumané otázce, aby se výsledné zprostředkování neproměnilo v obvyklý „ilustrovaný učebnicový výklad či souhrn materiálů, které by postrádaly vnitřní řád a souvislost“.⁸⁸¹ Kromě znalostí metod a terminologie literární vědy je pro kvalitní výstup nutné široké povědomí o existujících sbírkových fondech vlastního

⁸⁷⁷ LOUŽIL, Jaromír: *Literární umělecké dílo jako muzejní exponát. Poznámky k ontologickému statutu literatury. Literární archiv* 11-12, 1976–77, s. 20–21.

⁸⁷⁸ Tamtéž, s. 21.

⁸⁷⁹ Tamtéž, s. 21–22.

⁸⁸⁰ Tamtéž, s. 23.

⁸⁸¹ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JEŘÁBEK, Dušan (ed.). *Literárněvědné studie: profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 390.

ústavu i příbuzných organizací. Markantní je také Hájkova snaha o analýzu působení sbírkových předmětů na diváka. V popředí zájmu muzejního pracovníka proto nestojí skupiny předmětů jako pouhé exponáty, ale jako samotná umělecká díla a fakty. Své poslání pak začnou plnit až v okamžiku, kdy jsou osvojeny a dány do souvislosti se zájmy, city, zkušenostmi i okamžitým rozpoložením člověka.⁸⁸² Konečný cíl muzejní literární expozice ovšem není podávání vědomostí v co nejvíce srozumitelné a atraktivní formě, ale vést návštěvníky k samostatnému a soustavnému vnímání umělecké literatury. Důležité proto je, aby dílo nebylo expozičním výkladem zbavováno své podstaty a redukováno na faktografii či ilustraci některého mimouměleckého jevu. Jeho úlohou je podobně jako u Boháče probuzení aktivního přístupu k uměleckému dílu a vytvoření skupiny poučených vnímatelů, kteří nejsou vázáni na naukové prezentování prověřených hodnot a jejich propagaci prostřednictvím knihkupeckého a knihovnického náboru.⁸⁸³

Specifický přínos pro prezentaci v oblasti literárního muzejnictví znamenaly kritické **příspěvky teoretiků literární vědy**. Také ony stály za přerodem od vývojově historické tendence k pojetí literárního fenoménu jako specifického druhu umění. Příkladem mohou být názory **Aleše Hamana** (*1932) z Ústavu pro českou literaturu ČSAV, který si vzal jako motto své reflexe muzejnictví výrok André Malrauxe o postupné proměně uměleckých děl v mrtvé předměty.⁸⁸⁴ Ústředním bodem kritiky se mu stalo uspořádání literárněmuzejního materiálu připomínajícího podle jeho názoru vetešnictví a zvláště absolutizace některých typů kontextualizace spisovatele (rozhodující roli má jeho dělnický původ, nevyniká-li původem, je upozorňováno na sociální aspekty z jeho díla). Literatura se tak chápe jako pasivní ideologický obraz poměrů zúžených často výhradně na politický boj a sociologický aspekt se stává „kanonickou osnovou“ a hlavním nástrojem interpretace. Proti tomu se ji Haman pokoušel uchopit primárně ve vztahu k umění, jakožto fenomén tendující ke globální vizi člověka, který nelze beze zbytku ztotožnit se žádnou třídou či společenskou skupinou. Umění je na stejné (obecné) úrovni jako lidská komunikace či vědecké poznání a projevuje se jako kvantifikace hodnot, které se manifestují v estetických kvalitách vyjadřujících

⁸⁸² HÁJEK Jiří: K teoretickým a praktickým otázkám budování [sic!] Památníku slovenskej literatury. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 265.

⁸⁸³ HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JEŘÁBEK, Dušan (ed.) *Literárněvědné studie: profesorovi Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179, s. 393.

⁸⁸⁴ HAMAN, Aleš: Literární muzeum – hřbitov nebo chrám umění? *Glosy ze Strahova* 3, 1966, č. 5, s. 13.

životní pocit tvůrce. Provokativně se pak táže, zda dílu striktně vázanému k určitým vývojovým podmínkám neubíráme jeho hlavní výpovědní hodnotu a literární muzea se v tomto smyslu nestávají hřbitovem umění. Řešením je podle něj nevnímat dílo z jemu ne zcela vlastních hledisek biografických a sociologických, ale jako projev lidské individuality a dialektický soubor estetických hodnot (např. radost a zklamání, hra a sen). Aby dějiny literatury přestaly být muzeem, musí se k nim paradoxně přistupovat ahistoricky, přičemž význam literárního fenoménu je tvořen tím, že kultivuje a rozvíjí člověka ve stále více technizovaném světě. Právě senzibilita a imaginace vytváří prostředí, v jehož rámci se člověk může znovu (i historicky) definovat a mělo by se mu toho dostat právě v muzeích, což se týká především těch hudebních a výtvarných. Ono vytvoření atmosféry oživlé řeči by měla reflektovat muzea literatury zvláště proto, aby se následně stala skutečným chrámem umění.⁸⁸⁵

Protichůdné tendence zdůrazňující **zvýšenou potřebu ideologizace prezentovaných sdělení** se prosadily s nastupující normalizací. Vedle vnějšího tlaku na proměnu prezentační činnosti muzeí se snažily argumentovat aktuálním děním ve světovém muzejnictví. Miloslav Malý (1922–1999) považoval za jejich hlavní funkci „...*mobilizovat lidstvo k ochraně a kultivaci životního prostředí a pomáhat mu osvojit si – na základě dokladového materiálu – zkušenosti, které jsou v tomto směru nezbytné*“.⁸⁸⁶ Životním prostředím přitom autor myslel prostředí socialistické společnosti a světa bez válek, násilí a vykořisťování. Muzejní ústavy se podle něj stávají významnými kulturněvýchovnými institucemi s výrazným politickým dopadem a spadají tak do sféry ideologie. Z těchto pozic pak Malý usiloval o přebudování expozice PNP, jež nadále neměla primárně směřovat k reflexi vzniku a vývoje české literatury, ale orientovat se k pochopení dnešního člověka viděného prizmatem domácí a v určitých kontextech i světové literatury. To ovšem neznamenal prezentovat současný život na úkor literatury ani zásadní rezignaci na dokumentaci historického vývoje, který v sobě lidstvo stejně jako literatura nese a musí se s ním umět vypořádat. Argumenty Malý často čerpal od samotných literátů jako např. Bedřicha Václavka, který vzájemný vztah člověka a umění chápal tak, že „...*skutečnost umění je skutečností života a život nejvyšší mírou hodnoty a krásy uměleckého díla*“.⁸⁸⁷

⁸⁸⁵ Tamtéž, s. 15.

⁸⁸⁶ MALÝ, Miloslav: V jubilejním roce. *Glosy ze Strahova* 10, 1973, č. 18, nestr.

⁸⁸⁷ Tamtéž, nestr.

Obecné principy prezentačního přístupu doporučeného pro centrální muzea nicméně v mnoha ohledech neplatily pro nižší organizační složky literárního muzejnictví. Značné pozornosti, zejména ze strany představitelů PNP, se dostalo **prezentaci literárního fenoménu v menších vlastivědných muzeích a památnících**. Právě v těchto instalacích se často objevovaly nejnaléhavější problémy související se způsoby a formami zprostředkování literárněmuzejního poselství. Jednalo se hlavně o nevhodně zvolené aplikace tradičních muzeologických metod na jedné straně a neschopnost odpoutat se od pietní náznakové rekonstrukce životního prostředí autora na straně druhé. Svůj výklad totiž tato zařízení ve většině případů opírala o osobní a tvůrčí vztah spisovatele k danému místu, který prezentovala nejčastěji na základě citových vazeb k dochovanému památkovému objektu.⁸⁸⁸ Odlišný případ představovaly památníky a pamětní síně, kde bylo uchováno autorovo intaktní prostředí. Podle tehdy převažujícího mínění bylo třeba se soustředit na jednotlivosti z umělcova života a na jejich základě napomoci k hlubšímu poznání dané osobnosti. Jiný přístup panoval také v expozicích místních muzeí. Tamní instalace působily na současníky značně neurovnaně, což bylo dávano do souvislosti se skutečností, že v nich nebyla problematika literatury primárně pojímána jako tvůrčí jev. V mnoha muzejních institucích tohoto typu se u vývojově pojatých expozic nacházely síně slavných rodáků, v nichž ovšem bývali spisovatelé neorganicky zařazeni vedle ostatních představitelů kulturního života, a někde i literární koutky, integrálně přičleněné k jiným vědním oborům zastoupeným v muzeu (zejména historie a národopis). Představitelé literární muzeologie proto připravili dva základní koncepty, jak literaturu v těchto ústavech vhodným způsobem prezentovat. První představoval přímé včlenění příslušného materiálu do historických expozic, kde přirozeným způsobem dojde ke zdůraznění její významné společenské funkce. Zároveň je ale třeba, aby nebyla interpretována pouze jako historický fakt a nesuplovala tak chybějící archivní dokumenty.⁸⁸⁹ Druhým způsobem bylo vytvoření dílčích instalací v rámci celkové expozice muzea. V nich mělo dojít k představení literárního fenoménu, jehož význam přesáhl region, nebo souboru literárních faktů, jež se v místní literatuře projevují s mimořádnou intenzitou. V každém případě se oba doporučené typy instalace musí stát integrální součástí prezentačního celku a naznačit význam a souvislost literárního jevu s celkovým kontextem tamního života.⁸⁹⁰

⁸⁸⁸ BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárněmuzejný letopis* 8, 1974, s. 32.

⁸⁸⁹ Tamtéž, s. 33.

⁸⁹⁰ Tamtéž, s. 34.

Do centra zájmu muzejních pracovníků se dostávala i **problematika související s některými výraznými typy vystavovaného materiálu**. **Josef Javůrek** (1929–2010) se tak podrobněji zabýval fenoménem knihy, která podle jeho názoru představuje v literárním muzeu určující sbírkový předmět. Výpovědní hodnota knihovního dokumentu pak zahrnuje její fyzickou a myšlenkovou rovinu. V prvním případě zprostředkovává především informace o období, ve kterém kniha vznikla, a za určitých okolností dokonce poznatky o jejím čtenáři.⁸⁹¹ Při interpretaci obsahové stránky si je třeba uvědomit, že se jedná o literární útvar s uměleckým a ideologickým dosahem, jenž na každého návštěvníka působí odlišně. Při jeho recepci ze strany návštěvníka hrají důležitou roli intelektuální předpoklady, výchova, vlastní prožitky i citový vztah k vystavovaným předmětům. Za rozhodující faktor Javůrek považoval citovou složku, která se navazuje a zintenzivňuje přímým kontaktem s věcí. Snahou muzejních pracovníků by mělo být tohoto momentu využít a jeho prostřednictvím vyvolat vjemy, jež by se co nejvíce přibližovaly literární tvorbě. Ne tak jednoznačné postavení má však kniha při prezentaci jednotlivých autorů, kde je třeba představit soubor konkrétních předmětů vztahující se na podrobnosti z jejich života a přiblížit ty osobnostní rysy, které ovlivňovaly spisovatelovu činnost. Vhodné je zde použít nejen knihu či rukopis, ale i obrazový a hudební doprovod či zobrazit autentikum (tzn. samotné dílo) ve fotografické reprodukci.⁸⁹² Několik metodických poznámek k problematice začlenění knihovních dokumentů do expozic ústředních a vlastivědných muzeí uveřejnil další ze zaměstnanců PNP **Pravoslav Kneidl** (1927–2003). Podle něj se kniha v tomto kontextu stává součástí instalace pro svou obsahovou a estetickou hodnotu, přičemž se může stát buď zprostředkovatelem dokumentovaných jevů (svým obsahem), nebo může být vnímána jako jejich přímá součást (např. kniha jako výrazný faktor dokumentace národního obrození). Jako taková má být v rámci literární prezentace středem zájmu, zároveň ale musí být doprovázena dalším výkladovým materiálem a vhodným architektonickým a interiérovým řešením.⁸⁹³ Z podobné perspektivy přistupovali k problematice i někteří představitelé muzeí knihy. Upozorňovali na specifičnost prezentace založené na ukazování vjemově postižitelné vnější formy (zprostředkující informace o samotné knize) a textu, jehož forma je tvořena systémem znaků. V rámci výstavy lze nicméně využít jen nepatrnou část

⁸⁹¹ JAVŮREK, Josef: Poznámky o výstavní činnosti v literárním muzeu. *Literárnómúzejný letopis* 11-12, 1979, s. 108.

⁸⁹² Tamtéž, s. 109.

⁸⁹³ KNEIDL, Pravoslav: Kniha jako sbírkový předmět v muzeu. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 49.

autentického dokladu, a to otevřenou dvoustranu. Samotný text bez vysvětlení však nemá pro návštěvníka takřka žádný přínos a k jeho interpretaci je pak nutný muzeologický přístup spadající do gesce muzejní pedagogiky.⁸⁹⁴ Právě na jejím základě by měl být prezentovaný materiál uspořádán tak, aby hovořil, vyvolával emoce a zároveň byl pro publikum srozumitelný, k čemuž mohou dopomoci autentické a pomocné materiály z oblasti knižní kultury. Výstavní koncept však musí nutně obsahovat členění do významových celků a mít základ v knižních exponátech, přičemž autor je pouze „... jejich služebníkem, on musí sledovat, zda exponáty přitahují či odpuzují, zda spolu korespondují“.⁸⁹⁵

Vzhledem k omezené výpovědní schopnosti hlavního výstavního materiálu v literárních muzeích a památnících se pozornost některých muzejních pracovníků soustředila na **oblast lektorské činnosti**. Původní názor, že provádět návštěvníky by měl především samotný odborný zaměstnanec, byl u větších institucí poměrně záhy opuštěn i vzhledem k jejich přechodu od výhradního preferování osvětových aktivit ke specializaci na jednotlivé fáze muzealizačního procesu a vědecký výzkum.⁸⁹⁶ Např. u PNP však byly přesto na lektorské práce ještě v 60. letech najímáni výhradně externí pracovníci z Pražské informační služby, kteří předtím pouze prodělali dílčí školení. Logicky sílily hlasy pro větší profesionalizaci této specifické profese spojené se snahami vymezit její kompetence. Pracovnice Literárního archivu PNP **Marta Dandová** (*1934) lektorskou službu, pro jejíž vykonávání bylo podle ní potřeba osvojit si literární znalosti a pedagogické schopnosti, považovala za „... nejbezprostřednější a nejmasovější formu, každodenně realizovanou a organizačně nejméně náročnou, protože se opírá o již připravený materiál a stálou existenci skupiny“.⁸⁹⁷ Přesto ale nemůže existovat jednotný model, který by přesně stanovoval průběh prohlídky. Výklad totiž musí být přizpůsoben typu návštěvnické skupiny (jako základní kategorie vnímá školy, dospělé a cizince)⁸⁹⁸ a v jeho průběhu by mělo být uplatněno jak racionální, tak i emocionální působení. U muzeí soustřeďujících se na přiblížení celkového vývoje české literatury jako např. PNP je pro udržení pozornosti nutné poukazovat pouze na nejdůležitější momenty literárního vývoje a nejvýznamnější exponáty.

⁸⁹⁴ VRCHOTKA, Jaroslav: Muzejní práce s knihou. *MVP* 28 (98), 1990, č. 2, s. 132.

⁸⁹⁵ Tamtéž, s. 134.

⁸⁹⁶ Již od roku 1955 zde byla navázána úzká spolupráce s metodickými školskými pracovníky, v jejímž rámci byly vytvořeny odborné výklady přizpůsobené věku žactva a odpovídající učebním osnovám. BOHÁČ, Antonín: *5 let Památníku národního písemnictví na Strahově*. Praha 1958, s. 16–17.

⁸⁹⁷ DANDOVÁ, Marta. Lektorská činnost Památníku národního písemnictví. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 258.

⁸⁹⁸ Tamtéž, s. 261–262.

Zároveň Dandová navrhovala prolomit monotónnost vystavených předmětů vytvořením oddechových koutů a aktivizaci publika pomocí audiálních a vizuálních prostředků. Skeptická byla nicméně k nahrazení lektora magnetofonovým páskem, který lze použít jen pro doplnění a zpestření prezentace. „Živé slovo“ podle ní více upoutá pozornost a navíc se provádějící může lépe přizpůsobit požadavkům posluchačů.⁸⁹⁹

Se stále intenzivnější prací s návštěvníkem souvisely **snahy o rozvíjení dalších forem muzejní edukace**. V mnoha ohledech specifickou roli v tomto ohledu sehrávala muzejní zařízení památkového typu, z nichž si nejaktivněji počínala tehdejší součást PNP, Muzeum Aloise Jiráska (od roku 1964 Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše). Pod vlivem ředitelky **Jiřiny Doubnerové** (*1922) se výchovně-vzdělávací aktivity zejména v 60. letech soustředily na mládež. Vedoucí pracovnice si byla dobře vědoma nevýhodné startovací pozice ústavu spočívající v reflexi osobnosti, jež byla hlavní cílovou skupinou vnímána značně ambivalentně. Prezentační výstupy proto byly často koncipovány na základě dotazníkových šetření, v nichž se zohledňovaly informace o návštěvnických skupinách jako celku (vyplňovali učitelé) a zpětná vazba od jednotlivých představitelů z řad publika (ověřování získaných poznatků, schopností a dovedností založených i na vizuálních prostředcích). I na jejich základě byla prosazena částečná variabilita expozičních počínů⁹⁰⁰ a došlo i k méně náročnému vstřebávání čtenářsky náročných děl prostřednictvím aktivit uskutečňovaných vně muzea (např. soutěže, zájmové kroužky a putovní výstavy ve školách). V komunikaci s mladšími návštěvníky se kromě tradičních metod rozvinuly výtvarné, hudební, divadelní a recitační formy bez striktního obsahového a tematického vymezení, které měly rozvinout komplexnější esteticko-výchovné působení s cílem orientovat žáky a studenty v komplikovaném systému kultury.⁹⁰¹ Jeden z hlavních přínosů působení Doubnerové ale spočíval v upozorňování na doposud podceňované faktory podporující návštěvníkův prožitek, jakými byl pohyb, světlo, zvuk, promítání, vhodné oddechové prostory a mluvené slovo. Podobný propracovaný systém práce s publikem se postupně vžil i přímo v PNP. **Zdeněk Kirschner** (*1928) v této souvislosti zmiňuje cílené využívání tamních expozičních prostředků pro doplnění školní výuky (probírání nové látky, opakování učiva, příprava

⁸⁹⁹ Tamtéž, s. 263.

⁹⁰⁰ DOUBNEROVÁ, Jiřina: K interpretaci sbírkového předmětu v literárních muzeích. *Glosy ze Strahova* 4, 1967, č. 6, s. 3–4.

⁹⁰¹ DOUBNEROVÁ, Jiřina: Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 31–34.

na maturitu) za využití hudby, recitace, diapositivů a filmu a zároveň některé speciální formy lektorské práce, z nichž se osvědčily především besedy.⁹⁰² Pro odbornou obec byly pořádány konference, které se odehrávaly i mimo Prahu. Dlouholetou tradici měla literárněvědní setkávání literárněvědných odborníků, které se konaly v rámci kulturního festivalu Bezručova Opava.⁹⁰³

Zásadní téma v oblasti prezentace představovaly také **muzejní budovy a s nimi spojené výtvarné řešení interiérů**. Většina literárněmuzejních zařízení totiž byla situována do historických budov, z nichž značná část byla velmi významná po architektonické stránce a v některých případech i památkově chráněná. Zvláště u PNP, jehož nejvýznamnější prezentační prostory se nacházely ve strahovském klášteře, vznikala často problém, jak skloubit vystavované materiály s architektonicky cenným prostředím. I když se usilovalo o dosažení přijatelného kompromisu, stavební část byla v ideologicky napjatém období 50. let při prohlídkách pro svůj sakrální charakter upozaděována.⁹⁰⁴ V jiných objektech pak zůstávala patrná snaha nechat co nejvíce působit původní prostředí, ať už z důvodu zachování autenticity či obtížné možnosti výraznějších zásahů do vizuální podoby interiéru. Do popředí zájmu muzejních pracovníků se i proto stále více dostávala otázka celkového výtvarného řešení expozic a výstav, při jejichž přípravě často docházelo i ke konfliktní spolupráci mezi kurátory a profesionálními scénáristy. Názory literárních muzejníků se logicky více přikláněly k dominantnímu postavení odborně muzejního prvku a vedly k formulování požadavku na výchovu scénáristů z vlastních řad, u nichž však mělo, kromě profesních kompetencí, hrát důležitou roli i výtvarné a umělecké nadání. Vycházelo se přitom z předpokladu, že návštěvník neočekává u podobného typu prezentace extravagantnost a efektnost, ale i za cenu jisté míry koženosti, především věcnost a solidnost.⁹⁰⁵

⁹⁰² KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 168.

⁹⁰³ Viz např. ŠVÉDA, Alois – HRZALOVÁ, Anna (edd.): *Sborník z mezinárodní literárněvědné konference Bezručova Opava 1978 [poř. lit. oddělení Slezského muzea – Památník Petra Bezruče v Opavě v září 1978: výběr materiálů]*. Ostrava 1980; PLAČEK, Vilém (ed.): *Úloha literární a divadelní kritiky v socialistické společnosti: sborník materiálů z vědecké konference 25. Bezručovy Opavy (15.-16. 9. 1982)*. Opava 1983. Knihovna Památníku Petra Bezruče v Opavě.

⁹⁰⁴ KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 165.

⁹⁰⁵ Tamtéž, s. 166–168.

6.5 Historická reflexe

Analýza dějinného vývoje muzejního fenoménu dotýkajícího se oblasti literatury se od analogických případů v jednotlivých speciálních muzeologiích lišila v tom, že většina autorů za počátek intenzivnější vzájemné relace považovala až období po roce 1948. Za klíčové bylo považováno založení PNP, jenž za pomoci vládních a stranických orgánů svými aktivitami na poli teorie a metodiky muzejní práce přispěl k ozdravení dosavadního neutěšeného stavu a navázání vzájemné kooperace mezi literárněmuzejními subjekty. Přestože se zvláště v 60. letech objevila i kritická reflexe počátečního působení ústavu, která vedle muzeologického tápání poukazovala na řadu dalších negativních jevů spojených s ideologizací muzejní činnosti,⁹⁰⁶ jeho stěžejní roli pro zformování literárního muzejnictví nezpochybnil nikdo. Oproti tomu stav před rokem 1948 byl interpretován jako autonomistická, institucionálně nepropojená historie jednotlivých muzeí a památníků, v nichž do značné míry panovala neprofesionalita a nahodilost. Výjimkou se staly snad jen připomínky na rozsáhlé působení literárního archivu, které byly výrazněji akcentovány po jeho připojení do sbírkového fondu centrální instituce,⁹⁰⁷ a vzhledem k umístění PNP v areálu strahovského kláštera také snahy o postihnutí sbírkotvorných aktivit tamní premonstrátské knihovny Pravoslavem Kneidlem.⁹⁰⁸ Odlišná situace fungovala v případě muzeí knihy reprezentovaných KNM. Právě zpracování dílčí periody z její historie Jaroslavem Vrchoťou znamenalo jeden z nejvýraznějších vkladů pro poznání vzájemného propojení literárního fenoménu a muzejnictví.⁹⁰⁹

Specifický muzeologický přístup k dané problematice představuje článek **Petra Šuleře** (*1948) uveřejněný v brněnských Muzeologických sešitech. Šuleř se v něm zabývá typy předmětů, které se staly objektem středověkých tezauračních zájmů, tzn. těch, co byly po splnění základních selekčních kritérií izolovány z původních existenčních vazeb

⁹⁰⁶ Např. Zdeněk Kirschner ve své analýze počátků PNP jeho zrod klade do doby, která přála kanonizaci pojmů, institucí, pojetí, pohledů a osob. Tamtéž, s. 160.

⁹⁰⁷ Více o něm viz LOUŽIL, Jaromír: Literární archiv Památníku národního písemnictví. *Archivní časopis* 18, 1968, č. 2, s. 79–84.

⁹⁰⁸ KNEIDL, Pravoslav: *Počátky sběratelství a strahovský kabinet kuriozit*. Praha 1989.

⁹⁰⁹ Vrcholem jeho činnosti v tomto směru je vydání publikace s názvem VRCHOTKA, Jaroslav: *Dějiny Knihovny Národního muzea v Praze: 1818–1892*. Praha 1967. Edice Národního muzea v Praze, ostatní publikace a studie k této problematice viz JAKŠOVÁ, Jana: Soupis prací Dr. Jaroslava Vrchoťky, CSc. *Sborník Národního muzea v Praze* 31, 1986 – řada C – literární historie, č. 1-2, s. 7–11.

a soustředěny k dalšímu kulturnímu využití.⁹¹⁰ Na prvním místě zmiňuje knihy, přičemž důvody jejich schraňování viděl ve dvou základních momentech – sakrálním a edukačním. Relevantní pro oblast tezaurace se mu pak jevila pouze kniha plnící funkci relikvie (např. slovanské liturgické knihy kladené papežem na oltář, obraz kněží pospíchajících k svatému Václavovi s ostatky svatých a knihami), jejíž role ovšem podle něj klesá po stabilizaci křesťanského kultu, kdy je ve větší míře akcentována její umělecká a ekonomická hodnota. V závěru své práce Šuleř na základě sémiotické analýzy došel k obecnějším analogiím a rozdílům mezi relikvií a sbírkovým předmětem. Zatímco shody nachází ve věcné podstatě, liší se u nich způsob jejich vnímání v tehdejších a současném kontextu. Zatímco ve středověku je relikvie přijímána v pragmatickém kontextu (tzn. k někomu nebo k něčemu se vztahovala), sbírkový předmět je v dnešní době vnímán z hlediska sémantického (tzn. něco označuje či znamená).⁹¹¹

6.6 Profesionální organizace

Literární muzejnictví v českých zemích v období komunistického panství v letech 1948–1989 nevytvořilo v ČSSR samostatnou profesní platformu, v jejímž rámci by docházelo k pravidelnému setkávání a k cílenému rozvoji teoretického myšlení. Problematika byla jen velmi omezeně řešena na jednáních *Komise pro literární, hudební a divadelní muzea*, aktivní skupinu naopak vytvořili při Ústřední knihovnické radě již v polovině 50. let pracovníci muzejních knihoven. Cílem bylo především stanovit zásady doplňování, evidence a zpracování knihovního a archivního materiálu v muzeích a vymezení funkcí těchto zařízení na základě jejich regionální příslušnosti (centrální, krajské a okresní).⁹¹² Za jednu z hlavních příčin neúspěchu při vytvoření společné organizace lze spatřovat v dominantním postavení PNP, který své vize mnohdy autoritativně prosazoval v rovině individuálních kontaktů a přímé spolupráce s jednotlivými literárněvědními

⁹¹⁰ ŠULEŘ, Petr: Muzejní přístup člověka ke skutečnosti v raném středověku. *Muzeologické sešity* 7, 1979, s. 12.

⁹¹¹ Tamtéž, s. 26.

⁹¹² ŠVEHLA, Karel: *Průruční knihovny a sbírky psaných a tištěných památek ve vlastivědných muzeích českých krajů*. Praha 1957, s. 35–36. Muzejní práce: Studijní, metodický a informační materiál, sv. 2. Muzejní knihovníci se pak pravidelně stýkali od roku 1973, kdy se z iniciativy Jaroslava Vrchotky konalo jejich historicky první setkání. Následně byla při ÚMK ustavena také knihovnická komise. BĚHALOVÁ, Štěpánka – PETRUŽELKOVÁ, Alena: Od Teplíc do Hradce Králové (1973-2016). Čtyřicet let setkávání knihovníků muzeí a galerií. *Čtenář* 69, 2017, č. 3, s. 94–98.

institucemi. K intenzivnější výměně názorů docházelo spíše nahodile, a to zejména při potřebě vyřešit aktuální úkoly, jakými byly přípravy expozic či zakládání nových muzejních pracovišť. První celostátní seminář o literárních muzeích a památkách se tak uskutečnil až v Náchodě v roce 1962 a řešil spíše praktické a organizační záležitosti,⁹¹³ teprve později došlo k systematictější diskuzím nad otázkami z oblasti prezentace, edukace a sbírkotvorné činnosti. Výsledky těchto zasedání byly zveřejňovány ve sbornících,⁹¹⁴ přesto byly zásadní myšlenky z oblasti literárního muzejnictví publikovány také v tehdejších periodikách, z nichž mezi nejvýznamnější lze zařadit *Glosy ze Strahova*, *Literární archiv* (obě vydávány PNP) a *Muzejní a vlastivědnou práci*.

Jako důležitý nástroj pro rozvoj a precizaci názorů se ukázala spolupráce se slovenským prostředím. Čeští muzejníci zpočátku seznamovali s vlastními zkušenostmi a dosaženými úspěchy tamní kolegy, kteří tyto postřehy využili například při zřízení *Múzea Matice slovenskej v Martině* vybudovaného v roce 1967 (diskutovalo se zejména o koncepci libreta a scénáře nové expozice). Aktivní byli v tomto směru představitelé PNP na Slovensku ztotožňovaného s „*priekopníckou inštitúciou v oblasti sprístupňovania literárnych hodnôt*“.⁹¹⁵ Pro reprezentanty české literární muzeologie se však velmi progresivně rozvíjející slovenská větev záhy sama stala studnicí poznatků o tématech a přístupech, kterým věnovali pozornost pouze okrajově či vůbec. Původní otcovský vztah se začal rychle proměňovat. Slovenští muzejníci totiž dosahovali pozoruhodných vědeckovýzkumných výsledků, jež se projeví v rozsáhlé a obsahově pestré publikační činnosti reprezentované monografickými výstupy či vydáním již zmiňovaného terminologického slovníku *Pojmoslovie literárnomúzejnej komunikácie*. Stejně jako v případě dalších speciálních muzeologií měly obrovský dopad také četné na Slovensku pořádané konference a semináře, z nichž lze připomenout ty v Turčianských Tepliciach (1966), Dolnom Kubíně (1971) a Liptovském Mikuláši (1979).

Společně se také zástupci obou národnostních skupin pokoušeli o navázání mezinárodních kontaktů. V nich hrál dlouhou dobu prim PNP, jenž si rozsáhlou spoluprací

⁹¹³ Antonín Boháč na to konto poznamenal, že v Náchodě literární muzejníci fakticky jen konstatovali existenci své profese, kterou se snažili doložit konkrétními příklady a prvními pokusy o její kritické zhodnocení. BOHÁČ, Antonín: K otázkám mezi literárněmuzejní činností. *Literárněmuzejný letopis* 7, 1973, s. 25.

⁹¹⁴ Např. CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967; posléze vycházely v rámci periodika *Literárněmuzejný letopis* (8/1974, 11-12/1979).

⁹¹⁵ CHOVAN, Juraj: Památník národního písemnictví a Matica slovenská. *Glosy ze Strahova* 10, 1973, č. 18, nestr.

se zahraničím, především s literaturami „bratrských socialistických zemí“, vytknul jako jeden ze svých stěžejních úkolů.⁹¹⁶ Výrazně ovlivňoval některé zdejší instalace a zejména v 60. letech se mu navíc otevřela možnost participovat na řadě výstavních projektů s dalšími evropskými zeměmi (Dánsko, Finsko Švédsko, Francie, arabské státy),⁹¹⁷ přičemž jeho zástupci se hráli zprostředkující úlohu při realizaci společných projektů mezi řadou dalších československých muzeí (např. Martin) a jejich zahraničními protějšky. V letech pozdějších byl velmi aktivně sledován vývoj literárního muzejnictví v socialistických *zemích*, což platilo i pro muzea knihy.⁹¹⁸ Zvýšená pozornost úzce souvisela s intenzivnějšími snahami o mezinárodní propojení. Tento požadavek přineslo setkání zástupců socialistického tábora v Martině roku 1972, který posléze vedl k ustanovení mezinárodní organizace literárních muzeí.⁹¹⁹ Hlavní motivací pro její vznik mělo podle tehdejších proklamací být překonání pocitu izolovanosti muzejních pracovníků, možnost intenzivnější spolupráce při výměně sbírkových předmětů a pořádání výstav či lepší koordinace společných aktivit. Samotné sdružení bylo založeno roku 1977 pod názvem *Mezinárodní výbor pro literární muzea* (International Committee for Literary Museums, ICLM) při ICOM.⁹²⁰ Na jeho činnosti participovali někteří představitelé z českých zemí, nicméně jejich působení nedosáhlo té intenzity, jako v případě některých dalších komisí mezinárodní muzejní organizace. Výraznější dopad měla česká stopa u *Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí* (International Federation of Library Associations and Institutions), kde byla v první polovině 80. let zřízena pracovní skupina pro muzea knihy.⁹²¹ Zmíněný orgán pak inicioval četná mezinárodní pracovní setkání, z nichž několik bylo pořádáno ve Žďáře nad Sázavou (např. 1977, 1982, 1984).⁹²²

⁹¹⁶ POSPÍŠIL, Radomír: Úvod. In: MĚDÍLEK, Boris (ed.). *Památník národního písemnictví 1953-1978 (soubor publikací, výstav a kulturních pořadů)*. Praha 1983. Edice soupisů Strahovské knihovny, s. 7.

⁹¹⁷ Např. VÁCLAVKOVÁ, Jaroslava: (Úvodník). *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 2.

⁹¹⁸ Viz příspěvky o vývoji a aktuálním stavu tohoto fenoménu v různých částech Sovětského svazu, NDR, Maďarsku, Jugoslávii, Polsku, Rumunsku a Bulharsku v periodiku *Literárnímúzejný letopis* 8, 1974; DANDOVÁ, Marta: Návštěvou v moskevských literárních muzeích. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3-4, s. 12–13; LOUŽIL, Jaromír: Literární archivy v NDR, *tamtéž*, s. 20–21; VRCHOTKA, Jaroslav: Státní muzeum knihy a knihtisku Ukrajinské SSR v Kyjevě. *MVP* 14 (84), č. 2, s. 100–105.

⁹¹⁹ KOVÁČ, Mišo A.: *Úvod do literárnej muzeológie*. Martin 1982. Metodika a propagácia. Metodické příručky a zborníky, s. 145–146.

⁹²⁰ K realizaci však bylo přistoupeno až o něco později, konkrétně v roce 1977 v dnešním Petrohradě. Formy práce byly zpřesněny na setkání ve Výmaru, následně vyšel i sborník z jednání (otázka originálu a kopie v literárním muzeu). *Tamtéž*, s. 147–148.

⁹²¹ VRCHOTKA, Jaroslav: Muzejní práce s knihou. *MVP* 28 (98), 1990, č. 2, s. 130.

⁹²² *Tamtéž*.

6.7 Akademická výuka

Vysokoškolská výuka zaměřující se na průnik literární vědy do oblasti muzejní práce nebyla ve sledovaném období příliš rozvinutá. V omezené míře se odehrávala v rámci brněnského muzeologického pracoviště,⁹²³ v případě kurikula tradičních univerzitních oborů (literatura, lingvistika, knihovnictví) se významněji realizovala na Karlově univerzitě, kde se některým aspektům z oblasti literární muzeologie věnoval **Antonín Boháč**.⁹²⁴ Propojenost s akademickým prostředím nicméně nelze zúžit pouze na proces edukace. Jeho vliv se současně projevoval při samotném zakládání literárněmuzejních subjektů, jako v případě iniciativy vědecké rady filozofické fakulty brněnské univerzity a tamní katedry bohemistiky, která v roce 1958 vedla ke zřízení literárněmuzejního oddělení Muzea města Brna převedeného počátkem 60. let pod Moravské muzeum.⁹²⁵ Také v počátcích PNP byly jeho aktivity silně determinovány působením některých členů ČSAV, což dokládá jejich výrazná participace na prvním expozičním počínu této instituce (Mukařovský). Ostatně právě vymanění z akademického vlivu a s tím související uvědomění si specifík muzejního přístupu v oblasti literatury znamenalo faktický zrod literární muzeologie.

⁹²³ Jako vyučující v Brně působil nestor slovenského literárního muzejnictví Michal Kováč. MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 34, pozn. 50.

⁹²⁴ Tento obor vyučoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Boháč Antonín [online]. Historický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z [www: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BOH%C3%81%C4%8C_Anton%C3%ADn_18.10.1926-26.5.1992](http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BOH%C3%81%C4%8C_Anton%C3%ADn_18.10.1926-26.5.1992) [cit. 2019-06-26].

⁹²⁵ HEK [HÁJEK], Jirí: Deset let literárního oddělení Moravského muzea v Brně (1958–1968). *Literární archiv* 5, 1970, s. 289–290.

7. Uměleckohistorická muzeologie – neporozumění jako cesta k precizaci teoretických otázek?

Na poli muzeí výtvarného umění se příslušná speciální muzeologie ve sledovaném období formálně nevytvořila a nevznikly zde ani zřetelnější snahy o její etablování. To neznamena, že by v dané oblasti nebyly diskutovány a analyzovány zásadní problémy související s aplikací dějin umění, nicméně galerijní veřejnosti byly přijímány jako separátní záležitost a historici umění zastoupení ve víceoborových muzeích v tomto ohledu nevytvořili dostatečně silnou a progresivní skupinu (často se totiž správci těchto sbírek staly osoby vzdělané v jiném akademickém oboru, zvláště pak v historiografii). Hlavní příčinu zde však představovalo tradiční a oficiálními kruhy posvěcené rozdělení na muzea a galerie, které bylo ukotveno v tehdejších legislativních dokumentech. Konstrukt speciálních muzeologií tak logicky narážel, a to i díky postojům představitelů muzejnictví a částečně i ministerstva, ze kterých pracovníci galerií cítili tlak na podřízení se muzejnímu fenoménu. S patřičnou odezvou se nesetkaly ani četné podněty k diskusi, které usilovaly o vyjasnění vzájemných pozic či reflektovaly některá dobově podmíněná témata (např. dokumentace současnosti). Osobnostmi, které se přece jen pokoušely o přiblížení obou typů kulturních zařízení, byli někteří absolventi muzeologického školení (např. Bronislava Gabrielová). Argumentačně se výměna názorů soustředila především na dokumentační potenciál děl výtvarného umění, tzn. schopnosti jejich výpovědi o okolní realitě, která nerezonovala s jejich vnímáním v galerijním prostředí, kde se preferovala estetická kritéria (v dřívějších dobách paradoxně často upřednostňovaná v muzejních sbírkách jiných oborů) a reprezentativnost ve vztahu k danému uměleckému směru. Ještě více pak oboustranné vztahy komplikovaly vztahy k představitelům památkové péče, kde se všechny proudy střetly zejména v otázce způsobu instalace interiérů v zámeckých a hradních objektech.

7.1 Nástin vývoje vzájemného vztahu dějin umění a muzeí v prostředí českých zemí do roku 1989

Počátky institucionalizace sběratelství v oblasti výtvarného umění v českých zemích lze zasadit již do konce 18. století, kdy byla šlechtickými a měšťanskými elitami založena *Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění* (dále jako Obrazárna). Ve svém

programu sledovala především cíle edukační (šíření poznání a vkusu laických návštěvníků, tříbení techniky umělců) a ochránářsko-uchovávací (zabránění vývozu cenných uměleckých děl). V průběhu dalších let byl její sbírkový fond tvořený do roku 1835 výhradně zápůjčkami obohacován o kolekce významných soukromých sběratelů, které byly záhy zprostředkovány odborné i laické veřejnosti.⁹²⁶ I když také v některých tehdejších muzeích byly podniknuty pokusy o vybudování tematicky obdobně zaměřených kompletů, zůstaly po dlouho dobu buď epizodní či stranou hlavního dokumentačního zájmu.⁹²⁷ Změnu znamenal až přelom 19. a 20. století, kdy se postupně začaly rodit domy umění (Künstlerhäuser),⁹²⁸ městské galerie a jako reakce na nezájem pražské Obrazárny získávat ucelenější a reprezentativní díla soudobého umění přibyla další centrální instituce s názvem *Moderní galerie Království českého*.⁹²⁹ Hlavní sběratelský proud však stále do značné míry představoval soukromý sektor (šlechta, církev, měšťanský stav), který s výsledky svých snah širokou veřejnost stále častěji seznamoval na velkých tematických výstavách.⁹³⁰

Užité umění, jež se začalo jako specifický prvek výrazněji vydělovat z uměleckých sbírek již v první polovině 19. století, bylo zpočátku zařazováno do historicky zaměřených fondů zemských muzeí. Později své místo našlo ve sbírkách řady vlastivědných a specializovaných ústavů, nicméně ještě předtím znamenalo zásadní zlom zakládání uměleckoprůmyslových muzeí v průběhu 70. a 80. let 19. století, která ve svých snahách cílila ke zlepšení estetické kvality tehdejších výrobků a rozvoji vkusu laické společnosti. Kromě intenzivní činnosti v oblasti práce s návštěvníkem (přednášky, výstavy, kurzy) poskytovala ve svých sbírkotvorných a prezentačních aktivitách⁹³¹ prostor některým novým

⁹²⁶ VLNAS, Vít a kol.: *Obrazárna v Čechách 1796–1918: katalog výstavy, uspořádané Národní galerií v Praze u příležitosti dvoustého výročí založení Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*. Praha 1996, s. 26–31.

⁹²⁷ O situaci ve Františkově muzeu např. TOMÁŠEK, Petr: *Moravská galerie – 194 let od založení*. In: TOMÁŠEK, Petr (ed.): *Moravská národní galerie*. Brno 2011, s. 12–16; SLAVÍČEK, Lubomír: *"Sobě, umění, přátelům": kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*. Brno 2007, s. 193–194.

⁹²⁸ ŠOPÁK, Pavel: *Prostor pro umění: výtvarné umění na Moravě a v českém Slezsku do roku 1918 jako téma historické muzeologie*. Opava 2016, s. 125–127.

⁹²⁹ O jejím vývoji viz MUSIL, Roman (ed.): *Moderní galerie tenkrát: 1902–1942: klášter sc. Anežky české únor – duben 1992*. Praha 1992.

⁹³⁰ O vývoji českého sběratelství umění i o působení jeho reprezentantů ve veřejném prostoru v období do roku 1939 viz SLAVÍČEK, Lubomír: *"Sobě, umění, přátelům": kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*. Brno 2007, s. 169–261.

⁹³¹ Mezi prostředky, kterými uměleckoprůmyslová muzea chtěla naplnit své poslání, patřila i „didaktická“ akce zahrnující speciální školy, výuku kreslení, dílny, kurzy, přednášky či putovní výukové kurzy. MUNDT, Barbara: *Die deutschen Kunstgewerbemuseen im 19. Jahrhundert*. München 1974, s. 11. *Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts*, sv. 22.

uměleckým formám (např. fotografie, plakát).⁹³² Jejich významní pracovníci navíc na přelomu 19. a 20. století ustanovili progresivní muzejní profesní organizaci – *Svaz rakouských uměleckoprůmyslových muzeí* (Verband österreichischer Kunstgewerbemuseen) s centrem v Brně. V kolegiálním prostředí reprezentativního sdružení bylo výrazně akcentováno pořádání společných putovních výstav a zahájeny diskuze o klíčových muzejních tématech, jakými byla problematika akvizic, legislativy či uspořádání a instalace sbírek.⁹³³ Výrazné odezvy se zde dostalo myšlenkám Gottfrieda Sempera, jehož teorie byly popularizovány a aplikovány v muzejní praxi významnými domácími reprezentanty uměleckoprůmyslového hnutí (např. Leisching, Chytil).⁹³⁴ V období rakousko-uherské monarchie se však formuje i další skupina českých intelektuálů z okruhu historiků umění, kteří na přelomu 19. a 20. století usilovali o rozvinutí muzejní teorie (např. Hofman, Wirth, Štech, Dolenský).⁹³⁵

Dosavadní směřování bylo do jisté míry narušeno v období první republiky, kdy na vývoj některých ústavů těžce dolehly následky české národní revoluce. Státní i samosprávné orgány si nicméně uvědomovaly významnou roli kultury pro ospravedlnění politické existence nového státního útvaru vůči zahraničním mocnostem a iniciovaly opatření směřující k podpoře umění v galerijních i muzejních institucích (postátnění, podpora akviziční činnosti).⁹³⁶ Pod záštitou na prezentaci umění zaměřených zařízení (např. domů umění) se podařilo uspořádat velkolepé výstavní akce, které veřejnost seznamovaly s unikátními předměty z privátních i muzejních sbírek (např. výstava starých mistrů uskutečněná v roce 1925 v Brně), a do centra pozornosti se dostaly některé důležité aspekty komunikace s návštěvníkem. Ředitel pražské Obrazárny *Vincenc Kramář* (1877–1960) tak uvažoval o „správné instalaci“ uměleckých děl, která by v sobě zahrnula poučení o vývoji

⁹³² Viz ŠOPÁK, Pavel: *Prostor pro umění: výtvarné umění na Moravě a v českém Slezsku do roku 1918 jako téma historické muzeologie*. Opava 2016, s. 174–175.

⁹³³ KIRSCH, Otakar: Podíl německo-moravských muzejníků na aktivitách muzejních zájmových organizací v první polovině dvacátého století. In: ZEMANOVÁ, Marcela – ZEMAN, Václav (edd.): *Fenomén muzeum v 19. a v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2010, s. 43–44; (Po)zapomenutí nositelé paměti: německé muzejnictví na Moravě. Brno 2014, s. 61–62.

⁹³⁴ O semperiánském hnutí více viz HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ZAPLETAL, Tomáš: Kontexty spisu *Věda, umění a průmysl*. In: HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ZAPLETAL, Tomáš (edd.): *Gottfried Semper: Věda umění a průmysl*. Praha, 2016, s. 202–205.

⁹³⁵ Viz též KNAPÍK, Jiří – OLŠOVSKÝ, Jaromír – ŠOPÁK, Pavel – VÁHALA, David: *Vademecum muzeologie*. Opava 2012, s. 83.

⁹³⁶ Kromě Skutezkého sbírky zakoupené moravskoslezskou zemí zde můžeme jmenovat třímilionovou subvenci poskytnutou na nákup starého umění v roce 1923. BENDA, Josef: *Sbírka starého umění Národní galerie v Praze a její předchůdci – od počátků k marné současnosti*. Praha 2018, s. 226. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky.

a podstatě umělecké tvorby, zúrodňující vliv na současné umění a divákovi poskytla všestranné umělecké zážitky. Pro své cíle neváhal „...porušit historický princip, nebude-li jinak možno vyhověti těmto základním požadavkům.“⁹³⁷ V hluboké krizi se naopak ocitla muzea uměleckoprůmyslová. Definitivně ztratila kontakt s průmyslovou výrobou a většina z nich zanikla nebo se postupně transformovala v instituce odlišného tematického zaměření a cílů (např. Opava, Olomouc, České Budějovice).

Zcela zásadními a turbulentními změnami muzea dokumentující umění prošla v období okupace a po roce 1945. Bezprecedentní přesun majetku ze soukromé sféry do veřejné (nacistické konfiskace, posléze zabavení majetku osobám německé národnosti a tzv. zrádcům a kolaborantům) výrazným způsobem obohatil sbírkové kolekce a stal se jedním ze signifikantních znaků dalšího vývoje.⁹³⁸ S postátňováním muzejních institucí paralelně probíhalo i vytváření vnitřně strukturované a k ostatním složkám kulturních institucí poněkud uzavřeně fungující sítě galerií. Těsně po únorovém převratu nejprve byly do fondu NG spolu s předměty z Obrazárny (nabytými československým státem již roku 1936) včleněny sbírky Moderní galerie v Praze a grafického oddělení NM (včetně tzv. Hollarea).⁹³⁹ Vedle pražské instituce začala záhy vyrůstat, jako jeden z důsledků tehdejší správní reformy a státní kulturní politiky skupina tzv. krajských galerií. Některé z nich vznikaly víceméně formální přeměnou již existujících institucí či jejich sbírkových součástí (např. dnešní Oblastní galerie Liberec, Západočeská galerie v Plzni, Galerie výtvarného umění v Hodoníně), další na základě sloučení sbírkových kolekcí několika již fungujících institucí (např. Moravská galerie), docházelo však také k jejich zřízení „na zelené louce“ (např. Středočeská galerie, Galerie Benedikta Rejta v Lounech, částečně i dnešní Východočeská galerie v Pardubicích, jejíž předchůdkyně Městská obrazárna byla fakticky zničena na konci války). Jako stěžejní dokument byla již v roce 1952 vydána Ministerstvem školství, věd a umění *Směrnice o krajských galeriích*, která mimo jiné určovala jejich programovou náplň (např. odborná péče a zveřejnění sbírek veřejnosti, popularizace umění a vzbuzování zájmu o něj, umožnění studijní a badatelské činnosti) a neopomněla zdůraznit, že „... předním

⁹³⁷ KRAMÁŘ, Vincenc: *O obrazech a galeriích*. Praha 1983, s. 388.

⁹³⁸ O této problematice nejširěji UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004. *Fontes historiae artium*.

⁹³⁹ Stalo se tak na základě zákona o Národní galerii v Praze č. 148/1949, čl. 1, par. 2, odst. 1-2. *Zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu* [online]. Zlín: 2011. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-148](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-148) [cit. 2019-06-26].

*úkolem krajské galerie je její činnost lidovýchovná, opřena o vědecké bádání“.*⁹⁴⁰ Mezi další cíle uvedené ve Směrnících patřilo shromažďování děl místních autorů a uměleckých výtvorů s lokální tematikou. V praxi ale nebyla mnohá z těchto zařízení koncipovaná jako samostatné sbírkotvorné instituce, i když v akviziční činnosti zpočátku mohly těžit z převodů uměleckých děl z místních vlastivědných muzeí a rozsáhlého souboru konfiskátů. Značně podceňována u nich byla navíc v důsledku nezájmu státních orgánů i zřizovatelů odborně vědecká činnost a prezentační aktivity tak do značné míry zajišťovala NG a ministerstvo poskytnutím putovních výstav.⁹⁴¹ Posilovalo se tím postavení pražského ústavu, který se ovšem odborným a metodickým centrem s definitivní platností stal až na základě zákona o muzeích a galeriích č. 58/1959 Sb. Centrální instituce navíc v tomto období procházela konsolidací, v jejímž rámci např. došlo k přece jen stabilnějšímu umístění sbírek v odpovídajících prostorách.⁹⁴²

Na druhou stranu byly tehdejší galerie výrazně konfrontovány se situací na poli výtvarného umění, která přinášela zásadní proměnu celkového pohledu na umělecké dílo i nároků na společenskou funkci umění. Jeho hlavním úkolem v duchu stranickými a státními orgány prosazovaného socialistického realismu a ždanovské doktríny bylo nejen odrážet důležité vývojové tendence v měnící se společnosti, ale také z ní čerpat nové obsahy a výrazové prostředky. Za nástup socialistického realismu v českém prostředí ostatně byla všeobecně považována výstava současného umění v Jízdárně Pražského hradu zahájená v roce 1949⁹⁴³ následně podpořená bechyňskou konferencí z roku 1951 s názvem *Za vědecké dějiny umění a novou kritiku*. Došlo i ke snahám o konstituování jednotné ideové fronty, v níž umělci měli přistoupit „...k řešení základních problémů tvůrčí metody socialistického realismu“ a „...rychleji postupovat v domýšlení a dotváření své aktivní společenské úlohy“.⁹⁴⁴ Zcela cíleně byly odmítány neoficiální umělecké směry a západní vlivy, své místo si však v panujícím oficiálním diskursu nacházely vybrané historické

⁹⁴⁰ Směrnice o krajských galeriích č. 67 392/52-VIII/7. *Věstník ministerstva školství, věd a umění* 8, 1952, sešit 22, s. 287.

⁹⁴¹ ZAPLETAL, Tomáš: Normalizace Středočeské galerie. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 2013, č. 69, s. 41.

⁹⁴² Staré umění bylo situováno ve Šternberském paláci, moderní umění v budově městské knihovny, grafika v paláci Kinských, sochařství ve Zbraslavi a konečně orientální umění ve Valdštejnské jízdárně a Jízdárně Pražského hradu. KOTALÍK, Jiří: Z literatury o vzniku a vývoji Národní galérie v Praze. In: KOTALÍK, Jiří (ed.): *Národní galéria v Praze*. Bratislava 1987, s. 34.

⁹⁴³ Viz *První přehlídka československého výtvarného umění 1949–1951: Jízdárna pražského hradu květen – září 1951*. Praha 1951.

⁹⁴⁴ FORMÁNEK, Václav: *10 let Československé lidově demokratické republiky ve výtvarném umění: 1945–1955: Jízdárna pražského hradu: prosinec 1955–únor 1956: [výběrový katalog]*. Praha [1955], s. 7.

osobnosti jako např. Mikoláš Aleš, jehož odkaz nebyl spatřován jen v uměleckém významu jeho díla, ale v „...neustálém navazování na pokrokové tradice naší národní historie a kultury, v demokratickém přístupu širokých vrstev ke kulturním a uměleckým hodnotám, v lidovém a etickém obsahu nově vznikajících kulturních a uměleckých hodnot, které lidu přístupnou formou propagují ušlechtilé ideály socialistického humanismu.“⁹⁴⁵ Hlavním garantem novodobých přístupů, z nichž řada zůstávala pro tehdejší aktéry nejasná a skrytá, se kromě personálně a ideologicky transformovaných profesních organizací (*Ústřední svaz československých výtvarných umělců/Svaz československých výtvarných umělců*) staly právě galerijní instituce, jejichž důležitým cílem bylo vykonávat ideologicky motivovanou činnost v oblasti akviziční a hlavně prezentační politiky.⁹⁴⁶ Umění v nich uložené a vystavené mělo sloužit především jako edukační centrum pracujícího lidu s jasnou prioritou v lidovými činnosti.⁹⁴⁷

Ideologický dohled nad činností muzeí umění postupně posílené o akademicky školené pracovníky zůstával patrný ve všech oblastech procesu muzealizace i v průběhu 60. let, přesto v NG i v mnoha lokálních galeriích bylo patrné podstatné uvolnění dřívějších tlaků ze strany státního a stranického aparátu. V řadě případů postupně došlo k relativně samostatnému, i na zřizovateli do značné míry nezávislému vývoji. Příkladem může být Středočeská galerie v čele s Jiřím Kohoutkem či situace v dalších ústavech (např. Brno, České Budějovice, Roudnice nad Labem, Gottwaldov, Louny, Pardubice). Dokumentačně podchycovány a následně prezentovány zde byli jednotlivci a skupiny preferující zájem o politicky neutrální tvorbu a někdy i režimem upozaděni či přímo perzekvovaní umělci. Výrazně se posílily vazby se zahraničními institucemi a sběrateli, v níž dominovaly NG⁹⁴⁸ a Moravská galerie v Brně (dále také jako MG), přičemž vystavování děl západoevropské provenience se zároveň realizovalo na lokální úrovni (např. Hodonín).⁹⁴⁹ Poměrně rozšířené byly snahy vytvářet z galerií místa setkávání a střediska kulturního života. Příkladem může

⁹⁴⁵ RULÍŠEK, Hynek – RŮŽIČKA, Milouš – BÍLEK, Otakar: *Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou: 30 let: 1953-1983*. Hluboká nad Vltavou 1983, s. 2.

⁹⁴⁶ ŠEVEČEK, Ludvík: *Zlínská galerie v letech 1953–1989*. In: ŠEVEČEK, Ludvík – SEDLÁČEK – HORŇÁKOVÁ, Ladislava: *50 let zlínské galerie*. Zlín [2004], s. 31.

⁹⁴⁷ ZAPLETAL, Tomáš: *Normalizace Středočeské galerie*. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 2013, roč. 69, s. 41.

⁹⁴⁸ Např. v letech 1967–1969 se NG snažila rozšířit své sbírky výměnou s německými a rakouskými obchodníky s uměním. BENDA, Josef. *Sbírka starého umění Národní galerie v Praze a její předchůdci – od počátků k marné současnosti*. Praha 2018, s. 315. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky.

⁹⁴⁹ Např. Miloš Lukeš se podílel na výměnné výstavě grafiky, v jejímž rámci byla v Hodoníně vystavena díla zahraničních umělců s názvem *Mladá západoněmecká grafika*. TUNKLOVÁ, Ilona (ed.): *50 let hodonínské galerie: Galerie výtvarného umění v Hodoníně 22. 9. 2010-2. 1. 2011*. Hodonín 2010, s. 22–23.

být *Dům umění města Brna*, kde kromě výtvarných aktivit byly zásluhou *Adolfa Kroupy* (1910–1981) pořádány literární a hudební večery, přednášky, diskuse a azyl zde našlo divadlo *Husa na provázku/Divadlo na provázku*. Pro rozvíjející se aktivity podobného druhu znamenal kritický zlom nástup normalizace. Ze svých pozic byla nucena odejít či byla upozaděna celá plejáda osobností, které se podílely na progresivním rozvoji v období „politického tání“ ve druhé polovině 60. let. Zároveň docházelo k razantnímu přebudovávání celkového konceptu sbírkotvorné činnosti a došlo i k uzavření některých ideově nevyhovujících expozic. Opět byla nastoupena cesta vedoucí k důrazu na dokumentaci a prezentaci pokrokových umělců a angažovaného umění,⁹⁵⁰ což bylo podpořeno řadou počinů oslavujících důležitá výročí a uspořádáním putovních výstav organizovaných ve spolupráci s institucemi ze spřátelených socialistických zemí. Ostrůvky svobodomyšlnějšího přístupu k umění se podařilo udržet spíše v okrajových institucích jako např. Karlovy Vary (Vladimír Přibíl), Ostrova nad Ohří, Louny, Cheb, kam byly dokonce vypravovány i návštěvnické autobusy.⁹⁵¹ Situace se začala měnit až v 80. letech, kdy bylo v některých institucích možné iniciovat zprostředkování děl dříve zakázaných umělců, jako v případě *Galerie hlavního města Prahy*.⁹⁵² V téže době pak bylo v brněnském Domě umění zrealizováno několik výstav světového moderního umění uspořádaných díky nabídce zastupitelství zahraničních států (např. výstava Friedensreicha Hundertwassera či Maxe Weilera).⁹⁵³

Specifickým faktorem dotýkajícím se umění v období po roce 1948 se staly památkové objekty určené pro kulturní vyžití. Většinou se jednalo o hrady a zámky zkonfiskované na základě poválečných prezidentských dekretů i pozdějších, tzv.

⁹⁵⁰ Např. ve Středočeské galerii do sbírkového fondu v letech 1971–1989 neproniklo žádné dílo oficiálně neprověřených autorů. SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016, s. 148. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová. O její tehdejší prezentační produkci viz např. BOHÁČ, Jiří M.: *České výtvarné umění 19. a počátku 20. století: ze sbírek Středočeské galerie: Galerie výtvarného umění v Kladně od 12. listopadu 1986 do 1. března 1987: katalog výstavy*. Praha 1986, s. 3–7.

⁹⁵¹ ČERNÁ, Kateřina: Nová totalita? Krajské galerie a politika. *Art + antiques* 2009, č. 4, s. 37–38.

⁹⁵² Přes veškerá omezení galerie uspořádala výjimečné výstavy, soustředěné nejprve na tematické přehledky a monografické prezentace významných umělců. Změny zde nastaly v polovině 80. let uvedením umělců střední generace a konec režimu nakonec přinesl i rehabilitaci generace 60. let. SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016, s. 82. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová.

⁹⁵³ Výběr ze zahraničních výstav osmdesátých let. In: JANÁS, Robert – PEŘINOVÁ, Eva – SVOBODOVÁ, Rut – RIEDL, Mirko (edd.): *90 let Domu umění města Brna: seznam výstav a katalogů: [katalog výstavy]: Dům umění města Brna 20. října-10. prosince 2000*. Brno 2000, s. 203–204.

vyvlastňovacích zákonů.⁹⁵⁴ Svůj „muzejní“ charakter získávaly prezentací předmětů z oblasti vysokého a užitého umění, které v řadě případů nepatřily mezi původní mobiliář daného objektu, což bylo výsledkem řady poválečných svozů zabaveného kulturního majetku. Původní plány na vybudování tematicky vyhraněných zařízení muzejního typu (např. tzv. muzea bytové kultury) či obrazáren se však realizovaly jen v některých případech.⁹⁵⁵ Při zprostředkování tohoto typu materiálu se zároveň objevovaly snahy o ideologické uchopení určitých linií dějinného vývoje (např. poukázání na negativní aspekty v životě šlechty, zdůrazňování třídních hledisek vývoje), často záměrně postavené do kontrastu s estetickými kvalitami vystavovaných předmětů.

7.2 Přístupy k vymezení pozic výtvarného umění na poli muzejnictví

S vymezením kompetencí aplikace výtvarného umění v oblasti galerií a muzeí se ve sledovaném období lze setkat spíše zřídka. Zčásti jej totiž přinášely tehdejší platné směrnice a později i legislativa,⁹⁵⁶ zároveň však bylo u galerijních pracovníků patrné úzké propojení s diskursem mateřské disciplíny – dějinami umění. Oba přístupy (legislativní i uměleckohistorický) v případě galerií primárně preferovaly estetickou hodnotu uměleckých děl, čímž této skupině dodávaly pocit autonomnosti a jisté výjimečnosti vůči ostatním speciálním muzeologiím. Zdůrazňování významu dokumentárního svědectví umělecky vizualizované skutečnosti, tedy problematika obecně muzeologická, tak zůstávala spíše na okraji zájmu nebo byla účelově deformována ideologickými potřebami režimu. V pozdějším období byla do galerijního narativu inkorporována představiteli muzeologie, kteří se tím snažili o zahájení společných rozprav. Konkrétním příkladem mohou být některé akce ze 70. let, které kromě svého původního účelu, tzn. systematizace a prohloubení muzejní dokumentace výstavby socialismu a současného dění, vedly představitele muzeí umění k formulování ucelených názorů ohledně specifčnosti galerijní práce. Víceméně

⁹⁵⁴ Více viz UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004, s. 39. *Fontes historiae artium*.

⁹⁵⁵ Z ucelených souborů obrazáren, jež se dochovaly do této doby, byla jako významná zmiňována lobkovická v Roudnici nad Labem (uložená v Nelahozevsi), rychnovská arcibiskupská v Kroměříži či nostická uložená v NG. Některé obrazárny se připomínaly dílčími rekonstrukcemi jako např. kounická ve Slavkově či valdštejnská v Duchcově. BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Rychnovská zámecká obrazárna: katalog expozice*. 3. vyd. Praha 1973, s. 5.

⁹⁵⁶ Při vymezení toho, co galerie je, se tak obecně využívala definice muzeí s tím, že je stejná, jen jde o muzea výtvarných děl. Viz např. PUBAL, Václav: *Muzea a galérie v ČSR: hradní a zámecké expozice: pamětní síně*. Praha 1985, s. 5. A-Z na cesty.

samostatnou rovinu pak tvořil památkový směr, kde docházelo k prolínání několika různých konceptů.

První pokusy o vyjasnění poslání a funkce muzeí výtvarného umění lze zaznamenat již těsně po nástupu komunistického režimu, přičemž na měnící se celospolečenskou i vnitroinstitucionální situaci zareagoval vedoucí umělecko-vědního oddělení MM **Karel Krejčí** (1893–1972). Za dosavadní vrchol vývoje sběratelství výtvarného umění počínajícího soukromými sbírkami a na ně navazujícími veřejnými muzei považoval tzv. lidové muzeum. Jeho signifikantním znakem bylo zaměření na laickou veřejnost, přičemž podle Krejčího bylo předurčeno k tomu, aby se stalo „*vynikajícím nástrojem uvědomování lidových mas, jakousi školou socialismu.*“⁹⁵⁷ Hlavní specifika galerií a obrazáren však spatřoval v míře vypovídací schopnosti jejich hlavních vyjadřovacích prostředků – sbírkových předmětů. Zatímco u muzeí umění jsou projevem autorova výtvarného, individuálně diferencovaného poměru ke skutečnosti, u ostatních oborů ji bezprostředně odrážejí.⁹⁵⁸ V podobném duchu viděl poslání uměleckoprůmyslových muzeí ředitel pražského uměleckoprůmyslového muzea **Emanuel Poche** (1903–1987). Podle něj nabývají jeho umělecké sbírky se změnou režimu nového smyslu. Nezabývá se proto jen jejich vědeckou hodnotou, ale spatřuje v nich „...*východisko nové cesty výtvarné práce, osvobozené od úpadkových, kosmopolitních, formalistních názorů buržoasní tradice*“,⁹⁵⁹ a to v úzké souvislosti se socialistickou výrobou i osvětovou a estetickou funkcí určenou pro pracující lid.

Ústup od zideologizované recepce umění a příklon k přece jen racionálnějšímu zhodnocení základního poslání galerií přinesla 60. léta. Reprezentant tohoto období **Jaromír Zemina** (*1930), v té době již pracovník NG, viděl jejich další rozvoj ve vyrovnanosti a vzájemné propojenosti všech složek muzealizačního procesu, tzn. aktivitách sběrných (souvisejících s činností průzkumnou), pečovacích a zveřejňovacích. Zanedbání jedné se kauzálně projeví na úrovni ostatních. Jako příklad uvádí nedostatky v uchovávání sbírkového materiálu, které v konečném důsledku vedou k poklesu návštěvnosti a negativnímu ovlivnění výchovně-vzdělávací činnosti.⁹⁶⁰ Na přelomu 60. a 70. let v některých příspěvcích nabývala znovu na významu i otázka celkového přístupu muzeí

⁹⁵⁷ KREJČÍ, Karel: Lidovýchovné úkoly našich muzeí a obrazáren. *Časopis moravského musea/Acta Musei Moraviae* – vědy společenské 34, 1949, s. 113.

⁹⁵⁸ Tamtéž, s. 117.

⁹⁵⁹ POCHÉ, Emanuel: *Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze: k 70. výročí založení ústavu*. Praha 1955, s. VIII.

⁹⁶⁰ ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 16.

umění k dokumentaci okolní skutečnosti, často spojovaná se specifícností galerijního přístupu oproti tradičním muzejním trendům. V pojetí **Jaroslava Kačera** (*1931) je moderně budovaná sbírka dočasná a zároveň poslední článek dokladů o nepřetržitém vývoji umění. Jedná se tedy o soubor specializovaných muzeálií, které jako každý muzejní předmět sice disponují dokumentární hodnotou, na rozdíl od ostatních oborů zastoupených v muzeu je ale u nich upřednostňována estetická funkce.⁹⁶¹ Spíše ve zdůrazňování společných znaků viděla vzájemný vztah muzeí a galerií **Bronislava Gabrielová (1930–2005)** pracovnice odboru kultury Jihomoravského kraje a MG. Muzea umění vnímala jako integrální součást soustavy kulturních zařízení, přičemž podle ní patří „... *mezi ústavy, které autentickými doklady dokumentují minulý vývoj určitého oboru lidské aktivity*“.⁹⁶² Upozorňovala i na paralely u obou typů institucí (získávání, odborné vyhodnocení a kulturně výchovné využití autentických dokladů), odlišnosti pak viděla spíše v obsahovém zaměření dokumentace, které je ovšem rozdílné i u dalších oborů zastoupených v muzejním prostředí.

Aktivity muzeí výtvarného umění byly často začleňovány do kontextu ochrany památek, myšlenkově stále vycházejících z názorů vídeňské školy dějin umění. Klíčovou roli zde sehrálo vymezení pojmu památka, jež zásadním způsobem ovlivňovala nazírání na sbírkový předmět i v galerijním prostředí. V tomto smyslu ji vymežil především zákon č. 22/1958, který ji vnímal jako „... *kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k významným osobám a událostem dějin a kultury*“.⁹⁶³ Podstatné se však staly její další interpretace ze strany historiků umění, kde se vedle rozsáhlé analýzy Václava Richtera⁹⁶⁴ o její definici pokusil **Oldřich Jakub Blažiček** (1914–1985), jenž ji chápal jako dílo, které vedle své dokladové hodnoty působí i esteticky a je nositelem kulturních tradic.⁹⁶⁵ Pojem umělecké památky se objevuje i v díle představitele památkové péče **Vlastimila Vintera** (1921–2011), který je vymezoval vůči ostatním typům kulturních památek a přičítá

⁹⁶¹ KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 28.

⁹⁶² SKALKOVÁ [GABRIELOVÁ], Bronislava: K dokumentačnímu poslání galerií. *MVP* 19 (89), 1981, č. 1, s. 20.

⁹⁶³ Zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, část 2, oddíl 1, par. 2. [online]. Zlín 2011. Dostupný z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-220](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-220) [cit. 2019-06-26].

⁹⁶⁴ Jeho teoretický a metodologický příspěvek byl vydán pod názvem *Péče o památky*. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 10–32.

⁹⁶⁵ BLAŽIČEK, Oldřich J.: *Slovník památkové péče: terminologie, morfologie, organizace*. Praha 1962, s. 151.

jim hlavně uměleckou a estetickou hodnotu. Památky dělí na architektonické, malířské, sochařské a umělecko-řemeslné, které nemají památkářskou relevanci a přísluší do gesce jiných institucí (grafické a knižní umění, hudební, literární, filmové památky). Specifikem pak pro něj jsou památky lidového umění a architektury patřící do poznávací intence národopisu.⁹⁶⁶

Intenzivní potřebu vymezit kompetence oboru dějiny umění ve vztahu k muzejním zařízením však lze zaznamenat především mezi českými muzeology. Při svých analýzách vycházely z praxe i rozprav mezi představiteli obou v mnoha ohledech konkurenčních směrů, které ukázaly naprosto odlišný způsob chápání vzájemné relace. Většina muzeologů a muzejních pracovníků usilovala o přiblížení názorových pozic. Velmi citlivě až s nedůvěrou přijímala snahy o plnou autonomii galerií včetně pokusů monopolizovat jejich postavení v oblasti „muzejního“ výtvarného umění, což podle nich mohlo v konečném důsledku vést k naprosté izolaci obou institucí založených na analogických principech a aktivitách. Pokusy o charakteristiku a vymezení uměleckohistorické muzeologie proto často směřovaly právě k poukazování na společný základ, který souvisel s identickými postupy zejména ve sbírkotvorném, uchovávacím a prezentačním procesu.⁹⁶⁷ Dalším argumentem pro ně byl fakt, že ostatní obory zastoupené v muzeu se ze společné množiny muzeí cíleně nevydělují a v zahraničí ke striktnímu rozdělení muzeí a galerií (označovaných jako muzea umění) nedochází.

Primát ohledně analýzy vzájemných kompetencí muzeí a galerií v oblasti výtvarného umění drží dílo **Josefa Beneše**, který se danou problematikou jako ministerský úředník zabýval již od 50. letech 20. století. Hlavní rozdíl mezi oběma fenomény později spatřoval ve snaze galerií získávat předměty na základě jejich vývojové charakteričnosti a umělecké kvality,⁹⁶⁸ přičemž „klasická“ muzea budováním těchto kolekcí chtěla dokumentovat spíše obecnější jevy v daném místě a prostoru. Tento axiologický rozpor (zmiňuje v této souvislosti tzv. galerijní a muzejní hodnotu) konkretizoval tak, že muzea výtvarného umění dokládají uměleckou tvorbu autentickými výtvary v pojetí, které absolutizuje jejich estetickou funkci bez zřetelnější vazby na jejich celkové fungování a prostředí výskytu. Benešovou hlavní motivací bylo nicméně na základě společných znaků prokázat, že se

⁹⁶⁶ VINTER, Vlastimil: *Úvod do dějin a teorie památkové péče*. Díl 1 – Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče. Praha 1971, s. 63, 129. Dějiny a teorie kultury.

⁹⁶⁷ Např. BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 33–44.

⁹⁶⁸ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 171. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

v případě muzeí a galerií jedná o jeden obor kulturní činnosti s potřebou jednotného řízení, protože vzájemné přehlížení představovalo komplikaci při prosazování společných zájmů. Paralely nachází v základních společných funkcích obou institucí (permanentní vytváření sbírek, jejich ochrana a bezpečnost a využití pro vědecké a výchovné účely). Další shody našel v samotném pojetí hlavního pracovního prostředku – sbírkového předmětu. Jak muzejní, tak i galerijní prostředí uznává dokumentační i estetický přístupy, i když každý přijímá s odlišnou intenzitou.⁹⁶⁹ Podobné prvky Beneš nachází i v prezentační fázi, kde může dojít k vzájemnému prolínání galerijního (estetického) a muzejního (dokumentačního) principu, jako např. při společném vystavování volného a užitého umění či výstavách primárně zaměřených na poznání výtvarných směrů.⁹⁷⁰

V podobných intencích vnímal danou problematiku **Zbyněk Zbyslav Stránský**. Na základě analýzy rozdílů mezi vytvářením souborů uměleckých děl a tradiční muzejní sbírky se dotkl i stěžejního tématu muzeologického přístupu k muzeím výtvarného umění – otázce využití dokladového materiálu v galeriích. Sbírkou podle něj vždy fixuje optimální hodnoty lidské skutečnosti a uchovává je, což znamená, že šíří nejen vlastní umělecké hodnoty, ale objektivizuje také jejich společenskou relevanci.⁹⁷¹ Zastánci specifičnosti dosavadního galerijního přístupu si pak neuvědomují, že redukcí na reprezentanta uměleckých hodnot z těchto institucí vytvářejí ryze výstavní zařízení. Na druhou stranu ale podle něj nelze ulpívat pouze na paměťovém chápání a odtrhnout je tak od uměleckého dění.⁹⁷²

7.3 Organizační uspořádání

Ke specifickým vývoje muzejního fenoménu v českých zemích patří dobově podmíněná a v muzeologickém diskursu ambivalentně přijímaná dvoukolejnost rozdělující je na muzea a galerie. Skupina galerií se, i přes četné progresivní aktivity a myšlenkové koncepce obecného charakteru, uzavírala do řešení vlastních problémů, které se dotýkaly především forem získávání a zprostředkování sbírkových předmětů, a to v úzké souvislosti s jejich estetickou hodnotou. Vnímání obou typů kulturních zařízení jako příbuzných, nicméně paralelních a autonomních jednotek akceptovaly i státní orgány, a to i přesto, že se

⁹⁶⁹ BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 2, 1971, s. 35–36.

⁹⁷⁰ Tamtéž, s. 37.

⁹⁷¹ Tamtéž, s. 19.

⁹⁷² STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Umění a muzeum v kontextu perspektivy lidstva. *Muzeologické sešity* 8, 1981, s. 20.

do značné míry překrývaly jejich dokumentační kompetence (výtvarná díla zůstávala předmětem zájmu i muzejnictví i památkové péče). Dlouhou dobu tomu ostatně odpovídalo organizační uspořádání ministerstva (galerie se až do počátku 70. let nacházely v gesci jiného odboru) a konečně i znění jednotlivých právních předpisů, jakými byly zákony č. 148/1949 o Národní galerii a zejména zákon č. 54/1959 o muzeích a galeriích. Podle přímého účastníka jednání připravujících nové legislativní opatření Josefa Beneše sice byl původní návrh zamýšlen pouze pro muzea a galerie sem byly prosazeny dodatečně „... s odůvodněním, že se jednalo o instituce se speciálním zaměřením“,⁹⁷³ nicméně na základě jeho konečného znění došlo k oficiálnímu rozdělení galerií na ústřední, krajské a okresní doplněné o místní památníky jako nejnižší stupeň. Do čela byla postavena NG, která měla, stejně jako ostatní ústřední muzea (NM, Národní technické muzeum), zajišťovat odbornou a metodickou pomoc nižším složkám. Činila tak prostřednictvím *Oddělení regionálních galerií* (vybudovalo mj. kartotéku děl regionálních galerií), přičemž přirozenou autoritu si do značné míry udržovala i přímým kontaktem s nižšími jednotkami sítě, kde řada regionálních galerijních institucí kopírovala její přístupy v oblasti akviziční a prezentační politiky. Právě jejich vývoj byl v následujících letech značně turbulentní, protože v důsledku správní reformy z roku 1960 pozbyly některé z nich statut krajských institucí (např. Gottwaldov, Olomouc, Liberec).⁹⁷⁴ Podstatnější změnu ale představoval samotný proces postupného dobudování chybějících organizačních složek sítě, který přes počáteční extenzivní rozvoj posléze zůstal za očekáváním. Počet státních galerií se, i přes dřívější dočasná splynutí s muzei (např. Pardubice),⁹⁷⁵ ustálil na počtu přesahujícím číslo 20.⁹⁷⁶ V dalších letech ovšem nebyly změny příliš výrazné, i když se plánovalo, že v každém kraji bude fungovat pod kuratelou tamní centrální instituce 4–6 okresních galerií, jejichž působnost by zahrnovala maximálně 2–3 okresy.⁹⁷⁷ V praxi však docházelo ke slučování s muzejními institucemi (např. *Galerie výtvarného umění v Klenové, Okresní galerie*

⁹⁷³ BENEŠ, Josef: Dvacet let muzejního zákona. *MVP* 17 (87), 1979, č. 2, s. 67, pozn. 5.

⁹⁷⁴ Více viz SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016, s. 30. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová.

⁹⁷⁵ RUSINKO, Marcela – JIRÁKOVÁ, Marie – SKÁLOVÁ, Vanda: *Galerie v proudu času: 60 let Východočeské galerie*. Pardubice 2013, s. 6.

⁹⁷⁶ ČERNÁ, Kateřina: Nová totalita? Krajské galerie a politika. *Art + antiques* 2009, č. 4, s. 37. Podle Jaroslava Kačera vzniklo mezi lety 1953–1963 19 galerií s krajskou i oblastní působností a 6 okresních, nepočítaje v to řadu obrazáren a výstavních síní. KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 24.

⁹⁷⁷ Tamtéž, s. 24, pozn. 3.

v Jičíně)⁹⁷⁸ a etablování relativně nízkého počtu nových ústavů (např. *Galerie Prostějov, Výstavní síň výtvarného umění Most, Galerie výtvarného umění v Kladně*),⁹⁷⁹ v nichž zároveň strmě narostla ideologická kontrola. Jejím hlavním vykonavatelem se stal *Svaz českých výtvarných umělců*, do jehož centra pozornosti se kromě samotných pracovníků dostávala akviziční i výstavní činnost galerií, a to včetně Národní galerie.⁹⁸⁰

Zákon o muzeích a galeriích nicméně blíže nespécifikoval poslání jednotlivých složek galerijní sítě a zůstával pouze u velmi vágního vymezení galerií a místních památníků.⁹⁸¹ Laická veřejnost a také někteří zástupci vědeckých kruhů tak pod tento pojem často mylně zahrnovali jakoukoli v prostoru prezentovanou expozici obrazů, plastik, kresby či grafiky.⁹⁸² Stejně jako u výše popsaných speciálních muzeologií však požadavek na organizační a pracovní součinnost vyvolával potřebu přece jen pregnantněji precizovat kompetence jednotlivých typů zařízení působících v oblasti výtvarného umění. Někteří autoři pak v této „diferenciaci programů“ příslušných participantů hledali i východisko k překonání ekonomických problémů v oblasti zejména akviziční politiky.⁹⁸³ Rozlišovány byly především čtyři základní skupiny – **galerie, obrazárny, domy umění a památníky**, u nichž stanovení charakteristických znaků komplikoval fakt, že názvy řady institucí neodpovídaly přiřazeným kompetencím. Vrchol hierarchie tvořily **galerie**, pro něž bylo podle tehdejších názorů typické přenesení materiálu do nového prostředí, v němž na jednu stranu nebylo možné zachovat některé z původních funkcí (např. kultovní, dekorativní), organickým zasazením mezi ostatní umělecké předměty se ale zdůraznila jejich estetická

⁹⁷⁸ FLAŠAROVÁ, Marcela: *30 let Galerie Klatovy-Klenová: [1964-1994]: [katalog výstavy]*. Klatovy 1995, nestr.

⁹⁷⁹ SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016, s. 49. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová.

⁹⁸⁰ Tamtéž, s. 52.

⁹⁸¹ Muzea a galerie jsou ústavy, které na základě průzkumu, popřípadě vědeckého výzkumu plánovitě shromažďují, odborně spravují a vědeckými metodami zpracovávají sbírky hmotného dokladového materiálu o vývoji přírody a společnosti, o uměleckém tvoření nebo jiném druhu lidské činnosti a využívají těchto sbírek ke kulturní a osvětové činnosti. Zákonná úprava podává společnou definici, funkci i pracovní aktivity obou typů institucí. Galerie pak mají soustřeďovat umělecká díla a ovlivňovat estetickou výchovu i soudobou uměleckou tvorbu. *Zákon č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích*, par. 2 a par. 4, odst. 2 [online]. Zlín 2011. Dostupné z [www: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54](https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54) [cit. 2019-06-26]. Krajskou síť muzeí a galerií doplňují místní památníky, které jako zařízení místních národních výborů se zaměřují na význačné události nebo osobnosti. Tamtéž, par. 5.

⁹⁸² Zvláštní kategorii pak byly hradní a zámecké obrazárny. PUBAL, Václav: *Muzea a galérie v ČSR: hradní a zámecké expozice: pamětní síně*. Praha: Olympia, 1985, s. 5. A-Z na cesty.

⁹⁸³ Názor se prosazoval zejména koncem 60. let. Strnulé ekonomické prostředí měly částečně překonat snahy o usměrnění odborných aktivit v podobě diferenciací programu galerijních zařízení, která „...může vzniknout teprve jako souhrn specializací“. Racionalizace odborných činností a vzájemná koordinace činností pak může překonat finanční nedostatek. KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 25.

funkce. Poznávacím znamením byla „...konceptně definovaná, avšak touto definicí dogmaticky nereglementovaná sbírka výtvarného umění, etnicky a časově vymezená, ale vývojově neuzavřená.“⁹⁸⁴ K institucím vnímaným spíše v kontextu historického vývoje sběratelství umění patřily **obrazárny**. Nahlíženy byly převážně jako v minulosti vzniklé soubory obrazů vytvořené osobami spojenými rodovou příslušností a v některých případech zasazené do původních objektů, jejichž význam spočíval nejen v umělecké hodnotě, ale také dokumentační rovině. Mělo se tedy usilovat o zachování jejich integrity, protože necitlivý akviziční zásah by znamenal narušení jejich památkové hodnoty a tím fakticky přeměnu obrazárny v galerii. Naopak **domy umění** nebyly mnohými do množiny muzeí výtvarného umění zahrnovány. Důvodem, kromě relativně časté organizační svázanosti s galeriemi, bylo jejich výhradní směřování k prezentačnímu úsilí a s ním související absence vlastních sbírkových fondů. Signifikantní pro ně byla rozsáhlá a intenzivní práce s návštěvníkem zahrnující i přednáškovou činnost, besedy či provozování klubů. Konečně **památníky** by se měly vázat především k lokální produkci a časově omezené reflexi výtvarné tvorby, kterou mají kriticky a v rámci širšího kontextu dokumentovat, evidovat a badatelsky zpracovávat.⁹⁸⁵

Za součást galerijní sítě byla považována také **muzea užitého umění**. Jako samostatné působilo, až na přestávku v letech 1959–1970, pražské UMPRUM, relativní autonomii si zachoval Ústav užitého umění při MG. Významnými fondy však disponovaly i ústavy, které vznikly jako přímí následovníci bývalých uměleckoprůmyslových muzeí (např. Slezské muzeum, Liberec) či získaly významné kolekce užitého umění. Během 60. a 70. let se následně konstitovalo množství specializovaných zařízení muzejního typu, jež reflektovala některé dílčí aspekty dané problematiky.⁹⁸⁶ Přes kritiky upozorňující na dokumentační a prezentační izolovanost výtvarného umění volného a užitého v muzejních sbírkách existovaly instituce kombinující oba typy těchto sbírkových předmětů. K propojení docházelo zejména v instalacích na **památkových objektech (hrady, zámky)**. Podobně jako domy umění se soustředily na prezentaci, v depozitářích pak schraňovaly významné umělecké doklady často vzniklé neorganickým sloučením některých původních kolekcí či předmětů využívaných v každodenním životě (to je ostatně odlišovalo od obrazáren). Na

⁹⁸⁴ Tamtéž, s. 26.

⁹⁸⁵ Tamtéž, s. 25–26.

⁹⁸⁶ Z nich nejvýznamnější asi byla muzea v přírodě otevřená na Veselém kopci u Hlinska, Přerově nad Labem, Třebízi, Kouřimi, Strážnici a v Zubrnici. O jejich vzniku viz DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zasetí politické ideologie*. Opava 2005, s. 181. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

rozdíl od galerií získaný materiál dále badatelsky nevyhodnocovaly. Jejich specifickou funkcí ale stále zůstávalo především zajištění, obnova i rekonstrukce příslušných architektonických celků.⁹⁸⁷ K jistému ustálení provozovaných aktivit tak došlo na začátku 60. let, kdy za ně většinou převzala odpovědnost krajská střediska památkové péče, která často zejména v oblasti instalace navazovala kontakt s pražským ústředím.⁹⁸⁸ Kombinace užitého a volného umění zůstala charakteristická pro **vlastivědná muzea**, kde byla umělecká díla shromažďována pro jejich estetickou hodnotu (oddělení dějin umění), ale hlavně jako doklad dalších společenských resp. regionálních jevů.⁹⁸⁹ Právě na mnoha místech mizivá spolupráce muzeí a galerií na lokální úrovni však přinášela řadu problémů projevujících se např. vyloučením umění ze sbírkotvorné činnosti muzeí, nedostatečnou reflexí regionálního umění galeriemi či společným ignorováním užitého umění.⁹⁹⁰

7.4 Muzealizace

Také celkové vnímání muzealizačního procesu v oblasti výtvarného umění výrazně ovlivňovala snaha o posílení autonomie oboru na straně jedné (galerijní pracovníci) a nalézání společných výchozích bodů práce (muzeologové a muzejníci) na straně druhé. V teoretické rovině se přetavila v otázku po estetické resp. dokumentární kvalitě sbírkového předmětu. Představitelé galerií však museli zároveň reagovat na aktuální podněty a úskalí, které přinášela složitá a komplikovaná transformace tehdejší společnosti. Ty se projevily především v oblasti akviziční činnosti, kterou výrazným způsobem ovlivňovaly fenomény jako např. soukromé sběratelství, zkonfiskovaný kulturní majetek či neoficiální umělci a výtvarné směry. Zásadním tématem se v oblasti aplikace dějin umění do galerijního prostředí stalo vedle působení tzv. České restaurátorské školy i zprostředkování sbírkového fondu, což se odrazilo v řadě statí reflektujících specifika práce s návštěvníkem.

7.4.1 Sbírkotvorná činnost

⁹⁸⁷ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: Problémy instalací expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 45.

⁹⁸⁸ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 12. Metodické listy.

⁹⁸⁹ Vznikem galerijní sítě ale podle některých názorů došlo k faktickému vyloučení dokumentace výtvarného umění z jejich sběrného programu. Činnost historiků umění proto zde byla shledávána jako živelná a nekoordinovaná. BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 38.

⁹⁹⁰ Tamtéž, s. 38–39.

Sbírkotvornou činnost galerií a muzeí v oblasti výtvarného umění po roce 1948 výrazně determinovaly změny ve vnímání umělecké tvorby prosazované představiteli tehdejší kultury, které zapříčinily preferenci oficiálních umělců a na druhé straně ignorovaly či alespoň marginalizovaly význam řady dalších jednotlivců či výtvarných skupin. Vzniklá situace vedla k deformacím v oblasti sbírkotvorné činnosti, která v pozdějším období dokonce vykryštovala v cílené strategii, kdy byly v rámci akviziční činnosti k hodnotným věcem přibírána i angažovaná díla, aby se obcházely kompetentní kontrolní orgány (hlavně nákupní komise).⁹⁹¹ Instituce dokumentující výtvarné umění nicméně zároveň narážely na celou řadu dalších problémů spojených s nestandardními událostmi poválečného období. Konkrétně se jednalo o vztah k soukromému sběratelskému sektoru a způsob vyrovnání se s obrovským počtem znárodněného kulturního majetku. Ujednotit a konsolidovat bylo také třeba sbírkotvorné aktivity nově vznikajících institucí – oblastních, krajských a okresních galerií. V obou případech zde stěžejní roli sehrála zejména NG, v jejímž rámci docházelo i díky tomu k výrazné mobilitě ve sbírkovém fondu.⁹⁹²

Klíčovou otázkou v oblasti umělekohistorické aplikace tvořilo **vnímání sbírkového předmětu jako uměleckého díla**. Dominující přístup k tomuto typu materiálu, pro něj se ostatně ani nevžilo specifické označení (např. galerijní předmět), spočíval totiž ve zdůrazňování estetických zřetelů a jeho emotivního působení, které jej podle názorů pracovníků galerií zásadně odlišovaly od ostatních vědních disciplín zastoupených v muzeu. Sledované období tak do značné míry charakterizovala otázka vzájemného poměru estetické a dokumentační hodnoty sbírkového předmětu, která byla zvláště v 50. a později 70. letech doplňována i o požadavky na jejich edukační působení v ideologické rovině. Pro galerijní pracovníky typickým způsobem se tématu dotkl tehdejší ředitel MG **Jiří Hlušíčka** (*1929). Samotné vnímání artefaktů je podle něj determinováno především dialektickou jednotou umělecké kvality a charakteričnosti, které primárně vystupují jako reprezentanti určité vývojové tendence a zároveň zástupci výtvarného umění konkrétní epochy. Jejich specifikum oproti ostatním oborům spočívá v bezprostředním kontaktu s návštěvníky a z něj vycházejících emocionálních zážitků a podnětů posléze transformovaných v estetické vyžití. Ona „*schopnost hmotně doložit jevy, osoby či prostředí*“ je pak pro něj v prostředí galerií až

⁹⁹¹ ČERNÁ, Kateřina: Nová totalita? Krajské galerie a politika. *Art + antiques* 2009, č. 4, s. 38.

⁹⁹² O mobilitě jejich sbírek viz BENDA, Josef: *Sbírka starého umění Národní galerie v Praze a její předchůdci - od počátků k marné současnosti*. Praha 2018, s. 293–344. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky.

tzv. druhým plánem. Přímé sepětí dominantního estetického prvku se skutečností je však přesto patrné, a to zejména ve schopnosti samotného umělce do své tvorby vstřebat prvky okolního prostředí, čehož výsledkem je aktivizace a harmonizace finálního vnímatele či evokování dobové atmosféry, aniž by ji dílo zachycovalo v tradiční autentické dokumentaristické poloze.⁹⁹³ I v galerijním prostředí se přes mnohdy vyhraněné diskuse objevovaly hlasy, jež se zabývaly analýzou i potenciálem svědecké výpovědi uměleckých výtvorů o okolní realitě a zdůrazňovaly tak muzeologické vnímání tohoto fenoménu. Např. podle **Bronislavy Gabrielové** sbírkový předmět v galerii charakterizuje především jeho umělecká kvalita, nicméně vedle toho je třeba mu připisat i hodnotu historicko-dokumentární a kulturní. Jednotlivé přístupy jsou podle ní odlišným způsobem akcentovány v určitých typech muzeí výtvarného umění. Galerie s centrální působností se rák zaměří hlavně na díla s vysokou estetickou kvalitou, nižší stupně pak ve větší míře na výtvarnou skutečnost v celém jejím rozsahu, tedy i z hlediska její dokladovosti.⁹⁹⁴

Dichotomie, zároveň ale úzké propojení estetičnosti a dokumentárnosti byla zároveň krucióální pro zástupce muzejnictví a muzeologie, přičemž jednou z klíčových otázek se pro ně stala možnost širšího využití dokumentačního potenciálu výtvarného umění pro objasnění života společnosti. Již v publikaci *Musea slouží lidu* byla jako důležitý faktor při tvorbě historicky zaměřených sbírek zdůrazněna výpovědní hodnota a nikoli doposud preferované estetické zřetele. Umělecky kvalitní předměty proto nejsou samotným cílem sběru an sich, ale jako takové tvoří prostředek k objasnění či upřesnění historické skutečnosti.⁹⁹⁵ Na druhou stranu ale mohou tyto předměty svou uměleckou formou pomoci prezentovaným dějinným faktům svou schopností emocionálně působit. Velmi aktivně se do následující diskuse zapojil zejména **Josef Beneš**. Dílo „galerijní hodnoty“ je podle něj vnímáno především jako prověřený esteticky špičkový výtvor, u něž je rozhodující styl a osobitost umělce a z nich vyplývající význam pro dějiny výtvarného umění. Daleko méně se již sleduje přiblížení podmínek, v nichž toto výtvarné dílo vzniklo a jakou společenskou roli hrálo. Podle pražského muzeologa tak mělo umění zastoupené v muzeích odrážet i další aktivity příslušného tvůrce a samotný výtvarný směr. Zatímco pro skupinu galerijních pracovníků

⁹⁹³ HLUŠIČKA, Jiří: K otázkám dokumentace současného výtvarného umění v galeriích. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

⁹⁹⁴ GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 178.

⁹⁹⁵ DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro musejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954, s. 50.

jsou tedy tyto předměty vlastním vyjadřovacím prostředkem,⁹⁹⁶ pro některé další obory plní spíše funkci dokladovou a nemohou být abstrahovány od celkového historického kontextu. Výtvarné dílo disponuje nezastupitelnými možnostmi, a to jako ikonografický dokument veliké názorné a emotivní síly, který okolní skutečnost zprostředkovává formou odlišnou od vědeckého poznání problematiky.⁹⁹⁷ V umění je zároveň nutné diferencovat v možnostech znázornění jevů, a to mezi klasickým uměním minulých staletí a uměním moderním. Právě ono je totiž do značné míry velmi specifickým zobrazením skutečnosti, kdy realistické znázornění je v současnosti doménou spíše fotografie a filmu. Izolování uměleckých předmětů od dobového kontextu by tak znamenalo rezignaci na jejich širší využití jako důležitého pramene a zdroje poznání. Kvalitnějšímu porozumění dobovému kontextu, ale i samotnému umění pak výrazně napomáhá spojení uměleckých i historických materiálů v podobě fotodokumentů, korespondence či osobních věcí.⁹⁹⁸

Otázka **kontextualizace výsledků sbírkotvorné činnosti** rezonovala i v dalších tématech a byla reakcí na cílenou kritiku představitelů muzeologie. Z ní lze jako příklad uvést opět názor **Josefa Beneše**, který tvrdil, že dokumentace tohoto typu institucí se zaměřuje na výběr děl náležících do vymezené sbírkové oblasti, předem stanoveného období a splňujících požadavek umělecké náročnosti. Není proto zvykem dokládat sbírkové předměty v tzv. průvodní dokumentaci (tedy dalším materiálem úzce souvisejícím s výtvarným dílem a informačně jej obohacujícím).⁹⁹⁹ Při analýze sbírkotvorné činnosti tak byla u galeristů, kromě tzv. *prvotní dokumentace* (tj. metody výběru sbírkových předmětů a jejich katalogizace), rozlišovány i *dokumentace doplňková* soustředující se na přijetí a využití předmětu v rámci činnosti galerie (např. záznamy z jednání nákupních komisí, záběry z instalace)¹⁰⁰⁰ a *ústavní*, jejíž součástí tvořily materiály vzniklé přímo z aktivit dané instituce (např. dokumentace stálých expozic, výstav kulturněvýchovných akcí, statistické a ekonomické výdaje, dokumenty o vývoji a plánech instituce). Důležitého postavení v jejich argumentaci ale nabývala i tzv. *dokumentace oborová*. Podle **Bronislavy Gabrielové** spočívala ve shromažďování předmětů, které sice nemají povahu autentických dokladů, nicméně zásadním způsobem vypovídají o samotném umění a kontextu doby, a jsou proto

⁹⁹⁶ BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 72. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

⁹⁹⁷ Tamtéž, s. 73.

⁹⁹⁸ Tamtéž, s. 74–75.

⁹⁹⁹ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 171. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

¹⁰⁰⁰ GABRIELOVÁ, Bronislava: *Výtvarní umělci v dokumentaci Moravské galerie: Katalog výstavy, Brno 19. října - 19. listopadu 1989, Hodonín 1990*. Brno 1989, s. 3.

nezbytné pro vědecké vyhodnocení sbírkového fondu.¹⁰⁰¹ Její opodstatnění vysvětlovala skutečností, že se galerijní pracovníci v případě prvotní dokumentace soustředí na předmět samý a nepostihnou širší vývojové okolnosti jeho vzniku a následného uplatnění. Z podstaty věci se proto oborová dokumentace v prvé řadě zaměřuje na současnost a vede se podle přísných selekčních kritérií, jež odpovídají zaměření a úrovni kolekce. Gabrielová si byla zároveň vědomá, že při rozdílných sbírkotvorných prioritách každé galerijní instituce by se tento typ materiálu měl tematicky ujednotit. Doporučovala sledovat hlavně události související s životními osudy umělce, vývoj a ohlas autorovy tvorby, její osvětové a odborné využití, zastoupení díla ve sbírkách a na výstavách, reflexi v časopisech a katalozích a konečně fotografie z tvůrčího pracovního prostředí umělce. Nastíněné aktivity by pak podle ní měly sloužit ke zvýšení odborné úrovně galerijní práce a zároveň k rozšíření služeb poskytovaných odborníkům.¹⁰⁰² Také **Jiří Hlušička** zdůrazňoval naléhavost fenoménu tzv. oborové dokumentace v tehdejší galerijní práci. Podle jeho názoru výrazně rozšiřuje výsledky primárního sběru sbírkových předmětů o důležité doplňkové materiály a údaje, a to kvůli podchycení celkových společenských vazeb. Inicioval proto vytvoření dokumentačního úseku MG, který fixoval informace o dílech vybraných umělců prostřednictvím např. katalogů, plakátů a výstavy.¹⁰⁰³

Někteří galerijní pracovníci se ve svých dílech pokoušeli stanovit i základní obecná kritéria pro shromažďování sbírek. Především se měla získávat taková výtvarná díla, která náleží do stanovené územní oblasti a historického období, splňují požadavek umělecké náročnosti a odráží charakteristické dobové trendy.¹⁰⁰⁴ Důraz však byl zároveň kladen na vědeckou stránku a nutnost vytvoření určité koncepce akvizičního procesu, což platilo zvláště pro instituce regionálního charakteru. Připomínána byla i klíčová role galeristy. Např. **Jaroslav Kačer** tak podle přístupu galerijního pracovníka k problematice sbírkotvorné činnosti rozdělil galerie na subjektivně orientované, které víceméně vycházejí z badatelského zaměření pracovníka, a objektivně zaměřené vytvářející profil sbírky na základě znalosti společenské situace v daném regionu. Tento druhý směr se podle něj může

¹⁰⁰¹ SKALKOVÁ [GABRIELOVÁ], Bronislava: K dokumentačnímu poslání galerií. *MVP* 19 (89), 1981, č. 1, s. 20.

¹⁰⁰² Tamtéž, s. 26; O její výsledné podobě v MG viz GABRIELOVÁ, Bronislava: *Výtvarní umělci v dokumentaci Moravské galerie: Katalog výstavy, Brno 19. října - 19. listopadu 1989, Hodonín 1990*. Brno 1989, s. 4–9.

¹⁰⁰³ Převzato z GB: [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 177.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž.

realizovat několika způsoby. Jednak souborem uměleckých děl schopných doložit způsoby a vývoj myšlení vytčeného úseku dějin umění (tedy vývojové hledisko), adicí vybraných autorských souborů reprezentujících danou časovou periodu (tematické hledisko) a konečně spojením obou předchozích principů. Výběr z daných možností je podmíněn specifickou situací muzea a uměleckého vývoje v dané oblasti.¹⁰⁰⁵ Klíčovou pak zůstávala otázka získávání a rozpoznání hodnoty věcí pocházejících z regionů. Kvalita místní tvorby tak měla být srovnána s obecně uznávanými výtvoři známějších autorů a na tomto základě následně rozhodnuto o případné akvizici.¹⁰⁰⁶ Mnozí odpovědní pracovníci k tomu využívali, při faktické nemožnosti nákupu zahraničních děl, tvorbu osobností „celonárodního charakteru“ (např. Čapek, Filla, Špála, v určitých obdobích i moderních progresivních umělců). Určitým ideálem se stalo vytvoření vyváženého poměru mezi lokálním a nadregionálním, čímž by se zamezilo jednotvárnosti sbírkových fondů, někdy až příliš zřejmému ovlivnění akviziční politikou NG a částečně i nepokrytému konkurenčnímu boji v této oblasti.¹⁰⁰⁷ Obtížnější nicméně stále zůstávalo získávání samotných informací o významných reprezentantech výtvarného umění regionálního charakteru. Jako řešení byla doporučována intenzivnější koordinace mezi oblastními a okresními galeriemi, a to v podobě jednotného metodického postupu při doplňování sbírek, a zvláště pak důraz na jedinečnost/odlišení jednotlivých sbírkových souborů.¹⁰⁰⁸

Problematice regionálních galerií se z muzeologických pozic věnoval **Josef Beneš**, přičemž k jejich analýze částečně využil metodu komparace s muzejními ústavy. Kritizoval jejich mnohdy okázalé zaměření na sbírky českého moderního umění bez zřejmější vazby na danou oblast a fakt, že nedokládají vztah umělce k místnímu prostředí. Zároveň ale došel k názoru, že vytvoření regionálních galerií v 50. a 60. letech vzalo jedno z dosavadních ústředních témat muzeím vlastivědným. Galerijní zařízení podle něj nemohou mít monopol na výtvarná díla, protože bez nich není možné podat úplný „muzejní“ obraz regionu tak, jak o něj usilují vlastivědná muzea. Respektuje nicméně rozdělení vzájemných kompetencí, kdy se galerie zaměřují na estetické kvality, zatímco muzeum preferuje celkové tematické,

¹⁰⁰⁵ KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 28.

¹⁰⁰⁶ HLUŠIČKA, Jiří: K otázkám dokumentace současného výtvarného umění v galeriích. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

¹⁰⁰⁷ ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 16; KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 28.

¹⁰⁰⁸ ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 16.

autorské a kulturní vazby, i když se z důvodu působení na diváka nemůže vzdát ani estetických měřítek.¹⁰⁰⁹ Jednotlivá díla by měla být do galerie vybírána především na základě jejich přínosu k obecnému rozvoji výtvarného umění se zvláštním zřetelem na vývoj a osobnosti dokumentovaného území. V zájmu řešení vzniklé situace mezi muzejními a galerijními ústavami by bylo třeba splnit tři základní předpoklady: 1) ujasnit si vzájemné kompetence s účelnou dělbu práce, 2) spojit muzea a galerie (společně s některými památkovými objekty) v jednu síť a lépe koordinovat akvizice a výstavy, 3) vytvořit muzeologii výtvarného umění.¹⁰¹⁰

Předmětem zájmu ze strany tohoto muzeologa se stala i **problematika odlišností mezi volným a užitým uměním**, případně jejich smíšenou instalací (v českých zemích až na památkové objekty nepřiliš obvyklou). Obě kategorie sice mají společný vyjadřovací prostředek (výtvarné dílo špičkové hodnoty), vykazující však i základní odlišnosti. Do první skupiny Beneš zařazoval předměty splňující požadavky vysoké umělecké náročnosti prověřené oborem (dějiny umění), které jsou současně příznačné/typické pro dobové aktivity v oblasti výtvarného umění. Užitě umění pak sice také vyzdvihuje estetickou úroveň výrobků, ale vždy je spojuje s jejich užitkovou funkcí.¹⁰¹¹ Zároveň se jejich garanti (dříve hlavně uměleckoprůmyslová muzea) intenzivněji obracejí směrem k současnosti se záměrem poznávat aktuální vývojové trendy, ovlivňovat technologii výroby, pěstovat vkus obyvatelstva a mít vliv na rozsah a způsob užívání jednotlivých výrobků.¹⁰¹²

Poněkud odlišná byla **reflexe umělecké tvorby v památkových objektech**, kde na rozdíl od galerií převažovala snaha o důsledné vykreslení dobových reálií, přesto bylo v této souvislosti zásadním způsobem upozorňováno na rozdílný přístup mezi památkovými objekty a muzei. Typickým příkladem je argumentace **Oldřicha J. Blažička**, podle něhož mobiliář umístěný na hradech a zámcích má své přesně vyhrazené místo související s jeho interakcí s příslušným architektonickým prostorem a nemůže pro něj proto být uměle vytvořeno neutrální muzejní prostředí.¹⁰¹³ Zásadnější ale v tomto směru byly spíše difference při celkové charakteristice vnitřního vybavení a otázce jeho autenticity - v případě

¹⁰⁰⁹ BENEŠ, Josef: *Správa muzejních sbírek*. Praha 1963, s. 21. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 9.

¹⁰¹⁰ BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 40.

¹⁰¹¹ BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977, s. 172. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.

¹⁰¹² Tamtéž, s. 172.

¹⁰¹³ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 14. Metodické listy.

„památkových“ interiérů se totiž většinou jednalo o soubory, které nevznikly systematickou činností, ale spíše ze sběratelské záliby či sloužily k běžnému užívání. Otázkou také zůstává původnost materiálu v daných objektech. Zejména u zámeckých obrazáren byly sice některé původní sbírky ponechány tak, aby dokumentovaly vývoj rodového sběratelství, nicméně postupně byly doplňovány dalšími svozy.¹⁰¹⁴ Ještě markantnější byla tato situace v zařízeních s větším zastoupením užitého umění. Konečný výběr zde spočíval ve vyřídění původního materiálu a přiřazení řady cizorodých a často tematicky nesouvisejících věcí na základě slohových analogií, čímž nabývaly spíše hodnoty kulturních dokladů dané doby bez vazby na prostředí objektu. Snahy o koncepční řešení často narážely na aktuální stav nashromážděného mobilního fondu, u něž byla ještě dlouhou dobu po postátnění zdůrazňována jeho neutříděnost i celková neznalost ze strany pověřených osob, což omezovalo jeho plánovanou instalační upotřebitelnost. Především ale byla negativně vnímána s ní úzce související omezená výpovědní schopnost, torzovitost (návrhy na doplnění o objekty z muzeí a galerií) a rozdílná kvalita získaných předmětů (počítalo se s oddělením významného materiálu od nevýznamného). Problémy však přinášel i interpretační potenciál zkonfiskovaných staveb a jejich vybavení. Vedle případů poválečného odstraňování částí zařízení s odkazem na jeho národnostní a posléze i třídní původ,¹⁰¹⁵ se i v názorech některých památkářů objevovaly výhrady vůči jejich původním majitelům. Terčem kritiky se zároveň stával „kosmopolitní“ charakter uchovávaných věcí,¹⁰¹⁶ které příliš nedokumentovaly lokální tvorbu. Také tehdejší galerie postupně přejímaly rozsáhlé cenné soubory minulosti, jež byly v dalších letech spíše jen udržovány a dílčím způsobem rozšiřovány, jako tomu bylo v případě souboru jihočeské gotiky, kde bylo později využíváno i zápůjček z kostelů a muzeí.¹⁰¹⁷ Vytvářely tak značný protiklad oproti aktivním snahám získávat cenné nové komplety prostřednictvím různých bienále a pracovních setkání (MG – užitá grafika, Alšova galerie – Bechyně) či kontaktům s umělci.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁴ V případě Rájce nad Svitavou šlo o sbírky ze Zdechovic, Kamenice nad Lipou, Brodek u Prostějova, z brněnské kolekce dr. Bauera a dalších. SLAVÍČEK, Lubomír: *Státní zámek Rájec nad Svitavou: Katalog obrazárny*. Brno 1980, nestr.

¹⁰¹⁵ Blažíček uvádí, že došlo k odstranění cenných a starých portrétů, což souviselo nejen se spěchem, ale i neznalostí. BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 13. Metodické listy.

¹⁰¹⁶ NOVOTNÝ, Vladimír: Kulturní využití státních hradů a zámků. *Umění* 8, 1960, č. 3, s. 278–280.

¹⁰¹⁷ Mnohá díla ale byla zrestaurována. RULÍŠEK, Hynek – RŮŽIČKA, Milouš – BÍLEK, Otakar: *Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou: 30 let: 1953-1983*. Hluboká nad Vltavou 1983, s. 4.

¹⁰¹⁸ Tamtéž, s. 8–9.

Zásadním tématem dotýkajícím se sbírkotvorné činnosti se stala **problematika soukromého sběratelství**. Tradiční prvek rozšiřující fondy muzeí umění byl po únorovém převratu vystaven cíleným snahám směřujícím k marginalizaci jeho významu i odborné úrovni. Vnímán byl dokonce jako jedna z forem maloměšťáctví, i když lze doložit pokusy učinit z něj lidovou zábavu a zbavit jej „společenské nebezpečnosti“ očištěním od spekulantů a podvodníků.¹⁰¹⁹ Ve sledovaném období nicméně podléhal různým formám ekonomické diskriminace souvisejícím s nuceným prodejem děl výtvarného umění do státěm zřízených institucí. Situace v zestátněném obchodu s uměním reprezentovaném vrcholnými organizacemi jako např. státní podnik Antikva dokonce umožňovala prohlášení předmětu za státní kulturní majetek a jeho následné převzetí do muzea.¹⁰²⁰ Monopolizovaný prodej, absence pravidelného zveřejňování cen a nemožnost sledovat jejich vývoj v zahraničí způsoboval, že zůstávala skrytá tržní stránka akvizice, přičemž peněžní hodnotu mnohdy určovali nekompetentní úředníci rozhodující ad hoc. Tehdejší galerijní pracovníci si tak fakticky nemohli vytvořit přesnější finanční představu o hodnotě vlastní kolekce.¹⁰²¹ Především v 60. letech se soukromému sběratelství ze strany galerijní obce dostalo určité míry rehabilitace. Sběratel začal být znovu vnímán jako důležitý podporovatel muzeí umění a výrazná komponenta v rozvoji soudobého umění zajišťující materiální zabezpečení umělců a zpětnou vazbu jejich tvorby. Někteří z tehdejších autorů dokonce vyzývali nejen k posmrtným vystavením sběratelovi kolekce, ale i k jejich bližšímu připoutání k zájmovým organizacím přidruženým k muzeím umění, které by pak mohly usilovat o vymáhání právních úlev pro jejich aktivity.¹⁰²² Podchycení sběratelského prvku však zároveň bylo motivováno vymýcením negativních jevů jako přeplácení a šmelina. Vytvořeny měly být tzv. burzy solidarity, kde mohli zájemci nabýt přehled o reálných cenách uměleckých děl. Uvažovalo se o vzniku bulletinu, v němž by byly zájemci informováni o obrazech nabízených ke koupi, a stanovení etických pravidlech soukromého sběratelství garantovaného ministerstvem.¹⁰²³ Soukromé sběratelství zároveň vstupovalo do tehdejších diskuzí souvisejících s akviziční činností, kdy podle některých názorů vytvářelo vhodné

¹⁰¹⁹ RUSINKO, Marcela: *Snad nesbíráte obrazy?: cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948-1965*. Brno 2018, s. 101.

¹⁰²⁰ Tamtéž, s. 73.

¹⁰²¹ KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 25.

¹⁰²² ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 18–19.

¹⁰²³ Tamtéž, s. 18.

předpoklady pro kvalitnější provádění dokumentace současnosti. Privátní kolekce se měly stát předstupněm galerijních akvizic a vytvořit tak síto, v němž se moderní umění zachytí a postupně se prověří jeho kvalita. Současně ale někteří galerijní pracovníci zdůrazňovali, že není tímto způsobem možné opomíjet vlastní sbírkotvorné aktivity, které mohou vyplnit mezery v často neodborně spravovaných kolekcích, a to i přes riziko, že se určitá rozhodnutí budou muset časem revidovat. Jako nezbytný předpoklad pro kvalitní vedení kurátorské činnosti byl totiž uváděn bezprostřední kontakt s uměleckým děním a znalost ateliérové tvorby i výstavních podniků.¹⁰²⁴

Právě **akvizice moderního/soudobého umění** byly do značné míry neuralgickým bodem tehdejších galerií. Jak již bylo naznačeno, mnoha subjektům, které se nemohly opřít o soubory umění z dřívějších dob (výrazné sbírky staré umění byly zastoupeny např. v Alšově galerii, v muzeích umění v Praze, Brně, Chebu, Litoměřicích či Ostravě), se dařilo vlastní fondy fakticky vystavět na reprezentantech současného umění. Jiné možnosti jim ostatně vzhledem k finanční situaci a v určitých obdobích i k nepříznivému ideologickému klimatu ani nezbývaly. Materiál tak byl často pořizován přímým kontaktem se sběrateli a tvůrci, ale řada děl jim byla alespoň v počátcích nabídnuta i ze sbírek Národní galerie. Tvorbu žijících umělců navíc byly galerie přinuceny kupovat prostřednictvím Svazem českých výtvarných umělců ovládaného Českého fondu výtvarných umění, ačkoli tento proces neměl oporu v tehdy platných předpisech.¹⁰²⁵ Specifickou otázkou zůstával především **způsob komunikace a celková relace s uměleckým prostředím**. Např. Josef Beneš polemizoval s tvrzením, že galerie mají zásadní vliv na současnou tvorbu. Umělci totiž podle něj často vystavují v zařízeních odlišného zaměření, navíc netvoří, co si tyto instituce přejí, a jejich díla proto nemusí s názory jejich představitelů vůbec korelovat.¹⁰²⁶ Obecně ale panoval názor, ostatně stejně jako u dalších oborů zastoupených v muzeu, že selekce sbírkového materiálu ze současnosti přináší výraznější komplikace související především s nedostatečným odstupem ke zhodnocení díla. Výrazněji do problematiky získávání moderního výtvarného umění pronikl **Jiří Hlušíčka**, který umělecké výtvo-

¹⁰²⁴ GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 178–179.

¹⁰²⁵ Jednalo se buď o dotazníky či doslovnými nařízení. SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016, s. 65. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová.

¹⁰²⁶ Např. BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 34–35.

primárně chápal jako výsledek subjektivního tvůrčího zanícení, které si teprve po určité době nárokují právo na zařazení do uměleckých a společenských souvislostí doby. Galerijní pracovník jako účastník a zároveň soudce obtížně odhaduje životaschopnost konkrétního díla či celkového směru doposud neprověřeného v odborných kruzích historie umění, protože je při svém hodnocení odkázán na nespolehlivá kritéria, do nichž navíc významným způsobem zasahuje státní a stranická politika.¹⁰²⁷ Musí tak často vycházet ze subjektivních pozic, nicméně nesmí přistoupit na metodu pokusu a omylu, obvyklou často u soukromých sběratelů a některých zahraničních muzeí umění. Klíč k řešení problému pak Hlušíčka nachází v získávání progresivních děl, která nicméně musí procházet dodatečnou a pravidelnou verifikací. Za jednu z důležitých metod pro evaluaci považuje přímou konfrontaci s návštěvníkem v rámci výstavy přírůstků či expozice.¹⁰²⁸

Odlišný vývoj v případě tohoto typu dokumentace prodělala **uměleckoprůmyslová muzea**. V optice tehdejších autorů vycházela ze zájmu společnosti o formování vkusu obyvatel a soustředila se na esteticky hodnotná díla, která se uplatnila v „běžném životě“ včetně dokladů souvisejících s procesem jejich výroby či tvorby (ateliérové práce, prototypy, návrhy designerů) či specifických produktů (polygrafie, fotografie, kreslený film). Soudobými trendy se v jejich rámci výrazněji zabývala zaměstnankyně MG **Jiřina Medková** (*1921). Vedle stanovení hlavních oblastí akviziční činnosti (výtvarně řešené výrobky z klasických i nových materiálů a užitá grafika), se zabírala možnostmi získávání předmětů od klíčových producentů. V případě průmyslového výtvarnictví reprezentovaného špičkovými doklady „vývojově přínosné produkce“ zdůrazňovala, že nejkvalitnější návrhy a ukázky výrobků (např. sklo) jsou pro současná muzea prakticky nedosažitelné. Řada z nich se stává cenným vývozním artiklem a jejich početnějšímu nabývání z běžného trhu do sbírek zabráňují některé platné předpisy. Dokumentační záběr uměleckoprůmyslových muzeí je tak podle ní v jednoznačně soustředěn na aktuální individuální výrobu, pro niž je kritériem výběru umělecká vyzrállost, technologický přínos a osobitý výraz.¹⁰²⁹ Podobně se k problematice stavěl i její brněnský kolega **Karel Holešovský** (*1934), který poukazoval

¹⁰²⁷ Převzato z GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 177.

¹⁰²⁸ HLUŠIČKA, Jiří: K otázkám dokumentace současného výtvarného umění v galeriích. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

¹⁰²⁹ MEDKOVÁ, Jiřina: K dokumentaci současnosti v oboru užitého umění. *Tamtéž*, nestr. Specifickým příspěvkem Jiřiny Medkové do této diskuse je pak publikace z roku v roce 1990, která se z velké části zabývá způsoby zprostředkováním užitého umění. Viz MEDKOVÁ, Jiřina: *Řeč věci: (umění vnímat umění)*. Praha 1990. Malá moderní encyklopedie.

na nutnost soustředování ukázek kvalitní ateliérové práce a sériových výrobků, a to nejen na základě jejich estetické, ale také dokumentační hodnoty. Cílem pak mělo být prostřednictvím hmotných reprezentantů přiblížit komplexní vývoj užitého umění a snaha získávat cenné materiály domácí provenience před jejich vývozem do zahraničí.¹⁰³⁰ Pouze dílčím způsobem byla verbalizována i problematika architektury, kde dokumentace současnosti spočívala především ve shromažďování předmětů neautentického charakteru (fotografická a plánová dokumentace), která se měla týkat výhradně výrazných soudobých jevů.¹⁰³¹

7.4.2 Uchovávání a péče o sbírky

Samostatnou kapitolu tvořila v období otázka uchování sbírkového materiálu. Zejména na státních hradech a zámcích určených ke kulturnímu využití se nedařilo na započatý průzkum tamních mobiliářů dlouho navázat odpovídajícími konzervačními a restaurátorskými pracemi. Za nejpříjemnější byla shledávána situace v případě starých obrazů, nejkomplicovanější pak u dřívě vyrobených typů nábytku (málokdy se dochovaly soupravy již z barokního a renesančního období).¹⁰³² Docházelo k situacím, kdy byl vytríděný mobiliář v takovém stavu, že jej nešlo využít pro expoziční ani výstavní účely (kromě zmíněné obnovy nábytku se mělo jednat ještě o řezby a fajáns). Vznikaly tak myšlenky na vytvoření odborných mobilních skupin při ústavech památkové péče, které by objížděly svěřené objekty.¹⁰³³ Také údržba a bezpečnost v systému hradních a zámeckých interiérů byly často shledávány jako nedostačující,¹⁰³⁴ což však platilo i pro budovy získané pro galerijní účely, především do gesce NG (např. Anežský klášter).

Naprosto zásadní při analýze období po roce 1948 je však zformování specifických **pracovních metod a praxe v oblasti restaurování**, které vešlo ve známost jako tzv. *Česká restaurátorská škola*. Za jejího zakladatele je považován **Bohuslav Slánský** (1900–1980),

¹⁰³⁰ Převzato z GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 177.

¹⁰³¹ Tak viděl tuto problematiku Iloš Crhonek z oddělení architektury Muzea města Brna. Převzato z tamtéž, s. 177–178.

¹⁰³² NOVOTNÝ, Vladimír: Kulturní využití státních hradů a zámků. *Umění* 8, 1960, č. 3, s. 280.

¹⁰³³ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: Problémy instalací expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 51.

¹⁰³⁴ To platilo i pro tzv. vstupní expozice, kde hrozí nebezpečí hlavně u konstrukci vitrín a panelů. MUCHKA, Ivan: Vstupní historické a specializované expozice na památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda* 3, 1978, č. 5, s. 266.

jehož kariéra započala v období první republiky a byla spjata s pražskou Obrazárnou. Slánského pojetí bylo formováno diskuzemi s jejím ředitelem Vincencem Kramářem a především restaurátorskými pracemi na výjimečných uměleckých dílech (Madona veverská, Madona zbraslavská, malby v kapli sv. Kříže). Zároveň se již od 30. let věnoval publikačním aktivitám tematicky souvisejícím s malířskými technikami a popisem na svou dobu inovativních postupů (např. rentgen, mikroskopický průzkum vrstvy), které „...znamenalý naprostou kvalitativní proměnu v přístupu k restaurování uměleckých děl“.¹⁰³⁵ Plný rozkvět však znamenalo až poválečné období, kdy se Slánskému podařilo obor etablovat na Akademii výtvarných umění v Praze a výsledky svých výzkumů vtělil do dvou svazků nazvaných *Technika malby*.¹⁰³⁶ Podstata jeho restaurátorské filozofie tkvěla ve vědeckém přístupu k práci přesně vymezeném průzkumem, a to za přímé spolupráce s přírodovědci a historiky umění. Ve své podstatě respektoval autentickou výtvarnou formu i hmotnou podstatu díla, které retušoval pouze tak, aby bylo přístupné divákovi.¹⁰³⁷ Restaurátor podle něj musí vycházet „...z jedinečnosti díla, z jeho slohu estetického i technického a podle toho volit opravné prostředky a postupy. Jsa výtvarníkem, který sleduje problémy současné výtvarné tvorby, může a má vycítit požadavky, jež na ochranu uměleckých památek klade přítomná doba.“¹⁰³⁸ Z vysokých nároků vyplývaly rozsáhlé požadavky na tuto profesi včetně vlastní umělecké činnosti nutné pro vytvoření konceptu a následné realizace zásahu. Dominantní role restaurátora při stanovení postupu však byla již v 50. letech narušena pojetím **Františka Petra** (1884–1946), jehož koncept směřoval spíše k technologickým aspektům restaurátorské práce s cílem obnovit původní podobu díla a zabránit jeho další degradaci. Do procesu rekonstrukce původní podoby tak v jeho pojetí vstupují historici umění, kteří jej kontrolovali a v jisté míře i přebírali zodpovědnost za konečný výsledek.¹⁰³⁹ I když výsledek sporu vyzněl ve prospěch Slánského, vývoj v 80. letech směřoval spíše k preferování Petrova názoru, což dokládá i zřízení *Státních restaurátorských ateliérů*, které prosazovaly spíše „technickou“ koncepci restaurování obvyklejší i v tehdejších západoevropských zemích.

¹⁰³⁵ MAŠÍN, Jiří: In memoriam Bohuslava Slánského. *Umění* 29, 1981, č. 3, s. 267.

¹⁰³⁶ SLÁNSKÝ, Bohuslav: *Technika malby*. Díl I. – Malířský a konzervační materiál. 2. vyd. Praha 2003; *Technika malby*. Díl II. – Průzkum a restaurování obrazů. 2. vyd. Praha 2003.

¹⁰³⁷ SRETTI, Karel: Vývoj a specifiky restaurování v českém prostředí. *Technologia artis* 3, 1993, s. 6.

¹⁰³⁸ SLÁNSKÝ, Bohuslav: *Technika malby*. Díl II. – Průzkum a restaurování obrazů. 2. vyd. Praha 2003, s. 154.

¹⁰³⁹ HLOBIL, Ivo: K výtvarnému aspektu České restaurátorské školy. In: HLOBIL, Ivo – PERŮTKA, Marek (edd.): *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výběr z textů*. Praha 2008, s. 37.

7.4.3 Prezentace a práce s návštěvníkem

Galerie a uměleckoprůmyslová muzea v prostředí českých zemí tradičně sehrávaly zásadní inspirační a inovativní roli při zprostředkování sbírkového materiálu veřejnosti počínaje způsobem ukazování sbírkových předmětů přes pořádání přednášek, praktických kurzů a doprovodných programů až po vydávání reprezentativních katalogů. Komunistický puč však do jejich dosavadního postavení přinesl výrazné změny. Galerijní pracovníci se museli přizpůsobit odlišnému chápání významu a poslání výtvarného díla i naléhavým úkolům při formování socialistického člověka jako primárního subjektu výchovně-vzdělávacích aktivit. Muzea umění se tak začala záhy transformovat v lidová učiliště operující s kvalitativně novým typem umění a formami aktivizace návštěvníka. Vzhledem k aktivitám státního a stranického aparátu byl tento proces zahájen rychleji a intenzivněji než v případě dalších oborů, což se týkalo především centrálních institucí (NG, uměleckoprůmyslové muzeum v Praze). Současně se ale v praxi zachovávala řada dřívějších metod a postupů potřebných k realizaci výstupní fáze muzealizačního procesu. Paralelně vedle sebe působily nově zaváděné trendy i tradiční prvky, jež společně vytvářely celkovou podobu muzejněkomunikačních aktivit, což se projevilo i v teoretické reflexi dané problematiky. Specifikem byla problematika památkových objektů, kde se křížila pojetí muzeí, galerií a památkové péče.

Bouřlivé dění v oblasti výtvarného umění po roce 1948 se záhy projevilo i v oblasti muzeí a galerií. **Marxistickým myšlením ovlivněné prvky muzejní práce** se do činnosti umělekohistorického oddělení MM pokoušel implementovat jeho vedoucí **Karel Krejčí** (1893–1972). Pro zvládnutí základních součástí prezentace, do nichž zahrnoval návrh instalace, „etiketáž“ a instruktáž, si musel muzejník osvojit sedm zásad vědeckého socialismu¹⁰⁴⁰ a čerpat informace vycházející ze sovětských zkušeností. Cílem instalace měla být nejen popularizace vědeckých poznatků, ale rovněž aktivní zapojení do procesu tzv. umělecké výchovy v konečném důsledku vedoucí k „uschopení“ návštěvníků

¹⁰⁴⁰ K nim patří souvislost a jednota všeho životního dění, materialistická podstata života, dialektický charakter životního procesu, podíl práce na vývoji civilizace, rozhodující význam ekonomické základny pro další nadstavbové aspekty života, organická následnost hospodářských formací, třídní charakter lidské tvorba a tvůrčí úloha pracujícího lidu pro budování společnosti, socialistické vlastenectví a proletářský internacionálistmus. KREJČÍ, Karel: Lidovýchovné úkoly našich muzeí a obrazáren. *Časopis moravského musea/Acta Musei Moraviae* – vědy společenské 34, 1949, s. 116.

k receptivnímu (pasivnímu) vnímání uměleckých děl a k povzbuzení jejich umělecké tvořivosti. Klíčovou úlohu při analýze povahy umění a jeho společenské funkce, které byly podle Krejčího nutné pro úspěšnou realizaci edukačního procesu v muzeu pak sehrávala „marxleninská“ estetika chápána jako nedílná součást ideologické nadstavby působící zpětně na materiální základnu. Právě ona jasně neguje dříve převažující přístupy, jež považovaly umělecká díla za výtvar lidské intuice a tím vlastně za autonomní organismus vytržený z celkového společenského kontextu. Za podstatu výtvarného umění Krejčí v tomto duchu považoval samotnou myšlenku, přičemž způsob jejího zpracování je pro něj „pouze“ nezbytným, i když významným sdělovacím prostředkem. Resumé bylo zřejmé – nelze sledovat pouze formu, která osloví úzkou část společnosti, ale je potřeba hledat prostředky pro přiblížení umění lidovým vrstvám. Interpretace jednotlivých děl proto musí primárně vycházet ze souvislosti s hospodářsko-sociální, politickou a ideologickou situací, na níž bude teprve následně napojena formální analýza. Umělecká výchova tak má být postavena na vědecké bázi a prostřednictvím výtvarných děl srozumitelným způsobem sdělovat důležité poznatky vědeckého socialismu. Krejčí se své myšlenky ostatně pokoušel aplikovat i v praxi, čemuž napovídá i tehdejší pracovní plán brněnského muzea rozdělený do dvou hlavních expozičních skupin – české výtvarné umění 19. a 20. století a staré domácí i zahraniční umění 14.–18. století. Pro získání potřebných poznatků se mu jako vhodnější jevil první typ expozice, protože v ní zastoupené výtvary obsahovaly národní motivy a realistickou formu přístupnější lidu. Prezentační počiny domácího i „externího“ charakteru byly pro snazší porozumění opatřovány instruktivními nápisy, probíhaly v nich slovní výklady přizpůsobované věku, povolání i vzdělání návštěvníků a součástí doprovodných přednášek se dokonce stalo promítání upozorňující na významné solitéry. Co se týká priorit dalšího rozvoje, oddělení usilovalo o vyškolení většího množství učitelů, kteří by byli schopni spolupracovat při prezentační činnosti, výchově dospělých návštěvníků a spolupráci s rozhlasem.¹⁰⁴¹

Přelom v dosavadním směřování představovala druhá polovina 50. a začátek 60. let, kdy byl v muzejní prezentaci postupně opouštěn model umění jako nástroje politické moci a nahrazován výraznějším příklonem k formálním a estetickým stránkám výtvarného díla. V českých zemích se navíc výrazněji prosazovaly zahraniční impulsy a přístupy reflektující v teoretické rovině problematiku práce s návštěvníkem a způsoby instalace. Konfrontace

¹⁰⁴¹ Tamtéž, s. 119–120.

s nimi i měnící se celospolečenská atmosféra zároveň přinášely **kritiku dosavadní výstavní praxe**. **Jaromír Zemina** za její negativní rys považoval obrovský nárůst výstavních akcí. Podle něj většinou nepřinášejí nová nosná témata, navíc při jejich zpracování abscentuje koncepční, odborný i tvůrčí přístup, který tvoří základní komponentu muzejní činnosti. Řešení spatřoval ve snížení počtu jednotlivých prezentačních počinů ve prospěch systematické a odborné přípravy a ve vzájemné kooperaci muzeí umění při pořádání putovních výstav zabraňujících častému tematickému překrývání.¹⁰⁴² Zkvalitnit je však třeba samotné zprostředkování umělecké tvorby. V přípravných pracích proto doporučoval angažmá specialistů z oblasti architektury, jejichž přítomnost by přinesla žádoucí skloubení praktických zkušeností při instalaci s teoretickými znalostmi galerijních kustosů. Zemina současně předestřel svou vizi speciálního ústavu, jenž by se po metodické i praktické stránce zabýval otázkami galerijní prezentace a ve svých řadách mimo jiné soustředil právě architektky či další vhodné odborníky (např. rámaře).¹⁰⁴³

Problematika **zprostředkování umění** se zejména od 70. let dostávala **do stále větší pozornosti muzeologické obce**. **Josef Beneš** rozlišující tři základní kategorie výstavních počinů rozdělených podle tematického klíče (věnované jednomu umělci, druhu/slohu výtvarného umění a regionu) se dotkl specifického sdělovacího potenciálu uměleckého díla, kdy jako výsledek tvůrčího procesu vyjadřuje své poselství vizuálními a emotivními prostředky. Ty jsou ovšem v kontrapozici s vědeckým chápáním skutečnosti, protože logika výtvarně prezentační formy není totožná s logikou pojmovou ani verbální.¹⁰⁴⁴ Patrné je to především při reflexi abstraktních projevů umění, jež musí být, na rozdíl od realistických prvků umělecké tvorby, dodatečně vysvětleno a interpretováno. Absolutizace estetické složky nicméně v mnoha případech zabraňuje zprostředkovat jevy související přímo s uměleckou tvorbou a jeho kontextualizací jako jsou podněty, okolnosti, podmínky a cíle tvůrčího úsilí či zpětné reakce na něj. Právě zde se mohou uplatnit i další typy sbírkových předmětů jako skicy a náčrty, korespondence, nástroje a prostředky k tvorbě, dobový tisk,¹⁰⁴⁵ jejichž prostřednictvím bylo možné budovat bližší vztah člověka k výtvarnému dílu. Autentika, při jejichž ukazování mělo podle něj dojít k většímu propojení vysokého a užitého umění,¹⁰⁴⁶ však nesmí být nahrazena pouhým slovem či využitím pomocného technického

¹⁰⁴² ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 19.

¹⁰⁴³ Tamtéž, s. 19–20.

¹⁰⁴⁴ BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 74. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

¹⁰⁴⁵ BENEŠ, Josef: *Muzejní prezentace*. Praha 1981, s. 292. Knižnice Muzejní práce, sv. 19.

¹⁰⁴⁶ BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980, s. 75. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.

materiálu. Beneš v tomto směru ostatně rozlišoval čtyři různá pojetí prezentace uměleckého materiálu – historické (klade důraz na proces výroby a užití těchto předmětů, rozlišení na špičkové a běžné věci, kontextualizace), kulturně-historické (zařazení předmětu do vývojově pojatých řad podle jejich formy), oborové (soubor vybrán z hlediska příslušnosti ke konkrétnímu typu umělecké činnosti, např. malířství, grafika) a úzce estetické (esteticky kvalitní soubor trvalé platnosti bez jakýchkoli připojených informací).¹⁰⁴⁷

Po několika pokusech iniciovat diskusi o funkci a způsobech dokumentace v tehdejších muzeích výtvarného umění se **Zbyněk Zbyslav Stránský** ve své publikační činnosti zaměřil spíše na celkové komunikační možnosti galerií. Všiml si hlavně forem, jimiž měla naplňovat svůj hlavní cíl – pochopit umění. Stránský tak zmiňuje nejen důležitost vlivu samotného umění, jež přináší stále nové požadavky na vnímání a chápání uměleckých objektivizací, ale i fenomén masové komunikace. Vidí ji nejen jako důležitý prostředek k porozumění díla či pronikání moderních prostředků jeho vizualizace do oblasti muzejnictví (diapozitivy, filmy, zvukové a televizní záznamy), ale i jako zásadní klíč k iniciování obecných potřeb společnosti muzea navštěvovat. Komunikační praxe umění je podle něj postavena na intimním dialogu mezi návštěvníkem a věcí, které se realizuje formou přímého ukazování, tzv. **ostenze**. Umění jako složitý a specifický jazyk však musí být vysvětleno mediátorem (např. lektor), přičemž k jeho hlubšímu pochopení vede bezprostřední umělecké vyžití návštěvníka ve výstavních plochách a používání paralelních forem v rámci prezentace (básně, pantomima, hudba). Stejně tak lze zvýšit celkové působení v rovině architektonicko-výtvarné a technické, což vyžaduje, aby byly tyto výtvary včleňovány do tzv. vyšších znakových soustav.¹⁰⁴⁸ Takto vzniklé struktury tzv. superznaků nicméně nesmí zastiňovat samotné dílo. Stránský proto rozlišuje tzv. *volnou komunikaci*, kdy výtvarník mluví sám o sobě v kontextu kulturního života společnosti, a tzv. *organizovanou komunikaci*, v níž působí i kvalita souboru vystavovaných předmětů a způsob jejich prezentace.¹⁰⁴⁹

Nosná témata pro analýzu zprostředkovacích aktivit přinášela také značně heterogenní **skupina regionálních galerií**. Podle *Jaroslava Kačera* ze čtyř jejich zástupců (památníky, domy umění, obrazárny a galerie) je odborná příprava instalace nejvíce žádoucí

¹⁰⁴⁷ Tamtéž, s. 76–77.

¹⁰⁴⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Umění a muzeum v kontextu perspektivy lidstva. *Muzeologické sešity* 8, 1981, s. 19, 21.

¹⁰⁴⁹ Tamtéž, s. 18–19.

v případě galerií. Diferenciace mezi jednotlivými prezentačními výstupy je pak možná v tematické (např. soustředění se na zpracování konkrétního malířského směru) a vývojové rovině. Právě tato druhá složka může návštěvníkovi přinést tři základní prezentační formy – 1) nadosobní polohu umění v podobě periodizačně členěného vrstvení uměleckého dění, 2) časově řazené „medailony“ složené z prací participujících autorů, kde nad naučným charakterem převažuje umělecký zážitek, 3) vhodně zvolená kombinace obou přístupů. Celkově považuje Kačer vývojový typ za instalačně náročný a v regionálních institucích navíc podle něj často chybí vhodní reprezentanti jednotlivých výtvarných směrů. Proto tyto ústavy upřednostňují autorské řazení přinášející ucelenou prezentaci estetických hodnot a tím zároveň umožňují více uplatnit kvalitní regionální produkci.¹⁰⁵⁰ Naopak zcela jinak bylo využíváno **výtvarné umění ve vlastivědných muzeích**. Největší popularity se zde dostávalo zachycení zmizelé krajiny, především pak konkrétních sídel. Takovýto počín měl návštěvníkovi nejen připomenout dřívější podobu dané lokality, ale vést jej i ke konfrontaci s jejím aktuálním vzhledem, vyslovení stanoviska k soudobému památkovému hodnocení příslušných objektů či pochopení vlivu urbanismu a životního prostředí na architekturu.¹⁰⁵¹

Přes ideologii ovlivněný obsah instalací a práce s návštěvníkem zůstávala v muzeích výtvarného umění zakořeněna řada výchovně-vzdělávacích metod a přístupů z dřívějších období. Kromě „lichtwarkovsky“ pojaté estetické výchovy založené na aktivním vnímání výtvarné tvorby a umělecké tvořivosti laiků tak zůstávaly akceptovány (nikoli oficiálně) i požadavky Otakara Hostinského na přímý kontakt s uměleckými díly. Na základě tohoto velmi specifického mixu představ pak byly v tehdejšímu muzejnictví vzneseny požadavky na intenzivní a systematickou práci s publikem s cílem poznat jeho potřeby a nároky. I když se dlouhodobě usilovalo o trvalé podchycení celého návštěvnického spektra, i díky angažmá státních a stranických orgánů se pozornost často soustřeďovala na představitele mladší generace. Např. v Liberci již v 50. letech byly vedle pravidelně připravovaných tematických výstavek reprodukcí a originálů pro mládež vypracovány putovní výstavy realizované přímo v jednotlivých školách. Jejich součástí nebylo pouze ukazování samotných předmětů se slovním doprovodem, ale i úsilí o získání evaluace dosažených výsledků edukačního procesu

¹⁰⁵⁰ KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 27–28.

¹⁰⁵¹ MARTINEC, Vladimír: Muzejní pojetí výstavy obrazů. *MVP* 23 (93), 1985, č. 4, s. 236.

v muzeu.¹⁰⁵² S dalšími realizovanými projekty a od 60. let také vzájemnými setkáními s představiteli muzeí postupně krystalizovala celková koncepce a metodika práce se školami včetně etablování některých nových forem komunikace. Důraz byl kladen na celkovou přípravu výstavních akcí, do níž měli být zahrnuti učitelé, kteří byli předem seznamováni s náplní a možnostmi výchovného využití výstav.¹⁰⁵³ Doprovodné aktivity v podobě různých besed, soutěží či výtvarných kroužků ve svém rámci využívaly nejen výtvarné, ale i hudební a literární složky umění¹⁰⁵⁴ a zejména v období normalizace přijaly výraznou komunistickou symboliku. S tím úzce souvisely zvýšené požadavky na kvalifikaci pedagogických pracovníků (lektorů, průvodců), u nichž se počítalo se znalostmi z oblasti umění, psychologie a sociologie, stejně jako osobní zainteresovaností a kvalitami.¹⁰⁵⁵

Specifické prezentační formy v oblasti spolupráce se školami iniciovalo *Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše*, z něhož se postupem času vytvořila instituce celonárodního dosahu koordinující a hodnotící aktivity uměleckého zaměření související s výchovou mládeže v muzeích a galeriích. Mezi nejznámější jím pořádané akce patřila výtvarná soutěž s názvem *Alšova země*, která byla pravidelně ukončena celostátním seminářem výtvarných pedagogů.¹⁰⁵⁶ U muzeí výtvarného umění docházelo také ke snahám navázat pravidelný styk s učňovskou mládeží, která byla považována za její velmi progresivní součást. Úkolu se ujala NG, která se od 70. let intenzivně soustředila na studenty prvních ročníků, a to v rámci výuky literatury. Použité postupy měly umožňovat aktivní participaci učňů založenou na vnímání samotného předmětu a čtení popisů, přičemž lektor měl uvádět pouze fakta, která nelze z instalace vyčíst. Při výkladu se přitom vycházelo především z didaktických prvků obvyklých v učňovském školství – napodobování a pozorování. Aktivizační moment

¹⁰⁵² Vypracování manuálu pro učitele, jak postupovat při instalaci či požadavek na zpětnou vazbu celé akce (tzn. hlavně odezva u žáků). SMUTKOVÁ, Zdena: Galerie výtvarných umění v Liberci. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 48. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

¹⁰⁵³ POTUŽÁKOVÁ, Jana: Formy práce s mládeží v Západočeské galerii v Plzni. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 71.

¹⁰⁵⁴ Rozsáhlé aktivity byly v tomto směru uskutečněny v Alšově galerii, kde se dokonce pořádal letní koncertní cyklus (Hudební léto Hluboká), přednášky s diapositivy, besedy na výstavách a s výtvarníky či uvedení dobového divadelního představení při prezentačních aktivitách (Mastičkář). RULÍŠEK, Hynek – RŮŽIČKA, Milouš – BÍLEK, Otakar: *Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou: 30 let: 1953-1983*. Hluboká nad Vltavou 1983, s. 10–11.

¹⁰⁵⁵ ŠIMKOVÁ, Gabriela: Práce s učňovskou mládeží v Národní galerii. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 68–70.

¹⁰⁵⁶ Např. WAGNER, Mirek: Spolupráce muzea a školy v oblasti výtvarné výchovy. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha 1971, s. 123.

představovalo poukazování na technologie učňovské mládeži blízké, prostřednictvím kterých byl vysvětlován význam výtvarného umění (např. využití zvýšeného zájmu o techniku malby), ale i základní poslání galerijních institucí (např. na základě popisu fungování přístrojů umístěných v expozici upozornit na uchovávací funkci).¹⁰⁵⁷

Zatímco v počáteční fázi byly formy práce s návštěvníkem uskutečňovány na základě empirie či inspirace, postupně sílily i snahy zkoumat a analyzovat chování publika na základě výzkumných šetření. Vyvrcholením doposud spíše individuálně prováděných akcí byl celonárodní výzkum provedený na konci 70. let z podnětu *Ministerstva kultury České socialistické republiky*, které jeho vypracováním pověřilo *Ústav pro výzkum kultury a Národní galerii*. Důvodem zadání byla snaha o zjištění způsobů a forem estetického vnímání u tehdejšího obyvatelstva a jeho chápání umění. Podstatnou součástí rozsáhlého a spíše obecně koncipovaného sběru dat však byla i snaha reflektovat činnost galerií z pozice veřejnosti.¹⁰⁵⁸ Hlavními respondenty se stali návštěvníci galerií a uměleckých výstav, kteří odpovídali na řadu tematicky různorodých otázek (např. které sbírky navštěvují a jak často, které sbírky NG a zahraničních galerií znají, obvyklý způsob návštěvy či celková spokojenost s nimi).¹⁰⁵⁹ Výsledkem výzkumu bylo hned několik zjištění, jež byly později využity pro prohloubení vzájemné relace. Jednalo se o údaje související např. s celkovým zájmem o tyto instituce (2/3 dospělých jejich výstavy nenavštěvuje, nejčastěji se občané s uměním setkávají v prodejnách a na místních výstavách, nejméně přicházejí do oblastních galerií), kvalitou výstavních akcí (spokojenost s NG, nižší kvalita oblastních ústavů), s mírou informovanosti o nich (prostřednictvím propagačních plakátů, známých, tisku) či s frekvencí (je ovlivněna úrovní zájmu a znalostí z oblasti výtvarné umění, NG bývá navštěvována zpravidla jednou v životě) a strukturou návštěv (individuální motivace pro prohlídku, nikoli organizované zájezdy jako u památkových objektů).¹⁰⁶⁰

Kromě osob přímo spjatých s prostředím muzeí umění se teorií komunikace v oblasti výtvarného umění věnovali i představitelé dalších oborů. K nejvýraznějším osobnostem, která ve svém díle překonala prakticistní zaměření galerijních pracovníků a ryze teoretický

¹⁰⁵⁷ ŠIMKOVÁ, Gabriela: Práce s učňovskou mládeží v Národní galerii. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 69–70.

¹⁰⁵⁸ MAŘÍKOVÁ, Iva: *Postoje české veřejnosti k výtvarnému umění, galeriím a výstavám*. Praha 1979, s. 7–8.

¹⁰⁵⁹ Tamtéž, s. 69.

¹⁰⁶⁰ Tamtéž, s. 85–86.

přístup historiků umění,¹⁰⁶¹ patřil **Igor Zhoř** (1925–1997). Ve svých publikacích poukazoval na význam kreativního kontaktu s uměleckým dílem a z něj vycházejícího citového prožitku. Výstavní počiny analyzoval nejen z pohledu amatérských výstavních kroužků,¹⁰⁶² ale také z pozice institucí systematictěji ovlivňujících návštěvnickou obec – galerií. Právě v nich si může divák v klidném prostředí vytvářet vlastní pohled na umělecké dílo, které může vnímat z hlediska odborného (např. způsob provedení, starobylost), ilustrativního (supluje vyprávění o skutečnosti) či dokumentačního (informuje o vizuální podobě světa). Podle Zhoře se musí estetické cítění v člověku rozvíjet, k čemuž je nutné vhodné zprostředkování uměleckých předmětů, které ostatně vyžadují sami diváci např. tím, že si od galeristů nechávají v rozhovorech potvrdit své mínění o konkrétních obrazech.¹⁰⁶³ Jako důležité komponenty k dosažení tohoto cíle proto považuje nejen pravidelné návštěvy, ale i umocnění působení díla prostřednictvím slova či dalších uměleckých prostředků (např. hudba, básně). Následně rozlišuje tři základní typy expozic, a to zámecké expozice, jež spíše dokreslují ráz interiéru a jen v méně častých případech se zde objevují hodnotnější díla, obrazárny, v některých případech tematicky zaměřené (Rychnov – portréty a zátiší, Rájec nad Svitavou – holandské umění, Hluboká – jihočeská gotika) a konečně galerie, které označuje za expozice trvalého charakteru obměňující vystavovaný materiál jen proto, aby se dostalo na všechny významné předměty dané instituce. Výstavy Zhoř naopak vnímal jako příležitostné krátké expozice. V jeho optice nepředstavovaly přehlídku definitivních hodnot a tematicky byly spíše zastavením na jednotlivých úsecích výtvarnickovy práce. Považoval je za vůbec nejzajímavější složku výtvarného života zahrnujícího „velké“ i užité umění, v nichž se objevují inovativní věci a jsou prostředkem k setkávání umělců, kritiků a obecnstva.¹⁰⁶⁴ Některá Zhořova díla pak lze zároveň vnímat jako významný pokus o metodiku vystavování a interpretace uměleckých děl. Např. v publikaci *Návštěva mezi obrazy* se postupně věnuje problematice barvy a kompozice jako zásadním prvkům pro vnímání obrazů a zmiňuje způsoby jejich instalace v soukromém prostředí.¹⁰⁶⁵ Svůj zájem dále směřoval k otázkám edukace mladší generace, kde stěžejní prostor pro vzájemnou interakci nacházel v rámci

¹⁰⁶¹ HORÁČEK, Radek: *Galerijní animace a zprostředkování umění: poslání, možnosti a podoby seznamování veřejnosti se soudobým výtvarným uměním prostřednictvím aktivizujících programů na výstavách*. Brno 1998, s. 26–27.

¹⁰⁶² ZHOŘ, Igor: *Člověk a výtvarné umění: mladým přátelům výtvarného umění*. Praha 1963, s. 98–100.

¹⁰⁶³ Tamtéž, s. 103.

¹⁰⁶⁴ Tamtéž, s. 107–110.

¹⁰⁶⁵ OCHRYMČUK, Leonid – TICHÝ, Josef – HADLAČ, Jiří: *Návštěva mezi obrazy: vyprávění o obrazech a umělcích a řada hravých etud pro obě oči*. Praha 1973. Pomocné knihy pro žáky.

mimoškolní výchovy. Kromě ukazování uměleckých předmětů za pomoci slovního výkladu by galerijní pracovníci podle něj měli být aktivní zejména při organizování tematických exkurzí a výkladů či dětských klubů. Galerie jsou tedy místy, které přímo vybízejí k besedám,¹⁰⁶⁶ a jejich důležitým úkolem je uspořádat putovní výstavy tak, aby se v důstojném prostředí staly pravidelně opakovanou a účinnou školou vidění. K tomu je však třeba úzká kooperace s učiteli, kteří by prohlídku zpětně připomněli ve výuce (např. formou vypracování zprávy o jejím průběhu).¹⁰⁶⁷

Zásadní problematiku související s prezentačním využitím výtvarného umění tvořil původně soukromý majetek kulturní povahy zestátněný v období druhé světové války a po roce 1945. Hlavním správcem státem zkonfiskovaných movitých a nemovitých památek se stala *Národní kulturní komise* (dále jako NKK), jejíž zástupci za jednu z nejzásadnějších výzev považovali jejich zpřístupnění veřejnosti a vytvořili proto návrhy s cílem transformovat určité části tohoto dědictví na zařízení muzejního typu, a to na tzv. muzea bytové kultury a muzeí speciálních.¹⁰⁶⁸ I když poměrně záhy proběhly první instalační pokusy (např. Ratibořice, Litomyšl), zůstávaly tyto aktivity ve stínu naléhavějších úkolů, jakými bylo zajišťování a třídění obrovského množství materiálu.¹⁰⁶⁹ Podstatnější změny přinesl až převod bývalých konfiskátů pod oblast památkové péče (1953). Jednotlivým instalacím na hradech a zámcích měla podle tehdejších záměrů předcházet rozsáhlá praktická i teoretická příprava, která mimo jiné usilovala o jednotnější přístup k dané problematice. Počáteční plány ale byly do značné míry rozmělněny decentralizací, kdy se příslušné objekty ocitaly ve správě krajské zprávy památkové péče a někdy dokonce i v gesci národních výborů. Vyústěním tehdejších snah však přece jen bylo vydání metodických pokynů *Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody* č. 3/1962, jež navrhovaly určitá systematická řešení v oblasti instalace, ale nedopomohly k ustálení konkrétních praktických

¹⁰⁶⁶ Tamtéž, s. 177–178.

¹⁰⁶⁷ Tamtéž, s. 178.

¹⁰⁶⁸ Projekt přednesl na schůzi NKK uskutečněné v lednu 1948 Zdeněk Wirth. UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004, s. 49. Fontes historiae artium. Snaha o muzejní využití zkonfiskovaných objektů přetrvávala a s přeměnou řady těchto objektů počítal i tzv. instalační plán z roku 1950, přičemž k realizaci posléze došlo pouze v některých případech. Tamtéž, s. 50–52; CHARVÁTOVÁ, Ema: Správa a využití státního kulturního majetku. *Zprávy památkové péče* 13, 1953, č. 2, s. 38–39.

¹⁰⁶⁹ V pozdějších letech ale byly prostory využívány i k dalším účelům, jako byly expozice související s česko-sovětským přátelstvím (Jemniště), osvobozením sovětskou armádou (Plasy, Hrádek u Nechanic, Kravaře) či dělnickým hnutím (Duchcov, Sychrov). MUCHKA, Ivan: Vstupní historické a specializované expozice na památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda* 3, 1978, č. 5, s. 264.

postupů.¹⁰⁷⁰ Pro prezentaci v památkových objektech se tak objevilo hned několik pojetí, z nichž mnohé koketovaly s aplikací muzejních přístupů a určitým způsobem nabourávaly od konce 50. let prosazovanou koncepci tzv. interiérové instalace vycházející z teorie památkové péče.

Úzký vztah zámeckých a hradních objektů k muzejnictví souvisel především s původními snahami přetvořit některé hrady a zámky v muzea, což však pro mnohé zástupce tehdejší památkové péče představovalo zásadní problém. Diskuzi o kompetencích obou oborů na poli správy nemovitých kulturních památek fakticky otevřela **Ema Charvátová** (1906–1985). Již od počátku 50. let upozorňovala na problematičnost spojení muzejních sbírek a památkově chráněných staveb, v nichž často nelze dosáhnout vzájemné symbiózy tak, aby jeden z obou činitelů nebyl upozaděn.¹⁰⁷¹ Památkový přístup podle ní v objektu primárně zachovává původní stav architektury spolu s movitým vybavením a toto kompozitum se pak vlastně společně stává jedinečným exponátem, který poučuje o době svého vzniku i různých druzích umělecko-historických a kulturně historických projevů.¹⁰⁷² Naopak muzejním pracovníkům je budova nezbytnou podmínkou k realizaci vlastního úkolu (obraz historického a přírodovědného vývoje v různých oblastech), k čemuž ji musí přizpůsobit. I když tedy u obou směrů vždy dochází k určité úpravě objektu, památkové péči je jeho zachování cílem, kdežto muzeu prostředkem.¹⁰⁷³ Charvátová také zmiňuje rozdíly ve statické povaze památkové instalace a dynamičnosti muzejní sbírky. Zatímco pro první skupinu je typická primárně architektonická a malířská úprava doplňovaná původním mobiliářem jako doplňkem, druhá je uzavřena a separována ve vitrínách bez nutnosti zásadnější návaznosti na okolní prostory. Ze vzájemného srovnání následně přichází se základním vymezením památkového způsobu prezentace. Charakteristická je pro ni úzká vazba na slohové vybavení interiéru, kde vložení exponátu mnohdy působí jako rušivý prvek a oslabuje historickou hodnotu stavební památky. Rozdílná zůstává i otázka působení jednotlivých prezentací, kdy se muzejní zprostředkování neobejde bez vysvětlujících textů, zatímco u památek jsou v převaze hmotné exponáty, jež tvoří slohovou jednotu nebo jsou

¹⁰⁷⁰ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: Problémy instalací expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 50.

¹⁰⁷¹ CHARVÁTOVÁ, Ema: Správa a využití státního kulturního majetku. *Zprávy památkové péče* 13, 1953, č. 2, s. 39–40.

¹⁰⁷² CHARVÁTOVÁ, Ema: Instalace v historických objektech. Metodika instalační práce na státních hradech a zámcích. *Zprávy památkové péče* 17, 1957, č. 2, s. 60.

¹⁰⁷³ Tamtéž, s. 62.

k sobě vázány osobností či událostí. Není k nim nicméně možné přiřadit texty, aniž by bylo narušeno působení prostoru a jeho autenticita (výjimku mohou tvořit nepůvodní vstupní místnosti), ze stejného důvodu není možné použít ani vitríny.¹⁰⁷⁴

Specifické pojetí problematiky obsahu vznikajících památkových instalací, v tehdejší době někdy nazývaných i jako interiérové, se objevilo v člancích historika umění, galeristy a pracovníka památkové péče **Vladimíra Novotného** (1901–1977). Jeho pojetí bylo k využití těchto objektů z hlediska muzejního přístupu vstřícnější než v případě Charvátové. Vycházel totiž z předpokladu, že původní stavby ztratily svůj dřívější účel a je jim proto třeba dát novou funkci, kterou je sloužit lidu pro poučení, zážitek i tříbení vkusu. Kdyby totiž tento svůj primární účel nenaplnily, byly by zcela zbytečné či se dokonce staly retardačními místy, které svým charakterem vystupují proti současné době. Novotného postoj souvisel i s cílenou negací aristokratické vrstvy, kterou označuje za konzervativní až zpátečnickou s nenárodním charakterem.¹⁰⁷⁵ Mezerovitá podoba mobiliářů je podle něj výsledkem jejího politického úpadku, módních trendů nahrazujících staré věci novými i vývozem řady cenných předmětů do zahraničí. Jako nutný předpoklad pro kvalitní využití státních hradů a zámků proto vidí uvolnění zásady uchování původních zařízení interiérů a mobiliářových celků.¹⁰⁷⁶ Po samotné instalaci požaduje vstupní informaci o historii místa (případně zdejších osobnostech a událostech), a to jak ve formě průvodce, výkladu i výstavky. Hlavní část prezentace v památkovém objektu pak rozděluje na prostory, které mají své historické opodstatnění, tzn. jsou spojena s nějakou významnou událostí, osobou či charakteristickým stylem. Protože se většinou nedochovaly v původní podobě, bude třeba je rekonstruovat a zároveň v nich tyto historické souvislosti naznačit. Většina ostatních prostor ale uvedená kritéria nesplňuje, a proto je možné je využít pro jiné účely, primárně k potřebám současného života s ohledem na lokální charakter a zájmy.¹⁰⁷⁷

Patrně nejvýznamnější představitel památkového přístupu **Oldřich J. Blažíček** počáteční stav při převzetí hradů a zámků glosoval tak, že „... se pohodovým zpřístupněním podařilo hned na počátku zastavit pobloudilou snahu zámky vyklízet a postupně proměňovat v nejrůznější speciální muzea“.¹⁰⁷⁸ Muzejní instalace pro něj znamenala nejen zásadní zásah

¹⁰⁷⁴ Tamtéž, s. 63–64.

¹⁰⁷⁵ NOVOTNÝ, Vladimír: Kulturní využití státních hradů a zámků. *Umění* 8, 1960, č. 3, s. 278–280.

¹⁰⁷⁶ Tamtéž, s. 281.

¹⁰⁷⁷ Tamtéž, s. 282.

¹⁰⁷⁸ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 14. Metodické listy.

do struktur původních interiérů, ale zároveň nedostatečný až přehlíživý přístup k samotné nemovité památce. Muzejníci sice podle něj vycházejí z nových moderních metod, nicméně nepochopili, že specifické stavební jednotky nelze považovat za náhražky muzejních novostaveb. Jejich provozní nevhodnost zapříčiňuje, že se nikdy nestanou učebnicemi, ale vždy zůstanou spíše individuálním svědectvím o sobě a své době. Blažíček proto upozorňoval na dva zásadní komponenty, v nichž se projevovalo památkářské pojetí práce s historickými doklady – stavební objekty a mobiliář. Obě složky pro něj tvoří specifické kompozitum, které je postaveno do vzájemných souvislostí na základě pečlivého průzkumu objektu, znalostí pramenů a literatury a vypracováním instalačního plánu (tento výraz preferuje před muzejními termíny jako libreto či scénář), přičemž se při zprostředkování svého sdělení vzájemně výrazově posilují a svou interakcí ve vyšší míře působí na návštěvníka. Výhodou této **interiérové instalace** je, že primárně vychází z architektury, což umožňuje doplňovat jednotlivé prostory vhodným detailem a pomáhat tak při vhodnějším „uplatňování“ vystavených sbírkových souborů dobovými způsoby bez využití moderních výstavních metod.¹⁰⁷⁹ Přesto podle něj jsou exponáty a jejich soubory součástí rekonstruovaného prostředí a vždy podléhají jisté míře idealizace – prezentace totiž pouze znázorňuje obytnou funkci objektů a neslouží přímo k bydlení. Blažíček proto prosazoval konkrétní změny oproti původnímu uspořádání zvláště u nejvýznamnějších obrazů a grafik, když razil zásadu dobré viditelnosti (drobné malby zůstávaly v nižších polohách a větší ve vyšších), v jejímž rámci měly mít tyto presentační prvky vůči ostatním předmětům dominantní postavení.¹⁰⁸⁰

V 80. letech téma ze strany památkářů uzavřel olomoucký historik umění a teoretik památkové péče **Ivo Hlobil** (*1942). Po rekapitulaci dosavadního vývoje diskuse o instalacích v prostředí památkových objektů viděl tuto problematiku jako tematický mezistupeň mezi památkovou péčí a muzejní koncepcí ochrany.¹⁰⁸¹ Teoretickou intenci interiérové instalace podle něj obecně vymezila již NKK usilující o vytvoření památkových celků, v níž by byly nadále zachovány důležité znaky sepětí architektury a mobiliáře, a to s jejich osvětovým využitím. V praxi to podle něj znamená ochraňovat a zpřístupnit

¹⁰⁷⁹ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: Problémy instalací expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 48.

¹⁰⁸⁰ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 19. Metodické listy.

¹⁰⁸¹ HLOBIL, Ivo: K teorii interiérové instalace české památkové péče. In: HLOBIL, Ivo – PERŮTKA, Marek (edd.): *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výběr z textů*. Praha 2008, s. 50.

příslušný objekt tak, aby vyhovoval novému ideovému poslání památky, což znamená kupříkladu jistý stupeň její modernizace a adaptace nutných pro účelné zpřístupnění návštěvníkům. Při realizaci instalace je třeba využít dialektického procesu zahrnujícího historicko-gnoseologické, kulturně selektivní a tvořivě estetické aspekty. Prostředkem k uskutečnění interiérové instalace pak nemůže být důsledná rekonstrukce interiérů, i když ta se nemůže myšlenky evokovat interiér nikdy vzdát. Nesmí ji ale ani překrýt tendenční politický záměr, který může s sebou přinést ohrožení původní kulturní podstaty objektu. Za nepřijatelné Hlobil v tomto směru považoval nadřazení estetického záměru, kdy může dojít ke vzbuzení nedůvěry vědecké i laické veřejnosti. Nejvyšším cílem je pak pro něj vytvoření uměleckého díla vytvářejícího hodnotu samo o sobě, čímž vzniká nárok na jeho ochranu.¹⁰⁸²

Odlišně podobné **otázky vnímali muzejníci a muzeologové**, jejichž zájem úzce souvisel s možností získání prostor pro uchovávání a prezentaci sbírek (např. snahy Uměleckoprůmyslového muzea v Praze – Lemberk, Klášterec nad Ohří) i s dalším permanentním problémem českého muzejnictví, a to adaptací historických budov pro muzejní účely. Signifikantní pro jejich přístup byl primární důraz na samotný exponát. Např. **Josef Beneš** se sice při svém hodnocení nové středověké expozice NG v Jiřském klášteře z roku 1976 zmiňoval o důležitém vlivu původního prostředí objektu, zároveň však v jejím případě vyzdvihoval význam souborů uměleckých děl vystavených v uměle vytvořeném mikroprostředí. Právě ono je srozumitelně prezentuje jako představitele konkrétního období a vhodným způsobem vsazuje do nových souvislostí v intencích původních záměrů autorů.¹⁰⁸³ Beneš se pokusil také o celkovou charakteristiku tradiční památkové prezentace. Za její základ považoval interiérové celky autentického charakteru vázané k původnímu slohovému prostředí jednotlivých staveb. Architektura pro něj představuje imperativ, kterému se podřizuje celková prezentace a účinek na návštěvníka je následně zajištěn estetickými kvalitami mobiliáře a okolního prostředí. Podstatným znakem je pro něj i vysvětlení vzájemných vazeb mezi exponáty a objektem prostřednictvím jejich vzájemného působení, přičemž za optimální prostředek k vyložení této relace považuje výklad a nikoli vysvětlující materiály písemného charakteru.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸² Tamtéž, s. 53.

¹⁰⁸³ Bylo tak zbaveno svého původního účelu diktovaného záměry církve. BENEŠ, Josef: Pojetí prezentace uměleckého díla. *MVP* 15, 1977, č. 1, s. 42.

¹⁰⁸⁴ BENEŠ, Josef: Problémy muzeálnej prezentácie. *Múzeum* 19, 1974, č. 3, s. 166.

Podobný postoj zastával také **Blahoslav Černý** (*1928). Zdůrazňoval, že přes určitý odpor památkových kruhů se bez muzejních expozic tyto objekty nemohou obejít. Každé takové instalaci je totiž třeba vstupní informace o historii objektu. Při ní nestačí výklad průvodce, ale musí být využito dostupných, mnohdy s místem přímo nesouvisejících autentik.¹⁰⁸⁵ Muzejní charakter ale nesouvisí pouze se vstupními expozicemi. Hlavně u hradů je třeba překonat nedostatek a torzovitost dochovaného materiálu, přičemž pro usnadnění vnímání, soustředění a emocionálního působení publika by měl být vybrán pouze omezený počet předmětů a ty nejvýznamnější patřičně zvýrazněny. Také galerijní přístup zde má své opodstatnění, protože může dokumentačně znázornit změněnou funkci objektu a přispívá k jeho srozumitelnější interpretaci.¹⁰⁸⁶ Kritice v tomto smyslu podrobil zámecké instalace. Publikum se totiž podle něj nedívá na interiérovou instalaci jako na osobité vyjádření vývoje uměleckého řemesla, malířství nebo sochařství, ale jako na konglomerát kuriozit a zajímavostí „okořeněných“ atmosférou šlechtických komnat. Důvodem je, že tento typ zprostředkování návštěvníkovi nepomáhá k pochopení instalačního záměru a neusiluje o trvalost vjemu, a proto ani jeho výchovný účinek nemůže být valný.¹⁰⁸⁷ Je proto podle něj třeba podávat informace o exponátech nejen prostřednictvím průvodce, ale i dalších potřebných vysvětlení blízkých muzejní formě (např. výstižných popisů). Černý se nakonec přímo vyslovuje pro přímé zavádění muzejních expozic v památkových objektech, které by měly plnit dva základní předpoklady – respektovat památkové zájmy a zároveň adorovat lidské poznání prostřednictvím historických a umělecko-historických dokladů.¹⁰⁸⁸

Příkladem alespoň částečného prolnutí muzejních a památkářských pozic se **staly tzv. úvodní expozice/vstupní síně** věnované stavebnímu a historickému vývoji daného objektu (případně příslušnému tematickému zaměření či specializaci hradní či zámecké instalace), jejichž metodika nicméně nebyla jednotná a ustálená.¹⁰⁸⁹ Panovalo však obecné přesvědčení, že zde ve zvýšené míře mohou své místo nalézt nepůvodní exponáty (texty, makety, modely) a také výstavní fundus (vitríny), které by měly vhodně a vkusně doplnit vzniklý celek. Tato problematika se posléze stala předmětem zájmu hned několika článků, v nichž se kromě detailního popisu některých instalací objevila snaha o celkovou

¹⁰⁸⁵ ČERNÝ, Bohuslav: Muzejní expozice v památkových objektech? *MVP* 1 (71), 1963, č. 4, s. 195.

¹⁰⁸⁶ Tamtéž, s. 196.

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, s. 196.

¹⁰⁸⁸ Tamtéž, s. 198.

¹⁰⁸⁹ BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983, s. 21–22. Metodické listy.

charakteristiku jejich obsahové náplně a funkce. Za důležitý inspirační faktor zde bývaly zpravidla považovány muzejní expozice, jejichž znalost byla podstatná pro naplnění tematického záměru. Účelem pak bylo podávat informace o samotném objektu i širším lokálním kontextu a klást důraz na srozumitelnost, autentičnost, objektivnost, konkrétnost nashromážděných faktů.¹⁰⁹⁰ Tohoto požadavku mělo být dosaženo hlavně autentickým materiálem i dalšími typy dokumentů (texty, plány, fotografie), přičemž prostory pro ně vytvořené sice měly vzniknout novým uspořádáním prostoru, ale zároveň zůstat v souladu s hlavní náplní památkového objektu.¹⁰⁹¹ Počítalo se i s tím, že tyto místnosti budou přístupné mimo rámeček vlastní prohlídky, hlavně v případě potřeby utřídění dojmů po návštěvě expozice.¹⁰⁹²

Posledním výrazným tématem spadajícím do problematiky památkových objektů se stala **otázka osvětového působení a propagace jejich aktivit**. Diskuze, kterých se zúčastnili představitelé tehdejší památkové péče i muzejnictví, byly nastartovány již na základě vyčlenění objektů tzv. první kategorie určených pro kulturní využití v době působení NKK. V jejich optice mělo dojít především k co nejrychlejší přeměně na místa plnící své společenské poslání a právě kvalitním osvětovým působením měl návštěvník pochopit smysl umění a odhalovat společenské a přírodní skutečnosti v dobovém kontextu. Lektori a průvodci však dlouhou dobu nemohli tyto zásady naplnit, přičemž na vině bylo hlavně přetrvávající pomalé tempo provádění jednotlivých instalací.¹⁰⁹³ Přesto se mluvilo o nutnosti památky oživit a za příklad byly již od 50. let dávány některé divácky úspěšné akce (např. Dvořákův Sychrov, Divadelní léto na hradě Křivoklátě, Jihočeské léto v Českém Krumlově).¹⁰⁹⁴ Překonání uchovávacího momentu v případě nemovitých památek se stalo

¹⁰⁹⁰ Muchka za jejich obsah považoval 10 komponent – historické okolnosti vzniku objektu, jeho architektonický vývoj, kritické zhodnocení úlohy stavebníka, hospodářsko-společenské poměry panství, vývoj zdejších sociálních poměrů, interpretace událostí z dějin dělnického hnutí, třídních bojů, protifašistického odboje, z kulturně politického regionu, umělecký vývoj, zásady nejdůležitějších akcí obnovy objektu, upozornění na památky v okolí. MUCHKA, Ivan: Vstupní historické a specializované expozice na památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda* 3, 1978, č. 5, s. 258.

¹⁰⁹¹ PETRŮ, Jaroslav: Vstupní síně na památkových objektech. *Tamtéž* 1, 1976, č. 10, s. 605.

¹⁰⁹² MUCHKA, Ivan: Vstupní historické a specializované expozice na památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda* 3, 1978, č. 5, s. 265.

¹⁰⁹³ Např. DOUBNEROVÁ, Jiřina: K osvětové úloze instalací na památkových objektech. *Zprávy památkové péče* 21, 1961, č. 5-6, s. 155–157. Právě průvodcovské službě nicméně byla dlouhodobě věnována značná pozornost, přičemž od 70. let tomu bylo i na vládní úrovni. Při vládních výběrech pro cestovní ruch pak vznikly metodické a koordinační sbory pro práci s průvodci. NETKOVÁ, Jarmila: Zamyšlení nad průvodcovskou službou ve zpřístupněných památkách. *Památky a příroda* 10, 1985, č. 2, s. 80.

¹⁰⁹⁴ FOŘT, Vladimír: Něco o kulturně osvětových akcích na hradech a zámcích. *Tamtéž* 14, 1954, č. 6–7, s. 205–206.

zásadním tématem i pro řadu příslušníků památkové péče. Např. Vlastimil Vinter usiloval o jejich „novou funkci v životě národa“. Nemovité památky a jejich vybavení podle něj měly hodnotu estetickou, u níž nepotřebují prostředníka, zároveň jsou však dokumenty vývoje společnosti, kde je tomu naopak. Pokud mají být zdrojem poznání, výchovy ke světovému názoru i prohlubování lásky k vlasti, musí nastoupit soustavná a důsledná osvětová práce a koordinace práce památkářů a osvětových pracovníků. Důraz na provádění srozumitelného, ideově, obsahově i metodicky správného výkladu pak podle něj v sobě nese především zvýšené nároky na průvodce.¹⁰⁹⁵

7.5 Historická reflexe

Analýza společného vývoje umění a muzejnictví zůstávala dlouhou dobu spíše stranou zájmu představitelů muzeí výtvarného umění. Důvodem byla kromě relativně pozdního vytvoření fungující organizační sítě fixace dřívějších institucionálních forem na osobnosti a společenské vrstvy (aristokracie, měšťanské elity), které se po roce 1948 ocitly na indexu představitelů tehdejší komunistické moci, což se týkalo i mnoha historiků umění (např. Josef Cibulka). Svérázným způsobem proto byl mnohdy reinterpretován pohled na historii některých muzejních ústavů vedený cílem rehabilitovat jejich smysl a poslání před tehdejší odbornou i laickou veřejností. Např. Emanuel Poche tak dával vznik uměleckoprůmyslových ústavů do souvislosti s tím, že se jejich tvůrci postavili za pokrokové zásady tehdejších socialisticky smýšlejících teoretiků a kritiků umění.¹⁰⁹⁶ Uvolnění 60. let umožnilo věnovat se doposud nepřilíživě reflektovaným tématům, v nichž se do určité míry pokračovalo také v normalizačním období. Prim zde hrála reflexe vývoje uměleckoprůmyslových muzeí, která byla po právu označována za jednu z nejprogresivnějších muzejních organizací 19. a počátku 20. století. Za nejvýraznější přínos lze považovat dílo *Bronislavy Gabrielové*, která dějiny brněnského ústavu zasadila do kontextu celkového vývoje uměleckoprůmyslového hnutí s připomenutím výrazných

¹⁰⁹⁵ VINTER, Vlastimil: Kulturní památky a osvětová práce. *Zprávy památkové péče* 14, 1954, č. 4, s. 123–124.

¹⁰⁹⁶ POCHE, Emanuel: *Uměleckoprůmyslové museum v Praze: k 70. výročí založení ústavu*. Praha 1955, s. I–II.

osobností německého původu.¹⁰⁹⁷ Následována byla např. opavskou Evou Klimešovou,¹⁰⁹⁸ významným příspěvkem z oblasti historické muzeologie objasňujícím některé základní vývojové trendy v těchto institucích představovalo i dobově podmíněné dílo Václava Pubala.¹⁰⁹⁹ Příznačný je přístup Jiřího Špěta, který ve svých syntetizujících pracích rezignoval na zásadnější popis vývoje muzeí výtvarného umění.¹¹⁰⁰

Výrazným tématem se postupně stala také reflexe sběratelské činnosti české, moravské a slezské aristokracie v oblasti výtvarného umění, ke které docházelo s poměrně značnou opatrností. Přesto nebylo dlouhodobě možné pominout její příspěvek při vytváření zásadních uměleckých kolekcí a s nimi související vliv v oblasti mecenátu a podpory výrazných tvůrců v oblasti umění. Potřeba vyrovnat se touto problematikou souvisela i s otevíráním „staronových“ obrazáren v prostředí bývalých panských sídel a posléze i při pořádání výstav (zejména v NG). Zatímco specifickou skupinu zde představovala jména jako Zdeněk Wirth či Oldřich J. Blažíček,¹¹⁰¹ pro něž byla katalogizace a kritické zkoumání v nich uložených děl jistým druhem dluhu vůči českým historikům umění,¹¹⁰² reprezentantem mladší generace se stal zejména Lubomír Slavíček, který své dílo dovršil až za příznivějších polistopadových podmínek.¹¹⁰³

7.6 Profesní organizace

V rámci profesního sdružování v českých zemích se galerijní pracovníci setkávali pouze epizodně, ať to již bylo v případě SČM či dalších organizací souvisejících s muzejním fenoménem. Aktivní byla především *Komise pro péči o umělecké památky*, která se

¹⁰⁹⁷ GABRIELOVÁ, Bronislava: Historie Moravského uměleckoprůmyslového muzea. In: HLUŠIČKA, Jiří (ed.): *Sborník k 100. výročí založení Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 1973, s. 15–42. Po roce 1989 autorka vydala vlastním nákladem přepracované a doplněné dějiny muzea. GABRIELOVÁ, Bronislava. *K dějinám Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 2003.

¹⁰⁹⁸ KLIMEŠOVÁ, Eva: Vznik a počáteční vývoj Uměleckoprůmyslového muzea v Opavě (1883–1918). *Časopis Slezského muzea – vědy historické* 32, 1983, č. 1, s. 1–23.

¹⁰⁹⁹ PUBAL, Václav: Zakládání uměleckoprůmyslových muzeí a jejich výchovná a vzdělávací činnost. *Acta regionalia – sborník vlastivědných prací*, Praha 1965, s. 56–67.

¹¹⁰⁰ Viz ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví*. Praha 1979.

¹¹⁰¹ Např. WIRTH, Zdeněk: *Kynžvart: Státní zámek a památky v okolí*. 2., přeprac. a pozm. vyd. Praha 1961; *Ratibořice: Státní zámek, kult. a přírodní památky Babiččina údolí*. 4. vyd. Praha 1961; BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Mělnická zámecká obrazárna*. Praha 1953; *Obrazárny státních zámků*. Praha 1956; *Rájec nad Svitavou*. Brno: 1967.

¹¹⁰² BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *K památkové náplni našich zámků* (separát). Praha, 1959, s. 4.

¹¹⁰³ Např. SLAVÍČEK, Lubomír: Příspěvky k dějinám nostické obrazové sbírky. Materiál k českému baroknímu sběratelství. *Umění* 31, 1983, č. 3, s. 219–242.

prostřednictvím svých aktivit pokoušela metodicky uchopit problematiku expozic na státních hradech a zámcích.¹¹⁰⁴ Historici umění se však ve sledovaném období zapojili i do mezinárodní spolupráce v rámci ICOM. Navazovali tak na působení Josefa Cibulky, jenž se v poválečném období aktivně účastnil počátečních zasedání organizace (mj. se zde řešila i otázka edukačního poslání muzeí). Podařilo se mu dojednat i zastoupení Československa ve dvou mezinárodních komisích ICOM a záhy se podílel i na vzniku československého národního výboru.¹¹⁰⁵ V další dekádě se jako výrazné jeví působení tehdejšího ředitele NG Vladimíra Novotného, přímého účastníka čtvrté generální konference v roce 1956, která se uskutečnila po obnovení kontaktů s touto organizací. Významnou osobností pozdějších let se stala další vedoucí osobnost pražské centrální instituce Jiří Kotalík, člen *Mezinárodního výboru pro muzea a sbírky výtvarného umění* (International Committee for Museums and Collections of Fine Arts). Právě zde je možné nalézt jeden z důvodů jeho rozsáhlé a plodné spolupráce se zahraničím, která se projevila i při zorganizování porad ředitelů evropských muzeí a galerií (1976, 1980).¹¹⁰⁶

7.7 Akademická výuka

Postoj historiků umění působících na vysokých školách k muzejnímu resp. galerijnímu fenoménu ve sledovaném období vycházel, stejně jako u představitelů některých dalších vědních oborů, z velmi dobré znalosti tohoto specifického prostředí. Řada z nich byla totiž dříve profesně spjata s muzei a galeriemi, které se stávaly pomyslným předstupněm jejich následné kariéry. Uvést zde můžeme např. Alberta Kutala, Václava Richtera, Jaromíra Homolku, Jana Květa či Jaroslava Pešinu, kteří s těmito institucemi zůstávaly nadále v intenzivním kontaktu, ať ve formě přímé participace na jejich činnosti či alespoň v badatelské rovině. Dějiny umění zároveň měly do jisté míry iniciační roli při zavedení výuky muzejnictví v českém akademickém prostředí. Studenti brněnské univerzity se těsně po vzniku tamního Semináře dějin umění (1927) spolu s historiky účastnili kurzů Lektorátu muzejnictví pod vedením Jaroslava Helferta, kterého navíc představitelé této výukové

¹¹⁰⁴ Komise pro péči o umělecké památky. Závěry ze 3. a 4. zasedání. *Umění* 33, 1985, č. [4], s. 372.

¹¹⁰⁵ DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zasetí politické ideologie*. Dizertační práce. Opava 2005, s. 53. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

¹¹⁰⁶ KOTALÍK, Jiří: Z literatury o vzniku a vývoji Národní galerie v Praze. In: KOTALÍK, Jiří (ed.): *Národní galerie v Praze*. Bratislava 1987, s. 34.

jednotky po jeho odchodu z MM podpořili nabídkou další spolupráce. Helfert jako historik umění ostatně vybrané cykly svých přednášek věnoval problematice úzce související s uměním – např. semestrální cyklus ve školním roce 1932/1933 tak byl věnován výhradně problematice obrazů a grafiky.¹¹⁰⁷ Komplexní výuku podloženou teoretickým či praktickým výkladem tematicky se dotýkající aplikace výtvarného umění do oblasti muzejnictví však lze u historiků umění označit za spíše ojedinělou záležitost, byť se tradičně zabývali formami zprostředkování uměleckých děl a jejich dopady na lidskou mysl. Dokládají to ostatně některé kritické komentáře, které zdůrazňovaly absenci tohoto typu edukace na vysokých školách a z ní plynoucí přímý vliv na nedostatky v galerijní práci.¹¹⁰⁸ Ještě komplikovanější se zdála situace v případě užitého umění. Chybějící průpravu posluchačů vnímala jako značně limitující a diskvalifikační faktor pro vykonávání příslušných pracovních pozic např. Jiřina Medková. V tomto ohledu připomínala především neznalosti absolventů v oblasti technologie výroby a špatnou orientaci ve výtvarném dění, které může ve svém důsledku vést ke ztrátě významných uměleckých dokladů.¹¹⁰⁹ V některých případech nicméně byl, i když patrně s určitou mírou nadsázky, cítit jistý osten galerijních pracovníků také vůči „teoretizování“ vysokých škol. Např. Jiří Kotalík v roce 1957 na adresu galerií prohlásil, že „...víc než odbornické či naopak zcela nedoucké diskuse o těch nebo oněch obrazových formách umění, na něž se v uplynulých letech marně vyplývalo tolik energie, víc než programová hesla a zaklínadla lidovosti a srozumitelnosti prospívá rozvoji naší výtvarné kultury tato plánovitá a konkrétní práce, která přibližuje umění lidem, vychovává je k estetické vnímavosti a decentralizuje kulturní statky.“¹¹¹⁰ Ušetření však nezůstávali ani muzeologové, kdy např. Jiří Hlušička při vzpomínce na výše zmiňovaného ředitele NG zmínil, že metodickou činnost tohoto ústavu vedl s přesvědčením, že galeriím nepomůže pouhé teoretizování o muzeologických záležitostech.¹¹¹¹

Suplovat roli mentorů v oblasti galerijní práce se proto na vysoké škole pokusili sami muzeologové, často ve spolupráci s významnými představiteli české galerijní scény. V Praze

¹¹⁰⁷ KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922-1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 51, 2013, č. 1, s. 8.

¹¹⁰⁸ ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 16.

¹¹⁰⁹ MEDKOVÁ, Jiřina: K dokumentaci současnosti v oboru užitého umění. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

¹¹¹⁰ KOTALÍK, Jiří: O regionálních galeriích (koláž několika textů z let 1957–1995). In: FLAŠAROVÁ, Marcela (ed.): *30 let Galerie Klatovy-Klenová: [1964-1994]: [katalog výstavy]*. Klatovy 1995, nestr.

¹¹¹¹ HLUŠIČKA, Jiří: Hlas z Brna. In: JASKMANICKÝ, Jiří – ČERNÝ, Blahoslav (edd.): *Historik umění Jiří Kotalík. Pamětní tisk k 75. výročí narození*. Praha 1995, s. 20.

se iniciační role nejprve ujal Jiří Neustupný, jehož přednášky z obecné muzeologie byly záhy po jejich zahájení zařazeny do výukového programu historiků umění na Karlově univerzitě.¹¹¹² Dějiny umění pak byly jako jedna ze stěžejních speciálních muzeologií zařazeny do kurikula *Střediska pro výuku muzeologie*, kde kurzy mezi lety 1968–1972 přilákaly 46 studentů.¹¹¹³ K dalším aktivitám pražského pracoviště patřil i čtyřsemestrální kurz o užitém umění, který vznikl ve spolupráci s *Katedrou dějin umění a estetiky*.¹¹¹⁴ Brněnská muzeologie zařadila výuku uměleckohistorické aplikace již do svého výchozího modelu výuky pro postgraduální posluchače. Zaštiťovali ji výrazné osobnosti jako Jiří Mašín, Jaromír Zemina či Ladislav Šášky.¹¹¹⁵ Právě externí katedra brněnské univerzity ostatně několikrát iniciovala diskuse, jež měly vyjasnit v mnoha ohledech vyhrocené vztahy mezi muzei, galeriemi a památkovou péčí. První z nich vyústila v několik statí přizvaných autorů uveřejněných v *Muzeologických sešitech*, přičemž Zbyněk Zbyslav Stránský nutnost vzájemné komunikace vysvětloval tím, že „...stejně jako není přirozené a zdravé ono odcizení v rodinách, není také zdravé a především věci prospěšné ono vzájemné osočování, podceňování a někdy i přímé napadání, kterého jsme svědky v oblasti památkové péče, galerií a muzeí (na pořadí zde podle mého soudu opravdu nezáleží).“¹¹¹⁶ Další setkání tematicky směřovala k aktuální problematice dokumentace současnosti, v jejichž rámci Stránský v roli mediátora vyslovil směrem ke galerijním pracovníkům i některé obecnější otázky jako např. zda by měla galerijní dokumentace zachycovat pouze finální jev/artefakt nebo sledovat celou genezi vzniku díla včetně kontextu a souvislostí či jak zachytit jevy, které se přímo nefixují v uměleckém díle.¹¹¹⁷

¹¹¹² SKLENÁŘ, Karel – ŠTOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975, s. 7.

¹¹¹³ Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 3 (Agenda 1967–1970), složka Zřízení Střediska – přípisky, statuty, řády, perspektiv – Středisko pro výuku muzeologie 1967 až 1972.

¹¹¹⁴ KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. *Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 10.

¹¹¹⁵ MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 34, pozn. 50.

¹¹¹⁶ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Úvodem k diskusi o poměru muzeí, galerií a památkové péče. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 77.

¹¹¹⁷ Převzato z GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 177.

8. Závěr

Hlavním cílem předložené práce bylo komplexně představit fenomén speciálních muzeologií s důrazem na jejich hlavní aktéry a jimi vygenerovanou škálu přístupů a postojů v oblasti muzealizace a zároveň jej zasadit do dobového kontextu ohraničeného lety 1945–1989 a prostorem českých zemí. Jednou ze základních v úvodu položených otázek bylo, jakým způsobem tehdejší muzejní pracovníci vůbec vnímali samotný obsah speciálních muzeologií. V případě českého muzejnictví se ve sledovaném období lze setkat se třemi základními úrovněmi – **relační**, spočívající ve stanovení vztahů vůči oběma mateřským disciplínám (muzeologie a daný vědní obor), **obsahovou**, která stanovila hlavní předmět zájmu dané oborové aplikace, a konečně **vnitroborovou**, zakládající se na stanovení poznávací intence jednotlivých dílčích segmentů těchto speciálních muzeologií, které tvoří jejich integrální součásti.

V prvním případě se jednalo o přístup nabývající řady různých forem. V optice většiny autorů se nicméně zvyrazňoval pohled na nutnost propojení muzeologické a oborové složky pro celkové zlepšení a profesionalizaci tehdejšího muzejnictví, přičemž za dominantnější byla většinou považována „pramenná“ vědní disciplína. Pro muzeologii zde představovalo zřetelný handicap, že byla mnohými muzejními pracovníky vnímána jako systémově a obsahově neukotvená disciplína, na druhé straně si většina z nich velmi dobře uvědomovala specifčnost muzejního prostředí, jehož znalost a orientace v něm byla základním předpokladem pro pochopení smyslu muzejní práce. Potřeba charakterizovat speciální muzeologii jako specifický soubor myšlení a činností se i proto ve zvýšené míře vyskytovala jen v případě některých vědních disciplín (archeologie, etnografie a literatura). V archeologii sehrálo dominantní postavení pojetí autora konstruktů obecných a speciálních muzeologií Jiřího Neustupného, který preferoval nadřazenost daného vědního oboru a archeologickou specializaci na půdě muzea již roku 1950 považoval za jednu z nepostradatelných komponent pro celkový rozvoj muzeologie, protože „... *na ní lze vysledovat vývoj a pokrok muzeologického myšlení*“. Ne vždy je však možné tyto původní snahy o charakteristiku daného fenoménu přímo spojovat s Neustupného pojetím. Příkladem může být etnografie, kde první pokus souvisel s postavou Ludvíka Kunze, který národopisnou muzeologii ještě předtím považoval za integrální součást etnografie a navazoval zde spíše, i když v jiných konotacích a podmínkách, na dřívější oborovou tradici

(Stránská, Václavík). V následujících letech byly jednotlivé názory formovány i setkáními etnografické komunity v rámci tehdejšího Československa a v 60. letech pak přinesly další výraznější a zároveň vyváženější přístupy týkající se zkoumané relace (Beneš, Vachová). V tomto liberálnějším období lze také vysledovat silný nástup literární muzeologie, jejíž představitelé ji, i pod vlivem muzeologického myšlení (Vlček, Beneš, Neustupný), vnímali jako specializovaný obor obecné muzeologie s vlastním systémem (Boháč) či pomocnou disciplínu literární vědy a zároveň speciální složku obecné muzeologie (Hájek). Znatelný posun nastal v 70. letech, kdy do zkoumané problematiky ve zvýšené míře pronikala ideologická rovina. Reprezentovaná byla především Richardem Sukem, který etnografickou muzeologii považoval za strukturu, kde kromě odborné kvalifikace (na úrovni etnografické a muzeologické) hraje rozhodující roli i ideologie a organizační uspořádání participujících subjektů. Zbývající dva sledované vědní obory zastoupené v muzeu (historiografie a dějiny umění) pak ani necítily potřebu se vůči muzeologii prostřednictvím speciální muzeologie vymezovat. V případě historiografie se spíše vedly interní „spory“ o celkovou dominanci nad muzejním fenoménem (jako zástupce muzeologie byl na tomto poli aktivní Stránský), u dějin umění širší diskuze narážela na autonomní postavení galerií vůči muzeím.

I když se pokusy o vymezení vzájemných pozic mezi obecnou muzeologií a daným vědním oborem staly integrální součástí tehdejšího diskursu, pro celkové vnímání kompetencí speciálních muzeologií byl významnější jiný, spíše praktičtější pohled. Klíčovou roli zde sehrával pojem muzejnictví chápáný jako souhrn veškerých činností v muzejní sféře, a to včetně různých oborových variant. V případě zkoumaných aplikací bylo nezbytné nejprve vymezit kompetence dané disciplíny na půdě muzea a příslušné speciální muzeologie pak byly chápány jako soubor teoretizujících přístupů (nejčastěji teorie, metodologie či metodika) na konkrétním oborovém úseku. Samotné určení konkrétních obsahů jednotlivých složek tak komplikovaly spíše jiné okolnosti, které souvisely s převažujícím vývojovým chápáním dokumentace historických i současných jevů, událostí a osob. V oblasti humanitních věd se tedy stal klíčový poměr k historiografii, který se nejvýrazněji projevoval v rámci víceoborových muzeí, kde zejména v expozicích tvořil historický vývoj hlavní osu vyprávění a integroval do sebe ostatní zkoumané disciplíny. Vzniklé situaci ostatně ještě více nahrávali i zástupci některých zkoumaných oborů, kteří tendovali k historizujícímu chápání problematiky, a to v důsledku odlišení celkových cílů disciplíny integrované v muzeu od samotné poznávací intence mateřského oboru na

vědeckém poli (archeologie, částečně etnografie). Právě v případě archeologické aplikace ji pregnantně vystihuje věta, podle níž archeologie patří do depozitářů a nemůže v muzejní prezentaci nahradit prehistorii jako součást poznání historických skutečností. Na druhé straně ale docházelo i k opačnému trendu. Svým původním pozicím (dokumentace vývoje literatury a osobností s ní spjatých) se vzdalovala literární muzeologie, která se začala zaměřovat na literaturu jako umělecké a esteticky působící dílo (tento přerod výstižně vystihuje dichotomie „muzea z literatury“ a „muzea o literatuře“ použité Antonínem Boháčem), stejně jako tomu bylo tradičně v případě muzeí zaměřených na výtvarné umění.

Charakteristickým rysem sledovaných speciálních muzeologií bylo jejich další rozdělení na dílčí segmenty, které bylo třeba vymezit v rámci existujících vnitřních struktur. Vznikaly na základě oborových a také muzeologických hledisek, kde byly akcentovány specifické zprostředkovací možnosti některých typů sbírkových předmětů. První skupinu reprezentovala zejména archeologie, jejíž představitelé ovlivněni Neustupného historizujícím pojetím zformovali zásady pro tzv. prehistorickou muzeologii, aniž by byla výraznějším způsobem rozpracována další integrální odvětví bohatě zastoupená v muzejních sbírkách jako např. tzv. historická či klasická archeologie. Daleko markantněji byl tento problém viditelný v historiografii, kde došlo na základě ideologické objednávky k cílenému rozlišování jednotlivých období podle časové osy, v nichž bylo preferováno období tzv. nových dějin, a také tematických hledisek, a to se snahou o vyzdvižení fenoménů spjatých s hospodářským a politickým vývojem. Do systému historických muzeí však byla často zařazována i odvětví, kde byla pro jejich dokumentaci zásadní právě vývojová složka (např. muzea techniky, zemědělská, židovské atd.), nicméně sama měla své specifické zájmy a poslání. Do druhé kategorie lze zařadit zejména muzea knihy a památníky, které na rozdíl od literárních muzeí zůstávaly striktně zaměřeny na dokumentaci historických a dobových souvislostí týkajících se knihovních dokumentů případně spisovatelských osobností. K výrazným dobovým tendencím na poli etnografie patřily snahy ochraňovat a uchovávat památky lidového stavitelství a především na nich a jejich vybavení pak interpretovat dobový život (muzea v přírodě). Na podobném principu ostatně bylo založené i využívání aristokratických sídel (vybrané státní hrady a zámky). Na pomyslném pomezí obou skupin zůstávalo např. užité umění, které bylo na jednu stranu integrální složkou oboru dějiny umění, na rozdíl od některých projevů výtvarného umění (např. malířství, sochařství) však byla zdůrazňována jeho schopnost autenticky dokumentovat řadu historických jevů.

I když z provedeného výzkumu jednoznačně vyplývá, že jednotlivé obory zastoupené v muzeu řešily své specifické problémy dané vlastním přístupem k fenoménu muzealizace, a to ve všech jeho fázích (sbírkotvorná činnost, uchovávání a ochrana materiálu, prezentace a komunikace s návštěvníkem), spojovalo je mnoho jednotlivých prvků. Co se týká společných myšlenkových linií, které se během zkoumaného vývoje u speciálních muzeologií prosazovaly, je možné sledované období rozdělit na základě převažujících prvků na deskriptivní (zahrnující zhruba léta 1948–1959), teoretické (60. léta) a prakticistně-metodické (zejména od roku 1972). Výrazným a určujícím faktorem je postupný nárůst teoretické reflexe muzejního fenoménu kulminující hlavně v období 60. let, který sice zasahuje do let 70., zároveň zde ale dochází k jeho značné formalizaci a využití pro praktickou činnost muzeí. V případě jednotlivých speciálních muzeologií tak lze v tomto směru vidět jednoznačnou návaznost na obecné muzeologické trendy, které byly aplikovány do specifického prostředí oboru na půdě muzea, což znamenalo nejen přísun rozličných témat a přístupů, ale i rozšířené užívání specifické muzeologické terminologie. Jejich výsledkem zároveň bylo intenzivní uvědomění si propojenosti všech fází muzealizačního procesu, na jehož konci stojí sbírka jako základní komunikační prostředek pro práci s (nejen odborným) návštěvníkem. Postupně také dochází k částečnému pozastavení trendu rozevírání nůžek mezi příslušnými muzejními činnostmi silně dominujícímu českému muzejnictví v 50. letech. V novějších textech a pojednáních sice stále počtem dominovaly prezentační a komunikační aktivity, přesto však došlo k výraznější akcentaci problematiky spojené s akvizicemi či klasifikací sbírkového materiálu, sílí i snahy vedoucí k důslednějším pozicím při jeho uchovávání (intenzivní rozvoj konzervátorských a preparátorských dílen v 80. letech) či se objevují první pokusy o sjednocení oborové terminologie (etnografie, archeologie). Zvláště analýza teoreticky laděných témat u jednotlivých komparovaných speciálních muzeologií, i přes dosti omezenou vzájemnou spolupráci, vykazuje celou řadu analogií, které nelze vysvětlit pouze prostřednictvím zvnějšku vytvořených tlaků v podobě stranických a státních nařízení či snah zřizovatelů. Opakujícím se prvkem se stala zejména klíčová otázka pojetí sbírkového předmětu, který většina protagonistů již nevnímala jako pouhý pramen vědeckého poznání a vedle specifických rysů významných pro konkrétní obor rozeznávala jeho dokladový potenciál pro poznání minulosti a současnosti i schopnost emocionálního působení. Právě při prezentačních aktivitách se začalo stále více počítat s návštěvníkem a jeho potřebami a v mnoha institucích tak začal vznikat koncepčně

připravený a propracovaný soubor aktivit, čímž se začal rodit i specifický způsob myšlení později označený jako muzejní pedagogika. Na významu v tomto ohledu nabyly také regionální ústavy, kde docházelo v prezentační činnosti k prolínání mezi jednotlivými obory. Ve svém důsledku tento přístup vedl ke vzniku řady metodických i obecných návodů, jak vlastní materiál skloubit s ostatními typy sbírek, aniž by na jedné straně došlo k narušení instalační linie expozice, a zároveň byla zachována autonomnost dané vědní disciplíny.

Zkoumané speciální muzeologie lze zároveň vnímat jako nepříliš pevně ohraničenou, ale autonomně působící strukturu s vlastními aktéry, kteří daný fenomén ovlivňovali a zároveň vykonávali určité strategie a mechanismy zajišťující jeho fungování. V široké a pestré paletě mezi ně lze jako participující složky v ideální rovině zahrnout všechny jednotlivce a organizační jednotky příslušného oborového odvětví muzejnictví. Představovány byly dvěma základními skupinami, přičemž každá z nich zde sehrála poněkud odlišné role. Jedná se především o osoby/instituce, jež vytvářely konstrukty teoretického myšlení, metodiku a navrhovaly praktická řešení vzniklých problémů, a na druhé straně jejich pasivní příjemce. Mezi aktivní složkou nalezneme hlavně zástupce ústředních institucí, ale i krajských či regionálních ústavů a okresních muzeí, která se zejména od 60. let postupně stávala významnými metodickými středisky pro jednotlivé oblasti českých zemí. Je třeba si ale zároveň uvědomit, že realizace jejich návrhů v nižších stupních muzejní sítě narážela na výrazné limity. Mezi ty nejvýraznější patřila nejednotnost muzejní sítě rozdrobené mezi různé zřizovatele (ministerstva, různé stupně národních výborů) s výraznými partikulárními zájmy, z nichž někteří ani neměli přílišný zájem o rozvoj muzeí v tomto duchu. Projevilo se to ostatně i v personálním složení, kdy jako zaměstnanci působili často neškolení pracovníci a polyhistori, přičemž situace se po odborné stránce příliš nezlepšovala. Určité instituce generující podněty vycházející z prostředí speciálních muzeologií sice disponovaly jistými kompetencemi (např. ve sféře uchovávání a ochrany sbírkových předmětů či deakvizic), nicméně většinou byly jejich posudky či výzvy nezávazné a nebyly tak v mnoha případech vůbec akceptovány. Jejich přijetí bylo spíše na vůli lokálních pracovníků, výsledkem dobrých osobních kontaktů či souviselo s naprosto nedostatečným stavem muzejního zařízení v některých aspektech muzejní práce. I proto se tyto styky často rozvíjely v oblasti prezentační činnosti, kde docházelo ke spolupráci převážně při instalaci expozic či výstav (např. literární památníky, regionální galerie).

Přes mnohdy nedostatečnou vzájemnou kooperaci a koordinaci si vrcholní reprezentanti každé sledované vědní disciplíny působící v oblasti muzejnictví pokoušeli vytvořit vlastní fungující systém, který měl v podstatě kopírovat tehdejší muzejní síť. Na základě platných legislativních opatření z konce 50. let se do jeho čela dostala tzv. ústřední muzea a galerie s celostátním významem poskytující odbornou pomoc zařízením nižších stupňů. Své výsadní postavení však v některých případech získala již dříve. Týkalo se to hlavně tzv. všeoborových muzeí, kde byly příslušné tendence nastartovány již v období první republiky (např. Národní muzeum, Moravské zemské muzeum, částečně Slezské zemské muzeum) a posléze akcelerovaly v poválečném období. Právě tehdy došlo k výraznému posílení postavení Národního muzea, a to vytvořením pevných vazeb na řadu lokálních muzeí (zejména v tehdejších pohraničí) a degradací zemských muzeí v Brně a Opavě v důsledku správních reforem u let 1948–1949, byť si tyto instituce po odborné stránce stále zachovávaly vysokou odbornou úroveň. Formální potvrzení pozice pražského muzea zákonem o muzeích a galeriích č. 54/1959 Sb. navíc zapříčinilo, že se mělo stát řídicím orgánem pro obory, pro něž nebylo vytvořeno speciální ústřední muzeum. Zatímco v prostředí archeologie získalo, i přes dílčí neúspěchy (realizován nebyl projekt Muzea pravěku), výsadní postavení díky prehistorickému oddělení vedeném Jiřím Neustupným (v pozdější době se výraznou osobností stal Karel Sklenář), u dalších vědních disciplín tomu bylo jinak. V případě etnografie se vytvořilo hned několik paralelních center, z nichž nejvýznamnější roli ve sféře speciálních muzeologií sehrála Opava a zvláště Brno. Pod kuratelou Ludvíka Kunze při Moravském muzeu působil Etnografický ústav, kde byl vytvořen prostor pro teoretické zkoumání muzejního fenoménu, který se posléze projevil v řadě zásadních prezentačních počínů a intenzivním kontaktem se zahraničím. Ještě specifičtější byla situace v oblasti historiografie, kde v rámci Národního muzea došlo v roce 1964 ke vzniku Historického muzea, v jehož organizační struktuře byla zahrnuta celá řada dalších humanitních oborů. K jeho etablování jako organizátora aktivit dané speciální muzeologie však nedošlo, a to i proto, že řešení některých stěžejních úkolů v této oblasti se záhy chopili představitelé Kabinetu a státních orgánů (např. dokumentace období výstavby socialismu), či zůstávaly v gesci KSČ (tzv. stranická muzea, která tak představovala samostatnou linii). Také zde se navíc výrazně prosazovala další pracoviště jako např. Moravské muzeum, kde se objevily fundované pokusy o stanovení kompetence historických muzeí (Nekuda, Sejbal). Další sledované aplikace (literární věda a dějiny umění) naopak

disponovaly vlastními centry, a to v podobě Národní galerie v Praze a Památníku národního písemnictví. Obě nově zřízené instituce se brzy vyvinuly v řídicí složky příslušných oborových muzeologií, jimž však výrazně sekundovaly brněnské instituce (zejména Moravská galerie) a v případě literární vědy i příslušné opavské pracoviště Slezského muzea. V rámci dílčích složek jednotlivých vědních disciplín zastoupených v muzeu se ve výrazné orgány dobového muzeologického myšlení etablovalo především Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Langer, Štika) a Knihovna národního muzea (Vrchotka), jejíž aktivitou na muzejním poli bylo v roce 1957 i zřízení Muzea knihy ve Žďáře nad Sázavou.

Podoby zkoumaných speciálních muzeologií však zásadně formovaly relace s vnějším prostředím, přičemž za jednu z nich lze, přes jejich relativní myšlenkovou blízkost, považovat tehdejší muzeologické koncepce. Právě jejich autoři v případě muzejnictví doposud vstupovali do oblasti vyhrazené spíše jednotlivým oborům, kde však již v dřívější době přece jen existovalo poměrně výrazné povědomí o specifičnosti muzejního/muzeologického přístupu (např. Čermák, Dolenský, Helfert, Lábek, Macháček, Svoboda atd.). Nikdo z nich však nepublikoval ucelený teoretický systém, což se podařilo až Jiřímu Neustupnému a jeho pojetí obecné a speciálních muzeologií, které však v českém prostředí dlouho nezanechávalo výraznější stopy. Zejména v 50. letech se totiž v muzejnictví odehrávaly doposud nevídané strukturální a organizační změny, kam původní myšlenky pražského muzeologa příliš nezapadaly. Přelom proto v mnohém znamenala až 60. léta, kdy do muzejních a galerijních institucí nastoupila řada pracovníků s odborným vzděláním, vzrůstaly aktivity Kabinetu muzejní a vlastivědné práce a záhy bylo do systému vysokoškolské výuky zařazeno muzeologické školení generující první absolventy. Extenzivní rozvoj s sebou přinesl pořádání konferencí (např. muzeologické sympozium v Brně 1965), debaty na stránkách dobových časopisů (Dějiny a současnost, Muzejní a vlastivědná práce, Časopis Národního muzea, Muzeologické sešity), navázána byla intenzivnější mezinárodní spolupráce a došlo k vydávání zásadních muzeologických publikací (Neustupný). „Zezdola“ motivovaná potřeba zabývat se teoretickými aspekty muzejní práce se tak stala oficiální součástí muzejního diskursu. Právě do tehdejšího období se zároveň datuje intenzivní zájem o dosavadní muzeologické koncepce, jejichž cílem vždy bylo ovlivňovat muzejní praxi, a v případě Neustupného i iniciovat zrod systematicky se rozvíjejících speciálních muzeologií jako zdroje základních poznatků pro muzeologii

obecnou. Také další muzeologové se snažili svými iniciačními články rozvířít diskuzi v rámci jednotlivých oborů, což se jim v některých případech podařilo. Nejvýznamnější osobností byl v tomto směru Josef Beneš, který se ve svém díle věnoval nastínění základních principů oborových muzeologií, které potom ještě rozšířil a systematizoval v normalizačním období (zejména jde o díla *Muzeum a sbírky*, *Muzeum a výchova* a *Muzejní prezentace*). Poněkud odlišný přístup zastával Zbyněk Zbyslav Stránský, který plédoval spíše za vůdčí postavení obecně muzeologického pojetí ve vzájemných relacích k oborovým aplikacím. Poměrně stranou zájmu naopak zůstávaly speciální muzeologie u samotných vědních disciplín, jistou výjimkou pak byla etnografie, což souviselo s tradičním angažmá jejích hlavních představitelů v oblasti muzejnictví. Muzea pro většinu z nich stále zůstávala především základnami pro výzkum pramenů a edukačními centry. Někdy konfliktní společenství přerůstalo i v určité střety, příčinou však často byly i konkurenční vztahy mezi zúčastněnými institucemi (např. Böhm vs. Neustupný). Naopak některé historiografické koncepce (jako např. regionalismus) začaly na poli muzejnictví získávat na popularitě.

Do procesu vývoje příslušných oborových muzeologií současně vstupovaly jako výrazný faktor také stranické a státní orgány, které danou sféru ovlivňovaly legislativními nařízeními, koncepcemi, směrnici a obecnými nařízeními, jež se však po obsahové stránce v drtivé většině týkaly muzejnictví jako celku. Politika státu sice měla do značné míry integrativní charakter, v zásadě ale usilovala o fakticky neuskutečnitelnou jednotnou formu řízení co do zaměření, způsobu správy i fungování značně heterogenních muzejních zařízení. Naopak podstatnější determinantou se staly vyvíjené strategie a požadavky, které zůstávaly ve svých základních principech neměnné po celé sledované období. Zásadní zde byla rovina ideologická, v jejímž rámci mělo dojít k transformaci muzeí v instituce sloužící k legitimizaci režimu. Muzea jako výrazný aktivizační prvek se tak stávala hlasateli nového společenského řádu a dějinného pojetí, které mělo směřovat k vytvoření nového člověka a nových forem kolektivní paměti. Tyto snahy zasahovaly muzejní zařízení v průběhu let s různou intenzitou. Vykonavatelem se zpočátku stala profesní organizace (SČM) záhy následovaná organizačními složkami ministerstva a Kabinetem, k nimž je ale nutné připočíst i samotné muzejní instituce, jež prošly ve sledovaném období několikanásobnou personální proměnou. Ideologická hlediska naprosto deformovala celý muzealizační proces, což bylo markantní u většiny zkoumaných humanitních věd. V oblasti akvizic tak nesměl být v některých oborech do sbírek zařazen určitý okruh předmětů (např. výtvarné umění

a literatura), což se promítlo do vykonávání cílených strategií, jak obcházet kontrolní orgány (např. ve výtvarném umění se vedle pokrokových děl jako součást přijímaného kompletu objevovaly i výtvary zakázaných autorů). Zásadním způsobem ideologické požadavky měnily klasifikaci a hlavně interpretaci současných i historických jevů. Důraz byl, ostatně stejně jako v mateřských disciplínách, kladen na určitá témata (např. socializace vesnice, archeologické výzkumy slovanského osídlení, revoluční hnutí) či směry (socialistický realismus), hlavní dějinnou osu vyprávění pak tvořil vývoj nejprogresivnější části lidského společenství (dělnická třída a její předchůdci). Upřednostňována byla také dokumentace novodobých dějin, jež měla za úkol připomenout význam i pozitivní dopady a vlivy KSČ na chod společnosti v porovnání s předchozími etapami vývoje. Tomuto způsobu vnímání výrazně podléhaly i některé osobnosti napříč všech speciálních muzeologií (např. Krejčí, Suk, Špét), nicméně je třeba zdůraznit, že ideologické vlivy nepůsobily u jednotlivých oborů se stejnou intenzitou. Nejrozsáhleji se projevovaly v historiografii, kde jako do jisté míry paralelní struktura vznikala tzv. stranická muzea a prakticky všechna vlastivědná muzea musela vytvořit odpovídající expozici dokladující pokrokové dějinné prvky či konat pravidelné výstavy u příležitosti různých angažovaných výročí. Ideologicky motivovaná autoritativní nařízení státních institucí i zřizovatelských orgánů však na druhé straně měla často vliv i na zintenzivnění některých procesů (zejména v oblasti prezentační a edukační činnosti), které ve svém konečném důsledku vedly k posílení a rozvoji teoretického uvažování, metodických snah i prakticky a technicistně zaměřených činností.

Historická reflexe muzejního fenoménu jako jedna z integrálních složek speciálních muzeologií zůstávala spíše stranou celkového zájmu. V určité míře zde přesto oscilovala dvě základní témata – dějiny jednotlivých oborů zastoupených v muzeu a také jisté kontroverze ohledně metod a přístupů vedoucích k celkovému uchopení historie vlastního muzejního fenoménu. Pro zkoumané obory byla v tomto směru signifikantní především institucionální a osobnostní rovina výzkumu, v níž se do značné míry projevilo vytěsňování určitých jevů, událostí a osobností z kolektivní paměti tehdejších pracovníků. Vědomí kontinuity bylo asi nejrozšířenější u etnografů a archeologů (ti ostatně zpracovávali i dějiny některých centrálních muzeí – Nekuda, Sklenář), složitější byla situace v dějinách umění, kde dílčí rehabilitace dosáhlo hlavně uměleckoprůmyslové hnutí (Gabrielová) a v určitých omezených případech i šlechta vnímaná jako sběratelé a mecenáši umění (Blažíček). Naopak oproštění od těchto dilemat zůstávali většinou literární vědci, kteří v minulosti své aplikace

mohli nalézt pouze omezené institucionální zakotvení, a časovou hranici pro vznik literárního muzejnictví pro ně fakticky znamenalo založení PNP. Druhý zastoupený prvek pak reprezentovaly odlišné pohledy na metodologické přístupy k vývoji muzeofenoménu, které se objevily v muzeologii (Zbyněk Zbyslav Stránský) a historiografii (Jiří Špét). Stránský ve svém pojetí usiloval o postihnutí svébytnosti a autonomnosti muzejního fenoménu, přičemž jej považoval za antropologickou konstantu. Usiloval proto o doložení jeho starobylých forem (např. antické tezaury) a v intencích svého pojetí muzeologie podrobil kritice institucionální a kontextuální přístup, který je pro něj v konečném výsledku čistě historiografickou produkcí. Nevedl totiž podle něj k pochopení ústředního jevu muzeologie – muzeality, tedy toho, co je vlastním důvodem muzejní tendence. Odlišný přístup Jiřího Špéta souvisel s jeho vnímáním pokrokových a pozitivních linií, jejichž vyvrcholení autor spatřoval v postátnění československého muzejnictví. V souvislosti se Stránskému koncepcí uváděl, že by snaha posouvat spodní hranice historicky vzniklých muzejních principů neměla vyústit v anachronismy v rozporu s historickou skutečností. K dalším jeho výtkám patřilo poukazování na vyslovování apriorních soudů nad kvalitou/nekvalitou muzejní činnosti v dřívějších obdobích, na nichž byla dokladována nutnost jejich zlepšení v současnosti bez uvědomění si vazeb mezi minulostí a přítomností (sám pak ovšem kritizoval modely fungování kapitalistické společnosti a jejich vztahu k památkám).

Významným prvkem svědčícím o akceptování daného fenoménu ve společenském systému představuje jeho institucionalizace. Spojení speciálních muzeologií a akademické sféry bylo zpočátku zajišťováno propojením s vysokoškolskými pracovníky, kteří během svého života participovali na činnosti muzejních zařízení, což platilo zejména pro představitele dějin umění a etnografie. Jejich výuka nicméně většinou nevybočovala z tradiční interpretace sbírkových předmětů jako pramenných zdrojů poznání a pojetí muzea vnímaného skrze jeho uchovávací a edukační funkce, přičemž přímé spojení s muzejnictvím bylo zajišťováno hlavně prostřednictvím praxí v konkrétních muzeích a galeriích. Postupně však do některých oborů zejména na Karlově univerzitě (archeologie, národopis) pronikl nový systém kurzů mixujících teoretický i praktický přístup. Druhý a hlavní proud vedoucí k realizaci akademického školení však vyšel z muzejního prostředí, kde se stalo zásadním cílem nahradit doplňovací kurzy zabývající se nejrůznějšími tématy stabilním muzeologickým školením. V 60. letech tak vznikla za nepříliš velké podpory vědeckých

oborů dvě muzeologická centra, která nejen generovala výuku speciálních muzeologií, ale přinášela i kvalifikační práce svých absolventů na toto téma. Jednotlivé speciální muzeologie se následně staly pevnou součástí kurikula obou výukových center (Brno, Praha), přičemž jako pedagogové na nich participovaly výrazné osobnosti z řad odborníků v daných vědních disciplínách, většinou spjaté s centrálními muzejními institucemi (v některých případech ale docházelo k dílčím připomínkám ohledně převažujícího praktikismu v rámci realizovaných kurzů).

Významný prvek v integraci a rozvoji speciálních muzeologií představovaly profesní organizace. SČM jako původní sdružení muzejních pracovníků nabízel již v 50. letech řešení a východiska zejména v prezentační politice vlastivědných muzeí (*Všeobecné směrnice pro reorganizaci vlastivědných muzeí, Rámcový program výstavních sbírek vlastivědného muzea*, angažované výstavky), nicméně při svých zasedáních se jeho členové soustředili na řešení obecnějších témat a problémů spojených s překonáváním obtížné transformace oboru. Možnost pravidelného profesního setkávání se v tehdejší Československu po jeho zániku na přelomu 50. a 60. let poněkud zkomplikovala, alespoň v omezené míře ale začaly vznikat oborové komise při ÚMR (např. etnografická, pro období dělnického hnutí a výstavby socialismu, komise pro dějiny kapitalismu a současnosti), které byly záhy převedeny pod ochranná křídla Kabinetu. Pod jeho záštitou se pak pořádaly konzultační dny a semináře tematicky směřované k novým poznatkům příslušných vědních oborů v oblasti sbírkotvorné, uchovávací i prezentační činnosti muzeí. Zpočátku v nich sice byli zastoupeni zvláště představitelé centrálních institucí (hlavně NM), nicméně členská základna se záhy rozšířila natolik, že do jejich jednání pronikaly četné podněty z regionů, a docházelo tak alespoň k částečnému stírání rozdílů mezi jednotlivými oblastmi a centrem. Plně se rozvinuly ale aktivity jen několika z nich, přičemž signifikantní bylo, že se jednalo převážně o aplikace se silnou pozicí i na poli teoretického uvažování o muzejním fenoménu (např. archeologie a etnografie). Podobná specializovaná sdružení se v podobě krajských komisí však dokázala prosadit i v některých těchto správních jednotkách a výrazně formovala tamní poměry. Dalším typem sdružování se staly spíše nárazové akce zaštitěné konkrétním tématem, a to v rámci daného oboru, často ale i s výraznými přesahy směřujícími k integraci příslušných muzejních aplikací. Velmi často se hlavně od 70. let dotýkaly problematiky dokumentace současnosti, nicméně jako zásadní se co do úspěšnosti jevila zasedání zaměřená na multioborovou spolupráci muzea a školy, jejichž výsledky se do značné míry promítly

v muzejní praxi. Zcela specifickým jevem pak byla participace českých muzejníků na činnosti oborově zaměřených komisí ICOM (např. literární, historická, etnografická). Přinášela totiž jinak velmi omezený styk s představiteli zahraniční muzeologie (nejen tzv. států socialistického tábora) a stala se jedním z hlavních motorů pro pronikání vnějších vlivů, ať už ve formě teoretické, tak i na praxi zaměřené (výstavní počiny).

Sledované speciální muzeologie jako specifický dobový konstrukt a zároveň vědním oborem ohraničená skupina teoreticky, metodicky a prakticistně zaměřených přístupů představuje až doposud minimálně zpracované badatelské téma. Ve vývoji českého muzejnictví nicméně v letech 1948–1989 sehrály výraznou úlohu a do značné míry proměnily jeho celkovou tvář. Jako aktivní činitel prostřednictvím svých představitelů produkovaly návody a instrukce, jak prolomit převažující prakticismus, a nastartovaly řadu výrazných procesů významných jak v domácím, tak i mezinárodním měřítku. Původní teoretické koncepce, které usilovaly o vytvoření jednotných a ucelených systémů, se ale realizovat nepodařilo. Mnohé myšlenky proto zůstávaly utopeny či formalizovány v řadě plánů, koncepcí, nařízení a vyhlášek státních orgánů či nepochopením ze strany zřizovatelů a muzejních pracovníků, jejich rozvoji však neprospívala ani vzájemná izolovanost a ani často konkurenční vztahy. Zlomovým se stal rok 1989, kdy na jejich myšlenky svou činností do určité míry navázaly nově vznikající profesní organizace v oblasti muzejnictví. Nárůst zájmu o tuto problematiku nicméně nastává až v posledních letech v podobě aktivit tzv. metodických center, a to především jako přímý důsledek potřeb praxe v jednotlivých oborech zastoupených v dnešních muzeích. Právě výzkum transformace speciálních muzeologií v demokratické společnosti a analýza oblasti přírodních a technických věd by pak mohly dále rozvinout výsledky a závěry předložené práce.

Summary

The main aim of this work is to analyze some aspects of the development of the so-called special museologies in the period of the communist era in the years 1948–1989 on the territory of the Czech lands. It, however, perceives this key concept as borderline disciplines, which primarily integrate the knowledge of museology and individual scientific disciplines intending to influence the museum culture and retroactively affect both initial disciplines. Their content thus consists mainly of theoretical, but also historical and practice-oriented (museographic) ideological prisms, which are immediately connected to and, by their nature, influence the process of musealization. Five major scientific disciplines were selected for this research work – historiography, archeology, ethnography, literary science, and art history. The fact that they all exhibit the possibility of comparing comparable features resulting from their inclusion in the humanities and are also established players in the museum field played an essential role in their selection. Nevertheless, there are minor or more significant differences that are fundamental to the museological perception of the issue, namely in the form of different degrees of preference for authentic, tangible objects in own research, ways of classifying the examined phenomena or a significant overlapping of documentary scopes within the museum activity. Following the main aim of the thesis, its next main task is to introduce, within each of the individual special museologies, the key personalities and their range of approaches and attitudes in the area of musealization. Other research tasks are then related primarily to the overall understanding of the functioning of the examined phenomenon, including the recording of external factors that determined its form. The thesis outlines the complex and complicated relationship of the then state cultural policy to museology. Nevertheless, it does not aim to analyze in detail the overall mechanism of action and activities of these institutions. On the contrary, the analysis subject of special museologies will be the strategies of individual museologists, their degree of involvement in the university environment, foreign influences, and also the question of institutionalization or continuity and discontinuity with the period before 1948. The thesis structure corresponds to main and partial aims. The first chapter puts the issue into the contemporaneous museological and power-political context. The following chapters are dedicated to the individual special museologies and focus on monitoring the joint development of the relevant discipline and museology, analysis of efforts to define competences of individual

special museologies, the structure of pertinent museum institutions, perception of discipline aspects of musealization by museum workers, the historical reflection of the given phenomenon and finally participation in professional events and university teaching. Regarding the geographical definition of the topic, the text focuses exclusively on the area of historical Czech lands. The influence of other environments will be investigated to the extent to which it has significantly influenced the Czech environment. In terms of time, the research includes a specific period of 1948–1989, which represents several breakthrough events that the author deals with based on the reflection of contemporary historiographic production. Due to the plethora and character of the source material that had to be incorporated into the work, content analysis and its subsequent sorting in the form of comparison became the convenient method for obtaining relevant knowledge. Regarding the information sources, in addition to historiographic production, they also include standard literature on the history of museums and personalities. However, the basis is formed by several contemporaneous publications, contributions from anthologies and magazines, and a large number of essays describing various meetings and events. The benefit of the presented thesis is that, as the first of its kind, attempts to complete, systematize and interpret data on a topic that so far has been explored only minimally. Despite the denoting historical approach, the issue is primarily explored through the prism of museology and uses its terminology. Indeed, many of the ideas of the then representatives of special museology outlined in this work may also resonate in today's society.

Seznam zkratek

AEOM – Association of European Open Air Museums
AÚ ČSAV – Archeologický ústav ČSAV
CIMUSET – International Committee for Museums and Collections of Science and Technology,
ČNM – Časopis Národního muzea
ČSAV – Československá akademie věd
ICMAH – International Committee for Museums and Collections of Archaeology and History
ICLM – International Committee for Literary Museums
ICME – International Committee for Museums and Collections of Ethnography
ICOFOM – International Committee for Museology
ICOM – International Council of Museums
ICOMOS – International Council on Monuments and Sites
ISSOM – International Summer School of Museology
KNM – Knihovna Národního muzea
KSČ – Komunistická strana Československa
MG – Moravská galerie v Brně
MM/MZM – Moravské muzeum/Moravské zemské muzeum
MVP – Muzejní a vlastivědná práce
NG – Národní galerie v Praze
NKK – Národní kulturní komise
NM – Národní muzeum NM
OKMA – Oborová komise muzejních archeologů ČSR
PNP – Památník národního písemnictví
SAMDOK – Samtidsdokumentation
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ÚMR – Ústřední muzejní rada
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ZNV – Zemský národní výbor

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv Masarykovy univerzity, fond A2 – *Filozofická fakulta – Katedra archeologie Filozofické fakulty*.

Archiv Moravského zemského muzea, fond *Etnografický ústav* (částečně zprac.).

Archiv Moravského zemského muzea, fond *Moravské zemské muzeum* – část Etnografický ústav (částečně zprac.).

Archiv Národního muzea, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.).

Tištěné prameny

XVIII. Celostátní konference archeologů středověku v Ústavu lidového umění ve Strážnici. *MVP* 25 (95), 1987, č. 3, s. 178–180.

BALÁŠ, Emanuel: K problematice zřízení muzea vesnických staveb v Československu. *Český lid* 48, 1961, č. 5, s. 212–219.

BALCAR, Luboš: Jak může muzeum pomáhat školnímu dějepisu? In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *O problematice spolupráce muzea a školy: Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři v Gottwaldově ve dnech 2.-4. 10. 1974*. Praha 1976, s. 103–116.

BARTOŠ, Josef: K podstatě, struktuře a vymezení regionu. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 59–70.

BARTOŠ, Josef: Současný stav, problémy a potřeby regionální historické práce I. *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 60–67.

BARTOŠ, Josef: *Úvod do techniky historické práce: určeno pro posl. dějepisu, historie a občanské nauky [postgraduálního studia]*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc 1977.

BARTOŠ, Josef – BIEBERLE, Josef (edd.): *O regionálních dějinách: materiály z konference pořádané krajskou komisí pro regionální dějiny dělnického hnutí při Severomoravském KV KSČ a katedrou historie University Palackého: Olomouc, 13.-15. listopad 1963*. Ostrava 1965.

BARTOŠEK, Karel – MUŠKA, Jiří: *Vážné nedostatky museí. Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 13, zadní strana obálky.

BAYER, Jiří: *Dlouholeté praktické zkušenosti spolupráce Oblastního muzea v Roztokách u Prahy se školou*. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha 1971, s. 53–55.

BENEŠ, Josef: *Budování expozic v okresních vlastivědných museích*. In: TÝC, Antonín (ed.): *Sborník materiálů z pracovní konference Svazu českých museí v Teplicích 7.-12. července 1957*. Ústí nad Labem 1958, s. 10–14.

BENEŠ, Josef: *Dokumentace v okresních muzeích*. *Múzeum* 2, 1955, č. 3, s. 58–62.

BENEŠ, Josef: *Dvacet let muzejního zákona*. *MVP* 17 (87), 1979, č. 2, s. 65–67.

BENEŠ, Josef: *Informačná kapacita národopisných zbierok v múzeách*. *Múzeum* 15, 1970, č. 1, s. 11–17.

BENEŠ, Josef: *Interpretácia národopisného zbierkového predmetu*. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 12–22.

BENEŠ, Josef: *K pojetí národopisných sbírek v muzeích*. *ČNM – řada historická* 131, 1962, s. 223–231.

BENEŠ, Josef: *Lidové bydlení v muzejní expozici*. *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia* 3, 1962, s. 157–174.

- BENEŠ, Josef: Lidový oděv v muzejní expozici. *Slovácko* 13-14, 1973, s. 7–22.
- BENEŠ, Josef: Mezinárodní komise ICOM pro regionální muzea zasedla v Brně. *ČNM – řada historická* 133, 1964, s. 127–128.
- BENEŠ, Josef. *Muzejní prezentace*. Praha 1981. Knihnice Muzejní práce, sv. 19.
- BENEŠ, Josef: Muzejnictví, muzeum, muzeologie. *MVP* 14 (84), 1976, č. 1, s. 14–21.
- BENEŠ, Josef: *Muzeum a sbírky*. Praha 1977. Problémy sbírkové evidence, sv. 1.
- BENEŠ, Josef: *Muzeum a výchova*. Praha 1980. Problémy sbírkové evidence, sv. 2.
- BENEŠ, Josef: Národopisná dokumentace – naléhavý úkol vlastivědných muzeí. *Věstník Národopisné společnosti československé* 1959, č. 2, s. 17–19.
- BENEŠ, Josef: *Národopisná muzea v přírodě jako naléhavý problém naší společnosti*. Olomouc, 1967.
- BENEŠ, Josef: Národopisné sbírky v expozici Slovenského muzea v Bratislavě. *Český lid* 47, 1960, č. 1, s. 30–32.
- BENEŠ, Josef: Nová národopisná expozice Moravského muzea v Brně. *Český lid*, 49, 1962, č. 6, s. 268–272.
- BENEŠ, Josef: O vztahu obecné muzeologie k muzeologiím speciálním. *ČNM – řada historická* 134, 1965, s. 111–114.
- BENEŠ, Josef: Pojetí národopisných muzeí v materiálech UNESCO. *Československá etnografie* 4, 1961, s. 420–422.
- BENEŠ, Josef: Pojetí prezentace uměleckého díla. *MVP* 15, 1977, č. 1, s. 42–43.
- BENEŠ, Josef: Poznámky k interpretaci sbírkového předmětu, klíčové otázky literární muzeologie. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3-4, s. 3–5.

BENEŠ, Josef: Prezentace národopisných sbírek ve vlastivědných muzeích. *Český lid* 48, 1961, č. 6, s. 256–260.

BENEŠ, Josef: Problémy muzeálnej prezentácie. *Múzeum* 19, 1974, č. 3, s. 163–171.

BENEŠ, Josef: Předpoklady vědecké práce v regionálních muzeích. *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 162–165.

BENEŠ, Josef: Rozvoj národopisu v českých muzeích. *Sborník Národního muzea v Praze/Acta Musei Nationalis Pragae*, řada A – historie 16, 1962, č. 1-3, s. 1–163.

BENEŠ, Josef: Seminář muzejníků – etnografů o dokumentaci současnosti. *Český lid* 48, 1961, č. 1, s. 45–46.

BENEŠ, Josef: *Správa muzejních sbírek*. Praha 1963. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 9.

BENEŠ, Josef: Úkoly muzeí v oboru národopisu. *Múzeum* 9, 1964, č. 2, s. 3–16.

BENEŠ, Josef: Základní úvaha o vztahu českých muzeí a galerií. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 33–44.

BENEŠ, Josef: Život a kultura našeho lidu v nové expozici Národního muzea. *ČNM* – řada historická 133, 1964, s. 230–235.

BEZDĚK, Karel: Knižní sbírky v muzeích jako základ literárních expozic. *Letopis Pamätníka slovenskej literatury* 4, 1972, s. 138–140.

BEZDĚK, Karel: O poměru literárního muzea a muzea knihy. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 256–257.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *K památkové náplni našich zámků* (separát). Praha, 1959.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Mělnická zámecká obrazárna*. Praha 1953.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů*. Ústí nad Labem 1983. Metodické listy.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Obrazárny státních zámků*. Praha 1956.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: Problémy instalací expozic na státních hradech a zámcích. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 45–54.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Rájec nad Svitavou*. Brno: 1967.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Rychnovská zámecká obrazárna: katalog expozice*. 3. vyd. Praha 1973.

BOHÁČ, Antonín: K otázkám mezi literárněmuzejní činností. *Literárnomuzejný letopis* 7, 1973, s. 25–40.

BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnomuzejný letopis* 8, 1974, s. 24–38.

BOHÁČ, Antonín: Literární muzejnictví v českých zemích. *Literárnomuzejný letopis* 22, 1988, s. 39–57.

BOHÁČ, Antonín: Muzeum národní literatury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 113–126.

BOHÁČ, Antonín: Ontologie literárně muzejního materiálu. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 77–96.

BOHÁČ, Antonín (ed.): *Soupis literárních muzeí a památníků v Čechách a na Moravě*. Praha 1967.

BOHÁČ, Antonín: *5 let Památníku národního písemnictví na Strahově*. Praha 1958.

BOHÁČ, Jiří M.: *České výtvarné umění 19. a počátku 20. století: ze sbírek Středočeské galerie: Galerie výtvarného umění v Kladně od 12. listopadu 1986 do 1. března 1987: katalog výstavy*. Praha 1986.

BÖHM, Jaroslav: Výstava „Pravěk Československa“ v Národním muzeu. *Památky archeologické* 49, 1958, č. 2, s. 607–615.

BORKOVSKÝ, Ivan: Konservace keramiky. *Archeologické rozhledy* 3, 1951, č. 2, s. 226–229.

BRANDSTETTROVÁ, Marie – LANGER Jiří: Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 4, s. 321–327.

BURIAN, Miroslav: Historické muzeum Národního muzea v Praze. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 87. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

BUTEK, Ladislav – LANGER, Jiří: *Valašské muzeum. Oživené chalupy a lidé*. Ostrava 1975.

BUŽKOVÁ-VACHOVÁ, Zdenka: *Sborník materiálu z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských múzeí v Opavě 3.-8. července 1956*. Opava 1957.

Celostátní konference muzejních pracovníků ve dnech 20.–21. února 1968 v Praze. Praha 1968.

ČAPLOVIČ, Dušan: *Izby revolučných tradícií: Metodické pokyny pre zriaďovanie izieb revolučných tradícií*. Bratislava 1975.

ČERMÁK, Kliment: *O musejích městských a okresních*. Čáslav 1886.

ČERMÁK, Kliment: Jak robíme odlitky mincí a pečetí. *Věstník československých muzeí a spolků archaeologických* 1, 1895, č. 3, s. 36–37.

ČERMÁK, Kliment: Pořádání a vystavování sbírek numismatických. *Věstník československých muzeí a spolků archaeologických* 1, 1897, č. 2, s. 17–18, č. 3, 41–42.

ČERNÝ, Bohuslav: Muzejní expozice v památkových objektech? *MVP* 1 (71), 1963, č. 4, s. 194–198.

ČUMPELÍKOVÁ, Barbora: Muzeum revolučního hnutí Berounska. *MVP* 14 (84), 1976, č. 2, s. 106–107.

ČUTKOVÁ, Marie: Muzeum Klementa Gottwalda a V. I. Lenina v Praze. In: *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 51–53. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

DANDOVÁ, Marta. Lektorská činnost Památníku národního písemnictví. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 258–263.

DANDOVÁ, Marta: Návštěvou v moskevských literárních muzeích. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3-4, s. 12–13.

DENKSTEIN, Vladimír: K diskusi o práci musejí. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 32, zadní strana obálky.

DENKSTEIN, Vladimír: Ke koncepci historických muzeí. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 12–21.

DENKSTEIN, Vladimír: O úkolech historické archeologie. *ČNM – vědy společenské* 123, 1953, s. 219–223.

DENKSTEIN, Vladimír: V čem spočívají příčiny nedostatků v našich muzeích. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 21, zadní strana obálky.

DENKSTEIN, Vladimír. VII. generální konference ICOM v New Yorku a jubilejní oslavy Smithsonian Institution ve Washingtonu. *ČNM – řada historická* 135, 1966, s. 111–113.

DENKSTEIN, Vladimír – MATOUŠ, František – TUČEK, Karel: *Musea slouží lidu: příručka pro muzejní a vlastivědné pracovníky*. Praha 1954.

DOHNAL, Vít: Archeologická sekce v letech 1971–1982. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*, 1982, č. 4, s. 17–19.

DOHNAL, Vít: K metodologickým aspektům kategorizace v archeologii. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*, 1989, č. 15, s. 62–64.

DOHNAL, Zdeněk: Jak zacházet s rostlinnými zbytky z archeologických výzkumů. *Archeologické rozhledy* 11, 1959, č. 4, s. 570–574.

DOSTÁL, Josef: Pokusná vyučovací hodina dějepisu ve vlastivědném ústavu v Olomouci. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 69–73.

DOUBNEROVÁ, Jiřina: K interpretaci sbírkového předmětu v literárních muzeích. *Glosy ze Strahova* 4, 1967, č. 6, s. 3–4.

DOUBNEROVÁ, Jiřina: K osvětové úloze instalací na památkových objektech. *Zprávy památkové péče* 21, 1961, č. 5-6, s. 155–157.

DOUBNEROVÁ, Jiřina: Muzeum Aloise Jiráska a Mikoláše Alše. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 30–35.

DROBNÁ, Zoroslava: Muzea, památky a archeologie v Sýrii. *ČNM – řada historická* 134, 1965, s. 230–235.

DROBNÁ, Zoroslava: Principles, projects and achievements of history museums in Czechoslovakia. *Museum International* 14, 1961, č. 4, s. 186–194.

FIALOVÁ, Vlasta: *Památník Bible kralické, průvodce. Expozice historického oddělení Moravského muzea v Brně*. Brno 1972.

FIGURA, Juraj: Muzea a regionální historiografie. In: BARTOŠ, Josef – BIEBERLE, Josef (edd.): *Regionální dějiny dělnického hnutí a dějiny závodů: metodická příručka*. Praha 1965, s. 207–214.

FILIP, Jan: Archeologická musea v Maďarsku. *Archeologické rozhledy* 9, 1957, č. 3, s. 369–375, č. 4, s. 406–412.

FILIP, Jan: Archeologie v německých museích. *Archeologické rozhledy* 10, 1958, č. 1, s. 47–48, 97–103, 107–115.

FOŘT, Vladimír: Něco o kulturně osvětových akcích na hradech a zámcích. *Zprávy památkové péče* 14, 1954, č. 6–7, s. 205–206.

FRANĚK, Otakar: K práci muzeí po XIV. sjezdu KSČ. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 3–9.

FRANĚK, Otakar: K problémům spolupráce etnografů a historiků v období nových a novějších dějin v muzeích. *MVP* 3 (73), 1965, č. 3, s. 121–124.

FRANĚK, Otakar: Památník Klementa Gottwalda v Dědicích. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 71–78.

FRANĚK, Otakar – STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Památník Klementa Gottwalda v Dědicích. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 71–78.

FROLEC, Václav: Národopisná výstava československá a Morava. *Národopisné aktuality* 7, 1970, č. 3-4, s. 185–204.

GABRIELOVÁ, Bronislava: Diskuse: Vědecká práce v muzeích. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 46–50.

GABRIELOVÁ, Bronislava: Historie Moravského uměleckoprůmyslového muzea. In: HLUŠIČKA, Jiří (ed.): *Sborník k 100. výročí založení Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 1973, s. 15–42.

GABRIELOVÁ, Bronislava: *Výtvarní umělci v dokumentaci Moravské galerie: Katalog výstavy, Brno 19. října - 19. listopadu 1989, Hodonín 1990*. Brno 1989.

GALANDAUER, Jan: Příspěvek k problematice dokumentace současnosti. In: ZGAFAS, Ilias (ed.): *Problémy soudobé dokumentace: materiály z celostátního semináře v Brně, listopad 1966*. Praha 1968, s. 50–59.

GB [GABRIELOVÁ, Bronislava]: K problémům dokumentace současného umění v muzeích a galeriích. *MVP* 19 (89), 1981, č. 3, s. 177–179.

GREGOROVÁ, Anna: *Múzeá a múzejníctvo*. Martin 1984. Teória a výskum.

GRULICH, Tomáš: Etnografická komise ÚMK v roce 1982. *MVP* 21 (91), 1983, č. 2, s. 94.

HÁJEK, Jiří: Archivy muzea a literární věda. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Z regionální historie a archivnictví: 11.-12. 10. 1989*. Brno [1989], s. 93–99.

HÁJEK Jiří: K teoretickým a praktickým otázkám [sic!] budování Památníku slovenskej literatury. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: zborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 264–279.

HÁJEK, Jiří: Kniha a knihovna v muzeu. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka (ed.): *Muzejní prezentace k dějinám knižní kultury: sborník příspěvků z celostátního semináře knihovníků muzeí a galerií České republiky: Jindřichův Hradec 28.-30. 5. 1996*. Jindřichův Hradec: Okresní muzeum, 1997, s. 15–22.

HÁJEK, Jiří: Památník Kralické tiskárny v Kralicích nad Oslavou. In: BĚHALOVÁ, Štěpánka (ed.): *Muzejní prezentace k dějinám knižní kultury: sborník příspěvků z celostátního semináře knihovníků muzeí a galerií České republiky: Jindřichův Hradec 28.-30. 5. 1996*. Jindřichův Hradec 1997, s. 33–35.

HAMAN, Aleš: Literární muzeum – hřbitov nebo chrám umění? *Glosy ze Strahova* 3, 1966, č. 5, s. 13–15.

HANK, Vilém: Archeologie a muzejní výstavnictví. In: SKUTIL, Jan (ed.): *Sborník III. Karlu Tihelkovi k pětadesátinám*. Brno 1964, s. 35–39.

HANK, Vilém: K nové instalaci výstavních sbírek Oddělení pravěku a časné doby dějinné v Moravském museu v Brně. *Časopis Moravského musea/Acta Musei Moraviae – vědy společenské* 35, 1950, s. 456–466.

HANUŠIN, Ján – KUNZ, Ludvík (edd.): *Príspevky k národopisnej muzeológii: materiály z 1. celoštátnej konferencie muzeálnych pracovníkov-etnografov v Martine v dňoch 23.–27. 5. 1954*. Bratislava 1954.

HARTL, Jiří: K práci lektorů v prehistorických expozicích. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 35–42.

HAVRÁNEK, Jan – PACLÍK, Jiří – MYŠKA, Milan: *Úvod do studia dějepisu*. 2. oprav. a rozšíř. vyd. Ostrava 1966, s. 123–124.

HEK [HÁJEK], Jiří: Deset let literárního oddělení Moravského muzea v Brně (1958–1968). *Literární archiv* 5, 1970, s. 289–291.

HEK [HÁJEK], Jiří: Literární věda a literární muzeum. In: JEŘÁBEK, Dušan (ed.): *Literárněvědné studie: profesorů Josefu Hrabákovi k šedesátinám*. Brno 1972, s. 387–396. Spisy University J. E. Purkyně v Brně/Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica 179.

HERBENOVÁ, Olga: Nábytek ve sbírkových fondech muzeí, galerií a památkových objektů. *MVP* 8 (78), 1970, č. 1, s. 1–39.

HLOBIL, Ivo: K výtvarnému aspektu České restaurátorské školy. In: HLOBIL, Ivo – PERŮTKA, Marek (edd.): *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výběr z textů*. Praha 2008, s. 29–42.

HLUŠIČKA, Jiří: Hlas z Brna. In: JASKMANICKÝ, Jiří – ČERNÝ, Blahoslav (edd.): *Historik umění Jiří Kotalík. Pamětní tisk k 75. výročí narození*. Praha 1995, s. 20.

HLUŠIČKA, Jiří: K otázkám dokumentace současného výtvarného umění v galeriích. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

HOFFMANN, František – PRAŽÁK, Jiří: *Průvodce po rukopisných fondech českých zemí*. Praha 1972. Separát ze: *Studie o rukopisech* 11, 1972, s. 99–112.

HOFFMANN, František – PRAŽÁK, Jiří: Evidence rukopisů v muzeích. *MVP* 24 (94), 1986, č. 1, s. 34–36.

HORÁČEK, Miroslav: K otázce jednotných krajských plánů výstavby muzeí. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním museu v Praze*, 1959, č. 6, s. 17–23.

HOSÁK, Ladislav: O nové pojetí historické vlastivědy. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 61, 1953, s. 65–72.

HOUŠŤOVÁ, Alena: K některým problémům expozic věnovaných prehistorii. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 101–105.

HROCH, Miroslav: *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. Praha 1985. Učebnice pro vysoké školy.

HRUBÝ, Vilém – CHOCHOLOUŠEK, Vladimír: *Přehled konzervace keramiky a porcelánu*. Praha 1964, s. 109–121. Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ZAPLETAL, Tomáš: Kontexty spisu Věda, umění a průmysl. In: HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada – ZAPLETAL, Tomáš (edd.): *Gottfried Semper: Věda umění a průmysl*. Praha, 2016, s. 172–207.

HUSA, Václav: Práce J. V. Stalina o jazykovědě a úkoly naší historické vědy. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 5, s. 115–116.

HUSA, Václav: Za zlepšení práce v našich muzeích. *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 37, s. 895–896.

CHALOUPKA, Jan: *Památník Bible kralické, Kralice nad Oslavou*. Brno [1975].

CHALOUPKA, Jan – MICHNA, Pavel: K problematice historického muzea. *Vlastivědný věstník moravský* 25, 1973, č. 1, s. 47–50.

CHARVÁT, Jaroslav: Úkoly našich muzeí v socialistické společnosti. *ČNM – vědy společenské* 117-119, 1948–1950, s. 5–10.

CHARVÁTOVÁ, Ema: Instalace v historických objektech. Metodika instalační práce na státních hradech a zámcích. *Zprávy památkové péče* 17, 1957, č. 2, s. 57–64.

CHARVÁTOVÁ, Ema: Správa a využití státního kulturního majetku. *Zprávy památkové péče* 13, 1953, č. 2, s. 33–53.

CHOVAN, Juraj: Památník národního písemnictví a Matica slovenská. *Glosy ze Strahova* 10, 1973, č. 18, nestr.

CHRISTOVÁ, Eva: Exponice starších dějin ve Slezském museu. In: *Sborník materiálu z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských múzeí v Opavě 3.-8. července 1956*. Opava 1957, s. 38–41.

Informace Ústředního muzeologického kabinetu 1985, č. 1.

J. K.: Soupis ethnografického materiálu ve venkovských museích. *Český lid* 42, 1955, č. 1, s. 45.

Jak budovat síň tradic průmyslových podniků Středočeského kraje. *Středočeské muzejnictví: Informační a metodický bulletin pro pracovníky muzeí Středočeského kraje* 1982, č. 4, s. 20–32.

JAKŠOVÁ, Jana: Soupis prací Dr. Jaroslava Vrchotky, CSc. *Sborník Národního muzea v Praze* 31, 1986 – řada C – literární historie, č. 1-2, s. 7–11.

JANÁK, Dušan: *Dokumentace dělnického hnutí v ČSR. Metodický list*. Praha 1986.

JANÁK, Dušan – JANÁKOVÁ, Marie. K metodice zpracování vexikologických [sic] sbírek v muzeích. *MVP* 25 (95), 1987, č. 3, s. 129–142.

JANČÁŘ, Josef – SOUČEK, Jan: Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality* 16, 1979, č. 3, s. 169–183.

JAVŮREK, Josef: Kniha a knihovna v literárním muzeu. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 251–255.

JAVŮREK, Josef: Poznámky o výstavní činnosti v literárním muzeu. *Literárnomúzejný letopis* 11-12, 1979, s. 108–112.

Jednotná soustava vzdělávání osvětových pracovníků. Praha 1962.

JELÍNEK, Jan: *Historie ústavu a expozice Anthropos v Brně: pamětní tisk Moravského musea v Brně k slavnostnímu otevření*. Brno 1964.

JELÍNEK, Jan: Příspěvek ke způsobu budování muzejních historických expozic v památkových budovách. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 216–217.

JEŘÁBEK, Richard: Činnost Semináře pro etnografii a folkloristiku University J. E. Purkyně v Brně v letech 1959–1961. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – řada uměnovědná (F)* 11, 1962, č. 6, s. 163–165.

JEŽEK, Alexandr: *30 let Muzea Vladimíra Iljiče Lenina v Praze 1953-1983*. Praha 1983.

JÍLEK, Tomáš: Metody práce s hmotnými historickými prameny v dějepisné výuce. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha: Muzeologický kabinet při Národním muzeu, 1971, s. 68–70.

JOHNOVÁ, Helena: K některým otázkám vystavování národopisných sbírek. *MVP* 3 (73), 1965, č. 1, s. 9–14.

JOHNOVÁ, Helena: K problémům československých muzeí v přírodě. *ČNM – řada historická* 130, 1961, s. 203–217.

JOHNOVÁ, Helena: Nová expozice Národopisného oddělení Historického muzea. *ČNM – řada historická* 134, 1965, s. 222–230.

JOHNOVÁ, Helena: Památky lidového stavitelství a muzea. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 164–168.

JOHNOVÁ, Helena: Vědecký a organizační přínos prof. dr. Lubora Niederla k počátkům Národopisného muzea československého. *ČNM – řada historická* 135, 1966, s. 113–119.

JOHNOVÁ, Helena: Vývoj struktury národopisných sbírek Národního muzea v Praze. *ČNM* – řada historická 147, 1978, s. 56–63.

KALUS, Jaromír: *175 let Slezského muzea v Opavě 1814-1989*. Opava 1989.

KAČER, Jaroslav: Příspěvek k diferenciaci programu regionálních výtvarných muzeí. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 24–29.

KÁLMÁN, Július: *Múzejníctvo*. Bratislava 1955.

KALOUSEK, František: Škola a ochrana pravěkých památek. *Z dávných věků* 1, 1947/1948, č. 1-4, s. 142–150.

KALUS, Jaromír – ŽÁČEK, Rudolf: Muzeum a síně revolučních tradic. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1980, č. 3, s. 11–23.

HLOBIL, Ivo: K teorii interiérové instalace české památkové péče. In: HLOBIL, Ivo – PERŮTKA, Marek (edd.): *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výběr z textů*. Praha 2008, s. 43–59.

KAPUSTA, Jan: K problému odborné připravenosti učitele na školní vyučování v muzeu. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 57–63. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivěd. práce při Národním muzeu v Praze.

KAZIMOUR, Josef: *Zemědělské musejníctví v Československu*. Praha 1931. Publikace Československého zemědělského musea.

KELLER, Jindřich: Katalogizace hudebních nástrojů v nesespecializovaných muzeích. *Muzejní a vlastivědná práce* 12 (82), 1974, č. 4, s. 209–226.

KIRSCHNER, Zdeněk: Poznámky k historii [sic] a zkušenostem z činnosti Památníku národního písemnictví v Praze. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 159–170.

KLÍMA, Bohuslav: Konzervace kostí a kostěných předmětů. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, č. 2, s. 154–157.

KLIMEŠOVÁ, Eva: Vznik a počáteční vývoj Uměleckoprůmyslového muzea v Opavě (1883–1918). *Časopis Slezského muzea – vědy historické* 32, 1983, č. 1, s. 1–23.

KLUSÁK, Milan: Poslání a hlavní úkoly muzeí v rozvinuté socialistické společnosti. *MVP* 12 (82), 1974, č. 4, s. 193–205.

KNEIDL, Pravoslav: K programu knihovny Památníku národního písemnictví. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3–4, s. 6–7.

KNEIDL, Pravoslav: Kniha jako sbírkový předmět v muzeu. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 49–52.

KNEIDL, Pravoslav: *Počátky sběratelství a strahovský kabinet kuriozit*. Praha 1989.

Komise pro péči o umělecké památky. Závěry ze 3. a 4. zasedání. *Umění* 33, 1985, č. [4], s. 372.

KOŘÍNKOVÁ, Marie: Národní muzeum v Praze. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 59–63.

KOSTICKÝ, Bohumír. Ideová příprava izieb revolučných tradícií. In: OTTOMANSKÁ, Helena (ed.): *Učební texty pro školení komisi dějin závodů: k siním revolučních tradic*. Praha 1985, s. 38–44.

KOSTICKÝ, Bohumír: *K otázkám muzeálnej dokumentácie dejín kapitalizmu a obdobia výstavby socializmu*. Praha 1962. Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

KOTALÍK, Jiří: Z literatury o vzniku a vývoji Národní galérie v Prahe. In: KOTALÍK, Jiří (ed.): *Národní galéria v Prahe*. Bratislava 1987, s. 27–34.

KOTTNER, Josef Ludvík: *Průvodce sbírkami Náprstkovy českého průmyslového muzea v Praze*. Praha 1898.

KOVÁŘŮ, Věra. Diskusní příspěvek. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Problémy spolupráce muzeí se školami: sborník příspěvků přednesených na [2.] semináři v Gottwaldově ve dnech 3.-4. října 1968*. Praha 1968, s. 67–68.

KRAMÁŘ, Vincenc: *O obrazech a galeriích*. Praha 1983.

KREJČA, František: Zpráva o činnosti Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu. In: LANDOVÁ, Jaroslava (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami, výchovnými zařízeními a mládeží. Sborník příspěvků z krajské konference o spolupráci muzeí se školami, výchovnými zařízeními a mládeží ze dne 9. září 1987 v Českých Budějovicích*. České Budějovice 1987, s. 33–35.

KREJČÍ, Karel: Lidovými úkoly našich muzeí a obrazáren. *Časopis moravského musea/Acta Musei Moraviae – vědy společenské* 34, 1949, s. 113–122.

KREJČÍK, Tomáš: Numismatická expozice Moravského muzea v Brně. *MVP* 18 (88), 1980, č. 4, s. 231–232.

KRIŠTEK, Igor – LANGER, Jiří a kol.: *Národopisná muzea v přírodě: teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm 1981.

KROPÁČEK, František a Helena PULCHARTOVÁ (edd.): *K aktuálním otázkám muzejní dokumentace a prezentace vědeckotechnického vývoje: sborník ze semináře konaného ve dnech 4. a 5. června 1986 k 25. výročí založení Technického muzea v Brně*. Brno 1987.

KUBÁLKOVÁ, Hana – ŠEBEK, Svatopluk – ŠTĚPÁNEK, Ladislav (edd.): *Polabské národopisné muzeum Přerov nad Labem*. Poděbrady 1967.

KUBEŠA, Arnošt: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Zborník Slovenského národného múzea – etnografia* 6, 1965, s. 115–124.

KUNZ, Ludvík: Etnografická muzeologie v socialistické společnosti. *Muzeologické sešity* 6, 1977, s. 26–72.

KUNZ, Ludvík: Muzeologické dílo Ladislava Lábka 1915–1963. In: *K 75. výročí Národopisného muzea Plzeňska (supplementum)*. *Sborník Západočeského muzea v Plzni – historie* 17, 1991, s. 61–64.

KUNZ, Ludvík: Národopisná expozice Lid v pěti generacích – od vesnice robotní k socialistické. *Ethnographica* 3-4, 1961–62.

KUNZ, Ludvík: *Národopisná musea států střední a východní Evropy*. Brno 1958. Malé tisky č. 5.

KUNZ, Ludvík: *Národopisné sbírky Moravského muzea v Brně: průvodce po oddělení a činnost v letech 1947–1957*. Brno 1957.

KUNZ, Ludvík: *Nástin dokumentační práce v ethnografii a folkloristice*. Zvláštní otisk ze *Slovanského národopisu* 1, 1953, s. 201–252.

KUNZ, Ludvík: *Úkoly národopisného musejnictví*. Zvláštní otisk z *Časopisu Moravského muzea/Acta Musei Moraviae* 34, 1949, s. 3–4.

KUNZ, Ludvík: Úkoly vlastivědných muzeí plynoucí ze socializace venkova. In: KUNZ, Ludvík (ed.): *Národopis v historické expozici vlastivědného muzea*. Brno 1959, s. 17–30. Malé tisky č. 7.

KUNZ, Ludvík: Za česká národopisná muzea. *Český lid* 43, 1956, č. 2, s. 56–68.

KUNZ, Ludvík – PERNICA, Ferdinand: Drobné příspěvky k údržbě a restauraci národopisných sbírek/Kleine Beiträge zur Erhaltung und Restaurierung volkskundlicher Sammlungen. *Časopis Moravského muzea/Acta Musei Moraviae* 60, 1955, s. 177–192.

KUNZ, Ludvík – SUK, Richard: *Zpráva k činnosti a programu Komise etnografů-musejních pracovníků 1954–1968*. Brno 1968.

KURZ, Karel: Metodika prezentace numismatického materiálu. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 17–24.

- LÁBEK, Ladislav: *Nástin praktické museologie pro krajinská musea vlastivědná*. Praha 1927.
- LÁBEK, Ladislav: O sběratelské praxi národopisné. *Český lid* 31, 1931, s. 161–166, 196–209.
- LANGER, Jiří: Experiment s lidovou stravou. *Národopisné aktuality* 12, 1975, č. 4, s. 327–328.
- LANGER, Jiří: Muzeum v přírodě jako forma teaurace památek lidového stavitelství. *Národopisné aktuality* 13, 1976, s. 179–184.
- LANGER, Jiří: Stručná zpráva o činnosti etnografické sekce v období let 1971–1982. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 24–25.
- LANGER, Jiří: Úspěchy a prohry Valašského muzea v přírodě. *Museum vivum* 10, 2014/2015, s. 74–84.
- LANGER, Jiří – SOUČEK, Jan: Problémy rozvoje muzeí v přírodě v Československu. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 1, s. 1–10.
- LANGR, Jaroslav: Třicetiletá cesta českých muzeí. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 181–184.
- LANGROVÁ, Jaroslava. Problematika pedagogické práce ve Valašském muzeu v přírodě. In: ŠPĚT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha – Teplice 1978, s. 72–77.
- LEFNEROVÁ, Libuše: Budování síní tradic. *Vlastivědný věstník moravský* 31, 1979, č. 2, s. 217–219.
- Listy Kabinetu regionálních dějin Univerzity Palackého v Olomouci*, č. 7, 1967, č. 15, 1973.
- LOSOS, Ludvík: *Nové metody konservace musejních sbírek*. Praha 1959.

LOUŽIL, Jaromír: Literární archiv Památníku národního písemnictví. *Archivní časopis* 18, 1968, č. 2, s. 79–84.

LOUŽIL, Jaromír: Literární archivy v NDR. *Glosy ze Strahova* 2, 1965, č. 3-4, s. 20–21.

LOUŽIL, Jaromír: *Literární umělecké dílo jako muzejní exponát. Poznámky k ontologickému statutu literatury. Literární archiv* 11-12, 1976–77, s. 5–31.

LOUŽIL, Jaromír: Zpráva o činnosti literárního archivu Památníku národního písemnictví v letech 1967 a 1968. *Literární archiv* 3/4, 1968/1969, s. 525–528.

LOUŽIL, Jaromír: (Úvodník). *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 4–5.

LUKAS, Jiří: Expozice nových dějin a současnosti v Národním muzeu v Praze. *MVP* 26 (96), 1988, č. 1, s. 33–34.

LUKEŠ, František: *Příspěvek k problematice dějin kapitalismu a socialismu v českých a slovenských muzeích, k výstavám a expozicím a několik poznámek k muzejní vědecké práci*. Praha 1966.

MAJER, Jiří: Od přírodovědeckých kabinetů k technickým muzeím. *Sborník Národního technického muzea* 3, 1957, s. 43–69.

MAJER, Jiří: Školy a muzea v boji za technickou vzdělanost. In: POLÁK, Bedřich (ed.): *Na prahu naší techniky: sborník sestavený pracovníky Národního technického muzea k 250. výročí našeho technického školství*. Praha 1957, s. 259–364.

MAJER, Jiří (ed.): *Technické muzejnictví – problémy a praxe*. Praha 1982. Rozpravy Národního technického muzea v Praze/Tractatus Musei nationalis technici Pragae, sv. 84.

MALÝ, Miloslav: V jubilejním roce. *Glosy ze Strahova* 10, 1973, č. 18, nestr.

MARTINEC, Vladimír: Muzejní pojetí výstavy obrazů. *MVP* 23 (93), 1985, č. 4, s. 235–236.

MARTINEC, Vladimír: Regionální instalace pravěku v památkovém objektu. *MVP* 1 (71), 1963, č. 2, s. 86–92.

MAŘÍKOVÁ, Iva: *Postoje české veřejnosti k výtvarnému umění, galeriím a výstavám*. Praha 1979.

MĚDÍLEK, Boris (ed.). *Památník národního písemnictví 1953-1978 (soupis publikací, výstav a kulturních pořadů)*. Praha 1983. Edice soupisů Strahovské knihovny.

MEDKOVÁ, Jiřina: K dokumentaci současnosti v oboru užitého umění. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 1975, č. 20, nestr.

MEDKOVÁ, Jiřina: *Řeč věcí: (umění vnímat umění)*. Praha 1990. Malá moderní encyklopedie.

Metodický materiál k tvorbě Síni tradic JZD, Státních statků a STS ve Středočeském kraji. *Středočeské muzejnictví: Informační a metodický bulletin pro pracovníky muzeí Středočeského kraje* 1982, č. 2, s. 18–28.

MLÝNSKÝ, Jaroslav: Dokumentace současnosti z hlediska historiografie. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 44–48.

MUDRA, Miroslav: SAMDOK – švédský systém dokumentace dneška pro zítřek. *MVP* 25 (95), 1987, č. 4, s. 231–234.

MUCHKA, Ivan: Vstupní historické a specializované expozice na památkových objektech v ČSR. *Památky a příroda* 3, 1978, č. 5, s. 257–266.

Museum vivum III: materiály z konference konané 6.-8. 10. 1987. Rožnov pod Radhoštěm 1988.

NAHODIL, Otakar – KRAMAŘÍK, Jaroslav: Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie. *Český lid* 38, 1951, č. 1-2, s. 6–17.

NEJEDLÝ, Zdeněk: O novém regionalismu. *Var* 2, 1949, č. 1, s. 1–13.

NEKUDA, Vladimír: Úloha historických muzeí a problematika historického muzea na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský* 21, 1969, č. 1, s. 49–51.

NEKUDA, Vladimír: *150 let Moravského musea v Brně: stručný přehled historického vývoje*. Brno 1969.

NETKOVÁ, Jarmila: Zamyšlení nad průvodcovskou službou ve zpřístupněných památkách. *Památky a příroda* 10, 1985, č. 2, s. 80–83.

NEUBAUER, Jiří: *Budujeme síně a koutky revolučních tradic*. Praha 1982.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Archeologické muzeum v Iráku. *ČNM – řada historická* 136, 1967, s. 41–45.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Archeologie a televise. *ČNM – vědy společenské* 125, 1956, s. 191–193.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Archeologie v maďarských muzeích. *ČNM – řada historická* 135, 1966, č. 2, s. 165–171.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Josef Ladislav Píč, slovanský dějepisec, budovatel archeologických sbírek Národního muzea a objevitel pravěkých dějin Čech. *ČNM – vědy duchovní* 116, 1947, s. 1–12.

NEUSTUPNÝ, Jiří: K metodám archeologické práce. *ČNM – řada historická* 126, 1957, s. 48–75.

NEUSTUPNÝ, Jiří: K perspektivám evidence archeologických sbírek. *MVP* 13 (83), 1975, č. 1, s. 12–16.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Kliment Čermák. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, č. 2, s. 163.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Kurs prehistorické museologie. *ČNM – řada historická* 122, 1953, s. 228–229.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Museology as an academic discipline. *Museological Working Papers* 1980, č. 1, s. 28–30.

NEUSTUPNÝ, Jiří: *Museum and research*. Praha 1968. Museum work 13.

NEUSTUPNÝ, Jiří: *Muzeum a věda*. Praha 1968. Muzejní práce, sv. 13.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Muzeum pravěku. *ČNM – vědy historické* 135, 1966, s. 219–225.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Nový způsob doplňování keramiky a odlévání předmětů. *Archeologické rozhledy* 4, 1952, č. 3, s. 323–324.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Od archeologie k prehistorii v muzejním výstavnictví. *ČNM – řada historická* 136, 1967, č. 1, s. 23–32.

NEUSTUPNÝ, Jiří: *Otázky dnešního musejnictví: příspěvky k obecné a speciální museologii*. Praha 1950.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Pořizování kopií sbírkových předmětů parafinovou metodou. *Metodický list Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*, 1967, s. 55–60.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Pravěké oddělení. In: SKALSKÝ, Gustav a kol. (edd.): *Národní museum 1818–1948*. Praha 1949, s. 69–86.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Výchova v muzeologii. *MVP* 4 (74), 1966, č. 3, s. 158–163.

NEUSTUPNÝ, Jiří: Výuka vědního oboru muzeologie. *MVP* 11 (81), 1973, č. 3, s. 135–146.

NEUSTUPNÝ, Jiří: What is museology? *Museums Journal* 71, 1971, č. 2, s. 67–68.

NIEDERLE, Lubor: *Průvodce po Národopisném museu Československém*. 2. vyd. Praha 1896.

NIEDERLE, Lubor – CHOTEK, Karel: *Projekt slovanské národopisné výstavy*. Praha 1912.

NOVÁKOVÁ, Milada: Státní péče o památky lidové architektury. *MVP* 7 (77), 1969, č. 1, s. 12–28.

NOVOTNÝ, Vladimír: Kulturní využití státních hradů a zámků. *Umění* 8, 1960, č. 3, s. 278–282.

O muzejnictví tentokrát v měřítku okresním. *Dějiny a současnost* 4, 1962, č. 10, s. 18–19.

OCHRYMČUK, Leonid – TICHÝ, Josef – HADLAČ, Jiří: *Návštěva mezi obrazy: vyprávění o obrazech a umělcích a řada hravých etud pro obě oči*. Praha 1973. Pomocné knihy pro žáky.

ONDRÁČKOVÁ, Svatava: Diskuse: Vědecká organizace muzejnictví. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 51–53.

PÁGO, Ladislav: Konzervace dřeva z archeologických nálezů. In: PÁGO, Ladislav a kol. (edd.): *Základy muzejní konzervace*. Brno 1970, s. 52–54. Muzeografické učební texty.

PÁGO, Ladislav: Rekonstrukce a konzervace velmi poškozených a prokorodovaných železných předmětů. *Archeologické rozhledy* 18, 1966, č. 1, s. 64–66.

PÁGO, Ladislav: *Základy muzejní konzervace*. Brno 1970. Muzeografické učební texty.

PAVLIŠTÍK, Karel: Dobrovolní spolupracovníci a soudobý etnografický výzkum v muzeu oblastního typu. *MVP* 3 (73), 1965, č. 2, s. 85–88.

PELIKÁN, Jiří Boris: Konzervace mědi a jejich slitin. *Archeologické rozhledy* 14, 1964, č. 4, s. 574–587.

PELIKÁN, Jiří Boris: Konzervace zlatých a stříbrných předmětů. *Archeologické rozhledy* 15, 1963, č. 4, s. 490–500.

PELIKÁN, Jiří Boris: Nová metoda konzervace železných předmětů v muzejnictví. *Časopis Moravského musea/Acta Musei Moraviae – vědy historické* 36, 1951, s. 155–161.

PELIKÁN, Jiří Boris: Nové poznatky v oboru konzervace pravěkého materiálu. *Archeologické rozhledy* 10, 1958, č. 4, s. 408–425.

PELIKÁN, Jiří Boris: Problém konzervace pravěkých želez. *Archeologické rozhledy* 6, 1954, č. 2, s. 240–244.

PETRTYL, Josef: Úkoly spolupráce školy a muzea prostředky k jejich uskutečnění. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 4–24.

PETRTYL, Josef: *Zkušenosti ze spolupráce školy a muzea při vyučování dějepisu*. Praha 1962. Učitelé o své praxi.

PETRŮ, Jaroslav: Vstupní síně na památkových objektech. *Památky a příroda* 1, 1976, č. 10, s. 605–608.

PFAFFOVÁ, Jitka: Lidová architektura a budování muzea v přírodě. *Časopis Slezského muzea* – řada B 10, 1961, s. 115–120.

PICMAUS, Karel: *Vědecká a osvětová práce našich muzeí*. Praha 1957. Musejní práce, sv. 1.

PICMAUS, Karel: Zahajovací projev vedoucího odboru muzeí MŠK s. K. Picmause. In: BUŽKOVÁ-VACHOVÁ, Zdenka (ed.): *Sborník materiálů z 2. celostátní pracovní konference Svazu českých muzeí a Svazu slovenských múzeí v Opavě 3.-8. července 1956*. Opava 1957, s. 13–21. Publikace Slezského musea.

PLAČEK, Vilém (ed.). *Úloha literární a divadelní kritiky v socialistické společnosti: sborník materiálů z vědecké konference 25. Bezručovy Opavy (15.-16. 9. 1982)*. Opava 1983. Knihovna Památníku Petra Bezruče v Opavě.

PLEINER, Radomír – FRYDRÝN, Stanislav: Modely z umělých hmot a význam modelu a archeologii. *Archeologické rozhledy* 14, 1962, č. 4, s. 547–564.

PLEINEROVÁ, Ivana: Březno: Experiments with building old slavic houses and living in them. *Památky archeologické* 77, 1986, č. 1, s. 104–176.

POCHE, Emanuel: *Uměleckoprůmyslové museum v Praze: k 70. výročí založení ústavu*. Praha 1955.

POJAR, Josef: Proč nemají plzeňská musea památky na dělnické hnutí? *Tvorba. Týdeník pro kulturu a politiku* 20, 1951, č. 16, zadní strana obálky.

POTAPOV, Leonid Pavlovič: Základní otázky národopisné expozice v sovětských muzeích. *Český lid* 6 (38), 1951, č. 9-10, s. 209–213.

POTUŽÁKOVÁ, Jana: Formy práce s mládeží v Západočeské galerii v Plzni. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 71–72.

PRANTL, Ferdinand: Boj proti kosmopolitismu a objektivismu v českém muzejnictví. *ČNM – řada historická* 121, 1952, s. 104–109.

PREUSS, Karel: Spolupráce muzea a školy v oblasti archeologie. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 59–60.

PRINC, Milan: Ochrana archeologických památek. (Spolupráce Archeologického ústavu ČSAV s muzei a orgány státní památkové péče). *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 13, 1971, č. 6, s. 91–106.

PROCHÁZKA, Jiří: Zkušenosti z činnosti odborné učebny dějepisu a občanské nauky v Oblastním vlastivědném muzeu v Teplicích a Čechách. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *O problematice spolupráce muzea a školy: Sborník příspěvků přednesených na 5. semináři v Gottwaldově ve dnech 2.-4. 10. 1974*. Praha 1976, s. 167–172.

První přehlídka československého výtvarného umění 1949–1951: Jízdárna pražského hradu květen - září 1951. Praha 1951.

PUBAL, Václav: Jak dál s rozvojem českého muzejnictví. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 73–76.

PUBAL, Václav: *Muzea a galérie v ČSR: hradní a zámecké expozice: pamětní síně*. Praha 1985. A-Z na cesty.

PUBAL, Václav: Muzeum Klementa Gottwalda vyznamenáno Řádem Vítězného února. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 1–4.

PUBAL, Václav: *Podniková – závodní muzea a síně revolučních tradic*. Praha 1986.

PUBAL, Václav. *Síně revolučních tradic*. Praha 1983.

PUBAL, Václav: Zakládání uměleckoprůmyslových muzeí a jejich výchovná a vzdělávací činnost. *Acta regionalia – sborník vlastivědných prací*, Praha 1965, s. 56–67.

RADOMĚRSKÝ, Pavel: Poznámky k Muzeu pravěku. *ČNM – řada historická* 136, 1967, s. 32–35.

Resoluce II. celostátní národopisné konference. *Český lid* 39, 1952, č. 1-2, s. 2.

REZNÍK, Jaroslav: Diskuse: Vedecká práca v múzejných výstavách. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 50–51.

RICHTER, Václav: Péče o památky. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 10–32.

ROUBÍK, František: K diskusi o historické vlastivědě. *MVP* 3 (73), 1965, č. 4, s. 193–195.

ROUBÍK, František: *Příručka vlastivědné práce*. Praha 1941. Knihovna Společnosti přátel starožitností č. 4.

RULÍŠEK, Hynek – RŮŽIČKA, Milouš – BÍLEK, Otakar: *Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou: 30 let: 1953-1983*. Hluboká nad Vltavou 1983.

RUTTE, Ladislav: *Projekt Bartošova národopisného musea v přírodě*. Zlín 1946.

RŮŽIČKA, Miloš Oldřich: Pravidelná studijní setkání jihočeských etnografů. *MVP* 5 (75), 1967, č. 2, s. 109–110.

SEHNAL, Jiří: K dokumentaci hudební současnosti v muzeích. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 5–11.

SEJBAL, Jiří: *Historická muzea a současnost* (výtisk v držení autora, nedat.).

SEJBAL, Jiří (ed.): *Základy muzejní konzervace*. Brno 1989. Muzeografické učební texty III.

SEJBAL, Jiří: Zhodnocení a perspektiva kulturně výchovné práce v numismatice v našich muzeích. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 10–16.

Seznam přednášek, které se budou konati na Masarykově universitě v Brně v letním běhu studijního roku 1947–48. Brno 1948.

Seznam přednášek na Filosofické fakultě v studijním roce 1961-62. Praha 1961.

Seznam přednášek na Filozofické fakultě ve studijním roce 1962-63. Brno 1962.

Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1965-66. Brno 1965.

Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1979-80. Brno 1979.

Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1983/84. Brno 1983.

Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1984/85. Brno 1984.

Seznam přednášek na filozofické fakultě ve studijním roce 1985/86. Brno 1985.

Seznam přednášek na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity 1951/52. Brno [1951].

Seznam přednášek na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně ve studijním roce 1957/1958. Brno [1957].

SCH.: Poznámky k evidenci národopisného materiálu v jihočeských muzeích. *Český lid* 40, 1953, č. 4, s. 191.

SCHEUFLER, Vladimír: Konference muzejních pracovníků etnografů v Martině. *Český lid* 41, 1954, č. 3, s. 141.

SCHNEIDER, Evžen: *O charakteru a poslání regionální výzkumné práce muzeí* (separát v držení autora, nedat.).

SCHNEIDER, Evžen: Specifické vzdělávání muzejních pracovníků a jeho usoustavnění v ČSR. *Muzeologické sešity: Supplementum* 3, 1985, s. 85–126.

SCHNEIDER, Evžen: The Character and Mission of the Regional Research Work of Museums. *Muzeologické sešity* 8, 1981, s. 67–93.

SCHNEIDER, Evžen – KULÍŘ, Vratislav: Některé zkušenosti z rozvíjení komplexní dokumentace současnosti v muzeích Jihočeského kraje. *MVP* 21 (91), 1983, č. 2, s. 65–73.

SCHUBERTOVIÁ, Věra: Muzeálie z hlediska všeoborové interpretace. *Muzeum a současnost* 6, 1983, s. 191–196.

SCHWARZ, František – ŠEFČÍK, Erich: Deset let sekce starších dějin. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji* 1982, č. 4, s. 20–22.

SKALKOVÁ [GABRIELOVÁ], Bronislava: K dokumentačnímu poslání galerií. *MVP* 19 (89), 1981, č. 1, s. 20–27.

SKALNÍKOVÁ, Olga: Národopisná výstava československá a dělnictvo. *Český lid* 42, 1955, č. 3, s. 106–112.

SKALSKÝ, Gustav a kol. (edd.): *Národní museum 1818-1948*. Praha 1949.

SKLENÁŘ, Karel: Oddělení prehistorie a protohistorie NM: Zprávy z oddělení Národního muzea 1967–1970. *ČNM* 137-139, 1968–1970, s. 102–108.

SKLENÁŘ, Karel: *Pravěká a raně středověká archeologie v dějinách Národního muzea*. Praha 2014. Fontes Archaeologici Pragenses.

SKLENÁŘ, Karel: *Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku: archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné*. Mělník 1982.

SKLENÁŘ, Karel: Přehled důležitější literatury o konzervaci pravěkého materiálu v muzeích. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 9, 1967, č. 4, s. 42–44.

SKLENÁŘ, Karel: Skanzenové expozice pravěkého stavitelství. *MVP* 21 (91), 1983, č. 4, s. 193–201.

SKLENÁŘ, Karel: *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha 2007.

SKLENÁŘ, Karel: Terminologický slovník – neodkladný úkol archeologů v muzeích. *MVP* 27 (97), 1989, č. 2, s. 80–89.

SKRUŽNÝ, Ludvík: Dokumentace archeologických nálezů a povrchových sběrů. *Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství* 1, 1969, s. 132–137.

SLAVÍČEK, Jan – TURKOVÁ, Jana: Muzea v jubilejním roce 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. *MVP* 14 (84), 1976, č. 1, s. 5–13.

SLAVÍČEK, Lubomír: Příspěvky k dějinám nostické obrazové sbírky. Materiál k českému baroknímu sběratelství. *Umění* 31, 1983, č. 3, s. 219–241.

SLAVÍK, Stanislav: Ze zasedání komise nových dějin v Ostravě (25. a 26. dubna 1989). *MVP* 27 (97), 1989, č. 4, s. 218–219.

Směrnice o krajských galeriích č. 67 392/52-VIII/7. *Věstník ministerstva školství, věd a umění* 8, 1952, sešit 22, s. 287–288.

Směrnice pro rozvoj regionálních dějin KSČ a pro činnost skupiny spolupracovníků ÚD KSČ. In: BARTOŠ, Josef – BIEBERLE, Josef (edd.): *Regionální dějiny dělnického hnutí a dějiny závodů: metodická příručka*. Praha 1965, s. 215–220.

Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR (schváleny usnesením vlády ČSR č. 390 ze dne 19. 12. 1979). *MVP* 18 (88), 1980, č. 3, s. 129–137.

SMUTKOVÁ, Zdena: Galerie výtvarných umění v Liberci. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 47–50. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

SMYČKA, Jan: Návrh na organizaci práce museální a archivální na Moravě. *Pravěk* 5, 1909, č. 3–4, s. 91–96.

SMYČKA, Jan: Organizace práce museální a archeologické na Moravě. *Pravěk* 5, 1909, č. 1–2, s. 44–47.

SOUČEK, Jan: Výstavba památkové enervace a muzea lidového stavitelství ve Strážnici. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3-4, s. 203–204.

STAŇKOVÁ, Jitka: Stehy českých lidových výšivek. *MVP* 9 (79), 1971, č. 3, s. 144–160.

STRÁNSKÁ, Drahomíra: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha 1936.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Aktivní muzejní dokumentace. *Muzeologické sešity* 4, 1972, s. 3–19.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Československé i zahraniční zkušenosti a názory na dokumentaci současnosti. Teze muzeologického semináře. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 5–11.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Historický fakt v literárním muzejnictví. In: LIBA, Peter (ed.): *Problémy historického žánru a literárne vzdelanie: zborník prác z 8. konferencie o literárnom vzdelaní v Dolnom Kubíne 1984*. Dolný Kubín 1984. Acta Musei Oraviensis, s. 197–215.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Ke vztahu literárního muzea a literární tradice. In: *Literárna a literárnomúzejná tradícia: zborník prác z 5. konferencie o literárnom vzdelaní (problémy literárnej tradície) v Dolnom Kubíne 1978*. Dolný Kubín-Nitra 1980, s. 357–363.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Metodologické otázky dokumentace současnosti. Teze muzeologického semináře. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 13–43.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Otázka poměru obecné a tzv. speciální muzeologie. In: CHOVAN, Juraj (ed.): *Literárne pamiatky a pamätníky: sborník Pamätníka slovenskej literatúry*. Martin 1967, s. 63–70.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Počítače a muzea. In: CHENHALL, Robert G. (ed.): *Katalogizace muzejních sbírek ve věku počítačů*. Praha 1981, s. 7–27. Problémy sbírkové evidence, sv. 3.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Počítače a práce archeológov v múzeách. *Múzeum* 23, 1978, č. 3, s. 9–16.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Poměr obecné a speciální muzeologie. *Časopis Moravského musea /Acta Musei Moraviae – vědy společenské* 53-54, 1968–1969, s. 207–252.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Přechodná expoziční forma. Příspěvek k problematice výstavby nových musejních expozic.* Praha 1957, s. 34–43. Musejní práce, sv. 1.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Špecializácia múzeí z hradiska vývinu vedy. *Múzeum* 13, 1968, č. 1, s. 22–27.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Umění a muzeum v kontextu perspektivy lidstva. *Muzeologické sešity* 8, 1981, s. 15–25.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do muzeologie.* Brno 1972.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie.* Brno 1984.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Úvod do studia muzeologie.* 2. aktualiz. a podstatně rozš. vyd. Brno 2000.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: Úvodem k diskusi o poměru muzeí, galerií a památkové péče. *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 77–88.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav (ed.): *Sborník materiálů prvního muzeologického symposia: Brno – 1965.* Brno 1966.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav (ed.): *Základy muzejní konzervace.* Brno 1976. Muzeografické učební texty II.

SUK, Richard: Budování muzeí v přírodě v České socialistické republice. *MVP* 18 (88), 1980, č. 1, s. 36–38.

SUK, Richard: Druhý aktiv řešitelů etnografické části resortního výzkumného úkolu. *MVP* 14 (84), 1976, č. 1, s. 40.

SUK, Richard: Etnografická komise ÚMK v Domažlicích. *MVP* 12 (82), 1974, č. 3, s. 175.

SUK, Richard: Etnografie a muzeum. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 114.

SUK, Richard: Etnografie současné české vesnice. *MVP* 10 (80), 1972, č. 3-4, s. 139–147.

SUK, Richard: Muzejní dokumentace současnosti očima etnografa. *MVP* 9 (79), 1971, č. 3, s. 181–184.

SUK, Richard: Perspektivy českého etnografického muzejnictví. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 79–92.

SUK, Richard: Postgraduální studium etnografie a muzeologie. *MVP* 7 (77), 1969, č. 1–2, s. 207–208.

SUK, Richard: Postgraduální studium etnografie a muzeologie na Karlově univerzitě. *MVP* 7 (77), 1969, č. 3–4, s. 207–208.

SUK, Richard: Postgraduální studium muzeologie. *MVP* 9 (79), 1971, č. 3, s. 187.

SUK, Richard: Pracovní soustředění řešitelů rezortních úkolů koordinovaných Ústředním muzeologickým kabinetem. *MVP* 15 (85), 1977, č. 1, s. 41–42.

SUK, Richard: Tradiční zemědělské nářadí a nástroje. *MVP* 4, 74, 1966, č. 4, s. 193–197.

SUK, Richard: Třicet let českého etnografického muzejnictví. *Český lid* 62, 1975, č. 2, s. 67–73.

SUK, Richard: *Uplatnění etnografie v muzejních expozicích socialismu*. *MVP* 11 (81), 1973, č. 4, s. 241–247.

SUK, Richard: *Výzkum návštěvnosti muzeí*. Praha 1966.

SUK, Richard: *Výzkum návštěvnosti muzeí. 2. část*. Praha 1968.

SUK, Richard: *Výzkum návštěvnosti muzeí III*. Praha 1970.

SUK, Richard: Význam Národopisné výstavy ve vývoji naší etnografie. *Český lid* 62, 197, č. 3, s. 125–128.

SUK, Richard: Závěrečné oponentní řízení resortních výzkumných úkolů muzeí z období šesté pětiletky. *MVP* 19 (89), 1981, č. 2, s. 103–104.

SUK, Richard – ZASTÁVKA, Zdeněk: K metodě evidence muzejních sbírek. *MVP* 13 (83), 1975, č. 4, s. 196–197.

SVOBODA, Bedřich: Jak nacházíme archeologické památky. *Naše vlast* 6, 1954, č. 2, s. 22–23, č. 3, s. 42–43.

SVOBODA, Josef František: Musejnictví ve XX. století. In: *Dvacáté století: co dalo lidstvu: výsledky práce lidstva 20. věku*. Díl VII. – Z duševní dílny lidstva. Praha 1934, s. 414–458.

SVOBODA, Josef František: *Zásady českého musejnictví*. Praha 1949.

SVOBODA, Stanislav František: Za doc. dr. Drahomírou Stránskou (8. 12. 1899 – 24. 8. 1964). *ČNM – řada historická* 133, 1964, s. 228–229.

ŠEFČÍK, Erich: Muzea a jejich vexilologické sbírky. *MVP* 22 (91), 1984, č. 4, s. 193–197.

ŠEFČÍK, Erich: PhDr. Karel Černošský a opavská muzea. *Časopis Slezského musea – řada B* 32, 1983, s. 193–194.

ŠIMKOVÁ, Gabriela: Práce s učňovskou mládeží v Národní galerii. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. Sborník příspěvků z celonárodního aktivu muzejních a pedagogických pracovníků v Teplicích 22.–23. 11. 1977*. Praha, Teplice 1978, s. 68–70.

ŠIMEK, Eduard: Numismatická expozice Národního muzea v Praze. In: SEJBAL, Jiří (ed.): *Vzdělávací a kulturně výchovná činnost v numismatice. Sborník materiálů z numismatického semináře v Brně 1976*. Brno 1979, s. 35–39.

ŠOLC, Josef: *Síně a koutky revolučních tradic: metodický list*. Hodonín 1980.

ŠPÉT, Jiří: Celonárodní aktiv k hlavním úkolům muzeí a galerií v 8. pětiletce (Olomouc 24. a 25. října 1984). *MVP* 23 (92), 1985, č. 1, s. 1–2.

ŠPÉT, Jiří: Dějiny muzejnictví a jejich aktuální úkoly. *Muzeologické sešity*, 1983 – supplementum, s. 15–29.

ŠPÉT, Jiří: Formování kulturně politického programu českých muzeí v letech 1945–1954, část III. *MVP* 17, 1979, č. 4, s. 218–227.

ŠPÉT, Jiří: Historie v Časopise Národního muzea. *ČNM* – řada historická 146, 1977, s. 121–164.

ŠPÉT, Jiří: Jsme připraveni dokumentovat současnost? *MVP* 13 (83), 1975, č. 2, s. 53–59.

ŠPÉT, Jiří: K hlavním úkolům muzeí a galerií po XVI. sjezdu KSČ. *MVP* 20 (90), 1980, č. 1, s. 1–16.

ŠPÉT, Jiří: K současnému stavu a některým problémům tvorby expozic a výstav současnosti. *MVP* 9 (79), 1971, č. 4, s. 213–224.

ŠPÉT, Jiří: Muzea v nástupu do 8. pětiletky. *MVP* 24 (93), 1986, č. 1, s. 1–8.

ŠPÉT, Jiří: Palackého koncepce Národního muzea a její význam pro počátky regionálního muzejnictví. *ČNM* – řada historická 137-139, 1968–1970, s. 18–29.

ŠPÉT, Jiří: Poslání a funkce krajských muzeí. *MVP* 20 (90), 1980, č. 4, s. 207–208.

ŠPÉT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví*. Praha 1979.

ŠPÉT, Jiří: Rozvoj českých muzeí v letech 1971-1975. *MVP* 15 (85), 1977, č. 2, s. 102–104.

ŠPÉT, Jiří: Úkoly historické vlastivědy a muzea. In: BARTOŠ, Josef (ed.): *O regionálních dějinách: materiály z konference Kabinetu regionálních dějin při katedře historie filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci: Rožnov pod Radhoštěm 21.-23. února 1979*. Olomouc 1980, s. 106–114.

ŠPÉT, Jiří: Zásady komplexní dokumentace období výstavby socialismu. *MVP* 19 (89), 1981, č. 4, s. 193–197.

ŠPÉT, Jiří: Zdeněk Nejedlý a české muzejnictví. *MVP* 16 (86), 1978, č. 1, s. 1–5.

ŠPÉT, Jiří: Zintenzívnění spolupráce muzeí a galerií se školami a mládeží. *MVP* 16 (86), 1978, č. 1, s. 41–46.

ŠTIKA, Jaroslav: Museum vivum. In: *Museum vivum I: konference muzeí v přírodě 28.-30. 9. 1983. Rožnov pod Radhoštěm 1985*, s. 25–32.

ŠTIKA, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Československá muzea v přírodě*. Martin 1989.

ŠTROBLOVÁ, H. [Helena]: Seminář dokumentace numismatického materiálu. *MVP* 20 (90), 1982, č. 1, s. 36–37.

ŠŤASTNÁ, Jarmila: Lidové pečivo v muzejní sbírce. *MVP* 10 (80), 1972, č. 1, s. 5–17.

ŠŤOVÍČEK, Jan: Historická muzea v pojetí Sovětské historické encyklopedie. *MVP* 9 (79), 1971, č. 4, s. 251–252.

ŠŮLA, Jaroslav: Ke vzniku Muzea Jiráskova temna na Skalce. *MVP* 9 (79), 1971, č. 2, s. 110–112.

ŠŮLA, Jaroslav – VOKOLEK, Vít: K současnému stavu archeologických a numismatických sbírek ve venkovských muzeích. *MVP* 2, 1964, č. 4, s. 228–230.

ŠULEŘ, Petr: Muzejní přístup člověka ke skutečnosti v raném středověku. *Muzeologické sešity* 7, 1979, s. 12–29.

ŠVÉDA, Alois – HRZALOVÁ, Anna (edd.): *Sborník z mezinárodní literárněvědné konference Bezručova Opava 1978 [poř. lit. oddělení Slezského muzea – Památník Petra Bezruče v Opavě v září 1978: výběr materiálů]*. Ostrava 1980.

ŠVEHLA, Karel: *Příruční knihovny a sbírky psaných a tištěných památek ve vlastivědných museích českých krajů*. Praha 1957, s. 35–64. *Musejní práce: Studijní, metodický a informační materiál*, sv. 2.

TEMPÍR, Zdeněk: *Dokumentace vývoje socialistického zemědělství muzejními formami*. Praha 1980.

TIHELKA, Karel: Didaktické školní exkurse do pravěkých sbírek v muzeích. *Z dávných věků* 1, 1947/1948, č. 1-4, s. 151–152.

TUČEK, Karel: Putovní výstavy a jejich význam pro musea. *ČNM – vědy společenské* 120, 1951, s. 64–72.

TUČEK, Karel: *Práce muzeí v Sovětském svazu*. Praha 1956.

TUČEK, Karel: Program vlastivědných muzeí. *ČNM – vědy společenské*, 117-119, 1948–1950, s. 112–114.

TUČEK, Karel: Příležitostné výstavy vlastivědných muzeí. *Naše vlast. Časopis pro vlasteneckou práci* 1, 1953, č. 5, s. 134–137.

TUČEK, Karel – NEUSTUPNÝ, Jiří: *Evidence muzejních sbírek*. Praha 1954.

TUČEK, Karel – POCHE, Emanuel – PRANTL, Ferdinand: *Práce muzeí v Sovětském svazu*. Praha 1956. *Knihovna osvětové práce*.

TURKOVÁ, Jana: Tři roky oborové komise muzejních pracovníků – numismatiků. *MVP* 16 (86), 1978, č. 3, s. 183–185.

ÚNAROVÁ, Jindra: Muzeum dělnického hnutí Brněnska v Brně. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 38–40.

Ustavení ústřední muzejní rady. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním museu v Praze*, 1959, č. 1, s. 13–15.

VÁCLAVÍK, Antonín: *Zrnko k zrnečku: návod jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a východní Moravy*. Uherské Hradiště 1941.

VÁCLAVKOVÁ, Jaroslava: Strahovský památník národního písemnictví. In: KUBÍČEK, Alois a kol.: *Památník národního písemnictví na Strahově*. Praha 1954.

VÁCLAVKOVÁ, Jaroslava: (Úvodník). *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 1–2.

VACHOVÁ, Zdena: K úkolům etnografie v muzeích. *Časopis Slezského muzea – řada B* 13, 1964, č. 1, s. 57–64.

VACHOVÁ, Zdena: *Národopisné sbírky Slezského muzea*. Ostrava 1962.

VACHOVÁ, Zdena: Přínos Karla Černohorského k muzejní etnografii (K osmdesátinám dr. Karla Černohorského). *Časopis Slezského muzea – řada B* 25, 1976, č. 2, s. 97–101.

VALÍČEK, Josef: Vlastivědné muzeum ve Šternberku na Moravě. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 74–75. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

VAŠÍČEK, Zdeněk: Muzeologie a metodologie deskripce a klasifikace. *Muzeologické sešity* 2, 1970, s. 9–19.

VAŠTOVÁ, Věra: Vlastivědné muzeum v Horšovském Týně. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Muzeum a škola*. Praha 1961, s. 54–55. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 8.

VENCL, Slavomil: Krize muzeí. *Dějiny a současnost* 6, 1964, č. 11, s. 31–33.

VENCL, Slavomil: *Neničte archeologické památky!* Praha 1967. Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd.

VENCL, Slavomil: Povrchový sběr jako technika archeologického průzkumu. *MVP* 6 (76), č. 2, 1968, s. 96–99.

VENCL, Slavomil: Regionální muzea a záchranné výzkumy v Čechách. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 10, 1968, č. 6, s. 66–71.

VIGNATIOVÁ, Jana: Přehled vývoje archeologického bádání na Moravě do začátku XX. století. *Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd* 17, 1975, č. 3, s. 93–125.

VINTER, Vlastimil: Kulturní památky a osvětová práce. *Zprávy památkové péče* 14, 1954, č. 4, s. 123–124.

VINTER, Vlastimil: *Úvod do dějin a teorie památkové péče. Díl 1. Nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. Praha 1971. Dějiny a teorie kultury.

VIŠÍN, Jan: Kulturně-výchovná a výstavní činnost PNP. *Literárněvědný sborník Památníku národního písemnictví* 1, 1981, s. 56–59.

VLČEK, Václav: K některým problémům literárních muzeí a památníků. *MVP* 1 (71), 1963, č. 3, s. 129–132.

VLČEK, Václav: *K vývoji českého muzejnictví*. Praha 1970.

VLČEK, Václav: Muzea a vědecké řízení. *MVP* 12 (82), 1974, č. 1, s. 1–5.

VODIČKA, Felix – NOVÁK, Bohumil (edd.): *Památník národního písemnictví na Strahově: katalog musea české literatury*. Praha 1953.

VONDRUŠKA, Vlastimil: Několik poznámek k teoretickým východiskům třídění předmětů lidové kultury. *MVP* 20 (90), 1982, č. 3, s. 142–146.

VONDRUŠKA, Vlastimil – KOPŘIVOVÁ, Violeta – GRULICH, Tomáš: *Etnografický slovník: slovník etnografických muzejních reálií*. Sv. 1 – Domácí kuchyňská nářadí, nádobí a náčiní. Praha 1987.

VP: Ústřední rada muzeí a galerií Ministerstva kultury ČSR ustavena. *MVP* 18 (88), 1980, č. 3, s. 161–162.

VRCHOTKA, Jaroslav: *Dějiny Knihovny Národního muzea v Praze: 1818–1892*. Praha 1967. Edice Národního muzea v Praze.

VRCHOTKA, Jaroslav: Knížnica Národního múzea v Prahe a jej muzeologická činnosť. *Literárnómúzejný letopis* 11-12, 1979, s. 121–124.

VRCHOTKA, Jaroslav: Muzejní práce s knihou. *MVP* 28 (98), 1990, č. 2, s. 129–135.

VRCHOTKA, Jaroslav: *Múzeum knihy ve Žďáře nad Sázavou: expozice Knihovny Národního muzea v Praze: průvodce*. Praha 1978. Inventáře a katalogy Knihovny Národního muzea v Praze, s. 5.

VRCHOTKA, Jaroslav: Státní muzeum knihy a knihtisku Ukrajinské SSR v Kyjevě. *MVP* 14 (84), č. 2, s. 100–105.

VRCHOTKA, Jaroslav – SPUNAROVÁ, Taťjana: Muzeologická literatura na výstavě. *Múzeum* 3, 1956, č. 3-4, s. 187–200.

WAGNER, Mirek: Spolupráce muzea a školy v oblasti výtvarné výchovy. In: ŠPÉT, Jiří (ed.): *Spolupráce školy a muzea: sborník příspěvků přednesených na semináři v Gottwaldově ve dnech 18.-20. listopadu 1970*. Praha 1971, s. 121–124.

WIRTH, Zdeněk: *Ratibořice: Státní zámek, kult. a přírodní památky Babiččina údolí*. 4. vyd. Praha 1961.

WIRTH, Zdeněk: *Kynžvart: Státní zámek a památky v okolí*. 2., přeprac. a pozm. vyd. Praha 1961.

Z diskuse. *Muzeologické sešity*, 1983 – supplementum, s. 29–30.

Zásady rozvoje českého muzejnictví. *MVP* 11 (81), 1973, č. 4, s. 221–235.

ZEMINA, Jaromír: Ke sběrné a zveřejňovací činnosti našich galérií. *Muzeologické sešity* 1, 1969, s. 16–22.

ZGAFAS, I. [Ilias]: Zasedání komise pro nové dějiny a současnost. *MVP* 22 (91), 1984, č. 2, s. 111–112.

ZGAFAS, Ilias: Z ustavující porady Komise pro období dělnického hnutí a výstavby socialismu v muzeích při Ústřední muzejní radě. *Zprávy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze*, 1962, č. 2, s. 11–13.

ZHOŘ, Igor: *Člověk a výtvarné umění: mladým přátelům výtvarného umění*. Praha 1963.

ZÍBRT, Čeněk: Česká chalupa. In: *Sto let práce: Zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze 1891*. Díl 3. Praha 1895, s. 631–643.

ZIKMUNDA, Vlastimil: Východočeské muzeum Pardubice. In: TURKOVÁ, Jana (ed.): *Spolupráce muzeí se školami: (materiály z celostátního semináře v Gottwaldově, říjen 1965)*. Praha 1965, s. 87–88. Metodické listy Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze.

Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd 6, 1964.

ŽALMAN, Jiří: Expozice Muzea revolučních bojů a osvobození v Ostravě. *MVP* 25 (95), 1987, č. 4, s. 235–237.

ŽANTOVSKÝ, Jiří: První kapitola. *Glosy ze Strahova* 1, 1964, č. 1-2, s. 10–14.

Literatura

ALEXANDER, Edward P.: *Museums in Motion: An Introduction to the History and Functions of Museums*. 2. vyd. Walnut Creek 1996.

BAGHLI, Sid Ahmed – BOYLAN, Patrick – HERREMAN, Yanni: *History of ICOM (1946–1996)*. Paris 1998.

BAHENSKÝ, František: Se sovětským národopisem na věčné časy! Fikce, či realita? In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 148–157.

BAUER, Michal: *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany 2003.

BAZIN, Germain: *The Museum Age*. New York 1967.

BRAEMBUSCHE, Antoon A. van den: Historical Explanation and Comparative Method. Towards a Theory of the History of Society. *History and Theory* 28, 1989, s. 1–24.

BĚHALOVÁ, Štěpánka – PETRUŽELKOVÁ, Alena: Od Teplic do Hradce Králové (1973–2016). Čtyřicet let setkávání knihovníků muzeí a galerií. *Čtenář* 69, 2017, č. 3, s. 94–98.

BELCREDI, Ludvík: *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*. Brno 1989.

BENDA, Josef: *Sbírka starého umění Národní galerie v Praze a její předchůdci – od počátků k marné současnosti*. Praha 2018. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky.

BENEŠ, Josef: *Anotovaná výběrová bibliografie české a slovenské etnografické muzeologie za léta 1945–1971*. Praha 1972.

BENEŠ, Josef: *Základy muzeologie*. Opava 1997.

BERÁNEK, Petr: *Muzea jako ideologický nástroj v komunistickém Československu v letech 1948–1959*. Brno 2019. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Otakar Kirsch.

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Slovník památkové péče: terminologie, morfologie, organizace*. Praha 1962.

BOŽENEK, Karel: Hudebně historiografická práce v muzeu. *Časopis Slezského muzea – série B* 21, 1972, č. 1, s. 23–38.

BRODESSER, Slavomír – BŘEČKA, Jan – MIKULKA, Jiří: *K poznání a slávě země: dějiny Moravského zemského muzea*. Brno 2002.

BRODSKÝ, Pavel – TOŠNEROVÁ, Marie: *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*. Díl 3. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice. Praha 2001. Studie o rukopisech: monographia.

BROUČEK, Stanislav – PARGAČ, Jan – SOCHOROVÁ, Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996.

BRYOL, Radek – DOLÁK, Jan – DRÁPALOVÁ, Lenka – KOUDELOVÁ, Jana – LANGER, Jiří: *Muzea v přírodě v České republice: teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm 2019.

BOUZEK, Jan a kol.: *Dějiny archeologie II*. 2. přeprac. vyd. Praha 1984.

CATALANO, Alessandro: *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945-1959)*. Brno 2008.

ČERNÁ, Kateřina: Nová totalita? Krajské galerie a politika. *Art + antiques* 2009, č. 4, s. 36–40.

DOBIÁŠ, František – MĚCHUROVÁ, Albína. *Výstavnictví n. p. Praha v československé výstavní tvorbě 1947–1987*. Praha 1987.

DOLÁK, Jan – GILBERTOVÁ, Marie: *Historik Jiří Špét: život a dílo*. Brno 2010.

DOLÁK, Jan: The role of Z. Z. Stránský in present-day museology. *Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 15–26.

DOUŠA, Pavel: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava 2005. Dizertační práce. Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie.

DOUŠA, Pavel: Ústřední muzeologický kabinet 1955–1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 49, 2011, č. 1, s. 3–14.

DVOŘÁKOVÁ, Hana: *Hanák na Pacifiku: zapomenutá osobnost Františka Pospíšila / A man from Haná on the Pacific Coast: the forgotten figure of František Pospíšil*. Brno 2008.

DVOŘÁKOVÁ, Hana: Ludvík Kunz – osobnost české etnografie. *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae* 48, 2014, č. 1, s. 5–12.

FLAŠAROVÁ, Marcela: *30 let Galerie Klatovy-Klenová: [1964-1994]: [katalog výstavy]*. Klatovy 1995.

FLÜGEL, Katharina: *Einführung in die Museologie*. Darmstadt 2005.

FORMÁNEK, Václav: *10 let Československé lidově demokratické republiky ve výtvarném umění: 1945-1955: Jízdárna pražského hradu: prosinec 1955 – únor 1956: [výběrový katalog]*. Praha [1955].

FORSTOVÁ, Eva: *Knihy podle norem: kulturní instituce v systému řízení kultury. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha 2013. Mnemosyne sv. 8.

GABRIELOVÁ, Bronislava: *K dějinám Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně*. Brno 2003.

HAMANOVÁ, Růžena – FREISLEBEN, Zdeněk: *Památník národního písemnictví 1953–2013*. Praha 2013.

HLAVA, Miloš – KOSTKA, Michal – ŠMOLÍKOVÁ, Miroslava: Archeologické expozice a výstavy v Muzeu hlavního města Prahy. *Archaeologica Pragensia* 22, 2014, s. 199–234.

HOLMAN, Pavel: Cesty brněnské muzeologie. In: DOLÁK, Jan (ed.): *Muzeologie na začátku 3. tisíciletí/Museology at the Beginning of the 3rd Millenium: sborník z mezinárodního semináře teorie a praxe 2*. Brno 2009, s. 198–202.

HORÁČEK, Radek: *Galerijní animace a zprostředkování umění: poslání, možnosti a podoby seznamování veřejnosti se soudobým výtvarným uměním prostřednictvím aktivizujících programů na výstavách*. Brno 1998.

HOZÁK, Jan: *Příběh Národního technického muzea*. Praha 2008.

HUSA, Václav: *Epochy českých dějin*. Praha 1949.

JÁCHIMOVÁ, Veronika: K typologii a historii instituce „literární muzeum“ v Čechách. In: LUPÍNKOVÁ, Martina – MUCHKA, Pavel (edd.): *Literární paměť ve středních Čechách*. Praha 2016, s. 21–32.

JAREŠ, Jakub: Muzea a památníky po roce 1989: či příběh vypráví? *Paměť a dějiny* 11, 2017, č. 3, s. 113–116.

JEŘÁBEK, Richard: Antonín Václavík a (sebe)kritika. *Český lid* 78, 1991, č. 3, s. 216–221.

JUNEK, Marek: Problematika soudobé dokumentace v Československu před rokem 1989. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 50, 2012, č. 1, s. 3–9.

KAPLAN, Karel: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968: Studie a dokumenty*. Praha 1993. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

KIRSCH, Otakar: Association of Museum Workers in Defence Against Counterfeiting and Unfair Trade Practices: Comments on the origins of organised meetings of museum workers on an international basis. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 2, s. 48–55.

KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948–1989. Část I. – dobové koncepce, angažmá v oblasti historické muzeologie, výzkumy publika. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 1, s. 123–135.

KIRSCH, Otakar: Formování a vývoj technické muzeologie v českých zemích v letech 1948–1989. Část II. – podíl na vysokoškolské výuce a činnosti mezinárodních muzejních organizací, reflexe ze strany českých muzeologů. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5, 2017, č. 2, s. 125–134.

KIRSCH, Otakar: Ludvík Kunz a jeho pojetí etnografické muzeologie. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 3, 2015, č. 2, s. 9–27.

KIRSCH, Otakar: Muzeolog a etnograf Josef Beneš – 100 let od narození. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B – vědy historické 66, 2017, č. 1, s. 97–99.

KIRSCH, Otakar: Nástin vývoje etnografické muzeologie v letech 1948–1989 – přístupy, reflektovaná témata, organizační složky, podíl na vysokoškolské výuce. *Národopisný věstník* 76, 2017, č. 2, s. 5–35.

KIRSCH, Otakar: Navzdory obtížím vstříc profesním zájmům: Osudy Svazu muzejních pracovníků v letech 1968–1969. In: BŘEZINA, Vladimír – HLOUŠKOVÁ, Kateřina – SLABOTINSKÝ, Radek (edd.): *Historik skutečně mohutný: k životnímu jubileu Jiřího Pernese*. Praha – Ústí nad Labem – Brno 2018, s. 355–369.

KIRSCH, Otakar: Podíl německo-moravských muzejníků na aktivitách muzejních zájmových organizací v první polovině dvacátého století. In: *Fenomén muzeum v 19. a v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2010, s. 39–60.

KIRSCH, Otakar: *(Po)zapomenutí nositelé paměti: Německé muzejnictví na Moravě*. Brno 2014.

KIRSCH, Otakar: Reflexe muzejní problematiky na stránkách časopisu *Pravěk* v letech 1903–1912. In: UNGERMAN, Šimon – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta (edd.): *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha 2010, s. 661–672.

KIRSCH, Otakar: Svaz německo-moravských místních muzeí a jeho úsilí o povznesení profesní úrovně a společenského postavení regionálního muzejnictví na Moravě. *Brno v minulosti a dnes* 24, 2011, č. 1, s. 225–248.

KIRSCH, Otakar: Vysokoškolská výuka muzeologie v Brně v době normalizace a nástupu demokratického režimu. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 12–20.

KIRSCH, Otakar: Základní trendy ve vývoji národopisu v německo-moravských vlastivědných muzeích. *Národopisný věstník* 70, 2011, č. 1, s. 19–42.

KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků. *Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce* 55, 2017, č. 2, s. 3–15.

KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Towards professionalism through academic education in museum work: on the beginnings of museology education in Czech universities. *Museum Management and Curatorship* 34, 2019, č. 5, s. 486–500.

KIRSCH, Otakar – JAGOŠOVÁ, Lucie: Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922-1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích. *Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 51, 2013, č. 1, s. 3–16.

KNAPÍK, Jiří: *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*. Praha 2002.

KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha 2004. Otazníky našich dějin.

KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha 2006.

KNAPÍK, Jiří – OLŠOVSKÝ, Jaromír – ŠOPÁK, Pavel – VÁHALA, David: *Vademecum muzeologie*. Opava 2012.

KOLÁŘ, František – HLAVAČKA, Milan: *Jubilejní výstava 1891*. Praha 1991, s. 68–69. Slovo k historii.

KOSKOVÁ, Helena: Šedesátá léta – zlatý věk české prózy? In: DENEMARKOVÁ, Radka (ed.): *Zlatá šedesátá. Česká literatura a společnost v letech táni, kolotání a ... zklamání*. Praha 2000, s. 19–30.

KOSTRHUN, Petr – SOUKUP, Václav – PŮTOVÁ, Barbora – NERUDOVA, Zdeňka: *Úsvit pravěkých lovců: po stopách Jana Jelínka/Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek*. Brno 2016. Studie Centra kulturní antropologie.

KOTALÍK, Jiří: O regionálních galeriích (koláž několika textů z let 1957–1995). In: FLAŠAROVÁ, Marcela (ed.): *30 let Galerie Klatovy-Klenová: [1964-1994]: [katalog výstavy]*. Klatovy 1995, nestr.

KOVÁČ, Mišo A.: *Úvod do literárnej muzeológie*. Martin 1982. Metodika a propagácia. Metodické príručky a zborníky.

KREKOVÍČ, Eduard – BAČA, Martin. Marxism, communism and Czechoslovak archeology. *Anthropologie* 51, 2013, č. 2, s. 261–270.

KROUPA, Jiří: *Metodologie dějin umění*. Díl 2 – Metody dějin umění. Brno 2010, s. 323–330.

KŘÍŽOVÁ, Alena: Akviziční činnost uměleckoprůmyslových muzeí – jedna z podstatných forem naplnění jejich poslání. In: BAUMANNOVÁ, Dagmar (ed.): *Ke 100. výročí založení Muzea města Brna / Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století. Sborník konference muzeí konané 6.–7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna*. Brno 2005, CD-ROM, nestr.

KUBÍČEK, Tomáš: Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let. In: DENEMARKOVÁ, Radka (ed.): *Zlatá šedesátá. Česká literatura a společnost v letech tání, kolotání a ... zklamání*. Praha 2000, s. 125–135.

KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠIMČÍK, Antonín: *100 let Národního zemědělského muzea*. Praha 2018.

KUČEROVÁ, Kateřina: *Ideologické projevy v českém muzejnictví 1948–1960 na příkladu Svazu českých muzeí a Kabinetu muzejní a vlastivědné práce*. Brno 2015. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta Vedoucí práce Jiří Němec.

KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998. Malá řada kritického myšlení.

KUSÁK, Alexej: *Kultura a politika v Československu 1945–1956*. Praha 1998. Malá řada kritického myšlení.

LANGRIDGE, Derek Wilton: *Subject analysis: principles and procedures*. New York 1989.

LEHMANNOVÁ, Martina: ICOM Czechoslovakia and Jan Jelínek. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 2, s. 81–83.

MADER, Brigitta: *Ludvík Salvátor: vědec a cestovatel: zpráva o životě a díle rakouského arcivévody a toskánského prince se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2005.

MAKOWSKI, Mariusz: Zbiory muzealne Leopolda Jana Szersznika. In: SPYRA, Janusz (ed.): *190 lat założenia muzeum i biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*. Cieszyn 1993, s. 53–60.

MAŇAS, Jan: *Zemědělské muzeum 1891-1991*. Praha 1991.

MAROEVIĆ, Ivo: *Introduction to Museology: the European approach*. München 1998, s. 147–148.

MAŠÍN, Jiří: In memoriam Bohuslava Slánského. *Umění* 29, 1981, č. 3, s. 266–269.

MATOUŠEK, Václav: Archeologické muzejní expozice v Čechách jako odraz koncepce studia pravěku a středověku. *Archeologické rozhledy* 52, 2000, č. 2, s. 453–463.

MAYRING, Philipp: Qualitative Inhaltsanalyse. In: MEY, Günter – MRUCK, Katja (edd.): *Handbuch qualitative Forschung in der Psychologie*. Wiesbaden 2010, s. 601–613.

MENSCH, Peter van: *Towards a methodology of museology*. Zagreb 1992. PhD thesis, nestr.

MERVART, Jan: *Kultura v karanténě: umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. Praha 2015. Knižnice Dějin a současnosti.

MEVALDOVÁ, Helena – TAUBEROVÁ, Monika: *Drahomíra Stránská: osobnost evropské etnografie*. Praha 2011.

MRÁZOVÁ, Lenka – JAGOŠOVÁ, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 28–42.

MUNDT, Barbara: *Die deutschen Kunstgewerbemuseen im 19. Jahrhundert*. München 1974. *Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts*, sv. 22.

Museologica Brunensia 2, 2016, č. 2.

Museological working papers 1981, č. 2.

MUSIL, Roman (ed.): *Moderní galerie tenkrát: 1902–1942: klášter sc. Anežky české únor – duben 1992*. Praha 1992.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka: Etnografický výzkum jako státní úkol i mocenský problém. Přehledová studie k hlavním plánům československé etnografie a folkloristiky v letech 1952–1989. In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 125–147.

PÁNKOVÁ, Markéta – ŠIMEK, Eduard: *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského (1892-2012): nástin historie*. Praha 2012.

PDB [V. Podborský]: Zapomínaný Moritz/Mauritius Wilhelm Trapp (24. 1. 1825 – 27. 5. 1895). *Pravěk n. ř.* 15, 2005, s. 467–468.

PERNES, Jiří: Dvacet let práce metodicko-muzeologického oddělení Moravského muzea v Brně 1963–1983. *Časopis Moravského muzea – vědy společenské/Acta Musei Moraviae – science sociales* 69, 1984, s. 259–268.

PETRÁŇOVÁ, Lydie: Karel Chotek a jeho škola. In: WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (edd.): *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha 2016, s. 71–92.

POMIAN, Krzysztof: *Der Ursprung des Museums: vom Sammeln*. Berlin 1998.

POPOVIČ, Anton: *Pojmoslovie literárnomuzejnej komunikácie*. Dolný Kubín 1979. *Acta Musei litterarii Pauli Országh Hviezdoslav*.

RÁKOSNÍK, Jakub – SPURNÝ, Matěj – ŠTAIF, Jiří: *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha 2018. *Historické myšlení*.

RUSINKO, Marcela: *Snad nesbíráte obrazy?: cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948-1965*. Brno 2018.

RUSINKO, Marcela – JIRÁKOVÁ, Marie – SKÁLOVÁ, Vanda: *Galerie v proudu času: 60 let Východočeské galerie*. Pardubice 2013.

RUTAR, Václav: The hundredth anniversary of the birth of Josef Beneš, a prominent Czech museologist. *Museologica Brunensia* 6, 2017, č. 1, s. 65–67.

RUTAR, Václav: Vznik, vývoj a práce externí katedry muzeologie v Brně v letech 1963–1969. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 4–11.

RYŠICOVÁ, Lenka: Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960–2005. *Museum vivum* 1, 2005, s. 9–26.

SKLENÁŘ, Karel: *Anotovaná výběrová bibliografie prehistorické muzeologie*. Praha 1973.

SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.

SKLENÁŘ, Karel: *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha 2001.

SKLENÁŘ, Karel – HARTL, Jiří: *Archeologický slovník. Část 1. Kamenné artefakty*. Praha 1989.

SKLENÁŘ, Karel – LUTOVSKÝ, Michal: *Archeologický slovník. Část 2. Kovové artefakty 1. Pravěk a raný středověk*. Praha 1993.

SKLENÁŘ, Karel – ŠTOVÍČEK, Jan – BENEŠ, Josef – VÁVRA, Miloš (edd.): *Bibliografie muzeologických prací Jiřího Neustupného*. Praha 1975.

SKUTIL, Josef: *Moravská musea*. Brno 1941.

SLÁNSKÝ, Bohuslav: *Technika malby. Díl I. – Malířský a konzervační materiál*. 2. vyd. Praha 2003.

SLÁNSKÝ, Bohuslav: *Technika malby. Díl II. – Průzkum a restaurování obrazů*. 2. vyd. Praha 2003.

SLAVÍČEK, Lubomír: *"Sobě, umění, přátelům": kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*. Brno 2007.

SLAVÍČEK, Lubomír: *Státní zámek Rájec nad Svitavou: Katalog obrazárny*. Brno 1980.

SLAVÍČEK, Lubomír – BREGANTOVÁ, Polana – HOROVÁ, Anděla – PLATOVSKÁ, Marie (edd.): *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800-2008)*. Praha 2016.

SLOUPOVÁ, Andrea: *Galerie umění a akviziční politika v době normalizace*. Praha 2016. Disertační práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Marie Klimešová.

SMRČKA, Vít: *Dějiny psané národopisem*. Praha 2011.

SOARES, Bruno Brulon: *Museology, building bridges*. In: SOARES, Bruno Brulon (ed.): *A history of Museology: Key authors of museological theory*. Paris 2019, s. 17–40.

SOARES, Bruno Brulon – BARAÇAL, Anaildo Bernardo (edd.): *Stránský: uma ponte Brno – Brasil/Stránský: a bridge Brno – Brazil*. Paris 2017.

SOMMER, Vítězslav: *Vytváření „demokratického socialismu“ Stranická historiografie 50. a 60. let mezi stalinismem a reformním komunismem*. Praha 2010. Dizertační práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

SRETTI, Karel: *Vývoj a specifiky restaurování v českém prostředí*. *Technologia artis* 3, 1993, s. 5–9.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav: *Archeologie a muzeologie*. Brno 2005.

ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha: Academia, 2009. Šťastné zítřky.

ŠEVEČEK, Ludvík: Zlínská galerie v letech 1953–1989. In: ŠEVEČEK, Ludvík – SEDLÁČEK – HORŇÁKOVÁ, Ladislava: *50 let zlínské galerie*. Zlín [2004], s. 27–33.

ŠIMŠA, Martin – HRBÁČOVÁ, Petra: *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. Strážnice 2006.

ŠOPÁK, Pavel: Muzea a české země (1814–2014): výzva k revizi historiografické tradice. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 3, 2015, č. 1, s. 9–20.

ŠOPÁK, Pavel: *Prostor pro umění: výtvarné umění na Moravě a v českém Slezsku do roku 1918 jako téma historické muzeologie*. Opava 2016.

ŠPĚT, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha 1988.

ŠPĚT, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945)*. 2. vyd. Brno 2004.

ŠPĚT, Jiří: Rozvoj české muzeologie po roce 1945 a její hlavní úkoly. *ČNM – řada historická* 149, 1980, s. 62–77.

ŠPĚT, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *ČNM – řada historická* 154, 1985, s. 171–193.

ŠPĚT, Jiří: Třicetiletý podíl Ústředního muzeologického kabinetu na formování a rozvoji socialistického muzejnictví. *MVP* 23 (92) 1985, č. 4, s. 193–212.

TÁBORSKÝ, Ondřej: Dějiny podle plánu. Politika dějin a paměti v normalizačním muzejnictví. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLOVÁ, Luba (edd.): *Česká paměť. Místa paměti a obraz národa*. Praha 2014, s. 279–328.

THIEMEYER, Thomas: Geschichtswissenschaft: Das Museum als Quelle. In: BAUR, Joachim (ed.): *Museumsanalyse: Methoden und Konturen eines neuen Forschungsfeldes*. Bielefeld 2010, s. 73–94.

TICHÁ, Jana: Redakční předmluva. In: SLABA, Martin: *Myslivost – lovectví*. Praha 2019, s. 3–4. Názvosloví etnografických sbírek, sv. 1.

TIŠLIAR, Pavol – DOLÁK, Jan – KAČÍREK, Ľuboš: Changes in Cultural Strategy and Cultural Policies in Slovakia in the 20th Century and at the Beginning of the 21st Century: Museums and Other Memorial Institutions in a Socio-Political Context. *Bylye Gody* 48, 2018, č. 2, s. 709–718.

TOMÁŠEK, Petr: Moravská galerie – 194 let od založení. In: TOMÁŠEK, Petr (ed.): *Moravská národní galerie*. Brno 2011, s. 8–25.

TOTHOVÁ, Jolana: Propagace Muzea Klementa Gottwalda pohledem plakátů. *Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 27–42.

TUNKLOVÁ, Ilona (ed.): *50 let hodonínské galerie: Galerie výtvarného umění v Hodoníně 22. 9. 2010-2. 1. 2011*. Hodonín 2010.

TURNŠKÝ, Marek (ed.): *Etnografický slovník*. Sv. 2. – Lidový nábytek z českých zemí. Praha 1989.

TYLLNER, Lubomír: Doc. PhDr. Ludvík Kunz, CSc. – 75 let. *Český lid* 76, 1989, č. 3, s. 179–180.

UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004. *Fontes historiae artium*.

VESELSKÁ, Jiřina: Jedna zapomenutá systematika. *Národopisný věstník* 74, 2015, č. 2, s. 86–91.

VESELSKÁ, Magda: *Bestii navzdory: Židovské muzeum v Praze 1906-1940*. Praha 2006.

VIEREGG, Hildegard K.: *Geschichte des Museums: Eine Einführung*. München 2008.

VITKO, Martin: Fenomén izieb revolučných tradícií v socialistickom Československu. *Museologica Brunensia* 4, 2015, č. 1, s. 8–15.

VLČEK, Václav: *České muzejnictví v systému kulturní politiky, ekonomiky, práva a kádrové práce*. Praha 1986.

VLNAS, Vít a kol.: *Obrazárna v Čechách 1796–1918: katalog výstavy, uspořádané Národní galerií v Praze u příležitosti dvoustého výročí založení Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel umění v Čechách*. Praha 1996.

Výběr ze zahraničních výstav osmdesátých let. In: JANÁS, Robert – PEŘINOVÁ, Eva – SVOBODOVÁ, Rut – RIEDL, Mirko (edd.): *90 let Domu umění města Brna: seznam výstav a katalogů: [katalog výstavy]: Dům umění města Brna 20. října-10. prosince 2000*. Brno 2000, s. 203–204.

WAIDACHER, Friedrich: *Handbuch der Allgemeinen Museologie*. 3. vyd. Wien – Köln – Weimar 1999.

ZAPLETAL, Miloš – HANIČÁKOVÁ, Markéta: *Úvod do hudební muzeologie*. Opava 2019.

ZAPLETAL, Tomáš: Normalizace Středočeské galerie. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 2013, č. 69, s. 40–47.

Internetové zdroje

Boháč Antonín [online]. Historický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z [www: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BOH%C3%81%C4%8C_Anton%C3%ADn_18.10.1926-26.5.1992](http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BOH%C3%81%C4%8C_Anton%C3%ADn_18.10.1926-26.5.1992) [cit. 2019-06-26].

Definice muzea. In: *ICOM* [online]. Dostupné z [www: http://network.icom.museum/icom-czech/icom/definicemuzea/](http://network.icom.museum/icom-czech/icom/definicemuzea/) [cit. 2020-02-04].

SOFKA, Vinoš: *My adventurous life with ICOFOM, museology, museologists and anti-museologists, giving special reference to ICOFOM Study Series*, 1995, s. 12–13, 19 [online]. ICOFOM. Dostupné z [www: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofom/pdf/ISS%20HISTORY%201995%20V.%20SOFKA.pdf](http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofom/pdf/ISS%20HISTORY%201995%20V.%20SOFKA.pdf) [cit. 2020-02-04].

Zákon č. 22/1958 Sb. – zákon o kulturních památkách [online]. Dostupné z www: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22> [cit. 2018-07-20].

Zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu [online]. Zlín 2011. Dostupné z www: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-148> [cit. 2019-06-26].

Zákon č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích [online]. Zlín 2011. Dostupné z www: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1959-54> [cit. 2019-06-26].

Zákon č. 186/1960 Sb. – zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon), par. 28 [online]. Dostupné z www: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186> [cit. 2018-07-20].

Zákon České národní rady o archivnictví č. 97/1974 Sb. [online]. Zlín 2011. Dostupné z www: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1974-97> [cit. 2019-06-26].